

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

184

MINERVA.

NEMZETI

FOLYÓ-ÍRÁS.

Hetedik évi Folyamat.

1831.

ELSŐ KÖTET.

JANUÁRIUSZ, FEBRUÁRIUSZ, MÁRTZIUSZ.

A' Felséges kir. Magyar Helytartó-tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ'
ÉS ÁROS' BETŰIVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

301841

Él Magyar , áll Buda még !

KISFALUDY KÁROLY.

MLACADEMIA
KÖNYVTÁRA

WERÁNTZ ANTAL

MAGYAR ORSZÁGI PRIMÁS, ESZTERGOMI ÉRSEK,
M. ORSZÁG² CANCELLARIUSA ÉS KIR. HELY TARTÓJA.

Szül: 1504² Mht: Eperjesen Jul: 21ⁿ 1573.

Belen, Schmid Ján: Köméllyei Intézetéből

F o g l a l a t.

WERÁNTZ (Wranchich) ANTAL', *Magyar-országi Primás',
Esztergomi-Érsek', Ország-Cancelláriusa' és királyi Hely-
tartója' Élet-képe.*

Első Füzet. — Januáriusz.

	<i>Lap.</i>
1. A' Régiségek eránt való szerfeletti tiszteletről. — (Fő-hadnagy Staut.) - - -	17
2. Kisfaludy Károly' emléke. Egy Felvonásban. (Sz**n.)	28
3. A' föld-szinén elterjedett különböző Vallások' szá- ma. — (Fő-hadnagy Staut.) - - -	42
4. Polykletus' útazása, vagy Római-levelek. Huszon- negyedik Levél. (S. K. J.) - - -	51
5. Válogatott darabok az Anglus-szemlélőből, időnkre 's Hazánkra alkalmaztatva. — Folytatás. (Bara- nyay Ferencz.) - - -	65
6. Epigrammák. — (Árvay Gergely.) - - -	71
7. Rege. A' Remete Barlang. (Sz. B.) - - -	72

Második Füzet. — Februáriusz.

8. Rima-Szécsi Gróf Szécsy Mária, (a' Murányi Ve- nus') élet képe. (Debr. Bárány Ágoston.) - - -	81
9. Az emberi Szépség megfejtése. (Főhadnagy Staut.)	87
10. Figyelmeztetés egy kiadandó Magyar-Szótárra nézve. — (Simony József.) - - -	96
11. Válogatott darabok az Anglus-Szemlélőből, időnk- re és Hazánkra alkalmaztatva. Folytatás. (Ba- ranyay Ferencz.) - - -	101
12. A' Krisztus-fejekről. — (Edvi Illés Pál.) - - -	113
13. Polykletus utazása, vagy Római-levelek. Huszon- ötödik Levél. — (S. K. J.) - - -	130

14. A' Székelyek' löfejá nevérol. (<i>Ormós József.</i>)	145
15. Külömbfélék: Testi könnyüségek, — Kőszén-bányák a' tenger alatt. — A' szelek' különböző mérséklete. — A' Sziberiai hideg oka (<i>Sz.**n.</i>)	150
16. A' Dionüsziosz Periegetesz neve alatt ösmeretes munkának igaz írójáról és idejéről. (<i>Ormós József.</i>)	154
17. Ns. Győr Vármegye' Hódolása, I. FERENTZ Felséges Királyunk 's kegyelmes Atyánk' születése napján 1831. (<i>Perláki Dávid.</i>)	159

Harmadik Füzet. — Mártziusz.

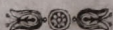
18. Serkei Lórántffy 'Su'sána' élet-képe. — (<i>Debr. Bárány Ágoston.</i>)	161
19. Az Indusok' Istenről való tudományokról. (<i>Főhadnagy Staut.</i>)	168
20. Polykletus' útazása vagy Római-levelek. Huszonhatodik Levél. — (<i>S. K. J.</i>)	176
21. Válogatott darabok az Ánglus-Szemlélőből. — Időnkre és Hazánkra alkalmaztatva. (<i>Folytatás</i>) (<i>Baranyai Ferencz.</i>)	190
22. Nemes tett és dicső Dall. — (<i>Sz. B.**</i>)	201
23. Magára-vígyázási regulák nagy égi-háborúkor. — (<i>Edvi Illés Pál.</i>)	204
24. Az emberi erkölcs' és erkölczstelenség' tüköre. — (<i>Csemiczky Sándor, Lovas-Kapitány.</i>)	209
25. A' nap veszteg-állásának első erős megmutatása. (<i>Ormós József.</i>)	222
26. Kisfaludy Károly' rövid élet-rajza. — (<i>Toldy Ferencz.</i>) — Felszólítás a' Magyar Nemzethez!	225
27. Külömbfélékből folytatás: Víz-szorúlatok. (<i>Sz.**n.</i>)	234
28. Ns. Nógrád Vármegye' fenytő Intézetje (<i>I. Homonnay Imre.</i>)	235
Románcz: A' rosszszúl választott Vő.	237
Barátomhoz új esztendőkor 1831. (<i>Sz. D.</i>)	239

WERÁNTZ ANTAL,

Magyar-országi Primás', Esztergomi Érsek', Ország-Cancellarius' és királyi Helytartója' Élet-képe.

A' legmélyebb bélátású országos férjfiak és legékesebben szóllók közzé tartozik Werántz (Wranchich) Antal, azok között, a' kiket a' magyar históriák az előidőből nekünk mutathatnak. Ő Esztergomi-Érsek, Primás, Ország' Cancelláriusa, és Magyar-országban királyi Helytartó volt. Született Sebenicoban Dalmátziában, a' hol az atyja Ferencz, egy híres vitéz lakott. A' Werántz' ősei, kik hasonlóképpen híres vitézek voltak, Boszniából származtak, kiket vitézségükért Nagy Lajos nem csak nemességgel, hanem Boszniában és Magyar-országban szép jószágokkal is megajándékozott.

Werántzra örökség szerint szállott őseiről a' vitézség, melly belőle már gyenge korában is kitetszett, hanem a' mellett a' tudományokra is nagy hajlandósága volt. Ama híres Püspököknek Beriszló Péternek és Statilius Jánosnak, kik neki közletről való atyafijai voltak, udvaraikban nevedvén-fel, igen jó módja és alkalmatossága volt a' maga elméjének

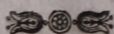
kifejtegetésében. Nevekedvén benne a' hasznos tudományok eránt való hajlandóság, azt ő benne Statilius nem csak élesztgette, hanem Olasz-országba Pádvába küldvén, ott a' tudományok' pályáját dícséretesen megfutotta. Ilyen módon, egyrészt az övéinek 's pártfogóinak segedelmek 's vezérlések, más részint pedig és leginkább tulajdon szorgalmatossága által, Werántz magának jó idején sokféle ösméreteket és fundamentomos tudományokat gyűjtögetett, és olly tapasztalásokkal 's okossággal volt kikészülve; hogy az idejebelieknek figyelmetességeket jókor magára vonta, és ő reá már ifjúságában ollyan dolgokat bízta, mellyeket külföldben csak érett idejű emberekre szoktak bízni.

A' Mohácsi szerencsétlen ütközet után haza hívta Statilius a' mi Werántzunkat, és belső gyönyörűséggel nézte ő azt, minő talentumok fejtegetődnek-ki az ifjúból, és helyesen eltalálta, hogy őt tüstént jövődóbeli országos férjfiúvá kezdé formálni. Werántz, Zápolya Királynak ajánltatván, ezt a' tudományokban, nyelvekben, és hadi dolgokban jártas ifjat, örömmel elfogadta. Meg is felelt a' felőle ígért várakozásnak, mert a' Király nem sokára nagy hasznát vette; 's ugyan azért annyira megkedvelte őt, hogy oldala mellől soha el nem bocsátotta. Már ebben az időben olly jelesen megkülömböztette magát, hogy Zápolya maga Udvari-Titoknokjának nevezte-ki, és jóllehet Pappá felszentelve még nem volt, még is Ó-Budai Prépostsággal megajándékozta. Kivált az ő szép ékesen-szólló tehetségét szerette és bámulta Zápolya, mire nézve mindjárt eleinte némelly diplomátikai

követségekre fordította őt, belől az országnak határain, melly reá bízott dolgokat Werántz bámúlásra méltó ügyességgel, és Urának olly tökéletes megelégedésével végezett-el; hogy ez, az amavval vele született ékesen-szóllásába és okosságába tökéletes bizodalmát helyheztetvén, számos és fontos követségekbe elküldötte a' külföldre is. A' többek közt elküldé őt Zápolya nevezetesen 'Sigmondhoz a' Lengyel Királyhoz, — háromszor pedig Boszniába, az oda való Basákhhoz, Asrefhez és Muhamedhez, két ízben a' Velencei Respublikához, egyszer Rómába a' Pápához; azután ismét háromszor a' Lengyel Királyhoz 'Sigmondhoz, azután III-dik Pál Szent Atyához és II-dik Ferencz Franczia Királyhoz, VIII-ik Henrik Ángliai Királyhoz, és onnan haza jövet Bécsbe I. Ferdinándhoz, — és így a' munkás Werántz a' Zápolya-háznak javára, mellynek hűséges alattvalója volt, harmincz követségek-nél is többekben fáradozott hasznosan, részint az Ottomanni-Portához, részint sokféle keresztyén udvarokhoz, olly szerencsésen; hogy ő többnyire majd minden Udvarokat megtudott nyerni az ő Urának hasznára.

Zápolya János meghalván, az ő özvegyének ügyét sok nagy emberek elhagyták, látván a' Státus nagyobb részének szavát Ferdinánd felé hajlani. Azok között való volt Weráncz is, a' kik ezen változás alkalmával, Isabellát elhagyván, bizonyosabb révpartot kerestek I. Ferdinánd Királynak pálczája alatt. 1549-ben Erdélyt oda hagyván, elébb Váradra jött, onnan egy kis időre Krakkóba ment Lengyel-országba, végre visszatért Magyar-országra, holott a' híres Nádasdy Tamásnál Sárvá-

ron Vas-Vármegyében nyugodalmas menedék-helyet talált.

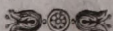
Ezen útazásában ő nagy veszedelembé esett, mert nem csak minden pénzét, hanem életét is majd elvesztette; az ő maga saját szolgálai esküdtek össze ő ellene, hogy őt megöljék és minden gazdagságát magok közt megosztásák; hanem a' kotsis, a' ki maga is az össze-esküdtek közt volt, jó idején kiadta az istenteleneket az ő Uroknak. Werántz tehát igen szemesen vigyázott az ő szolgálaira, és minden cselekedeteikre, de még sem szabadult volna-ki a' szerencsétlenségből, ha a' kotsis fájúnak többszöri bémentését egy levél is meg nem erősítette volna, melyet ő az útban egy jó barátjától Krakkóból kapott, a' mellyben az Werántzot mennyire földre kérte, hogy mihelyt ő azt a' levelet kapja, azontúl egy tapodást, vagy lépést se menjen; mert különben az életének vége lesz. Tökéletesen meggyőződven az istenteleneknek szándékokról, szolgálait mind előhívatta, kifizette és azzal dolgokra elbocsátotta, semmi elégtételt, vagy bosszúállást nem kívánván rajtok követni.

Ferdinánd szintűgy tudta Werántzot becsülni mint Zápolya, — mire nézve őt 1551-ben Nagy-Szombati Préposttá nevezte-ki, 1553-ban pedig Pécsi Püspökké, az említett Nagy-Szombati Prépostságot is egészen meghagyván nálla, mivel Pécs még akkor a' Török hatalom alatt volt. Werántz Püspök az ő szent hivatalának folytatásában buzgó volt, és a' Szent - Egyház' javát előmozdítani serényen igyekezett, hanem az akkori időnek szokott ízetje szerint a' fegyver-forgatáshoz való haj-

landóságáról sem mondhatott-le egészen, és azt mondja róla a' história : hogy ő Püspök-fővel, Zay Ferenczczel egygyesülvén, egynéhány ízben vitézül védelmezte a' Duna' partjait a' Törökök ellen.

A' Törökök már sok városokat és környékeket elfoglaltak, melly dolgot nekik a' Hazában támadt egyenetlenség és nyugtalan-ság könnyített, és így a' győzedelmes kontyosok mindég beljebb beljebb nyomakodtak hazánkba. Már Temesvárt és Szólnokot is elfoglalták, és Ferdinánd attól tartott, hogy a' győzedelmes Barbarok utoljára egész Magyarországot elfoglalják. Ferdinánd tehát békeség után járt, jöllehet a' fegyvert sem tette-le, és minthogy a' dolgot hosszú pórázra eresztetni nem lehetett, még abban az esztendőben elküldötte az illyen követségekben jártas költes Weránczot (a' ki a' török nyelvet is jól értette) a' feljebb említett Zay Ferenczczel, a' Duna-flottának kormányozójával Konstantinápolyba, hogy a' Portával kössön jó békességet. Elindúltak tehát Komáromból Julius' 17-kén Budán által, a' hol a' Törökvezér Tojgon szívesen látta őket; azután a' Duna partjain lementek Belgrádon által, és Augusztus' 25-kén Konstantinápolyban szerencsésen megérkeztek.

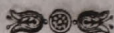
Oda lett érkezések után tüstént a' dologhoz fogtak, és eleinte jól is indult az, úgy hogy az előttök volt követet, Málvecz Jánost, kit a' Törökök a' hét toronyba tömlöczbe vetettek volt, az ő kérésekre ismét szabadon bocsátották. Hanem kevés idő múlva kezdett minden jó reménységek elenyészni. Jöllehet Weráncz mind a' Basáknak, mind a'

Török-Császárnak sok drága ajándékokat vitt volt, az ő békességes munkálkodásokat mindazáltal a' Nagy-Vezér igen megnehezítette, ehez járult még az is, hogy a' Francia-követ a' Werántz és Zay feltételeit minden módon igyekezett semmivé tenni. Még az alkudozások ideje alatt elment a' Szultán az táborhoz Á'siába, melly ismét nagy akadályokra volt a' mi Követeinknek, hanem Werántz azért nem tágitotta a' dolgot. Jóllehet könnyen nevededett és könnyű élethez szokott, de hol a' kötelesség kívánta, minden terheknek elviselésekre kész volt, és társával abban egygyezett-meg, hogy a' Török-Császárnak arrameszsze földre is utánna menjenek, és a' békességes alkudozásokat végre hajtsák.

Mártziusban tehát a' tenger-szorosson általkeltek, és Amásiába, Kappadócziának fővárossába, a' Strábó születése helyére megérkeztek, és ott azonnal a' reájok bízott dolognak és a' Király' kívánságainak kivitelekhez fogtak. Akármilyen más dologban boldogult volna a' serény Werántz máskor; de most a' Szultánt, ki a' Persákat a' békesség-kérésre kényszerítette, még nehezebb volt valamire bírni. Felfuvalkodván sok győzedelmeiben, nem is akart a' Követeknek beszédjeikre jó formán hallgatni, kivált küldetetések' fő-céljáról még csak nem is emlékezhettek: hogy tudniillik Erdély maradjon-meg a' Ferdinánd' kezében, mert olyankor mindég igen megharagudott. Az ő követségeknek második célját is: hogy Soliman Ferdinánd Királynak egynéhány várakat Magyarországban adná vissza, el nem érhatték.

Az okos Werántznak igen keservesen esett az, hogy olly sok fáradozásai és törekedései gyümölcstelenekké lettek. És még mind a' mellett sem csüggedt-el, pedig a' kevély kontyosoktól is sok bosszúságot szenvedett, minden alacsonyságokat, 's kissebségeket a' Király és Haza eránt viseltető szeretetből eltűrt, hanem sem egygyiknek sem másiknak becsületében piszkálni még sem engedte-meg büntetetlen. — Éppen ekkor készült Ali-Eunuch Sziget-varának ostromlásához, ez Werántzot és Zayt maga eleibe hívatta, és kevélyen feltartván dölyfös orrát és pipáját, előbeszélte nekik felfűjt poszákkal, minő táborozáshoz készülget ő most, és hogy kevés idő alatt Sziget-várát kezére kerítené. Intette őket egyszer'smind arra is nagy gőgösen, hogy minden további gondolkozás nélkül adják magokat a' Solimán akaratjának alája; mert úgymond nagy dölfel, Magyar-orzágnak járom alá hajtására nem kellene többé fegyver, hanem csak vas-buzogán és görcsös bot. Ha tehát ők üres szókból álló haszontalan czivódásokkal az időt eltöltenék, Hazájok az alatt elfoglalódván, nem találnának abban többé csak egy helységet is, a' hová haza ballaghatnának. Ez a' gyalázat Werántznak szörnyű keservesen esett. Nemes bátorsággal emígy felelt a' dölfös Muzelmánnak; csak induljon Isten hírével, a' hova tetszik, hanem még Magyar-orzágon is fogna férjfiakra találkozni, kik őt golyóbisok záporaival és éles fegyverekkel fogják távolról és közlelről mogköszönteni. — E' jövendőlése bétellyesedett; mert az Eunuch' táborozása szerencsétlenül ütött-ki. — Sok idő tölt belé, míg Werántz az Ottomanni-Portával a' jó bé-

kesség' készítésében fáradozott; még is minden törekedései mellett is, a' győzedelemből vett öröm miatt megrészegeedett Szultántól, (kit a' Franczia-követ is szüntelen a' mi Követeink ellen unszolt), fél esztendei fegyvernyugvásnál többet nem nyerhetett. Kedvetlenül tért vissza Jun. 24-kén Konstánczinápolyba, onnan pedig az 1557-ik esztendő' elején Magyar-országba, minekutánna 5. tellyes esztendő'ig módtalan sokat szenvedett volna. Ámbátor Werántz kedvetlenül tért is haza, de Ferdinánd még is meg volt ő vele elégedve, nem annyira követségének kimenetelére, mint hazafiúi fáradozatlan buzgóságára tekintvén, mert mindjárt visszatérése után Egri-Püspökké nevezte őt, melly méltóságában a' következő esztendőben a' Pápa meg is erősítette.

Hanem ez a' buzgó hazafi Püspök itthon sem nyughatott, sőt mindég a' Státus javával foglalatoskodott, kivált még 1557-ben a' Hazának védelmére sokat tett az által, hogy Ung, Zemplin, Sáros és Abaúj Vármegyéket szüntelen arra unszolta, hogy válogatott vitézeket küldjenek a' támadók ellen viaskodó Telekesinek. Az 1559-ben elhívta őt Ferdinánd magával az Agostai Német-Diétára, a' Király tudniillik ismét Rómába vagy Angliába akarta mint Követet küldeni; hanem ekkor a' követség elhalasztódván, a' Diétának is vége lévén, ő is Egerbe hazatért.

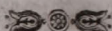
Az 1563-ban Werántz is azon Követek között volt, a' kiket Magyar-ország Bécsbe felküldött, hogy Maximiliánt a' közelgető koronázásra hívják-meg, és minekutánna Ferdinánd' halála után Maximilián a' magyar

thrónusba felült, ennek is szint olyan nagy buzgósággal szolgált, mint az előtt Ferdinándnak.

Midőn Maximilián 1566-ban az Országba lejött, és a' Törökök ellen ment, Werántz is eleibe sietett sok vitézekből álló sereggel, és a' táborozás' ideje alatt mindég Királya' oldala mellett volt.

A' Státusnak terhes szolgálatjában Werántz túl élt 60. esztendőkön, és még sem akarták a' Követségnek súlyos terheitől megkémélni. Maximilián, ki őt egész bizodalmaival megtisztelte, 1567-ben ismét Konstantinápolyba küldé, hogy a' Törökökkel kössön békeséget. — Ez terhes út volt a' mi koros és megaggott Werántzunkra nézve, de a' Király és Haza eránt való forró szeretet, mire nem bírja reá az embert? ez a' nemés érzés az öregeket újjakká teremti, és bátorsággal 's erővel bétöltvén feleleveníti. — Ekkor Tiefenbach Kristóf adatott hozzá társul, kivel Aug. 22-én Konstantinápolyba megérkezett.

Ekkor az Osmán-birodalmon egészen külömböző indulatú Fejedelem uralkodott az előbbenitől Konstantinápolyban: Selim vitéz ember volt, mint az atyja, hanem nem volt olyan vad barbarus, felfuvalkodott, mint amaz. Selim az igazgatónak fő dicsőségét nem a' pusztító hadakozásokban vélte állani, hanem a' boldog békességnek édes gyümölcsseit is nagyra becsülte. Mihelyt meghallotta, hogy a' mi Követeink útban vannak, tüstént vizsgálta hívatta az Magyar-ország felé indult seregeit; sőt János 'Sigmond Erdélyi Fejedelmet is arra serkentette, hogy a' fegyvert egy kisé tenne-le. — Minekutánna Werántz és Tie-

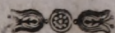
fenbach hat napokig nyugodtak volna a' terhes útazás után, azonnal meglátogatták a' Basákat, *) kiknek drága ajándékokat is vittek, és így nem sokára Sept. 21-kén a' Dívánba és a' nagy Úr Selim' eleibe is bébocsátódtak. Mint a' minap, úgy most is sok akadályokat szerzett a' Franczia-követ, úgy hogy az Ottomani-Porta nehezen akart a' Követeknek kívánságaikra ügyelni, de még is Weráncznak és tiszti-társának sok erőlködéseik után megadatott kívánságok, Maximilián' nagy öröme, 8. esztendőig tartó békességet kötván a' Portával. — Ezen kívánatos békességnek híre az egész Hazában megcsendült, és minden szíveket örömmel bétöltött; ugyan azért, midőn Werántz 1568-ban 12. Máj. Bécsbe megérkezett, nagy örömmel fogadák őt, a' híres Sambucus János is visszaérkezésének alkalmaival igen jeles öröm-énekekkel köszönté-meg.

Ez a' küldöttség nem csak a' Hazának szolgált véghetetlen nagy hasznára, hanem Werántznak is új hírt és tiszteletet szerzett; 1569-ben tudniillik Esztergomi-Érsekké tette a' Király, melly nagy méltóságot Werántz a' Státusnak tett számos esztendei szolgálatjai által, valóban meg is érdemlett. Mivel még ekkor Esztergom a' Török kezében volt, tehát ő lakásúl Érsek - Újvárat választotta, 's ezen hivatalt csak azért vállalta-fel, hogy a' Haza' javát annál inkább előmozdíthassa. — 1572-ben az érdemekkel tellyes Werántzot királyi Magyar-helytartóvá választotta Maximi-

*) Ezek között az ajándékok között az akkoriban feltalált zsebbeli órák is voltak, mellyeket a' feltalálás' helyétől Norimbergai tojásoknak (Nürnbergger-Cyér) neveztek.

lián, és ugyan azon esztendőben 25-dik Sept. ő koronázta-meg a' Királynak legidősb fiját Rudolf Herczeget Po'sonyban, sőt Rudolf eleibe is a' Magyar Mágnásokkal ő ment, és ékes beszéddel fogadta, azután mind a' két Király azon voltak, hogy néki a' Római-Kárdinalisi méltóságot is megszerezze, mellyet a' Pápa néki meg is adott, de minekelőtte a' Pápa megegygyezése megérkezett volna Rómából Magyar-országra, Werántz 69 esztendő korában megholt Eperjesen, hová ad Judicia Octavia küldődött. Valamelly kemény hideglelés törte ki ott véletlenül, és 21-dik Jul. 1573. a' Haza' nagy kárára el is oltotta. Testét Nagy-Szombatba hozták, és a' Sz. Miklós templomába temették.

Werántz magas termetű, hanem vékony testalkotású volt; hoszszas de helyes proporciójú orra volt, mosolygó vídám tekintete és ábrázatja. Hoszszas, tisztességes szakállá függött-le mejjére, és göndör hajai félig befedezték füleit. — Egésége olly tartós volt, hogy még halála előtt kevéssel is azzal kérkedett: hogy ő magát nem érzi ollyan korosnak, mint a' millyen valósággal. — Azon nagy bizodalom, mellyekkel őt annyi Királyok megtisztelték, és azon számos Követségek, mellyeket reája bíztak volt, az ő mély belátásának, bölcsességének és okosságának ellene mondhatatlan bizonyosságai. Az néki tulajdona volt, hogy a' Török ellen háborút soha sem javallott. Werántz gazdag, de fősvény nem volt, és a' Haza javára javaiból nagy áldozatokat tett. Ferdinánd néki 30000 forintokkal tartozott, hanem azokat soha vissza nem kívánta. — Nagy virtusokkal ékeskedett, kivált engedel-

mességgel, a' méltatlanságot zúgolódás nélkül elviselte, és még ellenségeivel is, a' magáénak oda engedésével csendességben szokott élni, mellyre őt Statilius tanította; mert ez kemény ember volt, és annak keménységét Werántz még is olyan nagy békességes-tűréssel el tudta viselni, hogy maga Statilius is azon ritka szelídség által meggyőződött.

Werántz a' magyar tudósok között is különös helyet érdemel; mert, minekutánna a' békességekötés után Maximiliánhoz visszatért, a' Török-Annálisokat is elhozta magával Magyar-országra, mellyeket Anreben talált-meg. Kétség kívül nagy világosságot nyújtanak ezen Annálisok azon Nemzeteknek históriájokba, mellyek a' Törökökkel hadakoztak volt, esmérük azokat a' Hazai-tudósok ilyen czím alatt: Codex Werántianus. — Követtségének egy históriáját is (Historia Legationis arcanæ) készített ő; és a' mint mondják, számos leveleinek gyűjteménye is megvagyon Egerben. — Eredeti képe a' Bécsi Cs. kir. Könyvtárban található.

1.

**A' Régiségek eránt való szerfeletti
tiszteletről.**

Egy szagos hant mondá: én nem vagyok a' rózsa; de rajtam
termett, 's most illatjával felül haladott!

Az emberi Nem' többféle gyarlóságai között
a' megjegyzésre legméltóbb a' könnyen-hívőség;
úgy látszik, mintha ez volna ama eredendő
búnje, melly nálla sok egyéb gyengeségeinek
kútfőjévé válik. A' könnyen-hívés annya a'
babonának, mesének, 's azon bámulásnak is,
mellyel a' távul lévő tárgyaknak, sűrű ho-
mályban fedett, tőlünk meszsze-haladott szá-
zadoknak, akkoron élt ember társainknak,
az ő testi 's lelki kifejtődzéseiknek, 's ere-
jöknek tömjénezní szoktunk; minden a' mi
régi, hajdani, — az előttünk óriási nagyság-
ban jelen-meg; az ó nyelvek a' mieinknél
szebbeknek, az elődiek' ész-szüleménnyek
a' mostani okosságnál felségesebbeknek, men-
nyeieknek látszanak; azon felül még annyira
elfelejtkezünk ön' méltóságunkról, hogy ma-
gunkat ezen régiek előtt porig megalázzuk,
magunkat hozzájuk képest törpéknek valljuk,
's végtére, hogy erántok tiszteletünket még
jobban behizonyíthassuk, nyelvök', történet-
jeik', szokásaik' megtanulására éltünk' leg-

legszebb esztendeiből nehanyat szentelünk, a' nélkül hogy meg gondolnók, hogy éltünk ezen zsongéját hasznosabb, minket 's boldogságunkat közelebből érdeklő tárgyaknak áldozni kötelesek vagyunk.

Minden nyelv a' művelőségre alkalmas lehet; nincs olyan nyelv, mellyen szépet, felségeset, elragadtatót és gyönyörűt nem lehetne írni 's mondani, hogy egygyikben jobban, könnyebben, simábban lehet szóllani mint a' másban; az látni való; de annak nem annyira a' nyelv, mint a' rajta beszéllő Nemzet az oka; a' minő fokán áll ez a' képességnek, úgy hangzik nyelve, ahoz képest az szűk vagy tág. A' Hindostani, Görög, Római, vagy más kisimított, tágított nyelv azért szép, kellemes hangú, 's mindenféle ejtegetésre alkalmas, mivel az őt beszéllő Nemzet a' kimívelődésben előre volt.

Hogy egygyik Nemzet lelki tehetségeiben hamarébb kifejtődzhetett a' másikánál; hogy egyik sebes lépésekkel ment vagy halad előre a' kimívelésben, más pedig csiga módjára mász, annak bizonyosan lakhelyének fekvése, 's az ezen fekvésben találtató éghajlat 's egyéb külső dolgok is, leginkább pedig polgári alkotmánya, okai lehetnek, noha sok népek ezen korlátok ellenére is kimívelődhettek. Tekintsünk csak egy keveset a' szigorú éghajlat alatt lakozó Svékusok és Dánusok' művelésükre; ezen Nemzetek verset futnak minden egyéb pallérozott népek után a' képességben, sőt sokat már felül-haladának; az ő nehéz hangú, az ejtésben keskeny határok közzé szorítva volt nyelvök naponként simúl, hajlékonyabb 's tágasbb leve; és val-

lyon mellyik fenék-ok az, melly miatt nyelvök kimíveltetése olly szembetűnőképen előre nyomúl? Csekély vélekedésem szerint a' lelki tehetségek szabados kifejtődzésében és növéseben kereshetjük minden nyelv kimívelésének fenék-okát; hol derült az ész, ott az egész ember minden testi 's lelki tehetségeiben megfinomúl; de viszont a' lelki kimívelésben csak honni nyelven lehet valósággal előre menni, soha nekünk e' tárgyban idegen nyelvek nem fognak tökélyes szolgálatot tenni, bár mit mondjanak sok derék és tudós férjfiak. Miolta a' Muszkáknál, szomszéd Lengyeleknél, 's nállunk a' honni nyelvek lábra kapának, csak azolta haladnak amazok, haladunk mi is; mert egy Nemzet kimívelődése nem a' verselés és szó-szaporító szónokság' mesterségén alapúl, a' kimívelődés nem egy pár oldalú. A' közép-korban sok híres verselők és szónokok valának, de az emberi Nemzet aludott.

Méltassuk ezt a' közép-kort egy pilantatra! mellyik nemzet vala akkor mívelt? Talán az Olasz, Angoly, vagy Francz? — Egyike sem; durvák voltak akkor a' népek, korlátok közzé szorulva az eszök, és barbár a' nyelvök, maga a' deák nyelv átaljában rusticus deáksággá változott. Ellenben a' mostani világban (akár mit mondjanak az epe-sárúak) több illendőség, humanitás, 's erkölcsi komolyság uralkodik a' nagyobb rendű társaságokban, és kevesebb bűnösség az álacsonyabbakban, mint hajdanában. Lehet é olly időszakot nevezni, mellyben a' világ erkölcsi állapotja jobb lett volna mint a' mostanié? Mai napon meggyőződésen épül az erény, valaha félelmen feneklett, vagy talán tisztábbak le-

hettek az erkölcsök akkor, midőn a' nagy és kisebb Urak világ láttára ágyasokat tarthattak? vagy talán a' franczia ligának idő-kora szolgáljon nekünk erkölcs-tűkörül? Ki merné vélünk azt elhitetni, hogy a' magasztalt régi időbeli hősök 's lovagok olly nemes és jámbor gondolkozásuak lehettek, és olly szentül szerettek, mint a' románzák- és balládok-beli hősök? Valóban a' régi rabló-várak' omladékaikból kitetsző tömlöczök, kínzó-kamarák 's ivó paloták' dicső emlékjei az akkori emberiségnek, mellyet most is sokan uj életre hozni szeretnének, 's mellyet sokan az erkölcsiségben mustrául felállítani nem átallanak.

Hogy az idegen nyelvek' megtanulása által sokféle esméretekre juthatunk, tagadhatlan; de hogy valamellyik Nemzet idegen nyelv által léphetett volna a' tökéletesülés nagy fokára, példáját nem igen láttuk. Híndusok, Egyiptomiak, Fönicziaiak, Görögök és Rómaiak nem igen tanulgatták más Nemzetek' nyelvét, midőn nagyok valának, midőn a' képesség' tető-pontján állottak; sőt tudjuk, hogy midőn a' Rómaiak majmolni kezdték a' Görögöket, sajátságokból kivetközvéen, minden módon hanyatlásnak siettek.

Az Angolyok', Francziák' és Németeknél nem nagy, nem tökéletes vala a' lelki és az ebből származó nyelv' kimívelése mind addig, míg nállok a' megkorcsosodott idegen, holt latán nyelv uralkodott, míg egy szóval græcizáltak és latinizáltak. Azon Nemzetek, melyeknél udvari- curialis- vagy Sanscrit-nyelvek virágzanak, a' képességnek még felényéhez sem juthatnak. Semmi sem késleli, sem-

mi sem tartóztatja jobban hátra a' kimíveltséget, mint az idegen nyelv' uralkodása, mert annak megtanulására kinszerítetvén, életünk idejéből nem csak hogy esztendőket pazarlunk-el, de az ízlésünk is megkorcsosodik, úgy hogy minden a' mi idegen, felségesebbnek jobbnak fog látszani, mint a' honni. Boldog az a' Nemzet, melly házánál, törvény-székei előtt, Egy-házaiban, és mindenütt anyai nyelven beszélhet, és boldog az a' Haza, mellyben a' tudós elő-ítéletek nem kaptak lábra; mellyben a' régi ugyan becses, de a' jelenvaló még becsesebb; a' hol nem a' régi aprólékosságon rágódnak a' tudósok, de honnit mívelnek ki; hol végtére nem a' régi erkölcs, nem a' világunkban nem illő hősök, de az élő generáció tétetik-fel remek-például; nagy az illy Nemzet lelki 's testi erejében. Nézzük szomszédjainkat, nem erőlteti az Angoly, Francz vagy Német ifjú polgárjainak eszét idegen nyelv' tanulásával, ő büszke a' magáéban, és valóban nagyok is már ők minden tekintetben; más népek csak hogy hozzájuk járúlhasanak, nyelvöket megtanulni kénytelenek, amazok ön' magokban elegendők, 's nem szorulván mások' nyelvére, Dictátorai a' kimívelt világnak. Vannak nékiek Solonjaik, Mutiussaik, Miltiadesseik, Leonidássaik, Aristidesseik, Cimonjaik, Títussaik, Trajánus-saik, Antonimussaik a' honni történet-írásaikban, kiket gyermekeiknek mustraképen állíthatnak-elő.

Szembe-tűnő különösség az, hogy még a' mostani tudós világ észbeli szüleménnye is pezseg a' görög és római Szententziáktól; ritka olyan értekezés, beszéd vagy iromány, melly

Homerosz, Virgil, Cicero, Seneca és a' t. régiek' munkáiból vett mondásokkal nem volna megtarkítva, mint ha a' hozzánk közelebb élt, vagy velünk egykori tudós férjfiaknál nem akadhatnánk szint' olyan eredeti, derék, kerek, velős és helyes ész-láng szüleménnyekre. Ezek az Urak gyanúban hozzák magokat az eránt, hogy ők is a' mostani tudós világgal lépést tartanának, vagy talán ők a' tudósok' nyavalyájában sinlődnék, 's meg akarják nekünk mutatni, hogy görögül olvasni 's deákul beszélleni tudnak; de alig ha értik a' franczia vagy német nyelvet. Hiszen szép, hasznos is a' régi Irókat esmérni és tudni, de azokat mindenben 's mindenütt mint orákulumokat bálványozni, csak-ugyan ön' megalacsonyításunk, mivel ha Homerosz, Ovid, Virgilius, 's mások jó verselők, Demoszthenes, Cicero nagy Szónokok valának; bizonyára az élő tudósok között is vannak szinte úgy jó és derék verselők, 's Orátorok; amazok idő-korjokban valók voltak, a' mostaniak a' mienkben illők.

Hogy a' mostani mester-tudósok irományaikban nem ábrándoznak úgy mint a' régiek, becsületünkre szolgál; mi felvilágosodottabbak lévén, nem illik hozzánk a' mesék és tünény' szörnyetegeikkel álmodoznunk, se mint becsületes embereknek a' szegény tanulatlan nép közt a' babonát terjesztenünk, nem vagyunk mi az emberi Nem' idejében már gyermekek, sem nép-ámítók; de férjfiak, 's pedig egyenes lelkű férjfiak, kik minden iparkodással azon vagyunk, hogy a' felvilágosodás, a' tiszta Isteni esméret az egész emberi Nem' közt elterjesszessék, mi nem akarjuk a' vilá-

gosságot véka alatt rejtve tartani; a' mi költeményeinknek nem illik excentricusoknak mint a' régiekéinek lenni; de azért szint'olly felségesek és jók lehetnek. Én megvagyok győződve, hogy Tasso, Milton, Racine, és Klopstock olyan karaktereket állítottak-fel, mellyek a' Homérosz és Virgil hőseiket felül haladják, és pedig ezen karaktereknek leg-szebb vonásaik Keresztyéni elemek. Hogy a' verselésről különösen szólljak: a' Keresztyén lyricus vers-költés is felségesebb a' nálla régiebbnél. Gellert, Cramer, Klopstock, Niemeyer, Rousseau Ker. János és mások első rangú vers-költők, valamint a' közép-korból származott Szent énekek: Dies iræ, dies illa, Stabat mater dolorosa, Cur mundus militat, O miranda vanitas, a' Keresztyén lyricus vers-költésnek mester-művei. Valóban a' Keresztyén lyrikának sok ódái és énekeivel egyedül a' Dávid 'Soltárait lehet hasonlításban hozni, nem pedig a' Callimachus és Pseudo - Orpheus Hymnusaikat, mellyek a' helyett, hogy az érzést fejeznék-ki, az Istenek' tselekedeteiket írják-le, a' miért inkább epicusok mint sem lyricusok.

A' mi az ékesen-szóllást és a' szó-szóllást illeti, ebben a' tudományok' szakaszában is nem elkerülhetlen szükség a' majmolás; más volt a' görög, más a' római, más ismét a' mostani élő Nemzetek' géniosza. Hogy a' régi Szónokok nekünk is még helyyel-hellyel mu-strául szolgálhatnak, elesmérem; de azért nem kötelesség mostani Orációinkat az ő mondásaikkal kispékelnünk; éljünk saját szépségeinkel, élő tudósaink' helyes mondásaikkal, mellyek alkalmasint mint korunk' szülemén-

nyei jobban fognák beszédeinket ékesíteni, mint a' régi világban volt embereknek tselevés módjokhoz illendő flosculusok. Hogy az igaz csak egygyetlen a' maga nemében, és hogy a' szép mindenkor szép marad, tudni való; de az igaznak, a' szépnek számolhatlan arányzatai lévén, nem fedezte azokat még mind fel az eldódi-kor, lelünk mi igazságokat és szépet a' későbbi irományokban úgymint a' legrégiebbekben. A' Sanscrit, a' Keresztyén Sz. Írás, még a' Korán is foglal magában rendíthetlen igazságokat; miért hát ezekből nem szokta a' tudós kiszemelni a' jót és szépet? miért éppen a' pogányok világi munkáikból? ezt, úgy tartom, a' sötét Századokból ivadékról-ivadékra észre-vehetlenül leszivárgott iskolai módi tselekedheti; avagy talán az ész-világában már mindent a' mi igaz, szép, helyes, és talpra esett, egyedül a' Görögök és Rómaiak merítették-ki? ezt aligha nem tagadhatni; mert az ész országának szélső határára nem igen értünk, 's nem is igen jutunk mostani föld-gömbünkön. Most is vannak classicus Szónokjaink, — ha azokat figyelemmel olvasuk, tapasztalni fogjuk, hogy az ő munkáikban is szinte nagy és szép ész-láng ragyog. Minden régiben inkább a' külső forma indíthat bennünket tiszteletre, mint-sem a' materia vagy is tartalék; bizonyára ha Homerosz' gyönyörű esztét, nem a' bűbajos mesék' kidolgozására 's botrankoztató Isteneinek rajzára, hanem más valami hasznosbra fordította volna; inkább halhatlanabb lehetne, és így van majd minden igen régi zsénivel a' dolog.

Azután arról az igazságról se felejtkezünk-meg, hogy a' legkijeleltebb világ' bölcsei

sem szívták ön' magokból tudományaikat, mindenik szerzett 's vett magában fel; mindenikét idegen nállánál hajdanibb bölcsesség ébresztett és tett tenyészítővé, egy sem képezte magát függetlenül az eldődi és a' vele-korú világ nélkül; ha az Alexandriai Könyv-tár a' mostani Századig eljuthatott volna, alkalmasént másképp' itélnénk a' görög és római tudósokról. Hindostan', Egyiptom', Föeniczia' bölcsességéről annyit tudunk bizonyosat, mint semmit; pedig alig-ha Hindostán nem volt az a' kútfő, mellyből az igen régi világ merített; nyelvének bámulandó bősége, hajlékonysága 's igen nagy kimívelése, valamint némelly még fennálló művei kezesei állításomnak. A' Spártaiak 's az első Rómaiak nem tudhatták, hogy ők nagyok; csupán az ő törpe maradékaik láthatták azt követőleg által, és így meglehet, hogy a' mi Századunk 's mi is mindnyájan fontosok vagyunk; de azt nem mi, hanem a' kik minket jövőendőben bámulnak, és sikeretlenül utánunk kapaszkodnak, érezhetik. Azon sokféle apró segelmek és mellékes körülállások' nem tudása, nekünk a' régi időbeli nagynak mondott embereket és tselekedeteket méltóságosabbaknak, mérészebbeknek rajzolja, mint azok valóban lehettek, úgymint a' régi Hegy-várakat meredek, darabos, 's öszsze-nőtt szikla csúcsosokon építelve hiszszük; holott a' nagy idő, 's az elementumok csupasztították, hegyesítették és élesre mosták-le a' hegyet.

Valamint az ész' szüleményeiben mint egy tanult módivá vált a' régi iroványoknak szerfeletti bálványozása, hasonlóan szokta a' tudós világot minden hajdani emlék magán kívül ra-

gadni. Sok derék okos férjfiat egy sárból készült idomatlan hamvas-veder, mellyben talán másfél ezer esztendőök előtt élt alávaló lelkű emberi test' maradványai öntettek, egész észbeli zavarban ejthet; egy csonka kő-szobor, töredékeny téglá, vagy valami épület' alapja, néha egy darab özsze-karmolt ón vagy réz táblácska, a' tudós világ' felét elmebeli zajba keverheti; nagy az észbeli mozgás minden országokban, holnapokig törik azon az eszöket a' tudósok, vallyon ez vagy amaz emlék darab vagy kiásatott tördelék római, görög, foenicziai, vagy talán antidiluvianum lehet; holott bizonyára kár az olyan porhantokon annyit törödni; mert látni való, hogy az ilyen forma emlékekből a' történet-tudás vagy más hasznos tudomány igenlegesen (positive) ritkán boldogúl, sőt csak zavart és hypothesiseket szűl, mellyek' árjában úgy is úszunk; valóban jobb lenne azon észbeli-tehetséget, melly ilyen kétséges és szükségtelen tárgyak' kutatására vesztegettetik, inkább olyanokra fordítani, mellyek az emberi Nem' lelki 's testi boldogságát elő-mozdítanak.

A' régi művek' szépsége ellen nincs kifogás, mert olly magas polczon mint hajdani Görög-országban, a' művészség soha és sehol nem állott; olyan műkincsekkel, millyeket a' Görögök még akkor is bírtak, midőn őket a' Rómaiak már kirablották, (olvassuk-meg Pausaniast) egy Nemzet sem; se Róma se Flórenczia megint nem birt; de annál meg mi természetesebb, hogy az olyan vallásnak, melly az érzéki méltóság' gondolt tárgyait imádni tanította, inkább kellett a' szép műveket elő-segíteni, mint azon hitnek, melly

a' Láthatlannak imádására buzdít, és az embert porból kiragadva az érzékfeletti és képzelhetlen világra utasítja? Engedjük mi a régi időnek, a' mit tőle meg nem tagadhatunk, t. i. a' művészség' tökéletesítésében, valamint az isteni tiszteletjének érzéki babonaságában az elsőséget; a' Keresztyén világ még is magossabb fokon áll, mint az előttei állott; és ha most valamennyi görög templom az ő egész vidor pompájában újra felemelkedne; még is bizonyosak lehetnénk, hogy egy Keresztyén sem akarná azon egy szerű Egyházat, mellyben a' világok' Urát lélekben és igazán imádhajta, elhagyni azért: hogy megistenesített emberek' szobrainak, ha maga Phidiás legbájosabb formákban is állítaná azokat elő, véres áldozatokkal hódoljon.

Minden esetre ugyan illő a' régiségeket becsülni, de azok eránt szerfeletti nagy tisztelettel lenni, szükségtelen; a' régiségeket csak úgy kellene tiszteletben tartanunk, mint a' vén embereket, ha azok tudni illik hasznos részei valának az élő világnak. Nagy korú emberben a' sok esztendő' múltja nem lehet erény, mert a' vénnek csak akkor méltók tiszteletre, ha ők jó 's hasznos polgárjai a' társaságnak, minthogy a' vén-kor olly ajándéka a' Teremtőnek, mellyet senki ön' magából nem vehetett; az öreg embert dicsővé teheti az erkölc, de kora semmi érdem. —

STAUT JÓ'SEP,

Főhadnagy.

2.

KISFALUDI KÁROLY' EMLÉKE.*Egy Felvonásban.**Személyek:*

Lidi,	—	a' Csalódásokból.
Móricz.	—	a' Leány-örzöböt.
Beczko.	—	Stibor Vajdából.
Tamás, Kertész.	—	a' Csalódásokból.
Egygy Öreg.		
Sandor.	—	a' Leány-örzöböt.
Nelli.	—	ugyan onnan.
Adel.	—	Három egyszeréből.

Első Jelenés.

(Szabad Udvar, oldalt 's hátról zöld fák.)

*Lidi, Móricz, Beczko.**Lidi.* (Késében Lant.)

Én mászsor olly víg, olly fürge valék, mint az özfí berkeiben; 's most mindenhol az öröm' színe olly hálványan vonúl-el. — Nézek, és nem tudom mit; hiányt érzek, és nem tudom miben. — Az idő melly csendes, 's madár nem zeng; az ég borútlan de kékje nem tiszta!

Móricz.

Igen, mint szép álom után a' gyenge serkenet, tiszta öröm közt a' bú sejtés.

Beczko.

Öröm közé vegyül a' rossz,
 De sejteni még is gonosz,
 Ha bút látasz ne nézd, ne félj,
 Roszszat soha, csak jót remélj; —
 Eszed, az Úr, szíved szolgál,
 'S annak 's ennek jól lesz dolga —
 Nézd! az ég, föld mint a' malom,
 'S bennem köszál a' nyugalom.

Móricz.

Csak arczodon van nyugalom jó Beczko! de veres ruhád alatt heves szív mozog. Mit küzdöl vele, mikor diadalt rajta nem vehetsz! — Lásd, én sikamló vagyok mint a' halfüű, lenge mint a' lepke, enyim a' tavasz' minden virága, a' virág' minden illatja; minden ró'sáért futok, fáradok, — és ha győznöm nem lehet, megrázom szárnyamat 's tovább repülök; — én a' jelen' szülöttje, a' vig szeszély' gyermeke, az öröm' magzatja vagyok; — 's te vagy é boldogabb hogy győzni látszatol, vagy én hogy győzetem?

Beczko. (leveszi sapkáját)

Csörög sapkám, száll a' süveg. —
 Megbúksz útag sima üveg,
 Botlik lábad meszsze nézel,
 Léget felhőre tetézel. — —
 De hisz' föld nincs, csak szűd szól, —
 Ne hát semmi, fogd-meg jól!

Móricz.

Megfogtam a' semmit én is, te is; mert én az ész tanátslatit nem foghatom-fel; te a' szív' hevét nem érezheted.

Lidi.

Csak bennem küzd most a' szív és ész; óh melly boldog lennék ha töletek egygyet cserélhetnék. — De hah! lassú szellő susog a' fa lombjai közt e' csend után, ének jó a' meszsze ligetből, 's a' halványuló levelek tavaszra vidúlnak. —

Móricz.

Igen, szellő jött, hogy a' szép Lidi fürtjeivel játsz-
hassék; ének hangzik, mert Lidi lánggra gyúlasztá; éled
a' mező, mert az ő szeme' pillanatja 's keble lehellete
élteti.

Lidi (nem figyelve)

— Óh ezen ének édes enyhet önt mély titkú, de
bús sejtésimre. — A' szabadban engem öröm lep-meg;
kedves a' veréb csirippolása, — de ezen dal, és most
be szép, be enyhítő!

Móricz.

Valóban szép a' szabad, ha főkép' illy ró'sa emel-
kedik benne. Kedves a' madár ének, de kellemesebb,
édesb, ha a' báj-dal piros ajkakról repül. Ó kedves
Kis-aszszony! keble érzékeny forrásban van, — enyímet
nyugtalan vágy hevíti, — engedjen nyílt utat lángjá-
nak, hadd keljen a' dal, melly csak forró érzelmekről
buzog.

Lidi.

(Lantjával kísérve, Móriczzal danol)

Kény-özönben úszik e' szív,
E' kebel 's szív még örül;
'S ah egy titkos bú homálylik
Egy bú érzet leng körül.
Fenn ragyogva kelt korányom,
Fenn hevülve éltem én;
Ám de bánat szállt az alkony'
Lágy homályú éjelen.
Kedv, öröm csillamla ott fenn
A' Menny' tiszta kék egén;
'S haj! keserv jött meszsze bércek'
Erre zúgó fellegén.
Ah! mit érzesz, mért remegsz szív! —
Szóljon a' ki tudja már! —
Szem mért sírsz, szám mért sohajtasz,
Rám jó, vagy rossz, hol 's mi vár? —
Szél nem szólal, felleg nem súg,
A' titok 's éj rajta lész;

És nyögésem és siralmam,
Pusztá tér mezőkbe vész.

Beczko.

Hangmív e' világ egészen,
Billegtető a' sors' szele,
Kibe szebbet fú a' lészen
Nagyobb boldogságnak jele.
Bal sors, veszély inség hát,
A' hang vizzássan, ha rát — — (kinéz)
Imhol! jön egy közép rosz harang,
Halljuk mit zúg a' sors-harang!

Második Jelenés.

Az Előbbiek, és Tamás Kertész.

Tamás. (búsan)

Átok az rajtam Uraim, hogy kedves hírt soha nem hozhatok! (a' bútól el kapva) Ah! a' fa-torony vén harangja olly keservel sirt-le, a' bérczek, völgyek, 's fenyvesek olly bú nyögéssel visszszonáz; melly mélyen rázta-meg a' siránkozó népet. A' torony' mohairól szelőként fuvaltak a' gyász hangok, elfonnyaszták a' zöld lombokat, virágzó ró'sákat Kertemben, — 's helyettök már sárga levél zörög, pusztá tüskék állanak. —

Lidi, Móricz, Beczko. (nyugtalan)

Szólj, — mond-meg mi gyújt illy keservekre?

Tamás. (nem figyelve)

— A' patak, melly fáim közt olly harsogva zúgott; most zavartan, halkal morog, 's habjaiban frissítő nedv helyett tűz forr, melly veteményeim' elper'seli. Füle-mile 's pacsirta nem ül a' gallyakon, gerlicze nem bűg bokraimon, — tán, sirjára repültek felette bús dalokat zengeni. — Ó Kis-aszszonykám! jöjjön, metsze fáimba a' két K betűt, koszorút aggasson felekbe, de halottit; — ott fogok én lakni a' leveletlen kertben, 's ápolom őket a' szelektől, mellyek most üvöltve tépde-

lik virágjaim! — De engedelem! hírt már semmiféle én nem hozok; — örvendetést nem, mert öröm nékem többé nem derül; szomorút sem, mert illy siralmas nem lehet! — Ah! úgy véltem, hogy panaszom ki öntvén, bűm könnyűl, — 's ím! a' teher nálam megmaradt, bár másoknak is át-adám! (mind hárman szorongva halgatnak, Beczkótól a' szeszély, Mórítzól a' vigság eltűnván.)

Beczko.

Elmém elveszti kormányát, érzelmeim háborgani kezdenek 's alig esmérem magam; szólj — e' sejtés a' valónál százszor is kinzóbb.

Móricz.

És én elszalasztva a' jelen-vigságot, búsan nézek a' jövődő' elébe.

Tamás.

Ö nincs többé! ki a' virágot, a' szerelmet 's örömet olly édesen éneklé; O, ki volt — de lészen is; O, kinek földi pályája hólta után még dicsőbben lészen felcsillámlandó. — Atyánk, Teremtőnk nincs többé közöttünk, 's én — ősz hajakkal elmegyek, örökké keresni fogom őt, 's nyugalmam', melly véle egygyütt sirba szállt! (el.)

Harmadik Jelenés.

Lidi, Móricz, Beczko.

Lidi.

Villám ez, melly derültt égről zúg-le a' kesergő Pásztorra! Oh ég! oh Isten! hát lehet é ez? hát viszsza-vonád lehelleted', melly kedvre, örömré éleszté e' hazát? és illy hamar?! illy véletlen?!

Beczko.

Imhol! diadalmam mellyért olly soká, olly erővel vívék — összeomlott. El-fojtám az érzelmek' üzét, 's most, mint a' láng mellyet a' szűk-hely még

dühösbé szít, annál erősbén lázzad-fel, mennél tovább nyomta az ész' igája; — ki tudja, e' rázkódást megbírom é?

Móricz.

Atyám! atyám! a' víg szeszélyt, melyet élted belém teremtet, halálod im, kiöltja. Nem ízelve tűnik-el már tölem a' jelen-öröme, a' kény és vidámság; — búsán tekintek vissza a' múltba, mikor még valál, 's rettegés közt, min' a' sors' üldözte, kesergélek a' jövőendőben egy gyengye reményt.

Lidi.

Bár álom, bár csak mély álom volna ez; panasztalan türelemmel nézném majd a' legszörnyebb ébredést is. Előbb hittem volna hogy elsüllyed a' Tihany bérce, kiszárad a' Balaton habja; — minthogy e' csillag, és most, legteljesb fényében kialszik. — — Oh! eljárta Ő őseink' sírhalmait, lelkes éneket zenge felettek míg aluvák hosszú álmaikat, 's tüzelé emlékeikkel az unokákat. Eltanulta a' fülmile édes dalait, a' természet' hiv képét kifürkészé, 's énekével szívet és keblet meghata.

Móricz.

Oh Hazám! Hazám! nagy mit vesztél 's ki merész jósani más támad é? — Idők szálltak, zázak zúgtak-el 's Kisfaludynk nem volt; hány zúghat ismét el, míg hamvaiból más kelend. — Porát, mely csendel nyugszik, nemes tűz 's mennyei fénysugár alkotá; — 's a' dicső feláldozá éltét, hogy az emelkedő láng vezérfényként lobogjon előttünk. — Áldott kéz! szelíd karokkal osztatád felhőinket, 's a' korány' egy szép sugára rólad ragyogott reánk.

Beczko.

Én látám mint széledt ifjú lelkéről a' gyenge köd, mint derült, mint csillogott végre előtte a' meszsze czél; Honja 's Nemzete' fénye tölté-bé szép lelkét, ez izgatá olly munkára, mellynek áldozatja lőn; — 's úgy hiszem, nincs szög és táj e' Hazában, mely bánatos sohajjal nem telnék-bé. — Igen, harmat lész a' mezőkön, köny a' szemekben, 's a' dicsőült szel-

lem szerényen nézdelheti magát gyöngyeiben, 's láthatja hevőkől a' Nemzet' háláját.

Móricz.

Nemzetének élt, 's a' Nemzet buzgón nyújtja könnyeit. Bölcsen felfogá Ő a' magyar jelenkor' szellemét; virággal hintett ösvényen, 's ró'sa bokrétákkal édesgetve vezeté a' népet oda, mellytől ez annyira rettegett. Bokrétáinak illatja a' vég-helyekre meszsze elszállongott, 's minden vágyott a' fokra, honnan a' kedves szag terjedez.

Beczko.

Harcz-koszorúval hagyá ott a' vérmezőt, mert szebb pályán szebb bér csillámlott felé. Midőn nádsipján zengett a' halmokon omló pataknál Pánnak vélted volna, 's lantjánál Apollónak; — 's tüze még ezrekbe lobbant át, 's ezreknek serkenté hamvadozó erejüket. — Oh! légy még mi valál, 's mi többé nem lészünk azok!

Móricz.

A' távol lakó láng-elműek' tüzei az ő szellemében egygyesülének mint köz pontban, — 's innen sugárzott ki a' legszebb fény, miolta Nemzetünk fenáll. — Oh kelj ki sírodból némes, harmat helyett könny ragyog felette 's füveit hála sohajok lengetik!

Lidi.

Hasztalanok keserveink! Az ég' kedveltjei itt e' gök között soká nem lehetnek; tisztán kell nékiek viszsza repülni, mint a' Nap viszsza pattanó sugárának.

Móricz.

Ő soha a' tiszta fényből nem vesztett volna, mi lészünk vala általa a' homályból kiemelendők, h' itt mulatt, nem Ő homályba hozzánk süllyedendők (tüzzel) — 'S avagy nem birhatná könnyörre az egygy egész Nemzet', Nép', egygy egész Haza' igaz kerelme? nem nyílna é meg a' sir, a' lélek nem szállna é viszsza lakjába? nincs é meg az ész, melly agyába lobogott, a' némes tűz melly erét feszíté, 's a' sugár melly olly dicső énekre ihleté?

Beczko.

Megvannak; de világot 's meleget árasztván reánk vissza-szálltak a'hoz, kitől származának. — Ves-sük-meg Móricz a' reményt, melly lehetőséggel mosolyogna felénk; ne nyújtsuk kezeinket a' titok-lepelet felhajtani, hanem imádjuk az Örök-végezést, hogy Őt eddig is birhatánk. Az ég' legszentebb ajándékai a' nemes lelkű férfiak! — bódog a' Nemzet, mellynek ezekből legtöbb rész juta, — de esztelen az, melly az ég' illy becses kegyelmeit bőven kívánni vakmerő.

Móricz.

De tán igazságos óhajtás, hogy lássa a' szántó magját zöldelleni mezein; hogy csemetéinek sűrű lomb árnyai alatt nyughassék, 's leszedhesse ágairól nyugtalan izzadásának jutalmát.

Beczko.

Meg is nyéré Ő ezt, bár kis részben. Mik voltunk még nem rég, 's mik vagyunk most? 's ezen ditső diadálnak melly nagy része Övé! a' szép dalokat, a' *víg kedvet* melly édes alakban tünteté-fel, melly előtte *Hazánkat* nem esmeré, 's *ki tudja* nem vándorol é ki a' *víg Thália* Honunkból, és a' *szökevényt*, ki és mikor láttatja köztünk olly *nyájasan* mosolyogni! Azomban Ő a' legnemesb lelkeknek volt egygyike, küzdve hinté a' magot, sejté a' belőle támadandó virágot, 's enn'érzésében fellelte nyugalmát.

Móricz.

Hasztalan Beczko minden iparkodásod! Ő néki itt kelle még maradni és fényleni — higylé az ég tán a' derék férfiút, vagy nem látott néki itt méltó jutalmat, 's magához vevé fel a' bért mennyei kezekből fogadni-el, 's Ganyiméd' kelyhéből inni az örök létet. — Óh keserves a' kín, melly engem' emészt; — de büszke vagyok, mert ez által érzem azt, hogy néki méltó fija valék.

*Negyedik Jelenés.**Az Előbbiek 's egygy Öreg.*

(Gyenge léptekkel jön, hotra támaszkodva)

Lidi.

Jó Öreg honnan illy késő, 's illy könnyes szemekkel?

Öreg.

Kisfaludy' sirhalmától térek Hazámba! — Oh gyermekeim! két emberkor szállt-el mellettem, 's miket nem láték támadni 's ismét elenyészni! Láttam mikor még Nemzetem vad de erős, műveletlen; de tiszta szívű, 's nemes lelkű volt; — Szomszédainktól fény tört-be éjelünkre 's a' többség megkábúlva járt csudálni a' Külföld' miveit, felejtve Honát 's Nemzetét. Fájdalom és bú emészte, midőn más majmának láttam a' Magyar, 's könyörgék az égnek, ne engedje látnom Nemzetem' vég romlását. — 'S ím férfiak támadának, millyeket még nem szült Hazánk, — világ-szövétneket tűzének-ki, és a' piruló nép látá mit bír, mit hozhat létre csudálandót. Egyike volt O ezek között a' főbbeknek, 's halála szomorú hírére, felkelék sulyos nyavalyámból sirját megnézni a' dicsőnek! — *Tenyeremmel* hordám hantjára a' patak' vizét: *kenyerem* elszórám az éneklő madaraknak hogy sirjánál szállongjanak, — és szirteken keresztül a' völgyekbe vánczorgék, virágokat tépdelni ormára. — Letérdelék a' dicső szellem előtt, a' sirfüvei közzé bocátám-le ősz fejem', és csendesen elszendergék. — Oh Isten! ha ekkor örök álomba merítve ott holtam volna el, — megvetve nézném az arany hamv-vedret, 's a' legfénylőbb emlékeket!

Móricz. (tűzzel)

Oh jámbor Ősz! hord-össze a' fél világ' kincseit 's tiszta szíved tedd mellé, és O, és minden ezér nyújtja kezét.

Öreg.

Isten veletek gyermekeim! én meszsze, még meszsze lakom, — 's ez éjjeli hódnál és hólnap tá

kunyhóhoz vissza-érek, (Hárman suttognak) Látom segítyt akartok nyújtani, — nem, — óh nem kell; e' szarándokságot bajjal kívánom végre-hajtani. — De kérek, a' sirt ti és mások megnézzétek, a' nap ha kél, a' nap ha nyugszik; még a' Nemzet, nemesb fíjainak tiszteli hamvait, jele hogy erős, hogy tiszta. — Isten véletek gyermekeim! (el.)

Ötödik Jelenés.

Lidi. Móricz, Beczko.

Lidi.

Nemes Öreg! ég és föld védjen utadon. Óh Móricz, óh Beczko! véd-angyal volt e' jámbor Ősz; — dühös keservem megkönnyüle, 's csendes szomorrá változott. (Harang-szó hallatszik) Hah melly búsan szól az estveli harang-szó! Jertek míg az alkony, a' harmat le nem száll a' kedves sirhoz, 's sirassuk-meg Ot, kit siratni könnyünk nincs elég. (el mind.)

Hatodik Jelenés.

(Erdős vidám halmok; egy sírhalom fa-keresztel fűzárnyak alatt; mellette egy zúgó patak.)

Lidi. Móricz. Beczko.

Lidi. (megáll, 's nyugatra mutat)

Nézzétek! mint áldozik-le a' nap túl a' kék hegyek' tetőin; ragyog most is, mint költekora ragyogott; 's im (keletre tekint) még haló világától is a' kelő hől, a' meszsze csillagok fényt kölcsönözve csillámlanak; — de még is a' Nap csak elnyugott, és e' füvek, e' virágok harmat könnyeket sirnak itt. Igaz képe annak kit e' sír fedez! boldogító, csillogó volt az ő pályája, homályokon tört keresztül ragyogása, 's vég villányától is sok kölcsönözött fényt, sok láng gyúlt elő!

Móricz.

Szent árnyék! (a' sirhoz megy) e' ró'sa lánczokat fonom keresztetre, mellyeknek illatja körül-lebegi e'

durva fát, mint nemes lelked környezé tűzével testedet; nyugodj csendesen hűves árnyai alatt, — álmaid, ha vagynak, bődögitők légyenek, — hiszen hozzád már nem száll-le semmi földi zaj. (tűzzel) Irigylem szerencséd föld, melly öledben tarthatod a' legdicsőbb lélek' por lakát. És még is nem volt ki élteben koszorút nyújtott volna homlokára, — 's ki tudja lesz a' maradék hálás, 's méltó babért füzni fűrtjeihez?!

Beczko.

Óh Móricz! felejtem enn' búmat kínos szorongásod miatt. Hazánk' jobbjai bért fűztek neki bár titkon is; — minket pedig és testvéreinket a' jelen és utókor örömmel fog megkoszorúzni, 's ez mind az Övé, mind reá halmozzuk, mint az Olympi harcz-játékban győzelmes Áthenei ifjak elhalt attyokra.

Móricz.

De nem emelkedik sírfokán büszke márvány emlék, melly csillogva hirdesse a' késő kornak a' kedves Költőt, mellyhez vezethetné a' nemes apa kisdéd gyermekét Hon-szerelmet önteni belé e' szent helyen; arany és pompa nem díszlik itt; (érzékenyen) és a' vándor ez alacsony halmú sír mellett fűtyölve ballag-el, 's tán egy pillantatra nem fogja méltatni!!

Beczko.

Mit ér az emlék, bár fénylik is, — el dűl, 's pusztá kő-halomká változik. Még élt, még zenge O, midőn minden igaz honfi keblében örök emlék állt, melly apáról fiúra fog szállani míg „él magyar,“ míg „áll Buda“ aranyánál szebb világgal sugárzik-le innen az érdem, melly csillag-arczban fog itt fényleni; — — és ha a' vándor Magyar lesz, nem fog ő itt bú nélkül elballagni, meghatja lelkét a' sirról lengedező gyenge szél.

Lidi.

Óh! nem hagylak-el kedves hely, míg e' könnyűimben feresztett ró'sa szálát nem tűzöm keresztedhez, — 's még nem fogadom hogy ezt szemem' vizével nevelem-fel e' hantokon. (kebléből kivészi, 's a' keresztt mellé tűzi-le)

Beczko.

(Egy gyenge ágat szúr a' sirra) Nőjjél-meg kellemes bokorra kis csemete; harmatot 's lágy essőt fog hullatni reád az ég fellegeiből, — 's óh én tudom édes dalú fülemile fog beléd fészkelni, 's itt kesergi majd lágy énekeit, melyeket attól tanúlt ki itt aluszik.

Móricz.

(Szár az tarlót tész a' sir-ormára)

Fogadd-el Atyám e' száraz áldozatot, mely képe kínaimnak! szegény vagyok én most és nyomorúlt. — És ha ezen ártatlan ajándékink kedvesek, add jelét dicső lélek, — kérünk add jelét!

(A' ró'saszál egész bokorra nő bimbókkal; a' csemete zöld bokorra terjed, fülemile száll belé 's énekel; — a' száraz tarló lángba borúlva ég-el)

Mind hárman. (csudálkozva)

Hála! ezer hála és köszönet jó atyánk!!

Lidi.

Megenyhült keservem, 's a' ró'sa bimbókkal egy gyenge remény sugár támadott.

Beczko.

A' Madár zengzet emlékeztet, hogy az Ő énekei így hangzanak a' legkésőbb időkbe is; a' felnőtt bokor, hogy emléke még szebben lesz felvirágzandó; — 's ez megnyugovást ad ismét bűm között.

Móricz.

Mint száraz tarlóm a' láng között: — úgy enyészett-el kínos szorongásom; édes csepp volt ez a' keserű kehelybe, — 's fény a' homály között. Hasztalan fog körüléd köd borongani, — hiszen a' Nap' sugára szét-oszlatja a' fellegeket. Élni fogsz Te nagy férfiú és virágzani!

Hetedik Jelenés.

Az Előbbienek; Sándor, Nelli, Ádél.

(Koszorúzott fővel jönnek)

Móricz.

Ti is eljövtek Kedveseink. Légyetek nyugot-

tan, — Ő meg halt, de jelét adá hogy élni és ragyogni fog, — 's honnan most?

Sándor.

Koszorúzott éppen minket a' nézők' serege taps között, midőn a' gyász hír elszállt; — és megszűnt a' taps — és az öröm kialutt. Jövének tüstént a' setét éjeken, de előttünk vezér-csillag fényledezett; a' bércek' útain víz fakadt lábaink' nyomán; előttünk lágy fűvek támadának; őrszellemek öntének belénk új erőt ha lankadánk, 's koszorúinkat friss szél és harmat életeté, hogy el ne hervadjanak. Oh kegyes, óh nemes árnyék! vedd e' koszorúkat (levészik fejökről 's a' kereszt három ágára aggatják) kedvesen, nemes sereg adá ezeket most, 's nemes sereg adandja mellyeket jövendőben leszünk néked nyújtandók. — Békén szunnyadj alattok óh dicő! a' Nemzet öröm-'s bú-könnye ragyog közöttök!

Lidi.

Fuss, fuss el te zúgó kis patak, hirdesse zúgásod hogy Ő meg halt, hogy te bóldog valál csókolni hantjait! virágozzatok ti ligetes halmok; örök tavasz vidúljon köztetek, 's hűvös szellők lengjenek felettetek; — de ti viharok, ti téli sárgúlt, csörgő levelek meg ne zavarjátok édes álmaikat. — Oh mi bóldogok! illy közel lakván e' szent helyhez! Itt leszünk ha tavasz kél, ha ősz borong; itt idvezléldjük a' Nap ha kél, ha nyugoszik; itt húllnak könnyűink az alkony' harmatjával; és itt bolyongunk midőn a' hóld sáppadtan csillámlik a' patak' vizében, a' sír ingó nedves fűvein, — 's ekkor a' láthatlan szellem csendes fuvalmakon fog mi köztünk, bóldogok között lebegni!

(lány szomorgó mu'sika mellett éneklik)

Mind.

Bús nyögések bús siralmak
Lengnek e' sírhalmon itt,
'S haj! le nem zengnek porához;
Üzni távol álmaikat.

Lidi.

Jó a' vándor alkonyában,
És ledől e' fák között,
És szemébe, és keblébe
Mély keserv 's könny költözött.

Óh ne kérdez, óh ne útas! —

Szólj — 's a' viszhang majd felel;
Menj — 's az estnek lágy fuvalma
Öt suhongva zengi-el.

Mind.

Bús nyögések bús siralmak 's. tb.

Nelli.

A' korány ha kél keletről,
Fénnye erre száll elől;
És ha nyugszik, vég sugára
Erre néz nyugat felől.
Tündér ró'sák kelnek itt ki,
Mint a' nyár' szép hajnala;
És felettek száz madárnak
Fájdalommal zeng dala.

Mind.

Bús nyögések bús siralmak 's. tb.

Móricz.

Mély keserv zúg, bú lebeg szét,
Sír a' Nemzet a' Haza,
'S ez legszebb babér a' mellyel
Nép-költőt jutalmazza.
Csendel álmodj, szépen álmodj —
E' homályos part alatt,
Míg az éj tart, míg felébredsz
Mig hozzád hang-szó lehat.

Mind.

Bús nyögések bús siralmak
Lengnek e' sírhalmon itt,
'S haj! le nem zengnek porához
Üzni távol álmait.
Csendes ének kél felette
Melly a' szívet megtelé,
És csillogva és lobogva,
Száll a' meszsze kor felé!

Sz *** n.

3.

A' föld-szinén elterjedett különböző Vallások száma.

Ah! Sans doute le Dieu dont la main tutélaire,
Avant l' ère du Christ, s' étendait sur la terre,
Qui reçut dans le sein de son éternité
Tant de peuples soumis à sa Divinité,
D' Issa, de Mahomed protège les fidèles,
Et les réconcilie aux sphères éternelles,
Où l' immortalité promise à leurs élus
Recompensa toujours les humaines vertus! — NORRIN.

Ha a' világon elterjedett mindenféle vallásokra figyelemmel tekintünk, nem lehet nem hálás érzettel az Isteni bölcsességnek azon kegyes gondviselését imádni, melly szerint az emberi Nemet ön' magából 's belsejéből hagyván kifejlődni, lassankint Felsége csméretéhez vezetgeti, hogy így imádása és tisztelete az egész emberiségre nézve való jutalmat érdemlő nagy erény legyen, és idővel kívágyúlván a' sötétségből világosságra, azon lépcsős tökélyesülést sejdíthesse, melly czélja teremtésének. A' Vallások' nagy sokasága különbözőzése az elmebeli dörzsölésnek elemül szolgálnak azért, hogy szünteleni özsze-csapások tüzeből azon fényes világosság származhassék, melly a' kimivelt emberi észnek megfelelően; — Istenhez méltó Vallást szüljön. Mennyekből szálván az emberi ész' fókusában ez a' szikra ott életre kapott, 's a' Keresztyénység' fényében máig is uralkodik.

Tökélyes hasonlatosságot a' testi világban nem találunk; emberek, állatok, plánták, sőt, még azoknak leveleik is különbözők; így van a' dolog a' lelki világban is; a' mennyi az egy-mi (individuum), annyi félek a' megfogások; semmiben sem lehet hasonlatosság. Felvetjük szemeinket a' mindenség' elláthatlan pitvarára, ott számolhatlan égi gömböket látunk, mellyek se nagyságokra, se minéműségökre nem egyenlők; ott is szembe-tünő a' különbözés; de éppen ez a' különbözés egyedüli jele a' mindenhatóságnak. A' lelki világban se kereshetjük hát most az egységet, — Vallások külömbségének lenni kell, mert még annyira nem érett-meg az emberi Nem, hogy egyenlő elmebeli megfogásokkal bírjon, hogy mindenütt a' világosság uralkodjék; távol lehet még az az idő, mellyben az meg történend, gömbünk testének napról napra lassan haladó megéréséből sajdíthatjuk annak még meszsze létét; majd mikor az egész emberi Nem a' felvilágosodás' fő fokára jutand valaha; akkor amaz is tökélyesen megérvén, újra való születése végett szétt-bomolhat.

Valósággal minden vallás az emberi értelem' kifejlődzésének typusa; a' minő léptsőjén állott valamelly Nemzet a' képességnek, olyanok valának az érzékfeletti tökélyről megfogásai. Az Egyiptomiak, Syriusok, Phrygiusok és másoknál a' köznép művelődéséhez szabva volt Fetisizmus a' hit vallás' legalsó léptsőjére mutat. A' Görögök ezen hagyományos természet mythológiáját erkölcsi ideálok' symbolicájává formálták, de ők is szépséghez szabván a' Symbolumot, végképpen eltéveszték a' hitbéli igazságot; még rejteményeikben is csak symbolice terjesztették tovább a' vallási képzeteket; azután pedig, midőn az ész-tudomány az igazság' országában behatott, az nép-vallása egészen az ér-

zéki ihletésre szorítatott, 's a' szent szeretet és mindenhatóság' hijjával volt. Ellenben Móses a' Zsidóknál az egy Istenbeni hitet symbolicus nemzeti vallássá formálta, melyben a' Próféták a' lélek, a' véghetlen és az erény' csiráját fejtegették; míg végtére a' Keresztyénség igazsággal megegyezőleg, legtisztábban, 's legillőbb módon az emberiségnek érzékfeletti össze-köttetését az Istennel felfedezte.

A' mostani uralkodó Hit-vallásokat csak két fő ágazatokra lehet osztani, mert azok vagy a' Monotheismushoz: mely egyetlen egy legfőbb Valóság' mint az egész világ teremőjének 's Urának tiszteletében áll, vagy Polytheismushoz tartoznak: mely utolsó szerint több Istenségek imádatnak. Ezen két hitbeli fő ágazatokból származtak a' többi sok százra menő vallásbeli felekezetek.

Monotheismushoz tartoznak: a' Keresztyének, Muhamedánusok, Zsidók, Drúzusok és Deisták; a' Polytheismushoz a' Fő, Budha, Bráhma, Samánus, Zoroaster' vallásán lévők, és a' Fetis imádók.

Keresztyének.

Kétfélék, u. m. napkeletiek és napnyugotiak. A' napkeleti Keresztyének ismét vagy orthodoxok, vagy hereticusok.

Napkeleti Orthodoxus Keresztyének:

1-ör. Minden Moszka országi Görökök, kik a' Pétervári Synodus alá tartoznak, 's mint-egy 3 1/2 millióra mehetnek.

2-or. A' Grúziai, Mingréliai és egyéb moszka birtokban lévő Kaukazusi Görökök, kik a' grúziai Katholikosz alatt Péterváry Synodushoz tartanak; számok 1/2 millióra mehet.

3-or. Azon Görögök, kik a' Török birodalomban laknak, 's a' Constantinápolyi Patriarchát legfőbb lelki pásztornak elesméri. Lehetnek 6 milliónyik.

4-er. Jóniai Görögök, lehetnek 50,000.

5-er. Az Austriai birodalomban lakozó Görögök, mintegy 3'150,000 lélek.

Öszvesen lehet az Európai és Á'siai Orthodox Görög 43'200,000.

Napkeleti hereticus Keresztyének:

a. Monophysiták, kik Krisztusban csak egy természetet állitnak; ezek között az Antákiai Patriarcha alatt lévő Jacobiták és az Egyiptomi Kopták 2 $1\frac{1}{2}$ millióra mehetnek; azonkívül 4 milliónyi habesiniai, Tigrében, Amharában, Soában, és Nubiában lakozó Keresztyének, valamint azon Arménusok, kik az egész Török birodalomban, Moszka-országban, Austriában, Egyiptomban 's egyéb tartományokban szét-szórva lévén, vagy 2 milliót tehetnek. Van öszszenesen vagy 8'600,000 Monophysita.

b. Nesztoriánusok; ezek a' Török birodalomban Á'siában, Turkistánban, Iránban, és Hindostánban elszéledve tartózkodnak. Nesztóriust mint Szentet tisztelik, Krisztusban két természetet 's két személyt, Istent és embert hisznek, Sákramentomot is hármat tartanak. Lehetnek mind öszsze 400,000.

c. A' Moszka-országi Reszkolnikok és Duchoborzok, kik a' moszka orosz anyaszentegyházról elszakadott felekezetek.

d. A' Bukovinai Lipporiánusok, vagy 6000.

e. Maroniták vagy 150,000. Kik az Á'siai Török-országban laknak, 's többféle hit-vallási pontokban a' római Katholikusokkal egyesültek.

Valamennyi napkeleti Keresztyének száma 53 millió lehet.

A' napnyugoti Keresztyének következő felekezetűek:

1-ör. Római-Katholikusok. Európában 98 millió; napkeleten Hindostánban 400,000; Chinában, Anámban, Egyiptomban és Barbáriában 500,000; Congo partjain 3 millió; Philippinákön és Carolinában 1'800,000; Azorákön, Madeirán, Canária, Capo-Verde szigetein és Guineában 500,000; északi s déli Amerikában és a' francia nyugotti Indiákön 17 millió; Haytiben 600,000. Összesen mintegy 120 millió.

a. Ezek között a' Német-alföldön lakozó Janzeníták heretikusok.

b. Vannak ezeken kívül is olly Keresztyének, kik még a' reformáció előtt a' római Katholikusoktól elszakadtak, ilyenek a' Valdenzesek, a' Csehtestvérek (böhmischen Brüder), egy része a' Sléziai-Cseh-, és Saxóniai-Huszitáknak, kik vagy 50,000 lélekre mehetnek.

2-ör. Protestánsok, u. m.

a. Lutheránusok, kik Hannoverában, Braunschwaigban, Oldenburgban, Meklenburgban, Vürtembergiában, Bádenben, Dániában, Svécziában, Norvégiában, Burkus-országban, Lieflandban, Esthlandban, Ingermannlandban, Finnlandban és Kurlandban uralkodók; másutt pedig majd egész világon találtatnak. Tehetnek 28 milliót.

b. Reformátusok; mint uralkodók Helvéczia' egy részében, Anhaltban, Naszauban, Bremában, Schottlandban, és Hollandiában; másutt pedig majd az egész világon. Átaljában mint egy 10 millió.

c. Anglikánusok vagy is Püspökiek, Angliának

minden birodalmaiban, Amerikában és másutt is; lehetnek 11 milliók.

d. Independensek vagy Congregationalisták, éjszaki Amerikában, meg Angliában, vagy 1 1/2 millió.

3-or. *Arminianusok* vagy is Remonstrátusok Hollandiában, lehetnek 36,000.

4-er. *Anabaptisták* vagy Mennoniták, Európában és Amerikában 350,000.

5-er. *Unitáriusok* Erdélyben és Burkus-országban 45,000.

6-or. *Qvakerek*, Európában és Amerikában 80,000.

7-er. *Herrnhuterek* szinte Európában és Amerikában 40,000.

8-or. *Methodisták*.

Összesen lehetnek a' napnyugotti Keresztyének 175 milliónyik.

Muhamedánusok.

Ezek két fő-ágazatra szakadnak, u. m. Szunnitákra, kik a' Korán mellett a' Szunnát is tisztelik; és Siitákra, kik a' Szunnát meg vetik, 's az Alit tisztelik.

Szunniták a' következők:

a. A' Törökök mind, és az Arnauták' egy része.

b. Nagyobb része a' Török- és Moszka-birodalombeli 's a' Kirgizek pusztájában lakozó Tatároknak.

c. Az Afghánok Kabulisztánban, és Beludsok Beludsztánban.

d. A' Bucharok, Karakalpagok és Truchménék.

e. A' Szunda és Molukkai szigetben, napkeleti Archipelagusban és Malakka' félszigetén lakozó Malájok.

f. A' Male és Lakedífiánusok.

g. Az Arabsok Yemenben, Egyiptomban, Barbáriában; a' Szenegambi és Jolibai Marabuták; az Afrikai napkeleti parton és Madagaskárban lakozó Arabsok és Szerecsények.

h. Szunniták a' Hindostán lakosainak hatod része.

Siíták kik a' Szunnát megvetik, 's Alit tisztelik mint Prófétát; öt féle felekezetekre vannak szakadozva, és egyedül Iránban teszik az uralkodó Vallást, noha a' Kjurdok is részint Siíták.

Átaljában 120 millió Muhamedánus lehet.

Zsidók.

Ezek részint Karaiták, részint Rabbiniták, melly utólsók az ó Testamentomon kívül a' Talmudnak is kötelező erőt tulajdonítanak. Szétt-szórva a' világon lehetnek vagy 10, milliók; Európában vagy 1'800,000. Töbnyire csak szenvedő állapotban és egyes gyarapokban lételeznek. Európában két helység van, mellyben csupán Zsidók laknak, egyik Tauriában, másik Dalmáziában. Van Tigre tartományban, a' Számeni hegy-lánczolatán egy Falasa nevű Zsidó-ország is, melly ugyan Rázának adózik; de külön országlása, és mint-egy 100,000 fegyvert fogható népe van; Királyt és Királynét Gideon és Judith nevezet alatt tisztel.

Druzusok.

Ez egy 160,000 főből álló, a' Libanon hegyén 's körülötte lakozó nemzet, mellynek vallása a' Keresztyénségből és Zsidóból vett keverék, és a' mellett a' Muhamedánismusra hajlik.

Ezen négyféle Vallások egy Istenben hisznek, 's az ő kinyilatkoztatásán építik hitjökét; de nem úgy a'

Deismus,

Melly közönséges nép-vallás:

1-ör. Az *Arábiai Vehabitáknál*, kik vagy 10 milliók lehetnek. Addue Vahab volt 1750 körül ennek a' Vallásnak szerzője; ez a' Prófétának Istentüli küldetését megvetvén, helyre állította az Al-Koránt maga tisztaságában, 's a' kijelentett vallás helyett tiszta Deismust iktatott.

2-ör. A' *Hindostáni Seikoknál*, kiknek törvényadójok 's hit-tudománybeli oktatójok a' XIV-dik században élt Ranak volt.

3-ör. A' *Kongfutsze vallása* Chinában, Kóreán, és Japánban, szinte Deismus, melly egyedül egy legfőbb Valóságot és természeti erkölcs-tudományt tanít; de csak a' nemzet műveltebb részének Vallása.

A' Polytheismus mint minden Vallások' második fő-osztálya ismét két al-vallásbeli osztályra szakad, u. m. az olyan Polytheismusra, melly egy örökké való Valóságot, mint a' világ' legfőbb Urát ugyan felteszen; de munkálódását más al-istenek által, mellyek tőle függnék, viteti véghez, 's ezeket tisztelni tanítja; 'és a' valóságos pogány-vallásra, melly vagy több Istenek'; vagy okos valóságok', p. o. emberek', vagy éppen oktalan valóságok, p. o. Fetisek imádásában áll.

Azokhoz, kik sok al-isteneket mint a' legfőbb Valóság kifolyását hisznek, tartoznak:

1-ör. A' *Fő vallásán lévők*, kik a' legfőbb Valóság mellett számtalan Véd-isteneket hisznek, egyszer 's mint pedig a' napot és hóldat tisztelik; ez Chinában uralkodó Vallás a' köz-nép között.

2-ör. A' *Budelha vallása* Keleti-Ásiában, melly Lamaizmus nevezet alatt egész Tibetben, Chinai Mongóliában elterjedett, 's Chinában udvari vallás

leve; azon kívül Ceylon szigetén 's egész hátúlsó Indiában uralkodó, sőt Jápánban is bevődött.

3-or. *Brahma* vallása Hindostánban, melyet több mint 60 millió Hindu hiszen. Ezen vallás a' fő Valóságból származott három kifolyásokon: Brahmán, Visnun és Sívenen kívül, még 333 millió Al-isteneket, vagy is Szenteket tiszteltet.

4-er. A' *Samáni* vallás, mely a' legfőbb Valóság mellett a' Gonoszt is tisztelteti, csillagok' befolyását hiszi, 's a' varázslás előtt reszket, a' miért nálla a' varázslók nagy tiszteletben tartatnak. Ezen vallást az Amerikai Indusok töbnyire követik, 's holmi apró népek a' moszka birodalomban.

5-er. A' *Szabæusi* természetes vallás, mely egygyetlen-egy legfőbb Valóságot hinni tanít; a' Napot, Csillagokat és a' tüzet pedig mint az ő Symbolumát nézi. Szent könyve a' Zendavesta; törvény adója Zoroaster. Párzok és Geberek követik ezt a' vallást.

Ezen öt polytheismusi Vallások legalább 259 millió követőket számolhatnak.

A' valóságos pogányok, vagy is oktalan dolgok' (Fetis) imádói igen számosak; közönségesen a' művelés legalsóbb fokán álló nemzetek, mint nagyobb részint az Afrikai Szerecsenek, Austráliaiak és sok vad Amerikánusok. Átaljában vagy 70'340,000.

Fel lehet tehát az egész föld' kerekiségén mint egy 368 millió Monotheistákat, kik csak egygy Istent imádnak; és 340 millió Polytheistákat, vagy is sok Isten imádókat venni.

Közli STAUT JÓ'SEF,
Főhadnagy.

4.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.*(Folytatás.)***Huszonnegyedik Levél. Polyklét Krántorhoz.***Falusi jószág, — Kertek. — Kertészség. — Gyümölcs. —
Kertivetemény 's a' t.*

A' tűrhetetlenség annyira siettette Syrust, hogy nem várakozott reánk felszabadulásának megerősítésével. Mihelyt megvirradott elment egyedül maga a' Teronia templomába, 's mikor Luczius és én éppen róla beszélgettünk már őt vissza jönni látánk, fején lévén a' szabadság jele. Oh kedves ifjú barátom, így szólla, elérzékenyülve Lucziushoz, melly édes ez a' sors, mellyet neked köszönhetek! Az én ellankadott lelkem már érzéketlen volt minden örömek cránt, 's te vissza hoztad ifjuságom gyönyörű napjait. Éppen most járék ide'stova Rómában, melly ditsőnek látszik az most nekem. Szerentsés város, így gondolkozám magamban hát már én is polgáraid közzé rartozom. Vajha szünet nélkül nevekednék boldogságod, 's vajha utolsó lélegzetemet kebledben lehelhetném ki. Azután felém fordulván; „Ne gondold monda édes Polykletem, hogy ezen haza, melly most fiává fogad, valaha elefelejthesse velem azt mellyben születtem, tegnap még alávaló rabszolga lévén alig bátorkodtam benned

polgár-társomat látni; ma minekutánna Római polgár vagyok, semmit sem óhajtok inkább, mint azt, hogy barátod lehessenek.“ Ezen szempillantatban be lépett hozzánk a Consul 's Syrust új viseletében látván, nyájjasan mosolygott; azután hozzá fordulván: Nem elég, monda, hogy rangod van közöttünk, szükség, hogy azt illendőképpen fenn is tartsd. Szólj nyílt szívűséggel régi uradhoz 's mond meg mennyiből áll rabszolgai értéked (peculium)?“ — „A' te jószágodhoz képest, felele Syrus, szép értékemnek kellene lenni, bátorkodjam e' megvallani, hogy én azt engedelmed nélkül egy szűkölködő testvérem felsegélésére fordítottam.“ — „Ha ugy van Syrus, így felele a' Consul, én téged olyan állapotba helyeztetlek, melyben vele még több jót tehess. Fidenaei házam 's jószágom fő-gondviselőjévé teszek; esmered ezen hivatal' jövedelmét, én azt minthogy olly nemes czélra akarod fordítani, számodra két annyira emelem.“ Azután fájdalmas sohajtással így folytatá beszédét: „vajha a' gondoktól, mellyek epesztenek, 's a' veszedelmektől, mellyek környékeznek megszabadulván, nem sokára követhetnék tégedet, 's találhatnék még egynéhány nyugalmas napokat, távol ezen terhes tisztségektől, mellyek nekem olly sok áldozatokba kerülnek. „Ezen szónál elhalgatott, 's fejét lehajtván mély gondolatokba látszott merülve lenni. Nyugtalanul néztünk reá, a' nélkül, hogy valamelyikünk szólani bátorkodott volna, 's hijába igyekeztünk gondolatját eltalálni, midőn hirtelen reánk nézván így szólla méltósággal: „az Istenek osztják sorsainkat, alájok kell magunkat vetnünk örök végzéseiknek, hijába próbálnánk azokat elkerülni.“ Azután Syrushoz fordulván: „siess, monda, rendeltetésed' helyére elmenni; Luczius elfog késérni Villa Octaviáig; illik

hogy ő maga jelentse-meg Nagy-attyának, milyen rangot nyert legyen a' férjfiak között, talám barátja Polyklet-is hajlandó lesz ezen útát egygyütt tenni vele. "

Rendelését örömett telyesítvén, mind a' hárman készültünk az útra; egy bőr-köpönyeget (scortea) adtak reánk, melly az útast az esső ellen védelmezi, fejünket egy széles falusi kalappal fedtük-bé, melly Petasusnak neveztetik; 's elindultunk, a' Capitolinus hegy alatt lévő győzödelmi kapun (porta triumphalis) menvén ki. Onnét a' tiberis partjára érvén, Fidenae felé mentünk, melly tizenkét mértföldnyire, vagy a' mi számlálásunk szerint 69 Stádiumnyira van Rómától.

Tsudálva néztem azon jeles Országokat, melyeket Róma' kapuitól alig lehetett észre venni. „Ezt itt, monda Syrus, Cajus Gracchus tsináltatta, mikor a' népnél legnagyobb kedvességben volt. Több egyenlő részekre osztotta azt fel mérföldek neve alatt, mellyeknek mindenike nyoltz Stadiumot tesz, 's mellyek szép kő oszlopotskákkal vagynak megjelelve; hol kisebb távolyságokban az út szélén még más kövek is vagynak téve, mellyek elég magassak, hogy rólok az útas más segítsége nélkül-is felülhessen a' lóra. *)

Imitt amott nemes és egyszerű építésű sírkövek is láttatnak; ezen gyászos emlékek, úgy látszik, azért vagynak ide téve, hogy az embert erőtlenségére emlékeztessék; 's egyszer'smind némelly Oriási nagyságú munkák' erejét 's hatalmát-is eszébe juttassák. Itt roppant viz-tsatornák, mellyek ágyaikból elvitt folyamokat tartanak 's a' vizet a' levegőben hömpölgetik, amott pompás templomok láttatnak. Körös körül pedig nem mást lát a' szem,

*) L. Plutarchus a' Gracchusok' életében.

mint palotákat, bájoló falusi épületeket 's hires Rómaiak által épített lakhelyeket. Ezeknek a' falusi élet eránt való hajlandóságok a' szabad köztársaság kezdetétől fogva soha sem gyengült meg, csak természetében változott-el. Az előtt egy tsekély nagyságú falusi jószág egy számos tagokból álló familiának egygyetlenegy öröksége volt, 's tartós szorgalom által urait eltáplálta; mái napon — — pompás kertté tétetvén, gazdagságokról tesz bizonyosságot, a' nélkül, hogy kútfejek volna. Mikor jelenlétek Rómában szükséges, akkor al-rendü tisztviselők által, kik Viátoroknak (siető követeknek) neveztetnek, a' tisztviselők nevében behivattatnak a' városba; 's mihelyt az őket behívó foglalatosságok végződnek ismét kimennek nyugvóhelyekre. Itt a' Nagyok a' nélkül, hogy a' népnek, mellytől tartani kéntelenek, szemei előtt volnának, szabadon követik tetszéseket, 's elvonják magokat alkalmatlankodó Clienseiktől, kik őket szüntelen ostromolják. Minekutánna Rómában polgárok voltak, itt egész sereg rabszolgákon uralkodnak, reggel kevély szabad polgárok, estve tellyes hatalmu fejedelmek lévén.

Azomban vagynak még némelly régi remekei, a' hajdani már csak nem egészszen kétségbe hozott rényeknek, mint tiszteletre méltó maradványai egy leomlott épületnek, mellynek nagyságát bizonyítják. Sextus Octavius így szólla útítársom egygy azon rendkívül való emberek közzül, kik hoszszu időn végig mentek, a' nélkül, hogy annak billegét magokon viselnék. A' fontos hivatalok, mellyekkel fel volt ruházva soha sem változtatták meg régi egyszerűségét. Hazáját forrón szeretvén, nem egyszer ontott vért annak védelmezésére 's ditsőségre; de látván melly meszsze eltávozott az attól a' mi hajdan volt, 's lelkében elkeseredvén, nem csak

elallyasításában részt nem vesz, hanem még ennek tanuja sem akar lenni. Nem fogod látni ezen méltó öreget elérzékenyedés nélkül, ha olly Szent kötél nem szorítna-is hozzá, már a' háladatosság is ugy tiszteltetné őt velem mint atyámat. Ő vigyázott gyermekségemre míg a' fia a' hadi seregeket vezérlette, 's az ő bölts beszélgetései tanítottak engem a' jónak szeretetére. "

„Kié ez az olly szépen mosolygó lakhely, mondék Lucziushoz, melly eme domb oldalán fel-emelkedik, 's a' többiektől különös építése' módja által magát megkülömbözteti? Nem mutat sem oszlopokat sem báltozatos folyósokat, 's a' kertekben nem látok sem virág edényeket sem szobrokat; de szerentsés fekvése magára vonnya a' szemeket, 's a' jószág' nagy kiterjedése, a' birtokosnak fő-rangjára mutat" — „Oda fogunk menni felele; ott egy Római hadivezérből lett kertészt fogsz látni. " Itt forró ölelkezéssel butsut vettünk Syrustól, ki megígértette velünk, hogy őt új lakhelyén nem sokára megfogjuk látogatni; 's a' Fidenaci útról eltérvén azon házfelé mentünk, melly felől előbb tudakozódtam.

Egy tsuda nagyságú Epirusi kutya őrizte a' kaput; a' kunyhója felett ez volt írva nagy betűkkel: *őjjátok magatokat a' kutyától.* Ennek ugatására több rabszolgák kijöttek; kik Lucziust megismervén bevezettek bennünket a' házba; míg egyik közzülök megérkezésünket a' ház-urának hirül vitte; de mi a' helyett hogy erre várakoztunk vólna, a' kertbe mentünk őt felkeresni.

A' háznak ellenében külfömbféle színű fővennyel elválasztott föld-osztályok, Itáliának legszebb virágaival ékeskedtek; alább zöld pásittal körülvett nagy kádok voltak tiszta vízzel telve, 's hosszan elnyult kettős sorfás sétáló-helyek, mellyeknek mel-

lyékei téli zöldel voltak beültetve, egy igen kelle-
mes gyümölcshöz vezettek.

Mig Luczius egy pár szempillantatig némelly
virágok' szedésével mulatott, én tovább haladtam
az előttem lévő sétáló-helyen. Alig mentem egy
kis ideig, egy öreg embert láttam, kinek viselete
az Eumeuséhoz *) hasonlított; a' föld felé lévén
lehajolva tsendesen felállott, midőn engem feléje
közelgetni látott. Ősz hajának, 's ábrázatja' mély
rántzainak látására igen szomorú érzés foglalt-el.
Hogy hogy? így szólék magamban, hát, illy ter-
hes munkák kívátnak itt egy olyan embertől,
kinek vállait olly sok telek nyomják! „Jó Atyám,
„mondék, te kétség kívül gondviselőjek vagy ezen
„kerteknek, soha sem láttam még illy rendbehozot-
„takat 's nagy gyönyörködéssel járok fellyebb alább
„bennek.“ — „Ifju ember, felele, Isten hozott;
„ha Sextus Octaviussal akarsz beszélni, meges-
„mertettek vele.“ — „Az útitársom felelék én,
„tüstént bé fog engem neki mutatni; engedd meg,
„hogy az alatt egy pár szempillantatig veled be-
„szélhessek. Idegen lévén ezen tartományban,
„nem ösmérem még minden szokásait; de abban
„az Országban mellyből én jövök, nem merne egy
„úr is illyen koros' rabszolgától mint te vagy illyen
„terhes' munkát kívánni, a' millyennel te foglal-
„toskodol.“ — „Vagynak itt sok emberek, felele
„kik just nyertek magoknak a' nyugvásra; de ol-
„lyan környülmények miatt, mellyekért éppen nem
„zugolódom, reám nézve ez az idő még nem jött-
„el, mellynek elérézésétől inkább félek, a' helyett
„hogy azt kívánnám. Én magam plántáltam mind
„ezen fákat mellyek itt vagynak; mind együlegyig

*) Eumeus Ulisses disznó-tsordájának gondviselője volt 's
hű segítője a' felesége kéréinek elpusztításában.

„saját kezemmel vagynak óltva; magam dajkállom „s nyesegetem őket, 's a' munka-szeretés szoká- „sommá tette a' dolgozást. Ezen fiatal rabszolgák „látván, hogy egy öreg osztozik fáradságokban, „megkettőztetik szorgalmokat 's állapotjokat köny- „nyebbülni érzik.“ — „Óh, fel kiálték én, szeren- „tsés az, ki ilyen szolgákkal van körülvéve, melly „igen megérdemli hogy urok légyen!“ Ezen szem- pillantatban a' bennünket észrevevő Lucius sietve hozzánk jött, karjaiba vetette magát az öregnek, ki őket forrón szívéhez szoritotta; 's ekkor tudtam meg, hogy Sextus Octavius maga volt az, a' kit megszólítottam a' nélkül hogy esmertem volna.

Az első kérdések után így szóllott az hozzám: fiatal Görög esmered már foglalatosságimat, 's úgy látszik hogy azok előtted sem idegenek; megfogom mutogatni millyen foganattal gyakorlom azokat. Ezen a' napkeleti-szél égető lehelletének kitett oldalón szőlőhegyek vagynak, mellyekben a' szőlőnek legjelesebb nemeit öszszegyűjtöttem. Némel-lyek ezek közzül idegenek a' mi hazánkban, 's én tettem őket szorgalmam által honniákká. Itt Ammineai szőlő, mellynek szőlő-szemei gyenge pehely-lyel látszanak bétakarva lenni; ez muskataly, mellyet a' méhek igen szeretnek 's azért méhek-szőlőjének hívjuk (uva apia); itt a' Thasosi híres szőlők vagynak, itt a' Chiosiak, mellyeknek igen finom izű gyümöltse tsak egy magot foglal magában. Nézd ezen különös szőlő-fajtát, mellyet a' Görögök után koronás-szőlőnek (stephanitis) nevezünk; levelei a' szőlő-gerezd körül is jönnek-ki. Zöldellő szőlőle-vellel ékeskedvén Bachus' koronájához hasonlít, a' mit neve-is jelent. Itt egy másik fajta van, mellyet kétlatú-szőlőnek hívunk (uncialis) minthogy egy szeme annyit nyom. A' híres Democritus az-za! ditsekedett: hogy Görög-orzágnak minden

szőlő-fajtáit esmerte; én ezen kerítésben többet öszszegyűjtöttem nyoltzvan fajtánál, mellyeknek két harmad része Italiai, de ki tudja mind azokat megszámlálni, mellyek termékeny hegyeinket ékesítik? azoknak száma naponként szaporodik; a' természet nem kíván egyebet csak szorgalmat, hogy új kintseket teremtsen.

„A' napnyugotti szélnek (favonius) ellenében olajfa erdő van plántálva, ezen fa, mellyet hasznos voltaért Görög-ország Isteni eredetűnek tart, Róma' építése után sok ideig alig esmertetett Itáliában, 's még 505-dik esztendőben is egy font olajnak tizenkét *as* volt az ára, míg ma egy *ason* tiz fontot lehet venni. Hesiodus ki földmivelést tárgyazó esmereteiről olly igen hires, azt mondja: hogy egy ember sem szedte még soha a' maga által plántált olajfának gyümölsét; mindazáltal itt vagynak olyanok, mellyek még csak egynehány esztendősek 's már is jutalmazták fáradságomat. *)

„Ezen olajgyümöls, mellyet formájáról tojás formájúnak (orchis) hívunk, Olasz-országból származik; ezen hosszukásabbak Pausiánusoknak neve alatt esmereteseek; minekutánna gondosan elkészitetnek, télen igen kedves csemegéknek tartatnak. Az olajgyümölsnek ezen másik neme, melly Lusitániának Emerita nevű tartományából veszi eredetét, nem tsináltattatik-be sós-vizbe, mint a' többiek; elég ha egy ideig eltéttetik, 's ollyan édes lesz, mint a' mazsola-szőlő.

*) Plinius XV. 1. Hihető hogy Hesiodus idejében az olajfának plántálás által való szaporítása, melly most olly igen szokásban van, még nem volt esmeretes. Kétség kívül az ollyan olajfáról szől, mellyek magról neveltetnek, 's mellyek valóban olly lassan nőnek, hogy nem elébb hanem csak fél század mulva adnak gyümölsöt.

„Ezen száraz és kövér földben a' figefának huszonkientz fajtái vagynak, mellyek között vad figefákat is vehetsz észre. Ezeknek gyümölcseiben számtalan apró legyetskék teremnek, mellyek nem sokára élelmekből kifogyván, a' szelíd figekbe mennek 's azoknak megérését siettetik.

„Eme figefát a' Rómaiak méltán betsülhetik, ez rontotta le Cárthágót. Egykor Cátó a' Senátusba bémenvén egy figét vitt oda ruhája alatt; egymás után mindenik Senátornak megmutatta, azt kérdvén mindeniktől: mit gondolnak régen szakasztatott-é le? mindnyájan azt felelték, hogy még friss. „Tudjátok-meg tehát monda, ez a' gyümölcs Cárthágóban az előtt tsak három nappal szakasztatott-le. Hogy hogy Senátorok, így folytatá szavait hathatós hangon, az ellenség tsak három napi járású földre van tőletek és ti tsendeszen vagytok?“ A' Senatus ezen eleven példázat által felbuzdittatván tüstént hadat izent, 's Cárthágó lerontatott.

„Nem fárasztlak minden itt találtató gyümölcs-nemeknek előszámlálásával; tsak a' legnevezetesebbeket adom tudtodra. Imhol van a' Decimus-körtvély, mellyet Decimusnak köszönünk; az igen tsutsos Dolabella; a' borostyán-körtvély, mellynek szaga a' borostyánéhoz hasonlít; a' nárdus-körtvély, melly a' nárdus' illatjára emlékeztet. Amaz, mellyet ellentértés által pompásnak nevezünk, legkissebb a' maga' nemében, de leghamarább érik-meg. Tös szomszédságába ellentétel kedvéért a' fontos-körtvély (liberale) van, mellyet tsak az első dér után szoktunk leszedni. Ne felejtsek el Vénus-körtvélyét - is, melly nevét szép formájának 's eleven színének köszönni. Ezen birsek, mellyek alatt az ágak legörbednek ritkán té-

tetnek asztalainkra; tsak házi Isteneink' Oltárainak ékesítésére szolgálnak.

„Ezen a' félen kövérebb és porhanyúbb földben almafák vannak. Elsőben-is itt van a' korán érő alma, melyet édes ízéért mézes almának-is hívunk; (melimelum) amott a' Sceptus' almáját látod, melyet egy rabszolgaságból felszabadultnak köszönünk; de leg kedvesebbek az Appius- Claudius- Manlius- Gestius- almák, melyek mindegyik azoknak neveit viselik, kik őket megesmertették. Ezen híres emberek szintén annyi ditsősséget nyertek ezen alacsony győzelmekből, mint azokból melyeket hadiseregeink' vezérlése által vettek, 's a' köz-háladatosság azzal jutalmazta-meg őket ezen jótéteményért, hogy annak emlékezetét fennmarasztotta.

„A' diófa, melly Eufrates partjain terem, a' mondolafa, melly a' tavasz előtt virágzik, a' barkótzafa melly olly lassan nő, a' somfa mellynek gyümöltse betsináltatik mint az olaj-gyümölt, a' hazánkba nem rég hozatott lasponyafa; mind ezek egész a' málna bokorig feltaláltnak gyümöltsösömben; mindent láthasz itt, valamit Italia' termékeny földe előhoz.

De már elég soká vezettelek fától-fához, a' fáradság már bádgyasztja lépéseiteket; ideje, hogy a' nyugalom' édességét kóstoljuk.“

Hazafelé menvén a' kertnek azon részét néztük-meg, mellyben külömbféle hüvelyes vetemény és egyebb főzelék terem. „Itt látjátok, monda Octavius a' Római legfőbb házaknak 's legelső familiáknak tisztos neveit. A' Pisók egy borsó természetűtől (pisum), a' Lentulusok egy lentse természetűtől (lens), vették eredeteket, 's a' Fábiusok híres nemzetségének törsök - attya babot (faba) árult a' piatzon. A' konyha - kertnek (hortus pingvis)

gondviselése különösen a' házi-aszszonyra volt bízva, 's az a' kinek kertje rosszszul műveltetett, rest gazda-aszszonynak tartatott. Akkor még nem voltak esmeretesekek azon külömbféle nyalánkságok, mellyeket a' finnyás inyüek azolta feltaláltak. A' Rómaiak' fő-eledelét egyszerű kerti-vetemény tette. Ebből annyi kelt-el, hogy a' kerti-veteményes pia-tzon bévelt adó az Ország' kintstárába nagy sum-mákat hajtott; de a' nép addig panaszkodott, hogy az egygyetlen egygy eledelért, mellyet nekik a' Nagyok még meghagytak, olly nagy adót kell fizetnie, míg végre ezen adó-fizetés alól felnem szabadílatott.

„Eme nagy Spárgákat kivén, mellyek Ravenna' határából jönnek, 's mellyek közzül három egy fontot tesz, semmi ritkaságot sem találsz it-ten. Sok tartományokat megjártam 's tapasztaltam, hogy minden Országban a' legközönségesebb termékek leghasznosabbak. Mindazáltal megmutatom azt a' helyet, honnét én azon betses fűszereket kapom, mellyeket Róma a' napkelet' szélső határáról hozat. Itt van a' Myrrha' képviselője, itt a' kömény, mellynek magva jó illatú, míg plántájából kellemetlen szag párolog ki; amott a' fekete kömény, mellynek ize erejére nézve az Indiai-borsal vetekedik. De jöjjetek utánnam 's éljetez velem egygyütt a' természet' egyszerű ajándékival.“

Ekkor egy toronyhoz értünk, melly a' háznak másik felén emelkedett-fel, 's mellynek felső emeletében rendszerint az ebédlő-szoba lenni szokott. A' szobának mind a' négy felén lévő ablakok friss levegőt adtak, 's egyszer'smind egy jól művelt gyönyörű tájakra kellemes kilátás nyílt előttünk.

Ennünk hoztak, 's ételünknek fő része egy sült bárányból állott. A' mellyék étkeket jó ízű kenyér, téjjel készült eledel, méz és ekkor érő

gyümöls tették. Virággal koszorúzott poharakban honni bor gyöngyözött, 's nyájas galambok turbioltak körülöttünk.

Ezen olly egyszerű szép képek nagyon megilleték szívemet; 's megillettetésemben így kiálték-fel: „szerentsés férjfi, az Istenek nyujtsák még soká tsendes életedet, 's engedjék, hogy polgár társaidal egygyütt élvén közöttök, azon édes örömöket uralkodókká tehesd mellyekben bennünket részeltetsz!“

„Ki, én éljek velek?“ — felele eleven indultal: mit tsináljak én Rómában? Talám tanuja 's nézője legyek a' tsalárd áskálódás' és a' zabolatlanság' győzödelmének, 's halgatójok azon szólnokoknak, kik a' szólnoki-széken annak a' hazának szeretetétől láttatnak lángolni, mellynek veszedelmét munkálják; azt nézzem-é, mint nyeri-el a' szemtelen mászkálás azt, a' mi jeles szolgálatok jutalma tartoznék lenni? Nem, valamint a' Vestfálisok hajdan a' Gallusok' beütésekor, ugy én is szívem szent lángjával kifutottam Rómából. Semmi a' világon engem oda többé vissza nem vihet.“

„Oh! fel kiálta Luczius, elfelejtheted-e, hogy az atyám szép tulajdonaidnak ezen méltó örököse Rómában lakik; 's az a' méltóság, mellyel fel van ruházva, nem azt bizonyítja-e, hogy Rómának vannak még igaz polgárjai?“ — „Mit használ felele amaz, a' hiu kedvesség, ha annak, ki azt megnyeri veszedelmes? Jaj kétszeresen jaj a' jó embernek, ki egy megromlott nemzetségnek kormányozására hivattatik! Oh kedves ifju barátim, milyen fájdalomtól kell annak elfoglaltatni, ki elég soká élt, hogy a' régi Rómát az ezen szent nevet fertőztető mostani várossal özsze hasonlíthassa! Melly változás! Ugyan ezen embereknek, kiknek telhetetlen kívánságaik még a' föld gyomrát-is ki-

űrítik, olyan atyaik voltak, kik kevélykedtek szé-
génységekben. Elfogja-e valaha a' maradék hinni?
A' Senatusból Cornelius Rufinus, ki kétszer volt
Consul kirekesztetett, minthogy reá bizonyodott,
hogy tizenöt marka ezüsttel birt! Ma azért zárat-
nék-ki belőlle, hogy többel nem bir. 'S hádjadott
kezeit az ég felé emelvén: Óh Róma, óh édes
Hazám monda, mellyet gyermekségemtől fogva Is-
tenség gyanánt tiszteltem, 's mellynek utolsó so-
hajtasim-is szentelve lesznek, fordítsd-el a' vesze-
delmet, melly népedet fenyegeti, vagy tselekedd,
hogy ne legyek tanuja. De, így szólla tovább tse-
desebb hangon, sajnálom, hogy ártatlan nyugalma-
tokat az ifjui-kornak ezen késérőjét megháborítom;
jertek velem, megmutatom magánosságom' mulat-
tatóit. "

Ekkor könyvtárához vezetett bennünket, mel-
lyet egy rabszolga a' könyvek' gondviselője, (libra-
rius) felnyitott előttünk. Ez vigyáz a' könyvtárra,
's ez írja-le a' szüntelen vásárlott új könyveket.
„Nem fogtok itt más könyveket találui monda
Octáviusz, hanem csak Rómaiakat, nem mintha Gö-
rög-ország' tudós munkáit megvetném; de ezen
gyűjteményt csak Római munkáló tárházává szándé-
kozom tenni. Ezen a' félen táblákra írva láthatjá-
tok a' törvényeket, a' nép' végzéseit, a' Senatus'
rendeléseit, és a' legnevezetesebb parantsolatokat,
eredeteknek rendje szerint. Jegyezzétek-meg, melly
igen megsaporodott ezeknek száma az utolsó idők-
ben; egy Lustrum most többet hozott napfényre,
mint az előtt egy század, 's ezeknek fele csak a'
többieknek elmellőztetésére szolgál. Emitt a' törté-
net-írók vagynak; tovább ismét az olyan írók, kik
különös tárgyak felett dolgoztak. Imhol vagynak
Cató' munkái; ennek rendszabásai szerint kormá-

nyozom földmivelésemet; minden benne tapasztalt szerentsémet neki köszönhetem.“

„Abban legalább megfogsz egygyezni, mondék én, hogy a' takarékoságban épen nem követted remekedet. Olvastam munkáit, jut eszembe azt tanátsolja, hogy a' rabszolgák' rendszerént való életmét kevesebbre kell szabni, mikor a' fige érni kezd, 's nagy gonddal azt javallja, hogy őket mikor vénhednek, el kell adni, ne kelljen benne haszontalan kenyérevőket táplálni.“ — Fiatal idegen, felele keményebb hangon, mindent a' mit egy nagy ember tselekszik nagy vigyázással kell megítélni. Cátó régtől fogva meglévén győződve, hogy egyedül a' minden polgárok között való takarékoság virágoztathatja az Országot, egész életében arra törekedett, hogy a' takarékoság' szükséges voltát általláttassa; 's ha e' részben néha kelleténél tovább ment, az azért történt, hogy állításának okfejét jobban megakarta erősíteni. Láttam én, hogy ő a' szük esztendőekben életes-kamaráját, istálóit, pintzéit, számas Clienseinek számokra megnyitotta, 's tékozolva osztogatta nekik azon javait, melyeket szoros rendtartással megtakarított; tsak a' takarékos ember lehet bőven adakozó. Jusson eszedbe azonkívül, hogy a' hős is hibázhat, mert ember, de még hibáiban is van valami hősi.“

Elszégyenelvén magamat ezen megérdemlett szemrehányáson, alig bátorkodtam szemeimet felelmezni. Octavius észre vette zavarodásomat, 's olly nemes szívű volt, hogy maga igyekezett azt megszüntetni. Tudakozódott familiám 's foglalatosságaim felől, 's meggyőződtem, hogy vigyázatlan ellenvetésem nem gyengítette-meg azon részvételét, mellyel erántam mindjárt eleintén mutatott. Egynéhány szempillantatig tartó beszélgetés után, nyájasan karomra támaszkodott, 's azon szobába vezetett ben-

nünket, melly hálásunkra volt rendelve. „Barátim monda, itt nem fogtok pémén fekünni. Ezen ágyruhák juhaim' legfinomabb gyapjával vagynak megtöltve; kívánom, hogy rajtok a' nappali fáradság tsendes álmot kóstoltasson veletek.“

S. K. J.

5.

Válogatott darabok az Ánglus szemlélőből, Időnkre és Hazánkra alkalmaztatva.

— Quis enim bonus aut face dignus
Arcana, qualem Cereris vult esse sacerdos,
Ulla aliena sibi credat mala?

Juven.

Előbbi leveleimnek egyikében szóllottam a' jószívűségről, a' mennyiben az a' testi minéműségnek munkája; most ugy akarom azt felvenni, mint erköltsi jószágot. Az első az embert maga előtt tsendessé, mások előtt kellemessé teheti, de annak, a' ki azzal bír, semmi érdemet sem ad. Nem méltó nagyobb ditséretre, mint ha néki rendes érverése vagy jó gyomra van. Mindazáltal ez a' test' minéműségétől származó jó szívűség igen jeles fundamentoma a' másoknak. Hogy tehát megvizsgálhassuk, ha a' mi jószívűségünk a' testtől származik-e vagy a' lélektől, ha a' mi valónkak állati vagy okos részében fundáltatik-e, egy szívvel, ha többre ügyel-e a' léleknek gyönyörűségénél és meglegedé-

sénél, és azon barátságos elfogadtatásnál, melyet nekünk a' világban szerez, a' következő törvények szerint kell azt próbára tennünk:

Először, ha egészséges korunkban és a' betegségben, a' szerentsében és szerentsétlenségben, folyvást és egyeránt munkálódik-e? Ha másként van a' dolog, nem lehet másnak nézni, mint a' lélek' megvilágosításának az életerők' uj befolyása által, vagy a' vér' jobb mozgásának. Baco Ferencz említ egy ravasz prókátort, a' ki egy bizonyos nagy embertől evés előtt soha se kértt semmit is; hanem arra vigyázott, hogy könnyörgését addig elhallaszthassa, míg az, a' kit kértt, a' gondoktól megszabadult, 's jó izüen evett. Ez a' hamar elmuló és tsak egy ideig tartó jószívűség nem az a' philanthropia vagy emberszeretet, mely az erköltsi jóságnak nevét megérdemli.

A' második eszköz, a' jószívűség' megvizsgálására az, ha az ember gondolóra veszi, vallyon az okosságnak és kötelességnek törvényjei szerint, munkálódik-e az. Mert, ha az, még olyan közönseges jó hajlandósággal van is az emberekhez, de tárgyai között külömbiséget nem tesz; ha egyeránt mutatja magát az érdemesekhez és érdemetlenekhez; ha szintén ugy segít a' resten, mint a' szegényen; ha mindennek megadja magát, a' ki tőle kér, és inkább vaktában, mint megválasztásból ad; egy kellemetes természeti ösztönnek tartathatik ugyan, de az erköltsi jóságnak nevét ne vegye fel.

A' jószívűségnek harmadik próbája lesz, hogy magunkat megvizsgáljuk, ha alkalmasok vagyunk-e vagy nem, annak a' magunk kárával való megbizonyítására még akkor is, ha mindjárt abból reánk egy kis fáradság, kár és némelly nehézségek hármlanának is; egy szívvel, ha örömet kizáróan tenénk-e egy részét a' mi vagyonunknak, betsületünk-

nek, nyugodalmunknak, egészségünknek az emberi Nemzet' javára. A' jószívűségnek ezen jelei között csak azt akarom kivenni, mely a' Jóltevőségnek közönséges neve alatt esmeretes, és abban áll, ha az ember a' szükölködőn segít; mivel ez olyan próba, a' melyre nekünk csak nem mindenkor is mindenütt adattatik alkalmatosság.

Minden embernek; a' kinek valamivel több értéke van, mint sem élelmére szükséges, mint egy törvényt úgy szabom ki, hogy jövedelmének egy bizonyos részét a' szegények' számára tegye félre. Ezt én úgy nézném, mint áldozatot annak, a' kinek az egészhez jussa van, és a' ki a' szegényeket úgy irta le, mint olyanokat, kik e' földön az ő képét viselik. Ugyan azon időben jóltevőségünket olyan okosan és vigyázva kell elrendelnünk, hogy saját barátainknak vagy atyánkfiaiainak kárt ne tegyünk, midőn azokkal jót teszünk, a' kik reánk nézve idegenek. Ez talán jobb lesz egy példával, mint sem törvénnyel megvilágosítani:

B** igen jószívű ember, 's az ő nagy lelkesége sokkal felülmúlja vagyonját, e' mellett olyan okosan tudja házáat elrendelni, hogy az, a' mi a' jóltevőség által felmegy, az okos gazdálkodással helyre pótoltatik. Van néki, a' mint közönségesen mondják, két ezer forint esztendei jövedelme, de ő maga soha se betsüli azt többre tizenennyolcz-száznál; mivel azt gondolja, hogy nints jussa a' tizedik részhez, a' melyet mindenkor jó tselekedetekre szán. Ezen summához még sokszor önként sokat tesz, úgy hogy egy jó esztendőben, mert így nevezi azokat, a' melyekben több jót tehetett, mint egyébkor, az említett summát kétszer is kiadta a' betegekre és szegényekre. B** több böjtölő napokat rendel magának, hogy a' szegények' számára való pénzét szaporíthassa, és azt, a' mit különben

azon idő alatt kiadott volna, a' szegények' gyámolítására elteszi. Gyakorta elmegy gyalog oda, a' hová néki dolgai miatt el kell menni; és ha utját lejárta, a' legelső szegénynek, a' ki eleibe megadja azt az egynehány garast, a' mellyet a' kotsiért kellett volna fizetni. Láttam, hogy ő némellykor, midőn a' Játékszinbe akart menni, azt a' pénzt, mellyet oda szánt, egy szegénynek ajándékozta, a' kit az utszán talált, és azután az estvét valamelyik Kávéházban vagy egyik jó barátjánál jobb kedvel töltötte el, mintha a' haszontalan Játékszinben gyönyörködött volna. Ezen eszköz által adakozó ő, a' nélkül, hogy elszegénykednék, és értékének egy részét másokra fordítja.

Kevés emberek vagynak értékjekre nézve úgy megszorítva, hogy ezen mód szerint jót nem tehetnének másokkal, a' nélkül, hogy magoknak vagy nemzetségjeknek kárt tennének. Csak egy gyönyörűséget vagy könnyebbséget kell a' szegények' kedvéért feláldozni és a' kiadásoknak közönséges folyását jobban vezetni. Ez, ítéletem szerint, nem csak legokosabb, hanem legérdemesebb munkája a' szeretetnek, mellyet gyakorolhatunk. Így osztjuk meg bizonyos tekintetben a' szükségét a' szegényekkel, azon időben, mikor azokat segítjük, 's nékiek nem csak jóltévőik, de az ő nyomoruságjoknak sorsosi is leszünk.

Brovn Tamás Ur, az orvosi vallásának utolsó részében, a' hol annak jóltévőségét különbféle nagy lelkű példákban leírja, és nemes indulattal, Salamon példabeszédiből ezt a' verset előhossa: A' ki a' szegényen könyörül, költsön ad az Urnak: azt mondja, ezen egyetlenegy mondásban több ékesen-szóllás van, mint a' prédikátziók' egy egész könyvtárában: 's bizonyosan, ha az olvasó ezen példabeszédeket úgy értené' és szívesen érezné,

mint a' szerző azokat előadja; nem volna szükségünk a' tanításoknak ilyen kötetjeire, hanem egy rövid kivonás által is kegyesekké lehetnénk.

Az Írásnak ez a' helye valóban szivreható; mindazáltal, úgy gondolom, ugyan ez az igazság az uj Testamentomban még bővebben előadattatik, midőn Idvezítőnk igen hathatósan mondja, hogy azon szolgálatokat, úgy fogja nézni ama' napon, mint ha ő vele tselekedtük volna, ha a' meziteleket ruháztuk, az éhezőket tápláltuk, és a' foglyokat meglátogattuk. Emlékezem, hogy egy adakozó embernek valahol egy sír-írására akadtam, a' melly a' Sz. Írásnak ezen helyei szerént készült, 's abban igen gyönyörködtem. Az említett sír-írásnak szavaira nem emlékezhetem; de azoknak értelme e' volt: a' mit elköltöttem, azt elvesztettem; a' mit birtam, másoknak hagytam; a' mit elajándékoztam, a' magam számára eltettem. —

Mivel ilyen észrevehetetlenül a' Sz. Írásra jöttem; nem kerülhetem el némelly helyeknek kivonását, a' mellyeket én Jób' könyvében nagy gyönyörűséggel olvastam. Ezekben a' felől tudósít minket a' Sz. ember, hogyan viselte magát jó állapotjában; ha úgy nézzük is azt mint emberi munkát, szebben leiratik abban a' jóltévő és jószívű, mint akármelly más író által.

Oh vajha valaki azt tselekedhetné én velem, hogy olyan lehetnék mint az elmúlt hónapokban, napokban, mellyekben az Isten boldogúl tart vala. Mikoron az ő szövétneke az én fejem felett fénylett, mellynek világosságánál a' setétségben jártam. Még mikoron a' mindenható vala én velem, és az én gyermekeim környülem állának. Mikoron az én utaimat vajjal mostam vala, és a' kőszikla is kiönté nékem az olajt, mint a' patakot.

A' melly fül engemet hall vala, bódognak monda; és a' melly szem láta, bizonyoságot tevé az én ártatlanságom felől. Mert én a' nyomoruság miatt kiáltó szegényt megszabadítám, az árvát is, a' kinek semmi segítője nem vala. A' veszedelemben megtartatott embernek áldása jöve én réám, és az özvegynek szívét megvigasztaltam. A' vaknak én szemei valék, és a' sántának mintegy lábai. A' szűkölködőknek attyok valék, és annak perét, a' kit nem esmerék jól meghányom vetem vala. Az ő igazságának serpenyőjével mérjen meg engem, és menjen végére az Isten az én tökéletességemnek. Ha az én szolgámnak és szolgálómnak igaz ügyét, kik én velem pereltenek, megvettem, mert én mit tselekedhettem, ha az erős Isten felkölt volna az ítéletre? és mikoron meglátogatott, mit feleltem volna néki? Nem de nem ugyan az teremttette-e őt is, a' ki engem anyám' méhében teremtet; és nem ugyan az formált-e minket a' mi anyánk méhében? Ha én magamat a' szegényeknek kivánságoktól megtartóztattam avagy az özvegynek szemét fárasztottam; ha az én étkemnek falatját én magam ettem meg, és hogyha abból árva nem evett; ha én csak néztem a' ruhátlan veszendő szegényt, és a' szűkölködőnek nem adtam ruhát; ha az ő befedezett ágyékai engemet nem áldottanak, mivel az én juhaimnak gyapjával melegedett meg, ha az árva ellen kezemet felhúztam, noha a' városban látnám az én segítségemet: az én vállom a' lapotzkájáról leessék, és az én karom az ő forgótsontjáról leszakadjon. Ha örvendeztem az engem gyűlölőnek nyomoruságán, és örültem mikoron ő veszedelem találta elől, mert én nem engedtem hogy vétkeznék az én szám ő ellene, hogy én átkot kértem volna az ő lelkére. A' jövevényt ott kint nem hagyom vala hálni, és az én ajtómat az uton-

járónak megnyitottam. Ha én ellenem a' föld felkiáltánd és egyenlőképpen az ő barázdái sirádnak, ha annak gyümölsét pénz nélkül ettem, avagy a' föld szántóinak lelkeket elkeserítettem, a' buza' helyében teremjen tövis, és az árpa' helyében konkoly.

Közlí BARANYAY FERENCZ.

6.

Epigrammák.

1.

„Könyvem tökéletes“ így dadog Hangméri,
 „A' kilencz Musáknak fogadott testvéri
 Sem lelnek benne hibát;
 Mert ha silány volna, a' sok Könyv-bírálok
 (Tudjuk, melly könnyen áll a' kárhozat nálók)
 Majd tennének galibát.“
 Csalatkozol Bajtárs! az oroszán medvét
 'S tigrisí fojt, hogy oltsa gyomra' tüzes nedvét, —
 De nem bántja a' libát.

2.

(*Diogenes a' hordóban*)

A' sorsnak mosolyogva lesem forgásait innét;
 E' botor Istennek nincs' behatása reám.
 Sujtó menyköveit záporként szórja, se' bánom; —
 Ő nem adott nékem semmit is, el se' vehet.

ÁRVAY GERGELY.

7.

R E G E.

A Remete-Barlang.

Csendes az est' hős homállya,
 Mint a' sir bús kebele,
 Mellynek ormán száz év zúgott
 El, 's Dall nem hatott bele.
 El terülve e' völgy alján,
 Im' hallgad egy bús rege
 Az ős-időből, szomorú
 Mint az éjjnek fellege.
 Ott a' kopár bértz allyában
 Sötetellik, egy mohos
 Rengeteg bús magányában,
 Mint e' föld majd olly koros.
 Mélyében sok dombos halom,
 Sok homályos völgy vagyion,
 Sok tekergő patak futkos
 A' kis völgyön 's á nagyon,
 Egy domb alatt, egy sötét völgy
 Allyán-áll egy vén cser, melly
 Körül századokig cserge,
 A' siető kis csermelly. —
 Idej jár a' két szerelmes,
 A' homályos éjjben, 's itt
 Élik tisztán, a' repülő
 Élet' édes örömit.
 Borúlt az ég, üvölt a' vész
 Záport hajt le éjszak a'
 Mord szelével, 's azért ők el
 Jönek minden éjszaka.
 El, ha ezer menykő zúgna
 Körültök, el jönek ők,

A' Százados kedvelt cserhez,
A' hűséges szeretők. —
Tsudákat tesz a' Szerelem,
Bátorrá lesz a' félénk,
Erőssé a' gyenge, 's égi
Ösztönt, erőt önt belénk. —
Fél év múlva egy világos
Éjjel, a' szép remegő
Lyánhoz, Gyula a' derék fi
Lassudan így rebegő:
„Áh Kedvesem szép Piroskám!
(Itt hervült keblére dül)
„Fáj az nekem hogy ide jössz
Minden éjjel, egyedül.
Száz meg száz baj érhetne itt,
E' vadonba, mellynek mély
Sűrűjében, sok vad állat
Lappang, 's sok ezer veszély.
Egy más helyet gondolék már,
Egy más módot mint emez,
Veszélyetlen, rejtélyesebb
Boldogitóbb mint sem ez.
Falutokra dül egy bértz, nem
Magos, annak tetején
Van egy barlang, régi mohos,
Remete ott leszek én.“
Örült ennek a' lyány, a' hiv,
Mert gyanúba vette már
Attya, hogy ő éjjelenként
Ollykor, ollykor meszsze jár.
Egy tüzes csókkal köszönte
Gyulának a' lyány ezt még,
'S végig futva a' jövőndőt
Az örömtől már remeg.
'S fel vidúlva, fel dörülve,
Szebb reménnyel mentek el
A' titkos fa árnyékából
Haza, 's öröm léptekkel. —
Haj! pedig melly igen kétes
A' zugó sors vad szele,

Akkor tsap le, midőn vélnéd,
 Hogy meg békéltél vele. —
 Szöndi Márton, Szilai György'
 Jó barátja volt, mikor
 Nem borongott a' Magyar ég,
 Nem tünt fel a' vészes kor.
 De hogy üldözőbe vette
 A' sors, az Ég e' Hazát,
 Hogy dörögve sújtá reá,
 Menykővei' halmazát;
 Hogy Zápolya gögös vágya,
 Thrónust akart, azt lesett;
 Hogy a' Magyar, e' hős Nemzet,
 Meg hasonlott 's elesett.
 Hogy Piroska' attya, Szöndi
 Zápolyáért izzada,
 Hogy Szilai ellene, és
 A' Király kemény hada;
 Gyűlölséget forralának
 Lelkeikben, 'és átok
 Zúg ajkokon, 's ellenségek
 Lettek a' hív Barátok.
 'S megesküdtek, hogy bár a' két
 Ifjú már rég jegybe jár;
 Éltekben, és holtok ntán
 Nem lesz belőlök egy pár.
 A' rengeteg választá el
 A' két falut, a' hol ők
 Laktanak, a' költsönösen
 Egymást holtig gyűlölők.
 Remete jött a' vidékre,
 E' hír villámként szálla,
 Bölts, jó, jámbor mint a' bárány
 Ősz mint a' hó szakálla.
 Hallya eztet Szöndi Márton,
 'S nem sokára ő is, egy
 Derült nap, a' Remetéhez
 A' bértz üregébe megy. —

'S öszve ülve emlegették
Az öskort, a' bóldogot!
Bóldogot! mert a' Magyar még
Akkor mind kezet fogott.
'S a' Remete fel hevülve
Tüzzre, lángra lobban és
Káromolja hogy Zápolya
Ügyébe nints egygyezés.
„Fel fordult (mond) e' nagy világ!
De leginkább a' Magyar,
Kinek hasznát akarja más,
'S ő magának nem akar.
Fel tünt János Hazánk védje,
Nemzetét ez szereti,
Arany időt nyújt Honjának
'S a' Magyar ezt meg veti.
Az ő időt, a' bóldogot,
Tör' bé hozni Zápolya,
'S ellene zúg a' Magyar már
És ellene vér folya.“
Fel szökell itt Szöndi Márton,
Meg kapja a' Remetét,
Ált öleli, 's el ragadva
Meg szórítja egy kezét.
„Hajh! jámbor ősz be igazat
Szóltál te most ezekkel,
Haj! de kevés Magyar hiszi
'S ellene sok kardra kel.“
Igy beszéllett még sokáig
Lelkesedve, míg heve
Hülni kezdte, 's tsendesebben
Beszédje ilyen leve:
„Egyre kérlek bölts öreg én,
Egyre kér egy bús atya,
Melly lelkemet kínnal gyötri
'S létem öszve rázhatja;
Szilai György fija Gyula,
Mint az apja esztelen,
Fel bősziülve küzd a' Haza
'S a' hős Zápolya ellen.

'S az én lyányom, ezt szereti,
 Titkon véle egygyet ért
 A' tzudarral, ki Hazája
 Ellen vív, nem Honjaért.
 El küldöm én te hozzád őt,
 A' szerelmetes leányt,
 Hogy nézze meg a' Remetét,
 Szikla odvát, 's e' magányt.
 Mutasd meg néki bölts öreg
 Elevenen, hogy Honja,
 Árulója, ki Jánostól
 Karját, kardját meg vonja.
 Magyar lyány ő; 's egy Magyar lyány,
 Készebb sírba szállani,
 Mint Hazája árulóval
 Öszvekelni, állani. "
 Ezt akarta az álortzás
 Remete, a' szép Gyula,
 'S nyilni látván szép reményit
 Érző keble fel gyúla. —
 'S ide járt a' szép Piroska
 Fénnyes nappal és imitt,
 Élték tisztán, a' repülő
 Élet' édes' örömit.
 Valahányszor vissza tére
 Vidámabb és vígabb lett.
 Ki az előtt csak nyögött, sírt,
 Kinek öröm nem kellett.
 Látja eztet apja, Márton,
 'S vígan élni életét,
 Azt vélte hogy az ősz tépte
 A' szerelmet szerte szét. —
 Mit örültök hajh! hogy már 'el
 Csendesült a' bús vihar!
 Sötét felleg vonúlratok
 Keble bús veszélyt takar.
 A' szerelem nyughatatlan,
 Ollyan a' ki szerelmes,
 Azt akarná, hogy szünetlen
 Nálla lenne a' kedves. —

Nem vólt elég hogy gyanútlan
Nappal öszve jöttek ók,
Öszve jártak éjjel is, a'
Tisztán egymást szeretők. —
Egykor Márton, éjfélíg ült
Tág kertjében alant, ott
A' vár mellett, 's észrevette
Hogy lyánya elillantott.
Roszszat sejtve ment nyomába,
Halkal lépdelt ő elé,
A' Remete-barlang alatt
Sötétlő barlang felé. —
Egy vén tölgyig szokott mindég
Jönni elébe Gyula,
Most is ott vólt, 's a' két kebel
Itt, egymásra símúla,
Fel zúdúl vészes haragja,
A' Bokorba rejtező
Mártonnak, és mérge miatt
Már csak alig lélegz ő.
De el fojtja nagy haragját,
És várába vissza tért,
Véres boszszút forralt agya
E' tzudar gyalázatért.
,, El kell néki veszni (ordít)
El, bár veszszek én vele,
De még hólnap akarom hogy
Zúzódjon szét kebele.
Egy szoross út, két szikla közt
Vezet tsak a' Remete-
Barlanghoz, ott veszszén el
Az álortzás Remete. “
'S másnap korán öszve hívja
Húségesebb emberit,
A' szoross út felibe egy
Nagy kösziklát hemperít. —
Piroskához igen kegyes,
Mindent a' mit lyánya kér,
Örömet, ád, bár erében
Fel böszülten forr a' vér.

Alkonyodtán a' szoros út
 Felibe ment 's várta ott
 Mig a' bal sorsú Remete
 Halkal arra ballagott.
 'S meg mozdítá a' sziklát hogy
 Az ösvényen jött alant,
 És le zördül 's hajh! Gyulára
 Villám sebbel rá zuhant. —
 Vér boszszúja örömében
 Márton tüstént lábra kél,
 Édes színlett kegyességgel
 Leányához így beszél:
 Édes lyányom azt hallom, hogy
 Gyula meg tért és (noha
 Apja nem is) ő Hazája
 Ellen nem hartzol soha.
 Már nem bánom kellyetek hát
 Öszve, minthogy Gyula már
 Meg szelídült, 's édes Honja
 Ártalmára már nem jár. —
 Könnyen hívó a' szerelmes,
 Valónak vesz minden fényt,
 Fel hevülve ölel által
 Minden játszi kis reményt, —
 Örömtelve húll Piroska
 Mord apja lába elé,
 'S meg csókolván, át karolván,
 Sebbel rohant ki felé. —
 Haj! leányka meszsze csalt el,
 Meszsze vitt fel a' remény,
 Fent erősben zúg a' vihar,
 'S alól tátog mély örvény. —
 El siet a' kedvelt tölgyhöz,
 Ah de ott meg nem leli,
 'S nyögve sírva az örömtől
 A' tölgyet át öleli.
 A' hóld bájló-fényt lövellet; —
 'S hogy bé várja itt le ült,
 Es danlani kezde, 's dalla
 A' ligetbe így repült:

„Repülj hozzá kis Csalogány,
Zengedezzed hogy ő már
Bóldog, és hogy hív jegyese
A' zöld tölgnél reá vár.
Leng feléje esti szellő
Sugd meg néki hogy e' szív
Meg reped, ha soká késik
Ő, kit keblem szívem hív.
Áh! de ha tán édes álom
Lengi a' bértz tetején
Artzát körül, ne költsétek
Fel, úgy magam megyek én! “
Áh leányka! szépen hangzik
E' ligetben szód neked,
Mert veszélyes élted után,
Végső hattyú éneked. —
Már tovább nem danolhatott,
A' bértz felé indul meg,
És ut közbe nem tudja mért
Néha néha tsak remeg.
Egy kopasz vén szikla tetőn
Egy halál madár sivitt,
'S minden öröm el fut tőle
Borzasztás lépé meg itt.
Meg tovább is, és a' mint megy
A' szoross ösvényen lát,
Egy valamit, — e' kis utat
Ketté záró kösziklát.
Megy, néz, reszket, látja Gyulát
Öszvetörve, zúzottan,
Egygyet sikólt, jajdúl, 's szörnyet
Halva dőlt rá legottan.
Szerentsétlen pár! csak azért
Szűnt meg a' sors vad szele
Hogy nyugodtan új erővel,
Ronthasson ratok vele. —
Ez alatt mindég fürkészi
Attya a' szép hajadont,
De nem leli, és hasztalan
Járja bé a' bús vadont,

Kiált, kiált, de hang nem jön
 Még a' viszhang sem felel,
 El némúlt ez, a' leányzó
 'S Gyula kínos vesztivel,
 Végre fel tört az ösvényhez,
 A' szorossához, 's látja ott,
 Hogy az őszve rontsolt Gyulán
 Lyánya halva maradott.
 Sírt, ordított a' meglágyúlt,
 'S meg bánta hogy illyet tett,
 De haj! késő bánatja már
 Ezen nem segíthetett.
 Nyögve szedte őszve a' két
 Hideg hű szeretőket,
 'S a' barlangnál egy vén szikla-
 Sírba temette őket.
 Ő Remete lön, Gyulának
 Gyászruháját ölté fel,
 'S elszáradva kínjaitól
 Járt a' bértzen alá 's fel.
 Mindég gyengült a' szegény ősz,
 Mint a' száradt vén fenyő
 Mellynek ágát menykő zúzta,
 Gyökerében féreg nyő.
 Még egy lassubb zivatarra,
 Sohajtozva, vágyva vár,
 'S őszve rogygyan, Szerentsétlen!
 Közel, közel zajog már.
 Egy szép estve, egy bús Vándor
 Nézé meg ezt a' sziklát,
 Jó Remete nem láttad itt
 (Így szól) fíjamat Gyulát?
 Fel tekint a' vén Remete
 Megrázkódik 's hozzá ért
 A' szikla-sírhoz, 's nyöszörgve
 Élete itt véget ért.
 El borzadva, őszvezúzva
 Néz a' Vándor, és legott
 El temeti a' Remetét
 'S eszeveszett el futott. —
 Más nap estve kőng a' harang!
 Szilai György meg hala!
 A' szikla-sírba temessek;
 Vég szava 's az vala.

Sz. B.

8.

RIMA-SZÉCSI

GRÓF SZÉCSI MÁRIA'

[a' Murányi Vénus']

élet-képe.

Azon Balog-nemzetségtől származék a' Szécsi-ház, melly az ősz-korban Balog várát bírá Gömör Vármegyében, mellynek omladékai ma is láthatók. IV-dik Béla Király alatt élt Balog János, 's ennek Miklós fijától két unokája született; Péter t. i. 1333. évben Nógrádi Fő-ispán 's Szondai Kapitány, és Dienes. Midőn Péter és Dienes atyjok' elhunytá után megosztottak, Péternek a' többi birtokok között Felső-Lindva jutott Vas Vármegyében, 's ettől vevék azután Utói a' Felső-Lindvai nevezetet. Dienes' maradékai a' Rima-Szécsi nevet tarták-meg.

A' Felső-Lindvai Szécsi-ház sok lelkes Magyart ada a' Honnak. Nádor-ispánt, Cardinált, Fő Lovász-mestert, több Fő-ispánt 's Hóst állíta-elé; 's Szécsi Istvánban 1535-ben szakad'tt magva e' háznak, 's javai a' Rima-Szécsi Szécsieknek íteltettek.

A' Rima-Szécsiek közzül Dienes, a' fent nevezett Balog Jánosnak Miklós nevű fijától származott unokája, díszlék kivált mint Sző-

rényi Bán és Fő-Tálnok I. Károly Király alatt. Ennek ágyékából fejlének-ki a' többi Szécsiek. *)

Gróf Szécsi Mária, (mert akkor már e' méltóság díszesíté e' nemzetséget), a' mennyire a' kéz-íratokból egyben-vethető, Gróf Szécsi György F. Magyar-országi Hadvezértől, attól t. i. ki 1620. November' 4-én a' Zólyom-Lipcsei várat elfoglalá, Tribel' örökösait kifizeté, 's négy évig haladott birtoka után Augusztus' utolsó napján, 1625. Barkov felé folytatott útjában lesből puskával agyon lövettetett, 's a' Murányi vár' kápolnájába eltemettetett, és Homonnai Drugeth Máriától vette származását. Gyermekek éveiről nincs emlékezet az Íróknál. Ez kivetkezve az Aszszony-nem' gyöngye természetéből, ágyú-dörgések között érczesedék annyira; hogy birtokaiban az ostrom-lángnak me rész hős lélekkel álla-ki, feledve neme' híjányait

Rákóczy György az I-ső 1644-ben fegyvert villogtata Ferdinánd Király ellen. Dácia' halmait elborítá a' pártos had, 's a' Magyar-hon felsőbb Megyéji bokrosan csatlák magokat a zendülőhöz. Kassa 's a' többi várak Rákóczynak hódolának csak hamar; Murány' sziklájfelett egy magyar Amazon parancsolt, 's onnan szórá villámait Ferdinand' népe ellen. Gróf Vesselényi Ferencz, a' Magyar-hon felső részeinek Kapitánya, később Nádor, most Vezére egy császári Csapatnak ágyúkkal töre Murány' falait; de a' Rákóczyhoz szító véd-seg nem csüggede ott, 's a' természettől meg erősített szikla-bástyák lemosolygák a' nagy hős' törekedéseit. Szécsi Mária a' virág-korú

*) Buday Ferencz Hist. Lex. III. Köt. 334. 's köv. lap.

volt Murány' véd-angyala; Bajnok lélek dicsőíté őt'. Példája erőt adott a' gyávának is; 's még is bár borostyánt érdemle a' hős lélek, 's bár feddést a' pártolás' vétke, csak aszszony maradt ő, ha bár kard villoga is markában.

Vesselényi cselet vete a' férjfi lelkűnek, 's a' mit nem tehete fegyver, kieszközlé az ár-mány, 's tökéletességre hozá a' szerelem. Titkos követségeit elfogadá Mária Vesselényinek, 's ez elébb vívá-meg a' szép Mária' szívét, mint a' szikla-várat. Ál-utakon bocsájtá-be ő a' várba a' már kedvelt ellenségét, 's ennek vitézeit az őr-sereg közzé. Murány elfoglaltott, 's a' csata-zajt menyegző követé. Mária nem késék kezét nyújtani az özvegy Vesselényinek, kit 's nemzetségét a' Király, e' vár' 's hozzá-tartozóji' birtokával ajándékozá-meg. *)

Itt megszakad Mária' emléke; nincs jegyzék, melly több mint 20. évig ezután emléítésbe hozná. A' sors ezen idő-szak alatt szövés ama rettenetéseket, mellyeknek emléke olly felette borzasztó. Az 1667. évben tűnt-le Mária' boldogságának csillaga, már 12. évig csillaga mint Nádorné. A' történet úgy akará, hogy ezen évben vete lobbott egy pártütés, mellynek fejévé Mária' férje választaték, a' Besztercze-bányán össze-gyűlt Rendek által, kik a' tartandó rend kívüli Hongyülés' színe alatt csoportozának ide. Itt ütött vég órája Vesselényinek Mártzius' 26-án, 's özvegyen hagyá erős lelkű, bátor szívű Mária'ját. Elhallgatom itt szövevényeit az akkori vad idők lelkének; el azt, mint írta-ki a' tilos pártütés sok végső nagy csemetét a' honból. Nem

*) Palatium Reg. Hung. p. 130.

említem a' Zrínyi Péter', Frangepán Kristóf', Nádasdy Ferencz', Tattenbach Erasm' gyászos gyalázatos halálát. Egy gyász-képet emelnének-fel azok a' képzelet előtt, 's bús elmélkedésbe hoznák a' Magyart.

Tudta a' veszélyes titkokat Mária. Férje' elhúnytaival tüstént össze-szedé mindenét, kivált az írásokat, föld-abroszokat, plánumokat 's levelezéseket, mellyeket férje' szobájában talált 's a' Murányi várba húzódék. Nem tetszék e' tette a' párt-híveknek, 's rettegésbe hozá ezeket, ne-hogy ez által az össze-esküvés' cél-rendje kitudattassék. Tüstént követség indúla Bécsbe, Szelepcsényi vala szószólója ennek. Míg Rákóczy Felső Magyar-országot, Zrínyi az Illyriai tartományokat fegyverkezteték, az alatt Petróczy, Mária' szívébe az állhatatosságot 's hon-szeretetet csöpögteté.*)

A' pártütés' kitört lángja Zrínyi' 's mások' befogattatása által elfojtaték. Az elfoglalt tájak vissza-hódítottak. Az ingadozatlan Murány' kőszálait várta a' veszély. Itt borúlt-be napja a' vakmerő özvegynek. Murány volt hiteles helye a' pártütőknek. Itt tartattak a' zendülést illető iroványok, javallatok, cél-rendek, manifestumok, jegyző-könyvek 's törvények, Vesselényiné' gondjai alatt. Itt lap-panga a' rettenthetetlen Mária, a' maga nemén túl emelkedett aszszony, Nagy, máskint Boër Ferencz Titoknokjával. Murány, a' természetől vívhatatlanná tétetett vár, körülvétetett. Spork Had-vezér szóval kéré feladását, de a' karczos Aszszony megveté a' kérelmet, győzhetetlen falaiba vetvén reményét.

*) Egy kézirat a' történet' korából. — Topogr. M. Reg, Hung. 417—441.

Nem soká 1670. Károly Lotharingiai Hercege vette Murányt körül ágyúival 's tizenöt-ezerből álló vitézivel, de e' próba-tételt is nevetve fogadá Szécsi Mária; azomban még is le hagyá győzetni magát. Feladá Murányt Leopold Király' részire. A' Hercege, Spork Had-vezér' vallatása alá bízá a' szerencsétlent; de mivel ez azon panaszkodék: hogy sem születésével, sem férje' méltóságával nem egygyezik-meg, hogy egy Vezér bánjék személyével, a' nyomozás' folytatása Volk Grófra bízatták. De sem ő, sem czimboráji nem akarának vallani semmit is; azért a' várnak minden szege-szuga felkutattaték.

Itt hült-el Mária. Egy hordó tömve pártos írásokkal fedezteték-fel. Ebből jött napfényre Nádasdy Ferencz Ország-bíró' egygyetértése is, ki utóbb fejével lakolt. Ezen irványok adák-elé az özsze-esküdtek' más társait is: Tököli Istvánt, Imre fiával, Csáky Ferenczet, Barkóczyt, Petróczit, Keczer't 's másokat, kiket hévvel üldöze Heister Had-vezér. A' talált írások gyors sietéssel Bécsbe tettettek-át; oda vitetett az özvegy Nádorné, Nagy Ferencz Titoknokjával. Máriának, fogháza' gyász falai között hervadozék-el élete. *)

Egy kézirat szerint Besztercze-Bányára tettettek-át meghült hamvai. Azt állítja az: hogy a' várbeli nagy templomban, arany nap, hold és csillagokkal ékesített réz-koporsóban nyugszanak azok.

A' Besztercze-Bányai Plébánián találtató meghóltak' könyvében, az elhúnytak 1665. Augusztus' 12-től 1674. Május' 19-ig, valamint

*) Ugyan azon kézirat.

ugyan azon évbeli Oktober' 9-től, 1693-iki Októberig nem foglaltatnak. A' „*Synopsis rerum memorabilium Collegii et Parochiae Neosoliensis*” című a' Jesuiták által írt, 's most a' Besztercze-Bányai Parochia levél-tárában álló könyvben megszakadnak a' jegyzések, melyek e' részben világosítást nyújthatnának 1661-től egész 14. évig; 's ezen 1661. év után nyilván e' jegyzék áll: „*Subsequis 14. annis nihil prorsus annotatum reperitur, fors ob varias illius temporis calamitates.*” Továbbá ugyan a' fent-írt Parochián a' Jesuiták' *Diariuma* csak 1692-től találtatik; a' sír-írások pedig az idő' régisége miatt sok változást szenvedvén, e' felett a' Besztercze-Bányai kriptának belső régibb részei azon alkalommal, midőn 1813. új ravatal állíttaték, kőfallal rakattattak-be, 's ennél fogva az emlék is elfedeztetett, melly Szécsi Mária' koporsójára útasíthatna. Bővebb fényt nyújthatna e' részben az „*Annales Collegii Jesuitarum Neosoliensis*” című kézirat, melly e' Szerzetnek 1773-ban történt széthányattatása' alkalmával, a' Budai Cameral. levél-tárba vitetett. A' „*Synopsis rerum memorab.*” 's a' t. című fent érintett kéziratban azomban, Szécsi Máriáról 's férjéről e' jegyzés találtatik, az 1657-ik év alatt, „*Regni Palatinus Tit. Franciscus Vesselényi cum conjuge sua, saepius per annum in Sacello nostro poenitentem se sistit, et dein nobiscum in Refectorio prandio refecti etc.* *)

*) Hazafiúi hálás köszönetem itt Mélt. 's Fő Tiszt. Belánszky Jó'sef, Besztercze-Bányai Megyész-Püspök Úr Ő Nagyságának, kinek hazájáért lángoló szíve, ezen utóbbi Parochialis jegyzéseket, Tit. Tit. Kovács Matyás Beszter-

Azt írják : hogy Mária incselkedő ösztönzései bírták reá Vesselényit a' pártütésre ; lehet a' nádori méltóság' fénye szelesíté-el a' gyarló aszszonyt , magossabbakat , nagyobbakat is reményhetni. A' térni vágyó Nádor , vonaglásai között megbáná tettét , 's bocsánatért akart esdeni Fejedelme előtt ; de a' mint mondatik : a' jó szándékot majd hölgye' sugallási , utóbb a' halál fojtá-el. Ha igazak ezek Máriáról , állhatatos lelke hiba volt benne.

Debreczeni BÁRÁNY ÁGOSTON.

9.

Az emberi Szépség' megfejtése.

A' Szépség olyan egy mester-míve a' természetnek , mellynek minden hódol ; nem csak a' test' , de az erkölcs-világbeli szép is megbájolja az embert ; nem csak az élő valóságok , de az élet nélküli dolgok is bámulásra gerjesztenek , ha szépek ; sőt még a' beszédben is elragadtató a' szép ; egy szóval : mindenhez a' mi tökélyes ellent-állhatatlannúl vonszódunk egyedül azért , mert minden tökélynek alakja a' szép. Némellyek ezen tárgyról okos-

cze-Bányai , és Hangay Antal Tót-Lipcsei Plebánus Urak által írásba tétetni , 's hozzám tellyes készséggel megküldeni méltóztatott.

kodván azt kérdik, vallyon a' szépség valami valóságos vagy csak képzelt dolog é?

Átaljában gondolva ugyan a' szép az, a' mi tetszik; de annak, a' mi tetszik, szükségképen az emberek ízlésök' 's öneszűségökhöz kellene alkalmazva lenni; melly esetben hát a' szépség a' képzet' vagy inkább megállapítás lénye volna, mivel a' népek megegygyeztek, hogy némelly kiválogatott vonások és színek tartassanak egyedül szépeknek. Az igaz, ezen vélekedést némelly nyilvános okok látszatnak támogatni, minekutánna a' szépséget az ég-alj megváltoztatni látszatik: Ásiában nem egészen az, a' mi Európában; Chinában p. o. picziny szemek, kis lábak, lapos orr, 's hizott test a' szépség' remekjei, midőn nálunk nagy szem, felemelkedett orr és karcsú test kíváztatik ahoz. Virító 's mérséklett tellyesség nálunk mindenkor egy valódi részét tette a' szépségnek; 's még is volt olyan idő, mellyben a' franczia udvari aszszonyságok nagy érdemet helyhettek abban, ha soványok, sőt szárazok lehettek; főkép' ha mejjüket is elveszthették, holott az előtt kétségbe estek, ha domború mejj' híjával voltak, úgy hogy el lehetett rólok mondani: Quae clune nudo radat et genu pungat.

Lehetne talán még azt is mondani, hogy gyakran az ábrándozás és módi' szüleménye a' szépség. Vallyon nem tartja e majd az egész földön az arczfestést szépnek a' Nő-nem? pedig hány századok óta mondják már azt neki, hogy az arcz-pirosító undokit 's a' fejér kendőző bőrök' elevenségét halványítja; azomban hanyat térítettek-meg eddig? E' mellett az a' legfurcsább, hogy halálra gyötrődnének, ha ilyen mázzal születnének. Tagadhatatlan, hogy a' kis láb szép; de vallyon eszöken vannak e a' Chinabeliek, midőn gyermekeik' lábait csecsemős koroktól fogva annyira gyötrik és szoron-

gatják, hogy felserdülten alig biczeghetnek? ez a' kis láb utáni dühösködése a' chinai Nő-nemnek, és a' mi úriaszszonyainknál elterjedve volt pirosítás, a' múlt században egy elmés Urat arra mondásra fakasztott: hogy a' szép-nemet se lábáról se fejéről megítélni nem lehet.

De egész népségek vagy nemzetek sem egygyeznek-meg egyaránt abban, hogy mi 's ki a' Szép; egy szép személyt koránt sem tart mindenki annak, mert midőn kedvese' szemei előtt legszebb, azt vetélkedő társnéja nem képzelheti. Mind ezeket együvé vévén, alig-ha bizvást nem mondhatnók, hogy a' szépség és disztelenségrőli ítéleteinkben sok önkénység 's képzettség uralkodik. Az indulat 's önszeretet új kellemet áraszthatnak a' szépségre; valamint azt a' gyűlölség és szerelembeli vetélkedés bizonyos részben rúttá tehetik. Nemzeti ízlés 's rászokottság nagy benyomást tesznek ugyan fogatjainkban; mindazonáltal tapasztalni lehet, hogy ezen vélekedésbeli külömbség rendesen inkább csak némelly vonásit illeti a' szépségnek, mint sem annak egész tulajdonát; és így semmit sem lehet azok ellen következtetni, kik szépséget megesmertető bélyegeket állítanak-fel. Mert akárki hogy 's mimódon okoskodjék, nem lehet azt meg nem vallani, hogy a' természetben csak egy a' Szép, 's többféle nem lehet; mivel mind annak, a' mi tökélyes, szépnek is kell lenni; 's így a' Szép tökélyes lévén, ellenkező részekből nem állhat. Azomban az is bizonyos, hogy a' természet remek-mívjének a' tökélyesnek i. i. meghatározott mérték aránnyal, színek és vonások' alapjával, 's végtére a' kelleme' öszsze-illőségével bírni kell, hogy az valódi szép legyen.

Bírni kell tehát a' szépnek és szépségnek olly bizonyos a' természetben meghatározott jelekkel 's alap-szabásokkal, mellyek eredetiek; az egészben

minden részek' össze-egygyezése az a' sinór-mérték , melly a' tökély képzetének megfelel , melly képzetet az érzék-tudomány bizonyos rendre szorított , 's kitől, midőn egész népségek vagy egygyes egymik (individua) eltávoznak ; egyebet nem tesznek , hanem megromlott ízlésüket mutatják-ki czégérül.

Hogy az emberi test tökélyesnek mondathasson , arra az arcz' szépsége nem elegendő , ahoz a' többi részek' össze-hangzása is szükséges. Ha az Apelles tengeréből kiszálló 's Titian aluvó Venussára tekintünk , úgy látszik , hogy egy testi tökélyes Szépséghez négy dolgok megkívántatók : úgymint a' színnek' vegyülete és vonások' mérték-arányúsága mint testi mivoltok ; azután a' belső érzetek' külsőképeni kitündöklése és a' kellemesség , mint lelki tulajdonok ; próbáljuk csak egy tökélyes szépségű Néember' rajzát , 's kezdjük-el az arczulatnál.

Az arczbeli színek' vegyületéről.

Egy virító ékes kép kimondhatlan mágnesi erővel bír , mert ellent-állhatatlanul magára von minden szemet ; pedig nem mindenkor azért , hogy tökélyes szépség volna ; hanem inkább felületén eláradott bájoló színében lappangó villámi tüze által ; tökélyes szépségű arczulton a' piros színnek úgy kell a' fejjel egy szép elegyítésben egymásba olvadva lenni , hogy az utolsó kitetszőképen uralkodni látszassék amazon , 's az egészet az igazi test-szin borítva tartsa ; ezt inkább csak képzelni , mint sem szóval rajzolni lehet. Az elpirulás és őszintűség állítják-elő a' szép színnek ideálját 's valódi módját. Azon test-szin , mellynek az orczákon ragyogni kell , éppen az , mellyet egy gyengéded szüz' képén olly szívesen látunk ; de kimagyarázni nem tudunk.

A' szépség elválhatlan az egészségtől és ifjúságtól; ennek a' deli kornak az a' virító jó magázása, melly egy helyes test-alkatból származik, legígézőbb. Nem szabad az arczat színének mindenütt egyaránt elterülve lenni, hanem azon különbség és árnyékolatok tessenek; a' pirosság pedig fejérből legyen az arczat vége felé. A' homlok' fejrésége, melly fényesebb mint másutt akárhol is, a' halántékok felé kékesbeli átmentibe sötétbe verődjék. Az arczak' fényre inkább bőséges legyen, mintsem szemet-sértve ragyogjon; semmi sem lehet kedvetlenebb a' villogó fényes máznál, ha az mindjárt természetes lenne is. Az ajkak' pirossa egy kifakadó rózsza bimbóhoz hasonlítson; de a' száj-körje alabastrom fejréségű maradjon; mivel itt van az az egygyetlen hely, mellyen e' két színnek mintegy elvágva maradni kell.

Egy finom, gyenge 's át-látszó bőr minden egyéb felett való; szükség, hogy észre-vehetlen barnaságú fejrre verjen: mert a' tejfejréségű kellemtelen. Ha különben minden jól van bár, még is a' szőke nem egészen olly szép, mint a' barna. Az eleven és világos barnaságnak még az az elsősége van, hogy más színekhez jobban oda illik. A' nagyon tündöklő fejréségen a' pirosság mindég úgy tetszik, mintha rá volna mázolva.

Egy szóval: a' legszebb szín lágys, bársonyforma, nedves és friss; 's ennek mind természetiesnek kell lenni.

A' vonások' mérték-arányosságáról.

Ki-ki tudja, hogy nagy száj, keskeny homlok, 's lapos orr minő kegyetlenül eléktelenítik a' Némbert. De ezeken az igen szembe-szőkő hibákon kívül vannak még mások is, mellyeket az a-

hoz értő azonnal felfedez , bár mindjárt kevesebbet láthatók.

Valamennyi hajlásoknak és csavarodásoknak nagyon gyengéden 's lágyan kell formálva lenniök; ilyenek p. o. az orr oldalainak az arczákhoz-i átmenetele; az alsó ajakénak az állhoz; a' gödröcske' ürege, vagy is az állban lévő vályúcska; a' homlok' gömbölyűsége, melly kiülő vagy lapos ne legyen. Azon hab-forma vonás, melly egygyik fültől másikáig az arczákon 's orron végig nyúl, valamennyi előszámlált hajlásokat magában foglalja: 's ezen vonásnak valósággal nem lehet csak egy bizonyos hajlásának lenni, hogy igazán szép legyen. Az arczatok' nagysága ehez semmit sem tehet; mert akármilyen nagyságú karikákban még is minden részek, vagy hasonló karéjok ugyan azon görbeségűek. Minden húzás, melly igazi vonatjának kitér, a' szerint nagyobb vagy kisebb szépségű, mint attól jobban vagy kevesebbet távozik. Ugyan ezt kell azon vonásról is érteni, melly a' homlok' egygyik oldaláról a' szemöldökökön, szemén és arczán keresztül húzva a' torkon végződik. Így van a' dolog minden egyéb húzásokkal, mellyek a' derekat, vállakat, karokat, kezeket, térdeket 's más efféléket befoglalnak; mert mint mondám, az arczat nem egyedüli lakhelye a' szépségnek; az egész test alkalmas arra. A' Medicei-Vénuson nem legbájosabb az arczat, hanem inkább a' formázat' nemes mivoltja, a' rajzolat' tökélye, 's a' test' minden részeinek össze-egygyezése.

A' fő csak-nem gömbölyű legyen; de még is inkább tojás formájú, mint sem valóságos kerekségűnek látszassék.

A' homlok ha nagy; nyitott, sima, kerek, t. i. az egymás ellenében lévő pontokban helyes gömbölyűségű, akkor részarányos. Az alacsony és kes-

keny homlok minden egyéb kellemeket megzavar.

Hosszú, sűrű, helyesen nőtt, finom sima, holló-szín feketeségű hajak a' legszebbek. Szőke haj inkább a' serdülő korhoz illik.

Nagy kecscesl bírnak a' jól megnyilatkozott, helyes hasadású szemek, legyenek ők feketék, gesztenye színűk, vagy világos kékek. Legszebbek a' nagy szemek; kisebbekben több az elevenség és a' szívre-hatóság; sok hatalommal bírnak azok, midőn csak-nem nedvesen pillantanak.

A' szemöldök úgy szép, ha ollyas fél-karéjra halkal görbül, melly egy oldalról a' szem' külső szögletjénél; más felől pedig az orr' kezdeténél végződik. Legszebbek a' feketék; de mindenkor a' főbeli hajakkal egy színűek legyenek, mert a' különbözők szenvedhetnek.

Az arczák kemények, tömöttek, rózsaszínűk, mértékletes, a' szemet nem kápráztató, hanem szín elevenségéből származott fénnel bírók legyenek; se nem laposak, se nem felette domborúk. Lapos arczák vénség bélyegei, az igen domborúk pedig gyermeki korba valók.

Rövidek 's könnyű pirossággal lepettek legyenek a' fülek.

Az orr egyenlő 's helyesen felemelkedett. Nem annyira rút az egy keveset tompa orr, mint a' hosszú vagy horgas.

Szép a' száj, ha kicsiny és helyes nyílású, a' mellett mosolygásakor mind egygyik arczán gödröcskét formál, mellyet Gráczziák gödröcskéjének nevezünk.

Se vastagok, se vékonyak ne legyenek az ajkak; de mindenkor egy nedveses verességgel lepetve.

A' fogak fejezek, kicsinyek, egyenesek, rend-

sorosak, fejérségek nem eleget fénylhet; a' legfejébb elefánt-csont szín legjobban illik hozzájuk.

Az áll gömbölyű és hasadt.

Fenn álló, húsos 's egy keveset hosszú nyak szép; mellyben a' bőr gyengéd, fehér és kellemes.

Keskenyebbek legyenek a' vállak mint a' csipők.

Gömbölyűk, tömöttek 's fejérek a' karok.

A' kéz keveset hosszú 's jó formán karcsú.

Az ujjak gömbölyűk, körmeik felé pirossak, de hegyeik felé halaványabbak.

Tágas, egyenlő és gyengéd kebel; mellyen két kemény, fehér és gömbölyű fél-golyóbisok hogy emelkedjenek, szükséges a' rend-sorhoz; a' bimbó egy keveset piros legyen. Így van a' Ráphael Galatheája rajzolva. Igen húsos kebel disztelenít 's egy közönséges tekintetet ad; az igen kicsiny nem olly kellemetlen.

A' termet finom és természetes.

A' czombok fejérek, húsosok 's a' térd felé mindenkor vékonyabbak; melly utolsó gömbölyű, egyenlő és helyesen fordúlva legyen.

Ehez finom, sugár, egy keveset domború és tömött ikrával ékesített száraz kívántatnak.

Végére kicsiny láb, mellynek ujjai egyenetlenül 's úgy álljanak, hogy az csak nem hegyesen végződjenek.

Illyen a' természet' mester-műve! közönségesen kíváncsi szemekkel szoktuk nézni a' Szépséget; de máskint fognánk róla ítélni, ha meggondolnók: hogy annak legingerlőbb kecske az ártatlanság.

A' belső érzetek' külsőképeni kitündökléséről.

A' lelki hajlandóságok, gondolatok és vágyódások külömbisége ezerféle bájht hintenek a' Szépségre; elevenítik a' nézést, mozgást és mozdulatokat.

Különösen a' szemek, szemöldökök 's a' száj, azon részek, mellyek leghívebb tolmácsai a' belső embernek. A' lélek' tükre a' szemek; semmi-sem hódolatóbb, mint az olyan tekintet, mellyet egy szíves érzékenység vagy fájdalom, remény és kívánság, ösztinteség 's jámborság lelkesítnek. A' szíves és illo' érzetek azon vidámság által, mellyet az arczulatra árasztanak, véghetlen fénybe borítják a' természeteki kellemet. De az erénynek szövetsége az, úgymint a' szerénysége, érzékenysége, szelidsége 's ártatlansága, melly által a' szépség legnagyobb érdemében koronáztatik-meg. Ezen tulajdonok' mind egygyike is elég arra, hogy tessék; de özsze-kapcsolások csudája a' lélek kitündöklésének. Ez a' Medicei Vénus' czimere: kezei, pillanásai 's egész személye kitündököltetik azt.

A' kellemességről.

A' kellemesség többnyire kipótolja a' szépséget, 's azt jobban lehet érzeni, mint szóval elő-adni; csudálatos az és kinyomozhatlan, ő egy titok' neme a' természetben. Egy Némber p. o. tetszik: minden vonásait megvíssgálván az ember azt találja, hogy egygyel sem bír, melly a' szépséget czimerezné; mindazonáltal tetszik; sőt jobban tetszik, mint egy valóságos szép. A' kellemesség nálla természet' ajándéka, — egy nem tudom mi; de híjában, ő kellemes. Ezen kellemesség talán egy bizonyos illendő, könnyű, természetes 's igazi fordulásból áll, mellyet a' vele bíró mindenre, a' mit szöll vagy teszen, alkalmazni tud.

Vannak olly szerencsésen születelt személyek, kik mindent kellemmel tselekesznek.

Közlí STAUT JÓSEF,

Főhadnagy.

10.

Figyelmeztetés.

Eggy előfizetési Jelentésből esvén értesemre, hogy eggy a' többinél tellyesebb Magyar-Szótárnak kiadása lenne készülöben. Czélerányosnak látom annak tudós Kiadóját emlékeztetni:

1-ör. Baróti Szabó Dávid volt Kassai Professornak azon Szótárotskájára, mellynek segedelve nélkül igen nagy lenne a' többinél tellyesebb Magyar-Szótár' hijánnya.

2-or. A' Székely Nemzetnek azon magyarul hangzó régi Törvényeire, mellyek 1555-ben Aprilis' 28-án Udvarhelyen tartatott Országgyűlésén össze-szedettek, és Dobó István 's Kendi Ferencz akkori Vajdák által megerősítettek, 's a' Székely Nemzet Constitúcióinak nevezete alatt Pesten 1818-ban Trattner János' betűivel nyomtatott munkátska, 40-ik 's következő lapjain találatnak. Megtetszik ezekből nevezetesen a' 61-ik czikkelyből a' többek közt az is: hogy Eleink koránt sem Tábla-Bírónak, mint ma; hanem Szék-ülőnek hívták a' latán Tabulae Judiciariae Assessort.

3-or. A' Szegedy János Tripartitum Juris Hungarici Tyrociniumának 1747-ben a' Nagy-Szombati Collegium' betűivel nyomtatott 644-dik lapján olvasható magyar nyelven szöllő régi Statutumaira T. Ns. Po'sony Vármegyének.

Nem Bírói foglaltságnak, mint ma, hanem Megdúlásnak mondják ott dicső Eleink a' latán Executiót 's a' t.

4-er. Mikolai Hegedűs Jánosnak azon „Menyei Igazság' tüzes oszlópa” nevezetű munkájára, melly Ultrajectumban Vassberg János által 1648-ik esztendőben Tavaszi második Howban nyomtatódott. Kiláthatni ebből, hogy a' Magyar az Esztendő négy részeinek, ugymint: Tél, Tavasz, Nyár és Ősz neveiből származtatva a' hónapokat is, ugymint: Mártziust, Tavasz első; Aprilist, Tavasz másod; Májust, Tavasz harmad; Juniust, Nyár első; Juliust, Nyár másod havának 's a' t. hívták.

5-ör. Hogy nem mindenik a' húzamos élésnél fogva első tekintettel magyarnak látszó szót lehet igaz Magyarnak venni. Illyen a' számtalanok között a' *Dolomány*, melly hogy hajlásig, vagy törésig-nél nem egyéb, 's így van a' hajlásig érő ruhára nevezetűl alkalmaztatva, minden tudja a' ki Tótúl ért. Illyen a' *kótyavetye*, melly szó, hogy ráczosodott, Tót nyelven annyit tészén, mint „ki akar többet”, kétségbe csak az ollyan hozhatja, a' ki nem tudja, hogy ko, Tótúl *ki* vagy *kitsodát*, tye, ktze, ráczosan tya, *akar*, vetzej, vetyej pedig többet tészén 's a' t.

6-or. Hogy a' fonák élés által igaz értelmétől félre csavart magyar szóknak helyre igazításáról sem kellene egy két szót a' ki adandó Szótárban sajnálni, a' mit a' Wagner Phraseologiájában is több helyeken látunk; nevezetesen ama latán szó után: „asinus”, kit teszi ugyan a' tudós szerző, hogy *számár*; de utánna veti azt is, hogy idegen szó, minthogy ugymond ez az állat a' mi Á'siai eleinknél

egészen ösmeretlen volt. Így teszi ki a' *vicus* latán szót magyarul *ótszak*; de utánna veti, hogy *antiquum*, unde *hodiernum útsza*. Melly jegyzés nélkül legalább nálam örökre megfejt-hetetlenül maradt volna a' Tisza környékén *óc* kimenetelű nevezetek alatt fekvő olly szá-mos faluk, helységek, sőt még város neveik-nek kezdetkori értelme; illyenek a' többek közt: Ágócz, Bajnócz, Bánócz, Bardócz, Bá-rócz, Benyakócz, Bukócz, Csahócz, Csekócz, Dámócz, Darócz, Dobronócz, Galgócz, Gá-nócz, Garbócz, Hatkócz, Istócz, Kamarócz, Komárócz, Lasztócz, Lipócz, Mátyócz, Mis-kócz, Ozorócz, Pálócz, Papócz, Pápócz, Pesztalócz, Petrócz, Pinkócz, Primócz, Rá-kócz, Tamasócz, Tarnócz, Túrócz, Vajkócz, Varbócz, Vaskócz, Veskócz, Vitkócz, Zsat-kócz, 's a' t. Így ha a' most felkapott év- és év-könyv szókat gyökereztetjük; annak ere-detét vagy a' latán *aevum*, *aevi*-ben, 's így nem a' magyar nyelvben, vagy pedig a' fűvön legelő marhák idejének mennyiségét az eszten-dőnkint termő új-fűnek evésétől határozó ama: harmad-fű evő, vagy rövidebben, har-mad-evő, negyed-evő; magyar ugyan, de a' nyelv újjítók év-könyvének éppen meg nem felelő szóllásbeli szokásban találjuk-fel.

7-er. Hogy magához ama nagy hírű, nevű Páriz Pápaynak még azon szótárjához sem le-het tellyes bátorsággal ragaszkodni, mellyet ama sokat ígérő homlok-írással: „Nunc vero tam ex ejusdem Philoponi F. P. Pápay secun-dis curis et notationibus Mss, et aliorum ob-servationibus, expletis quae defuerunt, ampu-tatis quae superfuerunt, et vocibus quibusvis in suum ordinem redactis,” Bód Péter Sze-

benben a' Sárdi Sámuel könyvnyomtató' költségen 1767-ikben adott-ki. Minthogy ebben is igen számosak 's szembetűnők is a' fogyatkozások. Mellyek közzül elég legyen itt felhozni ama minden Magyarok' szájában egy értelemmel forgó ígét: „teregetem.” Ezt Páriz Pápay a' Hungarico-Latinum részben gyro, roto és verso szavakkal deákosítja. Ellenben a' Latino-Hungaricum részben maga is megösméri, hogy teregetem, sem nem gyro, sem nem roto, sem nem verso; hanem pando, vagy is inkább a' pando ígének frequentativuma, midőn ama latán kifejezést, „alas ad solem pandere” a' melegen teregetni szárnyait, szókkal magyarázza.

8-or. Hogy a' Márton József neve alatt legközelebb t. i. 1818-ban kijött Lexiconhoz is mennyire lehessen támaszkodni; abból láthatni, hogy abban nem hogy a' naponként gyarapodó magyar, de még a' rég bevett 's huzamos élés által közönségesse' vált deák szók sincsenek mind meg. Illyen az:

Alumneum	Devalvatio
Aquisgranum	Devalvo
Augustae-Vindelicorum	Difformis
Bravium	Difformitas
Camomillum	Dispersio
Celebris	Elemosina
Cimelion, <i>Szent-edények</i>	Ellypsio
Commagistratualis	Esonus
Consipatio	Exhaereo
Consipo	Fallimentarius
Conunnometer	Fallimentum
Conus	Fartio, is, ire
Crucifer	Gabellae, <i>quas Clerus Gallicanus praestabat.</i>
Cruciger	Gallicago, <i>Szalonka, Schnepf.</i>
Crudon	

Implementum
 Indigitatio
 Indigito, as, are.
 Irrotulatio
 Locupletatio
 Lyripipium, *Duda*
 Merasa, or. *Megy*
 Merasus
 Mucillago
 Myrha
 Notorietas
 Oggero, is, re.
 Paederia,
 Polyanthea

Praetextuo
 Recentia, ae
 Respectivus
 Salsamenta, orum
 Sudes, (sudibusque praeustis)
 Dorong
 Torneamenta, or. (in armalib.)
 Vaniloquium, ii.
 Verticillus, i. *Peresztén a' fo-*
 nó orsóban.
 Volva, *csős-orsó a' kerekes*
 guzsalyban
 Zincum, i. *'s a' t.*

Hát ha még ez a Szótár az Astrologusok, Botanicusok, Medicusok, Anatomicusok, Chemicusok, Apothecariusok 's több más ilyenektől vétetnék rostára!!! 's így

9-er. A' Pesti Orvos Doktor Kováts Úr által 1829-ben kiadott Forensis medicináját sem lehet elmellőzni kár nélkül. De

10-er. A' magyar Lexicon tellyességéhez látszik tartozni még az is, hogy a' magyar koronához tartozó, 's bár akármikor is tartozott nevezetesebb tartományoknak, helyeknek és városoknak magyar neveik is jöjjenek elé abban. Így hát a' Fő-Tisztelendő Fejér György Úr 1816-ban kijött Geographiai Lexiconját sem lehet, ha csak bár ebben az egy tekintetben is kikerülni fogatkozás nélkül. Ámbár (a' mit sajnálni is 's csudálni is lehet) ezen külföldben nevezetes tudós, mind a' mellett, hogy munkájának 69-ik lapján Bessarabia' fő-városát Akkermant, Lengyelül is Biolográdnak, Görögül is Moncastronnak, Oláhul is Csetetát Albának pontosan kiteszi; annak mindazáltal magyar Neszter-Fejérvár nevezetét úgy halgat

ja-el; mintha soha semmit sem hallott volna felőle.

Örülni fogok, ha tapasztalandom, hogy ezen csekély emlékeztetésemmel a' kiadandó Magyar Szótárnak tökéletesebbítésére valamit tehettem.

*Kézdi-Polyáni SIMONY JÓSEF,
Tábla-bíró 's több Uras. Fő-ügyésze.*

11.

Válogatott darabok az Anglus Szemlélőből,
Időnkre 's Hazánkra alkalmaztatva.

His lacrymis vitam damus, et miserescimus ultro.

Virg.

Az olyan levél, melly a' természetes észnek jeleivel van írva, nekem jobban tetszik, mint az, a' melly teljes elmésséggel. Illyen a' következő levél:

Uram!

„Jóllehet sokféle bajokról emlékezett is
„az Úr, mellyek a' familiákban esnek; mind-
„azáltal nem jut eszembe, hogy a' gyermekek-
„nek az ő szülőik' akaratja ellen való házas-
„ságáról szóllott volna. Én vagyok egyike
„ezen szerencsétlen személyeknek. Mintegy

„tizenöt esztendőös voltam, midőn szabad tet-
„szésem szerint választottam, de attól fogva
„egy megkérelhetetlen atyának sanyargatása
„alatt kellett nyögnöm; a' kit, ámbár látja
„hogy a' világon legjobb férj boldogít 's igen
„szép gyermekekkel vagyok megáldva, még
„se lehet arra venni, hogy nékem megbocsás-
„son. Ezen boldogtalan eset előtt nékem an-
„nyira kedvezett ő, hogy e' miatt kötelessé-
„gem' általhágását alig lehet menteni, 's ben-
„nem ő eránta olly nagy szeretetet gerjesz-
„tett, hogy őt mindenek felett szeretem 's
„örömetst meghalnék, csak vele megbékélhet-
„nék. Lábaihoz borultam 's könnyező sze-
„mekkel kértem, hogy nékem engedjen-meg;
„de mindenkor eltaszitott és elkergetett ma-
„gától. Sok leveleket írtam neki; de se fel-
„nyitni, sem elvenni nem akarja azokat. Ez
„előtt két esztendővel a' kis fíjamat küldöt-
„tem-el hozzá új ruhában, azomban a' gyer-
„mek nagy kiáltással jött vissza hozzám, mi-
„vel a' mint mondotta, látni sem akarta; sőt
„azt parancsolta, hogy vessék-ki a' házból.
„Az anyámat már a' magam részére hódítot-
„tam; de ő neki se szabad felőlem az atyám-
„nak szólni, hogy őt meg ne haragítsa.
„Valami egy hónappal ez előtt beteg ágyon
„feküdt, élete' nagy veszedelmével; vérzett
„a' szívem, mikor ezt hallottam, 's az oda-
„meneteltől nem tudtam magamat megtartóz-
„tatni, hogy állapota felől tudakozódjam.
„Az anyám élt ezzel az alkalmatossággal,
„hogy őt részemre megnyerhesse; ezer kön-
„nyek között elbeszélte néki, hogy vele szöll-
„ni akarnék, hogy szüntelen sirnék, 's hihe-
„tőképpen meg is halnék, ha az áldást reám

„nem adná, 's velem meg nem békélne. De
„ő annyira idegen volt erántam, hogy inkább
„megtiltotta néki a' rólam való megemléke-
„zést, ha csak őt végső szempillantásaiban
„megháborítani nem akarná. Mert azt is
„mondhatom az Úrnak, hogy az atyámat be-
„csületes és Isten-félő embernek tartják, a' mi
„szerencsétlenségemet még nagyobbá teszi.
„Hála legyen az Istennek, hogy ismét meg-
„gyógyúlt! de az ő keménysége erántam an-
„nyira szívemre hatott, hogy e' miatt nem
„sokára oda leszek; ha csak némelly bényo-
„mások, a' mellyeket ezen írásnak elolvasása
„az Úrnak levelei között, okoznának ő benne,
„engem' újra fel nem élesztenek. Vagyok 's a' t.

A' szívnek megkeményítései között egygyet
se lehet kevesebbé menteni, mint a' szülőkét
az ő gyermekeik eránt. A' kemény, megkér-
lelhetetlen és meg nem bocsátó lélek minden
esetekben utálatos ugyan; itt pedig éppen ter-
mészet ellen való. A' szeretet, hajlandóság és
szánakodás, mellyek mi bennünk azok eránt
támadnak, a' kik mi alattunk vagynak, azok,
a' mellyek által a' világ megtartatik. A' leg-
főbb Való, az ő megmérhetetlen irgalma és
jósága szerint, könyörületességét minden mun-
káira kiterjeszti; 's mivel az ő teremtményei
nem éreznek önként ilyen jóságot azok eránt,
a' kik az ő gondviselésekre és oltalmokra bí-
zattattak; az Isten ezekbe olly belső ösztönt
plántált, melly ezen jóságnak helyét kipótol-
ja. Ez a' természeti ösztön az oktan állat-
oknak minden nemeinél feltaláltatik, mivel
valóban az egész állati teremtés attól is függ.

Ez az ösztön tehát az embereknél sokkal
közönségesebb és szabadabb, mint az állatok-

nál, mivel az okosságnak és kötelességnek törvényei által meszszebb terjesztetik. Mert ha magunkra jól vigyázunk, nem csak az, hogy hajlandók vagyunk azoknak szeretetére, a' kik mi tőlünk származnak; hanem bizonyos szívességet is érzünk magunkban, minden éránt, valami az ő tartását és javát várja mi tőlünk. Az érdemetlenség mindenkor emberiségre szállít, 's nagyobb ösztön a' szeretetre és könyörületességre akármelly más oknál.

E' szerint az olyan ember, a' ki ezt a' hatalmas ösztönt képes elnyomni 's a' természeti szeretetet magából kiirtani, lealacsonyítja az ő lelkét, ha mindjárt valamelly indulat, vagy a' bosszú-állástól indíttatik is, az okatlan állatokon is alól; a' mennyire ő rajta áll, a' gondviselés' szándékát gátolja, és a' maga természetéből eggy igen isteni ösztönt irt-ki.

Számtalan okok közzül, mellyeket eggy illy esztelen tselekedet ellen felhozni lehet, csak egygyetlen egyet említek. A' bocsánatot olyan feltétel alatt kérjük, hogy mi másoknak meg fogunk bocsátani. Még imádságainkban se kívánunk többet annál, hogy minékünk is így fizettessék vissza. A' dolog, melly elöttünk van, úgy látszik, igen hasonlít egymáshoz, mivel az össze-köttetés az atya és gyermek között legközelebb jár ahoz, melly a' Teremtő és teremtmény között vagyon. Ha már az atya az ő gyermeke iránt, a' ki őt megbántotta, engesztelhetetlen; ha ez a' megbántás még olly nagy volna is, hogyan folya-modik az Istenhez, mint atyához, 's hogyan kér tőle bocsánatot, midőn ő maga nem akar megengedni?

Sokat mondhatnék még itt akár a' Sz. Írás, akár a' világi bölcselkedés szerint: de, ha az említett ok nem elégséges; reménylem, más-sal se mehetek többre. Ehez képest ezt a' darabot egy igen emlékezetes történettel rekesztem-be, mellyet egy régi Chronikában olvas-hatni.

Eginhard, Nagy Károly Császárnak Titok-noka volt, 's az ő maga alkalmaztatásával ezen hivatalban megnyerte az egész népnek kedvét. Nagy ügyessége urának szeretetét 's az egész udvarnak tiszteletét megszerezte neki. Emma a' Császár' leánya annyira gyönyörkö-dött annak személyében és társalkodásában, hogy bele szeretett; mivel pedig a' maga ide-jében egygyike volt a' legszebbeknek, Eginhard is szintén olyan hajlandósággal volt hozzá. Egy ideig elnyomták ugyan a' szerelem' láng-jait, mivel tartottak a' veszedelmes követke-zésektől; végre Eginhard feltette magában, hogy inkább mindent megpróbál, mint-sem to-vább is megfosztva legyen egy olyan személy-től, a' kihez szíve olly igen ragaszkodott. Egy estve titkon a' herczeg-aszszony' szobájá-hoz ment, 's mivel az ajtót lassan megkoczo-gatta, mint olyan ember bébocsáttatott, a' ki a' Császártól valamit akarna jelenteni. Az éj-szakának nagyobb részét vele egygyütt töltötte-el; mivel pedig még napkelte előtt el akara tőle menni: észre vette, hogy az alatt, míg ő a' herczeg-aszszonynál volt, nagy hó esett: erre igen megijjedett, mivel az ő láb-nyomai elárulnák őt a' Király előtt, a' ki gyakorta reggel az ő leányát meglátogatta. Elbeszélte ezen ijedését Emmának, a' ki némelly tanács-kozások után ezen dolog felől, őt arra bir-

ta, hogy vitetné magát ő általa a havon keresztül. Történt, hogy a Császár, a ki nem alhatott, éppen felkelt, és a szobában fellyebb alább sétált, 's meglátta, hogy leánya egy terével menvén, az ő első Ministerét viszi a havon keresztül, 's azután legnagyobb serénységgel szobájába ismét vissza-tért. A Császár e miatt igen megzavarodott 's megijedett; de feltette magában, hogy addig semmit se szól, míg arra alkalmas idő nem lesz. Azomban Eginhard, a ki jól tudta, hogy tette sokáig titokban nem fogna maradni, eltökéllette magában, hogy az udvart elhagyja, 's erre nézve kérte a Császárt, hogy őt bocsátaná-el; e mellett bizonyos kedvetlenséget mutatott, mintha az ő hosszas szolgálati nem lettek volna megjutalmazva. A Császár a kérésre nem akart világos feleletet adni; hanem azt ígérte, hogy a dolgot megfontolja, és egy bizonyos napot tett, a mellyen akaratját megtudhatná. Ezen össze-hívta leghívebb Tanácsosait, 's minekutánna ezeknek, a Titoknokja vét két elbeszélte, kérdőre vette, mit gondolniának ezen csiklandékos dolog felől. Töbnyire úgy vélekedtek, hogy azt, a ki az ő Urokat ilyen móddal megbántotta, nem lehetne elegendő keménységgel megbüntetni. A Császár ellenben így nyilatkoztatta ki a dolog felől gondolatját: Eginhard büntetése inkább nevelné, mint kevesítené az ő házának gyalázatját; azért ő neki legtanácsosabbnak látszanék, ha ezen tettnek emlékezetét kiirtaná és Eginhardot leányával össze-házasítaná. Eginhard tehát behívattatván, a Császár neki tudtára adta, hogy tovább oka ne legyen az ő meg nem jutalmaztatott szolgálatjai miatt pana-

szolkodni, Emma herczeg-aszszonyt akarnák néki feleségül adni 's őt rangjához képest kiházásítani, a' mi kevés idő múlva meg is történt.

A' mesék az elmésségnek legelső nemei voltak a' világon, és azokat nem csak a' legnagyobb egygyűgyűség' idejében, hanem az emberi Nemzet' műveltségének szakaszaiban is nagyra becsülték. Jothamnak meséje a' fákról legrégiebb, de szintén olly szép, mint akár-melleyik azok között, mellyek utóbb készültek. Náthán' meséje a' szegény emberről és báránnyjáról hasonlóképpen régiebb azoknál, a' mellyekkel bírnunk, kivéven azt, a' mellyet előbb említettünk; 's olly jó foganatja lett, hogy egy Királynak hasznos tanítást adott, a' nélkül, hogy őt megbántotta, és az Isten' szíve szerint való embert bűnének meggondolására 's kötelességére indította. Æsopust Görög-országnak legrégiebb idejében találjuk, 's ha a' római köz-társaság' első kezdetére nézünk, úgy találjuk, hogy a' nép között egy támadás, a' gyomorrról és többi tagokról való mese által lecsendesítetett, a' melly valóban igen alkalmas volt egy megzúdult sereg' figyelmének megnyerésére, a' ki ugyan akkor egy ollyan embert darabokra szaggatott volna, a' ki néki ezt az oktatást nyilván adni kívánná. Valamint a' mesék a' tudományok' gyermeki idejében származtak, úgy soha se voltak nagyobb virágzásban, mint mikor a' kiműveltség legmagasabb pólczon állott. Ennek erősítésére, olvasóimat csak Horatiusra, a' ki legelmésebb ember és legjobb criticus

volt Augusztus' idejében, és Boileaura, a' ki az újabbak között legegzenesebb Poëta, emlékeztetem; Fontainét elhallgatván, a' ki az írásnak ezen neme által nagyobb tekintetet nyert, mint akármellyik más író a' mi időnk-ből.

A' mesék, a' mellyeket itt elő-hoztam, mind az állatokról és plántákról vétettek, a' mellyek közzé néha egynehány emberek is elegyítettek, ha az erkölcsi tanítás úgy kívánta. De a' meséknek ezen nemén kívül van még egy másik is, a' mellyben indulatok, virtusok és vétkek, 's egyéb képzelt 's költött személyek fordulnak-elő. Némelylek a' régi criticusok közzül úgy gondolkoznak, hogy Homerus' Iliásza és Odysseája is ilyen mesék volnának; 's az Istenek' és vitézek' külömb-féle nevei nem egyebet terjesztenének-elő, mint a' léleknek tulajdonságait látható formában. Azt állítják tehát, *Achilles*, az Iliás' első könyvében, a' *haragot*, vagy az emberi szívnek arra való hajlandóságát ábrázolja; *Pallas*, a' ki őt tartóztatja és inti, midőn a' tellyes gyűlésben fellyebb-valója ellen fegyvert ránt, az okosságnak csak más neve; 's azért ragadja-meg őt első jelenésekor fejénél fogva, mivel az embernek ez a' része az ész' lakhelyének tartatik. És így van az egész költeménynek többi részeivel is a' dolog.

A' mi az Odysseát illeti: úgy gondolom, nyilván való, hogy azt Horatius ilyen allegoriás mesének tartotta; mivel ő annak több részeiről erkölcsi oktatást adott minékünk. Az Olaszok között a' legjobb fejek iparkodtak ilyen nemű meséket írni: a' mint Spencerek, boszorkány-királynéja is, ezen szép mun-

kának elejétől fogva egész végéig, egygy öszszefüggő sora az efféle meséknek. Ha a' régiségnek legszebb prosaicus Íróira nézünk, a' milyenek Cicero, Plátó, Xenophon 's mások sokan; úgy fogjuk találni, hogy a' meséknek ezt a' nemét ők is nagyra becsülték. Még csak azt jegyzem-meg, hogy az első illy nemű mese, melly a' világ előtt nevezetessé lett, volt a' Herculesről szólló, a' kinek a' gyönyörűség és virtus eleibe mentek. Ezt Prodikus találta-fel, a' ki Sokrates előtt, a' bölcselkedés első hajnalában élt. Ő ezen mesével Görögországban szokott utazni. E' volt az oka, hogy őt minden városokban szívesen fogadták, a' hol mindenkör elmondotta meséjét, mihelyt csak egynehány hallgatót látott maga körül.

Ezen rövid elő-beszéd után, mellyet olyan dolgokról tettem, a' mellyek most eszembe jutottak, minekelőtte olvasóimat illyen mesével megajándékoznám, kevés szavakkal az alkalmatosságot is ezen mesére meg kell jelenítenem.

Azon tudósításban, mellyet nekünk Plátó ad Sokrates' beszélgetése és maga-viselete felől akkor reggel, mikor néki meg kellett halni, a' következő körülállást hozza-elő:

Midőn Sokratesről a' bilincseket levették, (a' mi közönségesen az nap történt, a' mellyen a' halálra ítéltetett személyeket kivégezték): elkezdé ő, tanítványi között ülven és csendes ábrázattal egymásra rakván lábait, azt a' helyet vakarni, a' hol lábait a' vas megdörögölte. Akár azt a' megnyugovást, mellyel közelgető halálát tekintette, kívánta is megmutatni, akár szokása szerint, minden alka-

lommal élni valamelly hasznos dologról való bölcselkedésre; észre-vette a' gyönyörűségnek azt az érzését, melly az ő lábának azon a' részen támadt, a' hol az előtt a' vas miatt annyi fájdalmakat szenvedett. Erre elmélkedéseket tartott a' gyönyörűségnek és fájdalomnak természete és tulajdonsága felől általjában, 's megfontolta, miként következzenek mindenkor egymás után. Azt is hozzá tette, hogy ha valaki, a' ki a' mese tsinálásra alkalmas volna, a' gyönyörűségnek és fájdalomnak természetét elő akarná adni, kétség kívül olly móddal egygyeztetné azokat egymással, hogy lehetetlen volna nékiek egy helyre menni, a' hová egymást nem követnék.

Ha Pláto szükségesnek ítélte volna, ilyenkor Sokratest úgy írni-le, hogy ő hosszas beszédbe ereszkedett, de a' melly annak a' napnak foglalatosságához éppen nem illett volna; talán ezt a' dolgot bővebben és egy szép allegoriában vagy mesében adta volna elő. De mivel ő ezt nem tette: megpróbálom egy ilyen mesét írni ezen isteni szerzőnek módja szerint.

„Volt két familia, a' mellyek a' világ' kezdetétől fogva úgy ellenkeztek egymással, mint a' világosság és setétség. Az egygyik azok között az égben élt, a' másik a' pokolban. Az első familiának legfiatalabbik ága volt a' *gyönyörűség*, a' *boldogság* leánya; a' *virtusnak* pedig gyermeke, a' ki az Istenektől származott. A' másik nemzetségből a' legifjabbik volt a' *fájdalom*, fija a' *nyomorúságnak*, a' ki a' *bűnnek* gyermeke vala, és a' furiáktól vette eredetét; ezeknek lakása a' pokolban volt.

„A' természetnek közép-állása, ezen két
„egymásnak ellenébe tétetett végek között,
„volt a' föld, a' mellyen közép nemű terem-
„mények laktak, a' kik sem olyan jók nem
„voltak mint az előik, sem olyan rosszszak,
„mint az utólsók; hanem részt vettek ezen
„két egymással ellenkező familiák' jó és rossz
„tulajdonságaiban. Jupiter úgy gondolkodott,
„hogy ez a' Nemzet, mellyet közönségesen
„embereknek neveznek, sokkal jobb, mint-
„sem nyomorúlt; és sokkal rosszszabb, mint-
„sem boldog legyen. Hogy azért külömbséget
„tehessen a' jó és rossz között: azt parancsol-
„ta, hogy a' két legfiatalabbak a' fenn- említett
„nemzetségekből, t. i. a' *gyönyörűség*, a' ki
„a' *boldogság*' leánya volt; és a' *fájdalom*,
„a' ki a' *nyomorúság*' fija vala, a' természet-
„nek ezen részén össze-találkoznának, a'
„melly is ő közöttök fele útján volt. Meg-
„ígérte, hogy ezt kettőjüknek által akarná
„engedni, ha egyéberánt annak elosztásában
„egymással megegygyezhetnének, 's az embe-
„ri Nemzetet illőképpen felosztanák magok
„között.

„Alig érkeztek a' *gyönyörűség* és *fájda-*
„*lom* új lakásokra; mindjárt megegygyeztek
„ebben a' pontban, hogy a' gyönyörűség a' jó,
„és a' fájdalom a' rossz részét venné bírásába
„annak a' Nemzetségnek, a' melly nékiek ál-
„tal adatott. De midőn megvi'sgálták, mel-
„lyiké lennének némelly egygyes személyek
„azok közzül a' kikre akadtak, azt találták:
„hogy mind a' kettőjüknek volt azokhoz jus-
„sa; mert itt egészen máskint találtak min-
„dent, mint az ő régi lakhelyeikben, és sen-
„ki se volt olly rossz, hogy valami jó ne lett

„volna benne; se pedig olly jó, hogy akármilyen rossz is ne találtatott volna nála. Bizonyos további vizsgálás után, általjában azt találták, hogy a' gyönyörűség a' legrosszszabb embernél életének század részére számot tartathatna, és hogy a' fájdalom a' legjobbnál is legalább két harmad részt elfoglalhatna. Találtak, hogy ez ő közöttök véghetetlen versengéseket fogna okozni, ha csak ez iránt valamennyire meg nem egygyezhetnének magok között. Erre nézve házasság tétetvén ő közöttök javallatba, meg is köttetett. Innen van, hogy a' gyönyörűséget és fájdalmat mindenkor egymás mellett találjuk, és hogy az ő látogatásokat vagy egygyütt teszik, vagy soha nincsenek messze egymástól.

„Ambár ez a' házasság mind a' két részre igen jó volt; mindazáltal úgy látszott, hogy Jupiter' szándékával nem egygyezett meg, a' mellyre nézve mind a' kettőt az emberekhez küldötte. Ennek meggyógyozására mind a' két nemzetség' megegygyezésével meghatározott: hogy, ambár itt az embereket minden külömbség nélkül bírnák is; mindazáltal holta után, mindenik személynek, ha úgy találtatnék, hogy a' rossz bizonyos mértékben volt ő benne egy passus mellett a' fájdalomtól, a' pokol' vidékeire kellene küldtetni, hogy ott a' nyomorúságnál, bűnnél és furiáknál lakják. Ellenben, ha a' jónak bizonyos mértékével birt; a' gyönyörűségnek passusával az égbe kellene őt bocsátani, hogy ott a' boldogságnál, virtusnál és az Isteneknél légyen lakása.”

12.

A' Krisztus-fejekről.

A' festő-mívészek, kik közönséges tárgyaikat is nem ezeknek pusztá valójában, hanem idealizálva szokták szem eleibe állítani, minden esetre nagyra vetették fejöket, midőn a' Világ' Megváltójának képét próbálták kirajzolni; úgymint a' ki már önmagában a' minden tökélyeknek megtestesült ideálja. Azonban próbálgatták ők ezt csakugyan, a' keresztyénség kora' idejétől fogva mind e' napig, majd kisebb, majd nagyobb szerencsével. És így lettek az úgy nevezett Krisztus- vagy Idvezítő-fejek.

Legidősb példányok az Európában esméretenessé lett minden Krisztus-fejeknek egy márványból készült Bas-relief, *) melly Rómában a' Vaticáni ő temető-kertben valamelly Sarcophagon **) szemléltetik, és vagy a' második, vagy a' harmadik századból való, 's tehát Antik. ***) Mint még sza-

*) Bas-relief, francia mester-szó, szóról szóra térsen kevéssé felemelt munkát, t. i. kőfaragásit, vagy metszésit. Εξοχη régenten; ellenfele az εσοχη-nak, mélyre vésett munkának.

**) Sarcophag, görög szókból össze-alkotott mester-szó. Az eredeti jelentmény szerint ezt teszi: hús-emésztő. A' mester-szó pedig annyit tesz, mint kő-koporsó, vagy: régiség izlete szerint épült, koporsó-formájú sír-bolt.

***) Antik, antique, viszont francia mester-szó; térsen igaz régiségből való mívét. Az illy Antikok pedig Nagy Sán-

kállatlan ifjú ember, alá-eregetett és szendén kondorított hajjal ül itt a' Krisztus, tanítványai között egy Curulis-széken, és tógába van öltöztetve. De arcz-vonási szembetünőleg olaszok. Ugyan-azon temető-kertben egy másik Sarcophagon rövid ritka szakállal jelenik-meg. A' miv Nagy Constantin utáni korból való, és az alap-vonások tagadhatlan keletiesek. És ez a' kép az, mellyhez szabtak magokat átaljában minden festők, egészen Raphael és Angelo Mihály (megh. 1563.) idejéig. Óálatok a' mívészség, és így a' festés' ezen cikkelye is, szabadabban emelkedett a' fönségeshez. Most már Apoll, Jupiter 's t. lettek modellák az ideáлизált Krisztus-fejekhez; mellyek azután ezen okból mindenegy Klastromban és képes-gyűjteményben, más más alakot vettek-fel. Raphael, da Vinci, Caracci, Dürer 's t. mint ugyan azon korbeli festők által készült Krisztus-fejek, egymástól különböző megannyi fejek. Rómában, Párisban, Londonban, Bécsben, Moskvában, Drezdában, sőt mindenegy Országban külön külön a' Jézus, mi előtt a' mívész' kezéből kikerülne, jobbára nemzetisíttetik. *)

dor idejétől fogva számláltatnak, és Nagy Constantiné előtt valamivel végeződnek.

- *) Ezen hibaért a' mívészek nem menthetők egyébbel annál, hogy ezt ők kiterjesztik minden históriai tárgyakra, és hogy köztök gyakran éppen a' zsenik teszik a' legvadabb botlásokat. Az idealokat változtatják ők, a' nemzet, ég-al, kor- és nemhez képest. Néha a' Mívész az idealokhoz, általa látott szép embereket vesz mustrául. Így a' Cnidusi Venushoz Praxitelesnek Phryné adott vonásokat; Cratine nevű szerelmese pedig adta neki a' bájos mosolygást. Mercurius' fejét Alcibiadesé után ábrázolták-ki. Rafael, Boldogs. Szűzét olasz paraszt leány módjára öltöztette. Le Brun, a' Jézust szent Rajoskónak akarván festeni, aszszonyi fejet festett. Rembrand

Természet szerint az itten a' legfőbb kérdés, minémű híradások és kútfők vagynak kezeinknél, mellyekre a' mívészek építhetnek, hogy azután Krisztus-fejeiket éppen ilyeneknek vagy amollyingoknak festik. Az ide szolgáló kútfőket fogjuk tehát előszámlálni, kétfélékre osztván-fel azokat, bizonytalanokra és bizonyosabbakra.

Mik a' bizonytalan hír-adományokhoz számlálandók, illy renddel következnek:

1. Ó Testamentomi jövendölések a' Krisztus felől; mellyekben az, majd rút ábrázatúnak (Es. 52, 14.) majd minden emberek' fiainál szebbnek rajzoltatik, kinek kedvesség öntetett ajakira. (Zsolt. 45, 3. I. Mos. 49, 10—12.)

2. Valamelly Jézus-kép, melly fekete Abgár, Edesszai (Mezopotámiának fő-városában, az Eufra-tes mellett lakozó) Királynak volt volna bírásában. E' felől az a' monda, *) hogy Abgár, a' Jézus e-

a' Krisztus' keresztfája mellé lengyel huszárt állított. Tintoretto, a' vörös tengeren átköltöző Zsidókat tűzi fegyverrel ruházta-fel. Shakespeare egy helyen, hajótörést szenvedtet a' Cseh-országi tenger-parton. Camoeus Bacchussal miséztet. Milton a' mennyben egy algyut süttet-el. Malherbe Szent Péter' könyhullatását patak-
kal, foházkodásait menydörgéssel hasonlítja össze. Sophocles, Electrájában, a' Pythiai játékokat emlegeti; mellyek pedig azon időnél sokkal későbbben szereztettek, mellyben Electra hősei éltek, 's t.

*) Ezen Királyocska felől még az a' hagyomány is vagyon, hogy az üldöztetett Jézust országába meghívta volna, neki menedéket ajánlván. Mellyre adott válaszáat Jezusnak olvashatni, Enzebius után ezen könyvben: Joan. Alb. Fabricii Codex Apocryphus Novi Testamenti, Hamburg. 1719. 8-vo 3. dar. Magyarúl pedig ezen fölötte tanuságos eredeti könyvben: Keresztyén Archivárius, írta Hunyadi Ferencz, Vác, 1794. Második Dar. lap 334. . .

ránt való mély tiszteletének jeléül, kívánta volna őt lerajzoltatni; melly végre egy kép-író küldött volna ahhoz; mivel pedig a' mívész, az előtte ülő Jézusnak arczatját, annak fényessége miatt nem nézhetné, Jézus a' maga képét a' festőnek kaftánjába (innepi köntösébe) nyomta-bé.

3. Az a' képe Jézusnak, mellyet ő Veronicának törölő-keszkenőjébe nyomott. E' felől így ír a' Legenda: az az Evangyeliomban (Mát. 9.) említett vérfolyásos aszszony-személy, kit az Úr meggyógyított, Veronika nevet viselt. Utóbb, midőn Krisztus keresztfára jutott, és a' nehéz keresztfakarót vállán vivén, vérrel verejtékezett, ez a' Veronika nyújtott neki, arczája' letörlésére kiszkenőt, mellyben a' Krisztus' arczájának képe benyomva maradt, és a' melly máiglan Romában, a' Szent Péter' templomában tartatik. — De a' Szent Írás csak egy Berenicéről tud (Cselek. 25, 13. 23.), ifjabb Heródes Agrippa Királynak vér-húgáról; a' ki pedig igen is szentségtelen életű aszszony-személynek rajzoltatik az akkori világi Íróktól. *)

*) Testvér volt ez Druzillával, Felix római Helytartónak hitvesével, és az ifjabbik Heródes Agrippával. Mind hárman annak a' Heródes Agrippa Királynak gyermekei voltak, ki Jakabot és Ker. Jánost megölette. József, a' zsidó történet-író, Tacitus és Svetónius egyaránt úgy emlékeznek róla, mint tisztátalan személyről, ki legelsőben (még csak 16. esztendősen lévén), atyja' testvéréhez ment férjhez; az mellőle elhalván, testvér-bátyjánál tartózkodott, nem nagy gyanúja nélkül a' vérfertőzésnek. Melly gyanúból hogy magát kitisztítsa, elköltözött Polemonhoz, Ciliciai Királyhoz, kit annyira magához szédített, hogy az kedvéért környül-metélkedett, és úgy feleségül vette. De jobban kedve szerént való élete lehetett a' bátyjánál; azért Polemont hűségtelenül elhagyván, viszont amához ment. Utóbb, Titus római Fő-vezér is élt vele

4. Egy még más képe Jézusnak, melyet Sz. Lukács festett volna. Úgyde Lukács (tudtunkra) Orvos Doctor volt és nem kép-író.

5. Azok a' festett Jézus-képek, melyeket Euzebius, Egyházi görög Író (megholt 340.) szemével látott, és melyeket Péter és Pál Apostoloknak képeik mellett, a' pegányok is házaikban tartottak. Kiváltképpen Alexander Severus Császár, mint nagy tisztelője Jézusnak, ennek képét udvari-kápolnájában tartogatta, a' Tiánai Apollonius, Ábrahám és Orpheus' képeik között állítva. — Mind ezek között pedig legnevezetesebb az a' réz-szobra a' Jézusnak, melyet Euzebius szemével látott Páneás nevű városban. Volt ez Zsidó-országnak azon szélén, melly Siriával és Phoeniciával határos; más nevezettel Csézarea Philippi; az ó Testamentomban pedig Lais és Dan nevek alatt esméretes. Tartatott ez a' szobor ugyan ama' vérfolyásos aszszonytól, a' Krisztus' tisztességére emeltetettnek; t. i. a' ki Páneási volt volna. Állott is tehát a' szobor azon aszszony házának ajtaja előtt, két személyt ábrázolván, mellynek egygyike egy térdepelve esedező aszszony, másika a' Krisztus fön állva, hosszú ruhában ékessen felöltözve, és kezét az aszszonynak felsegéllésére kinyújtva. Lábai alatt (a' piedestálon) — mint Euzebiusnak mondtak, — egy esméretlen fű szokott nőni; melly, miután a' Krisztus képének palástjáig felnőtt, minden nyavalyák' gyógyítására hasznos volt. A' Codex Apocryphus közli még azt a' kérelem-levelet is, melyet Veronica, ezen szobor állítására megnyerendő engedelemért, Heródes Királyhoz nyújtott. Sozoménius (ki az 5-

ágyasképpen, sőt Császárnévá is tenni szándékozott, ha vallása akadékbán nem forgott volna; azért, mikor Császárrá lett, viszont haza küldötte a' bátyjához.

dik Században élt) azt mondja, hogy Juliánus Császár ezt a' képet ledöntötte, össze-zúzatta, és a' magáét tette helyébe, melyet a' menykő nem sokára azután megütött. (Histor. Eccles. L. V. c. 21.) Philostorgius, ki a' VI-dik Században élt, azt írja, hogy ezt a' képet idő-jártával a' sok esőzés földdel bemosta, és nem tudták, micsoda. Kiásván pedig a' földből az eltemetett részét, az alól-írás megmutatta, ki képe és miért emeltetett volt régenten; de lábtól a' növény nem látszott többé. Vitték azután a' keresztyének a' templom' rejtek-helyére, és ott tartogatták. Juliánus idejében a' pogányok e' képet, lábaira kötelet hurkolván, az útszakon fel's alá huzgálták, végre össze-törték. Fejét a' keresztyének titkon ellopván, sokáig tartották, és Philostorgius látta még maga is. (Histor. Eccles. Lib. VII. c. 3.) *) — Kritika' fáklyájánál nézve, ez a' mív a' második vagy harmadik Századból lehetett.

6. Beritben is (Siriában) egy szobrát látott a' Jézusnak, Athanázius Egyházi görög-író (+ 371.) állítva annak tisztességére Nicodémus, Synedriumi tanácsos által.

7. Pénzeken is fordulnak-elő a' Jézus' képének külömbféle kimetzése. De ezek' ál-mivoltát elárulják azok a' német-zsidó felírások, melyek rajtok olvastatnak.

Ezeknél bizonyosabb hír-adományokat lelünk a' Krisztus testi alakja és személye felől; részint két világi hagyományokban, részint pedig magában a' Szent-Írásban. Amazoknak egygyike az a' hivatalos levél, melyet Publius Lentulus, Pilátus előtti Helytartó Palesztinában, a' Római Senátushoz Jézus felől írt; másika Nicephorus, Egyházi történet-író. Halljuk renddel mind a' kettőt:

*) Lásd: Keresztyén Archivarius, II. Dar. I. 332. 333.

1. **Lentulus tudósítása, a' már felidézett Codex Apocryphus-ban szóról szóra így adatik:** „Lentulus, Hierosolymitanorum Praeses S. P. Q. R. S. — Apparuit temporibus nostris, et adhuc est homo magnae virtutis, nominatus Christus Jesus, qui dicitur a gentibus propheta veritatis; quem ejus discipuli vocant filium Dei; suscitans mortuos et sanans languores. Homo quidem staturae procerae, spectabilis, vultum habens venerabilem, quem intuentes possunt et diligere et formidare. Capillos vero circinos et crispas, aliquantum coeruleiores et fulgentiores, ab humeris volitantes, discrimen habens in medio capitis, more Nazarenorum; frontem planam et serenissimam, cum facie sine ruga ac macula aliqua, quam rubor moderatus venustat. Nasi et oris nulla prorsus est reprehensio; barbam habens copiosam et rubram, capillorum colore, non longam, sed bifurcatam; oculis variis et claris existentibus. In increpatione terribilis, in admonitione placidus et amabilis; hilaris, servata gravitate; qui nunquam visus est ridere, flere autem saepe. Sic in statura corporis propagatus; manus habens et membra visu deletabilia; in eloquio gravis, rarus et modestus; speciosus inter filios hominum. Valete!” (Ugyan az magyarul: Megjelent nálunk ez időben, és mutatja magát még most is egy rendkívül való erényű ember, Jézus Krisztus nevezetű; kit a' népek igazság' Prófétájának mondanak, tanítványi pedig Isten' fiának neveznek; ki halottakat támaszt, és ereje vesztetteket megorvosol. Külsejére nézve az ember magas termetű, deli tekintetű, és olly méltóságos ábrázatú, hogy a' kik őt közelebről szemlélik, erránta szeretetre és félelemre gerjedeznek. Haját, melly kondor, fényes, és valamennyire sötétes sárgás színű, vállára fürtösen leeregetve viseli, feje

tetején (Nazarenusok szokása szerint) két választékra véve; homloka sima és vidult; arczái ráncz és szeplő nélkül, mellyeket azon fölül egy kis mérsékelt pirholyag is díszesít. Orra és szájja tellyességgel hibátlanok. Szakálla sűrű és hajával egygyező vörösses színű, nem is hosszú, hanem ketté választott. Szemei kékek és csillognak mod nélkül. Mikor dorgál, rettenetes; mikor int és tanít, nyájas és édességes. Vigkedvű, de elegy komolysággal. Nem láttatott elmosolyodni soha; ellenben könnyezni gyakran. Teste alkatjára nézve ilyen lévén, kezei és tagai is ahoz képest egyenesek és tetszetősök. Beszédében méltóságos, meggondoló, kevés beszédű és szerény. Szóval: ő az embereknek legszébbike. Isten hozzátok!)

2. Nicephorus, egy a' Bizantzi görög Chronisták között, a' IX-dik Századból; megholt K. u. 828. Ez a' történet-író egész Egyházi Appelles. Cazaubonus, Beza és Baronius már régen úgy jeltették-meg őt, mint virtuóz Legenda-írót. Ő szálaltott által reánk hagyományképpen némelly jelentményes vonásokat Pál Apostol' külsejéről is, hogy p. o. kopasz-fejű, csekély termelű, sáppadt hypochondricus képű ember volt volna. Mit a' Krisztusról írva hagyott, az, első Könyvének 40-dik részében találtatik, és hűséges fordítás szerint ekképpen szól: „Urunk Jézus Krisztusnak külső formáját és „alkatját a' mi illeti, az (Őseink állítása szerint, „és a' mennyire vontatás emberi szókkal kifejezhető,) im e' következendő volt: Arczulatja szép „volt és nagyon élénk. Testének nagysága tellyes „hét arasznyi magas. Aranyszínű sárgás volt a' „feje' haja; nem éppen tömött, de szendén-kondor. Szemöldei feketék és valamennyire meghajtottak. Kékellő és fényes szemeiből valami bámulatos kellem sugárzott-ki, és nézésök szerfölött

„általható volt. Orra hoszszaeskáb, mint rendsze-
 „rint az embereknél szokott lenni. Szakál-haja a-
 „rany-sárga és egészen alá kunyult. Egyéberánt
 „feje haját hoszszuán szokta viselni; mert az ő fe-
 „jét ugyan soha borotva nem illette, sőt alaljában
 „semmi emberi kéz sem, — édes anyjáét kivévén,
 „de azé is csak mig gyermek volt. Nyaka menetele-
 „sen lejtős, ugy, hogy azután test-állása se fölötte
 „magasnak, se nagyon szemet-szurónak nem lát-
 „szott. Színe a' piruló és most érő buzáé. Ar-
 „czulatja nem volt sem csúcsos, sem gömbölyű,
 „hanem (mint édes anyjáé Máriáé) lefelé ereszkedő
 „és vérmes; kinyomva lévén rajta mind a' komoly-
 „ság és szelídséggel vegyített okosság, mind a'
 „nyájaskodás, melly egész a' haragig soha fel nem
 „tudott háborodni. Végre igen nagyon hasonlított
 „ő isteni és szeplőtelen édes anyjához mindenek-
 „ben.”

Mind ezen rajzolásokat fölül-haladja hitelessé-
 gével az, a' mit ez eránt a' Szent Írásban feltalá-
 lunk. De ez, — azon fölül, hogy az Ur Jé-
 zusnak semmi nyavalyáját nem említi, — apró
 környülményekre ki nem terjeszkedik. A' mi nyom-
 dékok és ujmutatások még is a' Megváltónak külse-
 je eránt benne fellelhetők, im itt következnek:

I. Mentés volt ő mindennémű elmebéli és tes-
 ti fogyatkozástól, ugymint a' mellyek vallásnak nyil-
 vános szolgálatjára, Mózsés szerint (3. Mos. 21,
 17—21.), alkalmatlanná tették volna. A' korabeli
 Zsidók ugyan azzal vádollarák őt több ízben is,
 hogy ördöge van és bolondoskodik (Ján. 8, 48.
 10, 20.). Szent Márk 3, 21. verséből pedig, hol
 a' körüle valók magán kívül lenni állították, maga
 Beza, Czaubonús és t. is, testében valamelly nya-
 valya-törésre hajlandóságnak nyomát vélik feltalálni,
 vagy görcs-nemű változásokat, a' léleknek szerfölött

nagy megerőltetései miatt. De legfölyyebb is, ha exstazisról lehet itt szó. Görcsi rángolódások, valóságos víziók, elragadtatások, fő-gyulladások, mint Pál Apostolnál (2. Kor. 12, 4.) őt soha nem járták; mivel ő nála a' képzelődés' tehetsége alája volt vetve a' lélek' felsőbb tehetségeinek.

II. Rút formájú a' Krisztus semmi esetre nem lehetett. Jákóbnak Juda felől tett jövődőléséből (1. Mos. 49, 10.), Zsidók a' Meszsiás szépségéről sok mindenfélét tudtak elbeszélni. És ha a' Krisztusnak, Jéruzsálemben még az ő Galileai szőejtésén is fönn-akadtak, és azt neki felhányták; idomtan test-alkatját bizonynyal el nem hallgatták volna.

III. Azonban valami nagyon szembetűnő és különöző még sem volt neki sem ruhazatján, sem formáján. Mert lám feltámadása után, Mária nem tudja megválasztani a' kertésztől (Ján. 20, 15.); az Emausba utazó tanítványok is csak akkor esmérnek reá, mikor velők egygyütt be-tért a' szállásra és kenyerezett (Luk. 24.). Maga az Űrnak köntöse is; Jan. 19, 23. (Chrysostomus Egyház-átya szerint) csak olyan közönséges és két darabból özsze szőtt öltözet volt, millyent akkor Palesztinában rend szerint viselni szoktak. Szinte tanítványitól sem különböztette-meg magát külsőképpen, és Judásnak is csók által kellett őt, az érte jött katonák hozzá-érkezésökkor, tanítványi közzül kiesmértetni és külön választani.

IV. Bizonyos az is, hogy az Űr Jézusnak gyermek korában, mind testére nézve szép növése volt, mind egész valóján sok kellem öntetett-el (Luk. 2, 52.). Nagy mértékben feltalálkozó volt benne a' kedveltető nyiltság, elfogódottlanság, a' nagyra induló dicső elme; azért, mikor Jeruzsálemben, mint elhagyott gyermek, a' templomba ment:

(Luk. 2, 46.) a' tanítók őt azonnal felvették magok közzé. — Egyéberánt is, Winkelman szerint, általában a' meleg ég-allak (minő volt Palesztináé), rendszerint szép embereket szoktak teremni. Az írás pedig a' rendkívül való emberekről megjegyzi több helyen is, mint hozzávalót és értendőt, hogy már gyermek-korokban szépek voltak, p. o. Mózséről (Csel. 7, 20.), Dánielről (Dan. 1, 4. 6.) 's t.

Itt méltó észre venni, hogy a' Jézus szent familiájának sok lefestéseit látni, mellyeken Jézus mint kisdéd, de igen keveset, mellyen mint neven-dék rajzoltatik. Amaz könnyebb is; mert a' kisdédben meg van ugyan az ő elrendeltségéhez szolgáló alkalmas lét, de nem határozottan: ellenben a' gyermeknél már némelly egyes vonások előtűnnek, és pedig szorosan meghatározott, még akkor sincsen semmi. A' növeményhez értő sokszor valamelly növemény' magvát esméri; de ha valamelly fiatal plántát tudakozunk tőle, — bátor az már jól felnyult, sőt levelet és ágokat is hajtott, — azt feleli: „Szükség, hogy a' növemény előbb, mintsem „meg tudám határozni, miféle legyen, virágzásba „jöjjön.” Gyermekben már némelly műszerek ki-fejlődtek, de még sok van hátra. Nehéz festeni a' Világ' Idvezítőjének képét azon helyzetben, mellyben tanított; de a' gyerkőcze Jézust festeni még nehezebb. Éppen ilyen bajos rajzolni akarni, a' mi akkor az ő lelkében történt és miként fejlett-ki. A' kik ebben legmérészebb próbálatot tettek, leginkább nem boldogultak. Némellyik a' gyerkőcze Jézusra a' nemesnek tartott maga saját gyermeki büszkeségét ruházta. Némellyik a' mindenség-szeretőnek későbbi maga-viseletében a' Farizeusok eránt, ember-gyűlöletét sejtett feltalálni, mint azt ön kebelében találta. Miképpen fejlett legyen ki Jézus mint ember: azt semmi okoskodás ki nem találja.

ám ha az elmés szemlélődő előtt egygyes egygyes vonás felfedetik is.

V. Erős és tartós egészségre mutatnak, Szent Írásban említett ezen környülmények:

1.) Hogy atyjának hivatalját követte, Luk. 2, 51. Erről a' hagyományokban is sokféle nagyított elbeszélés találkozik, mint forgódott Jézus az asztalos mesterség' üzésében; mint készített különös alkatú szekrényeket; mint oktatta még atyját is, szorultságában tanácsot adván nekie.

2.) Hogy a' pusztában bőjtölt; ám, ha csak a' pusztá növényekkel élelét vesszszük is.

3.) Hogy járdalt a' tenger' fölületén (Máth. 14.) ha bátor az uszást ki nem rekesztjük is; és hogy a' süppedező Pétert fönn tartotta.

4.) Hogy erős gyalog-utakat tett, p. o. gyermek-korában Názáretből Jeruzsálembe; utóbb ember-korban Jeruzsálemből, a' templom-szentelés' inepéről, egyszerre a' Jordán partjára odáig, hol János keresztelt; viszont a' Jordántól Judeába (Ján. 10, 40. 11, 7.)

5.) Hogy huzomosan foglalatzkodott, mint tanító és csuda-tévő.

6.) Hogy sok alvástan *) éjszakákat töltött, egészsége változása nélkül; ellenben:

7.) Máskor a' háborgó tengeri szélvészben is a' hajón jó ízűen alunni tudott, a' mihez nem érzékeny nervusok kívántatnak.

8.) Sehol nem olvassuk, hogy valaha félt vagy csak megfélemllett volna.

VI. Ékes beszédének és emberekre ható erős szavának bém bizonyítására még számosabb hír-adományaink vagynak feljegyezve. Mikor hazájában legelőször felállott nyilván tanítani; szónoki dicső tá-

*) Alvás, aluvás, Schlaf; álom, Traumi.

lentoma még az irigységet is megrendítette (Math. 13, 54.) — A' hegyen tartott hoszszas prédikálása milly nagy bényomással hatott a' községre, ugyan Szent Máté megjegyzi (7, 29.) — Mikor Jeruzsálemben a' Sátoros Innepeken lévén, a' Synedrium kiküldötte katonáit, hogy fogják-meg: ezeket szavának és szemeinek fönséges erejével úgy lefegyvereztette, hogy nem bátorzkodtak hozzá nyulni. (Ján. 7, 46.) — A' Getzemáne majoros kertben ugyan a' fegyveresek érette küldetvén, megdördülő szavának hallására úgy megrettentek, hogy hátra dültek és inaikról földre rogytak (Ján. 18, 6.) — Az ördögösekkel, hó-számosokkal olly áthatólag tudott beszélgetni, hogy meg-gyógyultak. (Márk 1, 27. Luk. 9, 29. Mát. 17, 18.) — Minden képzelődést fölül halad, minő bényomást tehetett a' Krisztussal való személyes társalkodás azokra, kik körülé húzomosan vagy csak gyakran voltak. Mikor amaz aszszony-személy szívbeli tiszteletének jeléül, Jézus' fejét drága kenettel öntöze, lábait csókjaival fűreszté; mikor Betániában olly bizodalmasan betért szíves rokonához; mikor tanítványinak feltámadtan magát megmutatta; minő Scénák! János Apostol (az ölbéli kedvencz) az Úrnak mennybe-mentte után fél századdal is még, immár magas vénségben lévén, lelkendezve örül, hogy testi szemeivel láthatta annak dicsőségét, mint magáét az Istenét; hogy láthatta, miként vala tellyes kegyelemmel és igazsággal (Évang. 1, 14. I-ső Lev. 1, 1.) Péter hasonlóképpen nagyra van azzal a' gyülekezetek előtt, hogy ő szemeivel látta a' Jézusnak méltóságát, és füleivel hallotta a' menyből alá szólló szózatot, (mikor egygyütt volt véle a' Tábor hegyén), mellyel az Isten őt megtisztelte: „ez az én szerelmes fi-am, kiben nékem kedvem tölt!” Pál Apostol is több helyeken dicsekszik azzal, hogy lélekben elra-

gadtatva színről színre látta őt; — azt, a' ki néki legelsőben ama' mennyei világosságban megjelent. (Csel. 22, 3. 1 Kor. 15, 8.)

VII. Végre a' Fiziognomisták a' kézírásról is akarnak az embernek esmértetésére következtetéseket húzni; de ez, a' millyen bizonytalan és csekély jelentményű, olly kevesé is tudatik a' Jézus felől. Hogy írni tudott, az Ján. 8, 6-dik verséből vélük némellyek bébizonyíthatni. Az Apocryphus Codex szóll a' Krisztusnak írás nélkül való tanulmányairól (de studiis Christi *απερ γραψης*). Azomban annyi bizonyos, hogy Urunk Jézus maga ugyan írásban semmit nem hagyott; és kézírásának egészen hijával vagyunk.

'S ennyiből állanak tehát azon tudósítások, mellyek a' Krisztus' külseje felől ránk maradtak. Ezeknek össze-vevések után kell már a' mívészeknek, a' Krisztus-fejek rajzolásához ideált teremteni. Ezt pedig cselekedniek, mind ennyi dátumok mellett is nem olly csekély munka, mint festeni közönséges emberi alak' ideálját.

Az újabb mívészek (Winkelman *) előadása szerint a' Görögök' mívésztségéről szólló cikkelyé-

*) Winkelmann Joachim János, a' régi mívék' vizsgálásában ez az Oraculum, született 1717. Stendal városában, protestans szülektől. Atyja varga volt. Tanulmányinak végezése után Gróf Bünau Imre könyvtárnokává tette Drezdában; hol a' könyvtáron Frankeval dolgozott sokat. A' Drezdai képes-galleriában gyakorlotta magát a' mívék' esmértetésben és a' festésben Özernél. Talentomának híre terjedvén, Archinto Pápai Nuncius őt Rómába meghívta. Elment Grófjától Rómába, hol a' régiségek' előlőjévé tétetett. Nagy jóakaró barátja lett Albani Cardinális, kinek Villájában sokat tanult és vi'sgálódott. 1768-ban tavasszal mívészi útazást tett Bécsbe, honnét megint vissza-térni szándékozván Rómába, útnak indult. Úti-

ben munkájának) az ideális szép emberi alakot, és a' szép stílust, — melly Nagy Sándor' korában Praxitelessel kezdődött és Apellelssel culminált, — im' ezekben keresik és találják: Rajzolásban legyen meg a' folyamatos, hullámos és gömbölyeg forma; kifejezésben mutasson a' kép gráciát, mellynek nevei között legmagasb helyen áll a' fönséges; közel járván ez, azon isteni természet' boldog csendességéhez, mellynek a' nagy mívészek képét adni eleitől fogva igyekeztek. Ez önmagának elégséges és nem változékony. — A' nyugalmasságról és vesz-

társul hozzá-adá magát mingyárt Bécsben Archangeli nevű kiszolgált szakács-mester, ki nála igen betudá magát hízelkedni. Triestben a' vendégházban néhány napokig időzniek és Anconába utazó-hajóra várakozniok kellett. Winkelman az alatt Homérrel mulatozék, és a' fogadónak egy szép fiával, kivel nagyon szeretett játszadozni. Gyakran elénekelt ezen kedvencz énekét is: Én minden dolgaiban az Úrnak tanácsában. Egykor jó nagy hirtelen Archangeli búcsút venni; kívánja pedig Winkelmanak Bécsben nyert Medaille-ait még egyszer látni. W. éppen az ő emlékezetre valóit írta; az 5-dik számnál félbe hagyván, siet mingyárt bőr-ládájához, Archangeli utánna orozva, kötelet hurkol nyakára; W. védelmezi magát, de A. késsel hasban által-döfi, öt sebet ejtvén rajta. A' gyermek éppen akkor koczogat az ajtón, A. futni ered, de elfogattatik. W. testamentomot tesz, hagyván mindenét Albani Cardinálisnak; és így hét óra múlva lelkét kiadá, Június' 8-kán. Minden vi'sgálódásainak resultátumát kinyomtatva olvassuk illy Czím alatt: „Geschichte der Kunst des Alterthums, Wien, 1776. 4. 881.” Melly munka töménytelen tudománnyal készült és rakott; és remek ezen Nemben. Olvasása sőt studeálása nem is egyedül csak művészeknek, hanem tudományosságra vágyó minden férjfiúnak ajánlandó. Ifjú Hit-tudósokat p. o. ide útasít Herder, hogy e' munkából tanuljanak szoros logikai módon dispoálui.

téglésről átaljában úgy tartották, hogy a' léleknek ez állapota leginkább sajátja a' való szépnak. Ezt úgy nézhetni, mint azon erkölcsösség' következését, melyet a' Görögök járásban, cselekvésben, arc-vonulatokban megőrizni igyekeztek. Halk mozgását a' testnek tartották a' nagy lelkek' tulajdonának; azért leghíresebb Orátoraik is, az ékes-szólásnak még meg nem romlott korában, (mint p. o. Pericles) vesztég állva, kezeiket össze-dugva declamáltak. *) — Arcz' képezésében a' Régieknél az u. n. görög profil tartatott a' főséges szépség' tulajdonának. Ez majdnem egyenes, szendén ereszkedő linea, melly a' homlokot az orral írja-le. A' homlok legyen rövid, magas homlok rútának ítéltetett. A' hajnövés, — a' homlok' szépségének tökélyessé tételül, és az ábrázatnak tojásdad alak adás végett, — a' homlokon kerekdeden menjen egész a' halánték felé; miként találni minden szép személyeknél; az előre hajlott rövidke hajak Herculesre és nagy erőre mutatnak, valamint a' hátra simított haj is Jupiteren és Nagy Sándoron (*ανατολη της κομης*). Szinre nézve a' szőke haj tartatott legszebbnek; *ξανθη μελεχρως*; millyen volt Apollónak, Bacchusnak, Nagy Sándornak; de csak az elsőbb kettőnek lóg le haja mindkét vállán alá. — A' szemeket a' mivész kevésbé színök mint formájok szerint veszifel; a' nagy szemek szépek (*βωπις* Homérnál), és a' méllyen-ülők. A' szemöldek annál szebbek, meunél vékonyabb hajsálakból össze-állítva látszanak; a' mi azután a' szemek fölötti csontnak metszős élet jelenti. Össze-nőtt szemöldek nem szépek, és kevélységnek, kesernyűs indulatnak jelei. — A' száj az Isteneken nincs egészen bézárolva; az alsó ajak mindég tellyesebb a' felsőnél. Az áll'

*) Ifj. Anacharsis útazása, II. dar. I. 187.

szépsége abban keresendő, hogy boltozott formájának legyen gömbölyeg töltése, és ne szakaszsa félbe lyukacska (csipett ajak, *συμφη*;) melly egyébként a' szerelem' ujjá' nyomának tartatott, és Lavater fiziognomiája szerint jámbor indulatra mutat. — De a' régi művészek, a' főnek egy részére sem fordítottak kidolgozásokban annyi szorgalmat, mint a' fülre. Ideális figurákon ez laposra ütve jelenik meg, porczogós szárnyain megdagadva; melly által a' belső menetel szorosabb, maga pedig az egész külső fül össze-huzottabb és kicsinyebb lett.

Melleyek szerint a' mindennapi ember szépségének ideálja is elég magas és főségeesebb, sem mint azt sok mívészek elérhetnék. Úgyde még ez az Ideál micsoda ama' Logoszhoz, az Istenségnek ama' kimetszett bélyegéhez és ragyogványához képest, mellynek az írás a' Krisztust mondja. Nem csuda tehát, hogy a' legdicseőbb Krisztus-fejek is a' Logosz ideáljánál még sokkal alantabb állanak? ha mindazáltal a' sok *) közzül választanunk kellene, Winkelman' ítéletére hallgatván, azon Krisztus-fejeké az elsőség, mellyek a' Florentziai nagy mívész Leonardo da Vinci' munkája után festetnek. Ez a' mívész (megholt 1520.) legkivált a' szent Úrvacsorájának fresco-festéséről nevezetes; mellyet ő Sforza Lajos Herczegnek költségein, Florentziában a' Dominikánusok' Refectoriumában (ebédkező szobájában) készített-el. Maga ez az eredeti festés ugyan idővel, gondatlanság és értetlenség miatt elromlott; de megtartatott a' hasonló böcsű és híreségű réz-metszésben, mellyet arról Morghen másolt. Ezt a' hív másolatot viszont (melly 28 lábnyi

*) A' Képes-gyűjteményeken kívül, Hazánkban Pesten, az árus olaj-festmények rakhelyén Krisztus-fejeket láthatni különbféle mívészekről.

hoszsú, és majdnem ugyan annyi magas), nem ré-
giben felséges Urunk I. Ferencz Császár, Rafaëlli,
Májlandi Professor által, muzaik *) munkára kira-
katta, és ezt Bécsbe szállította, hol mostan a' H.
Liechtensteini Cabinetben meglátható.

Edvi ILLÉS PÁL.

13.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

Huszonötödik Levél. Polyklét Krántorhoz.

Földművelés. — Szántás. — Marhák. — Szántó-eszközök.

Másnap a' kakasok' szavára idején felébredvén,
siettünk gazdánkat felkeresni; a' ház-kapujánál ta-
láltuk őt, hol legelőre menő marháit nézegette.
„Nagy Atyus! monda Lucius, úgy é hadi-seregedet
szemléled előtted elmenni”? — „jól mondod fiam,
felele vidámon az öreg. Vagynak más katonák, ki-
ket vezérleni nagyobb dicsőség; de ezek itt jobban

*) Muzaik, vagy Mozaik, vagy Muziv-munka, mester-szó;
jelent színes finom kő- vagy üveg-táblácskák' özsze-ra-
kásával készült festményt. A' szó származása bizony-
talan, de régi; mert a' régieknél már esméretes; kik az
üveggel művelődésben sokkal előbbre is voltak, mint mi
vagyunk.

illenek, egy elnehezedett hadi-vezérhez. A' te kötelességed Lucius, vitéz Legióinkat győzedelmekre vezetni, én hozzám jobban illik lassú ökröket kísérni, 's velek barázdákat csináltatni."

Midőn marháinak vi'sgálását elvégezte, 's minden cselédeknek azon napi munkájok eránt rendelést tett, így kezdé hozzánk szóllani: „tegnap ifjú barátim, a' kertészt láttatok bennem, ma a' földmívelőt fogom megmutatni. Itt csak egynéhány hold földet munkálok, a' mennyi ezen ház' eltartására elég; innét két mértföldnyire van egy jószágom, most oda foglak benneteket vezetni, azt én magam alkottam, 's benne minden a' magam munkája; 's örömmel fogom ezen művnek, melly engem mindennap nagyobb mértékben gyönyörködtet, külömbféle részeit magyaráztatni. Jertek mind a' ketten: te Lucius, egygy olyan birtokot fogsz meg-esmerni, mellynek utóbb a' tiednek kell lenni; összehasonlithatod foglalatosságimat azokéival, kik Rómában laknak, 's kiket én alig merek Rómaiaknak nevezni, 's talán még meg nem romlott izlésed igazságos ítéletet mondathat veled ő rólok és én rólam; te fiatal Görög, földmívelésünket tanulhatod esmerni, jegyzéseidet figyelmemre fogom méltatni; már sokszor hallottam idegenektől hasznos tanácsot, néha olly szerencsés voltam, hogy én használtam nékik tanácsommal."

Elindultunk mind a' hárman, csupán egy biztos öreg rabszolgától kísértetve. Octáviushoz mentem, 's kértem, hogy fogódzék karomba. „Engedd által, monda mosolyogva vén szolgáltnak, ezt a' foglalatosságot, mellyet már olly sok esztendőök óta gyakorol; te sebesebb lépéseiddel az enyimeket siettetnéd, én pedig a' tieidet hátráltatnám, 's az utazásnak akármelly nem is csak egygyenlő 's össze-illő úti-társak között lehet kellemes." Lucius

és én előre elmentünk, míg az öreg lassabban követett bennünket; 's időről időre megvártuk, 's töle magyarázatokat kértünk külömbféle tárgyak éránt, mellyek szemeinkbe ötlöttek. „Ez a' mező, monda: melly ettől fogva ama kis erdőig terjed, teszi az én jószágomat. Soká bizonytalan voltam, millyen helyet válasszak annak alkotására; a' lapály egészségtelen, a' száraz föld terméketlen. Végre nyomos meggondolás után ezen domb oldalt választottam, melly azon három dolgokat, mellyek a' jó haszon-vételre elmúlhatatlanul szükségesek, a' vizet, az erdőt és a' legelőt magában foglalja. Itt egygyütt találom a' termékeny földet, a' tiszta legelőt, a' közel lévő országutat, és a' jó szomszédságot.”

„Az én birtokom nem igen nagy, ebben egyik legértelmesebb földművelők' törvényét követtem, ki ezt mondja: dicsérd másoknál a' nagy jószágot, 's magad részéről a' kicsinyt míveld.”

„Én 400 holdból álló jószágot bírok; ez ugyan sok, igen sok, ha meggondoljuk, hogy Quintus Cincinnátus csak négyet birt, 's azok' munkálásában foglalatoskodott, mikor a' Senátus' követei tudtára adták, hogy Dictátorrá neveztetett. Cajus Fabricius és Curius Dentatus hetet birtak, mint a' legutolsó polgárok. De az idők megváltoztak, 's azon hogy nékem magamnak annyi van, a' mennyi hajdan ennyi polgárok' értékét tette, nincs okom elpirulni, midőn olly sokakat látok, kik száz annyi-val bírnak, mint én.”

„Ötven ezen négyszáz hold közzül erdőnek, ugyan annyi pedig legelőnek van használva; a' földművelésre csak háromszáz marad, mellyeknek egy harmada minden esztendőn parlagnak hagyatik, úgy hogy csak kétszáz hold föld ad termést. A' földművelők a' jó földet többnyire minden esztendőn

használják, 's csak a' soványokat hagyják pihenni; de akármilyen legyen is a' föld, ha egyszer egygy aratást ad, az arra következő esztendőn nem kell gabonát termesztetni rajta."

Egy keskeny gyalog útra tértünk a' szántó-földek között. „Itt köröskörül, monda Octavius, csak parlag-földet láttok, tavaly ezek adtak termést; ezek több ízben megszántatnak, hogy a' földet mindenfelől érhesse a' levegő, 's úgy vettetik beléjük a' vetés' idején jó bizodalommal az a' mag, melly az emberi nemzetet táplálja."

„Nézzétek, folytatá az öreg, melly nagy gondal van ez a' föld szántva, melly egyenesek és egyenlők minden barázdák! ha a' szántó görbe barázdákat csinál, azt szoktuk mondani, hogy elbódul (delirat de lira). Ezen kifejezés utóbb erkölcsi értelembé vétetett, 's most az elbódulásnak minden nemeiről mondatik."

Azt a' kívánságomat jelentettem, hogy szeretnék egy római ekét közelebbről megvi'sgálni, 's a' mienkkel össze-hasonlítani. „Csak egy szempillantatig várakozzál, mondá Octavius: ama szántó ezen földnek túlsó végéről mindjárt hozzánk ér, akkor kívánságodnak eleget tehetsz, míg ökrei a' szokás szerint egy kicsinyt pihennek, 's munkájokat azután folytatják." A' szántó nem sokára hozzánk érkezett, egyik kezével az ekét tartotta, másikban egy hegyes-végű botot fogott (stimulus), mellyel az ökröket serkentgette 's arra hajtotta, a' merre akarta. Az ökrök szarvaiknál fogva húznak egy szépen faragott ígán. Rendszerint vagy két ökrön, vagy négyen szokás szántani, a' szerint, mint a' föld termékenyebb vagy porhanyúbb, néha három ökrök is fogattatik ígába. „Mi többféle ekékkel szoktunk élni, folytatá szavait a' római Ösz; némellyek kerekeken járnak, mások azok nélkül vannak, 's

csak a' földön csúsznak. Az ilyen mint ez, itt leginkább van szokásban; ennek részei a' következők: a' rúd, mellyhez az iga akasztatik vagy kötöttek; az ekének másik végén van az eke-szarva, mellyel a' szántó az ekét tartja; a' szántóvas, melly a' földet felhasítja, a' csoroszlya, melly ennek kiszabja, mennyi földet hasítson-el. Az ekének legfontosabb része ez a' görbe fa, melly a' rúd és a' szántó-vas között van, 's mellyet gerendelynek nevezünk. Ennek készítésénél abban áll a' mester-ség, hogy a' görbeségnek szükséges mértéke jól eltaláltassék; mind az igen nagy, mind az igen kevés görbeség egyaránt ártalmas. A' szántó-vas az ekefővel van a' gerendelyhez csinálva, 's utánna az ekeszárók vannak, mellyek a' barázdák' kiszélesítésére szolgálnak."

„Egyébiránt ne gondold, hogy ezen olly hasznos eszköz mindenütt bévett okos regulák szerint volna csinálva. Sok tartományokban útaztam, mindenütt másforma ekéket láttam; ollyan okok, mellyeket a' vi'sgáló el nem talál, minden tartományokban különös szokásokat szülnék a' lakosoknál, kiket az okoskodás helyett a' hosszszas szokás vezérel ítéletökben."

Utunkat tovább folytattuk, 's nem sokára elértünk a' majorba, hol a' Földes-úr' érkezésének híre mindeneket mozgásba hozott. Legelsőben a' tisztartó mutatta magát, „no, édes Mőrisem! mint folynak dolgaink?” — „Minden jól megyen Uram, gabonánknek legnagyobb része már bé van hordva, 's szorgalmasan hasznát vesszük a' jó időnek, mellyet az Istenek adnak. De holnap Neptunus innepe lesz 's nagyon sajnálom, hogy azt a' mi még ott kin van, ezen környülmény miatt bé nem takaríthatjuk.” — „Édes Mőrisem! az Istenek nem kívánják, hogy tiszteletek miatt elveszejtsük azon áldá-

sokat, mellyeket kegyességek ajándékoz. Tudod, hogy a' nekik szentelt napokon is szabad juhokat nyírni, szüretelni, fát hordani, 's a' t. Ceresz' ajándékai még becsesebbek; de hogy azon kötelességeknek, mellyeket a' vallás előnkbe szab, tellyesen eleget tegyünk, holnap reggel egy kutya-kölket fogsz az aratás Istennéjének áldozni, 's azután szabadon folytathatod munkádat."

„Fiatál Görög! monda azután hozzám: innét minden részeit megláthatod Majoromnak. Ezen! a' félen itt a' ló- és marha-istállók láttatnak, kevés lovaim vagynak, de ökröt sokat tartok. A' ló a' katonák' úti-társa, az ökör a' béke-szerető gazda' pajtása. Ez előtt néhány esztendővel itt találtad volna Itáliának legszebb paripáit; élemedett korom elhagyatta velem ebbéli hajlandóságomat, mellynek most semmi czélja sem volna. Az ökröt, mellyet öregségében meglehet hizlalni, jobban szeretem, mint a' reám nézve haszontalan lovat, melly ha vénhedik, naponként alább száll becsében. Amott tovább aklam (ovile) látszanak; nagy sereg juhaim vagynak, mellyeknek fajtáját a' Tarentumi juhokkal való párosítás által megnemesítettem, 's mellyek sok gyapjut is adnak, szépet is. Emitt a' disznó-ól (suile) van, hol a' sertvések tartatnak. Kecskéket nálam nem látsz; jóllehet ezen állat kevésbe kerül, és jó hasznót hajt, mindazáltal még is több kár van belőle mint haszon, minthogy foga a' fáknak halálos; sőt az olajfát már megnyalásával is terméketlenné teszi."

„Ezen épületekhez általellenben más kisebbek találtatnak, mellyek közzül mindenik különös végre van készítve. Itt van a' tyúk-ól (gallinarium), a' csirkék', tyúkok' és kappanok' számára, amott a' lud-ól (chenoboscium) a' ludaknak és réztéknek. Ezen udvar végén van éjszak felé egy magas fal,

melly csiga-dombnak (cochleare) hívattatik, mint-hogy azon mohban, melly azt befedi, a' nálunk olly kedves csemegének tartott csigák nagyon szaporodnak. Ezen kis nyalánságot megengedem magamnak, minthogy a' természet maga látszik azt adni; de nem fogsz itt találni sem nyúlas-kertet (leporarium), hol mezei és tengeri nyulak neveltetnek; sem madár-ketreczet (aviarium), hol külömbféle kedves ízű és kapós külföldi madarak gyűjtetnek-össze; 's annál inkább sem fallal békerített igen tágas vadas-kertet (theriotrophium), hol szarvasok, őzek 's egyéb vad állatok tartatnak. A' valóságos hasznú dolgokhoz tartván magamat, eltávoztatom azokat, mellyek csak a' hiú pompázáshoz tartoznak, és sem hajlandósággal, sem értékemmel nem férnek össze.

Ezen udvar közepén vízzel tölt 's a' földbe leásott két nagy kádott látsz; egygyik a' marhák' itatására 's a' ludak és kacsák' nevelésére használattik, a' másikkban friss rekettye-veszsző ázik, mellyet részszerint a' kertész fordít haszonra, részszerint belőle a' szorgalmas rab-szolgák, innepi üres óráikat ártatlan munkában töltvén gazdaság körül, sokféleképpen szükséges kissebb és nagyobb kosarakat fonnak. Az ilyen foglalatosság a' vallás által megvan engedve, 's nyomot hágy maga után; az olly multságok, mellyek semmi kedves emlékezetet sem hagynak, nem igaz multságok.

Azután egy más udvarba mentünk, hol sok munkások a' gabonának kicsépelésével foglalatoskodtak. Hozzájuk mentem, kívánván foglalatosságok' módját látni; némellyek csépeleték, azt mondták, hogy ez által tisztább elvetni való gabonát kapui; mások sok kévéket raktak a' szűrűre kerekben egymás mellé, 's a' végre megtanított ökrök által nyomtattatták-ki azokból a' magot. Ezen helytől egy kis

távolyságban egy nagy épületet mutattak, melly pajtának (nubilarium) hívatatik; 's arra való, hogy mind a' munkások, mind a' gabona szárazon lehessen, ha hamarjában eső jó.

A' gabona igen hamar, 's egyszer'smind igen egyszerűen tisztittatik-meg; felszórattatik a' szél eleibe, melly a' könnyű részetskéket elviszi, 's a' szűrűre leeső gabonát azután csak az öregebb szemétől kell elválasztani. Minekutánna egészen meg van tisztítva, nagy életes-házakba hordatik, mellyek földel 's olajfa-törköllel padimentomoztatnak-meg, 's ezeknek fölibe olaj-fa levelek szóratnak, mellyek a' gabonát a' zsizséktől megmentik.

Ezen szempillantásban több szekerek jártak-be az udvarba; csudálkoztam az azokba fogott ökrök erején és nagyságán, de leginkább szemembe tűnt szarvaiknak rendkívül való hosszúsága. Említést tettem ezen észrevételemről. „Észre-vételed igen helyes, monda Octavius; azt minden egyéb idegnek is tették. Voltam Spanyol-országban, Afrikában, Ásiában, 's nem láttam sohol ezekhez hasonlót; a' szarvak' ezen nagysága csak az Itáliai ökrök' tulajdona szokott lenni.” — Ebből tudok magamnak megmagyarázni, mondék én, egygy ösmeretes történetet, mellyről mindenkor kételkedtem. Hannibal, a' mint a' történet-írók beszélnek, az által szabadította-meg egy szerencsétlen környülményből a' maga hadi-seregét, hogy nagy sereg ökrök szarvai közzé száraz szalmát kötöttett, 's azt meggyújtatta. Most általlátom azt, a' mit eléb értenem lehetetlen volt; mert a' te ökreid' szarvai közzé egész petrenczéket lehet kötni.

Minekutánna a' Majornak minden részeit megvi'sgáltuk, vissza-indultunk Octavius' háza felé de más úton. Elsőben egygy olyan magas cser- és gesztenye-fákból álló erdőben mentünk, a' millyeneket

még soha sem láttam. „Itt annyi fám terem monda Octavius, a' mennyi nálam a' tüzelésre, kerítéseim' palánkolására, házom' tatarozására 's új épületek' tevésére szükséges. Azon kívül itt sok gesztenye is terem, mellyeknek a' java és szépe sülve eledelül szolgál, a' többi pedig a' szegények' számára darává őröltetik. Minekutánna a' gesztenye leszedésnek vége van, a' mi még a' fákon marad, a' sertéseknek hagyatik; ezek három napig koplaltatnak, hogy éhesebbek legyenek, 's azután két hónap elég nekik arra, hogy igen meghíz hassanak.”

Midőn ezen szókat elvégezte, egy sűrű fáktól körülvelt völgybe értünk. Dél volt, a' nap felette melegen sütött, hozzánk közel egy nem látott pataknek csergése hallatott. Leültünk egy puha 's kővér pá'sitra, hogy ezen kies helynek szépségében jobban gyönyörködhessünk, 's mikor észre sem vetjük, elnyomott bennünket az álom.

Talán egy óráig nyugodtunk, mikor hirtelen sok kutyák' ugatása felébresztett bennünket, mellyek egy nyulat kergettek, 's azt tőlünk egynéhány lépésnyire el is fogták, melly meglévén, a' vadászok kik házbéli szolgák voltak, a' földes-úrhoz hozták azt. Ez vissza-adta nekik egynéhány általam nem értett szót súgván füleikbe, kik azonnal eltávoztak.

Az erdőből kimenvén egy szép rétre értünk. „Ez, monda Octavius, jószágomnak leghasznosabb része; ha jól megtrágyáztatik, 's gyomlálás által a' haszontalan füvektől megtisztíttatik, minden esztendőn kétszer kaszáltathatik-meg; 's azután a' marhák eresztetnek reája, mellyek még ott egynéhány hónapokig találnak élelmet. Egy jól munkált rét szüntelen megújuló kincs, mint neve is bizonyítja (pratum), melly ezen szóból van megrövidítve: paratum, kész, az az: mindenkor kész teremni.”

Minekutánna a' réten végig mentünk, mivel szántó-földek közzé tértünk. Itt mindenfelől külföldi munkákban foglalatzkodó napszámosokat láttunk. Némellyek a' gabonát egy fűrész forma szerszámmal (batillum) aratták, csak a' kalászokat metélvén-le, mellyek azután az aratók után lévő aszszonyok és gyermekek által össze-szedettek. A' gabona-szár utóbb lekaszáltatott. Mások sarlóval aratták a' szerint, mint a' gabona fenn-állott vagy megdült. Némelly esetekben tövestől nyűték-ki a' gabonát, vagy azért, hogy több szalmát kapjanak; vagy inkább azért, hogy az igen megérett kalászból a' mag ki ne rázódjék.

Octáviusz olly szívességgel volt, hogy mindent megmagyarázott, a' mi szemembe tűnt. „Ez a' gabona, mellynek hoszszu szálkájú kalásza 's erős szárra van, tönkölynek (far) hívattatik; sikeres és mélyen szántot földet kíván. Ez mivel tetett Olaszországban legrégebben, neve nyelvünkben gyökér-szóvá lett; ettől származnak ezen szók: farina (liszt), farago (dara), furfur (korpa). Most inkább szokjuk a' tar-buzát termesztetni, mellyet halicarnassumnak hívunk; ez érik leghamarább, azután a' tönköly 's végre a' tavasz-buza (siligo), melly legszebb kenyeret ad.

„Az árpa Ceresz' adományai között a' második helyet foglalja-el. A' hat soru árpa legtöbbet ad 's ősszel vettetik. Azután következik a' Galátiai árpa, melly Mártziusban vettetik, 's csak két sorú; ez sokkal kevesebbet ad, mint a' másik, de minden földben megterem, 's a' másikat kipótolja, midőn azt a' tél' keménysége elrontotta.”

„A' gabonának ezen nemei után, mellyekből „Ceresz' országa tulajdonképpen áll, kevesebb fontosságú termések következnek. Ím ez a' föld babbal van beültetve, melly egy formán eledelül szol-

„gál mind az embereknek, mind a' barmoknak.
 „Odább soványabb földben lencse van. Ugyan ott
 „csicseri-borsót is (cicer) látsz, melly arietinumnak
 „vagy kosfejű-borsónak is neveztetik, minthogy
 „mihelyt hüvelyében kiformalódlk, kosnak fejéhez
 „hasonlít. A' füge-bab (lupinus) csak a' föld kö-
 „vérítése végett plántáltatik; mindjárt a' föld alá
 „szántatik, mihelyt nagyságának felére nő, 's töb-
 „bet ad vissza az anya-földnek, mint a' mennyit
 „tőle elvett. Még a' len is nevezetes termés, de
 „a' mellyből csak nagy munka után lehet jó ara-
 „tást várni. Az könnyű és egyszer'smind termé-
 „keny földet kíván, mellyet igen hamar elsoványít
 „'s ritkán díszlik. Én másoknak hagyom egy il-
 „lyen növevénynek művelését, melly nélkül ellehe-
 „tek, 's az eleinknél esméretlen, de a' barbarusok-
 „nál szokásban lévő gyolcsnál fellyebb becsülöm
 „a' mi finom gyapju vásznunkat, melly aszszonya-
 „inknak hasznos foglalatosságot ad, 's nyájaink'
 „gyapját kelendőbbé teszi.”

Míg Octavius ekképpen bennünket egygyik
 mezőről a' másikra vezetett, kicsinyenként lefelé
 ment a' nap. Még ebéd nélkül voltunk, 's Lucius
 nem álhatta-meg, hogy ezt ne említette volna.
 Az öreg mosolygott; „ne csüggedjetelek-el, ifjú ba-
 rátim, monda: a' minden jót adó Istenek talán
 itt is segítségül lesznek.” Így szólván, egy ke-
 pe felé vezetett bennünket; itt nagy örömeinkre egy
 számunkra készített mezei ebédet találtunk, melly
 egy nagy tál borsóból, szalonnából és az előttünk
 fogatott nyulból állott. A' kévékből székeket csi-
 náltunk magunknak, 's a' föld szolgált asztal gya-
 nánt. Az öreg rabszolga, ki bennünket mindenütt
 késért, egynéhány lépésnyiről egy korsó közönsé-
 ges bort hozott, melly hűtés végett egy patakba
 volt téve. Egy régi szabású czin-pohár, ezen bor-

ból tele töltve körül-járt, 's illyén ebédünk volt, mellyet a' fáradság és éhség igen jó ízűvé tett. „Édes gyermekeim! monda Octavius: látjátok, hogy nem az étkek' külömbfélesége és válogatott volta teszi az ételt jó ízűvé. Ezen a' nyulon kívül, mellyet a' gondviselés a' végre küldött, hogy vendégeimet jobban tarthassam, a' többi étkek egészen azok, a' miket a' körülöttünk lévő aratók esznek. A' munka 's a' fáradság olly igen jó ízt ad nekik, a' millyent a' henyélők a' legválogatottabb étkekben se találnak. Minden örömet vásárolni kell; csendes éjtzakát csak a' munkában töltött nap, gazdagságot csak a' takarékosság, 's megelégedést csak az azt megelőző szorgalom szerez. Illyen a' természet' törvénye; annak én szintén úgy alatta vagyok, mint ezen rabszolgák. Lássátok ezeket, monda továbbá: ők szerencsések azért, hogy dolgoznak.” — „'S azért is, mondék én, minthogy jó urak van, én meglánczolt rabszolgákról, kegyetlen büntetésekről, földhöz sújtott aszszonyokról hallottam beszélni, 's itt minden felől sorsokkal megelégedni látszó embereket szemlélek.” — „Hogya' hogy nem volnának megelégedve, felkiálta Lucius, a' nélkül, hogy az öregnek a' telelésre időt hagyott volna; a' legöregebbek ezen házban vénültek-meg, a' legfiatalabbak itt születtek, 's mindnyájan inkább szegény sorsú barátok, mint szolgák gyanánt tartanak. Mind az a' mit hallottál, igen is igaz; de itt egy szolga homlokára süttött billeg sem tesz Ura' kegyetlenségéről kitörölhetetlen bizonytságot. Itt minden anya, ha három gyermeke van, felszabadítatik a' mezei munka alól; 's négy gyermek tellyes szabadságot szerez neki. Még a' barmokkal is szeliden bánnak, azok is pihenést találnak a' munka után; 's itt megczáfoltatik egy bölcsnek azon mondanása: hogy a' tereh-hordó állatoknak nincsen innepjek.”

A' nap hanyatlott már. Felkeltünk útunkat tovább folytatni; egy mezőn vitt az bennünket keresztül, mellyet eleinten rétnak tartottam. Egy nagy sereg-aszszony villákkal petrenczékbe rakott össze akkor kaszált fűvet, egy kevesé tovább mások a' petrenczékéből baglyakat csináltak. „Itt *) mediai fűvet látsz, monda Octavius; mellynek eredetét már a' neve megmutatja. Négyszer, sőt hatszor is lehet azt egygy esztendőben kaszálni; harmincz ilyen rendkívül való termésű esztendők után a' föld alá szántatik, mellyet nem csak el nem sovánít, hanem inkább termékenyebbé tesz. A' Görögök a' Dárius ellen folytatott háború alatt bévítették ezen plántát hazájokba; ennél hasznosabb ajándékot a' napkelet nekünk nem adott.” —

Ezen szempillantatban csudálva láttam, hogy a' mezőnek egy része el volt borítva apró rakás tűzekkel, mellyek az éjtszaka közelítésével még fényesebben égtek; a' gyermekek gyorsan futkoztak örömkialtások között egygyik rakás tűztől a' másikhoz, 's úgy látszott, mintha ezen néző-játék a' napot inneppel akarta volna befejezni. „Ezek, monda Octavius: tarlóból és száraz gazból álló rakások, mellyek a' földnek megtisztítása végett elégettetnek. Hamvok kővériti a' földet, sőt még a' melegség' általjárása is használ neki. Minden elerőtlenedik, monda továbbá; még a' legtermékenyebb föld sem hozna termést, ha elvesztett nedvei szünet nélkül való trágyázás által neki ismét vissza nem adatnának. A' trágyának sok neme van, 's a' gazda' mestersége abban áll, hogy azt a' földnek és a' be'őle nyerendő termésnek természetéhez alkalmaztassa. A' madarak legjobbat adnak; azután következik az ember-ganaj. A' harmok kö-

*) Plin. XVIII. 16. Ez a' Lutzerna.

zött a' szamaraké, kecskéké és juhoké leghasznosabb, a' lovaké és ökröké is jó, de még is kevesebb hasznú, legalább való a' sertvéseké. Azonban a' jó gazda mindeniknek tudja hasznát venni, 's ha más trágyára nem tehet szert, páfrányt kever össze szeméttel vagy földdel, 's nagy határba rakván meghagyja rothadni." Midőn ezen szókat elvégezte, szénával rakott szekér ment-el mellettünk; mind a' hárman egyzeránt fáradtak voltunk 's felültünk reá. „Most győzödelmi szekéren ülünk, monda Lucius mosolyogva." — „A' győzödelmi pompának több mint egy neme van, felele az öreg: az a' hadi-vezér, ki egy országot hódoltat-meg, érdemes ezen tiszteletre; az a' földművelő, ki a' rossz földet megjavítja, 's haszon-hajtóvá teszi, hasonlóképpen győzödelmet nyer. Hajdan a' leghiresebb Rómaiak a' győzödelem mind a' két nemére vágytak. A' Capitoliumból szántóföldjeikhez mentek. A' királyok' felségét a' polgárnak méltóságával egyesítvén, erős karjaik borostyánnal ékesített ekét tartottak. A' föld kevélykedni látszott benne, hogy olly dicső kezek által műveltetett, 's az ő iparkodásoknak tékozolva adta-meg azt, a' mit ma a' béresektől megtagad."

„Ezen a' mienktől olly távol lévő időben a' szántó-vető fontos ember volt; 's szerencsés előmenetele sokszor irígységet támasztott ellene. Így járt Cajus Furius Cresinus, ki közönséges polgár lévén, a' leányával egygyütt egy kicsiny teleket művelt, mellyből több gabonát és egyéb termést kapott, mint a' mennyit szomszédjai jóval nagyobb jószágból kapni tudtak. Ezek megirigyelvén szerencséjét, bévádolták őt a' tisztviselőknél, mint büvös-bájoszt 's a' nép-gyűlése eleibe idéztetik. A' gyűlés' napján megjelent a' Fórumon derék termető erős leányával, ki egy a' földművelés' minden

eszközeivel megrakott eke eleibe fogott szép kövér ökröket hajtott. Római nép! így szólla Cresinus, fenn-szóval, ezek teszik azt a' bűvölést-bájolást, mellyel vádoltatom, a' többit pedig vigyázásom és izzadásom viszik véghez. Dicsérettel tetézve tért vissza, 's vádolói szégyenbe maradtak."

A' szekér, mellyen ültünk, nem haladott olly sebesen elő, mint valamelly ifjú Patricius' kocsija; olly lassan mentünk, hogy sokkal elébb besetétedett, mint haza értünk. Alig érkeztünk-meg, Octavius számot adatott magának az aznapi foglalatosságról; azután felénk fordulván: „barátim! monda, elég legyen ez egy napra, keressük most a' nyugalmat, mellyre mindnyájunknak egyaránt szükségünk van." Ezzel bément szobájába, mi is bémentünk a' mienkbe.

Egy semmi nehéz álom által nem nyugtalanított csendes éjtszaka után búcsút mentünk venni gazdáinktól. „Édes gyermekeim! monda: atyáink szokásaihoz hiv lévén, csak egyszer szoktam napjában asztalhoz ülni; azonban azt akarom, hogy egy kis étel nektek erőt adjon az útra." Ekkor tönkölből sült 's a' búzából sülnél jobb kenyeret, fristojást és bésózott 's füstölt disznólábot (perna) 's öntött salátát tétetett előnkbe; azután forrón megölelvén, a' Rómába vivő útra kikésért bennünket.

S. K. J.

14.

A' Székelyek' Ló-fejű nevéről.

Nem én vagyok a' legelső, kit a' Székelyek' Ló-fejű csudálatos neve gondolkozóba ejtett, magára vonta már az méltán figyelmetességét más elmélkedő hazafiaknak is, és néhány vélekedésre szolgáltatott alkalmatosságot, melyek között a' látszik az igazságot legjobban megközelíteni, melly a' ló-tejnek evésétől származtatná azon bátor nép nevét. Herodotosznak a' maradékra jutott jegyzéseiben, valóban Ló-fejű név alatt jelenik-meg a' Scytháknak egygyik nemzete; és abban az egész régi világ' tudósítása, egy szájjal erősíti a' történet tiszteletes atyjának tanu-valását; de nekem még is súlyos okaim vagynak, ezen ámbár igen színes magyarázaton kiadni, és a' szót egyenesen a' ló-fejből világosítani-meg.

Ki, vagy mi vett engemet az ezen bátorságosnak tetsző ösvényről való eltérésre? Flaviusz Józsefnek néhány sorai birtak reá gondolataimnak megváltoztatására. Ezen, a' nemzete mellett, a' dühösségig fogó szörnyítő, több bizonyosságainak sorjában, mellyekkel Apionnak szándékozott fejére rakni a' Zsidó népnek mohos régiségét, magokra erőlteti az üdösebb Choirilosznak némelly verseit is, mellyeket

azon jeles Költő, a' Görög - tartományokat haddal elborító Xerxesznek táborában vitézlett Philisztaioszokról énekle világosan:

Exin miranda specie gens castra secuta est,
Phoenicum ignoto quae voces ederet ore;
Haec Solymos habitans montes, stagnum prope vastum,
Circumtonsa comis, squallenti vertice equini
Exuvias capitis, duratas igne, gerebat.

Ezen versek a' Zsidóknak nemzetségére tellyességgel reá nem illenek, sőt lesírnak róluk; csupán elcsavarás ez, azon fűhöz fához ragaszkodó tökéletlen oltalmazótól; mivel a' Phoinixoknak magyar volta, és a' Zsidó-ajakhoz az ő beszédjeknek még csak legkissebb rokonsággal sem viseltetése, olyan igazságok, mellyeket számtalan és elleneszóllhatatlan tanúkkal kitellenék tőlem megmutatni, ha az ide tartozó lenne, és ha, miképpen mondani szokásban vagy, a' sarlómat más búzájába vágni, kedvem tartaná. Phoinikének lakóit, a' Zsidóknak véreivé Flaviusz József sem teszi; egy szóval sem pedig de igen a' Chaldaioszokat. A' mi pedig a' Jeruzsálemnek nevét hordozó hegyeket nézi, és azon tágas tavat, mellyeken épül egyedül azon Szerzőnek gyengélkedő állapottal lévő okoskodása: soha sem esett a' Philisztaioszok maradékainak lakása távol azoktól; a' Zsidó tartomány' csóvái pedig, minden időben nagyon tetemes változásoknak voltak alája vetve, és soha sem voltak azok forgandóbbak, hogysem a' Xerxesz hatalmaskodásának korában, hogy a' költésnek soha tőhegyre semmit sem vevő tulajdonását, és a' csekély hibázásoknak minden munkába könnyen becsúszhatását, hallgatással mellőzzem-el.

Ismét más oldalról is világosságot nyer a dolog, ha a Zsidó népnek vizsgálóra veszed szokásait, és a Philisztaiosokkal kérdésen kívül rokkon Phoinixoknak ruházatját is tekintetbe húzod. Hiszem a Choirilosznál előforduló Nemzet, kopasz fővel lépdel a csatára, már pedig a Zsidóknak szemei előtt nem vala kedves dolog bőrig learatni a fejnek azon természetes díszét. Ki az, kinek előtte nem volna a képe annak, a ki közzülök futtában a fán akadtott hajainál fogva? de más helyütt is számtalanszor emlegetik a Zsidóknak hajait, azon népnek saját írásai; jusson eszedbe az, kinek ereje hajainak állott szálaiban sok másokon kívül. A Zsidó törvénytörvény szabó ugyan le nem parancsolta egészen népének fejről a borotvát; miképpen más, csaknem minden Magyar, és így Philisztaios szokásokat kemény tilalom alá vetett az féltében: de még is azon idegen gyűlölő Nemzetség, legalább a hajdanibb időben, minekelőtte az a Chaldaioszoknak boldog térein csaknem egészen mássá változott, úgy látszik mindenkiből, csupán olló helyett fordította haszonra azon éles nemét a késnek; az alkalmatosabb nyíró eszköznek elsőségét nem tudván még akkor, hihető a zsidó együgyűség. A magyar Nemzetek pedig az előtt csaknem egyről egyig, gyönyörűséget tanáltak a fej-szőreinek gyökerestől való kiirtásában, és megelégtették három varkocsot bocsátani alá. Mellyik Nemzethez húz hát jobban ezen Palaisztinai felekezet? és lehet e az Zsidó-ivadék?

De nézzük már a ruházatot is. Hijában keresnél olyan Író, ki valamelly Zsidónak agyán, süveg vagy ékesség helyett, valami ál-

latnak fejét, vagy annak csak a' képét is említené; lássad mostan, milyeneket hagyott írva amazokról Eüszebiosz a' Phoinixoknak, ha őt meghallgatod, Astarte nevű réges-régi Királynéja, bikafejet húzott fejébe a' Királyságnak jeléül. Látod! és valljon nem éppen azon Nemzethez illett e pedig lófej-süvegben járni, mellynek Királynéja bika-fővel ékesgette magát? nem? nekem úgy rémlik, igen; még akkor is, ha azon bika-fejnek ábrázatját csak valami nemes érczekből követte is az ötvös; miképpen más Királyok is viselték a' kos-főnek aranyhasznát; szarvakkal pedig, hatalmát szándékozván példázni, számos Fejedelem rakta-meg sisakját, és a' többi között Sándor is, Fülepnak dicső fia; sőt az ájtatosság sem tudta külömben tiszteletbe hozni Isteneinek oltárait, mellyet a' zsidó buzgólkodás sem ártallott bevenni. De külömben is, világ tudtára vagyon, millyen szűkét látta Flaviusz József vérsége azon nemes állatnak; és egyedül a' szamaraknak voltak bővében. Hol vették volna hát azon sok bőreit a' ló-fejnek?

Azután pedig még valamit kérdek: Hány ezer Nemzetet táplál az adakozó természet mostan a' kerék földön? és hány ezer halálozott már ki? Ímé annyi ezer élő és kihalálozott népek között, csak egygyetlenegy tanáztatik, tudniillik azon Choirilosz felhozta, melly a' csudálatos ló-fejű nevet megérdemelné, és az Magyar! és hasonlóképpen csak egygyetlenegy akad, melly viselné vagy hordozta volna valaha, és az is Magyar! vallyon nincsenek e ezek valami özsze-köttetéssel egymáshoz? vallyon nem ugyan azon okon jutott

e ezen mai Magyar-nemzet azon csudálatos névhez, mellyen azon hajdani megérdemlette?

De vagyon még más, és éppen nem megvetni való jele is, a' ló-fejű név csinos és hibátalan voltának ezen a' helyen: éppen úgy olvastatik az a' Székely-népnek eléggé új időből való pecsétjén is. Az olyan korban metszetett, mellyben már a' ló-fejűt a' ló-fejűtől közszokás tartotta megkülömböztetni, és vallyon hol illendőbb a' gondos írás, hogysen a' Nemzeteknek pecsétjein?

A' lovaglásból, és lóról való hadakozásból akarni pedig a' ló-fejű nevet megfejteni, kaczagásra fakasztó igyekezet. Mutassa-meg, a' ki ebben a' gondolatban vagyon, mikor hívta a' Nemzet a' lovasokat ló-fejűknek? vagy, mi adott neki okot ezen lábatlan gyanúra?

Én a' vélekedésemet csalhatatlan igazság helyett, senkire ugyan nem tolom, nem varrom, nem kötöm; de benne addig mindég állhatatos leszek, míg az ellenkező felől valaki meg nem győz. Ha pedig valaki a' ló-fejű nevet csupán a' tehetősebb részére kívánná szorítani a' Székely szabad népségnek; avval állításomnak igaz voltát éppen meg nem csonkítaná: úgy lehetett az a' Philisztaioszoknál is, mivel főképpen a' bérczes Palaisztinában, bizonyosan nem vala tehetségében a' hajadon községnek a' paripáknak délczeg testeit nevelni, és így a' ló-fejnek bőrért hordozni is kalpag helyett; de a' részről az egész Nemzetre is a' név, idő jártával könnyen elragadhatott.

ORMÓS JÓZSEF.

15.

K ü l ö m b f é l é k.

Testi könnyűségek.

Különös, hogy sok kövér testűek, könnyűlétekről nevezeteseek. Nagy híró volt *Moccia Pál* Nápolyban, ki maga is tudós lévén, különös testi tulajdonságával vi'sgálódásra tárgyat adott a' tudósoknak. Úszni nem tanulván, a' habok alá le nem süllyede, sőt mejjéig merülten kényére járt a' hullámok közt. A' patak őt elragadá magával mint egy darab fát; 's a' tengerben mind azt végbe vitte, a' mit szobában tenni lehet. Szinén a' tengernek úgy hömpölygött, mint a' kemény földön; 's könyökére támaszkodva elnyúlt, mintha nyugodnék. De szerfelett is nehéz volt néki meghajolni, 's alá merülni; sőt a' bűvárok is nagy erőlködéssel vonhatták lábainál fogva mélyebbre, mint teste' súlya engedé. — Több vi'sgálatok után kitetszett, hogy teste 30 fonttal könnyebb volt, mint ugyan olyan terjedtségű viz rész. — Ezt testi könnyűsége segíté azon ügyességre; *Colaszt* pedig uszásbeli gyakorlottsága, kit igazán Katanna Miklósnak hívtanak. Ennek olly elmulthatatlan szüksége lett vízben való léte, hogy ha habok közt valamely nap nem vitzkándozhatott, mejjbeli fájdalom gyötré; 's innen halnak nevezék. Egész napon szökdösött a' szabad tengerben,

meszsze hajókhoz még a' háborgó hullámok közt is elúszott, és pedig egy folytában több mértföldeket. Ezen két eltűnek elhunytá gyászos volt. Ferdinánd Nápolyi Király parancsolá, hogy a' Charybdisbe rohanjon, 's mély fenekét vi'sgálná-meg. *Colász* vonatkoza, és a' Király egygy arany billikomot sújta-be. Ekkor *Colász* mérészen szökött alá, 's fertály múlva vissza-tér, 's csuda dolgokról 's szörnyekről beszélt. A' Király ismét parancsolá, hogy száljon alá; 's minthogy erőssen vonatkoza, a' második arany billikomhoz egy gazdag erszényt tőn, — de a' szegény *Colász* nem jött többé fel, — kinek ügyességét fontos dolgok' felfedezésére lehetett volna használni. *Colász* szomorú halála gyújtá-fel Schillert, ezen dicső Balládának: Der Taucher (a' Búvár) teremtésére, (1826. Auróra).

Köszénbányák a' tenger alatt.

Egy utazó, Angol- és Skott-országi utazásaiban így ír: „Megérkezénk Alva, Klakmanau- 's Kulroszba, hol a' köszén-ásás szépen virágzik. — Nevezetes, hogy ezen köszénbányák meszszire nyúlnak-el a' tenger medre alatt, 's nem rettegteti őket a' fejük felett zajgó özönvíz. — Míg ezen fáradhatatlan merész bányászok, mécsenek szomorú fényétől halványan világítva, csákány ütéseikkel hangoztatják a' mély barlang' öbleit; hajók repülnek felettük kedvező szelektől reugetve, 's a' vídám időtől derülten víg dallokat zengenek az evező legények; — de máskor viharos felleg emelkedik, a' láthatár lángban ég, a' menkövek dörgenek, a' tenger dühel háborog,

minden borzadoz; — ekkor a' köszén-ások, nem tudván mi történik felettek, vidám kedvel öröm 's szerelem dalokat énekelnek, míg felettek szét hull a' hajó 's elsülyed. Fájdalom! igaz képe az emberi élet gyors változásainak!" — —

A' szelek különböző mérséklete.

A' szelek azon tartományok' mérsékletét vészik-fel, mellyeken át zúgnak. A' bérczes Cordillerák magas völgyein kemény, de nem dühös szél uralkodik, melly észre-vehetetlen öli-meg az útast, vagy annyira áthatja, hogy láb- és kéz-ujjai elhullnak. Acosta Pater, Kostilla Kapitánnyal beszéllett, ki ezen úton 3—4 ujját elveszté. Azomban még szerencsésnek vallá magát, mert kis seregének nagy része elhullt; — sőt azt állítá: hogy épen lelé azoknak testeket, kik Chili' első hódítójával Diego Almagróval erre utazának.

A'sia 's Afrika lapályain égető hévségűek a' szelek. Az úgy nevezett Szumiel vagy Számmum, több utazók' bizonyításokként a' Persiai tenger-öböl hosszában pusztít, 18-dik Junius és 25. Augusztus közt, midőn e' tájakon a' leghőbb forróság van. Lármával zúg, láng-vörösségű, 's lehelletével mindent megfojt, kivált nappal. Ellene egygyetlen egyszer fődött arczal földre borúlni, 's így maradni egy fertályig, midőn már elrepül. Egy utazó azt jegyzi-meg, hogy a' nedves köntöst 's a' t. fagyossá teszi.

Arabiában égető-szél az Uri, de egy negyed múlva elzúg. — Gvinea tenger-partjain Afrika belseiből bizonyos időkben fuj a' Har-

mattan nevű vész, az Atlánti tenger felé. Ezt követi egy sűrű gőz-torlat vagy felleg, melyen alig hat át a' déli nap' sugár-özöne. Midőn fúj, a' fű elhervad 's száraz szénává lesz. A' fa-lombok ellankadnak, levelei megsárgulnak, úgy, hogy ha 10—12 napig dühöng a' szél, porrá lehet újainkkal dörzsölni. Szemeik, szájok 's ínnyeik kiszáradnak, 's hét nap múlva kezeikről lehámlik a' bőr az embereknek; az izzadság pedig csípős.

A' Szibériai kemény hideg oka.

Többen, a' Szibériai szerfelett kemény hideg' okát, ezen tartomány' magas fekvésében keresik; ellenben mások azt állítják, hogy éppen nem olly magas helyhezetű, 's a' kemény hidegnek oka a' só bősége. — Igaz okát megmutatja a' derék Pallász, kinek véleménye fényt hint átaljában a' mérsékletek okára: „Éjszaki tájai Sziberiának alacsony, erdős, 's gyakran mocsáros lapályok, délre pedig a' határ hegy lánczolatokig, emelkedett vidékek terjednek. És mennél inkább elterülnek ezen bérczek nyugotra, annál magasabbak Szibériának lapályai, 's meredekebbek a' jeges-tenger felé. Ezen éjszak felé való lejtősége, midőn az éjszak, 's éjszak-keleti szeleknek nyitva lévén, a' hő déli, 's nyugoti szellőktől örök havakban rejtőző bérczek, 's az Ural-hegy sorok által elzárattatik, igaz oka azon fagyaláló hidegnek. Ezt bizonyítja a' Bernauli olvasztó-műhely környéke az Ob folyam mellett, melly meg lehetős hoszszan nyúló hegyek 's erdőktől védtetvén az éjszaki vészek ellen, megérlel mindennemű zöldségeket, még

a' görög dinnyét is szabad ege alatt ; ellenben 2 grádussal alább délre , az Altai hegyek' északi oldalán , az ilyenek tökéletességre nem jutnak. Továbbá az Abakan vize körül fekvő völgyek , hol Aprilban a' meleg ég alatt virágzik minden , 's az alatt pedig a' bércek északi részét Juniussig hó fedi.

Egy része Európának mérséklet egét a' Scandinávi , 's Scott hegyeknek köszönheti , mellyek az északi szeleket eltérítik ; és még annak , hogy az éjszaki jég-torlatok Európa 's Amerika közt szabadon úszhatnak-le. — Az északi Fok és Spitzberga közzé zárt jég-bércek befolyanak Orosz-ország' egére. Az Asztrakáni 's Krimiai némelly helyek azon meletet , melly nálok a' Persiából 's Arábiából eredt gyümölcsöket is megérleli , helyhezeteknek köszönhetik ; nyitva lévén a' déli 's délkeleti szeleknek , és elfedetvén magasb tartományoktól , az északi viharok elől.

* * *

16.

A' Dionüsziosz Periegetesz neve alatt
ösmeretes munkának igaz írójáról és
idejéről.

Ki legyen azon Szerző , kinek munkája Dionüsziosz Periegetesznek , annak tudniillik , ki Octaviá-

nusznak szemfűlsége, a' szélső napkelet tartományainak hajókozttatott-el megvizsgálására, neve alatt forog kezén a' tudós világnak? melyik időszakasban éneklé azon Költő világfestő verseit? szemlélte e az valaha szemeivel azon távol eső tájékokat? vagy pedig hajlékából soha lábát sem húzván-ki, csak mások után beszél azon Énekes? és így, eltöltötte e' nagyra menő számú tévedésekkel a' mit írva hagyott; vagy pedig tiszteletre méltó tudósító ez? olyan dolgok: melyekre senki sem vethet gondatlan szemet; kinek lelke a' községénél valamenynyire fellyebb bírta magát emelni. De főképpen derék állapot ez azokra nézve, kiktől a' kötött-szemű szerencse, a' magyar dicső vérből való eredetet meg nem tagadta, mivel imádásra méltó eleinket ez az Író nevezi legelőbb a' szokott Hunnusz neven; melly szó, némelly kiadásában egész tisztaságában jelenik-meg; másokban pedig Thunnusz ábrázat alatt lappangott, de az az ige sem vezeti félre a' tudományos olvasót, mivel a' Caucaszusznak sziklájai alatt fekvő vidéket fosztogató Kúnokat, Thunn neven is érti a' mostani öltőbéli ember is, melly felől bizonytságot tesznek a' mai idegen utazóknak gyanúba hozhatatlan jelentései.

En azon verseknek Dionüsziosz Periegetesztől való származását tagadtan tagadom, és a' Szerzőjét keveset látott, hallott, forgott, honn-ülő, árnyékszerető Danolónak kiáltom-ki, és olyan Írónak tekintem, kinek csak kötve tanácsos hinni; elég csuda is előttem, miképpen lehetett azon Költőt, a' sok viszontagságok által megedzett, sokat látott, hallott, forgott Dionüsziosz Periegeteszszel, ugyan azon személynek tartani? sőt a' mi több: Octaviánusznak idejéből a' Trajánusz után következett alkonyodó korba tolom vissza azon verselőt.

Igen is, nem kerülhettek azon sorok, az úgy nevezett Dionüsziosz Periegetesz szájából; mivel az a' nagyhírű utazó, Charaxban látta először a' napnak fényjét, melly városnak falait a' veres tengernek mosogatták játékos árjai; e' pedig saját könyvének homlokán, azon roppantabb telepedésnek teszi magát polgárjává; melly a' Makedóniai foglaltóknak nevével, mások felett kivála nagy méltán. Hogy lehet pedig ugyan azon személynek több szülő-földe? e' már egy ok, de nagy, súlyos; hanem mivel még is csak egy, tehát szaporítani el nem mulasztom. Nemde nem Dionüsziosz Periegetesznek csupán a' napkeletnek megvizsgálása és leírása vala kötelességévé téve a' római hirtoknak kormányozója által? a' pedig a' napnyugoti Országokról, a' Spanyoloknak és Olaszoknak tartományjairól, sőt magáról a' szélesen uralkodó városról is, mellyet Octaviánusz nála minden bizonynyal jobban ösmere, hangos verseket zengedeze. Vallyon mi lehetett volna nevetségesebb ezen haszontalankodásnál, ha Dionüsziosz Periegetesz lenne kútfeje ezen munkának? És a' mi még annál is mulatságosabb színeket váltatna írásaival, ha tőle volnának; semmivel sem bocsátkozik-ki bővebben az Író, midőn azon birodalmak' képeit állítja elébe az újság-vadászó utazatlanoknak, hol az illatozó fűszerszámoknak csipős ízeit főzi kifelé az Indiai égnek tikkasztó forrósága, hogysem midőn azon tudva lévő tájakat hozza szóba, mellyeket a' hanyatló csillagzatnak végső sugárai öltöztetnek bíbor színbe. Vallyon ez okosság lett volna e azon meszsziiről jött hirhozótól? de bizonyosan megillette az ollyat, ki az egész lakható földet meg kívánta ösmertetni kellemetes úton a' tanulatlanabb elmékkal. Továbbá, nem is eredhetett ez a' munka ollyan szerzőtől, ki nagy útakon esett által, és a' Gangesznek ágaiából is ol-

totta szomjúságát, mivel ez az Író ámbár a' kérkedésnek vádja alól fel nem lehet szabadítani, és ezer meg kétszázra sem haladó versei miatt, már jutalmat kíván; még is azon iszonyú útazását, melly nem csak azon kevésbé mozgó korban szemet szúra, de ma is nem kis becsületére válnak, és a' melly életének tetemes szakaszába kerüle belé; soha fel sem hozza, de még csak egy szóval is: melly fényfutó szemérmetségére még csak jó példát sem mutatott soha senki, még e' mai napig is! A' mellett, ha A'siának belső tartományai is behatott volna az Író, nem fosztának-meg ékességétől olyan szarvas hibázások tudósításait, és sem a' Cászpiumi tavat, mellynek tökéletes ösmérésére már hajdanibb Görög Írók is eljutottak; nem tenné a' felolvadni nem tudó tengernek öblévé, sem hazát a' Szeresz-népnek, nem mutatna-ki olyan közel Európának széleihez. Azután a' Caucaszusznak bérceit is, mellyek pedig A'siának csak a' pitvarában mereszkednek, már meszszelli ez az Író, és olyan távollévő vidék az előtte, a' mennyire eljárni neki szokása nem tartotta. De hová kell több tanú, mikor maga magát világos szavakkal veszteglő, útazni nem szokott, a' tartományoknak minéműségeit csupán a' Moüszától tanuló embernek írja-le? és olyannak, ki az idegen Országoknak határait is, miképpen a' csillagoknak ké kellő közeit, csupán eszével léptemeg? már pedig ezeknek mindenikét állítja magáról, így énekelvén:

Hos propter rapidum Caspi maris aestuat aequor,
 Quod facile expressum claro tibi carmine pandam,
 Quamvis nec procul aspectum, nec nave secatum.
 Nam neque mi teritur nigris in puppibus aetas,
 Nec patrius mihi mercatus, nec Gangis ad undas,
 Ut multi penetro, rubri per flumina ponti,
 Vitae contemptor, opum correptus amore;

Hyrcanis neque congregior: valleisve requiro
 Longe Caucaseas, et Erythraeos Arienos:
 Sed me Musarum rapit impetus. Hae mihi possunt,
 Errore absque vago, pontum metiri eromnem,
 Monteisque, tractusque soli, volentiaque astra.

Ímhol nézzed! maga szája vallása; soha sem lábbott az ő gályája a' veres tengernek habjain, sem a' Gangesznek vidékéig ki nem csaponga ez a' házőrző Éneklő. Kell e még több?

De végre, ez a' Költő nem is virágozhatott Octaviánusznak idejében, már csak azon okból is, mivel a' római népnek fejet több alkalmatossággal, Király névvel tiszteli-meg; melly szavával fel nem kapott volna a' tettetésnek azon álnok fő-mesterénél, ki a' szabadságnak árnyékát fel szerette tartani mindenekben. De nem csak nem Octaviánusznak idejéből valók ezek a' versek, de még Trajánusznak kimultánál is fiatalabb a' Szerzőnek iparkodása, mivel annak a' Párthuszokkal való csekély viaskodását is említi, melly pedig utolsó tette azon külföldben jeles, de gyermeki hiúságú Fejedelemnek. Már pedig említi, mivel így zárja-be a' Párthuszokról mondott dicséretét:

Sed tamen illorum genus insuperabile bello,
 Ausonii Regis docuit mansuescere mucro.

Ítten háborúról vagy on szó, már pedig Octaviánusz soha sem csapott össze azon hatalmas Nemzettel, sem más Római Vezér Trajánusznak előtte, őket meg nem merte támadni, csak Antoniusznak vakmerő dühössége, ki is az ő gazdag téreiken rút kudarczot valla; meg Craszszusz, kinek arannyal dugta-be a' száját a' Párthusz pajkosság.

A' kinek még e' sem elég, annak többet mondani lomhának érzem magamat, de annak ezeket is kár vala előhozni.

ORMÓS JÓZSEF.

17.

Győr Vármegye' Hódolása,
ELSŐ FERENCZ

Felséges Királyunk' 's kegyelmes Atyánk'
 születése' napján.

Nullius est tantum flumen ingenii, nulla scribendi aut dicendi tanta vis, tantaque copia, non dicam exornare, sed enarrare Caesar, res Tuas gestas possit. (Cicero). — Opto, et hunc Natalem, et plurimos alios quam felicissimos agas; aeternaque laude virtutis Tuae gloriam, aliis super alia operibus augeas. Diem, quanta mereris laetitia celebravimus: precati Deos, ut Te generi humano, incolumem florentemque praestarent! — (Plinius).

Dicső Nap! — a' rejtett jövőd' éjjének
 Homályából áldott fénnel kiderültél,
 'S a' hármos dombtető' kettős keresztjének
 Árnyékában lakó Magyarok' népének
 Kívánva óhajtott örömtapsot szültél. —

A' Capitolium, hajdan büszke fővel,
 Marc-Aurel és Títusz örök díszeinek
 Vidulva terjengő örömláng erővel —
 A' szívekbe mindég előbbre verővel
 Hódolt, mint a' Haza' legjobb Fejeinek. —

Fedeztetve a' Sas' kegyelő szárnyával
 Most is sok Nemzetek Paeánt zengedeznek,
 'S a' Mennyhez járulván ömlékeny hálával
 Füstölnek az érdem' oltárján myrhával
 FERENCZ jó Attyokért — 's vígan örvendeznek.

De méltán is! — mert a' béke' zöld pálmáját
 Themis' jobbja mellé ékesen feltűzte, —
 Bédugván a' veszélyt szerző hydra' száját
 Ápolja Minerva', Céres' 's Pán' munkáját,
 'S az erény' jeleslő koszorúját fűzte.

Hazánk' jó fiai ezért Ót böcsülven
 Hív 's nemes Őseik' nemes példájára
 Ér'tte vért ontani készek. — Óh örülvén
 A' Győri Megye is, és tűzre hevülvén;
 Így zeng Bez erédy' 's Szabó' jelszavára: *)

Isten! tartsd-meg FERENCZ Királt,
 Kiért népünk Hozzád kiált;
 Engedj Néki esztendőket
 Szerencsével kelendőket!

Óh! vedd környül áldásoddal
 Egész Házát! 's malasztoddal:
 Szívünk' gyönyörűségére
 Vigyázz drága életére!!

Szentelt feje' koronája,
 'S kegyelmes keze' pálczája,
 Hadd boldogítsa Honnunkat!
 Isten! — tartsd-meg Királunkat!!!

 PERLAKI DÁVID.

*) Győr Vármegyei első és második Al-Iszpányok.

18.

SERKEI
LÓRÁNTFFY 'SU'SÁNA'

ÉLETKÉPE.

A' hajdankor, a' Lórántffy-nemzetséget azon Ratóld nevű személytől származtatja: ki Kálmán Király' idejében Apúliából szakada honunkba, 1098. év' táján. E' Ratóldnak utóji közül való volt Roland, fija Leustáknak, 's annak gyermekei De'ső és Lóránd. De'ső' fija Miklós a' Feledi, Lóránd pedig a' Lórándfi-vagy Lórántffy-nemzetségek' törzsöke lett. Lóránd 1324. évben Serke várát — a' Gömöri Megyében — magáénak tevé, 's innen a' Serkei Lórántffy név. 1)

A' viszontagságok' tépdelő ostorai között is, habár változó szerentsével, megtartá e' Nemzetség széles birtokait; 's ámbár Giskra elrablá tőle a' Serkei várát; de 1460. visszavette azt Mátyás Király, 's elébbeni birtokosainak átadá. A' származás' hosszú útján Serkei Lórántffy Mihály jelenék-meg idővel; kinek mint a' Ruszkai Dobó Anna' unokájának 's sok Uradalom' birtokosának, a' Pataki-vár

1.) Buday Fer. Hist. Lex. II. Dar. 585 l.

1609—14 ment-által kezére. Mihály nemzé tehát Serkei Lórántffy 'Su'sánát; ő adott életet Máriának is Felső-Vadászi Rákóczy 'Sigmond' hölgyének ki férjével egygyütt maradék nélkül hűnyt-el 2.)

A' nagy tekintetű Felső-Vadászi Rákóczy György e' néven I-ső, váltott jegyet 'Su'sánával, Mihálynak vagy Zeleméri Borbála, vagy Csik-Sz. Királyi Andrásy Kata, második hitvesétől született leányával; 's menyegzője a' gyász után, — mert György a' Bethlen-házból származott első Hölgyét sírba temeté, — 1616. Április' 18-án tartatott. A' fényre fény áradott e' hites összeköttetésből. A' Rákóczyak' dús birtokait gazdag vagyonok tetézek, 's egygy olly Aszszony; kinek emléke, nemes tulajdoni, szép lelke, nem fogy-ki, míg Hazánk áll, a' Magyar' szívéből.

A' szerencse' ölében boldogíttatva haladott kora 'Su'sánának férjével; 's Lórántffy Mihály' elhúnyta után a' Sárosnagypataki-vár birtokához jutván, az ezen Oskola' virágzására fordíták figyelmöket elannyira; hogy ehez hasonlítható Protestáns intézet akkor nem volt a' Honban. Rákóczy György 1621. a' Collegium' régi törvényeit, mellyek az oskolai rendtartásokra nézve a' Heidelbergi Academia' törvényeinek példánya után készültek, rendbe szedte, újjakkal szaporítá, megerősítette, 's a' tanulás' módjának 1629. új rendet szabott. A' mirígy elborítván a' Hont, esztendő alatt mind a' három Tanítót, 's sok Tanulót kiírtott a' halál; 's az ez által kiürült oskolát újra György éleszté-fel, 's ké-

2.) Tud. Gyűjt. 1818. V. köt. lap 8. 9. 13. 14. 's mások.

sőbben mint már Erdélyi-Fejedelem olly czél-lal volt: hogy a' Pataki Oskolát Magyar-or-szágnak azzá tehesse, a' mi Erdélynek Enyed, új jövedelmekkel gazdagítá azt, új épületeket alkota, 's három négy Tanítót nagyobb rész-ben önköltségén tartott. 3.)

Hogy e' tettek 'Su'sána' szép lelkének su-galásiból is történtek, a' következő tellyesen meggyőző az iránt.

A' honlángú Erdély, Fejedelmét Bethlen Gábort, 1629. Nov. 15-én, a' halál által el-veszté Gyula-Fejérváratt. Hölgye Brandeburgi Katalin, ámbár még 1626. megvolt Fejede-lemmé választva, csak hamar eltolatott Dá-czia' bíbori közzül; 's az Elhúnytnak testvére Bethlen István, keveset bízva a' szerencsében, Rákóczy György Nagy-Váradí Kapitányt szó-lítá-fel. Rákóczy megindult; de csakugyan minden reménye ellen, Bethlen István válasz-taték Fejedelemmé. Rákóczy úgy vivé dol-gait; hogy Bethlennek nyugalomra kelle lépni. 4.) Lórántffy 'Su'sána' megérte azon boldogsá-got is: hogy Férje, 1630. Sept. 20. Segesvártt Erdélyi Fejedelemini méltósággal tisztelteté-k-meg, azon évben t. i. midőn a' Munkácsi-vá-rat sok épülettel nevelé, ágyúzó batteriákkal, sánczokkal 's oltalom-eszközökkel véteté-körül.

Azon jóltévő szikra, melly 'Su'sána' anyai kebelét honjává választá, Erdélyben vete újabb lobbot szívében. Lelke, mellyet a' tudo-mányok' szeretete elfoglalt buzgón iparkodék ezeknek terjesztésén. Honja' ügye sem ma-rad'tt feledve előtte. Atyjának Lórántffy Mi-

3.) Tud. Gyűjt. ugyan ott. — 4.) F. M. O. Minerva 1826. 951. lap. 1827. 1359. 1.

hálnak elhúnyta, a' kellemes vidékű Sáros-Pataki-vár aszszonyává tévén őt, mindenestől azon volt; hogy azt ellentállhatóvá 's maradandóvá tegye. Ekkoráig a' Pataki-vár két egyenes líneából állott, 's ennek szegletéből az úgy nevezett veres torony nyúlék-ki a' közel oda zuhogó Bodrog felé. Tetején egykor négy őrházát lehetne látni, melyek között ma már csak három szemlélhető. I-ső András Király' Hölgye, 's utóbbi birtokosi Pataknak, e' három egymáshoz ragasztott épületekben laktak. Serkei Lórántffy 'Su'sána 1643. a' két egyenes sort egygy ferde fordulatú rendel csatlá egymáshoz. Felülírása ez volt: „SVSANNA LÓRÁNTFFY. D. D. PRINC. TRANS. ET PART. R. HVNG. DNA. 1643.“ 5.)

Lórántffy 'Su'sána átvivé birtokait utóira. Férje, Hölgyének Pataki birtokaira, III-ik Ferdinándtól, 1647. megerősítő levelet nyert önszemélyére is. Mária, Rákóczy 'Sigmondné nem örvendhete az anyanevezetnek, 's így a' nagy birtok Györgyre szállott.

'Su'sánát magassal nagygyal bíztatá helyzete, 's majd kikapá a' Magyarhon' kebléből. VI. Ulászló Lengyel- király elhúnyván, György, hívét Bethlen Ferenczet Varsóba küldé, hogy a' királyi-székre utat nyitna neki.

Csak egy két lépésre álla már a' fénytető; a' dolog jól indúlt, 6.) 's a' szép lelkű Aszszonyhoz Férje által nem messze csilloga a' Lengyel-nemzet' királyi bíbora. Ah de eloltá a' nagy reményt a' kérlelhetetlen! Rákóczy Györgyöt Gyula-Fejérváratt Octóber' 11-kén sírba dönté a' halandóság, 's ez 'Su'sána' magas

5.) Tud. Gyűjt. ugyan ott. 6.) Minerva ugyan ott.

szívébe döfé a' bánat' gyilkait, 's valójára gyászfátyolt vont.

Férje emlékét a' következő felül-írással tisztelé-meg bánatos Özvegye:

„Monumentum Serenissimi Celsissimique Principis Dni GEORGII RÁKÓCZY, Principis Transilvaniae, potiorum Regni Hung. Partium Domini, ac Sicularum Comitum, Principis summa sapientia, sancta temperantia, incredibili vigilantia, admirabili felicitate laudatissimi, optimi patriae defensoris, acerrimi publicae pacis vindicis, addictissimi Musarum Maece-natis, sincerissimi Ecclesiae patroni, cum ineffabili Christiani orbis damno, Albae Juliae, MDCXLVIII. Octobr. XI. hora antemeridiana aet. LV. mense IV. die III. sanctissime defuncti, X. vero Januar. anni seqv. honorificentissime tumulati.

'Su'sána oda hagyá Erdélyt nagy reményű ifjabb fijával 'Sigmondal, 's Magyar-országra hozá fátyolát. Szép lelke boldogítani kívánt a' hol lehet; 's özvegysége ama' nemes gond-jainak ada foglalatosságot; hogy a' S. Pataki Oskolát díszre hírre hozza. Soha inkább ez, nem virágzék mint most. 1650 ide szólítá a' külföldről Coménus Ámos Jánost, jobb lábra állítani a' tanítás' módját. Későbbben nyomtató-műhellyel ajándékozá-meg a' Collegiumot olly célból: hogy a' kézi-könyvek 's a' Tanulók által készített értekezések kinyomtattathassanak. Majd világi Cúratort rendelt, (Klobusiczky András volt első 1652.) A' Tanítók' számát ötre hatra szaporítá. Az alsóbb osztályok' Tanítójinak fizetést nyújtott. Nemes érzése gyarapítá a' Collegium' birtokait, 's a'

könyvtárt mind pénzrel, mind 'Sigmond fiának számos és becses könyveivel gazdagítá.

A' nemes ösvényen illy dicsőül haladva múlongának 'Su'sána' napjai. Özvegyi ege felett új homály boronga ismét; 's egy csapás megrázkodtatá a' szép lelkűt. Henrica a' Pfalz-Rheini Herczegasszony' elhúnyván, Férjét Rakóczyné' ifjabb fiját 'Sigmondot is, 1652. Febr. 2-án elnyelé a' sír; 7.) 's magára maradt csendes magányában, biztosabban gyakorolhatni a' rényt, 's árasztani a' világosodás' boldogító fényét a' Honra.

A' gyászóra ütött, 's egygy istápot tört ketté a' Sors kárára a' közjónak. 'Su'sána a' Pataki-várban adá-viszsa lelkét az Istennek 1660-ban, Sz. György ünnepe körül. Meghült 's királyi öltözettel ékesített hamvait, ezüst koporsó fogadá-be ezt, azon templom, melly a' régi királyi Város' éjszaki kerítésén 's árka falán emelkedik.

Három fiyat szült ő: Györgyöt, a' magát és Erdélyt, boldogtalanná tett, 's a' Török Császár által megerősített Erdélyi Fejedelmet, ki Gyalunál vett sebeiben, ugyancsak 1660. Junius' 7-én Váradon húnýt-el. Zsigmondot a' nagy reményűt, ki közönségesen Erdély' Marcellussának neveztetett, 's mag nélkül halt-meg; és Ferenczet, ki gyermekkorában múlt-ki.

7.) Hibásan tétetik az 1818. Tud. Gyűjt. V. köt. 14. lapján: hogy Rakóczy 'Sigmond Lórántffy' 'Su'sána' fija, 1620-ban halt-meg. Rakóczy 'Sigmondnak Gerendi Annától született 'Sigmond fija húnýt-el 1620. Decemb. 26-án, 's ez nagy bátyja volt a' 'Su'sánától született 'Sigmondnak; a' mit a' F. M. O. Minerva' 1826. IV. Negyedének 951 lapján látható sírírás bizonyít.

Ama hosszú évsor, mellyen 'Su'sána' élete keresztülhaladott, a' tudományokra 's kéziművekre csaknem epochát szült. Számos előszámlált Intézetén kívül, e' Fejedelem-aszszony' ajándékából nyert pénz által szereztett 1668-ban, a' Kolosvári Ref. Collegiumnak Ajtoni részjószága, mellyre ugyan-azon évben, Fejedelem I-ső Apafi Mihály a' maga megegyezését adta, cum collatione Juris Regii. 8.)

A' bájos Király-Helmezc szerze több örömet 's gondszélesztést a' lelkes Aszszonynak. Itt folytak-le csendesebb óráji lelkének; 's ő volt, ki a' kastélyt itt megigazíttatá. 9.)

Én leomlom porrá vált csontjaid előtt Te korod' nagy dísze! örökké tisztelve benned a' nagyságot. A' ravatal, melly keblébe zárt bár homályos is; de a' fény, melly titkos sugárait még most is bőven szórja felénk sírod' zárai felett, hódolásra int az iránt, a' mi benned halhatatlan volt.

Debreczeni BÁRÁNY AGOSTON.

8.) Tud. Gyűjt. 1829. VII köt. lap. 95. — 9.) Math. Beél Comp. Hung. Geogr. p. 208. Kaprinay in hist. Dipl. P. II. p. 224.

19.

Az Indusok' Istenről való tudományokról.

L' homme est fait pour connaitre la verité, il la désire ardemment.

PASCAL.

Sok tudósok azt állítják, hogy valamint a' test-világbeli dolgok a' tökéletesülésben kerek módjára alólról fel-felé, 's elérvén a' tetőt ismét le-fele vissza-forgattatnak; úgy az emberi Nemzet' lelki pallérozása is itt e' földön csak egy bizonyos pontig hathat-fel, mellyhez eljutván, közönségesen vagy megállapodik, vagy külső okok által régi tudatlanságába hanyat-homlok vissza-döntetik; melly kűszködés beléje lévén plántálva meghatározott 's ellenállhatlan tulajdona lenne. Hogy a' mivelődés 's felvilágosodás egygyik világ' részéből a' másikba, nemzettől nemzethez vándorol, tagadhatlan, és noha az emberi lélek' halhatatlansága végetlen kimivelődhetésének záloga, mindazonáltal nem szűkölködünk példák nélkül, hogy az elébbi állitmány nem üres álom; mert vessük csak szemeinket az Indusokra, azonnal tapasztalni fogjuk, hogy a' legpallérozottabb Nemzet is bizonyos körülmények közit oda vissza taszittathatik, honnét kiindula.

Ha a' régi történet-írást, 's egyéb nagy számú századokon által számtalan zivatarok között helyelhellyel megmenekedett hajdani iroványokat vísga szemekkel olvassuk, akaratunk ellen is vonszódást

fogunk érzeni magunkban egy már nagyobb részint elavult vén Nemzet, t. i. az Indusok eránt, melly minden tekintetben a' maga idejébe nagy lehetett, és nem lehet nem tisztelnünk egy népet, mellynek bölcsessége' forrásából az utóbbi emberi Nem tudományt és felvilágosodást merített. A' Sanscritbe, Védába, 's egyéb indus-írásokba van az a' kút-fő, mellyből az egész világ' bölcsei ész-tudományokat hörpölték. Ha azon indusi maradványokból, mellyek ezereinken által a' mindent feloszlató időnek makacson ellen-állva korunkig fenmaradtak, fel-fele következtetést formálni mérészlünk, ugy nem lehet meg nem vallanunk, hogy mi minden művelődésünk mellett is még törpék vagyunk. Egy oly nép, melly az emberi elme' 's lélek'-tehetségeinek tökéletesítésében ugy szóllván a' legfőbb fokig felhágott, csálhatlanul a' tudásnak minden nemeiben eminens lehetett. A' vers-szerzésbeni tökélyét Poezissének töredékjei, 's nyelvének általunk nem is képzelhető simasága, és majd csaknem határtalan bősége; bizonyítják; művészsege' nagy voltának pedig némelly utánózhatlan omladékok tanui.

A' mi vallásokat illeti; annak is a' veleje menyei, és sehol se lehet ugy az Istenség-képzete' geneticus kifejtődését következőebben nyomozni, mint a' hajdani Indusoknál; egy gyönyörű Országban, hová számtalan időkig hódoltató benem nyomult, hogy a' bölcselkedő' nyugalma felzavarja, szükségképen tel kellett az értelemnek a' vallás fenek-igazságainak feltalálására ébresztetni, 's a' természetből az istenit következtetni, és valóban ezen Nemzet' literaturája mutatja, (ha minő szűken szivárognak is hozzánk forrásai) a' szakadatlan össze-köttetést, 's a' vastag érzéki természet-cultusból a' sidericus-cosmicus megfogásokra — a' pantheis-

musra, elvégre pedig a' lelki tökélyre való általmenetelt.

Gyönyörrel telik-el az ember, ha írásaikban az istenről tanításait olvassa, és ha ezen Nép' bölcsességét minden előítélet nélkül fontolóra vesszük, nem fogunk kételkedni arról, hogy az emberi észnek valósággal vallásbeli képzetek adtak, és azoknak magvát minden ember magában hordozza, melyből azok előbb-utóbb a' mennyei sugárok' hozzájárultával kifejtődznek; lelkében lévén azon eredeti erő is, melly által azon képzetek elő-hozattathatnak. De csak mint aluvó hangok lappangnak ők, várakozván a' felébresztésnek idejére, a' mint ezt mind a' történet-írás, mind a' tapasztalat bizonyítja; mert az emberbeni ész egygy oly tehetség, melly az érzékeken túl valót is részint felfogni, részint sajditani képes.

Legjobban fogják ezen állításomat az Indusok' írásaik gyámolítani. A' Veda-könyvekben írva van: „Egy élő 's valóságos Isten van, ki öröktől fogva test, részek és indulatосkodás nélküli; ki mindenható, legfőbb bölcsességű és kegyességű; ki minden dolgoknak teremője 's megtartója.” Másutt: „ő mindent-tudó, de őt senki sem esmeri; nagy 's bölcs lénynek nevezetik ő. Az Isten, ki tökélyes bölcsesség, végső menedékje oly embernek, ki gazdagságát bőkezűséggel osztogatja; ki az erényben állhatatos volt; ki azt az egy Nagyot esmeri és tiszteli. Ő az Isten, ki uralkodva minden téreken által-hat; ő volt az első szülött, 's folyvást nyugszik az anya-méhben; eljött a' létel' világába, lakik a' világosságba, és mindenben, a' mi van. Hamarább volt a' teremés' Ura, mint a' Mindenség; ő minden lényekben munkálódik, 's ön' teremésének örül. Kinek áldozunk másnak vér nélküli áldozattal egyéb néki, ki mind a' híg levegőt, mind a'

földet teremtetten; néki, ki a' Nap' karikáját és a' mennyei lakást állandóan függesztette-fel; néki, ki az alanti levegő-kör' cseppjeit formába hozta; kinek kínáljuk mi adományinkat, hanem ő néki, kit az ég és föld lélekben megnézegetnek. Ki tudja bizonynyal, 's ki fogja e' világon megmagyarázni, honnét és miért lett légyen ez a' teremtés? Az Istenek későbbiek a' teremtésnél, — az, ki a' legfelsőbb egekbe van, ezen Mindenség igazgatója tudja egyedül, de más senki se tudhatja. Túl a' napon már semmiféle Nap, semmiféle Hold nem világít, ott a' villám nem csillog, hanem egyedül az Istenség ragyog ott, megvilágosítja a' Mindenséget 's annak világosságot ad. Az — ez a' legfőbb Istenség, minden haladó időkön által igazságosan oszlogatja-ki a' megjutalmaztatást."

Azomban ezen tiszta megfogások koránt sem esotericusok, mert már a' Véda-Könyv is a' nép' három első rendjének kezei között egyaránt forog, 's az Istenségről szint-oly felséges elő-adások találtnak sok egyéb szent-versezetjeikbe, mellyek a' nép előtt nyilván énekeltetnek; sőt némelly írások, mellyek kirekesztőleg az Istenségről értekeznek, még a' pór-nép által is olvastatnak. Csak némelly kivonások légyenek ennek bizonyági: „Ne vizsgálódjál az Örökkévalónak mívoltjáról, sem azon törvényekről, mellyek szerint uralkodik; mind a' kettő hiú és büntetésre méltó lenne, elégedjél-meg te az-zal, hogy naponkint bölcsességét, hatalmát és jóságát az ő munkáiban szemlélheted, — ez légyen boldogságod.” Ismét másutt: „Te, oh Isten! minden időknek és térségeknek valóságos örökké boldog világossága vagy; a' Te bölcsességed elesmér ezer és ezernek is több törvényeket, még is Te mindenkor szabadon 's ön' becsületedre munkálódol. Te mind az előtt valál; a' mit tisztelünk, — Tied a' dicsé-

ret 's imádás". — „Meg ismerhetjük az Istent azon törvényből, melyet adott, és azon csudákból, melyeket a' világon véghezviszen; feltalálja őt az ember az ész és értelem által, melyeket az embernek adott; valamint a' dolgok teremtese és megtartása által is. A' mit az embertől kíván, kiváltképpen a' szeretetben és hitben áll, mert így van a' mi törvényünkben, melly a' legfőbb Isten' tiszteletéről szól, megírva: szeresse őt az ember, benne szájjal és szívvel hidjék, 's mindent ezen két ok-fők szerint tselekedjék; azon szerint folyamodjék hozzá, és parancsinak engedelmeskedjék úgy, hogy magát sérthetlennül mindenekbe akaratajához alkalmazza". — „A' legfőbb Valóság láthatlan, azt soha senki se látta, az idő magába nem foglalhatta. Minden tellyes az ő mívoltjával, és minden dolgok tőle származnak; minden erő, minden bölcsesség, minden tudomány, minden szentség és minden igazság benne van; az véghetlennül kegyes, igaz és könyörűletes; az teremtett minden dolgokat, mindeneket megtart, és szívesen lételezik az emberek' fiaik között, hogy őket az örökkévaló boldogságra vezesse, melly abban áll, hogy ezt a' véghetlen lényt szeressük 's néki szolgáljunk". — „En azon Úrnak szolgálók, ki a' Világot teremtette, melly ő benne van, a' kihez az egyszer vissza-tér, 's kinek fényjében ragyog az; azon Úrnak, kinek méltósága örökkévaló 's kimondhatlan, ki változhatlanul nyugodván, örökké léssen, és kihez a' szent emberek felemelkednek, midőn a' sötétséget eloszlatták" — „Ott (mint remete) kell néked az Istenről tiszta szívvel gondolkozni, azon Istenről, ki meg nem vénül, 's ki véghetlen, ki legnagyobb, ki mindennek, ha őt keresik, értelmet ad; — egyedül ő róla elmélkedjél". — „Micsoda haszna van az embernek, ha Védát, Puránászt és Sas-

trászt olvassa? Mindenkor jó az Istenről gondolkozni, 's ugy ön' lelkét megőrizni, mert ez mindenkor állandó marad.

Egy kimívelt Catholicus az Indusokról következően szól: Hogy az Indusok egygyetlen egy legfőbb Valóságot elesmernek, következőleg koránt se bálványozók, mint azt vélünk elakarják hitetni, az bizonyos. Ők az Al-istenségeik' képeiket éppen ugy tartják tiszteletben, mint más némelly Keresztény-vallásuak; noha egyébaránt a' tudatlan 's ostoba pór-nép Indiában szint-ugy mint másutt nem tudja, hogy mit gondol, mit mivel 's mit hiszen. Ugyan ezen véleményben Colebrooke is tökélyesen megegyez, ki az indiai tudományokban megőszült; ő azt mondja: hogy igazán szólván, az Indusok' vallása nem egyéb a' tiszta Monotheismusnál.

Mindazonáltal az indiai köz-népnel divatba lévő képek' tisztelete, az embert tsakugyan bámulásra ragadja, midőn értésére esik, hogy 333 millió alsó-rendű Istenségek tiszteltetnek nálok; és a' közülök sokakról folyamban lévő számtalan költemények nem kis kedvetlenséget gerjesztenek, melly regéket a' pór-nép elő-beszéll 's alkalmasint hiszi is; — de azonnal kifejlődnek ezen mesék, ha az indusi iroványokat és verselőiket vizsgálát alá vesszük, kik hogy a' lelki és testi világ közötti összeköttetést magoknak megfoghatólag magyarázhasák, számolhatlan képzett lényeket mint a' legfőbb Valóság' tulajdonait és szolgáit állítanak-elő, 's azokat a' poëzis által megtestesítik. Illyen először a' Vischnu megjelenése; — tehát már egy származtatott intelligentiája az eredeti Valóságnak; mert Ásiai népeknél az egy méllyen általható hit, hogy az Istenség időről-időre az embereknek egy vagy más formába magát kinyilatkoztatván, az ő javokra munkásan ügyel. Továbbá azok példázatos

Allegoriák; már a Veda-könyvben az a szó Teremtő személyesítettik. Mind ehez végtére még az eldödi vitézi regékből apothéozált hősök is járultak, 's így támadott az a fényes Pantheon, mellynek felállításában maga a nyelv is elhatározott befolyással vala. A' mindenkor virító természet, és mérész ábrandozás itt egészen más Symbolikát szült, mint a' minőt egyéb népeknél találunk; — az Indusi nem búsul azon, vallyon csak egy gondolt tárgyat ábrázol e'; — a' Vénust sok emlékkel 's undorító módon formálja, csak hogy a' termékenységnek és a' nemző természetnek képzeletét jól elő-adhassa; a' plasztikus művészség az ilyen formákat annyival szivesebben vette, a' mennyiben a' költemény össze-va szövődve a' vallással, 's a' mennyivel ez szentebbül tartatott-meg. Így lettek gyakran az Indusoknál költeményes mással-érthető szavakból is valóságos szörnyetegek, p. o. sok karu, hatalmas; ezer szemű, mindent-tudó helyett; — nálók a' vallás művészséget teremtett, holott a' későbbi Hellászoknál a' művészség rész szerint csak vallást. Tudakozza azonban az ember valamelly míveltebb Industól, hogy ő Mythologiájokról mit ítél, azonnal kifog feleletjéből tetszeni: hogy egy Nemzetnek a' köznéphez alkalmazott isteni-tiszteletének megítélésében a' legfőbb vigyázattal szükség lenni. Az Indusok azt mondják: mivel az Isten test nélküli 's láthatlan; tehát az ábrázolás által nekünk elménkben lehetetlen róla valami alkalmas képzetet szereznünk, az Isten tulajdonait az ész ugyan megfoghatja, mivel munkálódásai nyilván valók, de a' véges képzetek körében senki az egészet benem foghatja, azért szabad a' sokaságot az Isten tulajdonságainak némelly ábrázolattal megilletni, ne hogy a' vallás eránt elméjéből minden érzés eltűnjön. Átaljában két

módja van az isteni tiszteletnek: egy belső t. i. mindön a' lélek magát egészen az emberek attyának alája veti, 's őt munkáiba titkon csudálja; — és egy külső, vallásbeli czeremóniákból, áldozatból és imádságból álló. Ez utóbbi nélkül, ugy mondják ők, az igaz Istentfélő ellehet, sőt azt gyakran mint Istenséghez nem illőt ugy tekintheti. Ugyan azért az ilyen okfók mellett az Indusok vallásbeli vélekedésökben a' legüredelmesebb nép e' földön. A' Mennyekek'-országa, azt mondják ők, egy sok ajtaju palota, mellybe minden-ki ön' módja szerint bejuthat; ők még a' Törökök' Moskheákat is Istenség templomának tartják, mivel az Isten mindenféle tiszteletnek tárgya, ha minő különbözök lennének is a' szokások vagy állítások.

Egykor a' Sziami-Király bizonyos franczia követnek, kinek amazt megtéríteni parancsa vala, következő szép választ adott: Csudálkozom, úgymond, hogy jó barátom a' Franczia-Király oly egy dolgon nyughatatlankodik, melly az Istent illeti, és mellyet a' kegyes, a' mint látszik, egészen hajlandóságunkra bizta a' nélkül, hogy ő benne részt venne; mert vallyon az igaz Isten, ki az eget és földet teremtetle, nem tudott e' minden ember' szívébe egyforma indulatot csepegtetni azon Cultus eránt, melly előtte legkellemesebb lenne? Barátom! bizd Istenre az ítéletet, és ne szabjad senki elejébe, hogy mi módon áldja valaki a' Felségest. Berniernek egykor az Indusok azt felelték: mi nem mérészeljük vallásunkat igaznak, a' tiéteket pedig hamisnak állítani, mert a' mienk is jó, és az Isten minden-kinek az útát ő hozzája megmutatta. De azt egyáltalában megesmerni nem akarták, hogy a' dicő Keresztény-Vallás az egész világnak való, az övék pedig csak rege 's találmány lenne. Mellyik emberiség' barátja ne kívánná, hogy illy Nemzetnek,

mellynek vallása' veleje oly felséges, európai művelődés mi elébb ne adatódna! a' mit az Angoly-nemzet' biblia-társaságok' és a' sokféle Missionáriusoktól csak ugyan idővel várhatni.

Közlő Szepsiből STAUT JÓSEF,
Főhadnagy.

20.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

Huszonhatodik Levél. Polyklét Krántorhoz.

*Egy pompa-szerető Rómainak falusi kastélya. — Feredők. —
Ebéd-kertek, 's a' t.*

El-lévén mind a' ketten bájolvá azon egyszerű szépségü 's külömbféle képektől, mellyeket látánk, a' falusi élet' örömeiről beszélgeténk magunk között. „Melly boldogság! felkiálta Lucius, szorgalmas és megelégedő szolgálóktól körülvéttelve élni, az esztendő' forgása alatt csak hasznos és bőven megjutalmazott munkák' sorát látni, 's napjait csendes békességben töltöni; nem alkalmatlankodván az Isteneken olyan kívánságokkal, mellyeket kegyességek legnagyobb bizonyosságául tagadnak-meg tőlünk. Melly külömbség ezen méltó öregnek, kit most elhagytunk, 's a' mi kevély városi lakosainknak éle-

tek között. Ezek szünet nélkül ide 's tova hánytatnak, ő mindenkor csendes nyugalmat kóstol; ezek megvetik amannak egyszerű foglalatosságait; ő szánakozva nézi ezeknek ravasz mesterkedéseit, mellyek nyugtalan napokat 's alkalmatlan éjtszakákat szoktak magok után húzni. Óh kedves Polykletem! folytatá felhevülve, vajha minekutánna első esztendeimet Róma' dicsőítésére szentelendem, utóbb magamnak élhetnék csendes magányban egy szerencsés háznépnek közepette, ott mind a' természetnek, mind a' művészségnek remekeit tanulhatnám, 's azt a' pályát, mellyet az Istenek számomra kimértek, békességben végezhetném-el."

„Szívemből óhajtom, felelék én, hogy állhatatosan kövesd ezen szándékot, mellyet szerencsés hajlandóságod sugall! Hazájának szolgálni, 's földeit művelni; — ezek egygy igaz polgárnak legelső kötelességei; az ezeknek gyakorlásából származó boldogságot az a' mit egy bölcsüinktől hallottam, jobban megmagyarázza, mint én megmagyarázhatnám. Gyges Király legszerencsésebbnek tartotta magát a' halandók között; erről még jobban megakarván győződni, Delphibe utazott, hogy megtudná, ki legyen legboldogabb ember? Az Isten azt felelte: hogy csak két igazán boldog embereket nevezhet. A' Király kérdi ezeknek neveit, erősen elhitetvén magával, hogy a' maga nevét fogja hallani, reményében megcsalatkozott; Phoediust és Aglaust hallotta nevezni. Az első hazájának védelmezésében halt-meg. A' másikat senki sem esmerete, sokáig haszontalanul keresték, végre megtudták, hogy az egy szegény sorsú 's közép idejű ember, ki Arkádiában élt, hol saját kezeivel művelte atyáitól nyert örökségét."

Mig így beszélgeténk, az ég dörögni kezdett, 's az egész látkört sűrű felhőkkel borítva szemlél-

vén, közel lévő menedék-helyet kerestünk. Szerencsénkre az úthoz közel egy szép és nagy házat vettünk észre, 's éppen oda érkeztünk, mire az első leomlott.

„Ez a ház, mellyet itt látni fogsz, monda Lucius, tökéletesen ellenkezőt mutat, mint az mutatott, mellyet elhagyánk. Amott minden régi eleink' egyszerűségét festette, itt azt fogod látni, melly pompával élnek most azoknak maradékai. Csudálni fogod melly igen ellenkező szokásaik vannak két azon egy rangbéli személyeknek; mert Sextus Octavius annival hátrább van a' maga századjánál, a' mennyivel Marcus Minutius Rufus azon túl haladott. Ezen Római férfi, ki legelső familiáinknak egygyikéből származik, Consulságot viselt személy. Véghetetlen gazdagsággal bír, 's hogy azzal szabadabban élhessen, itt tartja lakását. Eképpen mezeink az egész ellenkező használtatás által egyszerre mind a' mértékletességnek menedékvé, mind a' határtalan pompának játékszinévé lettek.”

Bemenénk a' házba. Minekutánna a' kapussal szólottunk, egy szabados, ki arany fülön-függőket 's egy bizonyos gazdag prémezetű süveget viselt, azzal a' kérdéssel jött előnkbe: kik volnánk 's mit akarnánk? Mihelyt Lucius magát megnevezte, bevezettettünk számtalan mások között a' házi-úr' szobájába, ki egy pompás párna-széken elnyújtózva nagy figyelemmel egy plánt vi'sgált, mellyet egy építő-mester terjesztett eleibe. Alig hallotta úti-társom' nevét, azonnal sietve felkelt, 's mind a' ketőnkkel kezét fogott, 's maga mellé ültetvén, tudakozódott hozzá jövetelünk' okáról. Minekutánna ezt tőlünk megtudta: „hát Sextus Octáviustól jöttök felkiálta mosolyogva! óh melly valóságos méltó Római! egy nála töltött napom egészen vissza-visz

a' szabad köz-társaság' első esztendeibe. Öreg Űr, öreg szolgák, régi szokások, minden újra lefesti régi szabású házában azt az olly igen magasztalt hajdani kort, melly nem annyira az igaz történetek' mint a' költemények' országába látszik tartozni. Itt, ifjú barátim! más embereket, más szokásokat fogtok találni; szégyennel vallom-meg, mi Rómaiak nem hasonlítunk többé atyáinkhoz. A' birodalmunk' alá vetett népekkel sokszor és sokféleképpen elegyedvén össze, végre eltanultuk vétkeiket. Sokszor dicsekszünk, hogy minden népeket meghódoltattunk; de ellenkezőképpen van a' dolog, ők hódoltattak-meg bennünket. Észre-vétetlenül meghonosodott nálunk a' Jóniaiak' puhasága, a' Gallusok' mértékletlensége 's a' Görögök' elmés ravaszsága."

Ezen szóknál hirtelen pirulás borította-el orcáimat, Lucius sietve kezde szóllani: „Uram! monda: az úti-társam Görög és szerencsétlen." Minutius még jobban látszott magát szégyenleni mint én; azomban sokkal finomabh izlésű volt, mintsem hogy arra, a' mit száján kiejtett, ismét mindjárt vissza tért volna; ellenben velünk bánása leereszkedőbb 's beszélgetése szívesebb lett, 's gyakrabban szóllott hozzám, hogy ezen kis megkülömböztetés által a' nekem akaratja ellen okozott sérelmet velem elfelejtetné.

„Fiatal Görög, monda: én jobban tisztellem mint akárki azt a' jeles férjfiat, kitől jöttök; egyenes szívvvel mondom, szeretnék hozzá hasonlítani; 's vallyon ki is nem volna kéntelen a' hozzá hasonlítást kívánni? de a' folyó soha sem megy vissza forrásához; lehetetlen, hogy azon sanyari erkölcsök közöttünk többé megújuljanak, mellyek inkább féltelmet, mint tiszteletet gerjesztenek bennünk. Az igaz bölcs nem küszködik szünet nélkül a' maga

századjának erkölcsi ellen; megelégszik azzal, hogy azoknál jobbakat gyakorol; mert azoknak megvetése utóbb gyűlöléssel tölti-el szívét a' maga idejébőliek eránt, 's magát ezeknek szeretetétől megfosztja. Sextus Octavius bizonyítja példájával ezen szomorú igazságot; ő kerüli az embereket, 's fényes rényei, mellyek azokat jobbithatnák, foganatlanokká 's terméketlenekké lesznek azon magányban, mellybe magát zárja. Cátónak igen buzgó követője lévén, nem gondolta-meg, hogy ezen nagy embert, keménysége minden Rómaiak előtt a' legszerencsétlenebbé tette. Elhiheted e? a' híres, a' dicső 's oly jeles Cátó negyvennégyyszer vádoltatott-bé a' népgyűlése előtt, 's az ilyen szüntelen ismételt ámbár mindenkor megesmert igazságtalanság egy bizonyos keserűséget hagyott vissza lelkében, mellynek minden tselekedeteiben, valamint minden írásaiban is vagynak nyomai.

„Hány tévelygés, hány ellenmondás van, folytatá tovább, mindenben, valamit ezen híres Censor tselekedett! vissza akarta hozni a' régi rényeket, 's megvetette a' jósolókat (Augures), kik nagyságunk' legfőbb előmozdítói voltak; azt akarta, hogy Róma mindennel bírjon, és semminek se vegye hasznát; igazságot predikált, 's nem szünt-meg a' haldokló Chartágo lerontására ösztönözni, mérséklést javalt, 's engesztelhetetlen volt. Elfelejtette, hogy vagynak hasznos ellentállások és hasznos vetélkedések. Róma elvolt veszve az erkölcsökre nézve, mihelyt nem volt ellenség, mellytől félnie kellett volna, 's egy bölcs okozta ezen veszedelmet!”

„Illyen formán, mondék én mesolyogva, egy Római maga bánja Carthagó' esetét.” — „Én nem bánom, felele elevenen, hanem következeit megösmérem, 's Cátó maga is megösmerné azo-

kat. Valóban a' szabad Köz-társaság olly csudálkozásra méltó, 's olly álhatatos erőlködésű iparkodást nem azért tett, hogy elébbeni állapotjában megmaradjon; titokban állapotjának megjobbítására törekedett, 's midőn utóbb sok áldozat-tétele, vitézsége és szerencséje által minden ellenségeit meggyőzte, gyermekei akartak élni az ilyen sok és nagy fáradságnak gyümölcseivel."

„Erre a' poutra értünk most-el, folytatá szavait: Urai lévén a' világnak, szeretjük egy helyre össze-gyűjteni mind azon csudákat, mellyek a' föld' kerekségén el vagynak szórva, 's azt akarjuk, hogy utóbb a' bámuló útas így kiálthasson-fel: „Rómát láttam, 's láttam a' világot!"

Ezen szempillantatban egy szabados azt a' jelentést tette: hogy a' feredők készen vagynak. „Barátim! így szólla hozzánk gazdánk: ti elfáradtatok, egy gondosan készített feredő vissza fogja a' hosszas utazás által elbádjadott erőteket adni, 's jobban érezhetitek velem egygyütt a' vendégeskedés' örömeit." Elmentünk a' szabadossal, ki minket a' feredő-házba (balneum) vezetett, melly szón magános házbéli feredő-hely értetik; a' közönség' számára készültek, feredőknek (balnea) neveztetnek. Egy szolgál, ki foglalatosságáról balneatornak vagy feredő-mesternek neveztetett, egy fejér márvánnyal kirakott szobába vezetett, hol egy porphirkő-kád hideg vízzel volt megtöltve, ez hideg feredőnek (frigidarium) hívatatik; innét egy másik szobába a' tepidariumba vagy langy-ferdőbe mentünk; egy harmadik szoba (calidarium) meleg feredőt tartott készen. Ebben megállapodtunk, nem tartván tanácsosnak a' negyedikbe az izzasztó feredőbe (laconicum) menni, hol forró gőzök a' test' minden részeiből patak módra csorgó izzadást préselnek-ki. Reggeli utazásunk már e' részben töké-

letesen eleget tett. Szépen öltözött gyermekek igen finom spongiákkal kezdték bennünket dör'sölni, kik azután egy elefánt-csontból készült kasza formájú (strigilis) szerszámmal a' porral vegyült 's reánk ragadott verejtéket rólunk nagy gonddal levakarták, 's bőrünk' minden egyenetlenségét megsímították. Minekutánna a' feredőben elegendő ideig késtünk, igen finom gyapjú-gyolcsal letöröltettünk, 's egy másik szobába, melly kenő-szobának (unctuarium) hívattatik, vezettettünk. Itt mindenféle napkeleti drága illatu szerekkel telyes edények tartatnak. Mindenikünk azt az illatos szert választotta, melly neki tetszett. Lucius myrhával kente-meg magát, én nardussal. Azután reánk adták ruháinkat, 's minekutánna egynehány szempillantatig nyugodtunk, vissza-mentünk a' házi-úrhoz.

Ez egy tágas ebédlő-szobába várakozott reánk, melly Coenatiónak neveztetik 's a' háznak földszínén való részében vagyon, 's azzal különbözik a' Coenaculumtól, hogy ez mindenkor felső emeletben találtatik. Csudálkozva láttam az asztal felett egy nagy mennyezetet, melly a' pornak a' tálokra hullását akadályoztatta. Szükségtelen volna mondanom, hogy igen pompás ebéd volt számunkra készítve. Csak azt jegyzem-meg, hogy az egészen, Italiában nem találtató eledelekből állott, millyenek a' Pontusi halak, Máltai daruk, Ambraciai gödöllye, 's egy igen jóízű húsú lagopus nevű madár, melly Helvetzia' hegyeiben lakik. Minutius nagy örömet talált benne elmondani, mellyik étel honnét veszi eredetét, mig előtte való napon Sextus Octavius abban látszott kevélykedni, hogy csak hazai-étkeket tétetett előnkbe. Lucius illendő kémélléssel erről említést tett. „Octaviusnak igaza van, felele Minutius, 's talám én sem hibázom. Ő minthogy csak az atyai gazdagságával bir, tartozik úgy élni

a' mint azok éltek; nekem némelly szerencsés környülményeik véghetetlen nagy gazdagságot adtak, 's én más utat tartoztam választani. A' takarékoság a' szegény sorsban rény, a' középszerűben bölcsesség, a' gazdagságban vétek. Azt kérdem, mi lenne a' többi emberekből, ha a' nagy urak halomra gyűjtenék a' győzödelem által nyert kincseket? mi lenne Rómából, ha némelly polgárjai több arannyal birnának, mint maga az Ország bir? A' gazdag, ki rakásra gyűjt, hazájára nézve veszedelmes, a' ki bőven költ, az emberi nemzetnek vigasztalására szolgál; fényűzése által visszaadja a' szorgalomnak azt, a' mit tőle az erő elragadozott, 's bővelkedésével ezer szűkölködő familiákat táplál."

„Uram! mondék én, midőn a' nagy gazdagságnak ügyét illy ékes-szóllással védelmezed, hogyan foghatnám én a' középszerű sorsnak pártját? engedd-meg, hogy csak egy kérdést tegyek: félszázad folyt-le Carthágo' elenyészésétől fogva, 's már nem vagytok az a' nép, melly előbb voltatok; ha illy mértékben mentek előre, hová vihet benneketek a' század' másik fele?" — Azt az Istenek tudják, felele Minutius, talám azon jótétemények; mellyekkel ők bennünket tetéznék, reánk nézve veszedelmesek lesznek, 's én is azt mondom Ennius-sal: egyedül őseink' rényei tartják fenn mái napon Rómát. Ezen rények már nincsenek, 's nem is jöhetnek többé vissza. Fabricius Curius, és olly sok egyebek, kiket gyönyörködve emlegetünk, szegénységekkel különböztették-meg magokat; de akkor a' szegénység tisztesség volt, 's éppen ollyan tekintetet szerzett nekik, a' millyent mái napon nekünk a' gazdagság szerez; ők az ő idejek' lelke szerint éltek, nekünk a' mienké szerint kell él-nünk. Én szeretem, megvallom a' fényűzést, de azt akarom, hogy az nagyságos, nemes, finom íz-

Iésű, egy szóval: olyan legyen, a' millyennek egy Rómainál, ki Cliensei között Királyokat számlál, lennie kell. Én nem festetem-meg juhaimnak gyapját a' természet' megszégyenítésére, még életekben bársonnyal, nem hizlaltatok afrikai csigákat forró borral és lisztel, mint Fulvius Hirpinus; nem kérdzem, ha az asztalomra jövő hal, a' Sublicius hídön felül fogatott e vagy alól; de szeretem látni, ha meghódoltatott tartományainknak minden termései egymás után ékesítik asztalomat, 's ezeknek külömbfélésege nekem kellemes bizonyyságot tesz Róma' hatalmáról.

Ezen szempillantatban belépett egy rabszolga gyönyörű szőlő-fürteket hozván egy kosárban 's Minutiusnak ezen szókkal adván által: „Uram vedd kegyesen szüretünk' zseugéjét. Az az Isten, ki azt nekünk adja, még nem vett belőle hódolást, 's magad ékesítheted vele szobraid.” — „Elfogadom az ajándékot, ki küldi azt nekem?” — „Uram! nem ajándék, hanem adó, mellyet Oenophilus, szőlőid' gondviselője küld.” — „Kedvesen veszem figyelmét, lesz gondom megjutalmazására; hát te kié vagy?” — „Uram a' tied.” — „Mellyik tribunusból?” — „A' tizedikből.” — Az én házomban születél e?” — „Vajha itt születtem volna! szerencsésebb volnék, mint vagyok. Barátod Lici-nius Crassus adott engem neked testamentomban, az Antiumi házához tartozó ingó-javakkal egygyütt; ő nekem megígérte a' szabadságot, de halálával mindent elvesztettem.” — „Jut eszembe azon öt-száz között voltál, kiknek felénél többet felszabadítottam.” — „Ugy vagyon Uram! akkor én fiatal voltam, 's azt gondolták, hogy még dolgozhatom, de azólta megöregedtem.” — „Mi neved?” — „Dares.” — „Jól van Dares, tudakozódni fogok felőled, 's ha jó bizonyyságot tesznek rólad, meg-

adom azt, a' mit régi Urad ígért." A' szegény rabszolga örömmel telve ment-el, 's Minutius azonnal felírta nevét jegyző-könyvecskéjébe.

Felkeltünk az asztaltól, a' napnak hátra lévő része abban tölt-el, hogy a' házat szemlélgettük, mellynek minden részeit egygyenként megmutogatta maga Minutius. Innét pompás kertekbe mentünk. Ott hosszú, 's a' napsugáraitól általjárhatatlan sorfák, szobrok, magas Platanusokkal körül-ültetett csatornák 's külföldi fák látszottak. Ezen utolsók között különösen figyelmeztettek bennünket a' Mediából hozott citromfák, mellyek kifűrt fenekű edényekben voltak plántálva, de minden reájok fordított gond mellett is honjokat látszottak sajnálni. Azután egygy igen magas, mesterségesen készült dombra mentünk-fel, honnét az Appenninus hegyek' hosszú sora úgy tűnt szemünkbe a' nagy távolságban, mintegy kékellő linea; lábaink alatt a' Tiberis hömpelygette nap sugáraitól ragyogó habjait; másfelől Róma vetett távolról határt szemünknek. Csudáltam ezen látást, Lucius bámult, 's gazdánk minden vonásinkra figyelmezvén, inkább látszott gyönyörködni abban, hogy mi csudálkoztunk, mint ezen szép helynek bírásában. Midőn a' házba vissza mentünk, így szólla hozzám: „Fiatl Görög! vagynak e hazádban mosolygóbb, szebb és gazdagabb falusi lakhelyek mint ez, 's nagyobb és szebben elrendelt kertek, mint itt? Felelj nyíltszívűséggel, egy Athenei születésűnek javallása még nagyobb mértékre nevelné azon hitemet, hogy Italia a' földnek minden tartományait felülhaladja.” —

„Uram! felelék én, minthogy azt kívánod, hogy nyíltszívű legyek, habozás nélkül elmondom, hogy ezen olly sok tekintetben megösmert elsőség több más tekintetekben kétségessé tétethetik. Athénének keskeny határja, sőt egész Görög-ország sem

hasonlíthatatik össze azon véghetetlen kiterjedésű birodalommal, melly tinektek hódol. Az olly sok Nemzetek' adózása annyi kincset ad a' tiéteknek, a' mennyiről mi nem is álmodhatunk; végre vitézségek megelőzte a' miénket. De vallyon nincsenek e ezeken kívül más jelességek, mellyekkel egy nép a' másikat felyül-haladhatja? egyedül csak fegyveres kézzel nyerhetnek e a' népek győzödelmeket? vagynak nehezebbek, 's talám dicsőösebbek is mint azok, mellyekkel Róma kérkedik, 's ezután nekünk az illyenekre kell számot tartanunk. A' tudományok és szép mesterségek teszik mái napon az én hazámnak egygyetlen egy birtokát, 's e' részben Róma még nem készül tőle az uraságot elvenni. Az a' gazdag könyvtár, mellyet gyönyörködve mutattál, vallyon millyen Írók' munkáiból áll leginkább? melly országból származtak azon bölcselkedők, költők, történet-írók és szólnokok, kiknek olvasása, a' mint mondád, üres óráidban megbájol? ha a' hadakozás és igazgatás' tudományát kiveszszük, melly tudományok miveltetnek Rómában? a' mívészségek ezen a' Görögök előtt olly igen kedves mesterségek nálatok alig esmertetnek annál inkább is nem becsültetnek. A' folyosóitokat és kertjeiteket ékesítő számtalan szobrok között hány eredeti Római van? legszebb templomaitok nem görög építő-mesterek által építtettek e? össze lehet e hasonlítani a' ti esetlen Toskánai oszlopaitokat azokkal, mellyeknek ékes össze-illését Corinthus és Jonia szabták-ki? ha csekélyebb tárgyakra leszállunk, ezen ágyak, asztalok, pompás edények, gazdag gyertya-tartók is minden szempillantásban emlékeztetnek arra a' szerencsés országra, hol még a' legkissebb mívekben is kellem és ékeség uralkodik."

Ezen szóknál elhallgattam, nem ok nélkül félvén, hogy hazám' szeretetétől igen elhagytam magamat ragadtatni. Vi'sgáló szemekkel néztem Minutiusra, ki szavaimat nagy figyelemmel hallgatta; egy mosolygása azt adta értésemre, hogy szabad lelküségem nem bántotta-meg.

Egy szempillantatni hallgatás után így szólla hozzám: „Fiatal ember, szeretem látni ezt a' görög elevenséget, az engem legkevesebbé sem bánt-meg, 's helybe hagyom azt a' buzgóságot, mellyel hazád' ügyét védelmezéd. De minthogy viszátkodásban vagyunk, engedd-meg, hogy vélekedésedet megtámadjam, 's az enyimet elődbe terjeszszem.

„Te Rómában csak az erő' győződelmét látod, valamint Görögországban az elméjét. Akármilyen fontosságot tulajdonítasz is akár egygyiknek, akár a' másiknak, ezek elégtelenek valamelly Nemzetet a' dicsőségnek azon tetején, mellyre azt egy szempillantatig felemelték, állhatatosan megtartani; csak a' bölcsesség 's csak a' jó igazgatás adhatnak neki maradandó dicsőséget. Aristoteles, ez az olly mélyen gondolkodó Polyticus, tudott volna e egy Országot ollyan erős alapra építeni, mint Romulus épített? a' ti híres íróitok gyujtottak e népeitekben olly haza-szeretetet, mint a' mieinkben a' mieink, ha bár az Atheneieknél kevesebb talentomokkal bírtak is? azon jeles emberek, kik szabad köztársaságokat külömbféle időkben igazgatták, annak legnagyobb hasznára fordították e azt a' hatalmat, mellyel fel voltak ruházva? millyen hasznát vette Pericles, ez a' nagy és ritka elme egész Görögország' kincseinek, mellyekről olly igazságtalan rendelkezést tett? Minerva számára egy pompás Templomot emelt, 's Athene' megvételére utat készített. Ő gyönyörködtette a' ti népeteket, mi tápláltuk a' miénket. A' szövetségesektől kicsikart arannyal az Athe-

neiek annyi mulatságai fűzettettek-meg; Rómában a' meggyőződtektől elvett préda az adó' leszállítására fordított. Ti a' játékszíneiteknek, mi a' mi vízcsatornáinkat, országútainkat 's atyai gondoskodásunknak sok egyéb emlékeit tehetjük ellenekbe. A' hol ti fényűzők vagytok, ott mi adakozók vagyunk 's a' t. Görög városaitok birodalmunkhoz kapcsolatván, olyan hasznokba fognak részesülni, mellyeket magokra hagyattatva, soha sem ösmertek volna."

„Mi még többet tettünk; erkölcsseiteket is jobbitottuk, a' Senatusnak egy végzése eltörölte a' zabolátlan Bacchusi-Innepeket, mellyek Isteni tisztelgeteknek gyalázatjára szolgáltak; 's ezen nagy leczkét annak a' népnek köszönitek, mellyet vadnak szoktatok nevezni."

„Mentsenek az Istenek, hogy alázzam azon minden rendbéli remek munkáknak érdemét, mellyekben hazátok kevélykedik! az a' buzgó szorgalom, mellyel azokat össze-gyűjtjük, eléggé bizonyítja, melly nagy fontosságot tulajdonitunk nekik."

„Becsüljük költőiteket, szólnokaítokat, történetíróitokat; csudáljuk művészeitek' munkáit, de hidd el nekem, hogy minden Nemzet, melly a' művészséget egygyetlen egy tárgyává teszi, legfőbb javának azon függetlenségnek elvesztésétől félhet, melly nélkül még ezen mesterségek sem boldogulhatnak."

„Mit mondok? még ezen tárgyaknak elvesztését is várhatja, mellyektől dicsőösségét kölcsönözi. Azok, kik a' hatalommal bírtak, könnyen megszerezhették magoknak eme pompás edényeket, szobrokat, képeket, mig ezeknek tudós készítő azokat megtartani nem tudták. Most efféle művek nagyobb számmal vagynak Rómában, mint egész Görögországban. Ha Athéne az Innepi-játékokra tékozlott summákat falainak védelmezésére fordította volna; Spárta által nem aláztatott, 's talám még

Szilla által sem győztetett volna-meg. Csak akkor adhatja magát igazságosan valamely Nemzet a' fényűzésre, mikor egyszer eme fontos kötelességeknek eleget tett. Ám vadászsa ezentúl Róma ezen ragyogó hiuságokat, van jussa reá, mert népe' szükségét kielégítette. A' görög építés-mesterségét ellenibe tette a' miénknek, én másfelől ebben a' két Nemzetek igazgatásának példázatját láttam: nálatok könnyelműséggel egygyesített kellemet mutat minden, Rómában pedig komorságot és tartósságot; ti a' ti időtökért dolgoztok, mi minden századokért dolgozunk."

Az a' jóságos indulat és hang, mellyel Minutius ezen jegyzéseket tette, nagyon szívemre hatott. A' nélkül, hogy vélekedésében megegyyeztem volna, megkellett ösmernem, hogy az nincs minden fundamentom nélkül. Az a' vesztegető pompa, melly eleinten tőle elidegenített, kicsinyenként menthetőbbnek látszott lenni. Úgy ítéltém, hogy meg kell azt különböztetni olyan esztelen tékozlástól, millyenről Minutius példákat említett; 's általláttam, hogy egy fejedelmi nép Királyok' módjára élhet 's mint ezek igazságosan részesülhet költséges örömekben, minthogy az által a' népek' fenn-maradására szükséges dolgokat nem fogyasztja.

Minekutánna gazdánknak azt a' szívésségét, mellyel bennünket látott, megköszöntük, búcsút vettünk tőle 's két vivő székre ültünk, mellyeket unszolására el kellett fogadnunk.

S. K. J.

21.

**Válogatott darabok az Ánglus-Szemléből,
Időnkre 's Hazánkra alkalmaztatva.**

— *Tantare animis cœlestibus irae.*

Virg.

Az emberek semmiben se tsalják meg annyira magokat, mint abban, a' mit közönségesen buzgóságnak nevezünk. Olly sokféle indulatok rejteznek az alatt, és olly sok származik abból, hogy nem kevesen állították már a' felől: az emberi nemzetre nézve sokkal jobb lett volna; ha az soha se vétetett volna fel a' virtusok számába. Bizonyos, mig a' buzgóság egyszer ditséretes és okos, százszor vétkes és hibás szokott lenni. Nem is lehet másként, ha tsak azt veszük is gondolóra, hogy minden vallásokban, akár mennyire ellenkezzenek is egymással; sőt minden Vallásnak különös felekezetiben is, egyenlő dühösséggel foglalatos.

Némelly 'Sidó Rabbinusok úgy adják elő a' dolgot, hogy az első gyilkosság a' vallásbeli villongás által okoztatott; 's ha a' vallásbeli buzgóság' történeteit Kain' napjaitól fogva, egész a' mi időnkig tudhatnánk; annyi gyilkosságot és vérontást látnánk azokban, hogy az okos ember félne magát ezen indulat-

nak általadni, leginkább ha a' kérdés tsupa véleményeket és gondolatokat illet.

Én kívánnám, hogy minden buzgó, az ő szívét mindenként megvizsgálná; 's bizonyosan tudom, gyakorta úgy találná, hogy az, a' mit buzgóságnak nevez az ő vallásáért, nem egyéb, mint kevélység, saját haszonkeresés vagy gonoszság. Az, a' ki mástól a' véleményekben különböz, eleibe teszi magát annak és sok dolgokra nézve okosabbnak 's tudósabbnak akar tartatni. Ez már nagy ösztön a' kevélynek arra, a' mit vallási buzgóságnak nevez, 's hogy ez így történik, azt látjuk némelyeknek magokviseléséből, a' kik az Orthodoxia mellett igen hevesen buzognak, de a' kik még is a' bünös és rossz erköltsü emberekkel nagy barátságot tartanak, tsak a' hit' pontjaiban egyezzenek velek. Ennek az oka az, mivel a' tévelygő hitü a' kegyes embernek elsőséget ad, 's a' jó keresztényt legnagyobb betsben tartja; midőn maga ezen tökéletességre nem juthat. Megvilágosítva találjuk ezt egy esmeretes mondásban, a' melyet tsaknem minden erköltsi könyvekben, ámbár más alkalmatossággal, olvashatunk:

— video meliora, proboque
Deteriora sequor.

Ovid.

Ellenben bizonyos, ha a' mi buzgóságunk igaz és jó, sokkal inkább kell haragudnunk a' bünösre, mint az eretnekre: mivel különbféle esetek vagynak, a' melyek az utólsót ama' nagy bíró előtt menthetik; de egy sins, mellyel az első magát menthetné.

Az önnön haszonkeresés hasonló nagy felingerlő, 's némellyiket, a' vallási buzgóság' színe alatt, üldözésbe dönti. Ezen okból senki sem olly kész és hajlandó az igaz Isteni-szolgálatnak tüzzel 's vassal való terjesztésére, mint azok, a' kik abból hasznot reménylenek. Mindazáltal ezt a' szót, önnön haszonkeresés tágasabb értelemben akarom venni, mint azt közönségesen veszik, mivel az mind lelki idvességünket és boldogságunkat, mind ideig való javunkat illeti. Az ember örül, ha sokan vagynak mellette; mivel azok néki az ő különös véleményeiben erősítésére szolgálnak. Minden ujonnan térített mintegy új bizonyossága az ő hitének. Azt gondolja, hogy az ő alaptörvényei magokkal hordozzák a' meggyőződést, 's annál igazabbak, ha úgy találja, hogy mások' okossága szintén úgy helybenhagyja azokat, mint az övé. Hogy ez a' gondolkodás gyakran az embert a' buzgóságra tsábítja, kitetszik az Atheistáknak (Istentagadóknak) magókviseléséből, a' kik az ő vélekedéseiket szintén ollyan heveséggel védelmézik és terjesztik, mint azok, a' kik azt hiszik, hogy egyedül az Isten' ditsósége mellett buzognak.

A' gonoszság is egy új rettenetes követője a' buzgóságnak. Sok jó emberben van természeti epe és ellenséges indulat, mellyek a' vallás által elnyomattatnak és letsendesítetnek; de mindent félre tesz és dühösködik, ha a' kiütésre valami színt talál, a' melly a' kereszténység' kötelességivel nem látszik ellenkezésben lenni. A' vallási buzgóság tehát nagy gyönyörűség a' gonosz emberre nézve; mivel azt hiteti el vele, hogy az Istennek tesz szol-

gálatot, midőn még is az ő rossz és boszuálló szívét elégíti ki. Azért találjuk, hogy a' vérontások' és pusztításoknak nagy része, melyek a' világon voltak, a' dühösködő vallási buzgóságból eredett.

Azt örömet látom, ha valaki a' jó dologban buzgó, 's különösen, ha ezen buzgóság által a' jó erköltsök terjesztetnek és az emberek' boldogsága előmozdítottatik. De ha azt találom, hogy az eszközök a' mellyekkel él, akasztófa és kerék, gályák és tömlőtzők, ha az emberek' testét fogságra veti, jószágait elveszi, familiájokat kiirtja és testeiket elégeti, hogy lelkeiket megtartsa; nem állhatom meg, hogy az ilyen felől, akármit gondoljon is az ő hite és vallása felől, ezt ne mondjam: ennek hite hijába való, 's az ő vallása nem terem jó gyümölcsöket!

Minekútánna ezen hamis buzgókról a' vallásban, szóllottam; nem kerülhetem el, hogy az embereknek egy iszonyu neméről is említést ne tegyek, a' kik felől nem hinné az ember, hogy vannak a' világon, ha a' mindennapi társalkodásban nem találtatnának: érttem azokat, kik az Atheismus (Istentagadás) mellett buzognak. Ki gondolná, hogy ezek az emberek, a' kik minden egyéb dolgokban, azoktól, a' kiknek van vallások, elmaradnak, még is ebben őket fellül haladják, 's nem tiszták ettől az egy hibától, melly úgy látszik, hogy a' meggondolatlan heveségből származik a' vallás' dolgaiban? De azt látjuk, hogy a' hitetlenség szintén azon dühösséggel és tüzzel, szintén azon haraggal és méreggel terjesztetik tovább, mint ha az embereknek idvessége attól függne. A' buzgóknak ez a' neme olly

nevetséges és felfordult, hogy az ember nem tudja azt illendő színekkel rajzolni. Ezek olyan vagdalkozók, a' kik mindég fegyverben állanak, jóllehet semmiért se viaskodnak. Barátjaiknak szünet nélkül intenek, hogy menjenek által hozzájuk; ámbár e' mellett megvallják, hogy azzal egy se nyer közülök semmit is. Rövideden az a' buzgóság, melly az Atheismust (Istentagadást) terjeszti, még sokkal izetlenebb és tsúfosabb, mint az Atheismus maga.

Mivel ezt a' buzgóságot, melly az Isten-tagadóknak és hitetleneknek van, előhoztam; azt is meg kell jegyezni: hogy ők is különös módon, a' babonának lelkétől el vannak foglaltatva. Ollyan véleményekhez ragaszkodnak, mellyek teli vannak ellenmondással és lehetetlenséggel; még is ők ugyan akkor minden kis nehézséget a' hit-ágazatban úgy néznek, mint elegendő okot annak félrevetésére. Ollyan gondolatok, mellyek a' józan észet megegyeznek, és az emberi nemzetnek véleményeihez minden időkből, s minden népeknél közel jártak, nem említvén, hogy azok a' társaságok vagy egyes személyek boldogságának előmozdítására tzeleznek; ezen gondolatok mondom, mint tévelygések és előítéletek kitsúfoltatnak, azok helyett ellenben ollyan tanítások állítatnak fel, mellyek iszonyuak és ész nélkül valók, sőt legnagyobb könnyenbívóséget kívánnak, ha valaki bé akarja venni. Szeretném egyik-től ezen babonás hitetlenek közül azt kérdezni: ha az Atheismusnak minden nagy állításait fundamentomul felvennénk, a' millyenek ezek, hogy a' világ vak történet által

lett; hogy az élő való, materiából áll; hogy a' lélek halandó; hogy a' mi mesterségesen építetett testünk történetből szerkeztetett így öszsze; hogy a' testek magoktól mozgattatnak 's nehézségjek van 's a' t. és ezeket a' leg-híresebb Atheisták' vélekedése szerint, mint hitvallást öszsze tenné, azután pedig azt egy népre akarná az ember vetni; azt kérdezem tőlek: nem kívántatnék-e ehhez a' hitnek sokkal nagyobb mértéke, mint akármelly más hitágazathoz, a' mellynek magokat annyira ellene szegeznek? Engedtetsek-meg azért nekem, hogy ezen rágalmazókat mind saját hasznok' kedvéért, mind a' közjóra nézve, arra inthessem: tselekedjenek legalább magokkal megegyezőleg, 's ne buzogjanak olyan igen a' hitetlenség és a' babonás esztelenség mellett.

Cœlum ipsum petimus stultitia —

Hor.

Midőn tegnap estve haza mentem, egygy igen érdeemes Pap barátomtól egy levelet találtam. Ebben nekem azt jelentette, hogy tegnapi elmélkedésem' utolsó része néki különösen tetszett. Melléje tette annak a' következő értekezést is, hogy ezt az ő kívánságára közönségesé tenném. Áll pedig az részént nem igen esmérletes jegyzésekből, részént olyanokból, a' mellyek már szokásban voltak ugyan, de úgy a' mint illetet volna meg nem világosítottak:

„A' Hivőt a' legnyakasabb Istentagadó is mentheti, hogy őt megtéríteni iparkodott; mivel ezt olyan szándékkal teszi, hogy mind a' kettőjöknek hasznára lehessen. De

az Istentagadót nem lehet menteni, a' ki a' Hívót megnyerni igyekszik; mivel az ilyen térítés által se magának, sem a' Hívónek hasznót tenni nem iparkodik.

„A' jövődő életnek képzelése az én lelkemnek titkos vigasztalása és enyhítése. Ez azt tselekszi, hogy az egész természet körülöttem vig és örömmel teljes. Megkettőzteti minden gyönyörűségeimet, 's megerősít minden szenvedéseimben. Könnyen nézhetem a' viszontagságokat és szerentsétlen eseteket, fájdalmakat és betegségeket, magát a' halált, és a' mi rosszszabb a' halálnál, még azoknak elvesztését is, a' kik a' világon nékem legkedvesebbek, míg az örökkévalóság és amaz élet van előttem, a' mellyben se félelem se rettegés, se gond, se kín, se betegség, sem elválás nem lesz többé. Miért akar más nékem olyan szemtelenül szolgálni és engemet arra bírni, hogy ez mind tsupa képzelés 's merő szemfényvesztés? Ollyan szép dolog-e, ha valaki rossz újságokat hirdet? Ha álom az: hagyjanak engem azzal élni; mivel mind boldogabbá, mind jobb emberré téssen.

„Megvallom, nem látom által, hogyan bizhatnám magamat ollyan emberre, a' ki se menny-országot se poklot nem hisz, vagy más szavakkal, semmit se tart a' jövődő megjutalmazás vagy büntetés felől. Nem tsak a' természeti magunk szeretete, hanem az okosság is arra ösztönöz bennünket, hogy saját hasznunkat mindenek felett előmozdítsuk. A' Hívónek soha se lehet hasznára, ha nekem kárt tesz; mivel tudja, hogy ő maga is vesz az által, midőn egykor számot kell neki adni. Ellenben, ha tulajdon javát az erántam való

magaviseleténél meggondolja: ez őt oda fogja vezetni, hogy velem annyi jót tegyen, a' mennyi tőle kitelhetik, és őt tartóztatni fogja a' velem való rosszszúl bánástól. A' Hitetlen nem tselekszik úgy, mint okos teremtmény, ha nékem akarátja ellen javamra van, vagy ha engem szerentsétlenné nem tesz, ha ez neki most hasznot hoz. A' betsület és jószívűség megköthetik ugyan kezeit, de valamint ezek az okosság és bizonyos törvények által erősítetnek meg; úgy azok nélkül csak ösztönök, vagy kétséges, megnem határozott gondolatok, minden fundamentom nélkül.

„A' Hitelenség az utolsó esztendőekben olyan jó követkekezéssel támadtatott meg, hogy minden külső helyeiből kiűzettetnék. Az Istentagadó nem tarthatta-meg az ő helyét, 's azért a' Deismushoz szökött által, a' hol tsak a' kijelentett Vallást hozza kétségbe. Mindazáltal annyi bizonyos, hogy az efféle emberek között azok vagynak legnagyobb számmal, a' kik, mivel nem volt jó és kegyes nevelések, és a' vallás' igazságait nem vizsgálták-meg, olly keveset értenek az előttek lévő dologhoz; hogy hitelenségjek tsak más neve tudatlanságjoknak.

„Valamint az esztelenség és meggondolatlanság alapjai a' hitelenségnek; úgy ennek nagy oszlopai és támaszai, vagy a' hiuság, hogy az ember okosabbnak akarja magát mutatni, mint egyebek; vagy az ő bátorságával való ditsekedés, melly szerént a' másik világnak rettentését megtudja vetni, mellynek olly nagy befolyása van azoknál, a' kiket ők gyenge lelkeknek neveznek; vagy annak megvetése, a' mi őket sok gyönyörűségektől tar-

tóztatja, mellyeket magokban feltesznek, 's a' mi őket a' lelkiismeret vádolásival töltibe azok miatt, a' mellyekben már részesültek.

„A' Keresztény-vallásnak bévett főágazati az isteni kijelentésnek tekintete által, olly világosan bém bizonyítottak, hogy lehetetlen azoknak, a' kiknek füleik vannak a' hallásra, és szemeik a' látásra, felőlek meg nem győztetni. Azonban, ha lehetséges volna is, hogy a' Keresztény-vallásban valamelly tévelygés találtatnék; még sem találom azt, hogy abból rossz következtetések származnak, ha az ember ahoz ragaszkodik. Idvezítőnk' emberre lételenek és szenvedésének pontjai természet szerint ollyan hajlandóságot gerjesztenek az emberi szívben a' kegyességre; hogy, ámbár mondom lehetséges volna is ebben a' tévelygés, magának a' hitetlennek is meg kell valani, egy vallás se tehet annyit valósággal a' jó erköltsök' emelésére és előmozdítására. Magas gondolatokat adnak nekünk az emberi természetnek méltósága, és azon szeretet felől, mellyel a' legfőbb való az ő teremtményjeihez viseltetik, 's következésképpen arra köteleznek, hogy tartozásainkat az Isten, felebarátunk 's önnön magunk eránt legnagyobb hűséggel gyakoroljuk. Melly sok jeles bizonyosságokat huzott ki Sz. Pál Apostol, vallásunknak ezen fő-tanításaiból, a' kegyes életnek előmozdítására? Hogy mindenikből tsak egy példát hozzunk is elő: mi lehet erősebb indító ok az Istenben való bizodalomra, úgy a' Teremtőnek irgalma felől szükséges meggyőződésre, mint ez: hogy az ő Fiját adta mi érettünk a' szenvedésekre? Mi ösztönözhet minket inkább a' legalábbvaló embernek sze-

retetére és betsülésére, mint ez a' gondolat, hogy a' Krisztus ő érette meghalt? Vagy mi indíthat minket jobban a' mi szívünknek tisztán tartására, mint ez: hogy a' Krisztus' tagjai, és azon társaságnak egy része vagyunk; a' mellynek feje bűn nélkül való személy? De ez csak próba azon jeles buzdításokból a' kegyes életre, mellyeket az Apostol megváltónknak történeteiből vett.

„Ha a' mái hitetlenek mind ezeket olyan igaz szívűséggel és komolysággal meggondolnák, a' mellyet érdemlenek; úgy nem látnánk ő benne oly nagy elkeseredést, gonosztságot és kevélységet. Nem hoznának-fel olyan híjába való tsűf beszédeket, ellenvetéseket és kétségeket, a' millyeneket minden dolgok ellen lehet tenni, mellyeket mathematice bébizonyítani lehetetlen, hogy a' tudatlanok' elméjét bizonytalanságba hozzák, a' köz tsendességet megháborítsák, a' jó erköltsöket megvesztegessék, és mindenütt zavarodást s rendetlenséget okozzanak. Ha ezen elmélkedések közzül egyik se lesz nálok foganatos, van még egy, melly talán az lehet; mivel az ő hiúságjokhoz van alkalmaztatva, a' mellyet jobban követnek, a' mint látszik, az okosságnál. Ezt a' gondolatot akarnám tehát eleibek adni, hogy a' világon minden időkben a' legokosabb és legjobb emberek azok voltak, a' kik az ő hazájok' vallása szerint éltek; ha abban semmit se láttak a' jó erköltsök és a' legjobb esméretek ellen, mellyekkel birtak az isteni Való felől. Pythagorásnak első regulája azt kívánja tőlünk, hogy az Isteneket úgy tiszteljük, a' mint a' törvények által el van rendelve. Mert ez legtermészetesebb magyarázatja

ennek a' tanításnak. Sokrates, a' ki mind böltsességére mind erköltsére nézve leghíresebb volt a' pogányok között, azt kívánja végső óráján, hogy az ő baráti Eskulápnak egy kaskast vigyenek, kétség kívül alázatos tiszteletből, hazájának bévett isteni szolgálatja eránt. Xenophon azt beszéli, hogy az ő Herczege, a' kit mint a' tökéletesség' remekét úgy ír le, mikor közelgető halálát észre vette; a' hegyeken a' persiai Jupiternek és a' napnak, a' Persák' szokása szerént, áldozatot vitt, a' mint a' történetirónak szavai vannak. Sőt az Epikureusok, és azok a' böltsek, a' kik azt állítják, hogy minden lebegő porotskákból származott, ezen tekintetben különös alázatosságot mutatnak. Mert ámbár, az egy Istennek valósága az ő természet tudományjok' alkotmánya ellen volt; mindazáltal megelégedtek azzal, hogy csak a' gondviselést tagadják, midőn éppen akkor az Istenek' lételet erősítették, mivel az embereknek közönséges hitét, és hazájok' Vallását megtámadni nem akarták.

Küzli BARANYAY FERENCZ.

22.

Nemes tett és dicső Dall.

Egy nemes tettet méltóan zengeni, legédesbb, nehezebb, és dicsőbb munka. Ez csak istenibb Költők tulajdona, kik olly környülményekben erősek vólnának hasonló tetteket vivni ki. — Legszebb jelenet e' földön, midőn egy bóldogító munkáival dicsőült ifjút, a' Költő igaz hevülései közt idvezel. —

A' Dán Korona-örökös a' múlt század végén, megtiltá népeinek a' rab-kereskedést, 's a' piruló Európát példája felgerjeszté; — alattvalóit némelly súlyosbb terhek alól feloldozá, és egy népnek kereskedését szorító lántzait szét töré; — és ezek még mind csak elő-jelei voltak a' reménnyel teljes Királyfi jövő kormányának. Dániát bóldogítá ezen remény-csillag, 's szép jövődőt sejdítettek mindenek ezen dicső-pálya kezdet után; és megzendült Gróf Stolberg koszorús Költőnek lantja, méltóan 's igaz fényben világítva-meg ezen nemes tetteket. Az eredeti, mértékre van; mi itt szabadon közöljük :

Dánia' Korona-Örökösséhez!

Nem zenge még lantomon Ifjú! egy Hatalmas' neve sem; Istennek és örömnék szentelém, a' házi édes bóldogságnak, a' szerelem hő könnyeinek, —

És néked szent természet, berkeinkben 's a' zúgó tenger-partokon, és néked szabadság! szabadság! dicső

érzelme magasbb lelkeknek! merész szárnyallatú dalaim csak kelyhed koszorúzzák zengzeteikkel.

És csak azt lésznek koszorúzendők, mert keblemben egy láng lobog! 's meg fogom izlelni reszketve lankadó ajakkal, midőn egy bús pillanatban halvány halál-kéz nyújtja ált.

Most dicső Ifjú! kellemes virágokat kötözök koszorúmban, mert korán megútálád rabokon uralkodni, mert kémlél, hallál, végzél 's meg tevéd.

Századokig nyöge a' honfi sulyos iga alatt, és te szét töréd! Hald Atyám szent árnyéka, ki példát adál itt és a' tengeren túl. *)

Szét töréd ifjú! 's pirúlva fordulál-el az Ország hálája elől, — a' tengerre tekintél 's meg láttad a' kereskedés nyögjét, melyet az irigység 's haszonvágy' keze szőtt:

Elszakítád, könnyen mintegy pókhálót, 's a' Normánn' repülő hajója nem hódol a' szomszéd révnek, minekelőtte lobogó vitorlák emelnék Kelet-Indiák felé. **)

Az ég nem egyenlően osztá-el ajándékait népei között. Ott vasat olvasztanak lángokkal, itt értt kalászkod habzanak, 's meszsze hegy-tetőkön terem a' kedvet hozó nedv.

Égi Atyánk szabad cserét engede; de a' vak ember fortélyaisal békókba szorítja; a' derék Normánnok élelmeket kínnal vásárolják.

*) A' Költő' atya vőlt az első Holsteinban, ki alattvalóinak jószágbeli szabadságot engedett. A' Királyné is (a' Brandenburgi 'Sófia Magdolna) az ő javallatára adott némelly helyeken illy személy-'s jószágbeli szabadságot.

**) A' Norvégoknak Nyugot-Indiában evezni könnyebb, mint a' Dánoknak. Hogy tehát ezen haszontól megfoszszák, ők kénytelenek valának, minekelőtte Nyugot-Indiába hajóznának; a' Koppenhágai révbe térni, 's magokat jelelteni.

Most idegen sikon terem kenyerek, ha a' zúgó tél korán le száll a' bértzekre, 's fagyos vállairól fényledező havakat ráz alá a' völgyekbe.

Láttam ó Ifjú! mit tettél! 's öröm lepett-meg, — de nem teljes. Nem halmazódtak e' meg Dániának vállaira, a' széttiprott 's özszedült népnek átkai, elfelejtve a' szent ígéket, 's azon érzést, mellyet isteni kéz tön szivünkbe, hogy dobogásával éreztetné mi igaz és helytelen?

Embert vevének emberektől az emberek, — 's levének ördögök! — Ki nézheti bús szemeivel a' szegény Feketék nyomorúságokat, gyötrelmöket 's kínokat?

A' terhes Aszszonyt, ki siralmak közt tördeli kezét a' tenger magas partjain; — nem ejthetvén már könnyeket, bámúl aléltán a' távol hajók után; míg homályosan fülébe zúg. —

A' rablóknak gúny-kaczajok, a' lántz' bús csörgése, férjeiknek bús panaszok, 's remegő sikóltások ifjabb lánykájoknak, kit a' dühösök elszakítának karjai közül.

E' borzasztó rablásnak végét siettetéd! Pirúltan bámúl 's követi nyomod a' büszke Brittus, ha azon szabadsághoz méltó vágyik lenni, 'melly bölcsességen 's igazságon alapúl.

Meszsze csillámjon vége életednek dicső, Ifjú! de végetlen légyen egykori bódogságod. Légy még sokáig testvére Jobbágyaidnak! hiszen mindenikünknek egygy Atyánk vagyón!

GRÓF STOLLEBERG F. L.

Adja jó! Istenünk, hogy illy alkalomkor illy énekeket gyakor halhassunk! mert avagy Horácz 's Pindar dicsőbb tettét, nemesebb lánggal zengének é valaha? —

23.

Magára-vigyázási regulák nagy égi-háborúkor. *)

Szabad mezőn óvakodjék az ember, ha nagy égi-háború a' tető-ponthoz közelít, azon vidéknek legmagasabb helyére avagy csak ehez közel is menni. Alljon vagy feküdjék-le valamelly alacsony helyre, de magas tárgytól, p. o. épülettől élő-fának (kivált cserfának) ágaitól, kazaltól, baglyától 's t. e'f. legalább is 5—10 ölnyi távolságra. Élőfák alatt védelmet éppen ne keressen; mert ezek ugyan leginkább magasságjoknál fogva, villám-vezetők; de az electromosságnak rosszszabb vezetői, az állati testeknél, (mint ezt azon pusztítások bizonyítják, mellyeket a' villám okoz, midőn a' fának legtöbb nedvű részén, az az: a' külső és belső héj között száll rendszerin alá,) innét gyakran a' villám fákról, közel találko-

*) E' tárgyról ugyan már közlött észreadásokat a' Tudom. Gyűjtemény is 1823, IX. 1824, X. azomban a' dolog sokkal fontosabb lévén, hogysem azt több helyen 's ízben előfordítani méltó nem volna; itt is szóba vétetik annyival inkább, mivel az itt mondottak Scholz' jeles Physicájából vagynak kölcsönözve, és kevés szókkal minden tudni-szükségest magokban foglalnak.

zó emberekre vagy állatokra ugrik által, ezen keresvén könnyebb lefolyást a' földre. Ugyan illy eset van azon víz-esések' közeletében, mellyek magasról, p. o. házfödél-csatornákról omolnak-le. Vagynak példák, hogy a' villám állatokat víz alatt is agyon ütött. Nagyobb víz-maszszáktól éppen meszsze kell távozni; mivel a' villám, melly ezekre legkivált szeret esni, útját az emberi testen keresztül vehetné. Az érczből készült jó villám-vezető' közeletében ugyan menykő meg nem üthet; de, ha nagyon közel állunk hozzá, az electromos levég, vissza-pattanás és t. e' f. miatt sérülést kaphatunk. Azért átaljában tanácsos minden magasabb tárgyaktól, mellyekben sok ércz rejtezik, p. o. szekerektől, félremenni. Sőt olyankor ércz-gombok, kés, sok pénz, ásó, kapa se legyen nálunk. Erősen kígyózó állatok is, minéműek az izzadó lovak, mint jó vezetők, az electromosságot magokhoz vonják; melly okra nézve az ember sebes mozgás által önmagát se hozza erős izzadásba.

Szobában tartsa magát az ember vesztég; eltávozva ablakoktól, falaktól, (kivált ha nedvesek), oszlopoktól, kályháktól, függő gyertya-tartóktól, tükröktől, harang-huzatoktól, de kiváltképpen a' tűzhelytől. Az ablakokban érczek rejtezkednek, és a' kéményt leggyakrabban éri villám; részint mivel ez egymaga nyúlik legföllebb a' házfödélen, részint mivel a' belőle felemelkedő füst-oszlop azt még közelebb vezetői özsze-köttetésbe teszi az electromos felhővel; részint azért is, mivel a' korom, mellytől befogva vagyon, az electromos matériának jó vezetőül szolgál; — honnét a' konyhai tűzhely legveszélyesb hely

a' házban. Ha félékenyek, az elővigyázást még föllebb akarják vinni, tehát fa-széket állíthatnak szőrrel tömött párnára (matratzra), és arra ülhetnek vagy fekhhetnek. — Ágyban izzadni ilyenkor veszedelmes, kivált ha az ágy közel fal mellett van és igen meleg tollas. — Kezekkel és kinyújtott ujjakkal fölfelé nyuládozni sem tanácsos.

A' földszinti szobákban az ember több bátorságban vagyon, mint a' magasabb emeletekben. Pinczében még nagyobb a' bátorság, ha egyéberánt tanácsos volna az ott tartózkodás a' veszedelem miatt, mellybe a' hirtelen támadható tűzgyulladás dönthetne. *) Az ablakok' kinyitása, és az ez által eszközlött leveg-folyás égi-háborukor szintén úgy nem árt, mint a' harangozás, hanem a' harangozó mindenkor nagy veszélyre teszi-ki magát. Az a' kis ércz, mellyet a' fegyvertelen ember magával hordozni szokott, ú. m. kevés pénz, óra s t. e'f. a' veszélyt olly kevésé nagyobbítja, mint azt a' selyem-ruhák (ha csak egészen belejek nem varratjuk magunkat), kevesítik.

Mellesleg legyen ide iktatva azoknak némünémű megnyugtatósokra, kik a' menydörgéstől, vagy inkább az élet-oltó villámtól, és az ez által okoztatott hirtelen haláltól szerfölött irtóznak, hogy az efféle meghalás-mód egygy a' legkönnyebb közül való és tisztességes halál; úgymint melly a' Szent-Írási példákkal is megszenteltetett (p. o. Enoché, Illése); és minden bölcsektől, sőt egész Nemzetektől tiszt-

*) Nagy füstöt gyulladáskor kiállhatni megfulás nélkül, ha az ember fejét, ábrázatját vizes selyem keszkenővel letakarja.

tességesnek tartatik. Különösen a' kaukazusi népek felől beszélnek az utazók, hogy azok a' menydörgés eránt rendkívüli tisztelettel viselkednek. Ha közülök valakit a' kő megüt, a' felől azt mondják: hogy Illés Próféta találta-el, és a' jó Isten különböztette-meg a' többi között. Nagy örömkialtásokra fakadnak ekkor, tánczolnak, énekelnek a' holttest körül. Minden vidékekről öszszefutnak hálákodni és Illés' jótétét magasztalni. A' menydörgés eltávozván, a' holtat más ruhába öltöztetik, és valamelly nyoszolyára olly helyzetben teszik, millyenben meghalálozáskor taláztatott; 's most újra kezdik a' sokféle czeremoniázást, melly éjig tart. A' legközelebbi rokonok is szintolly vígak és jókedvűek, mint a' többiek; és a' ki csak a' száját elvoníttaná is, Illés Próféta ellen vétkeznék. Egy hétig tart a' jubilálás, csak akkor fognak a' temetéshez, melly körül a' dolog még vígabban foly.

„Igen sokat tesz ilyenkor (úgymond Kátona Mihály az ő Természeti-Földleírásában *) az embernek, maga bátorítására még azt is tudni, mennyire van tőle a' veszedelem. Ezt pedig a' legeggyűgyűebb ember is megtudhatja ilyenképpen. Valamint megpillantja a' villámlást, azonnal tegye ujját pulzusára és számlálja, hányat üt ez, a' villámlástól kezdve addig, midőn a' menydörgést hallja. Ha ez időközben verő-ere húszat üt; bizonyos, hogy a' való égi-háboru vagy a' menykő még egy egész mértföldnyi távolságra vagyon tőle. Ha csak tizet számlálhat, fél; ha ötöt, negyed mértföldnyire; ha kettőt, hármát, körül-

*) Pesten, Trattnernál 1824. 8. a' 349dik lapon.

lötte; ha együtt tűnik érzékeibe mind villámlás, mind menydörgés, éppen feje fölött van a' veszedelem. Erről pedig senki nem kételkedhetik; mert a' természet-vizsgálók, a' világosság és hang terjedésének gyorsaságát nyomozván, úgy találták, hogy a' hang egy perczentet alatt (vagy míg a' pulzus egyet üt) ezer lábnyi útát hallad, és így kerékszámmal egy mértföldbe húszezer lábat számlálván, hús pulzus-ütés alatt terjed egy mértföldnyire. A' világosság' terjedése pedig olly végetlen gyors, hogy arra (ugy szóllván) majd semmi időt sem számlálhatunk. Ha tehát a' villámlástól fogva a' menydörgésig huszat üthet a' pulzus; úgy egy mértföldnyire történt az a' villámlás, melly öldöklő, 's mellynek hangja a' menydörgés; — és így a' veszedelem is. Egyéb eránt a' villámlást, ha a' felhő egy negyed mértf. magasságra van, 22 és több mértföldre is megláthatni, de a' menydörgés 2—3 mértföldnél tovább nem hallatik."

Edvi ILLÉS PÁL.

24.

Az emberi erkölcs' és erkölcstelenség' tüköre, az-az: az előbbeni századokban élt némelly pogány és keresztény nevezetes, vagy gyalázatos emberek helyes vagy helytelen mondásaik 's cselekedeteik.

Erkölcs nevezet alatt az emberi Nemnek minden névvel nevezendő jó és rossz tulajdonságai értetődnek. Hogy tehát ezen egybefoglaltatott tulajdonságok egymástól különböztessenek, két részre szoktuk azokat osztani, u. m. erkölcsre, és erkölcstelenségre.

Az első általán fogva azon jó tulajdonságokat, mellyek az emberi köztársaságnak hasznára vagynak, foglalja magába. A' második ellenben öszszeséggel azokat, mellyek az előbbeniekkal ellenkeznek, 's a' köztársaságnak kárára vagynak. De mivel ezen nevezettel *Erkölcs*, sokan vissza-élnek, ú. m. e' helyett: *ez a' fíjú rossz erkölcsű*, így mondják: *ez a' fíjú erkölcsös*, mások ismét abban az értelemben veszik: *makacs*, tehát közönségesen így mondjuk: *jó erkölcs*, 's *rossz erkölcs*. Következésképpen jó erkölcsű embereknek azokat szoktuk tartani, a' kik Istenjek' 's Honjok' parancsolatit szen-

túl tartják 's követik, 's az emberi társaságban jámborok, szelídek, nyájasak 's kellemetesek; egy szóval: a' kikben azon jó tulajdonságok, mellyek önmagoknak és a' köztársaságnak javára vagynak, feltaláltatnak. Rosz erkölcsűeknek ellenben azokat, a' kikben az előszámlált tulajdonságok felnem találtatnak, következésképpen magok' kárára, 's a' polgári köztársaság' veszedelmére, bosszúságára és botránkoztatására vagynak.

A' jó erkölcs 's jó viselet, valamint a' test, lélek nélkül, szinte úgy e' két fő jó tulajdonság sem lehet egymás nélkül, mellyek szülik 's nevelik a' jó hirt 's becsületet, ezek viszont az érdemet, melly ős anyjára, t. i. a' jó erkölcsre méltó jutalomul viszsza hárámlik, tovább:

A' jó hír és becsület úgy kíséri 's követi a' jó erkölcsöt, valamint az árnyék a' testet, és a' kellemetes illat a' fűszert, melly szerént a' ki a' jó erkölcsnek birtokába jutand, 's azt csorbulhatatlannul fenn tudja tartani, abban bizonyos lehet; hogy nem sokára a' jó hírnek szárnyaira kelend, 's azokon lépcsőkről lépcsőkre felfelé a' dicsőségig fog felemelkedni, a' mint azt bölcs Aristoteles is következőképpen bizonyítja: *A' jó erkölcsöt 's jó téteményt jutalomul kíséri a' dicsőség.* — Ismét: Libr. 1-mo Eth. c. 9. azt mondja: *A' jó erkölcsnek jutalma legboldogabb 's néminémüképpen isteni dolog.* — Bölcs Sokrates pedig azt mondá: *az embernek éltére legszükségesebb a' jó erkölcs, hogy ha mint ember, nem pedig mint oktalan állat akar élni.*)*

Már csak e' két pogány bölcs' helyes mondásából is eléggé kitetszik, hogy ők a' dicsőségnek 's jó hírnek, mellyhez jó erkölcs nélkül jutni nehezen, 's ritkán lehet, nagy imádóji valának, noha

*) Cicero 5. Tusc. 5: 32.

ollykor az is megtörténik, hogy ahhoz erkölcs nélkül is, pénz vagy más tekintetből jutnak némellyek? de hogy az ez esetben állandó nem lehet, alább maga helyén több példákkal bém bizonyítom. A' mint tehát már feljebb érintém, ők, t. i. az úgy nevezett pogány bölcsek a' jó hír 's dicsőség forró kívánságából semmi után annyira nem gerjedezenek, mint a' jó erkölcs után; az aranyat, ezüstöt, gyémántot, gyöngyöt, 's más efféle drága kincseket a' jó erkölchöz képest, mind semminek tarták. A' mint Sokratesről Laertius így írt: Sokrates gyakor mondogatá: *az arany és ezüst, drága bársony és bíbor, bátor az emberek' szeme-fényét kecsegtetik, 's a' szívet hiúságra ingerlik; azomban még sem egyebek, mint haszontalan szemfényvesztő hiúságok, mellyek a' boldog életre való nézve inkább károsak, mint sem hasznosak.*

De azt mondhatná valaki: ama' nagy erkölcsű férfiak, ú. m. Sokrates, Seneka, Cicero, és még mások többen, minden erkölcsök mellett is, sőt éppen azok miatt lettenek szerencsétlenek, *) arra csak azt felelem: hogy a' ki minden boldogságát e' világi mulandó gyönyörűségekben találja, és a' síron túl semmi más boldogságot vagy jutalmat nem vár, sem boldogtalanságtól, sem büntetéstől nem fél, azt ezeknek üldöztetésök, és haláljuk a' jó erkölctől elidegenítheti, noha még arra azt lehet felelni: hogy néhány fecske nem szül nyárat, mivel naponként tapasztaljuk, hogy általan fogva csak ugyan még is inkább jutalmaztatnak a' jó, mint a' rossz erkölcsű emberek.

*) ú. m. Sokrates méreg, Seneka ereinek megnyitattása, Cicero feje vétele által kínszeríttetének kimúlni e' világból.

A' jó erkölcs' szüleménye, 's annak megjutalmaztatása.

Ama' világ rémítő 's hódító hajdani Rómának egykori Tanácsa, Cincinatus polgár-társát különös jó 's fényes erkölcsre nézve távollétében Dictátorának választá, és őt a' mezőről, sőt éppen az eke-szarvától azon fényes hivatalra Rómába hívá, de koránt sem azért nevezé éppen őt azzá, mintha azon terhes hivatalt más valaki a' Tanácsbéliek közül elfogadni nem akarta volna; mert az akkor már szinte, mint most is az afféle zsiros hivatal olly kapós volt, hogy annak elnyerése végett sokan erszényeiket üríteni nem sajnálák, hanem egyedül csak azért, hogy Cincinátusnak feddhetetlen erkölce, melly még azon időben minden kincseknél hatható-sabb vala, mindnyájokét felül haladá, 's az által ő magának nagy hírt 's érdemet szerze.

Ama nevezetes mind észére, mind különös jó erkölcsére való nézve híres Lelki-atyá Sz. Ambrus, egy Constantin nevű fő rendű férfinak (de nem ama nagy Constantin Római Császárnak) a' többek között azt írá: *Kettőre van szükséged, úgymint: jó lelki-esméretre, és jó hírre; jó lelki-esméretre az Istenért, mert valamit a' nélkül teendesz, annak az Istenre való nézve semmi kelleme, magadra való nézve semmi sikere nem lehet. Jó hírre pedig felebarátodért; mert a' nélkül az sem fogja dolgaidat igen kedvelni, dicsérni, javallani 's ajánlani, melly nem kevés akadályára vagyon a' jó előmenetelnek. *)* Mert valamint a' fűszer az étet kedvesebb ízűé, 's a' finomabb festék a' durvább rajzolatot is tetszetősebbé teszi; szinte úgy a' jó hír némelly bár cse-

*) Epistola ad Const.

kélyebb tettet is nem kevésbé díszesíti, magasztalja 's ajánlja; de mind a' mellett vígyáz, nehogy annak határát által hágd, ne talántán úgy járj, mint amaz, a' dicsőségben, 's nagy hírben, névben telhetetlen Világ-hódító Nagy-Sándor, a' ki a' dicsőség' fényétől annyira elszédítettett, hogy több díszteien cselekedeteivel az érdemlett dicsőségének valódi fényét is meghomályosította. A' többek között, már csak ezzel is, t. i. midőn szoptató dajkája' fiját, 's tulajdon életének megmentőjét, a' hős Clítust egyedül csak azért, hogy midőn e' gögös, édes Attya Filep eránt háladatlan fijú, említett Attyát vérrel szerzett borostyánjaitól megfosztani törekede, annak, mint háladatos jobbágya, 's alatta vítézkedett hív katonája, pártját fogta; 's azon felül, azzal találá kérkedni, noha méltán, hogy éltét a' büszke Sándor nékie köszönheti, *) részeg fővel tulajdon kezeivel megölé. Nem külömben: egy búja ágyasának kedvéért ama' századok ólta fényeskedő Persiának ősi fő-városát, Persianopolist szinte részeg fővel ágyasának kezéből a' lánggal lobogó szövétneket kiragadván, azon bal véleményel: hogy ez ocsmány tetteivel, jó hírét 's nevét öregbíti, önön maga felgyújtá 's porrá égeté. De ennél még gyalázatosabb tette volt Sándornak, az öreg hív Parmenio hős vezérnek alattomos megölettetése, melly undok gyilkoságot egyedül csak azért vívé végbe, nehogy ezen a' katonaságtól fölötté szerettetett hadi-vezér utolsó fijáért, kit Sándor a' maga ellen való össze-esküvésért öletett-meg, rajta boszszúját állja, melly össze-esküvésnek fő eszközlője Parmenio fija azért leve, hogy őt Sándor egyedül csak azért, hogy a' reá rohanó vadkant előtte ke-

*) Mivel a' Granicus folyójánál történt csatakor életét ő tartá-meg.

resztül nyilazta, 's azon csekély dicsőségtől őt megfosztotta, keményen megveszszőztette. Végre tulajdon házi Istencit, Nemzetét megveté, édes atyát Fülöpet megtagadá, 's mint Jupiter Amon' Istenfija, magát még éltében Isten gyanánt imádtatni nem áttallotta.

A' valódi jó hírt 's nevet nem ez ösvényen keresék az igaz bölcsek, sem nem a' hízeltkedők ajánlások 's dicsőítések által, a' kik külömben is adományokért, nyalakodásokért, más afféle jó téteményekért viszik azt végbe; 's azt, a' mit magok sem hisznek, gyalázatosan hirdetik, valamint a' többek között ama' gyáva 's haszontalan Caracalla Római Császár is, az illy hízeltkedő tányér-nyalókkal akará magát nagygyá tétetni; de híjába megyen az a' vásárra, kinek pénze nincsen; mert a' dicséret érdem nélkül, az álhatatos jó hírnek annya 's nevelő dajkája soha sem léssen. Ugy kell ám a' jó hírről gondolkodni, hogy az nem a' pusztá szónak múlandó hangzaja, hanem mint azt ama' Latiumbeli bölcs Seneka mondja: *egygy egész községnek állhatatos jó vélekedése*, még pedig úgy, hogy valaki ezt, 's azt az embert mindenekben érdemes 's méltó személynek esmérí. Tovább: a' kinek nincs igaz érdeme, akár mennyit dicsérteti az magát azok által, kiket gyakor jóltartásával arra bérlett, soha abból igaz híre nem támad; mert ha egy kettő elhiszi is azt, miben 's miért ajánltatik, de más száznak lesznek, kik annak minden voltát és jártát tudván, minden ajánlásival éppen ellenkezőt fognak szólni; mert könnyű azt által látni, hogy az igaz érdem nélkül való ajánlás többnyire a' nép között inkább sok rágalmazót támaszt, hogy sem igaz jó hírt; mert a' szép hímes lepel, ha a' szél felhajtja, az alatta lappangó alakost gyalázat czégérévé teszi.

Ismét azt mondja Seneka: *az embernek ember-társa eránt való jó vélekedése jobb 's hasznosabb a' sok pénznél.* *) Melly bölcs mondását Cassiodorus helyben hagyván, annak azt az okát adja; mert, úgymond: *mindeniütt esméretes és kedves, ki a' jó hírnek bizonyosság-tételével dicsértetik; és ugyan a' mihez néha pénzzel, vagy más világi fortéllyal senki nem juthat, azt a' tisztességes jó hír megszerzi.*

Azomban, koránt sem olly balgatatagúl kell a' hírt, nevet szerzeni, mint a' fennemlített Jupiter Ámon' fija, avagy ama' bomlott eszű Herostratus, a' ki hogy magát jövődőre híressé tegye, az Ephesusi Dianna' templomát, az akkori világ' ama csudára méltó remekjét felgyújtá. Nemde balgatagság e az efféle dicsőségre való vágyakodás? és még is nem kevesen vagynak a' mostani élők között is kisebb 's nagyobb mértékben olyanok, kik vagy irigységből, vagy a' kevélység szeszétől megrészedvén, mások helyes munkáikat csak azért czáfolják, hogy az által magokat feljebb magasztalják, de csak magasztalják, nem magasztaltassák, jól tudván; hogy azt nehezen nyerendik-meg; nem különben, sokan t. i. egygyik a' másika által tétetett épületet szét szórátja, 's helyette gyakor még alább valót tétet, egyedül csak azért, hogy amannak nevét az ő neve meghomályosítsa, avagy egészen elenyésztesse; mások ismét csekély, avagy éppen hasztalan tetteikkel, 's hiú kérkedékenységekkel híroket nevöket nagy szemtelenséggel vadászszaak; de bár néminémüképpen céljokat elérik is, az efféle erőszakolt hír név, előbb avagy utóbb kinyilatkoztatik, 's előbbeni semmiségébe vissza tér, és mint a' hajnali harmat a' napfénye által, szinte az is az

*) Seneca de medio fortunae.

igazság által elenyésztetik, vagy mint az egykori czifrán felpiperézett 's menyaszszonynak alakolt majmotska, alakja letételével ön tulajdonságában megjelenvén, köznevetség' tárgyaúl szolgált. Avagy: mint az üres hordónak ürege, hangos kongása által elárúttatik; szinte úgy az ocsmány kérkedékenységnek gyalázatos hazugsága, a' szemtelen dicsekedőnek tetemes lealacsonyítására, sőt gyakorta kárára nyilatkoztatik-ki.

Bölcs Aristoteles is azt mondá e' tárgyról: *A' kérkedő, a' mivel magát nagygyá, 's jelessé akarja tenni; ugyan azzal esmérteti-meg önnön maga csekélységét.* *) Mellyre azt mondhatjuk ezen nép példa-beszéd szerént: *a' melly fának sok a' füstje, kevés a' parázs tüze*; hasonlóképpen a' hol sok a' kérkedés, igen kevés ott a' dicséretet érdemlő tetemény.

Számtalan példákat tudnék e' tárgyra még előhozni, légyen azonban most e' következő két példa elegendő, u. m.

Ama' kegyetlen Hon-nyomorgató Laelius Sylla egykor a' Római Tanátsházban fő-bírói hatalmával kérkedvén, mintha a'hoz valami jeles érdemmel jutott volna, C. Julius Caesarnak azt találá mondani: — *Hogy még ő tőle sem fogja kimélleni az ő bírói hatalmát.* Melly fenyegetésére C. Julius Caesar nevetve azt felelé: *Helyesen mondád azt magadénak lenni; mert hogy azt magadévá tehetéd, sok pénzedbe került.* — E' rövid, de súlyos, és csipős feleletével Caesar a' Sylla arczájáról lerántván az alakot, őt tulajdon képében, 's a' maga valóságában mutatá-bé a' Tanátsnak, t. i. hogy az mind, a' mit ő érdemnek tulajdonít, tulajdonképpen nem az ő érdeme, hanem csak pénzéé.

*) Aristoteles L. 4. Eth.

Nem külömben Vatinius Római Tanátsbeli személy, hogy Polgár-mesterré lehetett, sok pénzébe került; de mi hasznát vehette? Sőt haszon, a'vagy dicsőség helyett nem kitsiny gyalázatjára szolgált az nékie; mert kevés napok múlva, minekutánna őt a' Tanáts azon fényes, de terhes hivatalnak elviselésére elégtelennek lenni tapasztalta, tetemes ön gyalázatjára hivatalából kitette; melly esetre őt az éles eszű Cicero e' következő furcsa mondásával tévé nevetségessé: *Vatinius Polgár-mesternek esztendejében* — úgymond — *nagy tsuda történt; mert abban sem télünk, sem tavaszunk, sem nyárunk, sem ősünk nem vala,* *) mivel t. i. csak néhány napig tartott Polgár-mesteri hivatala.

E' tárgyról még azt terjesztem nagy érdemű Olvasóim elejökbe; hogy a' valódi jó erkölcsnek bötse, még a' leggonoszabb, 's kegyetlenebb emberek előtt is gyakorta győzött, 's méltó tekintetbe vétetett, mellyről annyi a' példa, hogy ha azokat mind összeszedném, azokból csak nem egész könyvtár lenne, légyenek azonban most annak bízonyítására e' következő példák elegendők, ú. m. Tóbiás, és Dániel, a' kik feddhetetlen erkölcsaikre való nézve, az első Senakerib, a' második Dárius által kegyelembe vétettek, által látván e' két vad pogány Király, hogy fényes erkölcsaikről sem kecségtetések, sem fenyegetések által el nem távoztathatnak, sőt ahoz tulajdon életök fel áldozásával, 's meg vetésével tántoríthatatlanul ragaszkodának.

A' jó erkölcsnek sok, 's meszsziire kiterjedő ágazatai vagynak, mellyeket mind egygyenként itt elő számlálni a' hely szűke miatt nem vagyok ké-

*) Macrobius. Mivel közönségesen csak így szokták mondani: Ciceró, Cató, 's a' t. évében az az: Consulságában.

pes, a' többek között e' következő példát, mely ide illő, elnem halgathatom, t. i. „Agésilas Lacemoniai nevezetes Király egy valakinek, ki vele „az eránt értekeze:” „Vallyon mely móddal, 's „miképpen kellessen magát az embernek az erkölcs- „ben leginkább kimutatni, hogy az emberi társaság- „ban kedvesen fogadtasson?” Mellyre Agésilas azt felelé: *A' jó lelkű, 's erkölcsű emberek előtt, hogy a' jó erkölcsre szert tehess, 's az által becsületre kaphass, illő, és szükséges, úgymond; hogy örökké jól szóllj, 's a' leg tisztességesebb dolgokat cselekedd.* *) E' rövid oktatásával Agésilas a' jó erkölcsöt egybe szorítván, elejébe terjeszté az értekezőnek, mert a' ki teljes életében örökké jót szóll, 's a' leg tisztességesebb dolgokban foglalatoskodik, az a' jó erkölcsnek tökéletes birtokában vagyon. Melly rövid légyen tehát annak meg szerzésére az út? kiki által látja: t. i. *Jót szóllj, 's jót cselekedj.* Ezen ígékben középpontosíttatnak a' jó erkölcsnek szélesen kiterjedő ágazatai.

Ámbátor az is meg történik, és nem ritkán, hogy a' jó erkölcsnek írigyei támadnak, 's azok által az, ideig óráig elnyomattatni látszatik, mint már Sokrates, Cicero, és Seneka példájokból láttuk, de csak ideig óráig, végre még is fel jön annak előbbeni fényje, 's annak fel magasztaltatása századokról századokra, mint a' hamvaiból újra született Phoenix a' dicsőség láthatárán úgy tündöklik.

Hogy a' jó erkölcsnek gyakorta írigyei támadnak, mint feljebb mondtam, az tagadhatatlan; de miféle emberek azok a' jó erkölcs ellen agyarkodó hóhérok? Valóban nem mások, mint azon erköcs-telenek, kik mind azon jó tulajdonságokat, melyekkel ők nem bírnak, azt ohajtván: hogy azokkal

*) Plató.

mások se bíriának, írigylik, 's kábaságjok miatt annak dicső voltát az írigység által meg csipásodott szemeikkel annak napfény módra tündöklő fényét nem nézhetik, mellyen az igaz bölts keveset, vagy éppen egy cseppet sem aggódik; mivel az a' féle rágalmazás a' jó erköltsű halandóknak megkissebbítése helyett ajánltatására, 's dicsőítésére szolgál; mivel Agesilaus Lacedemoniai Király' ítélete szerint nem csak azt kell tekintenünk, a' ki dicsértetik, vagy gyaláztatik, hanem azt is, a' ki dicsér, vagy gyaláz; mert úgy minden józanan gondolkozó ember könnyen által láthatja, milly ítélettel kellessen az ítéltetett eránt lenni, azt jól tudván; hogy a' szénelő újján megszenyesedhetik ugyan a' gyémántos gyűrű, a'vagy a' füstös gunyhóban a' napkeleti gyöngy; de értékét, és árát azért el nem vesztheti, 's azokat kevésbé megtörülgetvén előbbeni fényjét mi hamar újra meg nyeri.

És így ezen állításomra, t. i. hogy arra kellessen figyelmezn: — Ki által dicsértetik, vagy gyaláztatik valaki, szolgáljon például Antagenes Görög-bölts' mondása, a' ki, midőn nékie egy barátja azt adná hírül: hogy ő az emberi társaság' mindnyájától dicsértetik, azt felelé: *Mikor sok a' dicsérem, éppen akkor vélem magamat alávalónak lenni, és csak akkor hiszem jelességemet, mikor kevesen, de válogatott jó erkölcsűek dicsérnek.*

Nemde bölcshez illő mondás é ez? Mert a' sok dicsérők között lehetetlen dolog az, hogy irigyek is ne találkozzanak, mivel annál valószínűbb dolog sinsen, hogy a' jó erkölcsöt az írigység üldözi, a' mint azt Ciceró így adá elő: *Az írigység a' jó erkölcsnek kísérője, és minden jónak köz-üldözője:* (Cic. 4. ad Hereni) — Seneka is szinte úgy ítélt arról: *Rosz vélekedéssel vagynak, úgymond: felőled az emberek; de csak a' gonoszok, fel se vedd!*

*Szívemre venném azt; ha Márius, Cátó, bölcs Laelius, a' második Cátó, a' két Scipiók rosszszül szölanának felölem, 's igen nehezemre esne, hogy ha azt ezek a' jeles emberek igazsággal mondanák, a' mit a' rosszszak megveszett elméjeknek nyavalyájából mondanak. (Seneca de remed. fortunae) Ollyba tartsd tehát az efféle ocsmány irigység gyümölcseit, 's rágalmozásait, mint a' hold fényét cziholó eb' hasztalan ugatását. Bölcs Sokratest követvén, midőn nékie egy valaki azt mondá vala: *Ha tudnád óh Sokrates! melly rosszszül beszéllenek te rólad.* Mellyre Sokrates ezt felelé: *Lelkem esmérete semmi rosszszal nem vádolván, beszéllenek bár, mint nékiek tetszik, sőt ha megvernek is, csak ne fájjon, nem bánom.* De csak az olly nagy lelkű bölcs mondhatja azt, mint Sokrates vala, a' ki e' világi gyönyöröségeket meg vetvén, a' síron túl reménylő tökéletes boldogságát, melly nagy lelkűségét azzal bizonyítá, hogy midőn a' halált okozó mérget hideg vérrel megivá, az ő bal sorsán sírankozó jó akaróinak még akkor-is mosolygó ajakkal a' jó erkölcs' dicső fényéről szonokoskodék vala, 's midőn egyikétől kérdeztetnék, miért lenne olly jó kedvel? azt felelé: *Azért, úgymond: Mivel a' síron túl sokkal dicsőbb állapotot reménylek magamnak találni, mint itt ezen gonosz emberek társaságában.* És a' mit ő mondott, azt cselekedettel-is bėbizonyította; mert midőn egy gazdag barátja arra unszoló, hogy pénzével a' reá ügyelő Öröket meg vesztegetvén, a' veszedelemtől fusson el; de ő barátját megczírogatván, nékie mosolyogva azt felelé: *Mi gyönyörűséged lenne az illyetén megszabadulásomban, mellyel ártatlanságomat megfertéztetném, 's ugyan az által magamat bűnössé tenném? Nem de sokkal szebben hangzik é az Sokrates barátja füleibe: So-**

krates ártatlanul íteltetett a' halálra, melyre ő jó kedvvel menni kész.

Végre e' tárgyat azzal fejezem - bé, hogy a' jó viselettel tulajdonává tétetett jó hírnek, 's dicsőségnek birtokába maradhasson az ember, elkerülhetetlenül szükséges azt, ugyan azon jó erkölcs', 's viselet' állhatatos gyakorlásával, mellyel megszereztetett, mindenki szemeláttára szorgalmasan, örökké egyenlőképpen gyakorolni, ápolgatni; sőt azt még dicsőbbé tenni igyekezni; mert a' jó erkölcsű ember, mindenek szeme láttára folytatja minden dolgait; mivel abba megvan győződve, hogy jót cselekszik. — Mellyre Julius Drusus szép példát ada: Midőn t. i. egy Építő-mester azt látná, hogy mindenfelől bé lehetne nézni a' házába, hozzá járula, azt igérvén nékie, hogy kevés költséggel, ú. m. öt talentommal, az az: Négy ezer arany pénzzel majd úgy alkalmaztatja a' házát, hogy senki sehonnan többé abba bé ne láthasson: Mellyre nékie Drusus azt felelé: *Sőt én tenéked barátom tiz talentomot adok, ha a' házamat olly állathatóvá teended; hogy abba nem csak a' szomszédság, hanem az egész Város is bé nézhessen, 's láthassa, micsoda élet viseltetik abban.* Mivel Drusus abban bizonyos vala, hogy az ő erkölce fedhetetlen, és hogy ő abban állhatatosan meg is fog maradni. Méltó-is az egyszer megszerzett jó hírre, névre jól fel vigyázni, hogy az meg ne szeplősíttessen, mert azután azt ismét előbbeni fényébe helyheztetni sokkal bajosabb lészen, mint annak előbbeni meg szerzése vala; hogy ha pedig másodszor is meg történik, akkor még nehezebb, avagy éppen lehetetlen, mivel ahoz újra jutni, valamint a' recidiva nyavalya után, az előbbeni egészséget vissza nyerni, olly nehéz. — A' mint Plutarchus mondja: *Az égő tüzet könnyű táplálni,*

's nevelni, az el aludtat pedig nehéz újlag felgerjeszteni. Szint' a' szerént az egyszer megnyert jó hírt, 's nevet könnyebb megtartani, 's gyarapítani, hogy sem az el vesztett előbbi fényébe helyheztetni, noha az, ha meg történne is, mellytől az embernek magát szorgalommal óvni kell, idővel egy állhatatos magunk új jó viseletével némiképpen vissza lehet nyernünk, de még is annak előbbeni teljes fénye alig fog megtérni, mert azon vétkünknek emlékezete, melly által jó hírünk meghomályosított, igen bajosan fog kitisztulhatni, 's legalább valamely kis része homályban fog maradni, valamint a' késben esett csorba köszörültessen az bár mint-is, sőt ha az által annak héjánossága kipótoltatik-is, azért előbbeni nagyságát vissza soha sem nyerheti, 's így az olyaténtől, kit e' szerentsétlenség ért, örökké tartatni azon deák köz példa-beszéd értelme szerént: — Semel deprehensus, centies reus.

Csemiczei CSEMICZKY SÁNDOR,
Cs. Kir. Lovas-Kapitány.

25.

A' nap veszteg-állásának első erős megmutatása.

Alig találnál ugyan olyan igazságot, mellynek hitele olyan nagyon lábra kapott volna azoknál,

kik a' tudós nevezetre reávágnak; a' mennyire köz-kedvességgel fogadtatik, alkalmas ideje már, az a' valóban józan és megczáfолhatatlan vélekedés, melly a' napot az érzékenységre nézve ugyan nyugodalomban hagyja; ellenben a' földet örök mozgásban szereti tartani. De el bírod e titkolni álmélkodásodat, ha okaikat, mellyekből ők azon főigazságot csak gyanították, de éppen meg nem mutatták; olyan hitvány gyarlóságoknak olcsárolom előtted, mellyek már a' kis újjomnak súlya alatt is izre porrá töredeznek, és méltatlanok még csak a' feleletre is. Azomban nincsen külömben a' dolog, de én rajtok nem mulatozom, hanem inkább azon bizonyságaimat adom elődbe, mellyek csak mostan fogják először erős karba helyheztetni a' csillag-ösmerésnek legfőbb igazságát.

Igen-is, a' nap vesztég marad mindenkor, mivel saját fényével ragyog; már pedig minden saját fénnel bíró testek állanak, eleven példák reá az úgy nevezett álló-csillagok, mellyeknek számok sok ezerre telik, mellyeknek azomban egygyike sem változtatja el a' helyét; józan ész ellen való, és a' természet' egyenlőségét háborodásba hozó vakmerőség volna tehát, ki akarni rekeszteni a' közös törvény alól azon társokat, melly tőlök csupán az ide közelébb létele miatt látszik elűtni.

Ellenben a' földet mozgásban állítom lenni: mivel saját fényével nem bír; már pedig minden kölcsön sugárokkal ragyogó testek örökké útban vagynak, mellyre kész bizonyságok az úgy nevezett bújdosók, és a' több százakra felmenő, már eddig ösmeretes üstökösöknek állhatatlan tévelygései. Azután pedig, ha az álló-csillagok és azoknak csak egygyik társok a' nap, forognának; akkor azon ezer meg ezer testek, ugyan azon egy idő alatt futnák-meg egyről egygyig újjaikat; úgy

de a' természet ellen való dolog lenne, nem szolgáltatnak arra példát a' bújdosók, sem az üstökösöknek számos jelenései, mellyekben csak kettő sem akad, a' melly ugyan annyi idő alatt futná-meg a' kiszabott utat. Ismét: ha állani hiszed a' mi földünket, úgy hát a' nap-is csillag társaival egygyütt, minden, valami huszonnégy óra alatt megkerüli az útját; úgy de nem találhatik az egen olyan csillagzat, melly hosszabb, és pedig sokszorta hosszabb idő alatt fordulna-meg saját tengelye körül: hogysen a' mennyi alatt megfutja egész útját; már pedig a' napnak a' tengelye körül való megfordulásra, valami huszonnégy órányi idő valóban nem elégséges!

Azok, kik a' mi aranypetyekkel beszóratott kék mezőnkön járatlanok, minden bizonnyal nem érezhetik, millyen óriási karokkal szorítják a' felhozott okok a' gyakorlott elméket; de a' ki előtt a' tudományoknak dicső királyában a' dörgés nem ösméretlen; a' tudja, mit nyomnak abban a' hasonlatoságból vett megmutatások, főképpen, ha a' hasonlatoságok illyen csoportokban seregelnek, és az ellenkezőre egygyetlenegy példát sem ad a' tapasztalás.

ORMÓS JÓZSEF.

26.

KISFALUDY KÁROLY.

Meghalt Pesten, Nov. 21. 1830.

Századunk' harminczadik esztendeje literaturánk' évkönyveiben a' legörvendetesbek 's a' legbusabbak közé tartozik. A' legörvendetesbek közé: mert a' Nemzet félszázados ohajtását látta a' magyar Akademiában teljesedésre jutni; de szinte egykorúlag vesztette-el koszorúzott fejeinek egyikét, Azt, kinek eltűnt literaturánkon csak igen lassan behegedhető sebet ejte; mert olly időpontban történt, mellyben egy nemzeti-játékszin' felállása több jussal kecsegteti reményünket, mint valaha — 's tudjuk mit nyújtott az Elvesztett, 's mit vala még ezentúl nyújtandó a' dráma' mezején.

Kérgetve a' Minerva' kiadója által, hogy Költőnk' nekrológiát, néhány élettörténeti jegyzékkel kísérem, elmondom itt is, miket három év előtt poetai kézikönyvemben közlöttem felőle, de kiegészítve azokkal, mik élte' utolsó éveit 's azon tiszteletet érdeklik, mellyet barátjai a' Nemzet' segedelmével emlékezetének eszközteni óhajtanak.

KISFALUDY KÁROLY, egyik ivadéka a' Csák nemzetségnek, melly már a' vezérek' korát dicsőítette; Sándornak, a' lyrai költőnek legifjabb testvére, 1790-ben született, Martzius' 19. Téten Győr vármegyében. A' győri iskolákat 1804-ben hagyta-el, az Észterházy herczeg' ezredébe állott, 's jövő év-

ben az olasz-országi — 1809ben a' német-országi háborúban részt vevő. A' honát elhagyó tizennégy esztendő's gyermek Himfyn kívül nem ismert poetai mívét, de ez maga is elég hathatós volt, a' benne szunnyadó erőket ébresztgetni. Énekei már olasz-országban gyűltek füzetekre; a' drámai Musa német-országban hódította-meg. Így támadtak a' *Tatárok magyar-országban*, így *Záh* és *Brutus*, mesterség de nem nyomai nélkül a' benne nyugvó magvaknak. Ezen odavetett dolgozások próbák voltak inkább mint egyéb, 's ő azokat csak némelly barátival közölte. 1810-ben a' húsz évű főhadnagy elhagyta a' katonaságot, 's egy időt déli német-országban 's Helvecziában, utóbb esztendőket Bécsben töltött, hol Körnerrel, a' német *Zrínyi* írójával, barátságos viszonyokban élt. Az alatt a' *Tatárok*-nak egy másolata a' fejevári színjátszó-társaság' kezei közé jutott, 's midőn Kisfaludy 1817-ben Decemberben hónapba térne, már több ízben elé is adatott. Utóbb (1819) az említett társaság Pestnek nagy játékszinén is megjelent, 's a' darabot olly tapssal adta, hogy a' Költő alig szabadúlhatta-meg tüzétől az ifju publicumnak, melly a' színre akarta hurczolni zajos örömeiben. A' régi poetai kedv, mellyet a' képirás' szeretete és üzése szorított-ki kebléből, újra feléledt benne; újra keresztül nézte *Záhot*, általadta a' társaságnak; ez készült azt adni 's már jelentette is, midőn a' darab a' színtől eltiltatott. *Brutussal* a' Költő már akkor sem vala megelégedve, ezen felül a' tárgy nem vala hazai, *hazai* kellett: 's így lőn *Ilka* négy nap alatt, noha öt felvonásban és jambusokban, ha nem jó jambusokban is. A' könnyűség, mellyet magában felfedezett a' dolgozások' ezen nemében, a' buzdítás, mellyet a' publicum nyújtott 's barátjai neveltek, elhatározák őt azon pályára, mellyen első megjele-

néskor annyi veszedelmes helybenhagyás köszöntötte. Ennél fogva a' Tatárokat és Ilkát nyomtatásban adta, 's a' Pesten-kivüli község is örömmel idvezlé a' második Kisfaludy' nevét. 1820-ban kecségetve a' múlt évi tapsok által, a' fejevári színjátszók újra megjelentek Pesten; *Stibornak* csak tíz nap kelle, még kevesebb *Szécsi Máriának* és *Kemény Simonnak*, 's *Iréne'* első felvonásait már már tanulta a' társaság, midőn az utólsók még toll alatt valának. Nem több szorgalommal, de feltűnőleg nagyobb 's valódi sikerrel készültek a' *Kérők*, *Pártütők* 's *Mikor pattant, nem hittem volna* című vig darabok, mellyeknek ezen felül még az a' szerencse juthat, hogy igen jól játszottak. Ez a' két darab, 's a' Janus Pannonius' apotheosisa: *Barátság és nagylelkűség*, ugyan ezen évben jöttek-ki nyomtatásban; 's nagy része olvasóinknak már azt hívé, hogy Kisfaludy elérte a' tökéletességet — midőn ő Helmecczivel öszszebarátkozván, általa figyelmessé tétetett arra, mit kíván a' nyelv 's a' schema; figyelmessé, melly veszedelmes a' könnyűség, ha studiummal nincsen párosítva. Neki nem kelle egyéb, mint ez az intés. Hiusága nem volt olly nagy, hogy a' popularitás' vadászása elragadhatná. Ő feltevé magában, hogy a' Musa' olcsó ajándékit ezentúl visszaigazítja, 's gonddal, áldozattal kincseket viv-ki tőle.

Pályája' ezen *első időszakát*, mellyen a' publicum az ifju költőt kezein hordta, felváltotta egy *második*, 's itt a' mesterség' ismerőji idvezlék hazafiúi örvendezéssel. Az átmenetel' és küzdés' ezen pontját több historiai tragoediák' plánumai jelelik-meg, mellyeknek kivitelét — hijában igyekezhvén önmagával megegyezni — későbbre halasztá. De annál állandóbban foglalatostkodtatá egy *Almanach'* plánuma, melly a' szép literatúrai jobb dolgozások'

központja, egyszer'smind az új iskola' képviselője 's terjesztője lenne. Így támadt barátjai' segédelmével az *Aurora*, melly poesisunknak a' felállított példányok által nemesebb irányt; a' nyelvnek előre nem láthatott díszet kölcsönöze.

Kisfaludy' munkájának nagyobb 's hasonlíthatatlanúl becsesb része az *Aurora*' tíz kötetében, a' magyar poesis' kézikönyvében 's az *Élet és Literaturában* foglaltatik. *Ezek* teszik nevét örök zengésűvé közöttünk, ezek állanak literatúránk' kertében hervadhatatlan díszszel, multhatatlan ragyogásban. Nem tudjuk, elméje' hajlékonyságát dicsérjük e, mellyel a' költés' annyi nemeit mivelte; vagy a' szerencsét magasztaljuk, mellyel többekben koszorúkat vitt-ki magának. Azonban neki ez a' pálya csak készület' pályája volt, 's ő maga mind ezek által tehetségeit csak teljes kifejlésre akará juttatni: míg a' férfikor' egész komolyságával, egész erejével egy magosabbra lépne — arra, hol a' cothurnus osztja borostyánit. *Csak Máté*, Treucsén' szerencsétlen Grófja, volt azon nagy historiai tragoeédiának hőse, mellynek elvégzésében a' halál meggátolta.

Kisfaludy nem csak Költő volt, hanem *Képiró* is; de olajban csak 1822 óta dolgozott. Képzelete a' fellázadt természet' scenájában gyönyörködött; innen az ő darabjai jobbára tengeri szélveszeket, viharokat ábrázolnak; de birunk tőle néhány nyugalmas tájakat is és fiatalabb korából két maga kezével készült *rézmetszetet* — csak önnön arczképét nem bírjuk. Ő, szerénységében, nem hitethetél magával, hogy a' községnek kedves dolog leszen egykor vonásait látni annak, kit az annyira tisztel. Ezen sorok' írója a' kárt, a' mennyire lehetséges vala, ki akarván pótolni, legott barátjának halála után képét gipszben levétette, 's így az arczat

megmenté a' feledségtől, ha úgy nem is, millyen az ép napjaiban vala. De festő és szobrász ígéri, hogy a' gipszkép' segedelmével hasonló képét fogják adni.

Kisfaludy Károly éltében vette jeleit a' felséges uralkodó ház' kegyes figyelmének, a' hazafiak' köz tiszteletének. A' felséges Császárné és Királyné az Aurora' első évének felajánlását Kisfaludynak „a' magyar literatura körül szerzett érdemeire nézve” kegyelmesen elfogadta; a' másodiknak ő fensége' a' Národné' neve ada fényt és ragyogást. A' mult évben pedig fels. öregbik Királyunk egy politikai ujság' (*A' jelenkor*) 's egy tudományos és mulattató folyóirás' (*A' társalkodó*) kiadását engedé-meg neki kegyelmesen. Több nemes vármegye táblabíró-sággal, a' Marczibányi-bíztosság jutalommal tisztelék-meg; a' magyar tudós társaság' igazgató tanácsa pedig Pozsonyban, November' 19. tartott ülésében a' nyelvtudomány' osztályára első rendes taggá őt választotta. Pesti barátjai a' hírt November' 21. vették azon pillantatban, mikor az elfelejthetetlen, lelkét, iszonyu szenvedések után, már kilehelte. Tetemei a' váczigát melletti temetőben takarítottak-el, 's noha az idő esős volt, tisztelői még is olly számosan jelentek-meg, hogy az utcákat, melyeken a' holttest keresztül vitetett, egészen eltölténék. A' tudományok' egyetemének Rectora felszólította az ifjúságot is, 's ez felesen követte a' koporsót.

Barátjai az elhúnytnak elhatározzák egymás közt az Aurora' folytatását, 's a' szerkeztetést Bajza' kezeire bízták. De munkái' gyűjteményét is veendi a' közönség csinos kiadásban; 's csak a' Nemzet' nagylelkűségétől függ, felálland e az az emlék, melyről az ide ragasztott felszólítás szól.

TOLDY FERENCZ.

FELSZÓLÍTÁS

a' Magyar Nemzethez!

Literatúránk 's nemzeti művelődésünkre nézve örök gyászu nap vala a' mult esztendei November 12-dike, mellyen *Kisfaludy Károlyt*, nyelvünk' egyik legszerencsésebb bajnokát kiragadta közülünk a' halál. Ez előtt tizenkét évvel, midőn ő az írói pályán fellépett, fellépése a' legédesebb reményekkel töltötte-el szíveinket, mert tehetségei olly mezőn mutatkoztak, mellynek parlagsága legérzékenyebb hiányát tette a' nemzeti kultúra' kifejlésének — értjük a' játékszín' mezejét. Feltűnt Pestnek színén első próbatétele a' komoly dráma' nemében: **A' Tatórok Magyar-országban.** Minden fogyatkozásai, minden hibái és gyengéji mellett a' darab zajgó, sőt fendörgő lelkesedéssel fogadtatott, mert szokatlan jelenés volt 's kimutatta az ösvényt, mellyen a' hazai színiköltőnek ezentúl járnia — ki az irányt, mellyet játékszínünknek követnie kell, hogy rendeltetésének megfelelni. A' hazát szeretni, annak nagy fi-jait tisztelni, példájik után indulni! ez vala a' nagy lecke, mellyet a' honi ifjúságnak — ez az irány, mellyet csecsemő játékszínünknek adni akart. Utóbb, érezvén tökéletlenségeit, félbe hagyta e' nehéz pályát, hogy azt egykor férfiképen és nagyobb készüllettel újra megfuthassa, 's méltóbb — talán el nem mulandó érdemű — munkákkal gazdagíthassa azon nemzeti játékszín-intézetet, mellynek elébb vagy utóbbi felállítását a' nemzet' buzgóságától bízatosan reménylé. De azalatt is ben-nünket kedves ajándék nélkül hagyni nem akart, 's az Auró-rában évenként sok el nem hervadható virágokat nyújta az általa igen nevedő magyar közönségnek. Vígjátékait, mellyeket itt vettünk, drámai gyakorlásoknak szokta inkább tartani mint egyébnek; de olvasóji tudják, milly hecses adományai azok a' mosolygó Múzának, 's melly igen kevés reménnyel vagyunk jelennen ebbeli veszteségünk' megorvoslásához. Nem említjük a' kellő elbeszélőt, nem a' lelkes lyrai festőt, a' másokat buzdító literátort, a' nemzeti Akademiának leendő nagy cselekvésű tagját, első rendbéli ékességét: említjük csak nemzetünk' egykori jeles tragikus költőjét. T. i. a' legközelebb

múlt télben, felkészültnek érezvén azon műkőrre, mellyben fénylenie régi és fő ohajtása volt, egy nagynemű munkára fordítá minden gondjait: Trencsényi Csák Mátéra! Az a' tűz, mellyel nappalai és éjjelei fel valának tárgyának áldozva, már gyengélkedő egészségét rongálni kezdé. A' töredékeiben is nagy műv ekként félbe szakadt, 's mit az még hátra hagyta erejéből, betegsége végkép elemésztette. Nemzetének hagyott öröksége azon számos munkáji, mellyeket a' költés' több ne-
meiben adott, 's az a' fájdalom, melly vesztességünk' érzését kíséri. Midőn a' negyven évű, 's még egy esztendő előtt erővel teljes férfiúban e' szép élet' reménye hosszú szenvedések után szünni kezdett, barátjai, kik ágyától ritkán távoztanak el, egyéb panaszt nem hallánk ajkairól, mint a' melly füstbe oszlandó szép feltételeit, be nem teljesedendő plánumait 's a' várt dicsó jövődőt meg nem élhetését tárgyazá!

Hazánkíjai! Ő elment közülünk, el örökre. Űljük emlékezetét, mint egy háladatos nép úli hőseiét. Emeljünk neki emléket! Melly méltó ő ezen tiszteletre!

De mi neki ezen tisztelet? Ő annak tanúja többé nem lehet, 's magának állandóbb emléket emelt munkájiban.

Higyétek-el, hazánkíjai, az az emlék, mellyet mi Kisfaludynak állítunk, a' *hazát* tiszteli, mert az a' hazai ügy' méltóságát, a' hazai ügy' becsben-lételetét fogja hirdetni nem csak egyébnelvű polgártársainknak, de az idegennek is: ez látni fogja, hogy végkép nem alszunk, nem tespedünk, hogy vannak, kik dolgoznak, vannak, kik a' dolgozót méltányolni tudják; az a' *hazafiakat* tiszteli, kik a' hazát lángolva szeretik, az érdemet becsülik; az *ifjainkat* tanítani fogja, hogy ők is kövessék példátokat, midőn áldozatitok által mutatjátok, hogy háladók vagytok az érdem iránt; tanítani, hogy ők is kövessék az elhunyt bajnok' példáját; hogy érezzék, melly édes a' mi közanyánkért fáradni, 's melly szép a' polgártársak' hála-jára érdemet tenni — buzdíttassanak, hogy ők is talán illy tömjént nyerjenek, mikor fejeik őszülni vagy már föld alá szállani fogtak. Hiúság ez? Igen, de melly nemes, melly hasznos, melly megbecsülhetetlen hiúság! Vajha többen ingereltetnének általa és munkálkodnának a' helyett, hogy nem hiúk és nem munkások.

Tisztelőji az Elhunytanak! Mi, kik bátorkodunk érzésiteknek ezen utat kimutatni, hiszszük és reményljük, hogy felhi-

vásunk, hogy kérésünk fogamat nélkül elhangzani nem fog. Reményljük, segítséget fogtok nyújtani, hogy az érdemes férfin ezen tisztelet nélkül ne dúlt legyen ki. Engedjétek-meg, hogy példát is mutassunk-fel, mellyet követni nem lesz kevésbé szép, mint azt adni szép volt. Míg mi Pesten e' tárgyban tanácskozánk, Arad' több szép lelkei, legott a' szomorú hírt után, a' Meghalt' emlékezete' dicsőítésére, buzgó készséggel két száz forintot tevének össze, 's tőlünk kérdezik, mitevők leszünk? Vannak egyéb áldozatok is, mellyeket még tilos megneveznünk. Hazánk' földé márványt fog adni, hazánk' első szobrásza abba életet! 's hála az égnek, hogy nem vagyunk kénytelenek azokat külföldről venni: egyedül Töletek függ tehát, hogy a' hazafiúi és nemzeti műv felálljon!

Két út nyílik ezen emlék' falallításának elősegelésére. Egyik az Arad' nemes példajaként, a' *szabad adakozás*, mellyre a' nagy Elhunynak minden tisztelői ezennel felszólíttatnak 's kéretnek, hogy a' magok' körében ezen valóban *nemzeti* ügyet mindenkép előmozdítani ne terheltesse. Kik szívesek lesznek az adakozásokat elfogadni, méltóztassanak a' segélők' neveiket, rangjok' jegyzékével 's a' begyűlt pénzzel — melly Méltóságos *Gróf Károlyi György* pénztaraban fog letétni — Pestre, a' nevezett Mélt. Gróf titoknokához Táblabíró *Bártfay László*hoz biztos alkalom által beküldeni. Kötelességünknek fogjuk tartani, minden félévben az újságlevelek által a' közönséget az áldozattevők' neveivel buzdításul és hála' jeléül megismertetni. Az emlék' *rajzolatja*, rézre metszve meg fog jelenni az 1832-diki Aurórában; 's felemeltetése' helyéről — mihelyt az meg lesz határozva — valamint magának a' munkának, mellyet hazánk' elismert tehetségű művésze *Ferenczy István* vállalt magára, haladásáról és költségeiről az adakozók koronként tudósíttatni.

Második út ezen nemes célra az *Elhunynak munkájára való előfizetés*. T. i. tömérdek költségeket kívánván egy illy, szabad ég alatt állandó nagynemű emlék, az aláírtak megfontolván barátjok' írói nagy hírét és popularitását, ezeknek kiadásából annál nagyobb, az emlék' felallítását segélendő, hasznot reménylenek: mivel az előfizetők célunk' mind annyi előmozdítójának fognak tekintetni. A' gyűjtemény ezen cím alatt:

KISFALUDY KÁROLY

minden munkái

tíz kötetben, életét, verseit, komoly drámáit és vígjátékait, novelláit, elbeszéléseit 's némelly vegyes írásait fogja magában foglalni, 's a' *Költő* képével lesz ékesítve.

A' kiadás nagyobb 12-edréthben, ízléssel és csínnal fog ajánlkozni, minden kötet 180—206 lapot tölteni, 's az egész három osztályban megjelenai úgy, hogy az első három kötetből álló, haladék nélkül ez idei pesti Medárd-napi vásárban — a' második, hasonlókép három kötet, Novemberi — a' harmadik, négy kötetnyi osztály okvetetlen jövő évi Marcziusi vásárban lesz a' részvevők' kezeiben.

	<i>Nyomt. papír.</i>	<i>Velin papír.</i>
Az egészre az előfizetés	6 fl. — — CP.	9 fl. — — CP.
Egy egy osztályra —	2 — 20 kr. —	3 — 30 kr. —
Egyes kötetekre —	— — 50 kr. —	1 — 15 kr. —

Előfizethetni minden hiteles könyvárosnál az országban. Kassán, a' Minerva' kiadójánál. De legbiztosabb reményünk az, hogy az Elhunynak számos rokonai, barátjai és tisztelői mind annyi ügyészei lesznek ezen előfizetésnek. A' bekerülő pénzt ismét *Bárfay Lászlóhoz*, vagy *Eggenberger* úrhoz, mint ebben megbízott középponti könyvároshoz beküldetni kérjük.

Ajánljuk a' nemzetünk' dicsőségét tárgyazó szándékot polgár-társaink' hazafiúi buzgóságába, melly egyedül képes azt megérlelni és létre hozni.

Pesten, Januárius' 25-dik. 1831.

A' Kisfaludy Károly' emlékére és munkái' kiadására ügyelő társaság :

Bajza, Ügyvéd.

Bárfay László, Táblabíró.

Bugát Pál, kir. Egyetembéli Professor.

Forgó György, Ns. Pest Vármegye Főorvosa.

Helmeccy Mihály, Táblabíró.

Schedel Ferencz, Dr. 's a' Pesti orvosi kar' tagja.

Stettner György, Táblabíró.

Szalay Imre, kir. Egyetembéli Theol. Prof.

Vörösmarty, Ügyvéd.

Walther László, Táblab. 's a' Mélt. Gróf Károlyi Nemzettség' levéltárnoka.

27.

Külömbfélékből.

(Folytatás.)

Víz-szorulatok.

Az Amazonok vizének a' Cordillerák magas bércei közt 4 szorulatjai vannak. Legnevezetesebb az, melly Szent Jágo és Borja közt van. A' folyam ezen szorulat előtt 250. öl szélességű lévén, két egyenlő erányba vonuló szikla-falak közt nyomúl át, melly falak' legszűkebb köze 25. öl. Itt a' habok olly gyorsak, hogy bár semmi víz-esések nincsenek, alá látszanak omlani.

Még nevezetesebb Connecticut vizének szorulatja Új-angliában. Hoszsza ezen nagy folyónak 500. angol mértföld, 's torkolatjánál 4. 200 mértföldel torkolatja előtt, két bércek közt, 15. lábnyi szélességű helyen foly, 400. rőfnyire. Itt láthatni a' természet' egy csuda jelenetjét. A' víz itt, a' két rendíthetlen bérczfalak nyomása, 's a' rettentő gyorsaság által, olly keménnyé szoríttatik, hogy befeszíteni semmi éles vas-rudat nem lehet; a' vas, ón, dugófa itt egyenlő nehézségűek. A' víz özsze-nyomhatóságát itt maga a' természet hozza fényre. Hihetetlen sebbel zúg itt a' vas keménységű dühös folyam keresztül, 's a' legroppantabb fákat villámként dönti szét. — Földrengés által váltak é szét azon bérczfalak, vagy a' dühös habok mosták é át? meghatározni nem lehet; mert tapasztalások bizonyítják mind ennek, mind annak lehetőségét.

28.

Ns. Nógrád Vármegye' fenyítő Intézetje.

Nemzeti törvényünk' alkotmányát az igazság'
Útján védni tudó, az egész hont tiszteletedre
Gerjesztő Nógrád! — a' sphaerák' fent kebeleekben
Érzem lételemet; mikor a' szép nemzeti lelked
Themis' szentségét, a' törvényt véli, hogy ép azt
Senki se bántja; Minerva *) vezéred az emberiségnek
Köz hasznára ügyelsz: a' mesterség folyamatba
Jön még a' durvább', rabló', heverő' keze közt is.

Óh be követni való, kimivelt ész' bölcs szüleménye
Intézet; hogy ezentúl a' több roszra töreksző
Mindenféle gonosz, jött-ment vagy munka-kerülő,
Hontalan és koldulni szokott, de dologra erős ép,
Más kenyerén élő szemet ember; akár ha szegény és
Nincs munkája, hogy éhségtől ment lenne: azonképp
A' füst lepte cigány „pokróczot szőni vitessék.”

Mennyi gonosztévő meghízott eddig az álom'
És henyeség' karján a' tömlöcz' csendes ölében?
Több több roszra csinált heverésében veszedelmes
Plánomot, és nevekedve erőben újra orozni
Kezdett; mert dolgot nem szokván, nem tudá élni.
Vagy ha verések után nyomorúlt lón; bűne jutalmat
Vesz; mert kéreget: így holtig tartó kenyeret nyer.
Sok gyengébb pedig a' fogház' büszhödt üregében
Elvesz elébb, sem mint ártatlansága kiszűlne:
Vagy csintéte miatt a' bűn-bér lenne kiszabva.
Munkához szokik így és élhet friss levegővel.

*) Homerus szerint most különösen úgy értetik, mint mindenféle fonásnak
és szövésnek feltalálója.

Hówárt' lelke lebeg *Nógrád* jó Rendje felett, szent
Háladásra fakad; czélt ért hát hólta után itt.

A' leb'selni szokott kapa és kaszanyel kikerülő
Átsorgó piatzos, 's armer Reisender: az olyan
A' ki javát felivá: vagy dolgot tenne; — de nincs: a'
Singara városi nép *) kóldúl, csal vagy lop azért; mert
Éhezik és heveréshez van már szokva. Az éhség
És henyesség számos rosszsaknak mesterek-annyok.

Szent emlékezeted *József!* ki az annyira elmés
Renyhe cigányt akarád, hogy szántó lenne, tanúlna
Mesterséget, — imígy hasznossá tenni igyekszél.
Római olly század 's *Fridrik'* kora jön-fel egünkre,
A' mikoron minden köteles vala vallani-bé; mit
Dolgozik és minemű éltet folytat: heverőt nem
Szenyvede a' kormány. A' Nagy *Fridrik* pedig éppen
Nem hagyja népe között senkit kóldúlni, ha mászni
Még gunyhójából kitudott, töltést igazíta.

Honunk' génusát szeretet bölcs *Nádor* Urunkat,
Mennyi öröm lepi-meg, mikor értésére fog esni
E' Megye' Intézetje: mivel felséges igen jó
Szíve Hazánk' gyarapuló díszén mind igen örvend,
Mind jutalommal előviszi a' szép tétre igyekszőt.
Képzelem érdemmel tellyes Gróf *Keglevits* Úr is
Melly igaz édes öröm' hevitől fog lelkesedésbe
Jönni ezen híren. Méltónak nézi Megyénket
Mind inkább születési tetőjéhez; hogy az illy szent
Czélra sietni tudó Rendeeknek vette kezébe
Kormányok'; mi után elhervadt *Bruntzvik* az áldott.
Mit mondok; mikoron Nagy Méltósága ezen köz
Jóra derék summát közlött: így *Rudnay* Herczeg,
Így *Kóburg*, *Nádasdy*, jeles *Gyurtsányi*, *Kubinyi*,
És *Sréter*. Bizonyyára egész Haza fogja becsülni
Nemzeti jóra haszon-keresés nélkül Magyarokhoz
Illő dolgotokat. Valakik pénzel vagy egyébként
Ezt sikereztették; a' virtus', nemzetiség' szent
Emlékjébe bevési nevek' biz' az érdemesítő
Fáma, hogy a' maradék követőjök légyen örökké.

*) *Singara* hajdan *Mesopotamia'* városa; nem lehetetlen, hogy a' lusta ezi-
gány-nép (*Singari*) innét eredt.

Égbe verő hegyeid várakkal rakva valának —
 Nógrád: a' vas idő' dühödő hada földre sodorta —
 Eldódid' nagyságok azokban tűnt-ki 's ama' fő
 Bajnok Nagy Mátyás' győzhetlen hős-seregében. *)
 Más százban élünk; Felséges bölcs *Fejedelmünk*
 Mars' dühitől védlőnk: Magyarom tudományra ügyelgess!

I. HOMONNAY IMRE.

„A' Haza jó néven veszi mindentől, a' mivel és a' mennyivel bir, értékéhez mérséklett szolgálatját.”

(F. M. O. *Minerva*. 1829. Apr.)

R o m á n c z.

A' rosszszúl választott Vő.

„Kelj-fől Lénám! ne szunnyadozz! —

De, ah, mi szép, mi bájos ő,
 Kitünt hó keble duzzadoz,
 'S szívéből bús sóhajtás jó!”

A' hajnal, melly piros szárnnyal
 Legyingeté, búcsú-csókot
 Hint szemhéjjára, 's elszárnyal,
 Föl nem kelthetve e' nyugvót.

A' kelő nap is fény sugárt —
 Küld harmatsöpp közepette
 Rá; de körüle bár mint járt —
 Bajfénye föl nem kelthette. —

*) Fekete sereg.

„Serkenj Szerelmem! — Ah dobog
 Űzőnk' vasas paripája:
 Hallom, csikorg foga 's lobog
 Tolla 's tűz szemkarikája.”

Tibáld tűnődik, — 's a' lyánynak
 Mejjére keltő csókot szór; —
 Hah, de zúg Gúr, 's szikrát hánynak
 Vitézi 's a' száguldó pór. —

Gúr vágya a' szép Lénára,
 De ő Tibáldot szerette,
 'S ha csókot szórt Tibáldjára,
 Mindent megvetett felette;

De Atyja, a' gőgös Zarta
 Gyűlölte ezt, és Vejének
 Ég 's föld ellen nem akarta,
 Mert ez csekély volt gőgjének.

Közelg a' mennyekző, Gúr már
 Mint Vőlegény büszkén forog;
 De Léna csak zord halált vár,
 'S keblében vad zaj háborog.

Eljött Tibáld süllyedt arcczal,
 Vég búcsút nyög; — de Léna szól:
 „Tépj-ki poklobból!” — bent harczol
 Tibáld, 's utóbb' reá-hajól.

Terül az alköny' fátyla,
 Ég, föld komor homályban reng,
 Tibáld most előszárnyola
 Lován, 's Lénával elkereng.

Ragadja, mint szél a' pihelyt,
 Döngése a' csendben rivad, —
 'S éjfélkor egy vad erdős helyt
 Mind kettő nyugton elszunyad. —

Kel már Léna; de borzadás
 Újont lezárta szög szemét.
 „Itt Gúr!” folyt rajt' hő izzadás,
 'S gyújtá vad szíve' szellemét.

„Hah, lyányzsivány! attól fosztod
Éltem; melly egy csillagzata?! —
Lezúz dühöm útált porod'
Vak éjébe pór' fajzatja.”

'S vág Gúr; — de az ótalomra
Szökelt Hív rogy-le előtte.
Dühöng Tibáld, és halomra
Vágna mindent körülötte;

De meszszeről egy nyíl suhan
Rá, hű szívét által-járja,
'S hörgő Lénájára zuhan. —
Ah már őket hús hant zárja!

* * *

Nyúgodj sorsúztá pár! rokon
Hűségtek szenderítsen itt.
Hús szél lengesse sírtokon
Rengő virág' nyílt kelyheit.

Barátomhoz új esztendőkor!

Nézd eme' dült vár' agg romladékit. Ennek
Fénylő tornyai a' felhőt fenyegették;
De hős parancslóji már porban pihennek,
'S ércz falait a' mord idők lefektették.

Kérdezd ezt: hanyadik esztendő korholja
Mohos düledékit? — csak figyelmezz erre,
Hallhadd majd, a' mállott hasadék' bágolyja
A' mit vissza-huhog, rá-megy majd ezerre.

Az idő' sas szárnyán gyorsan elsuhanak
Ezek ő felette. Fél Századok éppen
Mint egy percz a' Semmi keblébe rohantak,
Gyorsabban mint a' nyíl, melly a' célba reppen.

Igen! gyors az idő, előzi a' villám'
Tünését, 's gondolat' szárnyait haladja,
Irígy ez, a' szépet rabolja, 's a' csillám
Porban nyög előtte csak int 's megtámadja.

Mi marad hát nekünk, melly dúló erejét
Győztesen kaczagja? Oh az erkölcs 's nemes
Tett ennek jármából felemeli fejét,
A' virtus örökön fényleni érdemes.

A' porból vett test bár szép 's ideál, léte
Még is csak múló, 's majd kellemi porzanak;
De a' nagy tettek mind dícsőülve Léthe'
Tulsó partiról is vissza-sugárzanak.

Érted ezt Barátom? hallod kong az óra,
Élted' egy szakaszsa ismét elszárnyala.
Kelj! a' renyhe Álom' keblén szunnyadóra
Héj, kárttéve bukkan a' mélység' angyala.

Míveld 's használd az Ég' lelke által beléd
Lehellett erőket. Borúid szélytűzik
Ezek, 's ha szorgalmad' reájok szenteléd,
Nevedet az egek' fényi közzé tűzik.

E'ként bár számos új év rád ne virradjon,
Sokat éltél immár, nem törődhetsz véle.
Mert bár sirpadlanja korán rá szakadjon,
Ki keveset, de jól élt, eleget éle.

Sz* D*

S O M L Y A I
B Á T H O R Y I S T V Á N ,
L E N G Y E L - O R S Z Á G ' K I R Á L Y Á .

Született 1533^{ban} Septemb. 12^{kén}.

Meghalt 1586^{ban} Deczemb. 12^{kén}.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

NEMZETI

FOLYÓ-ÍRÁS.

Hetedik évi Folyamat.

1831.

MÁSODIK KÖTET.

ÁPRILISZ, MÁJUSZ, JUNIUSZ.

A Felséges kir. Magyar Helytartó-tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ'
ÉS ÁROS' BETÜIVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

ELŐSO MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

1843

FOLYÓ-IRÁS.

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

Utolsó kötet

MISODIK KÖTET.

ALFÖLD, MÁJUS, JÚNIUS.

A kötetben két, a magyar irodalom történetéhez kapcsolódó, különösen érdekes és hasznos anyag található.

KISFALUDY

ELŐSO MAGYAR-ORSZÁGI

ELŐSO MAGYAR-ORSZÁGI

Tudományos Jelentés.

Kassán Ellinger István' Könyynyomtató-Intézetében éppen most hagyá-el a' sajtót, e' következő Czimű munka:

Sokrates' Nevezetességei. Xenophon' munkája magyarra fordítva Kis János által. Hozzá-járul Sokrates' élete, néhány jegyzetekkel 's magyarázatokkal egygyütt. —

Ditséretére szükségtelen egyebet mondani, mint azt: hogy valamint Xenophon, kinek ez leghíresebb remeke, a' régi Görög-írók' egygyik leghíresebbike 's legklasszikusabbika; úgy Superintendens Kis János Úr is a' Fordító, a' Magyarok között igen tisztességes helyet foglal el. — Találtatik Pesten Eggenberger, Müller, Wigand Otto, 's Posonyban és Sopronyban Wigand Károly Fridrik Könyvárosok' boltjaiban. Az ára 1 f. 20 xr. ezüstben. —

**„Sprüchwörterbuch in sechs Sprachen : Deutsch ,
Englisch , Latein , Italienisch , Französisch ,
und Ungrisch. Von Georg v. Gaál. Wien ,
bei Friedrich Volke. Gedruckt bei A.
Straus's sel. Witwe. 1830.”**

Ezen hat nyelvű, 324 lapnyi, A. B. C. szerint elrendelt, 1808 válogatott jeles mondásokból álló, 12-*ted* rétbén, gyönyörű betűkkel, szép papiroson készült Gyűjtemény, Galanthai Eszterházy Miklós Ő Herczégységének (Titt.) ajánlotta. E' munka már csak ízléssel tellyes külsejénél fogva is

meglepi az Olvasót. Belseje, 's foglalatja pedig méltán hasonlítható egy oly megrakott méh-kashoz, melybe a' méhek külömbkülömbféle orvosló erejű virágokból szívott becses munkájokat egy halomba gyűjtik; hogy azzal a' szenvedő emberi Nemnek mintegy írúl szolgáljanak. Éppen így nyújtja tisztelt Írónk egybe-gyűjtögetett gyönyörködve-oktató mondásait Olvasóinknak mulattató tanúságokra, hasznokra, és javokra. Nincs is különben; mivel csalhatatlan igazság az: hogy minden Nemzet' tudományos bölcsességének gyümölcsöt termő virágjai; mintegy dió-héjba szorítva, nagyobbára az illy rövid, de nyomos mondásokban szoktak elterülni; sőt maga a' Krisztus is tudományát kissebb nagyobb parabolákban terjesztette.

Különös mindazáltal, miért szorította édes Magyar nyelvünket oly keskeny körbe, a' Munka' tisztelt Kiadója, hogy a' magyar textust oly gyéren adja Gyűjteményében, — oly gyéren mondom: hogy kéntelen a' szemlélkedő lapról-lapra, szemeit kínózva, mintegy mezgerélni a' magyar-mondásokat; holott valamint szívünk, szinte-úgy nyelvünk sem szűkölködik a' jeles és velős mondásokban. —

D. M.

F o g l a l a t.

SOMLYAI BÁTHORY ISTVÁN, Erdélyi Fejedelem és
Lengyel-Orszagi Király' Élet-képe.

Negyedik Füzet. — Áprilisz.

	Lap.
1. Ariadne. — (Ormós József)	257
2. Pölykletus' útazása, vagy Római Levelek, Huszonhetedik Levél. <i>Folytatás.</i> (S. K. J.)	269
3. A' Számvetés-Tudományra való néhány elmés kitalálni való felvetések. (Prof. Szigethy Gy. Mihály)	282
4. Szeretet és Barátság. (Körmendy Kamill.)	290
5. Honunkat érdeklő kivonás, ezen munkából: <i>Bibliothek der neuesten Entdeckungsreisen u. s. w.</i> Wien, 1826. (N. A. Kiss Sámuel.)	297
6. Varás-mesterség (Zanberkunst) (Balajthy József.)	300
7. Külömbfélék. Egy ifjú Színjátékos' fohásza. — Erény. — Az idő' szelleme. — Gyönyör — Szomorúság. — (Főhadnagy Staut József.)	315
8. Klopstock' Hymnusa a' Feltámadásról. — Az ártatlán Pásztor-lyánka. — Az Epedő.	318

Ötödik Füzet. — Májusz.

9. MÁRIA, IVik Bélá Magyar-Király' hölgye. (Debr. Bárány Ágoston.)	321
10. A' Heréltt. Terentius' Vigjátéka. (S. K. J.)	336
11. A' Magyar-nyelvet a' Hazában közzé lehet tenni. (Csáfordy János, V. Segéd-pap.)	388

12. Külömbfélék. — Különös házasság' módja, az Amboina Sziget' lakosinál. — 'Sigmond Király' önnéletrajza 's némelly vonásai. — Huszsz János és ama nagy hitű Aszszony. — Mi legbecsesebb a földön? Különös ára Magyar-Országban 1440 's 50. körül a' Jóságnak, baromnak 's portékáknak. - 392
13. Oszsián. — (Horvath János.) - 397
14. A' szorgalom. — Sok út vezet az érdemre. — (Csáfordy János.) - 398
15. M—y Daniel Úrhoz. — (Homonnay Imre.) - 400

Hatodik Füzet. — Juniussz.

16. Somlyai Báthory 'Sofia. (Prof. Csengery József.) 401
17. Polykletus' útazása, vagy Római-Levelek. Huszonnyoltzadik Levél. — Folytatás (S. K. J.) - 412
18. A' Keresztyének' sorsa mái napság a' Törökök között. — A' hadi-ütközet' rajza. — Az állatoknak házhoz fogadtatása, vagy: a' társasélet' czéljai, előadva egy Mesében. (E. I. P.) - 424
19. II. Béla névtelen Jegyzőjéről (Sz.***). - 432

S O M L Y A I

BATHORI ISTVÁN,

Erdélyi Fejedelem és Lengyel-Király.

Régi Magyar-törzsökből származott, 1533-ban jött a' világra Szeptember 27-kén, atyja István, Ország' Nádorispánya vala; anyja Telegdi Anna. Még mint gyermek nagy kedvét találta Báthori a' tudományokban, és értelmes oktatók' vezér-
lésök alatt azokat nagy szorgalommal tanulta. Fiatal korát I. Ferdinand' Király' udvarában tölté, hol jeles' magaviselete, 's a' mesterseg után lángoló vágyakodása által szembe kezdett tűnni. Ferfiui korában, mint katoná szolgált az akkori polgári-háborúban, 's korán kezdé ragyogni mint a' puskalövése' jobb módjának fel-találója, 's szokásbahozója. Ezután Báthori, Zsigmond János Erdélyi-herczeg' udvarába került, kinél több diplomaticai követségben nagy előme-nettel szolgált; nevezetesen I. Ferdinándhoz, több izben Maximilián Királyhoz; hanem második követségének alkalmatosságával (mivel Her-

czege a' békekötést megszegte) elfogattatott, és két esztendő t szoros fogságban busongott által. Fogságának idejét tudta Bátori használni, azt a' tudományoknak szentelvén; nagy szorgalommal olvasta a' régi 's újabb Irók' munkáit, 's ez által lelkét mind inkább pallérozta. Zsigmond János halála után Bátori megegyező akarattal Erdélyi-herczegnek választatott Május' 28-kán 1571-ben, mellyről mind a' Magyar Királyi-mint a' Török-udvart tüstént tudósította. A' Török Császár megküldé néki a' herczegi Méltóság' jeleit, mellyek egy zászlóból, hatalom-palczából, kardból, 's kalpagból állának; 's intette egyszer'smind, hogy a' Zápolya-Ház, 's a' fényes Porta között lévő régi barátságot elmulaszthatatlanúl tartsa fenn. Maximilián Császár is, noha a' Rendeknek Békesit ajánlotta, ezen választást helybenhagyta; 's egy bizonyos formát küldött néki, melly szerint az esküvést letegye. Bátori, kinek abban némelly kifejezések keményeknek tetszettek, foglalátját a' Rendek előtt eltitkolta, 's az esküvést csak leghűbb barátjainak jelenlétökben tette le.

Most már minden fáradságát, az Erdélyi csendességnek megszerzésére fordította Bátori, de szándékában Békesi Gáspár vetekedő tarsa, hátráltatta. Sokakat az Ország-Nagygyai közzül részére csábított, 's jó számú sereget gyűjtött, mellyel, egyesülvén vele a' Császári katonaság nyilvános ellenségeskedést kezdett. Több kétes

szerencsés próbái után megverettetett végre Békesi, 's megszaladt. Ezután Bátori Maximiliánnal szép megegyezésben élt; mivel a' Császárt mindenről tudósított, a' mi Erdélyben 's Constantinápolyban történt. Ez által Maximilián magát olly karba helyeztette, hogy a' veszélyt, melly tartományai felett borongott, korán elfordíthatta.

Meggyőződven arról Bátori, hogy országa szerencsésének 's boldogságának csak ugy vetheti meg erős talpkövét, ha az egyenetlenségeket országából kiirtja, 's a' Religiót hajdani virágzásába hozza; erre nézve az Ariánusokat kitiltotta Udvarából, a' többi felekezetűeket bizonyos határok közzé szorította, a' Jézus Társaságán lévő atyákat, és egyéb Egyházi-Rendeket behozta, 's ezen módon a' már hanyatló Keresztyén katholika religiót ismét erős lábra állította. De mind ezen buzgósága mellett is nem volt Bátori babonás hódolójok az ájtatoskodóknak, 's üldözőjök az ellenkező valláson lévőknek; a' mit tett, tiszta szándékból tette; sőt, midőn azt javallának neki, hogy megszűnven a' Luther véleményein lévőknek kedvezni, azokat országából kiűzze, papjainak jövedelmeiket elvegye, 's azokat egyéb hasznos ügyre fordítsa, illy szelid, 's polgári bölcsességet jelentő választ adott: Én Herczege vagyok a' népnek, de lelkiismeretőknek Ura nem vagyok,

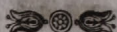
miel magának tartotta még Isten e' három dolgot: Valamit semmiből teremteni, a' Jövendőt előre tudni, 's az emberi lelkiismeretet kinszeríteni!"

Erdély-ország illy érdemes Herczegében nem sokáig gyönyörködhetett; mert meghalván Valoisi Henrik Lengyel-Király, mint szokás, a' Királyválasztásban több részre hajlanak a' Rendek; némelyek Maximilian Császárt, egyebek pedig Báthorit kívánták a' Lengyel-thrónusra felmagasztalni; végre győzött Báthori' bölcsességének, 's vitézségének híre; 's hirtelen megjelenés Lengyel-országban kezére kerítette a' kormányt, 's Május 1-jén 1576-ban a' Vladislavi Püspöktől Crancovtól Lengyel-ország' Királyává koronáztatott Krakóban. — Mi nagy jutalom vala ez Báthori szép lelkének, melly kevély dicsőség a' Magyar Nemzetnek!! Magyar-ország tehát olly fiaikat is szült, kik koronára voltak méltók; de nem csak a' hazának viselték koronáját, a' külsők is, a' Magyart a' derék Báthorit hívtak a' Királyságra, 's várakozásoknak tökéletesen megfelelt, 's megérdemlé, hogy neve egyéb Királyaik között Nagy legyen.

Koronáztatása után való napon, Anna Herczeg-asszonyt, noha az éltének 60 esztendeit túl élte már, a' Lengyel-Nagyok' megnyugtatósokra feleségül vette. Mivel pedig a' Császár' felekezete még igen hatalmas volt, Juliusz' elején

Varsóba sietett, hogy Uchanszki Primást, ki ide Ország-gyűlést rendelt; a' véle tartó Nagyokkal vagy részére hajtsa, vagy igyekezeteiket meggátolja. Azt kívánta ő, hogy ide jelenjen meg Uchanszki is, de ez, azon szín alatt, hogy aggott, 's beteges, késkedett jövetelével. Báthori ezen válaszszaal nem elégedett meg, hanem tudtára adatta a' Primásnak, hogy Loviczra fogna hozzá menni. Ezt értvén Uchanszki, hirtelen jelene-meg Varsóban 's mint-hogy a' Császár mindeddig nem jött el, sok Nagyokkal letette a' hűség' esküvését minden kifogás nélkül. Ezt követték Lithvániának követei is. Egyedül a' Burkus-Rendek, 's nevezetesen Danczig városa maradt a' Császár' részén.

Báthori mingyárt uralkodásának elején a' Lengyeleknek némelly kelletlen szándékaikat, bölcs elintézése által semmivé tette; 's készen állott a' békételenség' legkissebb szikrájának kioltására. Minthogy pedig Báthorinak ez előtt sok személyekkel vala köze Erdélyben, kik a' Római-katolika hiten nem valának, ezért Religióját kétségbe kezdék a' Lengyelek hozni; e végből Crancov Püspök is emlékeztette Báthorit, hogy a' R. katolika hithez hív maradjon; a' Király ezt felelé: „Köszönöm az Istennek, hogy még Familiámból egy sem találkozott, ki a' katolika Religiótól elállott volna; 's bár az ó hitet majd egész Magyar-ország elhagyta, a' Somlyai

Familia hív maradt mindenkor a' Római Szent-egyházhoz." Bazil János szemére veté, hogy ő nem királyi vérből származott, hanem közön-séges Rangból vette eredetét; mellyre Bátori így felelt: „Nagyobb dicsőségemre válik az, hogy tulajdon érdemeim, nem pedig anyámnak méhe tettek Királyá." Végre Bátori az első Ország-gyűlésen ilyen formán terjeszté a' Rendek elejébe szívének érzeményeit: Külföldi vagyok én, egy szabadon született Férfiú, 's minekelőtte ezen országba jöttem volna, sem az eledelnek, sem a' ruházatnak szükivel nem voltam. E' végből szeretem szabadságomat, 's Istenemnek segedelmével fenn fogom azt mindenkor tartani! Ti általatok választattam Királytokká; kéréstekre, 's kívánságtokra jöttem ide, 's a' korona általatok tétetett homlokomra. Én tehát nem költött, nem festett, hanem igaz Királytok vagyok, uralkodni 's parancsolni akarok! — Ti vagytok az én szabadságomnak védelmezőji, de azt nem akarom, hogy tanítójim legyetek. Légyetek szabadságtok' őltalmazóji, hanem úgy, hogy azt visszaélésre ne fordítsátok." Ezen nagyszívú kinyilatkoztatása a' legjobb következeseket szülte, 's a' Nemzet naponként hívebb, 's bizodalmasabb volt a' Királyhoz.

Megszerezvén e' szerint Bátori Királyi-szé-kének a' szükséges bátorságot, azok ellen fordult, kiknek nyakasságok a' fegyverrel való elést megkívánta. Elűzte szerencsésen Lands-

kron várából ellenségeit, egy szerencsés ütközet által Dessaunál, 's megszállás által, melly néhány holnapokig tartott, Danczka városát is meghódoltatta, melly mind ez ideig nyakasan hajolt Maximilian Császár részére. Danczka Városa' megszállása közben történt, hogy Bátori kevés kísérelőkkel éjnek idején menne a' város' bástyájához, hol őt egy valaki intette, hogy illy veszedelembe magát ne ejténé. Bátori hideg vérrel ezt felelte: Mellyik Krónikában olvastad, hogy egy Lengyel-Király valaha lelövetett volna?"

Győzedelmes megtérése után Ország-gyűlést hirdetett Varsóban, mellyen az az igazság' kiszolgáltatása, melly azon időközben, hogy Lengyel-országnak Királya nem vala, igen megbomlott, jó rendbe, 's karba helyheztett. Ezen Ország-gyűlésen a' Lengyel-Nagyok Bazilovics, Moszkva' Nagy-Herczege ellen háborút határozták azon erőszakoskodásáért, mellyet Lengyel-országba rohanván elkövetett; ezen végezést Bátori helybenhagyta, 's három esztendeig szerencsésen haborúskodott. Mingyárt első esztendőben, u. m. 1580-ban meghódolt Poloczkot, Nagymező't (Velikiluki) Sokolt, egyéb helyekkel, bár melly hűtelenül is hagyattatott el a' Tatároktól, 's előmozdulásaiban hátráltattatott. Hogy azonban Moszkva ellen a' Svéd Király is egyesült vele, 's Ivanogrod egyéb helyekkel hatalmá-

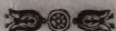

ba esnének, megalázkodott Bazilovics, 's béke-
czikkelyeket ajánlott Báthorinak, mellyek kö-
zött vala ez is, hogy őt ezután Testvér-
névvel akarja hívni, de Báthori azt mondta:
hogy ő ezen nevezettel keveset gondolna, 's
csak Lieflandiát kívánná vissza, 's ezért in-
dított volna háborút." Így tehát el valának
ismét a' béke' alkudozásai szaggatva, 's a' Ki-
rály öszre új sereget gyűjtött. Bévette Ostro-
vát, 's Pleskow városát, noha az eszten-
dőnek leghidegebb szakasza folyna, olly ke-
mény ostrommal gyötrötte; hogy az ellenség
valódilag kinszerítettnek a' békességről gon-
dolkodni, egész Lieflandiából, Poloczka
Herczagségéből, 's a' Velisi környékből kita-
karodnék. Így hódoltatta meg újjolag a' Len-
gyel-Király — egy Magyar — mind azt három
esztendőknék el nem folyások alatt, a' mit
Bazilovics 30 esztendő' elforgások után nem
tsekély vérontással szakaszthatott el az Or-
szágtól.

Nem sokára ezután Báthori, V. Sixtus Pá-
pának, 's Fülep Spanyol-Királynak egy fel-
tételt ajánlott, melly szerint bizonyosan meg-
lehetne a' Törököket győzni. Nevezetesen ő
a' szárazon kívánt a' Török' nyakára menni,
a' Pármai-Herczegnek a' Hellespontuson keresz-
tül kellett hajójival evezni, 's Görögországban
kiszállani. Ezen okból Báthori 1586-ban újjolag
Gyűlést hirdetett, hogy ezen feltett szándéká-

ról a' Rendekkel közelebbről értekezzen, 's testvérének fiát Andrást a' Cárinalist, nem különben Bóldizsárt Lengyel-Indigenává tesse, 's így utat nyithasson nékiek a' fényes méltóságokra Országában; de míg ezen feltételével foglalatoskodnék, terhes nyavalyába esett, melly azon haragból következett, mellyel Riga lakossai ellen felindúlt azon hírt hallván: hogy a' Gergely Kalendáriomát elfogadni nem akarják, 's ezen nyavalya kiölelte őt Deczemb. 12-kén 1586, életének 54-dik, országlásának 10-dik esztendején az élők közül Grodnóban Lithvániában. Országának csendességet 's békességet hagyott. Utolsó szavai ezek valának: Uram a' té kezeidbe ajánlom az én lelkemet! Elsőbb Grodnóban, két esztendő múlva pedig Krakó Várossában fényesen temettetett el.

Báthori a' bölcsességről, 's igazságszeretetről nevezetes Herczeg volt, a' gyönyörűségnek, 's könnyü életnek ellensége, — jó katoná, ellenségeinek rettentője, barátinak csudálta volt. Ezen régen szenvedő tartománynak visszahozta hajdani boldog állapotját, várakat építtetett, templomokat állíttatott, 's iskolákat fundált. Ő maga igen tudós volt, deákul úgy beszéllet mint Terentius; kitetszik szép deáksága, 's mély bölcsessége leveleiből is, 's azon beszédekből, mellyeket a' Lengyel-Rendekhez több ízben mondott, 's az idő nekünk

fenntartotta. De nem szorúlt ő a' mi dicséretünkre, csak néhány szavakat kell a' Kronikákból előhoznunk, 's ezek elegendők lesznek, hogy az ő nagy tetteit a' legdelibb fénybe helyheztesék: „Bátori, Lengyel-országi Király — így hangzanak ezek — felülmulta buzgóságával a' Papot a' templomban, a' polgári foglalatosságokban több vala mint Király; az ítéletekben több mint Senator; a' törvénykezésben több mint Törvénytudó; a' harczokban több mint Katona; az emberi gyarlóságok' elnézésében, 's azok' rút formájának megbocsátásában több mint Férfiu. A' köz-csendességnek óltalmazásában több mint Polgár. A' barátságban több mint Barát; a' társaságban elevenebb, 's engedékenyebb egyszer'smind, mint más. Egész életében több vala ő, mint egy világi Bölcs.

1.

A R I A D N E.

Esvén értésemre, olyanoknak is tanáztatása, kik miképpen a' nép mondani szokta: a' napban is hibát lelnek, hogy már, elméjeket mutogatni akarván; feltett dolog tehát előttem megbizonyítani, nem csak a' hoztam törvénynek mindenkor csálhatatlan, és tökéletes voltát; hanem azoknak is, kik a' soha senkitől által nem látott törvények hozzásának, nagyon nevetségesen képzelik magoktól is kitelhetését, bedugni a' szájokat; és még azoknál is elébb pedig, valami olyan új törvénynek behozása is óhajtasom; melly a' beszéd gazdagításnak lábára semmi béklyókat sem vetvén is, a' már adott törvénynek nem csak nagyobb erősséget ajándékoz; hanem annak csálhatatlan voltát is világosságra hozza; nem különben, némelly ide tartozó észrevételeket is, kívánságom közzé szórni ezen értekezésnek.

Vegye vizsgálóra tehát, nincsen ellenemre, maga a' megpukkadó kajánság, az előállítottam példákat; ha nem fognak é tökéleteseknek tanáztatni, egygyen kívül mellynek helyét kettővel fogom kipótolni. De mindeneknek előtte, az új törvénynek előmutatását látom szükségesnek. Imé tehát az a' tellyes bátorságba helyezettő törvény.

A' szó-származtatásban, vigyázattal kelletik lenni a' dolgoknak belső rokonságára is; és csupán csak az olyan szavakat lehet a' példa után származtatni: mellyek hozzá belső, az az: értelembéli vérséggel is tapasztaltatnak viseltetni. Igen is

a' megkívántató atyafiságot külsőre is osztom, belsőre is. Mikor mindenikről, minden legkissebb hozzátétel, elharapás, és változtatás nélkül, ugyan azon szavakat el lehet mondani, a' tisztaságnak minden csorbúlása nélkül; miképpen a' mutatam példákban esett, még a' csak külső rokkonság; már mostan a' meg nem nyugtatja szívemet, és belsőt is kívánok: mellynek csalhatalan jele, a' szavak értelmeinek is egymással rokkonságban létele. Mivel már akkor a' nemzet nyelvének kívánja-meg belső alkottatása, ugyan azon szónak, ugyan azon gyökértől, ugyan azon végezettel, és ugyan azon értelemben való származtatását; és így ezen a' törvényen, a' csalhatalanságnak nemes bélyoga rajta. Hibába esnék pedig, ki ezen szorítani látszó törvényre, szó-apasztó tulajdonságot fogna; mivel én ennél fogva is, húszezer, sőt negyvenezer tökéletes új szóval is győzném bővíteni a' Magyar ajakot. A' ki megkésérti, tapasztalásból fogja tudni, szavaimnak igaz voltát.

Már mostan tehát, az új törvénynek előadása után, essenek vizsgálás alá, nem bánom, az adott példák; és így először a' növékeny. Már ebben vallyon micsoda szem fedezné fel valami nemét a' fogyatkozásnak? Hiszem a' példa reá a' termékeny; mi annak a' gyökere? a' termésnek gyökere, hát a' termés micsoda? természetes tulajdonság; hát a' növés micsoda? az is természetes tulajdonság. Belső, külső atyafisággal vagynak tehát egymáshoz; ha tehát a' magyar-beszédnek természete, a' termékenynek a' termés' gyökeréből, és ékeny végezettel való származtatását kívánja; tehát úgy gáncsatlan tökéletes szó a' növékeny is; mivel az is külső belső rokkonságban lévén vele, a' növésnek gyökeréből vagyon, ékeny toldalékkal lehúzza, és ugyan azon esetben, és így szava sincsen

ellene az irigységnek is. A' jelentése is az új igének, nem csak az én szelem, miképpen a' szórongálóknak szokása hozza magával; hanem a' példa maga mutatja azon értelmet; hiszem, ha az, a' mi nagyon hajlandó a' termésre, termékeny; tehát az, a' mi nagyon hajlandó a' növése, sem lehet egyéb, hanem növény. Hol tehát a' fogyatkozás? Illyen, sokaknak tudom nem inyjekre lévő, sanyarúságig szándékom menni minden új szóval; mivel a' nyelvet rontani, vérzenék belé a' szívem. Nagyon meggondolva lépem ezen a' mezőn.

Mostan a' növéketlen a' sor. Hát e vallyon kivető é? No lássuk: A' terméketlen csak olyan természetes tulajdonság, a' millyen a' növéketlen, belső külső atyafiságban vagynak tehát egymással; miképpen tehát a' terméketlen, a' termésnek származik gyökeréből, éketlen toldalékkal; éppen úgy kell a' növéketlennek is, a' növésenek gyökeréből, és ugyan azon végezettel sarjadzani. És értelem is gáncsatlan vagyon neki tulajdonítva: mivel ha az a' terméketlen, a' mi kevésbé hajlandó a' termésre; akkor már az nem jöhet kérdésbe sem, mi lesz a' növéketlen, és így, ez is hibátalan ige.

Ismét a' harmadikat veszem elő, melly a' porladékony. Itt is ez a' példa töredékony, természetes tulajdonság; a' porladékony is az, és így vérség vagyon közöttök. Jól jön tehát ez, az elporlásnak gyökeréből, és adékony végezettel; mivel a' külsőképpen, és belsőképpen rokkon példa is, az eltörésnek származik gyökeréből, edékony toldalékkal; és így ennek is, úgy léttét, a' nemzet nyelvének kívánja-meg sajátsága. És jó az értelme is; hiszem látod mi lesz a' porladékony, ha az a' töredékony a' mi könnyen eltörik. Vagyon é tehát valami legkisebb kifogás is ezen szavak ellen? Vallyon a' hivatlan szófaragóknak gízgazza, ekképpen

vagyon é készítve? Vallyon megütik é azok ezen mértékét? Kár volna megnem késérteni! Soha sem fehérebb a' hó, hogy sem mikor koromra hinted. De ha annyira nem ereszkedel is belé a' dologba, még is halálra ölelheted a' vakondok sereget: imé kezedbe adom őket, szorongassad-meg, és ki se bocsássad őket karjaid közzül, míg véreket nem veszed. Nyitná-fel tehát, és engedné által a' fülét, a' ki érdemlett utálatot érez magában azok ellen, kik feszített erővel iparkodnak nyelvünket az Aügiász óljához tökéletesen hasonlóvá tenni, mivel a' dolognak ez a' gyöngye. Illyen tudakozódásokkal tanáljad meg tehát őket:

Vallyon tudnák é csak annak is valami kis okát adni a' zavarosban hálászók, mi okon vetik ők inkább egygyik, hogy sem másik toldalékot, rossz szavaik' végére? Tudni illő, a' szerény, mi végből éppen szerény; és mi okon nem inkább szereg, a' hogy öreg; vagy szerpe, vagy szerbe, vagy a' mi kedvesebb hangu lenne, mi okon nem szere, avagy szerész? Hát az uradalom, hibásabb lenne é így: uralom, vagy urag, vagy a' mi a' fülnek tetszőbb volna: urza? Mi okon hát épen uradalom, mikor amollyan hangu magyar igék is tanálkoznak? Hát a' példány, mi végből csak épen példány, és nem példág, vagy példátal, vagy példádalom; vagy a' mit a' fül inkábbhallana, példász, a' hogy kárász. Szurkáljad őket, hadd szólaljanak meg! De úgy é egy szót sem tudnak felelni csak erre is a' bűnön kaptak! Bezzeg nem azonképpen vastagitom én vagyonunkat; hanem, távol legyen a' büszke kérkedés, mindég eszemen járva, és méllyen gondolkozva lépem előre azon a' tövisses ösvényen. Nálam például, a' növékeny, csak növékeny lehet, és más nem: mivel azon képnek előmutatására, nincsen több példám egynél; melly a' hasonló végezetű

termékeny. Épen azon okokból, nem lehet egyéb növéketlen sem, és a' nevelvény; csak növéketlen, és nevelvény: mivel reájok illő más példákat nem tudok; ezektől megválva: terméketlen, és tanítvány. Már pedig ilyen szorosan származik gyanútalan példából minden szavam, bár vizsgálja-meg akárki. Csupán akkor lenne szabad oda lökni akármi végezetet a' gyökérhez, ha egygyik sem bírna semmi bizonyos jelentéssel, melly csak visszafelé való, a' hízeltkedőbb hangot pedig csak a' csalhatatlanul, de mondom, csalhatatlanul azon értelmű toldalékok közzül, engedtetik megválasztani. Ezekben mutatja-ki magát a' józan ész; de ezek azokon nem törődök, fintorgatják orraikat az a'féle szemfülségre. Ők csak a' széltől kedvellenek teherbe esni, miképen az Arábia nemes paripájai; és éppen a' miatt nem is csuda, ha mindég megvetnek, és idéltleneket csikódzanak.

Kedves Nemzetem! Nem de nem, az Istenek láttak bennünket ezen gyarapítókkal; kik illy kíváncsú igékkel árástak-el nyelvünket? Törüljed-ki már szemeidből az álmot! záruád-ki, és tiltanád-el törvénnyel a' diadalmason meggyőzött, és betorkoltatott kábaságot, melly haladásodnak iszonyú gáttot vet. Valóban megérék már ez a' konkoly a' tűzre, és szörnyűség az aratás' közepén szenvedni. Forgassad-ki székeiket nyelved pusztítóinak, és igaz ügyedben izzadozó hű fiaidat fogadjad miképen érdemlik. Hadd őrlődjék-ki már egyszer a' dolog! süljön-ki az igazság! választassék-el a' sötétség a' világosságtól azon színűség, és olajágas öszszetartás uralkodjék a' szerzői világban! Össze kell bocsátani a' két feleket; adja-elő egy húzomban, de mondom, egy húzomban, mindenik rész minden okait; akkor álljon középre a' Nemzet, vegye-elő ítélő hatalmát, és adjon bírói szózatot:

láttassék törvény, hozassék ítélet felette és adassék tudtára hitelesen a' közönségnek, mellyik szakadásnak méltó utánna lépni, és az alább forduló neme a' munkálkodásnak, vettessék kemény tilalom alá, országos rendeléssel. Vagy talám, merész tanács ez előtted? én bátorságosnak látom: mivel én a' nemzet okosságához tellyes bizodalommal viseltem, és tudom, hogy az szép nyelvét, az a'féle emberkéktől, a' millyenek a' szüzesség utálók, elgázoltatni soha sem fogja; el vagyon téve ez a' reménység az én kebelembe! Csak egy törvény kívántatik mondom, és a' magyar mezők azonnal irígylendő holdog szinekkel ki fognak virágozni! De addig lehetetlen egy tapodtat is moczcanni előre, míg egy padon ül a' tévedés a' józansággal. Borzad a' természet azon a' visszavonás álnok agyában költött, tökéletlen fogásra; melly a' nemzetnyelvének valami magossabb kifejtődését igéri, ha tovább is megszenvedtetik azon fa, melly már közel ötven nyarat érvén, még is soha, de csak egygyetlenegy, érett gyümölcsöt sem hozott, pedig egy nem sok. Boldogtalan sejtés! ez szakasztott olyan vélekedés, a' millyet az a' tartomány követne: melly a' tolvajokat, gyultogatókat, és gyilkosokat, nem csak megkémélné a' hóhér markától; hanem még csak meg se rekesztené a' gonosztévőket, de a' jámborokkal hadná szabadon nyájaskodni, hogy az erkölcsiség jobban kifejtődjék? Ki utazná-be mosolyodás nélkül azon hazát, ha ugyan engedné az aggódás? Én mondom, hittem hiszem, nem csak ügyemnek igaz voltát, de a' Nemzetnek belátással bírását is; és ugyan azon okból ítélet alá bátorkodom eresztetni a' dolgot. De különben is, csak már egyszer vétessék országos vizsgálás alá ez a' főfő, sarkalatos kérdés: vesse azután a' koczka, részemre, akár hatot, akár

vakot, megnyugszom rajta. Még egyszer ajánlom, öszsze kell hocsátani az ellenkező feleket. Hanem a' dolog eligazításának, a' mennyire hatalmokban lesz, ellene fogják vetni karjaikat azok, kiknek csak veszteni lehet, és már csak abból is meg fog tetszeni: kik azok, a' kik nem bíznak állításaikban.

Nem látom által, mi tilalmazua engemet, eképpen sorba felszedni minden adott példát; a' mondott egynek hijjával, és a' legsáppadtabb acsarkodó irigységnek ellenére is megbizonyítani; mindenik gyökerének, toldalékjának és értelmének, a' magyar beszéd természetén való szoros épülését; ha a' mindenek között legbecsesebbet, az üdőt, heában vesztegetni sajnosan nem esnék. De mivel annak látásához minden hozzá juthat, kit a' természet csak középszerű elmével szeretett is; tehát elmellőzőm, és inkább némellyeknek valami szükséges észrevételeket vetek utánna, nevezetesen négy példákra fognak lenni megjegyzéseim.

Azok között első a' vágat; a' vágat ugyan azon igéknek számából való, melyekben maga az irigység sem látna hibát, de mivel könnyebbecskének kiabálhatná a' garázdálkodó; tehát felváltom meszsze járóval, és a' mellett, nem csak gáncsatlan igével, de ollyannal is, melly tetemes szépséggel ajándékozza meg a' nyelvet, és a' melly után már többek, tilalmas útakon is credtek, a' józanoknak nem kis nevetségére. Ez a' példa álljon tehát a' helyén: hegyély, és virágály. Hiszem, ha a' lapos vidék lapály, tehát a' hegyes vidék is lehet, a' tartó vagyok, hegyély, és a' virágos vidék is virágály; ezek belső atyafisággal is viseltetnek egymáshoz, mivel tájéknak a' neme mindenike. Így tehát útát lehet már mutatni a' csupán szép hangú, de törvénytelen viránynak, mellyre példát, nincsen a' ki tudna adni, sem pedig az régi írásban soha

elő nem fordul, sem helyység, de még csak egy sem ösméri a' két Hazában; ámbár némellyek nagy hamissan, egész Vármegyére is reáfogták, de végére jártam. Ez a' példa sok ékes festői szavakkal csinosíthatja nyelvünket, már pedig két kézzel kell kapni az efféle nyereségen.

A' második példa, melyet nem hadhatok szó nélkül, a' lövedel lészen. A' lövedelre is én ugyan olyan példát adtam, melly az akkori törvényeimnek eleget teszen, hanem mivel nekem mindenben a' lehetséges tökéletességre szokásom szaggatni; tehát fel nem tanáltatván benne, a' példájával való értelembéli rokkonság, elseprí karom már mostan ezen szavat, és helyébe más kettőt adok ugyan azon értelemben, tudniillik ezeket: lövél, és löveték, vagy is lőték. Igen is, ezek tökéletes szavak, mivel ha az, a' mivel kötök, kötél; tehát az, a' mivel lövök, lövél. És azok között a' belső vérség is meg vagyon; mivel a' lövés, külső cselekedetnek a' neme, a' millyen a' kötés is, ellenben az az előtt adott példa, az eledel, nem hat-ki a' külső dolgokra, és a' miatt már mostan tartok az azon szóval való éléstől; ámbár talám más rosta által nem hullatná. Így jó a' löveték, vagy is lágyítva, lőték is, minthogy, ha az a' mivel mérek; mérték, tehát az, a' mivel lövök, lövték; vagy is a' szükséges lágyítással, löveték, akár pedig lőték, mivel a' löv, mostan lőnek mondatik puhábban, jóságára pedig ennek is elég bizonyosság, a' példájával értelembéli atyafiságban is létele. Nekem a' hibázásomat megösmerni szokásom; de a' helyre pótolásától sem vagyok soha idegen. Már tehát ebbe sem akadályoskodhatik senki belé.

De az iralékot is fel kell hozni. Ezen lelkes szónak, mellyre a' szükség nagy, azon okból nem tulajdonítatott általam bizonyos értelem; mivel az háromféle jelentéssel is bírhat. Azok között leg-

főbb azon neme a' tanu-levélnek, melly a' halálra váltaknak végső akaratján, változtatásokat teszen; de azon meghatározott értelemmel, csupán valami ollyas társaság ajándékozhatná-meg ezen szép szavat; mellyre a' Nemzet, és pedig törvényesen, minden ollyan szabadságot reáruházna, mellyel minden népnek közszokása, saját nyelvén bír. És ez, mindenkor szemed előtt forogjon, mikor több értelmű ígére tanálándasz, a' mit nem lehet eléggé tanácsolni, a' vigyázás' hijjával lévőknék.

Utóljára, hadd szólok már a' könyves, és leveles származtatásokról is. Azokon nem volna helyes, egész, könyvekkel, és levelekkel megrakott szobákat, vagy még egész épületeket is érteni; mivel arra a' példa nem ad engedelmet; hanem csak ollyan ajtó szabású, könyvekkel, és levelekkel töltött alkotmányokat; a' millyen szokott, közönségesen, birtokokban lenni a' magánosoknak; és hasonlít a' példájához, egész szobáknak senki sem ad tálas, sem kanalas nevet. Azomban a' könyves, és leveles, reá fog ragadni egész szobákra, és épületekre is; de más, és mostan nem ide való példák után.

Mostan azokra nézve, kik szemeket behúnyják, látni nem akarván, és füleket bedugják hallani nem kívánván az igazságot; egy két szóval, felhozott példáimnak nyomósságát is előadom. Igen is, azok jobbára tudós szavak, mellyek után, rég az üdeje miolta esdeklik a' Nemzet, és ennél fogva, minden tudós szavakat lehetséges lesz, a' köz életből vetteknek példájára származtatni, miképpen ezeket. Vagy talám nem tudomány a' természet, történet, fű-ösmérés, erdő-ösmérés? Vagy nem azokba tartozó tudós nevek, a' növékeny, növéketlen, porladékony, erdész, bekövedzik? Hát a' törvény-tudomány, a' hadi-tudomány, nevelés, építés, ki vagynak zárva a' tudományoknak számá-

ból? Vagy talám nem azokba tartozik: az iralék, lövél, nevelvény, kövedék? Nem? Vagy nem tesszik ezek nagyobb részét a' tizenkét példának?

De nem hagyom, szánakozásból, jó szívből származott intés nélkül, még a' harapdálókat sem. Minden harapdálás által, sebet kap a' fül, belé kél; már pedig a' kinek borostyánnal kívánsága diszesíteni hálántékját; az minden mások felett való tisztelettel viseltetik a' fülhöz, és annak oltárára legbövebben halmozza temjényjét. Csupan az ilyeneknek munkája fogja megvallani az üdőt, a' szóharapdálásnak bére pedig a' por, meg a' moly, és a' pártatlan feledékenység.

Már végre nincsen egyéb hátra semmi, hanem az irigységnek száját bedugni, melly a' Philoxenosznak iszonyú következésű, a' magyar szónak, sőt minden nyelveknek rontását tökéletesen elakasztó, minden beszédet, nem csak a' miénket, csudálatosan meggazdagító találmányját könnyűnek, magoktól is kitelhetőnek, minden okos ember előtt régen ösméretesnek rebesgetik, nagyon nevetségesen. Egyszerű az, bizonyosan, és természetes is; miképpen minden nagy tanálmány, mellyek közzül mindenik könnyűnek látszik, mivel a' természet beíra minden tetemes igazságot, minden józan elmébe; de hány száz esztendő alatt születik csak egygy is ezen a' csillagon: kinek ő engedelmet ad betűjeinek olvasására? A' mások által már kitaláltatott nagy tanálmányokat, könnyűnek gondolni, és kiáltozni, valóban nem jár semmi nehézséggel; de legelébb látni által a' nagy igazságokat, az ám a' hadd el hadd. Az olyan gondolkozásúakat én két részre osztom: olyanokra, kik soha sem bátorkodtak a' közönség elébe kiállani, és így magok kimondották magokra az ítéletet, mivel vallyon ki hiunné őket minden Írók felett, főképpen mikor

azok között Óriási elmék is tanálkoznak; és még minden Nemzeteknek Írói felett is, bölcselkedni? Igen is az ollyannak minden élő, és kihalálozott Nemzeteknek Írói felett volna szükséges bölcselkedni, mivel a' Görög-tartomány is hozza hívatlan szófaragókat, és a' Németek, és mások sem maradtak azoktól egészen tisztán, még sem vágta-be sehol senki azoknak útját ezen törvénnyel, és példákkal, bár mindenütt buzogtak is az okosabbak a' gonosz ellen. De különben is, mi okon nem hozza-be mindenütt kíváncsú gazdagságot született nyelvébe, ezen az úton, azon idegen Író; ha nem fekvék szemeinek határján túl a' törtem ösvény? Lehet é már annak valami kis okát álnokkodni ki? és ollyanokra, kik tettek valamit jegyzésbe. Ezek újra kétfélék: ollyanok, kik iparkodtak dúsabbá tenni született nyelveket; vagy a' kiknek ahoz soha sem vala elég bátorságok. Azok között kik valamit mertek, mellyik az, a' kinek száz annyi sár nem csorgott volna tollából, és habarék, a' mennyi arany? és így száz annyit nem ártott, a' mennyi jót tett? ha ugyan esett, minden érdeme nélkül, vaktörténetből, talpára egykét szava. Kicsoda az? nagy kíváncsúgot érzek magamban, hallani a' nevét! A' ki pedig sem jót, sem rosszat nem származtatott, éppen avval mutatta-meg mennyire ösmérte az én tanálmányomat. Mi okon dugta hát zsebébe a' kezét? mi végből nem sietett annyira rongáltatott nyelvének oltalmára? midőn az őt széljel bocsátott hajjal, könnyübe lábadott szemekkel, karjait fejére kolcsolván hívta segítségül? Hogy nem esett meg rajta a' szíve? És másképpen is, mi okon nem gyarapította számos szép sarjadzásokkal, bátor eleinek gyönyörű ugyan, de tudós szavakra nézve szűk ajakát? Éppen ezeket tudakozhatná az ember azoktól is, kik ne talám a' hoztam törvénynek magok

előtt is ösméretes voltával kérkednének, ámbár nekik soha, még fiúi tartozó kötelességek sem tudta felvágni nyelveiket. Írásba semmit sem foglalni, nem hiba, mivel sokfelé ágadzik az érdemnek útja; csak másképpen rövja-le emberi kötelességének adóját; de másoknak nagy találmányjait, minden legkissebb ok nélkül, olcsárolni, több a' hibánál. Mi okon nem szakította tehát félbe halgatását, jól látván millyen a' szükség tanácsára? Mi okon? ha olyan jól tudott volna tenni a' bajról? Vagy nem mere, általlott tollat szorítani ujjai közzé? De nincsen a' ki tartana a' gyengébbektől? Hihető é az?

Ezekből, nagy könnyen általláthatják a' valamiről ítéletet hozni képestek, mennyi haszonnal gyümölcsös, távol legyen a' dicsekedés, a' Philoxenosz; melly legelőször gyultott szövétneket, a' származtatóknak borhanyagos, és holdatlan, és csillagatlan éjjelében; legelőbb mutatta-meg ezen elláthatatlan tengeren evezőknek, az éjszaki csillag' hasznát, legelőbb oldotta-le a' kendőt, ezen vakon vívóknak szemeiről, hályogjokat levette, és legelőbb nyulta azokuak késértő követ, és rostát; a' Philoxenosz mondom, mellyben minden benne foglaltatik, a' mi után, a' hozzá értő, rég az üdeje miolta sohajtozik, feltanáltatván benne tudniillik a' törvény, példa, és határ; még egyszer mondom, könnyen meglátszik ezekből, mennyi hasznót hozott a' Philoxenosz; mellynek feltűnése nélkül, minden bizonynal, zürzavar, és utólsó szerencsétlenség érte volna szép nyelvünket. — (?)

ORMÓS JÓZSEF.

(?) Ezen értekezésben, a' ne talán különködésnek tetszhető, Írásmód, és felhordott állítások' helybe-hagyását, vagy félretekését, az Írás-módban és Szó-származtatásokban jártas-költes Honunk' tisztelt Írójának bölcs ítéletjek alá ajánlja

a' *Minerva' Red.*

2.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

Huszonhetedik Levél. Polyklét Krántorhoz.

Arany — ezüst — rézpénzek valóságok, és számlálás végett képzelték.

Rómába érkezvén midőn vivő székekből kiszálánk Cnejus Octáviusnak egy szabadosával találkozáink legelsőben, ki bennünket az ajtóban várt. „Uram, így szólla ez Luciushoz, méltóztassál velem jönni: az van nekem megparantsolva, hogy uj lakhelyedre vezesselek, minthogy az, a' mellyet eddig birtál, nem illik mostani sorsodhoz.” Bámulva néztem úti-társamra: nem tudtam, hogy itt a' fő rendű ifjakra, mihelyt férfi ruhát nyernek, uj ház-tartás bizatik, 's hogy az olyan attól fogva egy bizonyos függetlenségben, noha mindenkor szüleinek titkos felvigyázása alatt él. A' szabadságnak ezen neme semmi sérelmére nem szolgál az atyai hatalomnak, melly szent alapon marad építve, csak az uj polgár házi életére szünik-meg befolyással lenni.

Lucius nem annyira látszott meglepetve lenni, mint örülni. „Édes Polyklétem, monda mosolyogva, nem tudom, mit akar ez az ember, de el ne

felejtsd kérlek, hogy mi elválhatatlanok vagyunk 's hogy javaink egymással közösök." — A' szabados a' háznak egy még eddig lakatlan részébe vezetett bennünket, melly távollétünkben sietve elkészítettett 's rendbe hozatott; a' vezetőnk előttünk ment, mi halgatva utánna mentünk. Az elő-szobákban sok rabszolgák ültek padokon 's bémenetelünkör nagy tisztelettel felkeltek előttünk. A' legbelsőbb szobában maga a' Consul volt. Ez minckutána Luciust forrón megölelte 's tőle azon méltó öregnek, kitől jöttünk, állapotjáról gondosan tudakozódott, így szólla méltósággal: „Te édes fiam a' férfiak' sorába léptél, uj állapotod uj kötelességeket ad néked is, nekem-is. Római polgár lévén mátol fogva illendő méltóságban tartozol magadat a' nép előtt mutatni, 's én módot tartozom arra szolgáltatni. Eleget tettem-é kötelességemnek, azt te fogod megítélni, részemről jövődöben fogom meglátni, mint tellyesíted te a' tiedet. Ezen lakhely a' tiéd; tiéd lesznek ezen rabszolgák, ezeknek eddig türhető sorsok volt, reménylem, hogy urok' változása után sem lesz okok, panaszolkodni. Életed' első esztendeji az engedelmességnek voltak szentelve; ideje, hogy parantsolni is tanulj. Olyannak mutasd magadat a' Római nép előtt, a' millyenek egész életedben lenned kell; légy eránta szánakozó, adakozó, söt pompázó is. A' nép előtt való kedvességnek megnyerésére legnemesebb mód az, ha azon nyomorúságot enyhítjük, melly alatt részszerint saját hibája részszerint a' sors' mostohasága miatt szüntelen nyög. Ő soha sem érzéketlen az olyan adakozás eránt, melly nemes szivűségből származik, azoknak, kik kedvét és voksát ajándékok keresik, megbotsát; azokat pedig, szeretve tiszteli, kik bőkezűségekben igaz jó akarat által vezéreltetnek. Isten hozzád Lucius! Isten veletek

mindnyájatokkal édes gyermekeim! fontos dolgok a' Senátusba hivnak; estvére vatsorakor együtt leszünk, ismét lesz örömöm látni fiamat és barátját. Ha vendégeket akarsz hívni, azt kívánom, hogy válogatottak 's ne nagy számmal legyenek." Ezen szókkal elment a' nélkül, hogy Luciusnak időt engedett volna a' megköszönésre.

Halgatva nézett reám Lucius, sokkal inkább megvölt indulva, mint sem hogy érzéseit kifejezhette volna. Ezen szívreható eset' látásánál, az én megindulásom is nagy volt, melyet a' magam állapotjának hirtelenül eszembe jutása még elevenebbé tett. Oh Lucius, felkiálték sóhajtvá, szeretetre méltó fia egy olyan atyának, ki hasonló jóságu és nemes szívű atyámra emlékeztet. örülj teljes mértékben azon boldogságnak, mellyre én is hívattattam, de melyet a' sors tölem elragadott. Felelni akart, midőn Octavius' házi számtartója belépett, több rendbéli számadó könyveket hozván hóna alatt 's késértetvén két, a' mint látszott nagy teréhvel jövő rabszolgáktól. Lucius Octavius! így szólla, az én Uram azért küld engemet hozzád, hogy adjam tudtadra, millyen rendelkezéseket tett légyen reád nézve. Parancsolatom van jelenteni, hogy mától fogva te fogod jövedelmeit húzni azon jószágainak mellyeket a' Volscusok tartományában Antium és Norba között bir; a' jövedelem ezen szempillantattól fogva a' te költségeidre van szánva, de minthogy annak kifizetése még egynéhány hónapok múlva esik, a' Consul pedig egy nappal sem akarja vele való élhetésedet hátrálni, azt parantsolta: hogy adjam kezeid közzé az utolsó esztendőbeli egész termésnek készpénzbeli árát. Imhol vagynak számoló könyveim; tudd-meg ezekből jószágaidnak mivoltát; vigáld-meg figyelmesen a' bevévéseket és kiadásokat,

's megfogod látni, ha jószágaidal híven gazdálkodtam-é.

Ekkor felnyitván nagy számadó könyvét, így szólla: Ime ennyi költ-el a' rabszolgák' és barmok' tartására, az épületek' igazítására, az adófizetésre. 's a' t. Ugyan ezen levélen látod másik felől a' gabonabeli, borbéli, olajbeli, hüvelyes veteménybeli, 's mindennemű gyümölcsbéli termést; az eladott juhokból, gyapjúból, mézből bejött pénz csak-nem egészen ugyan annyira megy. Ha a' bévételből a' kiadást lehúzzuk, tiszta jövedelemnek száz ezer denár marad, melly summát ezennel elődbe fogom számlálni.

„Édes Pollióm, felele Lucius, sokkal többször hallottam az atyámtól hűséged' dicséretét, mint-sem hogy benne csak egy szempillantatig is kételkedhetném. Számadásodat előmbe terjesztéd, bizonyos lehetsz jóvá hagyásom felől, elfogadom azt, 's ezenel alája írom a' nyugtatót.”

„Uram felele a' számtartó, bizodalmad meghatja szívemet, nagy betsületemre válik, 's merem hinni, hogy arra méltó vagyok, mindazáltal reménylem, hogy jövődőben nagyobb figyelemmel meg fogod bévételeim' és kiadásaim' lajstromát vi'sgálni. Ugy hiszem ugyan, hogy mindenkor hasonló pontosságot fogsz benne találni; de a' megvi'sgálás által jobban megismered jószágodnak 's a' gazdaságnak állapotját, 's bizodalmad még nagyobb örömmre fog válni, ha bélátásodon 's meggyőződéseden épül.”

Ekkor egygyik vele jött rabszolgától elvett egy fűz-vesszőből font kosárkát 's Lúcius eleibe tette így szólván: „ebben a' kosárban van kilenczven ezer denár, három ezer darab arany-pénzben.” Azután a' másik még nagyobb teréhvel lévő rabszolgának intett 's így szóllott: „Ebben a' kosárban van tíz

ezer ezüst denár; a' mi azt a' száz ezerből álló summát, melyet ki kell fizetnem, teljessé teszi."

„Édes Pollióm, monda Lucius mosolyogva tsak nem szégyenlem megmondani, hogy mind eddig birtokról nem gondolkodván és semmi szükségget sem kívánságot nem esmérvén, alig tudom tsak neveit is külömbféle pénzeimnek, értékekről pedig tsak igen hijánosan tudok itélni. Tselekedd azt a' szivességet vedd-el tudatlanságomat. Sokszor halottam, hogy pénzünk külömböző időkben változásokat szenvedett, melyekről történet írójink emlékeznek ugyau; de a' nélkül, hogy elegendő felvilágosítást adnának. Tudom, melly igen jártas vagy ezen tárgyakban; senkihez sem folyamodhatom biztosabban oktatásért, mint te hozzád; barátom Polyklet hasonló örömmel fog téged halgatni."

Uram, felele a' számtartó, egy kevés figyelem elegendő lesz a' dolog' megtanulására, de minthogy annak megértése végett szükséges azon tárgyakat, melyekről szóllok szemmel látni, méltóztassatok mind ketten velem a' kassza-szobába (*fiscus*) jönni. Kétség kívül fogod tudni, így szolla hozzám fordulva, hogy ezen szón *fiscus* az olyan füzvesszőből font kosarakat értjük, melyekben a' vert ezüst pénzt szoktuk tartani, és hogy utóbb mind az egyes embereknek, mind az Országnak kintstárja is ezen szóval neveztetett.

Elérvén azon szobába tsudálkozva láttuk az abban lévő rendet. Nagy határ arany- ezüst- és rézpénzek kis kosarakban külömböző fiókokba voltak téve. Mindenik kosár egyféle pénzzel volt tele 's elől egy tzedulátska függött, mellyre a' summának mennyisége fel volt írva, Lucius és én figyelemmel vizsgáltuk ezen reánk nézve uj látományt. „Ez itt, monda a' számtartó a' reám bizott dolgoknak legfontosabb, de nem legnevezetesebb ré-

sze; a' nevezetesebbhez most fogunk menni. Ezen a' másik félen az idő' rendje szerint mindennemű pénzek találtatnak öszszegyűjtve, mellyek Róma' kezdedétől fogva folyamatban voltak. Vagynak közöttök igen régiek is, mellyeket tsak nagyon nehezen szerezhettem-össze, 's nagy gonddal megtartottam. Ezek goromba formákban nagyobb belső bettsel bírnak, mint mái napon az ugyan azon nevet viselő. Ugyan azért néha a' régi Rómaiakhoz bátorodom ezeket hasonlítani, kik bárdolatlan külső szín alatt olyan jeles tulajdonságokat rejtettek-el, mellyeket maradékaiknál nem mindenkor találunk.

„Kövessük az idő' rendjét. Elsőben is itt van a' rész, a' melly Rómának első Királyai alatt volt szokásban. Ez formátlan darab minden jegy nélkül 's huszonnégy latot vagy egy fontot nyomó, mint ez a' szó *as* is jelenti, melly eleinten annyit tett, mint egy font. Rendszerént faragatlan *asnak* (*asradis*) neveztetik formátlanságáért, Servius Tullius Király alatt az adásra vevésre alkalmasabbá tétetett. Más népek szokása szerint kerekded 's a' kézről kézre forgásra alkalmasabb formát nyert. Hogy értéke törvényes lenne az *asnak* nehézsége annak kezdő betűjével jelentetett-meg, 's egy ökörnek vagy juhnak (*pecus*) képe veretett reá, mellynek akkori árát tette. Innét származnak ezen nálunk szokásban lévő szók is: *pecunia* (pénz), *peculium* (megtakarított pénz vagy érték.)

„Minthogy az olly nagy darab pénzek nem alkalmaztathattak jó móddal a' társaság' szükségére, azért nem sokára kisebb darabokra kellett azokat elosztani, e' szerint egymás után a' következő pénznemek jelentek meg:

1. A' *semis* vagy *semi as* az az: fél as; ez S betűvel van megjegyezve.

2. A' *triens*, vagy egy *asnak* 3-mad része; ezt négy domboru pontokról lehet megismerni, mellyek azt jelentik, hogy négy unciát nyom.

3. A' *quadrans*, vagy egy negyed rész *as*; melly három domboru pontal van jegyezve, 's három unciát nyom.

4. A' *sextans*, melly tsak két unciát nyom, és két domboru ponttal van jegyezve.

Ezeken kívül még tsak a' *drodranst* és *bessist* emlitem, mellyek közül az első kilentz a' másik nyoltz unciát nyom. Ezek kevésbé voltak szokásban, minthogy tsaknem olly nehezek lévén, mint az *as*, tsak nem szintén olly alkalmatlansággal jártak.

„Közel három századokig Rómában semmi nevezetes változás sem történt a' vert pénzekkel 's verettetések' idejét tsak különböző jegyeikről lehetett megismerni. Majd Janusnak kettős ábrázatja volt reájok verve majd egy fegyveres Istenné ezen felülirással: Roma. Vagynak olyanok is, mellyeken egy hajó látszik.

„De midőn a' Rómaiak Itálián kívül vitték hadiseregeiket, az Ország' kintse nem volt elegendő azon költségekre, mellyeket a' messzire való táborozások mindenkor okozni szoktak, 's az első Punus háboru után rendkívül való segedelem kutfőkről kellett gondoskodni; ezek között a' legegyszerűbb, de talám a' legártalmasabb is a' vert pénzek belső betségének leszállítása volt, 's épen ez választatott. Az *as* nehézsége két uncia vagy négy lat rézre határoztatott a' nélkül, hogy név szerint való értéke változott volna. Hasonló mértékben szállítattak alább a' kisebb vert pénzek is, ugy hogy a' semis, triens, quadrans és sextans az *asnak* mindenkor felét, harmadát negyedét és hatodát tették. E' szerint mind az Ország mind az eggyes embe-

rek' régi adósságaiknak tsak egy hatod részét fizették, ha azoktól megakartak menekedni; de ezen haszon tsak az elmultakra nézve talált helyet, mert a' minden dolgok' árának hirtelen való nevelkedése, melly a' pénz' betse' leszállításának mulhatatlan következése szokott lenni, a' pénzek' értékét ismét vissza vitte igaz betsekre 's elenyészett az a' mi eleinten nyereségnek látszott lenni."

„Minthogy egy hibás rendelés mindenkor még hibásabbat szokott szülni; a' második Punus háboruban viszont ismételtetett ezen veszedelmes segedelem-eszköz, 's az *as* egy unciára tétetett-le; sőt midőn az Ország' szüksége nőttön nőtt, még egyszer használtatott ezen szerentsélen segítő mód, 's a' Római *as* végképen fél unciára vagy egy latra határoztatott."

De, mondék én, ha akkor, midőn Servius Tullius Király minden alattvalóját hirtokaik szerint felosztotta, a' réz *as* tizenkét unciát nyomott, most pedig tsak fél unciát nyom, abból az következik; hogy azon polgáritok, kiknek értékek kész pénzből állott, most tsak 24-ed részét birják, annak a' mit akkor birtak.

„Az igen igaz, felele a' számtartó; de az olyan familiák még sem romlottak meg, minthogy a' leszállítás tsak kitsinyenként történt, minthogy mindenek vettek vagy kaptak földeket, 's minthogy a' szabad Köztársaság' igazgatásában talált nyereséges hivatalok vagy külföldön való követségek, jobb karba helyeztették állapotjokat. Maga az Ország többet vesztett, mint minden polgárok összevéve; az kevesebbet vett-bé 's minden nap többet fizetett ki, 's talán egészen meg is bukott volna, ha a' hódoltatások által nyert véghetetlen sok préda többet nem hozott volna bé a' közös kintstárba, mint a' mennyit vele a' rosszul számláló politika elvesz-

tetett. A' számtalan nemzetek' adózásai helyre hozták hibáinkat 's mind az országnak, mind az egyes embereknek jövedelmeik nagyon megsaporodtak.

„Mind a' mellett is, mondék én, a' pénzbetsé- nek ezen hirtelen való változásai szükségesképpen egyszerre megfosztottak számtalan lakosokat minden vagyonoktól, 's őket kétségbe esésre juttatták.”

Ettől lehetett tartani, felele a' számtartó, de máskép' történt a' dolog; ezekhez hasonló lépések más Országokban is tétettek, de egyben sem huztak magok után olly igen gyászos következtetéseket, a' millyenekkel fenyegetui látszottak. Sőt, a' sokaság még nyert is mellettek, mert mindenkor több szegények, mint gazdagok, több adósok, mint hitelezők vagynak; egyetlen egy napon megszabadult minden adósságaitól. Igaz, hogy most valósággal huszonegy *ason* vesszük azt, a' mit előbb egy *ason* megvettünk, de ezen drágaság csak drágaságnak látszás, minthogy ezen huszonnégy darab vertpénzekben csak annyit adunk, a' mennyit elébb egyben adtunk; vagy ha többet adunk is, hajdan a' kész pénz igen ritka volt, 's az ugyan annyit nyomó pénz, akkor sokkal nagyobb bettsel birt, mint most bír.”

A' Rómaiak megelégedtek a' mint látánk rézpénzeikkel, a' legrégebbi alkuknál nints szó más pénz nemről; még az Ország kintstára is Réz-kassza (*Ærarium*) nevet kapott, mellyet mindedig meg is tartott. A' betesebb értz-nemek igen ritka helyeken találtattak Rómában; főképpen a' templomok' ékesítésére fordítottak 's a' legjelesebb familiák nagy gondnal őrizték némelly apró arany- és ezüst-edényeiket 's eszközeiket, 's csak nagy innepi alkalmakkal mutatták azokat. Midőn a' város a' Gallusok által 360-*dik* esztendőben elfoglaltatott, hogy ezeknek telhetetlensége kielégítenék, minden

Rómában lévő kints összegyűjtetett 's nem találta-
tott benne több ezer font aranyból. De minekutánna
a' szabad köztársaság' hadiseregei, tul mentek azon
határokon, mellyek közé olly sok ideig szorítva vol-
tak, a' Rómaiak megesmerkedtek a' gazdasággal in-
kább igyekeztvén azt megtartani, mint elterjeszteni,
csak sok idő múlva határozhatták magokat annak
forgásba tevéseire. Végre 485-dik esztendőben öt
esztendővel az első Púnus háboru előtt legelsőben
verettek ezüst denárok, ezek, tíz réz *asban* szám-
láltattak 's akkor egész nehézségekkel vagy tellyes
becsekkel is birtak; de a' melly mértékben a' réz-
pénz' becse leszállítatott ugyan abban a' denárok is
könnyebbekké lettek 's még is mindenkor tíz *ast*
tettek. A' rajtok lévő jegy egyik felől két vagy négy
lovu szekér volt; az első *bigati* az utolsó *quadri-*
gati nevet viseltek; vagynak olyanok is mellyek
victoriati (győzdelmi pénz) névvel neveztetnek,
minthogy a' győzdelem Istennéje (Victoria) van
reájok verve.

A' másik oldalon rendszerint Castornak Po-
luxnak Rómának, mint Istennének vagy valamely
más Istennének képe láttatik; a' mi igen jelentő pél-
dázata annak a' fontosságnak, melly ezen köztiszte-
let tárgyává lett portékának tulajdonítatik.

„A' dénár egy Unciának heted részét nyomja,
's valamint az *asnak*, ugy ennek is különös osztá-
lyai vagynak, p. o. „a' *quinarius*, melly a' denár-
„nak fele, 's azért nevezzük így, minthogy öt *ast*
„ért; a' *sestertius*, melly harmad fél *ast* ér, az az: a'
„*quinarius*nak felét, vagy egy dénárnak negyed ré-
„szét. Ez, az ezüst pénzek között legkissebb, 's leg-
„inkább van szokásban. A' jegy rajta illyen 11 *S.*
„melly kettős számat és semist (fél), az az: har-
„madfél *ast* jelent.

„Ezen eredetekben igaz nevezetek idővel hamissakká lettek. Mái napon a' dénár tizenhat, a' quinarius nyoltz, a' sestertius négy asra betsültetik; kivévén a' hadiseregek fizetésénél, hol mindenkor az eredeti becs szerint szokás számlálni.

„A' gazdagsággal egygyütt a' gazdagság kívánás is nőtt; mikor egyszer a' Rómaiaknak ezüst pénzek volt, aranypénzt is kívántak. 547-dik esztendőben jelent-meg az aureus (arany pénz); mellyen ugyan azon jegyek vagynak, mint a' többi pénzekben XXX, mellyekkel harmincz dénár jelentetik, a' mennyit ér. Ezen pénznek is vagynak tört számai, a' semmissis aureus' felét teszi, mint neve is jelenti. XV jegy van rajta, minthogy tizenöt dénárt ér. A' trimissis, melly a' legkisebb aranypénz, az aureusnak hatod része vagy a' semmissisnek harmad része; a' jegy rajta XX. minthogy husz sestertiust vagy öt dénárt ér.

„Láthatjátok ebből; hogy igen könnyű minden vert pénzeinket esmerni, 's becseket jól megkülömböztetni, de ezen rendet akarván követni, elue felejtjük, hogy igen szükséges tsak az azon egy időbéli pénzeket hasonlítani össze egymással. Akár arany, akár ezüst, vagy réz pénzről legyen a' szó, egymáshoz képest való becsek mindenkor meg van. Ha ellenben a' régi pénzeket az ujabbakkal akarjátok összehasonlítani; akkor egymáshoz képest való becsek megváltozik 's nehézségek szerint kell őket becsülni. Ez a' munka, azt fogjátok mondani könnyű számlálást kíván, de nehézé lesz az által, hogy tudni kell mellyik becsesebb értzhez, mennyi kevesebb becsü értz van elegyítve. — Nem értem, mit mondasz, monda Lucius, én azt tartom, hogy minden vertpénznek nehézsége szerint meghatározott becsének kell lenni.” — Hibázol, felele a' Számtartó; láttad hogyan leszállította kétséges időpontok-

ban az ország a' pénzek' becsét. Hasonló környülmények között ezen eszközzel nem akarván a' Rómaiak élni, még veszedelmesebbhez folyamodtak, meg hamisították az arany és ezüst pénzeket kevesebb becsü értznek hozzá keverése által; ezen titok kitudódott; a' vert pénzek azonnal elvesztettek képzeltt becseiket, 's most mind az Ország mind a' polgárok csak igaz becsek szerint veszik-el azokat. Legalsóbb árendásunk is jobban kitalálja azoknak becsét, mint az úgy nevezett Monetalis Triumvirok. Ezek tudniillik azon alsóbb rendű tisztviselők, kik a' pénzverésre vigyáznak, sőt az egész pénznek, ezen mindenekre nézve olly fontos dolognak állapotjára ügyelnek, de mindazáltal mindent a' főbb tisztviselők kormányozása alatt tesznek, ugymint, kiknek egyedül van jusok a' pénz' állapotjának alapját megvetni."

„De monda Lucius, jut eszembe, hogy több környülményekben a' sestertius, melyet legkisebb ezüst pénznek nevezsz, úgy említetett, mint valamely nagy summát jelentő pénz."

„Észrevételed helyes, felele a' Számtartó; de könnyű reá felelni: meg kell különböztetni a' valóságos pénzeket a' képzeltektől. Midőn minden népek' kintsei Rómában, mint közép ponton összeszegyültek 's a' készpénznek szörnyű nagy bősége a' Rómaiakat csak nagy summák szerint való számításra szoktatta, hogy a' mindennap nevekedő számolások könnyebbek és egyszerűebbek lennének, ollyan számláláshéli pénz gondoltatott-ki, melly sokat jelentő név alatt nagy summát fejezhetne-ki, 's e' végre a' sestertius választatott. A' sestertius csak negyed része egy dénárnak; a' szó végződésének változtatása által sestertium tsináltatott belőle, 's ezen szóval ezen közönséges sestertiusok fejeztettek-ki. Minden gazdag népek gyakorlották ezen

módot. A' Görögök Talentoma 's Minája például szolgálhat. Talám a' zavarodás' eltávoztatása végett jobb lett volna uj szóval élni, mint egy szokásban lévő pénznek nevét tsak végződésének változtatásával e' végre fordítani. Ugyan a' zavarodás' eltávoztatásáért a' sestertiumot gyakran nagy sestertiusnak is nevezzük."

„Engedd-meg, mondék a' Számtartónak, hogy én is egy ellenvetést tegyek. Sokszor hallottam a' nummus és solidus szókat, 's te ezen pénz nemekkel nem esmerkedtettél-meg bennünket." — „Nem szóllottam rólok, felele ő, minthogy nintsenek meg valóságban. Tulajdonképpen sem nummus sem solidus nintsen; ez a' szó nummus valamelly arany, ezüst, vagy réz vertpénzt jelent; határozatlan és annyit jelentő kifejezés, mint vertpénz. A' solidus nem egyéb, mint a' legnagyobbik arany pénz, mellynek egész voltát jelenti, azért adatott neki ezen név, hogy azt minden egyéb arany pénzeztől, mellyek tsak törött részei, megkülömböztesse."

„Édes Polliom, monda Lucius, köszönöm magyarázatodat; ugy hiszem, mindent megértettem, a' mit mondottál; 's annak megbizonyításául azt akarom, hogy a' nekem leolvasott pénzből végy magadnak egy sestertiumot."

S. K. J.

3.

A' Szám-vetés Tudományára való néhány elmés kitalálni való felvetések.

A' számok e' világon-lévő mindenféle dolgoknak legigazabb mértékei, mert azokkal neveztetnek ki e' világnak minden apróbb 's nagyobb, hig és kemény dolgai.

Semmi sintsen e' világban annyi-féle egymáshoz állásban (relatioban) mint a' számok, mert ezekkel e' világ mindenféle dolgainak minden-némű egymáshoz állási (relatioi) kifejeztet-hetnek.

Az egygyes Szám-is mennyiség (quantitas) vagy egész (totum) egy almát, egy almafát, egy embert, egy várost, egy világot, sőt az Istent is egynek mondjuk; pedig számtalan mennyiségek vagynak benne:

Minden mennyi vagy egész lehet summa vagy össze rakott (aggregatum) mivel másokból sokakból áll: még az egy-is sok tized, század, ezered s' a' t. részekből rakatott össze.

Minden mennyi vagy egész lehet sokszorozott vagy (factum), és így sokszorozói (factorai) is vagynak, és ez nem tsak a' négyen kezdődik, mellynek factora a' kettő; hanem lejjebb is, hol a' factort hoszszu sorral a' közelítés törvénye szerint ki találhatni.

Minden mennyi vagy egész lehet osztály (quotus) és a' mellynek elosztója (divisora) is vagyon.

A' Természetnek minden munkájában, melly a' nevedés törvénye alá van vetve, láttzik az összeadás (additio), de láttzik a' kivonás (subtractio) is az apadás törvénye alá vettettekben. —

Láttjuk nyomait a' hoszsú sorú szám rendben (proportioban és progressioban (a' szerentse kellős tetejére lépdegelő embernek, népnek, Országoknak, — szintén ugymint a' szerentse halmáról le felé hanyatlóknak.

Az egytől a' kettőig, ugy a' több számok közt is vég-nélkül való sora van a' számoknak.

Némelly Szám könnyen meg-mérettethetik 's elosztattathatik más által; mint az 5, 10. 15. 20. 's a' t. vég nélkül való sorban az 5. által.

Némelly Számnak tsak két másnak egyszer's mind több sokszorozói (factorai) is lehetnek: ugy elosztói (divisorai) is.

Legnagyobb sokszorozott szám (factum) akkor lesz, mikor egy szám két egyenlő sokszorozókra (factorokra) osztatik, mellyek egymással sokszoroztatva szülik a' sokszorozottat; mint p. o. ha a' tízből két ötös sokszorozót tsinálók, 's azokat egymással sokszorozom; több lesz, mintha azon tízből kettőt 's nyoltzat, hármát 's hetet, négyet 's hatot vennék sokszorozóknak, — sőt annyival inkább nevedik az újj sokszorozott szám (factum) mennél közelebb esnek a' két újj felvettett sokszorozók (factorok) a' legnagyobb sokszorozottat (factumot) ki tsinálókhoz.

A' mi számlálásunkbeli szám-nevezeteink nem tökéletesek, 's a' nyelvnek erőtlenségét jelentik, mert mikor egytől tízig számlálunk, az nem tízet, hanem ötvenötöt teszen.

Mellyik az a' szám, a' melly summa is factum is egyszer'smind? a' 4.

Mellyik az a' szám, mellynek mind a' summája, mind a' factuma egyenlő? a' 2.

Mellyik az a' szám, mellynek ha quadratica és cubica radixát ki huzod, semmi maradék nem marad, sőt a' quadratica radix duplája lesz a' cubica radixnak? ez a' szám a' 64.

Ha három sor számokat írsz egymás alá össze adni valókat — én is azok alá három más sorokat írok, 's meg mondom az össze-adás előtt az egész summa mennyi leszén, mert mivel az én töllem irt három sorokbeli számok a' te számaidnak mind kilentzesekre való kipótolásai; a' summa is az össze-adás után, mind kilentzeseket tévő számokból fog állani; mint ezen alábbi példa mutatja:

Legyen a' te három sorú számad:	6897
	5734
	3219.

az én töllem adott kilentzesekig	6780
ki pótoló számok' sorai	4265
	<u>3102.</u>

már ezeknek summája mind kilentzeseket tészen így:	29997.
--	--------

Ha ilyen kilentzeseket kitsínáló számokat írsz 's össze-adod, de egygyik számot akármellyiket, a' zerust ki véve, keresztül huzod, vagy hozzá nem adod, meg mondom, mellyik számot huztad keresztül, vagy nem adtad hozzá, mikor a' summát meg-mutatod, vagy ki monddod, mert a' kilentzesnek híjjával esik, úgy hogy ha a' summában négyes szám lesz; az ötöst huztad keresztül, vagy hozzája nem adtad.

Végý akarmelly summát, ha a' számok kilentzeseket nem tsinálnak, én ki pótolom egy számmal kilentzesekre; ebből legyen summa — és sokszorozd akarmelly számmal — a sokszorozottból vagy factumból, törölj ki egy számat, meg mondom mellyiket törlötted ki; mint ez alábbi példa mutattya:

Felvett szám	6789.
hozzá adott pótolék	6
	<hr/>
össze adott summa	6795
sokszorozó	8
	<hr/>
A' sokszorozott v. factum	54360.

Már ha 54300-at mondasz ki, az hatost hagytad ki, mert az hijja a' kilentzesnek.

Gondolj. a' kotzkán két számot, mint 3 és 4, az első sokszorozd kettővel, a' mi factum lesz, ahoz adj akár 5. akár 6. akár 7-et — a' mi summa ebből lesz azt sokszorozd 5-el — én ezen sokszorozóval az 5-el sokszorozom az első factumhoz adott számotskát, a' mi factum innen lesz, azt ki huzom a' te utolsó factumodból; 's a' mi meg-marad, ahoz hozzá adom a' kotzkán gondolt második számat, mellyet ha egygyütt kimondasz, a' két gondolt kotzkán lévő számok előtted lesznek; mint ez alábbi példa mutattya:

a' kotzkán gondolt két számok: 3. és 4.

a' fel vett első szám	3
a' sokszorozó	2
	<hr/>
az első factum	6
ehez adott szám	5
	<hr/>
e' kettőnek summája	11
új sokszorozó	5
	<hr/>
új factum	55.

Ezen 2-dik sokszorozóval az 5-el	
az első factumhoz adott 5-öst	25
sokszorozom, lesz 25 ezt	
ki-huzom az 55-ből marad	30

Ezen maradékhoz adom	
a' más kotzka számát	4
's lesz a' két kotzka szám	3, 4.

Gondolj egy számát, legyen az 6. sokszorozd 2-vel. a' factumhoz adj 4-et a' summát sokszorozd 5-el, a' factumhoz ad 12-öt. ekkor a' summához adj egy zerust — az ekkori summából huzz ki 320-at — a' maradvány végiből szakasz-el két zerust, a' mi meg marad az a' gondolt szám lesz, mint az alábbi példa mutattya:

a' gondolt szám	6.
az első sokszorozó	2.
az első factum	12.
az első hozzá adott szám	4
a' summa	16.
a' második sokszorozó	5.
a' második factum	80.
a' másodszor hozza adott szám	12
a' summa	92
a' 3-szor hozzá adott jegy	0
a' summa	920.
a' ki vonni való	320
a' maradvány	600.
a' két zerust elhagyva a'	
gondolt szám	6 — —

Gondolj két számakat, egygyik legyen nagyobb a' másiknál, mint 9, és 8, — a' nagyobbikat ki találom a' következő munka után: —

a' két gondolt számakat egymással sokszorozd, ird le a' factumot; továbbá a' kisebb gondolt számot huzd ki a' nagyobból; az itt lett maradvánnyal sokszorozd a' nagyobb gondolt számát — ezt a' factumot add az előbbeni factumhoz, itt lesz egy summa; mellynek quadrata radixa lesz a' nagyobb gondolt szám mint az alábbi példa mutattya;

a' két gondolt számok 9, és 8.

a' kettőből lett factum	9
	8
	<hr/>
	72.

a' kisebbnek nagyobból	9
lett ki vonása után	8
	<hr/>
a' maradvány	1.

a' nagyobb a' maradvánnyal sokszoroztatva	9
	1
	<hr/>
	9.

ezen factum a' 9. az első factumhoz a' 72-hez adva	72
	9
	<hr/>
	81.

ezen Summának a' 81-nek	
quadrata radixa a' 9.	
a' nagyobb gondolt szám	9.

A' kisebb gondolt számát a' 8-at pedig így találom ki. a' két gondolt számok sokszoroztassanak egymással, irattassék le a' factum — a' kisebb gondolt szám huzattassék ki a' nagyobból; lesz maradvány, ezen maradvánnyal sokszoroztassék a' kisebb gondolt szám, itt lesz más factum, ez a' factum huzattassék ki az első factumból, lesz ujj maradvány. ezen maradványnak quadrata radixa teszi a' kisebb gondolt számát. mint az alábbi példa mutattya:

a' két gondolt számok 9, és 8.

a' kettőből lett factum	9
	8
	<hr/> 72.

a' kisebbnek a' nagyobból	9
lett ki vonása után	8
	<hr/> 1.

a' kisebb gondolt szám	8
a' maradvánnyal sokszoroztatva	1
	<hr/> 8.

Ezen factum a' 8 az első factum-	72
ból a' 72-ből ki huzva	8
	<hr/> 64

lesz	64
a' maradvány 64-nek quadrata	
radixa a' 8. a' kisebb gondolt szám	
lészen	8.

Állíts négy személyeket egy sorba, egygyik azok közül az asztalról vegyen el egy gyűrűt; ki találhatod melyik személy? melyik kezében? melyik ujjában? 's ujjának melyik izikkelyében tartja a' gyűrűt? e' következőképen:

A' négy személyek sorban állván; 1. 2. 3. 4. számmal neveztetnek, már a' hányadik el vette a' gyűrűt annak száma irattassék le, ha a' 3-dik az 3. szám — a' kezek közül a' jobb kéz 1. a' bal kéz 2-vel jegyeztessék: az ujjak a' hüvelyktől számlálva jegyeztetnek 1. 2. 3. 4. 5. számmal, úgy hogy ha a' középső ujjban van a' gyűrű 3. irattassék — az izek az ujjban az [ujj begytől számlálva a' három izek 1. 2. 3. számmal jegyeztetnek, úgy hogy ha az első izben áll a' gyűrű 1. irattassék; — a' munka így megyen véghez; a' gyűrűt el vett személy száma 3. ezt 2-vel sokszorozd; a' factum-hoz adj 5-öt, ezt a' summát sokszorozd 5-tel —

a' factumhoz adj 10-et — ezen summához add hozzá a' jobb kéz számát az 1-et, ha a' jobb kéz tartya a' gyűrűt, ezt a' summát sokszorozd 10-el, ezen factumhoz add hozzá a' gyűrűt tartó ujjnak számát, ha a' hüvelyktől az harmadik, 3 számát. ezt a' summát sokszorozd 10-el — ezen factumhoz add hozzá a' gyűrűt tartó íznek számát, ha az első ízen áll 1-et, ezen summához adj 35-öt, ebből a' summából végy ki 3535-öt, itt marad egy 4 számból álló summa, mellynek ezeresse mutattja a' személyt ki a' gyűrűt elvette, a' százassa a' kezét, a' mellyben van a' gyűrű, a' tizesse az ujjat, a' mellybe huzatott a' gyűrű, az egygyesse az ujjnak ívét, az hol a' gyűrű áll, mint az alábbi példa mutattja:

a' gyűrűt el vett személy a'	
sorban a' 3-dik	3.
ezt sokszorozó	2.
a' factum	<u>6.</u>
a' factumhoz adott szám	5.
a' summa	<u>11.</u>
az ujj sokszorozó	5
a' factum	<u>55.</u>
ehez adott szám	10.
a' summa	<u>65.</u>
ehez adva a' jobb kéz száma	<u>1</u>
a' summa	66
ezen summát sokszorozó	10
a' factum	<u>660.</u>
a' factumhoz adott 3-dik ujj száma	3.
a' summa	<u>663.</u>
ezen summát sokszorozó	10
a' factum	<u>6630.</u>

a' factumhoz adott első íz száma	<u>1.</u>
a' summa	6631.
ezen summához adott szám	<u>35.</u>
a' summa	6666.
a' summából ki huzni való	<u>3535.</u>
a' maradvány	3131.

Vette hát el a' gyűrűt az 3-dik személy a' sorban, tartja jobb kezében, az 3-dik vagy középső ujjában, az első ízen.

Lehet ezekhez több hasonló elmés kitalálásokat ragasztani.

Szigethi Gy. Mihály.

4.

Szeretet és Barátság.

A' szeretet nem egyéb, mint a' szívnek hajlandósága, és a' jóhoz, széphez, 's tökéleteshez szabad vonzódása, melly a' lelkeket egybe forrasztja, de csak a' jónak, szépnek, és tökéletesnek égi lántzával. A' lélekben legnagyobb hiány vagyon, ha szeretet nem lángol benne, ennek sugára fejt ki egyedül az emberi életnek virágjait, az emberi élet szeretet nélkül olyan, mint a' mesterséges ecsettel lefestett tűz, melly se nem világít, se nem melegít, a' szeretettől lángoló szív kimeríthetetlen for-

rása a' vigasztalásnak, és örömnék, a' bal sors nem ejthet olyan sebet, melyet a' szeretetnek balzsamja édes csepjeivel meg nem gyógyította, nincs olly nagy fájdalom, melyet a' szeretet meg nem könnyebbített, az igaz szeretet mindent tűrhetővé tesz, egyedül a' szeretet által emelheti fel magát az ember azon állapotra, hol a' törvénytelen igazságtalanságot nyugott mosolygással megvetheti, hol az ellenkezésnek nyilai megtompulva lábai előtt sérelem nélkül lehulnak.

Az igaz szeretet nem enged hasonlítottást, ebben nincs kisebb, nagy, vagy nagyobb, hanem a' hol helyt talál, ott mindenkor legnagyobb, vagy ha nem az, nem igaz szeretet; ez részt nem ismer, hanem a' hol uralkodik, ott egygy, egész, és eloszthatatlan, ez nem változékony, ennek égi lángjait az időnek változó hullámjai el nem olthatják. A' szeretetnek ereje alkotja össze az emberiséget, hogy minnyájan az Istennek, ki csupa és legtisztább szeretet, nemzetségévé váljunk; jaj annak a' halandónak, ki ezen szent tüzet lelki szabadságával vissza élván, szívében eloltani felséges nemének szégyenére iparkodik, ez azon egybe forradt Isteni nemzetséget zavarni, háborgatni, de ön veszedelmére akarja, féltő; ne talán a' szent tüzet akkor kívánja újra felélesztetni, midőn ez már elhamvadt, és kétségbeesés porává változott.

Az igaz szeretet nem csupa indulat, nem indulatos kiömlése a' könnyörületességnek, rész vételnek, jó szívűségnek; hanem valóságos, és erős okfökön épült és türedelmes gyakorlás által szerzett mindenkor jó akaró tökéletessége a' léleknek; az indulatok vezérelnék ugyan erényre, mozdító okul szolgálnak az erkölcsre, de ha a' mostoha környülállások ellenek tódulnak, hamar meghülnek, és a' legnagyobb igyekezetet homályba borítják;

ellenben az igaz szeretet munkálkodni soha meg nem szűn, a' veszélyek inkább élesítik jó szándékát, megtompulnak rajta a' viszontagságok' fegyverei, és áldást szór ki fáradhatatlan iparkodása az emberi nemzetre. Az indulatok olyanok, mint az égi csillagzatok, melyek gyönyörűséggel vezetnek bennünket mindaddig, míg valami fekete felhő elnem leplezi őket szemünk elől, ekkor az örvényben nyomorultan elhagynak. Az igaz szeretet mindent kész feláldozni, és olly felséges nyugalmat szerez a' szívnek, melly a' munkás, és bajokkal küszködő életnek elhervadhatatlan koszorúja. Az igaz szeretet szabadon és vidámúl lép ki a' világ bajvivó körére, nem némitják el az ellene rohanó veszélyek, nem lankasztják a' nehézségek, el nem rettentik némelly ember-társainak háláadatlan-sági, rab-igába nem hódítják az alacsony indulatok, minden viszontagságai után ki száll azon égi csendességre, melly közös a' fentebbi lényekkel, és mellynek érett gyümölcsei az édes szabadság, és megháboríthatatlan nyugalom.

Legfelsőbb és legméltóbb tárgya a' szeretetnek az Isten, ki csupa szeretet, és minden szeretetnek kútfeje; szeretet által egygyesül az ember az Istennel, szeretet nélkül az erkölcs csak pusztá név minden valóság nélkül; de azon szeretetnek, melly az Isteni thronus' zsámolyához vezérel bennünket, tisztának kell lenni, és ugyan csak a' tiszta szívekben lakozhat, megszeplősíti ezt minden állati indulat, megfosztja pedig égi fénnjétől a' bűnnek utálatos üszke, mellyből támadó indulatok a' lelket fentebbi lakjából e' szoros földi határokhoz lehuzzák, és alacsony poraihoz bilincselik; az igaz szeretet általhat az aetheren, és a' siron tul ragyogó honnától lelkesítetvén jár dal e' földi honnjában.

Valamint a' szeretet egygyesít bennünket Alkotónkkal; ugy egyedül annak szelíd láncza köt egybe emberi-társainkkal, 's így testvérekké válunk egy legszentebb és legjobb Atyának kegyes gondviselése alatt. Lehetetlen, hogy szeresse valaki igazán az emberiségnek legszentebb Attyát, ha csak egygyet is szeretett fiai közzül gyűlölni tudna. Az ember az Istennek képe, gyűlölheti é valaki szeretete tárgyának képet, ha a' tárgyat lángolva szereti? ez ellenmondás, és le alacsonyítja nemünket.

Egymáshoz vonzó szeretet nélkül elveszti az emberi élet mint becsét, mint kellemeit; nem azért vagyunk ezen Isteni hatalomnak legpompásabb, és leggyönyörűbb kertjébe alkotva, hogy itt egymás mellett hidegen állván, vagy mendegélvén, minnekutánna az alkotásnak felséges rendjeit meg tekintettük, és bámultuk volna, a' szebb érzések kiömlése nélkül sirunkba alá száljunk; van bennünk egy érzékeny szív, melly a' szeretetnek széke, ha csak ezt valaki szabadságának vissza-élésével elnem rontja, olly hajlandó ember társa eránt, hogy vérzik, ha annak élet-poharát viszontagságok cseppei keseritik, repdes örömében, és megelégedését jelenti, ha testvérjeit az ártatlan gyönyörűségek forrásánál vigadva lenni tapasztalja, és óhajtja, bár minnyájokat egy heves öleléssel, belsőjének olly tisztán és szelíden égő pontjához ragadhatná. Hol illy lángozó szívek eredeti tökéletességben munkálkodnak, ott vagyon tüköre azon boldogságnak, melly után most csak sovárgunk, és sejtjük, hogy majd siron tul fel-leljük, ezt ha nem kótolhatjuk itt, türhettellenné válik életünk, és fonala' elszakasztásáért szaporá sohajtásokat emelünk a' természet urához. Jaj néked, ki emberiségedből ki vetközvén, ezen földi-mennyet testvéreid közt hábo-

rítod, boldogtalan vagy már magadban, nem érezvén azon szent tüzet kebledben, melly egyedül képes csak szülni boldogságot, nem boldogság az hidd el, másnak boldogságát zavarni, boldogtalan vagy, ha az emberi élet' töviseit testvéreid lábai előtt szaporítod, miért keseríted úgy is keserű cseppekkel vegyített italát, térj magadba, és tedd verő szívedre, mellyet előlni szándékozol, jobbot majd felriad ellened, és elpanaszolja keménységedet, és talán testvéreidnek olly igen ohajtó ölébe zár.

Az igaz szeretet szüntelen munkálkodik az egész emberiség' hasznának előmozdítására, de bár melly lángoló indulattal ohajtsuk is az egész emberiséget egygy öleléssel ált karolni, gyengék, határozottak, és szoros korlátok közzé vagyunk szorítva, úgy annyira, hogy erényünk, egész kihatásával is kevés emberre hinthetjük jó szívűségünknek áldását, közvetetlenül, ezen határozottság nógatja szívűnket egy más testvéri szívnek szint olly buzgón munkálkódónak szorosabb barátságába lépni; nagy boldogsága neműnknek az, hogy az illy tüztől hevített szívek egymásra ismervén, természetek' hajlandóságából egybe forrván, két lelket egy testbe alkotnak, és egymásnak kimondhatatlan gyönyörűséget szülnek, az emberiség' boldogságának pedig ki fejlődésére áldást csergedező kútforrása válnak. Így születik az igaz barátság.

Az igaz barátságnak alapja nem más, mint két szívnek egy fentebbi célnak valószínűsítésére egybehangzása, melly cél nem lehet egyéb, mint az erkölcsnek, polgári erénynek, és egymáshoz közös, az egész emberiséghez pedig közönséges boldogságnak előmozdítása, láncza ezen égi egygyesületnek nem más, mint egy máshoz lángoló, egész emberiséget pedig egymásban ölelő igaz szeretet.

A' mit az emberek köz-értelemben barátságnak szoktak nevezni, nem barátság, hanem vagy szorosabb ismeretség, vagy egyedül társalkodás, van-
nak némelly emberek, kik illy értelemben minde-
nikkel, és hamar kötnek barátságot; de valamint
alap nélkül való, ugy hamar el is enyészik, és
többször egymásnak megbuktatásával. — Az igaz
barátságnak józan értelemből, és érző szívből kell
származni, a' józan értelemnek kötelessége a' szív-
nek heves kiömléseit mérsékelni, mert más kü-
lömben a' legérzékenyebb barátság is hamar unal-
mat okoz, és elenyészésre siet, a' világosság,
melly a' barátokat vezérli, szelíd legyen mint a'
napnak világa, nem pedig vakító, mint a' villámé,
a' meleg, mely a' barátságot éleszti, mérsékelt
legyen, mint a' tavaszi bájoló napfény, nem pe-
dig égető, mint a' nyári hévség. Az igaz barátság
halhatatlan, és elenyészhetetlen, valamint lelkünk;
a' hamis barát hasonló a' nap-órához, mely csak
a' napnak sugárainál vezérel, az igaz barát meg-
becsülhetetlen kincs, mert az életet, mely viszón-
tagságok' tengerének látszatik, egy szüntelen virító
rózsás kertté változtatja; annakokáért egy meg-
hitt barát valóságos szüksége az érző szívnek; mi
lenne az élet e' földön barátság nélkül?

A' ki olly boldogtalan, hogy csak egy igaz
barátot sem szoríthat érző szívéhez, hasonló a'
vándorhoz, ki ellankadt tagjait megakarván nyug-
tatni, még csak árnyékot sem talál. Az élet, igaz
barát nélkül nem más, mint azon bolygó tűz,
melly halavány világosságával rémitti a' körül-lé-
vőket, és a' nélkül, hogy világosságával az utazó-
nak kívánt ösvényt mutatna, el tűn. A' barátság
koszorúja az életnek, mert ha bár mindennek
kegyelméből számkivettetett legyen is az ember,
vagyon, kinek kebelében ki sirhassa boldogtalan

sorsát; és ujja születik mosolyogván az embereknek mulékony, és csalfa kegyelmét, és csak ezen egy résztvevő szív is elegendő arra, hogy az egész emberiséghez vonzó szeretetét, mely már a' sorsnak mostohasága miatt hamvadni kezdett keblében, újra felélleszse.

Az igaz barát, barátjának ölelésével öleli az egész emberiséget, az olly barátság mely meghittjén kívül másokat szeretete' tárgyára méltatlanoknak tart, nem barátság, hanem alattomos czimbora, mely ostora azon társaságnak, melyhez polgári hivataljához képest tartozik, az illy czimbora társalkodásnak nem is célja az erkölcsnek, és a' polgári erénynek gyarapodása, hanem célja másoknak romlása, vagy ha nem romlása is, legalább keserítése, ennek láncza nem az igaz szeretet, hanem valami állati indulat, vagy szenvedél, mely akkor leg jobban virít, midőn a' többi ember-társa is aggodalomba elmerülve lenni szemléli; de a' képzelt boldogság mellett is a' legnagyobb boldogtalanságnak szülő anyja, mert valamint másokat megvet, úgy másoktól is megvettetik, és kész a' boldogtalanság' örvénnye, ha a' valóságos alap nélkül épült egyesület felbomlik. Az illyen barátság olyan, mint a' munkás méhkasba alattomban béliopódzó tolvaj-méh, mely a' munkás tagoknak gyönyörüségét elrabolja, és zavart okoz az ártatlanok között. Szent és megbecsülhetetlen az igaz barátság! de mennyire el becstelenítetik a' bitanglók által ezen felséges név! itt a' barátság erkölcsnek műhelye, amott gonoszságnak állarczája, itt nemes és tiszta lelkeknek édes láncza, amott ártatlanságnak cselvető hálója, itt igazságnak és nyílt szívűségnek szülő anyja, amott mesterséges csalfaságnak pallástja, most az emberiség boldogságán törekedő lelkesedés, másszor az önhaszon keresésnek ala-

csony indulatja, most gyógyító balzsamot rak a' sebekre, másszor ezeket alattomos méreggel felkarcolja! 's így ezen szent nevezetben is meg valósul azon köz mondás: Nem mind arany az, a' mi fénylik!

KÖRMENDY CAMILL.

5.

Honunkat érdeklő kivonás, ezen munkából: *Bibliothek der neuesten Entdeckungsreisen*, nebst den wichtigsten Beyträgen des XIX. Jahrhunderts, zur Bereicherung sowohl der Länder-und Völkerkunde überhaupt, als der europäischen insbesondere. — Zweyter Jahrgang. Zehntes Bändchen. *Briefe über den Kaukasus und Georgien* vom Jahre 1812. — Aus dem Französischen der Frau v. Freygang, geborne v. Kudrjaffsky, übersetzt von Heinrich v. Struve. Wien, 1826.

A' derék utazási-leírások minden tudomány-kedvelőktől a' legérdeklőbb lectúrákhoz számláltatnak. Nemzet, táj, szív, szokás, szerencse, veszély, azokban rajzoltatnak legelevenebb színekben, legsajátabb vonásokban. Lelünk azokban olly egygyes jegyzésekre, melyeket láthatni reményünk sem vala. Illy

tekintetben méltó figyelmet érdemel a' fennemlített Utazások' Tára.

Freygangné Aszszonyság, egy három esztendő's fiú 's egy három hétes lánygyermekével utazott a' maga férjével, kit környülményi a' Kaukazuson által Georgiába vezérlettenek. Ugyanekkor és ugyanott, tizenkét hónapok alatt gyűjtött tapasztalásit írja-le az említett című könyvecskében a' lelkes Freygangné Aszszonyság, kinek változó helyzetében minden nyomon a' legbájolóbb, és legborzasztóbb jelenetek váltogaták-fel egymást, mellyek az ő lelkének legvalódibb próbái valának. — Minket Magyarokat illető fontos jegyzéseit adom itt lefordítva, mindenütt híven megtartván önszavait:

„Hogy ama' nevezetes *Madschar*-vagy *Madjar*-ruinákat (így neveztetnek az ottani lakosoktól) meglátogathattuk volna, ezen örömtől megfoszta minket azoknak távolléte. Georgiewsktől nyolczvan Werstre távolságra fekszenek az említett omladékok, a' Kuma' partjai mellett, melly folyóvíz a' nagy Kabardiából jő, közel hol a' Bywar befoly, Astrachan felől, ama' szörnyű pusztaságon által, melly a' Caspiumi tenger' hoszszában nyúlik-el, 's a' Volga, a' Kuban, és a' Kaukazus' hegyláncza határozzák.

Ezen omladékok, mint beszélík, valamelly nagy városnak maradványai. Láthatni ott több várak' nagy házak' és kőből épített gyönyörű börtök' dűledékeit.

E' régi maradványok' neve a' Magyarra emlékeztet, mint az Ungarok az ő országokat és magokat nevezik, valamint a' *Magiar-Ilire* is, melly néven a' Törökök Magyar-országot említik.

Az *Ungar* vagy *Uger* szó, eredeti értelme szerint nem tulajdonnév, hanem olly közönséges ne-

vezet, melly minden idegennek, minden idegen tartományból jövőnek, adatik.

A' Volga' és Jaik' partjait a' Madscharok és a' Baschkírok lakták; a' 893-dik esztendő körül ezen tartományokból kiűzettenek; amazok elmentek ama' vidékre, hol mai napon is a' *Madjar* nevű városnak omladéki találtatnak; megtelepedének ott, minekutánna azon tartományt a' Persáktól elvették, kikkel azután hosszas és gyakori hadakat kelle folytatniok. Az Avarok, kikből a' Kaukaszus' belső részein egy ág még most is fennáll, és a' Kumánok, kik az ő nevöket a' Kuma folyóvizének köszönik, hasonlóképen laktanak e' vidékeken. Ezek a' népek, valamint a' Madscharok is, utóbb a' Duna felé költözének, hol az ő maradékaik ma is laknak, és az Ungarok' törzsöknépét teszik.

Madscharok építették e a' Madschar nevű várost? Gyanítani lehet, hogy azt a' Persák építették, és hogy más nevet is viselt mindaddig az ideig, míg azt a' Madscharok utóbb elfoglalták és csinosabbá tették.

Ha az ember Madschar városának omladékai között keresgél, talál ott még ma is olly emlékpénzeket, mellyek a' város' időkorára mutatnak."

Ezeket írja Freygangné Aszszonyság. Ki az eredetiben kívánná mindezeket olvasni, fellelheti a' nevezett munkában és kötetben, a' 216, 217, 218-d. lapokon.

N. A. Kiss Sámuel.

6.

Vará's-mesterség, (*Zauberkunst.*)

Természetébe van az óltva az embernek, hogy tudni, sokat tudni, sőt mindent tudni kívánjon. Az emberi léleknek, ennek az Isteni-természetnek 's annak véghetetlen tökéletességeinek részesének tudnivágyása határtalan. Mérész bátorsággal, határ és tartózkodás nélkül, villám sebességgel jár által mindent gondolattal; nints olly távol lévő a' hová ki ne hatna és tsaknem azon pillantatban láttja által a' legközelebb lévő is, össze kötven a' legméjjebbet a' legmagosabbal, a' legtávolabb lévő, a' szem előtt fekvővel. És erre valamelly belső törvény ösztönözi őt, hogy a' tudományok' és cselekedetek' esméretébe mindég méjjebben menjen, mindég fellyebb törekedjen és ez annak az oka, hogy a' minek esméretére el jut, abba kevés ideig talál megelégedést, hanem nagyobb 's méjjebb tudományra vágyakodik, 's nem nyugszik meg mindaddig, míg a' dolgok velejébe bé nem hat, minden akadályokon 's nehézségeken keresztül nem ront, 's egyszer'smind fáradhatatlan kívánsággal 's iparral a' maga természeti kifejtődzésén nem törekedik. Ez az oka, hogy még a' titkok' fejtegetésébe is mérészen bátorkodik bé ereszkedni; hogy az elmúlttal és jelenvalóval meg nem elégedvén, a' bizonytalanság sűrű fátyolával el fedezett jövőndök' kárpítja alá is mérészel kandikálni, ohajtván és

akarván tudni a' következendőket, jövendő sorsának 's állapotjának szerentsés vagy szerentsétlen, kedves vagy kedvetlen folyamatját, sőt nem csak magára, de másokra nézve is szereti 's kívánja tudni a' jövendőket. Hogy ebbéli kívánságának eleget tehessen, nem elégedett meg a' józan ész előrelátó nézésével; a' természeti erők kifejtegetésével és az azokból szükségesképpen 's okvetetlen folyó következtetések esméréstével; hanem hogy a' titkokat kitanúlhassa, a' jövendőket előre elláthassa, kitudhassa 's megmondhassa, az egygyűgyűeket, tudatlanokat, tapasztalatlanokat 's könnyen-hivőket elcsábíthassa, félre vezethesse 's magának tekintet és hasznót szerezve, a' jövendők előre tudásával azokat magához hódíthassa, bűbájos, szemfényvesztő 's Varás-mesterségeket vett elő, a' jövendők előre való megmondásával ámitván a' titkokba nem avattattakat.

A' bűbáj; szemfényvesztés; igézés, boszorkányság; vará'slás 's a' természet feletti mesterségek' hívése, uralkodott 's eleitől fogva szokásba volt minden Népek és Nemzettségek között és csak a' természeti józan tudományok előre haladó terjedésök által enyészik az lassan lassan el. A' Világ vará'slói, és a' hajdani kor mindefféle tudományba jártas Papjai, a' chemiai- és természet-tudományi mesterségek által, némelly a' tudatlan köz-néptől természet felettieknek tartott csudákat tudván tenni, annál fogva, nála uralkodó befolyást nyertek magoknak. A' bűbáj vagy Varás-mesterség a' régi időkbe külömb-külobbféle osztályokra osztódott. — Agrippa (a' Római) három szakaszokra osztotta azt, úgymint 1-ör: Természeti szemfényvesztő vagy Varás-mesterségre, melly egyedül a' természeti dolgok' tulajdonságainak esméréstökbe állott. 2-ör Mathematicai Varás-mesterségre, mellynek Egyiptomba

igen nagy becse 's tekintete vólt, és 3-or méregkeverő Vará's-mesterségre. A' régiek tudniillik abba a' képzelődésbe vóltak, hogy vagynak bizonyos, a' bűnöst felfedező és az Istenek 's lelkek' előidézésekre eszközül szolgáló plánták és állatok. Szent Ágoston Doktor is említi, hogy Olaszországban vagynak olyan aszszonyok, kik valami itálnál fogva férjeiket lovakká változtatták, 's azoknak elébbeni formájokat, az azokra való ülés által adták vissza; azt is említvén: hogy egy számarra változtatott ember poggyászt vagy bútort hordozott. 4-er a' Vará's-mesterség negyedik osztállyá áll a' czeremonialis Mágiából, melly *Goetiára* és *Theargiára* oszlik, amannak a' gonosz lelkekkel való társalkodás 's azoknak előidézések, ennek pedig az angyalokkal 's jó lelkekkel való társalkodás a' célja. Ez a' mesterség, valamint a' *Jus Canonicum* által *) úgy a' világi hatalmasságok' törvényeik által is, p. o. a' Pári'si Kabinétnek 1682-dik eszt. kiadott egy parantsolatja által meg erősített.

Ezen titokkal tellyes tudománynak gyakorlására 's üzésére sok és külömbkülömbféle eszközök, utak és módok szolgáltak; mellyeknek e' következő rövid foglalatban szedett által nézések úgy vélem megérdemli a' figyelmet:

1.) *Aëromancie*, melly állott a' levegő-égből és fellegekből való jövendölésekből.

*) Erre mutat az úgy nevezett *Ordaleum* vagy *Judicium Dei*, melly szerint valamelly jel által az embernek ártatlansága vagy bűnös volta világosságra hozódott, mellynek nemei voltak, a.) a' kettős Viadal (*Duellum*), b.) a' meleg és hideg víz (*aqua calida et frigida*), c.) a' tüzes vas (*ferrum candens*). A' *Judicium ferri candentis et aquæ ferventis*, hajdan a' bűnös kinyomozására gyakoroltatott édes Hazánkban is.

2.) *Alectotomancie*, melly szerint egy kör (circulus) rajzolódott a' föld-színén, a' melly 24 részekre osztódott 's mindenik szakaszba egy görög betű íródott 's mindenik betűre egy búza-szem tevődött. Ekkor egy szelid kakast a' kör közepébe állítottak 's figyelmetesen vigyáztak reá, mitsoda rendel kapkodja 's nyeldesi el a' betűkre rakott búza-szemeket, és abból vontak azután mágiai következtetéseket. Ezen módon igyekeztek felfedezni 's előre megmondani *Sibanius* és *Sambli-gus*, annak a' nevét, a' ki Valens Császárt az uralkodásba követni fogja. Melly alkalmatossággal bizonyos titokkal tellyes szókat mondván szorgalommal figyelmeztek azokra a' betűkre mellyeket a' kakas, a' búza-szemeknek felkapkodások által megjegyzett. Az első betű T' vólt; a' második H; a' harmadik E; a' negyedik O; az ötödik D; a' honnan azt következtették, hogy a' következő Császár' neve *Theod-onn* fog kezdődni. Erre Valens Császár, néhány a' thronusra magoknak just tartott személyeket, kiknek *Theod-onn* kezdődött a' nevek, megöletett, úgymint *Theodestet*, *Theodul-t*, *Theodor-t*, *Theodat-ot* 's a' t. hanem *Theodosiust* ki felejtette, a' ki utána ült a' Császári-székre 's idővel Nagy nevet nyert.

3.) *Aleuromancie*, midőn liszt által akarták ki tanulni a' jövőndőket.

4.) *Alomancie*, midőn só által tevődött a' jövőndölés. Ezen jövőndő-mondásnak még ma is van nyoma, t. i. a' hónapok minéműségeiket előre megtudni akarók, Karátsony' estvéjén elő vesznek 12 veres hagymát, a' hónapok 12 száma szerint, 's mindeniknek a' közepét kivévén, és azt porrá tört sóval megtöltvén, 's bizonyos helyre, ablakba 's egyébűve sorba rakván és mindeniket a' hónapok nevével elnevezvén, reggelig azon helyen hadják,

midőn a' hagymákat sorba nézegetvén, a' mellybe a' só szárazon megmaradt, abból azt a' következtést húzzák ki: hogy az a' hónap száraz; a' mellybe pedig a' só megnedvesedett, az nedves és essős leszsz.

5.) *Amniomancie*. A' római Törvény-tudók' nagyobb része, hogy a' törvényszék előtt valaminek végére mehesen és pártfogoltjainak pereiket megnyerhesse, azon burkot, melly némelly gyermekeknek születésekkor a' fejeken szokott lenni, drága pénzen megvásárlottak, azt híven: hogy ezek a' burkok ezenn jeles tulajdonsággal birnak, és innen jött ez a' köz-mondás: *e' burokba született*, mellyet azokra szoktak alkalmaztatni, a' kik minden igyekezeteikbe szerentsések.

6.) *Anthropomancie*, midőn az ember' párolgó beleiből akarták a' jövődőt ki tanulni. Némelly Görög 's Római Császárok és Királyok, nem tsak gyermekeket, hanem Férjfiakat és Aszszonyokat is tulajdon kezeikkel mészárlottak-fel, hogy ennél fogva a' jövődöket megtudhassák.

7.) *Apantomancie*, midőn az ember eleibe akadt tárgyakból p. o. nyúlakból, varjúkból 's a' t. mondtak jövődöket.

8.) *Arithomancie*, midőn a' számoló betűkből.

9.) *Astragalomancie*, midőn a' boka-csontotásokból mellyekre bizonyos betűk íródtak.

10.) *Astrologie*, midőn a' csillagokból mondtak jövődöket.

11.) *Axinomancie*, melly abból állott, hogy valamelly gömbölyű karóra, mellybe bizonyos czifra mettzések vóltak vésve egy szekertze tevődött, a' melly, ha a' gyanús ember nevének ki mondásával tsak legkevésbé is megbillent, a' bűnös azonnal felfedeződött.

12.) *Belomancie*. Ez minden Napkeleti nemzetknél szokásban volt és a' Thevenot bizonyítása szerint, még ma is szokásban van a' többiek között a' Törököknél. Ha valamely háború-történeteit előre ki akarták tanulni, az ostrom alá menendő Városoknak 's ellenséges Hadi-csapatoknak neveiket czédulátskákra felírván, azokat nyilakra kötözték, mellyeket a' tegezbe tévén, onnan, a' Koránból bizonyos versek' elmondások után egymásután kivették. A' régi pogány Arabsoknál is volt a' jövendölésnek egy ilyen nyíl által való neme, melly úgy ment véghez, hogy három vas és szárny nélkül való Acdaknak és Azlamnak neveztetett nyilat, az Mohavar Slobaltól vagy jövendölőtől tartatott zsákba vetettek. A' nyíl' egygyikére e' vólt írva: „Uram parantsolj nékem” a' másakra ez: „Uram tiltsd meg, vagy akadályoztasd meg”; a' harmadikra pedig semmi sem vólt írva. A' valamit előre megtudni akaró Arabs, minekelőtte valamely feltett tzéljának végre hajtásához, hozzá kezdett volna, ajándékkal menvén a' jövendölőhöz, ez a' 'sákba vetett nyilakat egymás után ki vonta és ha az első húzta ki, az Arabs azonnal hozzá fogott dolgához; ha a' másodikat vonta ki, akkor a' dolgot egész esztendeig abba hagyta, ha a' harmadik akadt a' kezébe, még egyszer újra próbálta a' húzást. E' szerint kérdeztek tanácsot az Arabsok ezektől a' nyilaktól minden tselekedeteikbe, nevezetesen mikor megházasodtak, gyermekeiket környülmettzették, utaztak, hadakoztak, osztoztak, kivált mikor az áldozatnak darabjait, mellyeket Muhamed előtt Meccába az Isteneknek áldoztak, megakarták határozni. Hieronymus és Theodoretus ítéletök szerint Nabugodonozor, az Arabsok ezen szokásokat követte, midőn egy két felé ágazott úton megállván, a' kettős útnak fején, nyilainak vasokat

megfényesítette a' bálvány képeket megkérde, a' májat megnézte. Ezékiel 21: 21.

13.) *Botanomancie*. Az esztendőnek, idő-szakaszának 's idő-járásának némelly virágok' kinyílásokból, bészárodásokból 's virágzásokból való előre való megmondása.

14.) *Brizo-Onciromancie* vagy *Onciokritic*, melly állott az álmokból való jövendölésekből. A' Mercurius Pharaci Oraculum, a' Troezeni és Epidaurusi Oraculumok álomba jelentették-meg a' jövendőt.

15.) *Capnomancie*. A' jövendőknek az áldozati füst feltolulásából való eleve megmondása.

16.) *Cartomancie*, állott kártyából való jövendölésből. Ez még most is divatba van és ezzel némelly vénaszszonyok még ma is sok egygyűgyűeket csábítanak el.

17.) *Catoptomancie*. Midőn tükörből mondottak jövendőket. Céresnek, Patraeben, Achája Tartományában vőlt egy Temploma, 's az előtt egy forrás kút, melly a' betegség kimenetele felől jövendőlt az azeránt kérdezősködőknek, melly úgy ment véghez, hogy egy tükört, valamelly sinóron alábo-csátottak a' kútba a' viz' színéig 's a' tükörbe láttzó figurákból tettek ítéletet a' betegség állapotjáról.

18.) *Cephalomancie*, midőn valamelly számár-főt pártüzön pergeltek vagy piritottak, 's annál fogva a' gonosz lelkeket kényszerítették az eleikbe feltett kérdésekre való feleletekre.

19.) *Ceromancie*, midőn a' megolvasztva vízbe öntött viasz formáiból húztak következéseket.

20.) *Chiromancie*. Ez állott a' kéz vagy tenyér vonásaiból való jövendölésekből, melly jövendölés némelly csalfaktól ma is gyakoroltatik.

21.) *Coscinomancie*. Ez rostával megyen véghez, 's némelly tolvajságoknak felfedezésekre ezen mesterséget ma is előveszik az egygyűgyűek. —

22.) *Dactylomancie*, melly szerént bizonyos titkos figurákkal megjegyztetett értz-gyűrűk' segedelmével mondódott jövőendő. —

23.) *Gastronomancie*, melly abból állott, hogy bizonyos számú égő viasz gyertyákat, gömbölyű, tiszta vízzel megtöltött üveg-edények közzé helyeztetvén, minekutánna a' gonosz lelkeket lassú hangon előidéztek 's elejekbe kérdéseket tettek, a' viz felső színét egy gyermekkel vagy egy fiatal terhes Menyetskével megnéztették, a' kik a' kérdésre adott feleletet, az üveg-edénybe mégtört gyertya ságárok' színeinek játékába találtak fel.

24.) *Geomancie*, midőn a' földön vaktába jegyzett több pontok segedelmével mondották meg előre a' jövőendőket.

25.) *Gyromancie*, melly úgy ment véghez, hogy a' földön egy kör jegyeződven, abba néhány betű íródott; annakutánna a' jövőendő a' kör közepébe állván, ott mindaddig kerengett, mig elbódúlva lenem rogyott, midőn a' feltett kérdés megfejtésére azon betűk szolgáltak, mellyekre a' jövőendő esett.

26.) *Hydromancie*. Ezen jövőendő mondás' mestersege feltalálójának az Egyiptomi Jósef tartatik, a' Bibliának azon szavainál fogva, mellyek vagynak 1 Mos. 44: 5. *Avagy nem az é a' pohár mellyből az én Uram iszik? ebből megesmerheti ő, minémű emberek legyetek.* Ezen mesterség módja egyszerű vólt. Egy gyűrű tudnüllik tzer-na-szálon vagy sínóron valamelly üveg-edény felébe függesztődött, és ha a' kérdésbe forgó dolognak, szerentsésen kellett elsülni; tehát a' gyűrűnek magától több ízben meg kellett mozdulni, és az edény' oldalához ütődni.

27.) *Lecanomancie*. Ez így ment véghez: egy értzből készült vízzel megtöltött üstbe, több darab drága gyöngyöket, arany- és ezüst rudatskákat vetettek, mellyekre titkos szavakat 's jegyeket irtak. Mi-

nekutánna ezeket a' gonosz lelkeknek ajánlották 's őket elő-idézték, a' víz fenekéről, lassú, a' kígyók' sziszegésökhöz hasonló, a' kívánt feleletet megadó susogó hang hallattzott.

28.) *A' sors.* Ez a' sors által gyakoroltatni szokott jövődö-mondás úgy láttzik, hogy a' legrégebb időktől fogva szokásban vólt, mivel ennek sok példait találjuk a' Szent Írásban. Jósué, sors által fedezte fel azt az embert, a' ki Jerikó Városából, sok holmit nevezetesen 200 siklust ellopott. Sors által tevődött nyilván valóvá, hogy az Isten Saúlt választotta Királlyá, és hogy Jónás Próféta engedtelensége által okozta a' szélvész. A' dolog kimenetelének, sors által való megtudása 's kitanulása, ettől fogva minden időben és a' földnek minden Népei és Nemzeti között szokásba jött, és a' sorsok többnyire apró fa-darabotskákból vagy kotzkákból állottak, melyekre szók, jegyek, nevek vagy számok íródtak vagy metződtek. Ezeket többnyire tsak kézzel vetettek, vagy valamelly edényből görgették ki. Hihetően, innen van ez a' köz mondás: *a' sors vagy kotzka el van vetve.*

29.) *Necromancie.* Ezzel a' mesterséggel a' meghóltaknak lelköket idézték elő, 's azokat ez által kívánták a' jövődök felől megkérdezni. Néró Császár sok ízben próbálta ezt a' lélek-idéző Mesterséget; de a' midőn az által soha sem érhetett kívánt tzel, minden Vará'slókat kiűzött.

30.) *Onomatomancie,* melly szerént a' jövődöket a' familiai neveknél fogva igyekeztek előre ellátni.

31.) *Ornithomancie* (*Augurium, Auspicium*) melly nevezet alatt az a' Mesterség értetődik: mellynél fogva a' Régiek a' madaraknak szóllásokból, repülésekből és ételekből mondottak jövődöket. Ezen babonás mesterség igen régi 's annak feltalálójának némellyek Prometheust, mások Orphe-

ust tartják. Régiségét bizonyítja az is, hogy ennek gyakorlását már Mó'ses megtiltotta az Izrael fiainak 5 Mos. 18: 10. A' Chaldeaiak között nagy divatban vólt ez a' mesterség 's azoktól tanúltak azt meg a' Görögök, kiktől vették a' Tusciaiak, azoktól pedig a' Rómaiak, kik olly sokat tartottak e' felől, hogy törvénnel alapitanák azt meg: hogy az Augurok' tanátsok nélkül, semmit sem tselekedjenek és legkissebb dologhoz sem fogtak ezen szárnyas jövendő-mondók' tanátsok nélkül. Az Auguriumot (melly idővel Varró szerint, a' tűzből, levegő-égből, vízből és földből való jövendőlésre is kiterjesztetett) a' Görögöknél és Rómaiaknál, bizonyos e' végre kiválasztott Papok gyakorlották, a' kik Auguroknak és Auspexeknek neveztettek, kik először tsak hárman vóltak, de idővel számok kilentzre nevelkedett; négyen a' fő Nemesek közül választattak, öten pedig a' köznép közül. Mikor az Augur, valamelly jövendőt ki akart tanúlni, ki ment az arra rendeltetett magas helyre, melly Servius szerint, egy Rómától nem messze fekvő mezőben vólt, és a' maga ruháját felöltöztvén, a' jövendőló páltzát (Lituus) kezébe vette, azzal az eget négy részre osztotta, napkeletről napnyugotra egy lineát és azon keresztül északról délre másikat húzott; annakutánna áldozott és imádkozott 's leülvén szorgalmasan figyelmezett, merre és mitsoda jelt lát az égen vagy a' levegőbe. Ha sast látott, melly szárnyait összezecsapkodta 's a' levegőbe játtzott, az szerentsés jelnek tartódzott; ellenben ha a' sas-keselyű valamelly hadi-sereg után repült szerentsétlenségnek, nevezetesen vérontásnak a' jele vólt. A' Görögök, a' baglyot győzedelem hirmondójának, más Nemzetek ellenben szomorú dolog hirdetőjének tartották. A' Rómaiak ha hartzra akartak indulni, az e' végre ki-

választott tyúkok evésekből mondtak jövendőket, ha t. i. azok, az elejekbe szórt gabona szemeket, mohon ették, szerentsés jelnek tartódott, ellenben ha sem nem ettek, sem nem ittak szerentsétlenséget jövendöltek belőle. *) De bár mely sokat tartottak a' régi Görögök és Rómaiak az Auguriumok felől 's akármely nagy tiszteletbe tartódtak az Augurok; mindazáltal idővel az ő becsek és tiszteletek nagyon alá szállott, úgy hogy már Cicero **) azt állítja a' tudós Catóról, hogy: „ő csudálkozott rajta, hogy álhadják meg az Augurok, hogy el ne nevessék magokat, midőn egyyüvé találkoznak.” Idővel az Augurium nevettség tárgyává lett és az Augurok' megszűnésekkel csábító mesteriségek is elenyészett, ámbár annak némelly nyoma még ma is meg van a' köznép között, a' mely ha, p. o. a' verebet, tyúkot a' porba; a' varjút, csókát, lúdat, kacsát a' vízbe fürdeni 's bugdátolni, a' darut, vad-lúdat 's egyéb bujdosó madarakat alant repülni látja; essőt — ha a' tyúkot kukorikolni halja, szerentsétlenséget jövendöl; — ha a' szarkát cseregni halja, vendéget vár 's a' t. —

32.) *Onychomancie*, mely szerint fa-olajjal és füstöléssel ment véghez a' jövendölés.

33.) *Pegomancie*, Pausanias azt mondja, hogy ez a' jövendölés tükörrel vitetett véghez.

34.) *Physiognomancie*, ezzel a' tudománnyal az ember karakterének 's indulatának mivóltát igyekeztek felfedezni 's kitanúlni, a' midőn az ortza-vonásait és a' test' minden részeit szoros vizsgálat alá vetették. Ez nagyon hasonlított a' Lavater vizsgálódásához, melyet ő nem minden következés nélkül adott elő.

*) Cic. de Div. — Liv. L. 1. Dion. Hal. L. 2. — Plut. in parall et probl.

**) Cic. de Leg.

35.) *Pyromancie*, mellynél fogva, az Áldozó-
óltáron égő tűz-lángjának formáiból és lobogásából
húzódott ki a' jövendő.

36.) *Rabdomancie*, mellynél fogva a' babonás-
páltza segedelmével mondódott a' jövendő. Ez a'
szokás felette régi 's emlékezetet meghaladó idők-
től, nevezetesen az Áron-vesszejétől fogva gya-
koroltatott.

37.) *Teratoscopie*, ez által a' Jég-essőből, üstökös
csillagokból, a' tűzokádó hegyek kiütéseiből, a'
Föld-indulásból az idétlenül születtekből, éjszaki fé-
nyekből 's Nap mássáiból mondtak jövendőket.

38.) *Xylomancie*, mellynél fogva egy kis da-
rabotska fának a' segedelmével jövendöltek. *) A'
vakbuzgóság' és bigottság ezen nemeihez 's szo-
kásaihoz járúlnak még a' bizonyos időkbe feltett
kérdésekre feleleteket adott Szobrokon kívül, a' Ta-
lismánok, mint a' Magia ellen való véd-eszközök, az
Oraculumok, Omenek 's a' t. mellyekről itt egykét
szót szállani, úgy vélem nem lesz felesleg való.

A' Talismán legelső feltalálójának Apollonius
Thyanaeus tartatik, másokat pedig Herodotussal a'
12 Isteneknek legelőször bizonyos neveket adó és
az állatoknak képeiket legelőször kövekre metző
Egyiptomiaknak tulajdonítják. A' Talismánok bizo-
nyos időkbe sok babonás czeremóniákkal készítte-
tett képekből, vagy értzre, körre 's egyébbre met-
tett figurákból állottak' 's azoknak olly erőt tulaj-
donított a' régi vakbuzgóságtól 's babonától elfog-
laltatott világ, hogy azt hinné: hogy a' ki azokat,
magánál hordozza, vagy bizonyos helyen elássa, le-
teszi, tartja, azok által mindenféle veszedelmet el-

*) Lásd ezekről bővebben: Die Zauberkunst etc. enthaltend
die enthüllten Geheimnisse etc. von C. Fr. Leischner.
Ilmenau. 1831.

távoztathat. A' Talismánok háromfélék voltak, úgy-mint 1-szor *Astronomiaiak*, mellyek az égi jegyeknek és csillagzatoknak értzre metzett figuráikból, 2-szor *Magiaiak*, mellyek némelly rendkívül való figurákból, babonás beszédekből és esmeretlen Angyaloknak neveikből, és 3-szor *Elegyesek*, mellyek némelly jeleknek és neveknek össze-elgyítésekből állottak. A' Talismánok nemei voltak, a' Teraphimok, Amuletumok, p. o. Abracadabra, Abraxas 's a' t.

Oraculumoknak nevezték a' régi Pogányok, az olyan feleleteket, mellyeket az Istenek, a' magok Papjaik által a' tőlök tanátsot kérő embereknek kérdéseikre tettek; melly feleleteket olly nagyra becsültek a' régiek, hogy addig semmi nagy dologhoz nem kezdettek, p. o. békességet nem kötöttek, hadba nem mentek, új törvényt nem hoztak, vagy a' köztársaságba valamit nem újítottak, míg az Oraculumokat meg nem kérdeztek, mint ezt a' Croesus, Minos, Lycurgus, Nagy Sándor 's minden Rómaiak' és Görögök' példáik bizonyítják. A' nevezetesebb Oraculumok voltak:

A) 1.) A' Deucaliontól Epirusba építtetett Dodona Városába lévő Jupiter Oraculuma. 2.) A' Libyába lévő Jupiter Ammon Oraculuma. 3.) Az Élisbe lévő Jupiter Olympius Oraculuma, és 4.) A' Crétába lévő Jupiter Oraculuma.

B) a) Az Apolló' Oraculumai között legelső volt, mind régiségére, mind feleletének világosságára, mind épületének pompás voltára, mind pedig az azt megkeresőknek sokaságokra nézve az Apolló' Delphibe lévő Oraculuma, mellynek eredetéről igen mesés előadásaik vagynak a' régi Poétáknak. Ez az Oraculum, eggy Pap-aszszony által adott feleletet a' kit *Pythiának* hívtak, a' ki minekelőtte a' három lábú székre felült, a' Parnassus hegye tövébe volt Castalis forrásába megmosta magát, és a' székre

lett felülése előtt, az a' körül nőtt borostyán-ágakat meglógatta, mellyre azonnal dühbe jött és száján tajtékot túrt. Feleletét görög nyelven és többnyire hat lábú versbe adta, noha néha folyóbeszéddel is felelt, mint ennek Plutarchus sok példáit említi. — *b)* A' Delosi Apolló' Oraculuma, mellyet kivált az Athenebéliek nagy tiszteletbe tartottak 's követek által minden esztendőben nagy ajándékokkal megkerestek, a' kiknek onnan lett vissza téréskor az egész Nép eleikbe sietett; az ajtókat előttök megnyitották 's erántok nagy tiszteletet mutattak. — *c)* A' Didymaeus vagy Philesius Apolló' Oraculuma, mellyet Branchidák' Oraculumának is neveztek, minthogy a' kis Á'siának Jónia tartományába fekvő Didymus Városában lévő Apolló' pompás Templomának Papjait Branchidáknak hívták, Branchustól az Apolló' Philesius Fiától, kivel csók által közölte a' jövendő-mondás ajándékát. *d)* Apollónak több Oraculumai is voltak, ugymint Phocisnak Abae, Joniának Claros, Bocotiának Europe, Euboeának Corype, Thessaliának Ichnae, Macedoniának Tegirae Városaiba, Eutresisbe Ptousba és másutt.

C.) Nevezetes Oraculumok voltak még: 1) a' Trophonius Oraculuma. 2) az Amphiaraus Oraculuma. 3) a' Mercurius Pharaei Oraculuma, melly álomba jelentette meg a' jövendőt. 4) Herculesnek Achája Tartományába fekvő Bura nevű Városában egy barlangban lévő Oraculuma, melly kotzka-vetés által adta a' feleletet. 5) Patraeben Achája Városában a' Céres' Oraculuma, melly tükör által tette a' jövendőlést. 6) A' Troezeni, 7) Az Epidaurusi Oraculumok, mellyek álomba jelentették meg a' jövendőt, amott a' Musák- és az Alom-Istene, itt pedig Æsculapius adván a' betegeknek feleletet. 8) Az Amphicleai Templomban lévő Bachus' Oraculuma. Ez, a' betegek meggyógyulások 's más

dolgok felől mondott jövendőt. 9.) Ezeken kívül még sok apróbb Oraculumok voltak, mint Laconiába a' Júnóé, ugyan ott a' Pasiphaéé, Lesbuban az Orpheusé 's a' t.

A' jó vagy rossz jeleknek tartódott történetekből álló *Omenek* háromfélék voltak, úgymint belsők, külsők és szókból állók. a) Belső *Omenek* voltak, a' hirtelen való megrettenések (pannici terrores) a' testnek minden külső megháborodási, szív dobogás, ptrüszszentés 's a' t. b) A' külső *Omenek* igen sokfélék voltak. Felette rossz jelnek tartódott p. o. ha a' Templom, Óltár' és Istenek' képeik körül valami különös eset, nevezetesen, valamelly Istenképe izzadott, vagy ledült, vagy valamelly Templom' ajtaja magától kinyílt, ha hirtelen árvíz támadt, valami csuda formába született; ha valamelly állat szokatlan hangot adott, vagy rendkívül való módon lármázott vagy ugrált; ha valaki az úton, herélt, fekete vagy fias kutyát talált elő; ha róka, ürge, menyet szaladt által az úton; ha az udvaron kígyó csúszott, az egér a' sós zsákok vagy tarisznyát kirágta 's a' t. c) Harmadik Nemek az *Omenek*nek szókból állott, a' mint azok jók vagy rosszak voltak. Néha az időkből is mondtak jövendőt, a' napokba válogattak, némellyeket szerentséseknek, némellyeket szerentsétleneknek tartván. — Mindezeknek az okosság' próba-kövét ki nem áltható haszontalanságoknak, még a' felvilágosodott XIX-ik Században is van az együgyű köznép között nyomok, sőt még az értelmesebbek között is, fájdalom! taláztatnak olyanok, a' kik a' babona szövevényeiből ki nem verekedhettek, a' kik a' többek közt az úgy nevezett criticus napok felől sokat tartanak.

7.

KÜLÖMBFÉLÉK.

Egy ifjú Színjátékos' fohászai.

O Thália, felséges Istenné! buzgó indulattal járlok szentséges színed eleibe. Személyem felvan ékesítve, 's a' drágalátos illatú kenetek csepegnek rólam. Le van nyírva a' hajam mint egy a' Gileád hegyén legelő kecskéé. Pofáim hasonlók a' gyógyszer-árulók serdülő fűszert termő kertjeikhez, fénylenek mint egy pár póma-gránátok, színöket kézzel foghatod. Hallgass-meg Istenném! megnyitom ajakimat, és kiáltásomtól háromszori viszhangzatban rendülnek-meg templomod' oszlopai. — Végy oltalmad alá minden megtámadások ellen, mellyek élet-módomban fenyegetnek. — Tedd semmivé azoknak törekedéseiket, kik tag-járatásaimat és szavaimat körös-körül lesik. — Hogy méltatlanúl ne füttyöljenek, midőn én szóllok, hogy ne sziszegjenek 's ne dörömböljenek, midőn innét eltávozok; sőt epedjenek szét az érzékenységnek miatta, midőn az alakos halállal meghalok. — Szégyenítsd-meg szövetséges-társaimnak minden czinkosságait, mellyek ellenem koholtatnak — ruhátárunkban. Ajándékozzál foglalatosságimban okosságot, torkomnak adjál tiszta hangot, tagjaimnak hajlékonyságot, és emlékező-tehetségemre ható inaknak erőt. — Bocsáss-le béke-türelést és türelmet abba, ki a' deszka-padolat alatti kis szugban előt-

tem ül, hogy szorongattatásimban és szükségemben hiv segédem legyen, főkép' midőn a' gondolatok ki repülnek fejemből 's elhagyni készül lélekze-tem; — mert ő templomodnak egyedüli istápjá, mi szavainak csak viszhangjai vagyunk, és minden Papjaid' becsülete hatalmába van.

Erény.

Az erény alatt egy állhatatos elhatározást értünk, valósággal azzá lenni, a' minek kívánjuk hogy az emberek minket tartsanak; vagy János Jakab szerint: minden cselekedeteinknek, mind belsők' és titkosok', mind külsők' és nyilvánosoknak az igazság', ember-szeretet', és mérséklés' törvényeihez való szabását. Rövideden: az erény a' világ' össze-hangzatja elő-mozdítására való készség; egy erkölcsiség, melly ki-ki száján forog, de fájdalom! kevesek által éreztetik. Akarja a' szerencse, hogy valamelly erényes uralkodjék, tehát ő ezen történetet úgy fogja használni, mint kell; — kintelen szolga lenni, szinte nagy — 's a' pásztoribot mellett éppen olly szerencsés fog lenni, mint a' királyi-pálcza mellett.

Virgilius azt állította, hogy a' test' szép formálása kellemesebbé teszi az erényt; gratior et pulchro veniens in corpore virtus. Seneca ellenben azt mondá: hogy nincs ékességre szüksége, sőt általa minden forma megékesítettik. Ebből látni, hogy Virgilius szerelmes, Seneca pedig szigorú tisztelője volt az erénynek.

Az Idő szelleme.

Ha valaki valami nagyba vagy bajosba bele-vág, a' mellett más segelmére szorúl, 's még is az idő-szellem ellen vét, az bizonyos lehet; hogy elnyomattatik, 's minden igyekezete füstbe megyen. Illyen volt a' Németek' első háborúja a' Franczok ellen, — czélja rosszszúl sült-el. Mindennek hasonló kimenetele lészen, a' mit közönséges vélekedés ellen cselekesznek, mások részéről pedig nagy erőlködésekben kerül. De ha a' kortársak' vélekedését bölcsen használja az ember, 's az idő-szellemét betudja saját javában avatni; akkor a' legnehezebbet is merheti; jól üt-ki, mert pártján van az emberben lévő halhatlan győz, mert szövetséges társ a' szellem. Tanuja ennek a' 1813, és 1814-diki háború.

Gyönyör — Szomorúság.

Az utólsónak ki akarunk térni, amaz után kapkodunk. Éltünk ösvényében mind a' kettőre bukkanunk. De a' Gyönyör gyakran, 's igen gyakran kórházba, szalmára, 's fájdalom! a' szomorúságra vezet. Itt örömet, ott bosszúságot látunk; mellyik útát kövessük, hogy sem ebben sem amabban megne botoljunk? Menjünk középen, 's hagyjuk mind a' kettőt oldalt.

STAUT JÓSEF,
Főhadnagy.

8.

Klopstock' Hymnusa a' Feltámadásról.

Feltámadsz, fel! én porom, vidulva
Majd rövid nyugvás mulva!

Halhatatlan életet

Ád Teremtőd tenéked,

Halleluja!

Elvettetem, hogy kikeljek újra

Megy az aratás' Ura

'S bégyűjti a' kéréket, —

Minket, holtakat, minket!

Halleluja!

Hálaadó nap, örömkönnye' napja,

Te, én Istenem napja!

Ha a' sirban eleget

Szunnyadtam, te engemet

Feltámasztasz.

Mint álmodók, úgy fogunk ott lenni,

'S a' Jézussal bémenni

Örömeibe. Ah! a'

Fáradt Vándornak bajja

Nem lesz többé.

Meglátjuk ott a' lélek' szemével

A' Mennyet sok Szentével;

A' boldognult kedvesek,

Az elvált szerelmesek

Jőnek felénk.

'S mi lebegünk fényes uton elé

A' szebb csillagok felé.

Látunk, dicső cselédek!

Megyünk, megyünk felétek, —

Megyünk immár.

Vigyen akkor a' Szentek' Szentébe
Közbenjáróm, elébe;

Ha itt jámborul éltem

'S az ő szent nevét féltem.

Halleluja!

Edvi ILLÉS PÁL.

Az ártatlan Pásztor Lyánka.

A' meszsze kék Mátra allya

Kies körén, fekete

Haja közzé Rózsi, dallya

Közt, rózsát kötözgete;

Előtte egy Csermely folya,

Partján kükürts és Ibolya.

„Koszorút fonok” mond hévvel: —

„Fejemre az, majd ha lát

„Bódi, égő SzereImével

„Ölel földi Angyalát; —

„Igy nevez midőn egyedül

„Mellém a' selyem gyepre dül. —

„Hajam holló színnek festi

„Nyakam, mejjem hulló hó,

„Jádvá lebeg rajt' az esti

„Szellővel; — az a' bohó

„E' szókkal simúl ölembe,

„'S én nem halok meg mérgembe.

„Ha küldöm még közelébb ül

„'S karjai közzé ragad,

„Jó Pásztor Lyánka! öléből

„Hogy szabadítsd ki magad?

„Nyakára kötsojja kezem

'S tudj Isten! nem ellenkezem.

„Bár tudnék; — de hogy kiáltsak?

„Ha jobbjaival akkor át

„Ölel, — tusám után hát tsak
 „Viszonozom csók záporát,
 „'S hogy artzám tűz artza értte,
 „Miért nehéztellyek értte?
 „Egy szóval nekem tettzik a':
 „Ha szól, danol, vagy ölel,
 „De engem ám! mond Rózsika;
 „Mert máskép a' bú öl el.”
 Szegényke! észre sem vette,
 Hogy Bódit úgy megszerette!!

Az Epedő.

Ha látom a' Hajnalt, 's a' vidám reggelnek
 Rózsás lobbjait, — midőn a' setét
 Éjjelnek kisírtt gyöngy könnyezetét
 Le törló sugárok nyájasan lövellnek. —
 Látom akkor mint örül mindenki,
 Mint danol az érzékeny fülmile,
 Én sirok! mert könnyeimet senki
 Hajh! azokat senki se törli le. —
 Ha látom a' meszsze setéten kékellő
 Órmós hegyek' szikla oldalára,
 'Mint lövell a' Nap bádjadtt sugára
 Végsőt, — 's leng is már a' hives esti szellő. —
 Sirok én! az élet is bár akkor
 Az álom' ringató ölébe tért; —
 'S ha én nem, a' hervadó Rózsa-kor
 Viszsa sirna a' múltt víg életért. —

9.

M Á R I A,

IV. Béla' Magyar Király' hölgye.

Az őszkor' alkonyfedte történeteire lépünk vissza. Árpád' Magyarjai már három századon túl vívtak itt a' borostyánokért, 's a' maroknyi csoport, önléte' 's nemzetisége' fentartása mellett, hős szívvel kelt-ki bokrosan szaporodó irígyei ellen. A' homályos századok, — úgy akará a' sors, — elolták léptei előtt, el, tévelygési' gyász-órájiban a' vezér-lángot; nem volt kalaúz sötét ösvényei megett, nem; mert csak vérben fürdeni kárhoztatá helyzete, 's a' kik a' szövétneket meggyújthatták, elolták inkább azt, ha itt ott lobogásra kelt is, 's a' Nemzet' dicsősségét keskeny körbe szorítván, oda varázslák a' Magyar; hogy az ollykori hiú ábrándozásai között, magát a' dísznek legfőbb pontján állani hidje akkor, mikor Utójinak vérbe kevert gyilkokat, rozsdá ette nyilakat, 's a' durva ütések alatt behorpadozott buzogányokat hagyhat, hajdani léte' nagysága' 's nemzeti caractere' ezen minden öszszeségének emlék-jeléül.

Ekkor alig volt több mint hős a' Magyar, 's alig más mint keresztyén. Jeru'sálemi An-

drást kiragadá ájtatos heve Palestinába; öldökölni a' más bajában, fogyasztani a' Nemzet' lelkesebb részét, fojtogatni azokat, kik a' Magyar nevérol sem ösmérek, ellenségévé tenni a' szomszéd- 's meszsze-vidéki népeket, 's itt-hon védetlen, óvatlan 's idegen istápra hagyni a' csata-szomjú távozók 's bennmaradott ügyetlenek' élemedett szüléjit, a' jövők' reményére serdülő nevendékeket, a' hon' gyá-moltalan özvegyit, árváit, 's a' vak történetre vétkes vakmerő hittel bízni önkirályi széke' 's Nemzete' dicsőségét.

A' keresztes-had visszazaindult a' szent földről. Andrást minden lesek mellett is megtartá az ég. Útjában Bithyniába tért a' Király, hol a' gyenge korú Mária virágzék. Az ezen tartománynak Nicaea városában uralkodott Lascaris Tódor, Görög-Császár 's ennek Anna Comnena hölgye' leánya volt ez. Andrást elfogák atyai gondjai. Első szülött fijának, a' már ekkor megkoronáztatott IV-ik Bélának jegyzé-el azt 1218-ik év körül, kinek a' hozzá még igen gyöngye korban férjhez adott első hitvese Katalin, 1217-ben hűnyt-el. *)

Máriát magával hozá András a' honba. Elszakasztá Irene 's Eudocia testvérei' karjai közzül, 's a' Nemzet' koronáját fejére téteté nem sokára. Csak jegyes marada azomban a' szűz; mert az egybekelést a' Király-párok' gyöngye életkora tiltá-meg.

Az 1220-ik év avatá a' herczegi jegyese-
ket a' mulékony földi örömökbe. Ez vezeté
őket a' páros élet' bánat-örömmü labirintjába,
hol a' tévelygése sok ferde út ámitgat. An-

*) Xystus Schier. Reginae Hung. pag. 209.

gyal-élet bélyegzi azon két évet, melyet az egygyüttlét mosolygó áldással röpíte-el felettök. De virányló ösvényökön töviseket is tüntete-fel az idő. A' fondorkodás' fekete sugallási fátyolt vontak életök' kellemeire; Bélát elfogá egy indulat, 's szerelme' tárgyát, a' szende Máriát gyűlölni kezdé. Feltételét valósítá csak hamar szándékát: hölgyétől örökre elválni, annak elűzésével tellyesíté is.

A' köz botránkozás arra gerjeszté a' honni Papságot, 's magát Honórius Pápát is; hogy e' tárgyban a' közbe-járást elvállalák. Béla tompa álmaiból felocsódott, Máriáját újra szívéhez szorítá, 's az engesztelődés' malasztja ismét egybeköté az idegenkedőket. Csak hamar fényre jött azomban, hogy a' gonoszok' örve alatt, kik a' vissza-vonás' konkolyát hintetgeték, maga András lappanga. Ugyan is nyilván kíváná tüstént, hogy Béla hölgyét nyoszolyájától tiltaná-el, 's midőn ez késedelmeskedék, őket a' honból kitakarodni parancsolá. Leopold Austriai Herczeghez vonták tehát magokat a' száműzöttek 1223-ban.

A' Pápa felfogá a' tisztes ügyet, írt a' Magyar Papságnak, a' czélirányos munkálkodás iránt, 's a' Cseh- és Karinthiai Herczegeknél a' Bújdosók' részére menedékről gondoskodott. A' nemes gond óhajtott sükerrel járt. Andrást, fija 's menyé iránt a' többek között, Róbert Veszprémi Püspök, kinek Honórius Pápa e' dolgot különös levele által szívére köté, engesztelé-meg; de tilos volt nekik a' királyi udvarba lépni, hanem Bélát Dalmát- és Horvát-országi Királyjá tevé. András' menyé ellen viseltetett neheztelésének azon okát adják némellyek; mert Mária az ígért jegyet 's aján-

déket követé; Bélára pedig gyanakodék, hogy királyságra vágyik.

Az egymást kölcsönösen szeretőkben megjutalmazá az Isten a' hűséget. Zavartalan napok derültek egökre. Úgy látszik, mennyei lángkör ragyoga a' magyar királyi ház felett, 's e' házasság sok magzattai, a' keresztyénség mind megannyi csillagival áldá-meg e' világot. Mária nehézkes lón. Dlugoss írja: hogy szülése természetfeletti könnyű volt, 's mennyei tünemények 's csudák dicsóíték az elsőszülött megjelenését, kinek a' keresztség 1224. Cunegunda nevet adott. Mária' lelke az Istenhez volt felemelve; szívét természetstől fogva buzgó hév ölelé-körül, 's bár a' különös égi-kegy nem terjede is ki utóbbi szüléseire, némelly gyermekeinek azomban szent élete 's kegyes volta valósítja; hogy Mária betölté anyai 's jó nevelési tisztét. Önmaga nyujta, midőn csak környűlményei engedék, emlőt csecsemőjinek, 's azon szobában minden nap isteni szolgálat tartatott. A' neveléshez ért eszű 's példás eszű szűzek 's aszszonyok választattak. A' nevelő 's felügyelő a' hon' Cath. magyar Főnemeseiből szemelteték-ki. Mária az anyák' követésre méltó példája vala. Ha némelly gyermekeit eltántoríták is a' botlások, nem szünteté intéseit, dorgálásait. A' Teremtőt 's Szenteket hívá segédül, hogy ingadozó magzatit az erény' szelíd ösvényére térítenék vissza. *)

Hajh, de a' nyugtot feldúlá a' sors' sujtoló keze. Könnybe lábbad minden igaz hazafi szeme, ha Béla' kora jut eszébe. Lelkére e'

*) Ugyanott I. 214.

Királynak árnyékot vont a' boszszú. Királykodása' kezdetén tüstént azokat nyomoztatá, kik a' köz'tte 's Attya között folyt viszályoknak okai voltak. Száműzés, halál, kínok 's javaiktól elesés vala díjak az illyeknek. Dénes Nádornak szemeit tolatá-ki a' koronás fő, a' honba letelepedett Kúnoknak lakhelyet 's főhivatalokat adata a' Magyarok' megvetésével. De a' ki az akkori idők' lelkét megfontolja, ki Rajnaldot megtekinti, a' büntetést nem fogja méltatlannak mondani, habár az irgalom' határán túl ment is az. *) Majd belső zendülés ostromozá e' miatt az országot, 's ennek elnémulásával 1241. a' Tatár' pusztító csordája rohant arra. A' boszszú-lihegő Magyarok méltatlanul ölék-meg ekkor a' Kún-vezért Kuthent, 's az ebből származott fájdalom miatt a' veszély alatt elállának ezek a' Magyaroktól, 's a' Tatárhoz csatolván magokat, a' Nemzet' keblében dühödve dúlának, 's a' mit tatárgyilok nem teve tenkre, kún-tőr alatt kellett leroskadni. Ők kalózolák a' vad csoportot ide 's tova, 's Batu a' Tatár Fő-vezér sok száz ezerével égete, pusztított, rablá a' mit talált, 's rablánczra fűzve hurczolá vad vidékeire honunk' szerencsétlen fíjait 's leányait. Béla Borsodban, a' Sajó mellett fekvő Mohi pusztán álla-ki velök a' csata-síkra, de megveretteté. Hunniát elhagyá védangyala. Azon kevés, ki megmaradott, barlangokba 's erdőkbe vonogatá magát, 's az éhség' 's inség' irgalmatlan keze fojtá-meg ott.

*) Rajnaldus ad annum MCCXXXII. n. XIX. — Lásd Buday Ésaiás Magy. orsz. Hist. 1-ső Köt.

Béla Máriáját a' veszély elől gyermekeivel, Vancsa István Váczi Püspök' 's mások' gondviselése alatt Austriába küldé. A' megmaradott Fő- és Al-nemesség 's nép követé oda. Lehet képzelni, mint vala a' szív a' lelkes anya' 's hölgy' keblében. A' koronák' ragyogó világa 's bíbor-fény álmoként tűnt-el előtte, 's a' királyi kincs-tárt, melly a' számkivetettnék utolsó reménye lehetett, a' vad érzésű Fridrik rablá-el tőle. Béla megfutott, Somogyban Segesden állapodék-meg ő, 's Máriát két esztendő kis fiával Istvánnal 's gyermekeivel, a' Fejérvári kriptából felvétellett Sz. István' tetemeivel, 's más Szentek' hamaival, ékességeivel, öltözeteivel 's a' templomi készülétekkel Dalmátziába, 's utóbb a' szorongattatás' gyászosabb órájiban az Adriai szigetekre küldé. A' Spalatrobeliének meg volt hagyva a' felügyelés; de leszólák az irígyek Mária előtt útjában a' Spalatroiakat, azért ezeket kikerülve, Klissa várában szállt-meg, 's bár esdének azok 's kérék, hogy őket ne vetné-meg: Mária' lelkét a' gyanú fogá-el 's nem hajolt az esedezésre. A' hontalan Mária a' halál által két leányát, Katalint és Margitot itt veszté-el.

A' Királyné, a' veszélyek' ón-súlya alatt még nagyobb bizodalmat vete az Istenbe. A' méhében lévő gyermeket ha világot látand, a' Sz. Domokos Szerzetébe adni tökélel-el, mihelyest a' Tatárok' elszéledésével honjába viszsza-tér. Szándékát tellyesité-is. Az 1244. Januarius' 27-én született ugyancsak Margit nevű szűz, 4. évű korában a' Veszprémi Sz. Domokos Apácza-szerzethe vala felajánltatva, és valóban kedves is volt Mária előtt e' Szerzet,

valamint a' Minorita Sz. Ferencz' fiai is, kiket Kunegunda leánya' javaslásaiból szinte anyai indulattal ápolt. *) Lelke t. i. úgy vala alkotva, hogy nem kevesebb mértékben fogadá-el leányai' tanácsait, mint a' mennyi gondot maga fordíta azoknak nevelésére.

A' csapás bár kit is megrendíthete. A' Magyar-hon sivataggá vált, 's füstölgő telkein vad állatok csoportozának. Díszét, ékességét halomba temeté a' sors, 's csak itt-ott lézenge a' kétségbe-esés' kínjaitól lesujtott egy két Magyar. Máriát végre a' Tatárok' eltávozta után behozá férje a' vadonná vált honba; de mit láta itt a' szenvedő? a' pusztításnak véres nyomait, 's az inségnek rettentő emlékét. Mohács csak azt temeté-el, a' mit a' Tatár épen hagyott. A' Nemzet' lelkes fiait, Árpád' törzsökös Magyarjait már a' Sajó' gyász-vidéke áldozá-fel.

Bélát ezentúl a' hon' rendbe-szedése, Máriát az anyai gondokon kívül, buzgó életmódja foglalatostokdtaták. E' közben Vatacius és Görögei között, hitbeli szakadás kapott lábra. Hogy ezeket a' Római hit mellett tartsa, sokat munkálkodék ő, 's e' tárgyat IV. Innocentius Pápanak, 1247. Máriához intézett levele is bizonyítja. **)

Bánatos érzésbe hozá a' Királynét István fijának Attya ellen, 1262. körül tett támadása. Leírá ezt a' buzgó aszszony az Argentinumi Dominicanus Szerzethez küldött levelében. Az istentelen tanácsok fegyvert fogatának István-nal Atyja ellen, kit a' királyi-székből kifor-

*) Reginae Hungariae 217. 's mások.

**) Ugyan ott.

gatni szándékozott. Már a' vérsíkon álla a' két tábor, 's a' hűledező Anya Mária, Sz. János Bosniai volt Püspökhöz fohászkodék segédért. Említi a' most körülírt levél, hogy a' szent hevű aszszonynak álmában megjelent a' választott férjfi, 's vigasztalá a' csüggedező Királynét boldog jövődővel. A' következett viradásra megérkezék a' Király' Követe azon hírrel, hogy az atya és fiú között, a' béke vérontás nélkül kötötték-meg. A' mint ez az 1262. a' Minoriták' Szerzetéhez Mária által írt levélből bőven megtetszik. *) Ezen időtájban érkezének Bélához a' Tatár-követek, Fejedelmöknek a' Király' leányai közzül egygyet házastársúl megkérni; de ezt Béla nem tellyesíté, 's IV. Orbán Pápa is tiltá a' pogány sógorságot.

Rokon-érezve szénvedé Mária Béla' aggodalmait, ki a' szerte szaggatott Nemzet' új alapítója volt. A' Király 's Királyné között felhőtelen volt a' házaseset. Béla bánatos fohászszal tekinté a' múlt idők' szélveszeire vissza, szerelme' tárgyát Máriát biztossá 's bátorságossá akará tenni. A' Duna' folytában emelkedő Visegrádi hegyet a' körül-terjedő térséggel, 1263. ajándékozá hölgyének azért: hogyha ne talán idő' jártával az ellenség ismét berontana, menedékül szolgáljon neki. Az ezen adományról költ ok-levélből világos: hogy Visegrád körül-fekvő pusztájival 's a' Pilisi Megyében most találtató Camer. birtokkal, hajdan a' magyar Királynéhez tartozott. **) A'

*) Spangár M. Krón. 169. — Reginae Hung. — Fejér Codex Diplom. Tom. 4.

**) Décsy Antal magyar Királynék lap 60. 's mások.

Visegrádi-vár idővel olly tekintetre emelkedék, hogy a' magyar korona is itten tartatnék. Salamon' fogságáról, 's kis Károly Magyar Királynak itten történt meggyilkoltatásáról is emlékezetes hely ez. Ugyan csak 1263. Máriát ájtatos lelke arra vivé, hogy Pilisen a' Sz. Pál Szerzetének Monostort építtete, 's a' rendszabásokat Orbán Pápától nyeré-ki részökre. Kitetszik ez Pál Veszprémi Püspöknek ezen időkorban költ leveléből. Béla az Ismaeliták' Rugasi majorját 's a' Posegai földet is hölgyének ajándékozá, mellyet IV. Kelemen Pápanak 1266. költ megerősítő levele bizonyít.

Máriának fija István roszszúl fizeté-viszsza az anyai gondokat. 1264-ben Béla újabb ízetlenségbe keveredett István fíjával. Orbán Pápa ugyan lecsillapítá a' bajt, 's köz'ttök az egygyesség megkötöttet; de István Máriának, férje által ajándékoztatott javaira rohant, némmelly várasait elfoglalá azon szín alatt: mint-ha azok az attyával kötött egygyesség által neki lettek volna ígérve; de hogy ez csak kötekedés volt, szembetűnő onnan is; mert Béla maga esedezik Máriáért a' Pápa előtt, 's ez Istvánt az annyának tartozó kötelességre emlékezteté is, sőt az Esztergomi Érseknek 's különösen a' Veszprémi Püspöknek meghagyá: hogy Istvánt az erőszakról átok alatt eltiltván, az elfoglaltakat adassák vele vissza. Tellyesíték parancsát a' fő-papok, 's IV. Kelemen Pápa is részt vett a' felek' béke eszközlésében, 's ezt Junius' 22-kén 1266. Viterbiumban költ levele által megerősíté, a' magyar Királynéknak tett adományt pedig Jú-

nius' 20-án örökösen helyben-hagyá, minekutánna abban István is megegygyezék. *)

Akár azon régi leszóllás, melly Mária' szivét a' Spalatróiaktól elidegenité, akár más tekintetek, elég az: a' Királyné kemény boszszút álla a' Spalatróbélieken. Második fíját a' még gyöngé korában Tót-ország Herczegévé tétetett Bélát, e' néven V-ket, Mária 1265-ben elkíséré oda, és a' Kníni vagy Tinini várba szállott. Ott mulatása közben némelly Spalatrói ifjak két Magyarat veszekedés közben megöltek, Maria fellobbant a' hírre, Spalatró felé indúlt katonájival boszszút állani a' kivégzett két Magyarért. Az Előljárók Követekkel tisztelék-meg őt, elégtételt ígértek, 's azzal menték magokat: hogy a' tudtokon kívül esett csin, akkor és onnan származott, midőn a' tolvajkodó Magyarok ellen, a' gyilkosok ön jószágait védék. Mária pillantatra is alig méltatá a' Követeket, 's Klissa várába szállott. Nem használt Rogér Spalatrói Érseknek személyes közbejárása sem, 's e' miatt maga is veszélybe forga. Egyháziak, világiak esdének a' Királyné előtt, 's nem lágyúlt. Mária a' vele volt Magyar- Kún- és Tót-katonáknak meghagyá: hogy a' Spalatróbéliek' marháját hajtsák-el, szölleiket 's vetéseiket dűlják-fel, 's perzseljék halomra házaikat. A' mezőn a' kártétel megtörtént, de a' városba nem hathatának, emberül védék magokat a' lakosok. Cselt vete tehát a' boszszús Királyné; megengeztelődést színle. Az általa kiküldött néhány fő-ember, 's mintegy 30. vitéz, kicsalák a' vá-

*) Timon Chron. 35. — Apud Bzovium ad annum MCCLXVI.
's mások.

ros' biráját néhányad magával, a' városon kívül teendő egygyesség' színe alatt. Itt kardot rántva Dessa Mihályt a' bírót ötöd magával a' Királyné eleibe hurczolják. Béla tudósíttaték a' hírről, 's ez visszahívta Máriát, ki előbb a' foglyokat Knin várában tömlöczre hányatá, 's a' Spalatrobeli Követeket Bélához útasítván, ön közbevetését is ígéré. Az odavaló Esperes Tamás másod magával küldeték a' Királyhoz; de Mária leverte férjét szándékáról, 's váltság fejében 26. előkelő lakos kívántaték. Idővel csak 12. önmaga által választandó kezest akart a' Király, 's végre az öt öreg fogoly, két évi rabsága után, 12. gyermekén váltaték-ki. *) Írják: hogy Mária volt oka annak is, hogy Istvánt, II-ik Andrásnak Beatrixtól született fiját, Béla sem a' Honba eresztene, sem neki illő tartást adni nem akart, Mária' ösztönözéséből t. i. ki ezt szokta mondani: hogy a' Lombardiai fiú, az ő fiaival korántsem fogja a' Magyar-hont egygyütt birni. **) Ezek gyöngegek; 's ki az, ha ember, ki ezektől ment? Mária vette-viszsa a' bért fizetni nem akaró 'Sidóktól a' Komáromi várat 's a' Tatai malmot, melly Valter Budai Grófnak adattatott-el, 's ezt IV-dik Bélának 1268-ról költ megerősítő levele valósítja.

Már a' termékeny páros élet 50. éven túlhalada, 's nem szűnt a' szelíd láng, melly a' Király-párok' életét a' gyász-halomig meg nem hűlve kíséré. Az ősz Béla szokatlan érzéssel tekintte végig az évek' lefolyt hosszú során,

*) Buday Ferencz Polg. Lex. 2-ik Dar. 624. lap. 's többen.

**) Monachus Paetavinus (T. V. Muratorii, Script. rer. Ital. col. 718. 's mások.)

számos gyermekében újra felvirúlni látá körül'tte az életet, 's mennyé vált földi-létét szent életű leányai, mint meg-annyi nymbuszok sugárzák-körül. Édes önérzéssel pillanta a' Magyar-hon' viruló telkein végig; mert az új alapító Ő vala, az t. i. kinek egykor honja 's királyi széke sem volt. Mária rokon-érezve osztá-meg férjével a' nemzeti gondokat. Hajh, de nincs állandó semmi e' földön! Bélát elhagyá ereje, 's a' halál 1270-ben életére tévé-jég-kezét. A' Királyhölgyre gyászt borított a' történet. Esztergomba takaríttatá a' Király' tetemeit a' Minoriták' boldog szűz' templomába, mellyet 1250. Béla építtetett. Mária még két évet élt ezentúl, 's 1272-ben a' halandóság élete' kötelékeit eltépé. Holt-testét Esztergomban férje mellé téteté a' Nemzet, hol már akkor Bélának a' Tót-herczegnek hamvai nyugszának. Az utókor e' sír-írással *) tiszte-lé e' háromnak szétomlott porait:

„Aspice rem charam, tres cingunt Virginis aram:
Rex, Dux, Regina, quibus adsint gaudia trina!”

Béla' sírja felett pedig különösen ez állott:

„Dum licuit, tua dum viguit, Rex Bela potestas:
Fraus latuit, pax firma fuit, regnavit honestas.”

Mária sok magzatot szült. Itt következ-nek rendben: a) V-ik István 1239-ben látá világot, 's IV-ik Bélát követé a' királyi-székekben. b) Béla Tót-herczeggé lett, 's 1264-ben jegyzé-el Kunegundát, a' Brandeburgi Markgróf Otto' leányát Po'sonyban. c) Kunegunda volt az el-

*) Timon Chron. ugyanott. — Topogr. M. R. Hung. 162. —
Reginae Hung. ugyanott 's többen.

ső-született. Világra jött 1224, 's 1238-ban a szűz Boleslaushoz adaték nőül. Özvegygyé 1279-be lett, 's elhunytá után, melly 1292-ben történt, a' Szentek közzé számláltatott. *d)* Katalin, és *e)* Márgit csecsemők, Klissában 1242-ben múltak-ki, Spalatróban temettettek-el. A koporsó-kőre a' nagy templom' ajtaja felett ezen írás tétetett: *)

„Catharina inclyta et fulgens Margari	}	ta
In hoc arcto tumulo jacent absque vi		
Belae 4. filie Ungeror	}	um
Et Mariae Lascari Regine Grecor		
Ab impiis Tartaris fuerunt fuga	}	te.”
Mortue in Clissio, huc Spaletum transla		

f) Sabina, Moys Magyar-Nádor' hölgye. *g)* Constantia, Dániel Orosz-herczeg' nője, Özvegygyé 1266. lett, 's klastromi életre lépe. *h)* Anna, Radisláv', Haliczia' és Macsovi Herczeg' hitvese, mint özvegy, István és László Királyok alatt a' Magyar-honban élt. *i)* Margit, a' II-ik, 1242-ben születék, ez adott nevet a' Buda és Pest között lévő Margit-szigetnek, melly az előtt Nyúlak-szigetének hívattatott, hol Atyja Monostort állíttata, 4. esztendőskorában már a' Sz. Domokos Apácza-rendbe vitetett, 's 1271-ben meghalt. *k)* Ilona, ki Boleslaus Kalissói Herczeggel 1256-ban kélt-egybe Krakóban, 's onnan királyi pompával vitétt javaiba. *l)* Er'sébet, kivel a' Baváriai Herczeg Henrik váltá-fel nőtlenségét. **)

Még három gyermeket tulajdonítanak némmelylek Bélának, Kálmánt, Mihályt és azon

*) Timon Chron. p. 32.

**) Reginac Hung. ugyanott.

Unokát, kit Andrásnak a' Pápához 1235. évben írt levele szerint, ennek kelle vala felnevelni. De ezt a' meglévő ok-levelek czáfolják-meg.

Mária' élete küszködés volt. Honjától férje szakasztá-el, királyi-székét a' tatár-düh gázoló-szerte. Majd a' gyakori szülés' fájdalmai hervaszták a' kelet-táji kellemeket, utóbb István fijának tiszteletlen szíve sértegeté anyai kebelét. Az anyai és királynéji gond is ellopának a' rózsákból, 's végre azokat gyermekeinek 's férjének elhúnyta szaggatá-le.

Mária' életéhez tartoznak még e' következők :

a.) Ő ajándékoza Verőczei lakosainak szabadságokat, 's határjokat kijelelé 1248-ban.

b.) Ő adta bizonyos Cseh nevűnek, az ettől Béla által elvett Lobor helységért, Dobouch földét 1259.

c.) A' Németújváráért átadott helységek iránt tett cserét megerősíté 1263.

d.) Sixtus Esztergomi Olvasó-Kanonoknak követsége által tett szolgálati' díjában, Hetén nevű szállását ajándékozá 1264.

e.) Szolgálat díjúl Pál Püspöknek 's ennek testvérének Gróf Benedeknek a' visszakívántatott Pel földért, Vrsáp nevű helységét adá 1265.

f.) Fiának Bélának egész Tót-ország' Hercegének, Suclos Miklóstra árasztott adományait hitelesen megerősíté 1267.

g.) A' kettős viadalra (melly azután elintéztetett) okot nyújtott Beryn nevű majort, Juharos' fiának Gergelynek engedé 1268.

h.) Pál Veszprémi Püspöknek 's testvéré-

nek Benedek Grófnak érdem-díjúl, Monorod és Munkád földeit ajándékozá 1269-ben *)

Különöst írnak a' smaragd-kőről, melly a' szüzességet szereti. Egy ilyen drága kő volt, — úgy mond a' Krónika — Béla' újjában egykor, midőn Máriájával a' házasság' titkos örömeiben részesült, 's ez akkor három darabba tört. Décsy után **) Mária építteté a' Diós-Győri várat Borsod Várm. Miskolczhoz fél óra járásnyira, ***) az úgy nevezett „gyönyörűség' völgyén” (vallis deliciarum), mellyben az ajtón a' darázs-kövön ezen írás látszatek: „*Maria Dei Gratia Hungariae etc. Regina* 1252. Annyi bizonyos: hogy 1377-ben már állott e' vár, 's innen költ azon oklevél a' most írt évben, mellyben az akkori Erdélyi-Vajdának Lajos Király megparancsolá: hogy a' Gyulafejérvári Püspök Gublint és a' Káptalant régi szabadságaiban békével élni hagyja. ****) Csendesen pihenjenek hamvai!

Debreczeni BÁRÁNY ÁGOSTON.

*) Fejér Codex Dipl. Hung. Tom. 4.

**) Magyar-királynék Décsy Antal lap. 62.

***) Fájdalom! hogy e' tündérkori régiség is az érzéketlenség által hamvába dőlni siet. Vétkes hidegséggel nézzük Apánk' tisztelendő maradványait szét-romboltatni. A' jó hazafinak, midőn a' hajdankor' ereklyéji dúlattatnak, elfogódik szíve, 's szeméből bánatköny húl.

****) Találtatik a' Károly-Fejérvári levéltár. fasc. 7. N. 29. Tud. Gyűjt. 1830. 3-ik Köt. lap 101.

10.

A' HERÉLT.**Terentzius' Vigjátéka.***Játszó Személyek:***A' PROLOGUS.****FEDRIA,** Ifju.**PARMENO,** annak rabszolgája.**THAISZ,** Öröm-leánya.**GNATHO,** nyalakodó.**CHAEREA,** Fedria' testvére.**THRASO,** Katona-tiszt.**CHREMESZ,** falusi ifju.**ANTIFO,** Ifju.**PYTHIASZ,**) Thaisz' rabszolga-leányai.**DORIASZ,**)**DORUS,** herélt.**SZOPFRONA,** dajka.**LACHES,** Fedria' és Chaerea' attya.**SZANGA,** Thraso' rabszolgája.*Néma Személyek:***SZIMALIO,**)**DONAX,**) Thraso' rabszolgái.**SZYRISCUS,**)**SANNIO,**)**PAMFILA,** Chremes' testvérhuga.

A' játék' helye Athenének egyik utszája, mellyben Thaisz és Fedria egymáshoz közel laknak.

A' játék a' Megalesiai mulatságok' alkalmával adatott-elől, a' L. Ambivius Tarpio és a' Prenestei L. Attilius' társasága által, midőn L. Postumius Albinus és L. Cornelius Merula voltak Aeditisek. A' mu'sikát, mellynél mind a' kétféle síp használtatott, Flaccus, Claudius' szabadosa készítette hozzá. A' darab Menander Görög munkájából van véve, 's M. Valerius és C. Fannius Consulságok alatt kétszer játszatott-el.

ELŐBESZÉD.

Ha valaki van, ki szívesen igyekezik mennél több jóknaletetszeni, 's másokat ha lehet meg nem sérteni, a' mi költőnk ollyannak tartja magát. Ha mind a' mellett is egy bizonyos ember őt szertelen keménységgel vádolja, gondolja-meg, hogy a' képzelt keménység nem megtámadás, hanem felelet volt, minthogy ő bántotta azt meg először, ő, ki a' fordításhoz derekasan hozzá látván, 's az elrendeléssel keveset gondolván a' jó Görög darabokból roszt Római darabokat csinált. Ugyan ez a' minapában Menander' *Késértetét* újra dolgozta-ki, 's ott hol a' talált kintsről van benne a' szó, azzal, ki az aranyak birtokában van, elébb megbizonyíttatja ahhoz való jussát mint sem vádolója megmutatta, hogyan az övé a' kints és hogyan jött az, az atya koporsójába.

Vigyázzon ezután, hogy magát reá ne szedje 's talám azt ne mondja: már általestem a' gántsoláson, 's többet semmit sem tud ellenem mondani. Intem őt megnevelje magát, 's szünjen-meg bosszontani. Sok van még, a' mi most általam elengedettik, de a' mi utóbb elő fog hozattatni, ha megbántását folytatja; a' mit, úgy látszik, tselekedni szándékozik. Mert minekutánna ezt a' darabot, melyet most játszani fogunk, Menander' Herélttjét az Aedilisek megvették; engedelmét nyert annak próba előadásán jelen lenni. Midőn a' tisztviselők megjelentek 's a' játszás elkezdődött, ő azt lármázta, hogy „a' darab' szerzője nem Költő, hanem tolvaj, de ollyan tolvaj, ki senkit sem tud megvakítani, mert kiki látja, hogy ez a' darab Naeviusnak és Plautusnak Colax tizimű játéka, 's hogy abból van kilopva” a' tsapodár' és a' katona-tiszt' személye.” Ha ez vétek, azt a' költő tudatlanságból követte-el, 's nem szándékosan lopott. Hogy a' dolog így legyen azt magatok megítélhetitek. Menandernek egy Colax tizimű játéka van, abban egy Colax nevezetű tsapodár és egy kérkedő katona-tiszt jó elő. Terentius megvalja hogy ezen személyeket a' Görög-játékból átalvette Heréltjébe; de hogy deák nyelven illyen játékokat

esmert volna, azt álhatatosan tagadja. Azonban, ha tilalmas volna, már előfordult személyeket újra fellépetni a' játékszínre, általjában tilalmasnak kellene lenni rajta rabszolgákat, tisztas Aszszonyokat, buja szeretőket, kérkedékeny hadi-tiszteket, ehes hizelkedőket is mutatni, gyermekeket eltseréltetni, gazdákat szolgák által megtsalattatni, szeretettni, gyűlöltetni, gyaníttatni. Egyszóval semmit sem lehet előladni a' mi már valaha nem lett volna előladva. Illendőnek 's botsánandónak fogjátok tehát, reményilem tartani, ha a' mostani Költők ollyasmit tselekedtetnek a' mit a' régiek tselekedtettek. Illyen indulattal legyetek, 's tsendes vérrel figyelmezzetek, hogy a' Heréltről igazán tudjatok ítélni.

ELSŐ FELVONÁS.

Első Jelenés.

Fedria, Parmeno.

Fedria. (gondolkodva 's zavarodva lép fel) Mit tselekedjem tehát? ne menjek el? — most se, midőn maga 's önként hív? vagy ollyan emberré legyek, hogy többé ne kelljen Aszszony személyektől méltatlanságokatszenvednem? — Előbb kizárt, most hívogat. En menjek e? nem, ha még olly szépen kér sem.

Parmeno. Bizony mondom ennél szebb 's jobb fel-tételt gondolni sem lehet, tsak véghez vihesd. De ha elkezded 's félben hagyod, ha nem tudván állhatatos lenni hivatlanul, még békesség kötés előtt hozzá még 's szerelmed' türhetetlenségét elárulod: ugy odá léssz, elveszel; tsúfot üz belőled, ha látja hogy megvagy győzve. Azért Uram míg még ideje van jól meggondold, hogy az ollyan dolgot, mellynek módot és mértéket szabni lehetetlen, eszeddel nem kormányozhatod. A' szerelemmel számtalan gonosz jár együtt, boszszúság', gyanúság, gyűlölség, fegyverszűnés, háboru 's ismét békesség. Ha ezen állhatatlanságoknak állandó rendet akarnál szabni, nem egyebet tseleked-

nél, hanem józan észszel eszelősködnél. Most ugyan haragodban így gondolkozol: — én menjek ahhoz a'...? ki azt az utálatost..? ki úgy megbántott...? ki ajtaját előttem...? Tsak várjon? készebb leszek meghalni! meglátja ki vagyok! De a' haragnak mind ezen fellobbanásait, engem úgy tartson, egy két hamis könytsepek; mellyeket hosszasas dörgöléssel présel-ki szeméből, elfogják oltani. Akkor önként bűnösnek valod magadat 's kegyelemért könyörögsz nála.

Fedria. Melly gyalázat! most látom, hogy ő egy semmire kellő 's hogy én egy nyomorúlt vagyok. Boszszonkodom, szégyellem szerelmemet 's még is lángolok érette; tudva, akarva, eleven testel 's ki nyílt szemekkel megyek a' veszedelembe nem tudom mit tévő legyek.

Parmeno. Mit e? Semmit se egyebet hanem válts'd ki magadat mennél oltsóbban rabságodból; ha kevésen lehetetlen, annyin a' mennyin lehet; ne nyomorogj tovább.

Fedria. Azt tanátslod e?

Parmeno. Ha eszed van, ne adj a' szerelemmel együttjáró bajokhoz ujjakat, 's azokat mellyek tőle elválhatalanok, türd férjfiassan. De ime maga jó veteményünk jég-essője; mert a' mit nekünk kellene aratnunk; azt elkapja tőlünk.

Második Jelenés.

Thais, Fedria, Parmeno.

Thais. Én szerentsétlen! Alig ha nem neheztem Fedria hogy tegnap őt bé nem eresztettem, 's alig ha ezen teltemet más értelemben nem vette mind én!

Fedria. (Parmenóhoz) Ó Parmenó, egész testemben reszketek és borzadok ennek látására.

Parmeno. Azon ne busulj; tsak menj közelebb ezen tüzhöz, fogadom olyan meleged lesz, hogy tsak nem meggyulladsz.

Thaisz. Ki beszél itt? te vagy édes Fedriám? Mit állasz itt? Miért nem jöttél be egyenesen hozzám?

Parmeno. Arról hogy tegnap az ajtó előtté bé volt zárva a' mint van egy szó sints?

Thaisz. Semmit sem felelsz-e?

Fedria. Bizonyos dolog is az, hogy ez az ajtó előttem mindég nyitva van, és hogy szivedben első helyet foglalok.

Thaisz. Oh ne beszélj arról.

Fedria. Ne beszéljek arról? Oh *Thaisz*, *Thaisz*, vajha egyenlő részekre volna közöttünk a' szerelem osztva, vagy néked is úgy fájna tselekedeted mint nekem fájt, vagy azt én is olly könnyen vehetném mint te veszed.

Thaisz. Kérlek ne gyötörd magadat galambom kedves *Fedriám*. Bizonyomra mondom nem azért tettem azt mintha valakit jobban szeretnék, vagy fellyebb betsülnék mint tégedet, hanem a' környülállások úgy hozták magokkal; úgy kellett tselekednem.

Parmeno. El is hiszem, ugy szokott lenni; szégyenke a' felesleg való szerelem miatt zárta-ki.

Thaisz. Így beszélsz-e, *Parmeno*? tsak várj. (*Fedriához*) De halljad tsak miért hívtalak.

Fedria. Halljuk hát.

Thaisz. Elsőben mond meg, ha tud-e ez halgatni?

Parmeno. Én? Jobban mint kellene. De jól megjegyezd a' következő feltétel alatt teszek ígéretet: ha igaz az a' mit hallok ugy halgatok 's magamnál tartom azt. Ellenben, ha nem igaz hanem költemény, vagy kérdés ugy tüstént mindenek megtudják. Akkor olyan vagyok mint a' repedezett fazék, minden kifoly belöllem. Ha tehát azt akarod hogy halgassak, igazat mondj.

Thaisz. Az Anyám Számoszi születés vólt 's Rhódusban lakott.

Parmeno. Ezt ellehet hallgatni.

Thaisz. Ott egy bizonyos kereskedő egy kis leányt ajándékozott néki, melly innét Attikából ragadtott el.

Fedria. Polgár' leánya volt-e?

Thaisz. Ugy gondolom, de bizonyosan nem tudjuk; tsak az attya és annya nevét tudta megmondani; de honját és származásának egyéb jelenségeit nem tudta, 's gyenge kora miatt nem is tudhatta. A' kereskedő azt az egyet mondotta még, hogy a' tolvajok

kiktől vette, a' magok vallomások szerint Szuniumból ragadták el. Az anyám mihelyt a' gyermeket által vette azt mindenre gondosan taníttatta 's úgy nevelte, mintha saját leánya volt volna. Tsaknem minde- nek testvéremnek tartották őt. Én azután ide jöttem azzal az idegennel ki akkor egyetlenegy esmerősöm volt, 's kitől kaptam mindent, a' mivel most bírok.

Parmeno. Ez mind a' kettő hazugság; ez ki fog folyni.

Thaisz. Hogyhogy?

Parmeno. Sem te eggyel meg nem elégedtél, sem nem az maga adott mindent, a' mivel bírsz, mert itt is van egy, kitől vagyondnak jókora részét kaptad.

Thaisz. Az igaz; de hadd mondjam-meg mire té- lozok. Az a' katona-liszt, ki szeretóm lett elutazott Káriába; annak távol létében esmerkedtem meg veled. Attól fogva magad jól tudod hogy egész szivemből sze- rettelek, és hogy minden szándékomat veled közlöm.

Fedria. Ezt sem halgatja-el Parmeno.

Parmeno. Oh lehet e azon kételkedni?

Thaisz. Halgassatok meg kérlek. Az anyám a' mi- nap megholt Rhódusban. A' testvér-bátyja kinek ekkor a' leány birtokába esett, a' pénzt kelleténél jobban szerette. Látván hogy a' leány szép és mu'sikálni-is jól tud, 's remélyvén hogy szép pénzt kap érte áruba botsátja. Történetből olt volt akkor ezen szeretóm, megveszi 's nékem ajándékozza, a' nélkül hogy ezen környüállásokról — legkissebbet is tudott volna. De minekutánna észre vette hogy veled tartok, minden- féle színes okokat gondolt-ki hogy ígéretét megmá- sássa. Ha abban bizonyos lehetne, ugymonda, hogy őt náladnál fellyebb becsülöm, 's ha attól nem kel- lene tartania, hogy elhagyom őt, mihelyt a' leány kezemben lesz; ugy odaadná azt; de attól fél hogy elhagyom. Azonban, a' mennyire én gyaníthatom a' leányt megkedvelte.

Fedria. Talám tovább is ment?

Thaisz. Nem; a' leányt magát megkérdeztem ez- eránt. Ezt már édes Fedriám több okokra nézve ki- vánnám tőle megkapni. Először azért, mivel testvé- remnek tartatott lenni. Továbbá azért is, hogy roko- nainak vissza adhassam. Én egyedül magam vagyok; nints itt sem barátom sem rokonom, azért igen óhaj-

tanék ezen szívességgemmel némelly jóakarókat szerezni; 's kérlek kedves Fedriám segítsd elő szándékomat. Engedd-meg, hogy egy két nap a' Tiszté legyen nálam az elsőség. — Semmit sem felelsz e?

Fedria. Alávaló teremtés! ilyen magad-viselete mellett feleljek e valamit?

Parmeno. Helyesen, jó Uram! dicséretesen! Végre szívedre hatott a' fájdalom. Ember vagy.

Fedria. Tsak lássa az ember! nem tudtam hová czélozzsz. Egy leányka innét elragadtatott; az anyám saját gyermeke helyett felnevelte; testvéremnek tartatott; örömet elvenném tőle hogy hozzá tartozóinak vissza-adhatnám Mind ezen beszéd rövideden oda megy-ki, hogy én kizárattatom, amaz befogadtatik. Miért? egyedül azért, mivel azt jobban szereted mint engemet, 's mivel attól félsz hogy ez az idegen leány azt az olly kedves embert eltalálná tőled kapni.

Thaisz. Én attól félnék?

Fedria. Hát mitől mástól, mond-meg. Vallyon az az ember csak maga adott e neked ajándékokat, vallyon bé vólt-e az én bőkezűségem valaha előtted zárva? Vallyon mihelyt azt mondom hogy Æthiopiai rabszolgát kívánnál, nem kerestem e azt haladék nélkül számodra. Azután Heréltet akartál inasodnak, mint-hogy tsak a' fő Aszszonyságok szoktak ollyan szolgálkkal birni, azt is szereztem, 's tsak tegnap fizettem a' kettőért húsz minát. Ezt tselekedni ha bár általad hátra tétettem is, nem mulattam-el 's ennyi szívességgért mi a' jutalmam? az, hogy tőled megvettetem.

Thaisz. Hogy, hogy, Fedria? Noha igen kívánnám a' leányt tőle elvenni, 's úgy hiszem, hogy ezt így legkönnyebben tselekedhetném; mindazáltal mintsem hogy reám megharagítsalak, kész vagyok mindent tenni, a' mit parantsolsz.

Fedria. Vajha ezen szókat mintsem hogy reám megharagítsalak, szívedből 's igazán mondanád! Ha elhihetném, hogy ezt igaz szívből mondod, mindent el tudnék szenvedni.

Parmeno. (magában) Elszédült; egygyetlen egy szó meggyőzte: melly hirtelenséggel!

Thaisz. Hát én szerentsétlen nem szívemből szólok? Mit kívántál tőlem valaha tsak tréfából is, a' nél-

kül, hogy megnyerted volna? 's én nem tudlak arra birni, hogy tsak egy pár napot engednél.

Fedria. Két nap nem mind a' Világ, de a' kettőből ne legyen ám húsz.

Thaisz. Bizonnyal tsak két napot, vagy legfellyebb...

Fedria. Legfellyebb? Értem már mit akarsz.

Thaisz. Semmit sem, tsupán két napot engedj könnyörgök.

Fedria. Annyi mint az, megteszem kívánságodat.

Thaisz. (megöleli) Méltótárgya szerelmemnek; melly igen kegyes vagy.

Fedria. Falura megyek; ott kínlódom ezen két nap alatt. Ugy van, megteszem a' mit *Thaisz* kíván. Neked *Parménó* legyen gondod reá, hogy a' rabszolgák ide hozattassanak.

Parmeno. Meglesz Uram. (el)

Fedria. Ezen két napra *Thaisz* Isten hozzád.

Thaisz. Isten hozzád, édes *Fedriám* kívánsz e' még valamit tőlem?

Fedria. Kívánok e'? Tsak azt az egyet, *Thaisz*, hogy míg az a' Tiszt veled lesz is, mindég távol légy tőle; éjjel nappal engem szeress, engem óhajts; rólam álmodjál, reám váraкоzzál, én legyek minden gondolatod', reményed, 'gyönyörködésed' tárgya, mindég velem légy 's egész szíved enyim legyen; valamint az én szívem a' tiéd. (el)

Thaisz. Én szerentsétlen! talán kevés hitelt talállok nála; talán más aszszony-személyek' gondolkozásához méri az enyimet. De én, lelkemre mondom jól tudom 's bizonyos vagyok benne, hogy semmiben sem hazudtam, és hogy senki sem kedvesebb szívemnek mint ez a' *Fedria*. Valamit most tselekedtem mind azt a' leány kedvéért tselekedtem. Mert a' testvér bátyját, ha nem tsalatom, alkalmasint megtaláltam. Ez egy jó házból való fiatal ember, 's azt ígerte, hogy ma meglátogat. Bemegyek, 's várom őt.

MÁSODIK FELVONÁS.

Első Jelenés.

Fedria, Parmeno.

Fedria. Tselekedd, a' mit parantsoltam; vidd hozzá ezt a' kettőt.

Parmeno. Elviszem.

Fedria. De gondod legyen reá.

Parmeno. Lessz.

Fedria. De most mindjárt ám.

Parmeno. Úgy lesz.

Fedria. Bizhatom e hogy tellyesített parantsolatomat?

Parmeno. Óh millyen kérdés ez? mintha olly nehéz volna tellyesíteni. Tsak olly könnyen kereshetnél Fedria, a' melly könnyen ez a' pénz elvesz.

Fedria. Hiszen magam is elveszek vele együtt, a' mi jobban szívemen van. Ne törődj hát ezzel a' veszteséggel annyit.

Parmeno. Ne félj, semmit sem törődöm, mindent véghez viszek. De parantsolsz e' még mást valamit?

Fedria. Ditsérd ajándékomat valamint tudod, 's azon légy, hogy őt vágytársomtól ettől a' gyűlöltem embertől úgy elidegenítsd valamint tsak lehet.

Parmeno. Azt tselekedném, ha nem mondanád is.

Fedria. Én falura megyek, ott fogok maradni.

Parmeno. Elhiszem.

Fedria. De hallod e?

Parmeno. Tessék parantsolni.

Fedria. Mit gondolsz, megtudom e magamat keményíteni, 's megtudom e állani, hogy ezen idő alatt viszsza ne jöjjenek?

Parmeno. Te állanád meg? soha sem hiszem; mert vagy mindjárt viszsza jössz, vagy éjjel az aludni nem tudás viszsza kerget.

Fedria. A' mezőn addig dolgozom, míg egészen ki nem fáradok, 's akkor az álom magától jó.

Parmeno. Azzal tsak azt nyered, hogy fáradtan lész ébren.

Fedria. Gyermekséget beszélsz, Parmeno. Kikell irtanom belőlem ezt a' puhaságot; felesleg kedvezek magamnak. Vallyon ha a' szükség kívánná nem tudnék e' három egész napig is nála nélkül ellenni.

Parmeno. Hohó! három egész napig? Tsak gondold meg mit akarsz.

Fedria. Megkell lenni. Eltökélt szándékom. Erősen elvagyok reá tökéelve. (el)

Parmeno. Nagy Istenek, milyen betegség ez! Hogyan változtathatja úgy-el a' szerelem az embert, hogy reá se lehessen ösmerni? ezelőtt ennél senki sem volt gyermeki bolondságoktól mentebb, maga eránt keményebb üllepedettebb 's magával bírőbb. De kit látok ide jönni? akár mi legyenek, ha ez nem a' Katona-tiszt' asztali bolondja; azt a' leányt vezeti; mellyet Thaisz ajándékban kap. Tüzes adtát bizony szép személy. Alig ha ma kudartzot nem vallok én az én össze-aszott Heréltemmel. Ez a' leány még Thaiszt is felülhaladja.

Második Jelenés.

Gnatho, Parmeno.

Gnatho! Magas Egek, mennyivel fellyebb van egyik ember a' másiknál, az eszes az esztelennél! Melly nagy a' külömbség! Erre a' gondolatra a' következő környüállás adott alkalmat: Ma midőn a' Városba jöttem, össze találkoztam egy én sorsom-'s állapotombeli idevaló emberrel, ki hajdan nem fősvényen élt, 's ősi értékét megette itta. Látom hogy szennyos, szurtos, rongyos sovány mint a' héring 's a' vénség miatt összezsugorodott. Barátom! mondék, mi dolog, hogy illy ronda állapotban vagy? „Jaj felele, mindenem oda van; Egek, mire jutottam? minden barátim 's ös-„merősim elhagytak”! — Ekkor éreztem, melly alávaló ő hozzám képest. Hogyhogy, mondék, te gyávák' gyávája hát éppen nem tudsz e magadon segíteni; 's értékeddel együtt eszedet is elvesztetted e? Nézd nékem ki veled egyenlő sorsu vagyok, melly szép szí- nem, milyen sima bőröm, melly tsinos öltözetem 's

melly jókora potzokom van, semmim sints még is mindennel bírok; szegény vagyok 's még sem mondhatom semmi bajomat. — „Úgy de én szerentsétlen sem nevettető sem magamat verető nem tudok lenni.” Hogyhogy, hát azt gondolod e hogy olyan úton lehet valamire menni? Nagyon tévelyegsz. Hajdan a' mult században lehetett olyan módon valamit keresni, most a' madár-fogásnak más módja van szokásban 's ennek én vagyok feltalálója. Vagynak olyan emberek, kik mindenben elsőnek akarnak tartatni, ha bár éppen nem azok is, ezeket keresem fel, de nem azért, hogy magamat velek kinevettessem 's hogy rajtam nevesse nek, hanem mosolygó ábrázattal megyek hozzájuk, 's egyszer'smind lelki tehetségeiket is tsudálom. Ha valamit állitnak, jóvá hagyom; ha viszont annak ellenkezőjét vitatják, azt is jóvá hagyom; ha ki azt mondja *úgy* én is, azt mondom *úgy*, ha ki azt mondja *nem*, én is azt mondom *nem*: egyszóval törvényemmé tettem mindenben másokkal egyértelemben lenni. A' kereskedésnek ezen neme mai világban legnyereségesebb.

Parmeno. (lassan) Úgy tartson igen furtsa ember! ez az esztelenekből egészen tébolyodottakat tsinál.

Gnatho. Mig így beszélgetünk a' főzelék piatzra érünk. Itt vidám ábrázattal hozzám tódulnak minden tsemege-árulók, tengeri halakkal kereskedők, mészárosok, szakátsok, tyukászok, halászok, kiknek mind gazdag koromban jó árosok voltam, mind elszegényedésemtől fogva az vagyok: köszöntenek, vatsorára hívnak, örülnek, hogy szerentséjek van hozzám. Midőn a' szegény éhenhólt látja melly nagy tekéntetben vagyok, 's melly könnyen keresem élelmemet, könnyörögni kezd engedjem meg, hogy mesterségemet nálam tanulhassa. Mondottam, hogy legyen tanítványom' talán valamint a' böltselkedők a' magok neveikről, felekezeteket formálnak, úgy az asztali bohók is rólam Gnatonikusoknak nevezethetnek.

Parmeno. (lassan) Lássa az ember mit nem tehet a' henyélés, és a' más asztalánál evés.

Gnatho. De ideje, hogy a' leányt Thaiszhoz vezessem, 's ezt vatsorára hívjam. Kit látott itt? *Parmeno*, az Uram vetélkedőjének szolgája, szomoruan áll Thaisz ajtaja előtt. Semmi bajunk. Ezek a' nyomorúltak ol-

lyanok mint a' hidegvették. Ezzel a' hitván emberrel, egy kicsit gunyolódnom kell.

Parmeno. (lassan) Ezek azt gondolják, hogy ez az ajándék Thaiszt egészen az övékké tette.

Gnatho. Gnatho szíves köszöntését ajánlja legkedvesebb barátjának Parmenónak. Mit tsinálunk itt?

Parmeno. Állunk.

Gnatho. Látom. Talám valami olyan van előtted a' mit nem szeretsz?

Parmeno. Te vagy az?

Gnatho. Elhiszem. De talám még más valami is?

Parmeno. Miért kérded ezt?

Gnatho. Azért, hogy olly szomorú vagy.

Parmeno. Éppen nem,

Gnatho. Ne is légy. De mint tetszik neked ez a' rableány?

Parmeno. Istenem, van, nem rosszúl.

Gnatho. Eltaláltam bibéjét.

Parmeno. (lassan) Melly nagy tévedésben van!

Gnatho. Mit gondolsz, mint fog tetszeni Thaisznak ezen ajándék?

Parmeno. Ezzel azt akarod mondani, hogy mi ki vagyunk zárva. De hallod e' minden dolog változandó.

Gnatho. Ezen egész fél esztendőre nyugalmat szereztem neked Parmeno, hogy ne keljen fel 's alá futkosnod 's egész reggelekig virácsolnod. Nem igaz e' hogy szerentséssé tettelek?

Parmeno. Engem e? Hogy már!

Gnatho. Így szoktam Barátimmal tselekedni.

Parmeno. Szép tőled.

Gnatho. De talám tartóztallak; te máshová akartál menni.

Parmeno. Sehová sem.

Gnatho. Segélj tehát nekem egy kicsit, tselekedd hogy hozzá bébótsáttassam.

Parmeno. Jól van jól; most neked áll nyitva az ajtó, minthogy ezzel együtt jössz.

Gnatho. Talám innét valakit ki akarsz küldetni?
(Pamphilával együtt bemegyen.)

Parmeno. Mullyék el tsak az a' két nap; fogadom, hogy te, ki most szerentsés sorsodban az ajtót kis ujjoddal felnyitod, sarkaddal is hijába fogod azt rugolozni.

Gnatho. (vissza jő) Még most is itt állasz Parmeno? talán strázsának hagytak itt, hogy a' Tiszt valamely postát titkon ide ne küldhessen? (el)

Parmeno. Melly elmésség. Az illy tsudálkozásra méltó mondások lehetetlen, hogy a' Tisztnek ne tessenek! De mit látok? az Úram ifjabbik fia jó tefelé. Tsudálom hogyan jöhetett el a' Pyrcusból; mert ott van most őrizetképpen. Nem ok nélkül jön 's igen siet felém. Nem tudom miért tekintget olly igen köröskörül.

Harmadik Jelenés.

Chaerea, Parmeno.

Chaerea. Oda vagyok! A' leány sehol sints, 's magam sem tudom hol vagyok, miolta őt szemeim elől elvesztettem. Hol keressem? hol nyomozzam? kitől tudakozódjam? melly utra térjek? Nem tudom. Egyetlen egy reményem az, hogy akárhol van, soká elrejtve nem maradhat. Egek, melly gyönyörű ábrázat! mostantól fogva minden leányok ki lesznek szívemből törölve; utálok ezeket a' mindennapi bábokat.

Parmeno. Lássá az ember az ifjabbik testvért; ez is a' szerelemről nem tudom mit nem beszél. Oh szerentsétlen atya! Esmerem a' gyerkőztét, ha ez egyszer elkezd, a' másiknak szerelmét tsak játéknak 's tréfának lehet tartani ennek dühösségéhez képest.

Chaerea. Hogy minden Istenek és Istennék vesztették volna el azt az öreget, ki megállított 's velem együtt engemet is, hogy megállottam 's hogy reá legkevesebbet is ügyeltem! De íme Parmenót látom. Jó napot Parmeno!

Parmeno. Mi bajod van Chaerea, miért vagy olly szomorú? hová sietsz? honnét jössz?

Chaerea. Én? Betsületemre mondom nem tudom sem azt honnét jövök, sem azt, hová megyek, egészen magamon kívül vagyok.

Parmeno. Hogyhogy? kérlek.

Chaerea. Szerelembe estem.

Parmeno. Oh!

Chaerea. Parmeno, most megfogod mutatni milyen ember vagy. Tudod mikor az atyám kamarájából titkon mindent a' te szobádba hordottam, sokszor mondot-

tad ezt: Chaerea tsak keress magadnak szeretőt, megfogod látni, melly hasznos szolgád leszek.

Parmeno. Eredj te bohó.

Chaerea. Bizony ugy volt, azt magad sem tagadhatod. Tellyesítsd tehát most ígéretedet 's a' dolog megérdemli, hogy erődöt ne kéméld. A' leány nem olyan, mint a' miéink szoktak lenni, kiknek vállaikat az anyyáik lenyomják, 's mellyeiket összeszorítják, hogy nyulánkok legyenek. Ha valamellyik közzülök egy kitsit testesebb és természetesebb, tüstént parasztnak tartják, 's kevesebb ételre fogják. Ha még olly szép természeti növése van is, a' mesterkélés által vékony nádszálökká teszik. Innét van, hogy a' szerint is szerettetnek.

Parmeno. Hát a' tiéd millyen?

Chaerea. Ollyan szép még soha sem láttatott.

Parmeno. Ej ha!

Chaerea. Természeti színü, erős vérmes testü.

Parmeno. Mennyi idős?

Chaerea. Tizenhat esztendő.

Parmeno. Az élet legszebb virágjában.

Chaerea. Ezt a' leányt Parmeno meg kell nekem szerezned akár erőszakkal, akár ravaszsággal, akár kéressel; nekem mindegy, tsak enyim lehessen.

Parmeno. De kié hát az?

Chaerea. Biz én azt nem tudom.

Parmeno. Honnét való?

Chaerea. Nem tudom.

Parmeno. Hol lakik?

Chaerea. Azt sem.

Parmeno. Hol láttad?

Chaerea. Az uttzán.

Parmeno. Hogyan vesztetted el szemed elől?

Chaerea. Éppen azon mérgelődém 's zugolódám imént magamban. Oh nem hiszem, hogy valaki volna a' világon kit a' szerentsétlenség úgy üldözne mint engemet! Átkozott ember elvesztem miatta.

Parmeno. Mi bajod van?

Chaerea. Azt kérde e? Esmered e Archidemidest, ki az atyámnak rokona 's vele egy-idős barátja.

Parmeno. Hogy ne esmerném?

Chaerea. Az, midőn a' leányt nyomban követem özsze találkozik velem.

Parmeno. Bizony nagyon alkalmatlan öszszetalálkozás.

Chaerea. Mond inkább igen szerentsétlen, mert ez a' szó alkalmatlan kevesebb fontosságu dolgokra illik *Parmeno.* Száz esküvéssel erősíthetem, hogy az utolsó hat hét hónapokban, őt soha sem láttam, egyéb most, mikor legkevesebbé akartam, 's legkevesebbé volt reá szükségem. Bizonyosan a' gonoszok küldötték rémségül előmbé, mit mondasz hozzá?

Parmeno. Nints külömben.

Chaerea. Ez a' pittyedt ajaku, legörbedett, remegő, kehes, pihes öreg jó messziről hozzám fut. „Hallod e, hallod e, *Chaerea!* így szól, valami beszédem van veled” — Megállok. — „Tudod e' mit akarok mondani?” Tessék. — „Holnapra törvénybe vagyok idézve.” Mit akarsz hát? Ne felejtsd el az atyádnak megmondani, hogy korán reggel, mint szószóllóm megjelenni elne mulassa. Közel egy óráig tsevegett velem. Kérdelem van e még mondani valója”? Más semmi sint. — Elmegyek tőle. Midőn ismét a' leány után nézek, ez éppen akkor tért ebbe a' mi uttáánkba.

Parmeno. (félre fordulva) Ez tsak alig ha arról nem szóll, a' ki most *Thaisz*hoz vitetett ajándékban.

Chaerea. Mire ide jöttem eltűnt előlem.

Parmeno. Úgy e késérői is voltak?

Chaerea. Voltak; egy nyalakodó, és egy rabszolga leány.

Parmeno. (lassan) Ez az (fenszóval) Jól van. Légy békével semmi baj sint már.

Chaerea. Eredj! a' te gondolatid másutt járnak.

Parmeno. Sőt inkább a' te bajodról szöllok.

Chaerea. Hát esmered a' személyt? Szölly láttad őt?

Parmeno. Láttam esmerem, 's tudom hová lett.

Chaerea. Oh édes *Parmenóm* esmered őt?

Parmeno. Esmerem.

Chaerea. 'S tudod hol van?

Parmeno. Ide a' rossz életü *Thaisz*hoz vitetett, annak adatott ajándékban.

Chaerea. Ki lehet az a' gazdag Úr, a' ki illy nagy betsü ajándékot ad?

Parmeno. *Thraso* Kapitány *Fedria'* vetélkedője.

Chaerea. E' szerént a' bátyámnak nehéz sorsa van.

Parmeno. Ha tudnád millyen ajándékot ád ez, akkor még inkább így szollanál.

Chaerea. Mit ád hát?

Parmeno. Egy Heréltet.

Chaerea. Talám azt a' rut teremtetést, kit tegnap vett; azt az öreg felemás banyát?

Parmeno. Éppen azt.

Chaerea. Szegény bátyám, bizonyosan kivettetik ajándékával együtt az ajtón. De nem tudtam, hogy Thaisz olly közel lakik hozzánk.

Parmeno. Nem is régen lakik.

Chaerea. Én tökfilkó, hogy őt még soha sem láttam! ugyan mond meg ollyan szép-e millyennek mondják?

Parmeno. Nagyon szép.

Chaerea. De ugy e tsak semmi a' szépsége a' mienkéhez képest?

Parmeno. Ez már egészen más.

Chaerea. Szépen kérlek édes Parmenom, tselekedd hogy birtokába juthassak.

Parmeno. Lessz, gondom reá, rajta leszek, 's teszek érted a' mit tehetek, Parantsolsz e még mást valamit?

Chaerea. Hová mégy most?

Parmeno. Haza, hogy a' bátyád' parantsolatja szerint, a' vett rabszolgát és rabszolgálót Thaiszhoz vigyem.

Chaerea. Oh melly szerentsés az a' Herélt, hogy abba a' házba megyen.

Parmeno. Hogy, hogy?

Chaerea. Azt kérded e? az azt a' szép leányt mindig szemei előtt látja, vele beszélget, egy földel alatt lakik, gyakran együtt eszik vele, néha hozzá közel is hál.

Parmeno. Mit mondasz hozzá, ha te lennél az a' szerentsés?

Chaerea. Hogyan Parmeno? Mond meg.

Parmeno. Vedd reád annak a' ruháját.

Chaerea. A' ruháját? Hát azután.

Parmeno. Helyette téged viszlek Thaiszhoz.

Chaerea. Értem.

Parmeno. Azt mondom, hogy te vagy a' Herélt.

Chaerea. Jól van.

Parmeno. 'S ekképen mindazon boldogságokban részesülhettz, mellyeket a' Heréltnek imént irigylettél; a' leánnyal lehetsz, ehetsz, enyéleghetsz, 's hozzá közzel hálhatsz, mert Thaisz tselédjei közzül senki sem ismér téged. Azonkívül korod, és külső tekinteted is olyan, hogy könnyen Heréltnek tarthatnak.

Chaerea. Ditső gondolat, soha sem hallottam ennél jobb tanátsot. Mennyünk hát haza, öltöztess-fel, vezess hozzá, vigy-el mennél előb lehet.

Parmeno. Mit akarsz? hiszen tsak tsúfoltam.

Chaerea. Ne tsaholj (kezénél fogva huzza.)

Parmeno. Tüzes pokol? Mit tselekedtem? Mit hurtozolsz? lerántasz lábomról. Nem hallod? maradj veszteg.

Chaerea. (mint elébb) No menjünk már.

Parmeno. Hadj békét.

Chaerea. Én soha sem.

Parmeno. Meglásd mind a' ketten megégetjük körmünket.

Chaerea. Semmi baj sints, menjünk.

Parmeno. Utóbb a' fekete levest nekem kell megennem.

Chaerea. Hogyne.

Parmeno. Hiszen az nagy bűn volna.

Chaerea. Mitsoda? Hát bűn az, ha egy tisztátalan életű személy' házába vezettetem magamat, 's ha ezeket a' kitsapni valókat, kik ifjúságunkkal kények szerint boldondoznak, érdemek szerint jutalmazom 's reá szedem, mint ők minket reá szoktak szedni? Vagy talám az nem volt bűn, mikor veled együtt, az atyámat ravaszúl megtsaltam? Ezt mindenek valakik hallanák, véteköül tulajdonítanak; amazért az egész világ ditsérni fog.

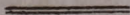
Parmeno. Annyi, mint az, ha éppen nem állasz-el töle legyen meg akarated. De utóbb engemet ne okozz.

Chaerea. Nem okozlak.

Parmeno. Hát akarod?

Chaerea. Akarom, kívánom, 's parantsolom. Soha nem teszek a' dologban tagadást. Menjünk.

Parmeno. Adja Isten hogy jó szerentsével járjunk.

HARMADIK FELVONÁS.

*Első Jelenés.**Thraso, Gnatho, Parmeno.**Thraso.* Thaisz tehát szépen köszöni ajándékomat?*Gnatho.* Igen szépen.*Thraso.* Mond meg nagyon örült e neki?*Gnatho.* Nem annyira az ajándékért, mint azért, hogy azt te adtad. Ezt a' legditsőbb győzedelemnek tartja.*Parmeno.* (magában) Meg kell néznem, mikor lessz ideje a' rabokat általadnom. De lám a' Katona-tiszt van itt.*Thraso.* Úgy van! különös Isteni-adomány az nálam, hogy mindennel, valamit teszek, kedvet találok.*Gnatho.* Azt már régen észre vettem.*Thraso.* Még a' Király maga is mindenkor igen megelégedett mindennel, valamit tselekedtem; a' mivel mások nem ditsekedhetnek.*Gnatho.* A' melly ditsősséget mások nagy munkával és fáradsággal keresnek, azt sokszor egykét szóval a' magáévá tudja tenni az, kinek olly éles esze van, mint neked.*Thraso.* Jól mondod.*Gnatho.* A' Király tehát tégedet úgy szeretett. —*Thraso.* Úgy vagyon.*Gnatho.* Mint szemfényét.*Thraso.* Sőt az egész hadisereget reám bizta 's minden tanácsát velem tartotta.*Gnatho.* Az kész tsuda.*Thraso.* 'S mikor az emberek' alkalmatlankodását sokallotta vagy a' munkát megunta, mikor nyugalmat keresvén, úgy szólván: érted e?*Gnatho.* Ertem; úgy szólván hivatala terhétől, 's a' sok gondoktól pihenni akart.*Thraso.* Eltaláltad. Akkor egyedül engem hívott asztalához vendégnek.

Gnatho. Már az sok! Az a' Király igazán jó izléssel birt, társalkodóinak választásában.

Thraso. De finnyás izlésü-is, neki igen kevés ember tud tetszeni; ő ritka ember' társaságát tudja megkedvelni.

Gnatho. Sőt úgy hiszem senkiét sem, ha egyszer téged esmer.

Thraso. Minden udvari emberek irigylettek, alattomba rágalmaztak; de én őket fel sem vettem. Tsaknem megádáztak úgy irigylettek mindnyájan, különösen pedig egy közzülök, kit az Indiai Elefántok, főgondviselőjévé nevezett. Egykor midőn ez igen megboszszontott, ezt mondtam neki: hallod e Strathó' talán azért vagy olly vad és mérges, minthogy vad-állatokon uralkodol?

Gnatho. Szép, úgy segéljen igen szép és bölts elmesség! Bizony mondom azt az embert agyon-sujtottad. Mit tudott felelni?

Thraso. Egészen elnémult.

Gnatho. Mit is tehetett volna mást?

Parmeno. (magában) Nagy Isten melly alávaló hitvány teremtés ez, és eme gazember!

Thraso. De Gnátho elbeszéltem e már, hogyan megvagdaltam egy vendégségben azt a' Rhódusi embert?

Gnatho. Nem; beszéld el kérlek, (magában) már ezerszer is hallottam tőle.

Thraso. Ez a' Rhódusi legény kiről szóllok, egygyütt volt velem egy vendégségben, egy szeretőmet is elvittem oda, ő enyelegni kezdte ezzel 's engem nevetéssé akart tenni. Mit akarsz te szemtelen? így szóllok hozzá, te egy félénk nyúl vagy, 's te keress e petsenyét?

Gnatho. Ha, ha, ha!

Thraso. Mit nevetsz?

Gnatho. Azt nevetem, hogy elmésebben, finomabban, szebben nem lehetett volna őt leültetni. Mond meg kérlek saját találmányod-e ez a' jeles mondás, én azt tartottam, hogy a' régi böltséktől származott.

Thraso. Hát többször is hallottad már?

Gnatho. Igen sokszor hallottam; a' legbetsesebb elmés mondások közzé számláltatik.

Thraso. Én tőlem származott.

Gnatho. Sajnálom hogy a' szegény vigyázatlan Ifjat, ki jó házból volt, ezen mondásoddal úgy megvágtd.

Parmeno. (magában) Hogy a' feketék el nem visznek.

Gnatho. Mit tudott az felelni?

Thraso. Egészen oda lett. A' vendégek tsaknem halálra nevelték magokat 's attól fogva mindnyájan féltek tőlem.

Gnatho. Nem is ok nélkül.

Thraso. De hallod e mit gondolsz, mentsem e magamat Thaisznál, mivel gyanakodik hogy e' leányt szeretem?

Gnatho. Éppen ne; sőt tápláld és neveld gyanuját.

Thraso. Miért?

Gnatho. Azt kérded e? Tsak lásd, ha talám Thaisz egyszer másszor téged busítani akarván, Fedriát emlegeti vagy ditséri....

Thraso. Értem.

Gnatho. Ollyankor ennek gátolására egyetlen egy mód az lesz: Mihelyt Thaisz Fedriát emliti, te tüstént Pamfilát említsd. Ha ezt mondja: hivjuk-el Fedriát is a' vendégségbe; te azonnal így szolj Pamfilát-is hivjuk-el énekelni. Ha Thaisz az ifju' szépségét ditséri, te is mindjárt a' leány' kellemeit magasztald. Egyszóval mindenben tromfold-viszsza ollyannal a' mi neki sajnasan esik.

Thraso. Ez a' tanácsod Gnatho, jó volna, ha ő engem szeretne.

Gnatho. Minthogy ő ajándékokat nyugtalanul várja és szereti, bizonyosan már régen beléd szeretett, 's könnyen tsipkedheted szavaiddal. Ő mindenkor tart attól, hogy meg ne haragudjál 's haragodban azt a' mit most tőled nyer, tőle meg ne fogd és másnak ne add.

Thraso. Jól monád. Nékem ez nem juta eszembe.

Gnatho. Tréfaság! Azért nem juta eszedbe, mert nem gondolkodtál róla. Mert külömben te sokkal előbb és jobban feltaláltad volna magadat.

Második Jelenés.

Thaisz, Thraso, Parmeno, Gnatho, Pythias.

Thaisz. Úgy tetszik a' Katona-tiszt' szavát hallám. Ugy van itt van; Isten hozott Thraso.

Thraso. Óh kedves Thaiszom, édes gyönyörűségem, mint vagyunk? szeretsz-e egy kitsint azért a' hárfásnéért?

Parmeno. (lassu szóval) Finom ember! Melly tsinos beköszöntés!

Thaisz. Egész szivemből szeretlek érdemeidhez képest.

Gnatho. Ülljünk hát az asztalhoz mit késel?

Parmeno. (lassu szóval) Imhol a' másik is! Olly igen hasonlít amához mintha gyermeke volna.

Thaisz. Ha úgy tetszik én készen vagyok.

Parmeno. (eleinten lassan) közelebb lépek 's úgy teszszek, mintha most jönnék-ki házunkból. — Valahová akarsz menni Thaisz?

Thaisz. Isten hozott Parmeno! éppen jókor elakarok menni.

Parmeno. Hová?

Thaisz. (lassan) Hát nem látod-e ezt itt?

Parmeno. (eleinte lassan) Óh nagy bosszuságomra jól látom. Ha elfogadnod tetszik, itt vagynak, kiket az Uram ajándékban küld.

Thraso. Mit állunk itt; mért nem megyünk?

Parmeno. Engedd-meg nagy kegyességed szerint, hogy Thaisznak egy kis ajándékot vigyünk, hogy hozzá mehessünk 's vele szólhassunk.

Thraso. Nagyon derék ajándék lehet az, nem olyan mint a' miénk.

Parmeno. Majd megfogjuk látni (a' ház felé fordulva) Haljátok-e! vezessétek-ki azokat kiket mondtam, (a' szeretsen-leányhoz) állj elő legelsőben te. Az Æthiopiának legbelső részéből való.

Thraso. Mégér három minát.

Gnatho. Legfeljebb-is.

Parmeno. Hol vagy te Dorus? jöjj-elő! (Thaiszhoz) Nem derék Herélt e ez? Melly jeles képű, melly virágzó Ifjuságu.

Thaisz. Bizonyommal mondom, éppen nem rút.

Parmeno. Mit mondasz te hozzá, Gnatho? találász-e valami kifogást? Hát te, Tiszt-Úr, mit gondolsz? — mind ketten halgatnak; ez elég ditséret. — (*Thaiszhoz*) Tégy próbát vele ha tetszik a' szép tudományokban, a' testi-gyakorlásban, a' musikában; egyszóval mindenben eleget fog tenni, a' mit egy jó nevelésű ifjútól várni lehet.

Thraso. Valóban azt a' heréltet szükség idején, még jozan fővel is leány gyanánt lehetne venni.

Parmeno. (*Thaiszhoz*) mind e' mellett-is az az ember, ki ezen ajándékot küldé, nem kívánja tőled, hogy egyedül ő érette élj's kedvéért tőled mindeneket kizárj; nem beszél ütközetekről, nem kérkedik sebhe-lyeivel és semmikip sem okoz neked alkalmatlanságot, mintegy bizonyos esmeretes Ur. Nem, sőt várakozik mindaddig, míg terhedre nints, míg tetszésed tartja, míg alkalmas időd lesz; 's megelégszik, ha akkor udvarlásodra lehet.

Thraso. Látni való, hogy ennek a' szolgának az Ura egy szegény és alacsony sorsu Ur.

Gnatho. Mert bizonyára ki is szenvedhetne-meg szolgálatjában illyent, ha módja volna jobbat venni?

Parmeno. Halgass te minden alacsonyok alacsonyja. Mert minthogy illyen ember hizelkedője tudsz lenni, bizonyos vagyok benne, hogy kész volnál egy falatért az ujadat is elégetni.

Thraso. Megyünk-e hát már?

Thaisz. Csak ezeket viszem-be, 's tselédeimnél némelly szükséges rendeléseket teszek; azután mindjárt jövök. (*bemegyén.*)

Thraso. Én megyek. (*Gnathohoz*) te várakozzál reája.

Parmeno. Nem is illenék hogy egy Hadi-vezér az utzán szeretőjével együtt menne!

Thraso. Minek vesztegetnék reád több szót? olyan vagy mint az Urad.

Gnatho. Ha! ha! ha!

Thraso. Mit nevetsz?

Gnatho. Azon nevetek a' mit most mondál. Tü-s-tént eszembe juta, mint letetted ama Rhodusi em-bert. — De ime Thaisz jó.

Thraso. Eredj, szaladj előre, hogy házamnál minden készen legyen.

Gnatho. Meg lesz.

Thaisz. (az ajtóban) Ugy tégy Pythias, a' mint mondtam ha Chremes jönni talál, elsőben kérd hogy várakozzék reám. Ha ez terhére volna jőjjön későbbben. Ha ezt sem teheti, vezesd őt hozzám.

Pythias. Ugy fogok tselekedni.

Thaisz. Mit is akarék még mondani? halljátok-e, jól vigyázzatok erre a' leányra, 's itthon maradjatok.

Thraso. Mennyünk hát.

Thaisz. (a' szolga-leányihoz) Ti utánnam jöjjetek.

Harmadik Jelenés.

Chremes, Pythias.

Chremes. Bizony mondom, mennél tovább gondolkodom, annál inkább félek, hogy Thaisznál rosszúl járok. Olly ravaszúl tesz mindent, hogy engem reászedhessen. Már akkor, midőn előbb elhivatott magához, (ha valaki kérdi, mit kerestem volt nála, nem is ösmertem őt) mihelyt oda mentem, mindjárt nála tudott marasztani szép szín alatt. Azt mondá, hogy áldozatot vitt 's fontos dologról akar velem beszélni. Mindjárt akkor gyanítám, hogy hazud, 's megakar tsalni. O az asztalnál mellém üle, egészen nekem adá magát 's nem hagyá a' beazélgetés' fonalát elszakadni. Midőn minden egyébből kifogyott, külömbfélét kérdeze: régen holtak e már meg az atyám és az anyám? Felelék, hogy már régen. Van e jószágom Szunium körül 's mennyire van az a' tengertől? Gondolom, megtetszett neki ottani birtokom 's azon van, hogy azt kezemről eljátszhassa. Végre ezt kérdé: nem veszett e el ott egy kis hugom, volt e azzal valaki? millyen ruhát viselt mikor eltűnt? meg tudná e azt valaki esmerni? — Mire való ez a' sok kérdezősködés! talán, a' millyen szemtelen, magát ezen elveszett hugomnak akarja tartatni? De az, ha még életben van, tsak 16. esztendő's lehet; Thaisz pedig idősebb, mint én. Most ismét igen kért, hogy menjek-el hozzá! Egy szó mint száz, vagy mondja-meg mit akar, vagy ne alkalmatlankodjék többször.

Harmadszor bizonyosan nem megyek feléje. — Haljátok e! jöjjön valaki!

Pythias. (belől a' házban) Ki van oda kin?

Chremes. Én vagyok, *Chremes.*

Pythias. (kinyitja az ajtót) Ah kedves Angyal!

Chremes. (magában) Nem mondtam e, hogy itt hálóba akarnak keríteni.

Pythias. Thaisz igen szépen kéret, ne sajnálj holnap jönni.

Chremes. Ki kell mennem falusi jószágunkra.

Pythias. Tselekedd-meg, édes lelkem.

Chremes. Nem lehet, már megmondtam az okát.

Pythias. Hát maradj itt addig mig Thaisz haza jő.

Chremes. Azt annál inkább sem tehetem.

Pythias. Miért nem, édes *Chremesem*? (megakarja ölelni)

Chremes. Takarodj-el tőlem.

Pythias. Ha úgy van a' dolog, hogy éppen nem akard egyiket is tenni, kérlek tselekedd azt a' szívesseget, menj oda, hol Thaisz most van.

Chremes. Azt megteszem.

Pythias. (békíált a' házba) Dóriás, jőjj frissen, vezesd el ezt az Urat a' Katona-tiszthez. (Mindnyájan elmennek.)

Negyedik Jelenés.

Antifo.

Tegnap egynéhány fiatalok Piraeusban özszebeszélgeténk, hogy ma közös vendégséget tartunk. *Chaereára* biztuk az egész dolog' eleintezését, általadtuk néki gyűrünket, a' hely és idő eránt megegyyeztünk. A' meghatározott idő elmúlt, 's ott, a' hol özsze kellene gyűlnünk, még semmi készület sints; magát *Chaereát* sehol sem találjuk; nem tudom mire vélni a' dolgot 's mit gondoljak. Reám bizták pajtásaim, hogy keressem fel őt. Házához megyek, megnézem otthon van e? — (szemébe tűnik *Chaerea* úgy öltözve mint *Herélt*) Kit látok itt Thaisztól jönni? Ő e, vagy más valaki? Ugy vagy, ő maga! mitsoda teremtés ez! millyen öltözet! melly ijesztő váz! nem győzőm eléggé tsudálni! nem foghatom-meg mi légyen a' dologban! De akar mi van, itt távolról megvárom mi lesz belőle.

Ötödik Jelenés.

Chaerea, Antifo.

Chaerea. Van e itt valaki? — Nintsen. — Jó e valaki utánnam? — Senkisé. — Szabadon kiönthetem e végre valahára örömmömet? Ó Jupiter, most nem bánnám, ha valaki megölne is, hogy édes örömmömet a' tovább élés búval megne zavarná. — De nem tud e valamelly ujság-kivánó előmbe jönni, ki mindenütt nyomban követne, 's egész megkábitásig kérdezné, honnét van ezen nagy felhevülésem, miért vagyok olly igen vig, hová megyek, honnét jövök, hol vettem ezen öltözetet, mit keresek, eszemen vagyok e, vagy eszemen kívül?

Antifo. (magában) Hozzá megyek 's megteszem azt a' szivességet, melyet kíván, (*Chaerea*hoz) *Chaerea!* min örülsz olly igen? mit jelent ezen öltözet? miért vagy olly elragadtatásban? mi szándékod van? ép e az eszed? miért mereszted úgy reám szemeidet? miért nem felelsz?

Chaerea. Óh jó szerentse szülte, kedves barátom, Isten hozott! Senki sints a' világon, kívül most örömeztőbb találkoznám, mint veled.

Antifo. Beszéld-el hát kérlek miben van a' dolog?

Chaerea. Sőt inkább én könyörgök neked, hogy halgass-meg. Ösmered e a' testvér bátyám' szeretőjét?

Antifo. Ösmerem; úgy hiszem *Thaisz* az.

Chaerea. Igen is az.

Antifo. Emlékezem reá.

Chaerea. Ennek ma egy leány ajándékoztatott; egy gyönyörű igéző teremtés. — De mi szükség őt hosszasan ditsérnem? Tudod *Antifo*, hogy értek az ékes termet' megítéléséhez. Ez engem megbájolt.

Antifo. Igazán?

Chaerea. Bizonyos vagyok benne, hogy mindenek között legelsőnek mondanád, ha látnád. Röviden szólván, bele szerettem. Szerentsémre a' bátyám *Thaisz'* számára egy *Herélttet* vett, ki még nem adatott vala által annak. Inasunk *Parmeno* egy tanátsot adott, melyet tüstént követtem.

Antifo. Miből állott az?

Chaerea. Csak ne szakaszd félbe, annál előbb meghallod. Azt mondotta, hogy tseréljem-el öltözetemet azével, 's a' helyett magamat vezettessem Thaiszhoz.

Antifo. A' Herélt helyett?

Chaerea. Igen.

Antifo. 'S mi hasznot remélletél ezen eltserélésből?

Chaerea. Minő kérdés? Azt, Antifo, hogy őt láthatom, beszédét hallhatom, 's körülötte lehetek annak, kivel együtt akartam élni. Vallyon tsekélység volt e ez 's nem érdemlette e meg fáradságomat? Elég az, hogy Thaiszhoz viteltem, ki örömmel fogadott, tüstént házához vett 's a' leányt gondviselésemre bízta.

Antifo. A' te gondviselésedre?

Chaerea. Az enyimre.

Antifo. Bizony nagyon jó gondviselőre akadott!

Chaerea. Megparantsolta, hogy semmi férjfiat se botsássak hozzá, soha el ne távozzam tőle, egyedül magam legyek a' ház' hátulsó részében vele. Szerényen földre sűtvén szemeimet, inték fejemmel, hogy teljesítem parantsolatjait.

Antifo. Te szegény nyavalyás!

Chaerea. Én egy vendégségbe megyek, így szóllatovább, 's szolgáléányait is elvivé magával; 's a' leány' szolgálatjára tsak egynehányat hagyja otthon a' legujabak és fiatalabbak között. Ezek nem sokára azután ferdőt készítenek számára. Sürgetem őket, hogy siessenek. A' leány, míg a' ferdő készült, egy szobátskában ülvén egy képet szemléle, mellyen le volt festve mikép hullatott Jupiter arany - essőt Danaé kebelébe. Én is arra függesztettem szemeimet; 's minthogy amaz Isten már hajdan az enyimhez hasonló tsint követelt el, nagyon örült bennem a' lélek, hogy egy Isten emberi formába öltözve a' leány' megtsalása végett titkon a' sindeleken keresztül más házába ment. Még pedig milyen Isten? Az, a' kinek menyköveitől az ég' legmagassabb boltozatjai megrendülnek. Vallyon én nyavalyás emberke ne tennék e hasonlót? Óh igen is örömet. Az alatt, míg így elmélkedem, kihívják a' leányt fürödni. Ki megyen, megfürödik, vissza-jön; azután az ágyba fektetik. Én ott allok, várván nem parantsolnak e valamit. Eggyik a' szolgaleányok között hozzám jön; hallod e, Dorus, úgymond, fogd ezt a' legyezőt,

's míg mi fürödünk, legyezgesd őt vele ilyen formán (megmutatja, hogyan kell legyezni) ha egyszer mi megfürödtünk, te is fürödhetsz ha tetszik. Én elveszem komor ábrázattal.

Antifo. Sokért nem adnám, ha ekkor szemtelen ábrázatodat 's olly nagy számárnál mint te, a' legyezőtskét láthattam volna.

Chaerea. Alig mondotta ezt, azonnal kirohannak mindnyájan az ajtón, a' fürödőbe mennek 's ott nagy lármát ütnek, mint szoktak a' tselédek, mikor az Uraság nintsen otthon. Az alatt a' leányt elnyomja az álom. Én a' legyezőn keresztül reá pillogatok 's egyszer'smind körül tekéntek, ha van e minden részről bátorság. Látom hogy van; bezárom az ajtót.

Antifo. 'S azután?

Chaerea. Mit? Azután? Be bohó kérdés.

Antifo. Megvallom.

Chaerea. Elszalaszthattam volna e az olly szép, olly rövid ideig tartó, olly rég-óhajtott, olly váratlanul jött alkalmat haszonvétel nélkül? Valóban ugy igazán annak kellene lennem, a' minek öltözetem mutat.

Antifo. Igazad van. De hát vendégségünk miben van?

Chaerea. Meg van rendelve.

Antifo. Oh derék fi vagy. Hol? a' te házatoknál?

Chaerea. Nem, hanem a' szabados Diskusnál.

Antifo. Nagyon messze lakik!

Chaerea. Ugyan azért most annál inkább siessünk.

Antifo. Öltözzél hát másképp mennél előbb.

Chaerea. De hol a' veszedelemben öltözzem? Mert haza nem merek menni. Félek hogy a' bátyám otthon van; 's talán már az atyám is megjött falusi jószágáról.

Antifo. Jőjj én hozzám, közelebb sehol sem vetkezhetsz-le.

Chaerea. Jól mondod. Mennyünk. Ott majd arról is tanátskozunk, hogyan tehessem azt a' leányt magamévá.

Antifo. Jó lesz.

NEGYEDIK FELVONÁS.

Első Jelenés.

Dorias.

Hitemre mondom, millyennek azt az embert láttam, félig meddig attól tartok, hogy hevesességében összevesz az aszszonyommal 's tsúfot ejt rajta. Mert mihelyt az ifju Chremes a' leány' testvér bátyja oda ment, arra kérte Thaisz a' Katona-tisztet engedné meg annak a' bémenetelt. Ez neheztelt ugyan, de a' kérést még sem merte megvetni. Azután Thaisz azt kívánta, hogy maraszsa ott az Ifjat a' vendégségben. Ezt azért tselekedte, minthogy még most nem volt alkalmas idő vele a' testvér huga felől beszélgetni. A' Katona-tiszt ha bár magában boszszonkodott is még is megmarasztotta; az meg is maradott. Thaisz azonnal beszélgetni kezdett ezzel. Thraso azt gondolván, hogy szántszándékkal vágy-társ hivatott melléje boszszontani akarta Thaiszt. Hallod-e Inas mondá! hívd ide Pamfilot hadd mullasson bennünket. Hogyhogy kiálta Thaisz, az jönne hozzám a' vendégségbe? semmiképp sem! A' tiszt nem akar engedni 's ezen összevesztek. Az alatt az én aszszonyomom titkon leteszi magáról drága köveit, 's nekem adja hogy hozzam haza. Ez annak a' jele, hogy mihelyt tsak lehet elfog onnét illantani.

Második Jelenés.

Fedria.

Midőn falusi jószágunkra mennék, fejemben, mint az aggódóknál szokás, mindenféle gondolatok keringtek, még pedig egyik feketébb színben mint a' másik. Röviden szólva ugy elmerültem beléjük, hogy házunk előtt hidegen elmennék. Már jóval tovább valék, midőn észre-vevém, visszatérék szomoruan és kedvetlenül. Mikor a' ház eleibe érek, meg-

állok, 's így szóllok magamban: Egek még két napig maradjak itt egyedül magam ő nála nélkül? De mi az? Semmi. Mitsoda? Semmi e? Ámbár vele nem társalkodhatom is, nem lehet-e őt látnom? Ha az első meg van is tiltva, legalább a' másikat nem hagyom magamnak megtiltani. Bizony a' Szeretőt csak látni is több semminél. Illyen gondolatok között szántszándékkal elmentem a' ház előtt. — De mi baja lehet Pythiasnak, hogy olly sietve és megzavarodva jő?

Harmadik Jelenés.

Pythias, Fedria, Dorias.

Pythias. Oh én boldogtalan, hol találom meg azt a' gazembert, azt a' gonosztévőt? hol keressem őt? Egek! melly szörnyű vakmerőséget és szemtelenséget követelt el!

Fedria. Oda vagyok! Ez valami rossz hírt hoz.

Pythias. A' mi több, az a' tüzre való semmire kellő, nem csak megmotskolta a' leányt, hanem ruháját is elhasogatta, sőt még haját is megtépte.

Fedria. Jaj mi lehet ez!

Pythias. Ha most megkaphatnám, körmeimmel kivájnám szemeit a' gyalázatosnak.

Fedria. Nagyon rossz dolognak kellett távol léteemben otthon történni. Meg kell őt szóllítanom. Mi bajod van Pythias, mért sietsz úgy? Kit keress?

Pythias. Ah! Fedria, kit keresek? mentél volna akár hová gyönyörű ajándékkal.

Fedria. De mit akarsz hát?

Pythias. Azt kérde e? az a' Herélt, kit ajándékoztál, szépen viselte magát? Megszeplősítette azt a' leányt, mellyet az Aszszonyom a' Katona-tisztól kapott ajándékban.

Fedria. Mit mondasz?

Pythias. Oda vagyok.

Fedria. Neked részegnek kell lenned.

Pythias. Oh bár minden ellenségeim illyen részegek volnának.

Dorias. Az egekre kérlek, édes Pythiasom melly szörnyűség ez!

Fedria. Te nem vagy eszeden; hogyan tehette volna egy Herélt azt a' mit mondasz?

Pythias. Herélt-e vagy nem, azt nem tudom, de hogy tette, azt maga a' dolog mutattja. A' szegény leány sir, ri, 's ha kérdezik mi baja, nem meri megmondani. Azt a' jó madarat, pedig sehol sem lehet találni 's alig hiszem, hogy valamit el is ne lopott volna midőn elszökött.

Fedria. Nem győzők a' dolgon eléggé tsudálkozni. Hová mehetett volna máshová a' vén szatyor, ha tsak talán a' mi házunkba nem futott.

Pythias. Kérlek nézd meg nintsen e ott.

Fedria. Azt mindjárt megfogod tudni (bémegy a' magok házába.)

Dorias. Melly szörnyűség ez, édesem! Illy utálatos tselekedetnek még soha hírét sem hallottam.

Pythias. Én ugyan hallottam beszélni, hogy az effélék, igen szeretik az aszszonyokat; de semmit sem tudnak velek tenni. Azonban nem jutott eszembe a' mit hallottam, mert másképp bézártam volna őt, 's nem bíztam volna reá a' leányt.

Negyedik Jelenés.

Fedria, Dorus, Pythias, Dorias.

Fedria. (kifelé huzza Dorust) Jöjj ki te semmire kellő! Mit hát nem akarsz e jönni te szökevény? Takarodj-ki; ugyan megadtam az árodat.

Dorus. Könyörgök!

Fedria. Tsak nézze az ember miképp félre vonja a' száját az akasztófára való. Mond meg gazember mi szükség volt haza jönnöd 's öltözetedet elváltoztatnod? *Pythias,* ha még tsak egy kevesé késem, már nem találom itthon; már szökő félben volt.

Pythias. Kérlek alázatosan hát megtaláltad a' legényt?

Fedria. Bizonyosan-meg.

Pythias. Melly igen örülök rajta.

Dorias. Melly igen jól esett.

Pythias. Hol vagyon?

Fedria. Azt kérded-e? Hát nem látod?

Pythias. Én lássam? Kit kérlek?

Fedria. Ezt itten.

Pythias. Kitsoda ez?

Fedria. Az, a' ki ma hozzátok vezettetett.

Pythias. Oh Fedria, ezt közölünk egy lélek sem látta soha.

Fedria. Nem látta e?

Pythias. Hát valóban azt gondolod, hogy ez vezettetett hozzánk?

Fedria. Hiszem más Herélttem nem volt.

Pythias. Már pedig ezt hasonlítani sem lehet ahoz a' ki hozzánk hozatott. Az igen helyes képü 's jó nevelést mutató legény vólt.

Fedria. Ollyannak látszott lenni neked akkor, minthogy tzifra ruha volt rajta. Most rutnak látszik, mert azt a' ruhát levetette.

Pythias. Oh halgass kérlek arról, a' külömbség a' kettő között olly nagy mint az ég és a' föld között. Azt a' ki hozzánk hozatott, magad sem láthatnád elragadtatás nélkül; ez pedig egy kiszáradott rántzos aluszékony halál-szinü vén ember.

Fedria. Vigye-el a' veszedelem! mitsoda mesét beszélsz! Arra kényszerítesz, hogy magam se tudjam mit tselekedtem. — (Dorushoz) Hallod e téged vettelek e?

Dorus. Igen is.

Pythias. Parantsold neki, hogy az én kérdéseimre is feleljen.

Fedria. Tsak tégy neki kérdést.

Pythias. (Dorushoz) Te jöttél e ma hozzánk? (Fedriához) Látod, hogy a' fejét rázza. Hanem a' másik mintegy 16 esztendő's ifju jött hozzánk.

Fedria. Te semmire kellő, elsőben is azt mondtam meg nekem, hol vetted azt a' ruhát, melly rajtad van? Halgatsz? nem akarod megmondani gazember.

Dorus. Hozzám jött Chaerea.

Fedria. A' testvérem?

Dorus. Igen is az.

Fedria. Mikor?

Dorus. Ma.

Fedria. Régen e?

Dorus. Nem régen.

Fedria. Kivel?

Dorus. Parmenóval.

Fedria. Esmerted már őt?

Dorus. Nem; soha sem hallottam nevezni.

Fedria. Hát honnét tudtad hogy a' testvérem?

Dorus. Parmenó mondotta. — Attól kaptam ezt a' köntöst.

Fedria. Szerentsétlen óra!

Dorus. Az enyimet ő vette magára; azután mind a' ketten elmentek.

Pythias. Elhiszed e már, hogy józan vagyok 's nem hazudtam? Még fogsz e már győződni, hogy a' szégyen leányon erőszak tetetett?

Fedria. Ostoba, hát elhiszed e a' mit ez mond?

Pythias. Mi szükség ennek hinnem? a' dolog maga megmutatja magát.

Fedria. (lassan Dorushoz) Jőjj közelebb hozzám; halod e egy kitsint még közelebb; most jó helyen állasz. (fennszóval) Másodszor kérdlek, elvette e Chaerea a' köntösödet?

Dorus. El.

Fedria. 'S magára vette e azt?

Dorus. Magára.

Fedria. 'S helyetted ő vitetett e el?

Dorus. Igen is.

Fedria. Nagy Jupiter, melly megátalkodott vakmerő teremtés!

Pythias. Én boldogtalan hát még most sem talállok-e nálad hitelt? hogy hallatlan gyalázat ejtetett rajtunk?

Fedria. A' mi tégedet illet csudálnám is, ha minden szavát igaznak nem vélnéd, (lassan) bizony nem tudok magamnak tanácsot adni. Hallod e te, vedd vissza a' mit mondtál, (fennszóval) hát éppen nem vehetem e ki ma belőled az igazságot? Láttad e a' testvéremet Chaereát?

Dorus. Nem.

Fedria. Már látom hogy verés nélkül nem vall meg semmit. Takarodjál-be. Majd azt mondja hogy igen, majd azt hogy nem, (lassan a' Herélthez) tettesd úgy magadat, mintha kérnél.

Dorus. Oh alázatosan könyörgök Fedria!

Fedria. Takarodjál tüstént-be. (reá ver.)

Dorus. Jaj nekem jaj?

Fedria. (lassan) Másképp nem tudám magamat ezen kelepceből tisztességesen kiszabadítani, (fennszóval) fellette meszsze ment a' dolog, ha velám egy ilyen nyo-

morúlt teremtés is mint te vagy tréfát üzhet. (Mindketten el.)

Pythias. Mint életemről úgy meg vagyok arról is győződve, hogy ezt a' csint Parmenó követte-el.

Dorias. Minden kétségen kívül.

Pythias. Csak várjon, még ma hasonlóval megköszönöm neki. De Dorias mit gondolsz mit kell most tennem?

Dorias. Az eránt a' leány eránt?

Pythias. Igen is. Elhalgassam e a' dolgot vagy megmondjam?

Dorias. Ha eszed van egy szót szem szólsz sem a' Heréltről sem a' leány' in gszéplősítetéséről. Így ennek is kedves dolgot cselekszel, magadat is kiszabadított a' kelepcezből. Csak azt mond, hogy Dorus elment.

Pythias. Szót fogadok.

Dorias. De nem Chremest látom e amott jönni? E' szerint Thaisz is mindjárt itt lesz.

Pythias. Miből tudod?

Dorias. Mert mikor a' Katona-tisztól eljöttem, már özsze kezdetek egymással veszni.

Pythias. Te vidd-be az aszszonyunk ezen drágaságait; én majd megkérdzem Chremestől mi történt. (Dorias el.)

Ötödik Jelenés.

Chremes, Pythias.

Chremes. Tatár adtát, ugyan rászédődtem; a' bor, melyet ittam erőt vett rajtam. Mig az asztalnál voltunk, úgy tetszett egészen józan vagyok, de mihelyt felkeltem sem lábom sem fejem nem voltak jó helyen.

Pythias. Chremes!

Chremes. Ki kiált? O te vagy Pythias? Teregettét melly sokkal szebbnek látszol most mint az előtt.

Pythias. Te pedig, hidd-el, sokkal elevenebbnek mint egyébbkor.

Chremes. Bizony mondom igaz az a' példa-beszéd: Hogy Ceres és Bacchus nélkül fázik Venus. De régen itthon van-e már Thaisz?

Pythias. Hát eljött már a' Katona-tisztól?

Chremes. Oh már régen, csaknem száz esztendeje. Kegyetlenül özszevesztek.

Pythias. Hát nem mondotta, hogy jöjj el vele?

Chremes. Nem; hanem mikor eljött intett felém.

Pythias. Hát nem volt elégséges?

Chremes. Nem tudtam mit jelent az intés; hanem a' Katona-tiszt megmagyarázta, mert kitaszigált az ajtón. De imhol maga jó Thaisz, nem tudom hogyan kerülhettem el.

Hatodik Jelenés.

Thaisz, Chremes, Pythias.

Thaisz. Hihető mindjárt itt fog lenni, hogy tőlem a' leányt elvegye, de csak jöjjön! mihelyt csak kis újával is hozzá ér mindjárt kivájom szemeit. Bolondságait és kérdéseit addig, míg csak szókból állanak elszenvedem; de ha tovább megyen, fogadom, rosszúl fog járni.

Chremes. Aszszonyom én már régen itt vagyok.

Thaisz. Oh édes Chremeszem éppen téged' vártalak. Tudod e, hogy te éretted támadott ez a' lárma, 's hogy az leginkább tégedet illet?

Chremes. Engem e? Hogyhogy lehet az?

Thaisz. Ugy hogy miolta testvér hugodat neked vissza akarom adni, azolta ezt a' goronbaságot és több ehhez hasonlót szenvedtem.

Chremes. A' testvér hugomat? Hol van az?

Thaisz. Itt az én házamban.

Chremes. Lehetséges e?

Thaisz. Ne ijedj meg. Ő olly nevelést nyert, melly hozzád is, ő hozzá is méltó.

Chremes. Mit beszélsz itt?

Thaisz. Tsak azt, a' mi igaz. Ezen hugodat neked ajándékozom, még pedig úgy, hogy legkevesebbet sem kívánok érette.

Chremes. Hitesd el magaddal Thaisz, hogy érde-med szerint megfogom szivességedet hálálni.

Thaisz. De vigyázz, hogy el ne vétessék az tőled, még minekelőtte által adnám. Mert éppen azt akarja a' Katona-tiszt tőlem erőszakosan elragadni, 's azért jöjj

most hozzám. Te Pythias szaladj, hozd ki az iskatulát, mellyben a' leányt illető irások vagynak.

Chremes. (Thrasot jönni látván) Látod e Thaisz, hogy jó a' Katona-tiszt?

Pythias. Hol van az az iskatula?

Thaisz. Az almáriomban. Eredj már lusta dög!

Chremes. Melly nagy hadisereget hoz magával! A' hóhér vigye el!

Thaisz. Talám meg is ijedtél; 's olly félénk vagy édes Chremesem?

Chremes. Féltre az ollyan beszéddel. Én félek? Senki sem kevesebbé az, mint én.

Thaisz. Ugy is illik.

Chremes. Tüzes adtát, ollyan gyáva embernek tartasz engem?

Thaisz. Hagyjuk azt abban; tsak azt gondold-meg most, hogy az a' kivel dolgoz van, idegen, kevesebbet tehet, mint te, kevesebbé esmeretes és kevesebb barátjai vagynak itt, mint neked.

Chremes. Mind ezt jól tudom; de esztelenség volna magát ollyan veszélynek kitenni, mellyet ellehet távoztatni. Én azt hiszem jobb elejét venni a' sérelemnek, mint a' sérelemért bosszút állani. Te menj be a' házba 's zárd be az ajtót; az alatt én a' piatzra futok és egy pár embert hívok, kik Prókátoraink legyenek a' perben.

Thaisz. Maradj itt.

Chremes. Jobb lesz elmennem.

Thaisz. Ne menj sehová.

Chremes. Eresz el mindjárt itt leszek.

Thaisz. Senkire sinsz szükségünk, Chremesz; Tsak azt mond, hogy a' leány neked testvéred, hogy azt kitsiny korában elvesztetted, most pedig megtaláltad, 's azután mutasd elő az irományokat.

Pythias. (az irományokat hozván) Itt vagynak a' levelek.

Thaisz. (átaladja Chrémesnek az iskatulát) Vedd ezt. Ha erőszakot akar tenni ez a' goromba ember, vidd őt a' bíróhoz; érted e?

Chremes. Értem.

Thaisz. Mindenben elmebéli jelenlétet mutass.

Chremes. Ugy lesz. Hajtsd fel válladra a' köpönyeget! Roszszúl vagyunk! A' kit védelmezőmnnek választottam, annak magának is az én segítségemre van szüksége.

*Hetedik Jelenés.**Thraso, Gnatho, Szanga, Szimalio, Donax, Szyriszkus.**Chremes, Thaisz.*

Thraso. Ezt a' szörnyű meggyaláztatást én elsziveljem e Gnatho? készebb vagyok meghalni! Szimalio, Dorax, Szyriszkus jőjjetek velem! Elsőben is a' házat veszem meg ostrommal.

Gnatho. Úgy kell neki.

Thraso. Azután elhozom a' leányt.

Gnatho. Helyesen.

Thraso. 'S jól megpufogatom.

Gnatho. Ditső szándék!

Thraso. Te Donax, ide a' hadi rend' közepébe jőjj az emelő-ruddal; te Szimalio, a' bal szárnyon; 's te Szyriszkus, a' jobb szárnyon állj. Hol vagynak a' többiek, hol van Szanga a' százados 's a' gyalogok tsapatja?

Szanga. Itt vagyok.

Thraso. Mit akarsz te szamarótzni a' spongyiával; azzal akarsz e hartzolni?

Szanga. Mit akarok? Esmerem a' vezérem' vitézségét és katonáinak erejét; tudom, hogy vérontás nélkül nem mulik el a' dolog, azért hoztam spongyiát, hogy vele a' sebeket letörölhessem.

Thraso. Hol vagynak a' többiek?

Szanga. Mi a' veszedelem! mitsoda többiek? Egyedül Szannio maradt otthon a' házat őrizni.

Thraso. Te állítsd rendbe az embereimet; én itt a' hátulsó tsapatnál maradok, 's innét adok mindnyájoknak jelt.

Gnatho. Igen okos gondolat, mihelyt katonáit hadi-rendbe elrendelte, azonnal bátorságos helyre veszi a' maga személljét.

Thraso. Pyrrhus is így szokott tselekedni.

Chremes. Látod Thaisz, mit tselekszik ez? Jól mondtam én, hogy be kellene a' házat zárni?

Thaisz. Hítesd el magaddal, hogy ez a' rettenetesnek látszó ember felette gyáva; semmit se félj.

Chremes. Mit gondolsz, mit tegyünk?

Thaisz. Nagyon szeretném ha most egy parittyád volna, hogy innét mig észre nem vesznek, egynehány követset hagyíthatnál közükbe; ők mindnyájan elfutnának!

Thraso. De lám maga *Thaisz* is itt van.

Gnatho. Elkezdjük e már az ostromlást?

Thraso. Várakozzál; a' bõlts ember mindent megpróbál minekelõtte fegyverhez nyulna. Ki tudja nem tesz e meg erõszak nélkül is mindent, a' mit parantsolok.

Gnatho. Nagy Istenek, melly sokat ér a' bõlts ész! Soha sem vagyok veled a' nélkül, hogy valami újjat ne tanuljak, 's tudósbb ne legyek.

Thraso. *Thaisz*, legelsõben is felelj meg ezen kérdésekre; nem ígérted e meg, mikor ezt a' leányt adtam, hogy ezen elsõ napokban egészen az enyim fogsz lenni?

Thaisz. 'S mit akarsz ezzel?

Thraso. Mit akarok? Nem hoztad e szemem elejébe 'a' magam' házához szeretõdet?

Thaisz. Ez eránt ezzel magával végezd el a' dolgot.

(*Chremesre mutatván.*)

Thraso. 'S azután titkon elillantottál vele?

Thaisz. Azért, mert nekem úgy tetszett.

Thraso. Add ki tehát nekem *Pamfilát*, ha azt akarod, hogy erõvel el ne vegyem.

Chremes. Mit akarsz? *Pamfilát* adjam oda 's te erõvel akarod elvenni, te mindennél....

Gnatho. Mindenre kérlek, mit tselekszel? Csendesedjél le.

Thraso. Mit akarsz? én az én sajátomat ne vegyem el.

Chremes. 'S te sajátodnak mondod, semmire való!

Gnatho. Vigyázz kérlek magadra, nem tudod melly sérjfi az, kit itt megsértesz.

Chremes. Nem takarodol el innét? tudod e hogyan fogsz járni? csak legkissebb gorombaságot tégy is, fogadom egész életedben megfogsz ezen helyről, a' mái napról és én rólam emlékezni.

Gnatho. Sajnálalak hogy illy nagy és fontos embert reád megharagítasz.

Chremes. Ha el nem mégy, még ma bevágom a' fejedet.

Gnatho. Így kell beszélned, így kell tenned, te alá-
való teremtés?

Thraso. Mi ember vagy te? mit akarsz? mi közöd
a' leányhoz?

Chremes. Azt mindjárt megfogod hallani. Elsőben
is azt mondom, hogy az szabad személy.

Thraso. Oh.

Chremes. Athenei polgár' leánya.

Thraso. Hah!

Chremes. Az én testvér hugom.

Thraso. Nagy baj!

Chremes. Következésképen meghagyom hogy a'
leányt csak kis ujoddal se illesd.

Thaisz. Én elmegyek 's ide hívom a' dajkáját So-
fronát 's megmutatom neki ezen irományokat.

Traso. Hát te megakarod tiltani hogy rableányomat
elvigyem.

Chremes. Igen is megtiltom.

Gnatho. Nem látod e Uram, hogy ez maga magát
tolvajságba keveri. Mi kell több?

Thraso. Egy értelemben vagy e te is vele, Thaisz?

Thaisz. Keress másutt felelőt.

Thraso. Mit tévők legyünk már most?

Gnatho. Mennyünk el haza; fogadom a' leány
maga utóbb önként eljő és könyörög, hogy vedd hozzád.

Thraso. Azt gondolod e?

Gnatho. Sőt megvagyok erről győződve; esmerem
az Aszszonyok' természetét; mikor kívánjuk őket, nem
kellünk nekik; 's mikor nem kellenek, önként jönnek
hozzánk.

Thraso. Jól mondd.

Gnatho. Elbocsássam e tehát a' hadisereget?

Thraso. A' mint akarod.

Gnatho. Sanga, már most a' táborozás után legyen
gondod vitéz katonák' módjára, a' házra 's a' tűzhelyre.

Sanga. A' tűzhelyen készült étel már régen eszem-
ben van.

Gnatho. Talpig derék katona vagy?

Thraso. Ti mindnyájan kövessetek engem.

ÖTÖDIK FELVONÁS.

Első Jelenés.

Thaisz, Pythias.

Thaisz. Nem szünsz e meg már egyszer te gaz leány, velem össze-viszsa 's imigy amugy beszélni? „Azt tudom, azt nem tudom, elment azt hallottam, nem voltam ott.” Nem mondod e meg világosan mi-ben van a' dolog. A' leány megszaggatott ruhával sír 's egy szót sem lehet belőle kivenni. A' Herélt elment. Miért ment el,? Mi történt? Nem felelsz?

Pythias. Mit feleljek én bóldogtalan? Azt mondják hogy az nem herélt volt.

Thaisz. 'S hát mi lett volna?

Pythias. Az a' Chaerea....

Thaisz. Mellyik Chaerea?

Pythias. Az az ifju Ur, a' Fedria' testvér öttse....

Thaisz. Mit mondasz te gonosztévő?

Pythias. Úgy hallottam ezt mint bizonyost.

Thaisz. De mit keresett az itt? Miért jött házunkbaj?

Pythias. Én nem tudom, hanem úgy hiszem azért hogy Pamfilába bele szeretett.

Thaisz. Jaj oda vagyok én szerentsétlen,, ha igazat mondasz. Hát azért sírt a' leány?

Pythias. Úgy hiszem azért.

Thaisz. Mit mondasz te! tüzre való, azért hagytam e meg olly keményen a' vigyázást mikor innét hazul elmentem?

Pythias. Mit tehettem én róla? én a' leányt egyedül tsak ő rea bíztam, mint magad parantsoltad.

Thaisz. Gaz teremtés, úgy a' bárányt a' farkasra bíztad. — Tsak nem meghalok szégyenletemben, hogy így reá szedődtem... (távolról Chaereát látja jönni herélti öltözetben)

Miféle ember jön amott?

Pythias. Aszszonyom, lassan legyünk kérlek semmi baj, meg van a' legény.

Thaisz. Hol van?

Pythias. Ime itt bal kéz felől; látod e ki jő?

Thaisz. Látom.

Pythias. Ezt fogasd meg tüstént mennél elébb.

Thaisz. 'S mit tennék vele ostoba?

Pythias. Azt kérded e mit tennénk! Nem látod e kérlek mint kinéz szemeiből a' bujaság.

Thaisz. Éppen nem.

Pythias. Melly szemtelen bátorsággal jön!

Második Jelenés.

Chaerea, Thaisz, Pythias.

Chaerea. Antifónak mind atya, mind anyja, mintha összebeszéltek volna, otthon voltak, és így semmiképen sem mehettem bé a' házba a' nélkül, hogy megne láttak volna. Mig az ajtó előtt állék, arra jöve egy esmerősem. Mihelyt azt meglátám tüstént elfuték egy félre lévő szűk utszába, abból egy másikba, ismét egy másikba, 's így össze meg össze kínoztam magamat a' futással, hogy megne esmertetném. — De vallyon nem Thaisz e az, a' ki amott áll? Igen is, ő, tatár-adtát nem tudom mit tegyek. De mit aggódom ezen? Mit tehet ő nekem?

Thaisz. Szóllítsuk meg őt. Jó napot Dórus! mond meg igaz e, hogy elszöktél?

Chaerea. Igen is igaz.

Thaisz. Jónak tartod e ezen tselekedetedet?

Chaerea. Nem.

Thaisz. Azt gondolod e hogy büntetés nélkül maradsz?

Chaerea. Tsak ezt az egy vétkemet botsásd meg; ha valaha még egygyet követek el, akkor nem bánom ha megölsz is.

Thaisz. Talám attól féltél, hogy nálam kegyetlenül fognak veled bánni?

Chaerea. Nem.

Thaisz. Hát mitől?

Chaerea. Attól hogy ez itt (*Pythiasra mutatván*) elfog nálad árulni.

Thaisz. 'S mit vétettél?

Chaerea. Egy kis tsekélységet.

Pythias. Mit, tsekélységet? Te szemtelen? Hát tsekélységnek látszik neked egy polgár' leányát megszeplősíteni?

Chaerea. Én azt rableánynak, pajtásodnak tartottam.

Pythias. Rableány pajtásodnak?... Alig türtőztethetem magamat, hogy hajába ne essem. Fellyül reá még gunyolni is mérészel bennünket ez a' tsuda teremtés.

Thaisz. Nem halgatsz e te eszelős?

Pythias. Mért halgatnék? Ugy hiszem ha ezt teném is, még akkor is adóssa maradnék ennek a' kekre valónak, kivált ha meggondolom, hogy rabszolgádnak valja magát lenni.

Thaisz. Hadjunk annak békét. Chaerea, igen disztelenül tselekedtél. Mert feltéven is azt, hogy én az ilyen méltatlanságra megérdemelném, neked nem illtett azt elkövetned. 'S valóban már most nem tudom mit tegyek a' leánnyal, úgy megzavartad szándékomat. Én azt tettem volt fel magamban, hogy őt minden hiba és fogyatkozás nélkül adom vissza rokonainak, úgy hogy szivességem tökéletes lenne. Már most hogyan tehetem ezt?

Chaerea. Én pedig azt reménylem Thaisz, hogy ezután szakadatlan egygyesség lesz közöttünk. Efféle dologból 's ilyen rossz kezdetből már sokszor származott szíves barátság. Hát ha valamelly Istenség itt is azt akarta?

Thaisz. Én ugyan részemről bizonyosan azt óhajtom és úgy is veszem a' dolgot.

Chaerea. Kérlek is, hogy úgy vedd. Azt hiteds el magaddal, hogy nem sérteni kívánásból, hanem szerelemből tettem, a' mit tettem.

Thaisz. Elhiszem 's ugyan azért annál készebb vagyok megbotsátani. Nem vagyok olly érzéketlen 's vad szivü, Chaerea, 's nem is olly tapasztalatlan, hogy a' szerelem' hatalmát nem esmerném.

Chaerea. Már most, Thaisz, hitemre mondom, tégedet is szeretlek.

Pythias. Ha úgy van aszszonyom, javaslom, hogy te is őrizkedjél tőle.

Chaerea. Thaisz ellen nem mernék semmit ollyast tenni.

Pythias. Én neked egy mákszemnyit sem hiszek.

Thaisz. Ne beszélj!

Chaerea. Már most arra kérlek, Thaisz, légy segítségemre a' dologban; reád bízom 's neked ajánlom magamat; könyörgök légy védelmezőm. El kell vesz-nem ha őt el nem vehetem feleségül.

Thaisz. Még akkor is ha az atyád...

Chaerea. Oh az atyám, bizonyosan tudom, meg-eggyez tsak polgár' leánya legyen.

Thaisz. Ha egy kitsinyt várakozni akarsz, mindjárt itt lesz a' leány' testvér bátyja; azért a' dajkáért ment, ki a' leányt kitsiny korában nevelte, egyszóval Chae-rea, légy magad is jelen mikor majd egymást meg-esmerik.

Chaerea. Jól van, itt maradok.

Thaisz. Mit gondolsz, nem jobb volna e' ottben a' szobában várakozni reá, mint itt az ajtó előtt?

Chaerea. Sőt igen fogom szeretni.

Pythias. Az egekre kérlek aszszonyom, mit akarsz tselekedni?

Thaisz. Mi bajod?

Pythias. Azt kérde e' ezt ismét beakarod fogadni házadba?

Thaisz. 'S mért ne?

Pythias. Hidd el betsületemre mondom, e' miatt ismét uj hartz fog támadni.

Thaisz. Halgass már egyszer!

Pythias. Ugy látszik megnem esmered ennek a' jó madárnak tsintalanságát.

Chaerea. Semmit sem teszek Pythias.

Pythias. Én bizony nem hiszek Chaerea, mind-addig, míg fogadásodat a' tapasztalás megnem bizo-nyítja.

Chaerea. Hát légy magad az őrizőm, Pythias.

Pythias. Én sem őrizésedre nem bíznék semmit, sem őriződ nem szeretnék lenni; menj dolgozdra.

Thaisz. Igen jó fordulást vesz a' dolog! imhol jó a' leány' bátyja.

Chaerea. Mi a' manó?... Kérlek Thaisz mennyiünk be a' házba, nem akarnám, hogy az uttán ilyen öltö-zetben lássam.

Thaisz. De miért nem? talám szégyenled?

Chaerea. Ugy van szégyenlem.

Pythias. (gunyoló hangon) Szégyenlem. Te tsupa tiszta ártatlanság!

Thaisz. Tsak menj, én követni foglak. Te pedig Pythias maradj itt 's vezesd be Chremest, (Chaerea és Thaisz el.)

Harmadik Jelenés.

Pythias, Chremes. Szofrona.

Pythias. Mi, mi juthatna hamarjában eszembe? Mit tegyek? hogyan fizessek meg annak a' selmának, ki ezt úgy eltserélte?

Chremes. Siess egy kitsinyt, dajka!

Szofrona. Hiszen sietek.

Chremes. Látom hogy mozogsz, de még is mindig egy helyben maradsz.

Pythias. (Chremeshez) Megmutattam már az irományokat a' dajkának?

Chremes. Meg, mind egygyül egygyig.

Pythias. 'S mit mond kérlek hozzájok, esmeri e azokat?

Chremes. Sőt könyv nélkül tudja, mi van benne.

Pythias. Örülök rajta; mert szeretem azt a' leányt. Tsak mennyetek a' házba. Az aszszonyom már régen várakozik reátok. — De ime Parmenót azt a' derék embert látom jönni; melly bú és gond nélkül sétálgat a' jó madár!... Már kigondoltam, hogyan zaklassam őt az én módom szerint. De elébb bemegyek, hogy bizonyos legyek, ha megismeretetik e a' leány. Azután ismét kijövök 's reáijesztek erre a' selmára.

Negyedik Jelenés.

Parmeno, Pythias.

Parmeno. Ide jövök hogy megtudjam mit tsinál Chaerea; Ha dolgát illő ravaszsággal vitte véghez; egek melly ditséretet fog Parménó nyerni. 'S méltán is. Mert egyedül nekem köszönheti, hogy azzal a' leánnyal, kiért élt halt, 's kit fősvény aszszonyától tsak drágán és nagy bajjal haphatott volna meg, szerelme' indulatját olly könnyen olly hamar 's olly oltsón kielégíthette. De ha ezt elhalgatom is, a' fő dolog 's legna-

gyobb érdemem abban áll, hogy módot mutattam az ifjunak a' fajtalan személyek' természetét megismerni, 's a' megismerés után őket egész életében gyűlölni. Ha ezek házakon kívül vagynak, csupa tisztaságból, csinos-ságból és ékességből látszanak állani. Mikor szeretőikkel vendégeskednek nagyon válagatók és finnyások. De szerentsés az az ifju, ki jó idején láthatja, melly torkosok, melly szennyesek, melly koldushoz hasonlók, melly otsmányok mikor otthon magok vagynak, 's melly telhetetlenül falják fel a' tegnapi levesbe hányt fekete kenyeret.

Pythias. Csak várj akasztófára való, majd megla-kolsz mindenért a' mit most mondottál 's elébb tettél; drágába fog kerülni az a' tréfa, mellyet rajtunk üzni akartál.

Ötödik Jelenés.

Pythias, Parmeno.

Pythias. Nagy Istenek,! melly fertelmes tseleke-det! Óh szerentsétlen ifju átkozott Parmeno, ki őt házunkba hozta.

Parmeno. Mi baj van?

Pythias. Óh ki nem mondhatom, mint sajnálom őt, 's azért hogy nyomoruságát ne lássam kifutottam. Melly kegyetlenül szándékoznak őt, hogy másoknak ijesztő példa legyen, megbüntetni!

Parmeno. Nagy Jupiter millyen csata lehet az! ta-lám jelen van végső veszedelmem? Meg kell őt szól-litanom. — Mi baj van Pythias? mit beszélsz? Kit akarnak ijesztő például megbüntetni?

Pythias. Azt kérde e te gyalázatos? Midőn minket reá akartál szedni, azta' szegény ifjat, kit a' Herélt he-lyett hozzánk hoztál, veszedelembe döntötted.

Parmeno. Hogy hogy? mi történt? beszéld el.

Pythias. Elbeszéllem. Tudod e hogy az a' személy, kit ma Thaisz ajándékba kapott egy ide való polgár' lea-nya 's a' testvére a' Városnak egyik előkelő lakosa.

Parmeno. Nem, arról semmit sem tudok.

Pythias. Már pedig úgy világosodott ki a' dolog. Ezt a' szerentsétlen ifju megszéplősítette; a' mit mihelyt a' testvér bátya megtudott, ez a' lángtermészetű...

Parmeno. (reszkető hangon) Mit tselekedett?

Pythias. Elsőben *egyetlenül megköztöztette.

Parmeno. Megköztöztette? Oh!

Pythias. Eleget könyörgött ugyan Thaisz; de nem használt.

Parmeno. Mit mondasz?

Pythias. 'S most azzal fenyegeti, hogy azt teszi vele, a' mit a' házasságtörökkel tenni szokás; melly bűntetést én soha sem láttam, 's nem is kívánok látni.

Parmeno. 'S miképen merészel olly vakmerőséget elkövetni?

Pythias. Mitsoda vakmerőséget?

Parmeno. Vallyon nem a' legnagyobb vakmerőség e ez? Ki látta, azt valaha, hogy egy buja személy' házában valakivel úgy bántak volna mint házasságtörővel?

Pythias. Én azt nem tudom.

Parmeno. Hogy tehát tudjátok, Pythias, megmondom és tudtotokra adom, hogy az az ifju a' mi urunknak a' fija.

Pythias. Igazán az, Parmeno?

Parmeno. Következésképen vigyázzon Thaisz, hogy rajta semmi méltatlanság ne történjen. De miért nem megyek magam be a' házba?

Pythias. Meglásd Parmeno mit tselekszel. Hihető, hogy azon sem segítesz, 's magadat is elveszted; mert azt gyanítják, hogy minden gonosznak te vagy a' szerzője.

Parmeno. Mit tselekedjem tehát én boldogtalan, 's mit tévő legyek? De ime a' mint látom az öreg urunk most jó haza falusi jószágárul. Elbeszéljem e néki a' dolgot vagy ne? Én bizony elbeszélem, noha tudom, hogy nagyon rosszszul járok; de szükség ezt tennem, hogy fiát megmenthesse.

Pythias. Jól gondoltad. Én bemegyek a' házba; te beszéld el néki a' mi történt eleitől fogva mind végig.

Hatodik Jelenés.

Laches, Parmeno.

Laches. Falusi jószágotskám közel léte nagy könnyebbségeimre van; mert így sem a' városi, sem a' falusi életet nem unhatom meg soha. Ha valamellyik he-

lyet megeléglem, tüstént a' másakra megyek. — De vallyon nem Parmeno áll e emitt? Ugy van őt látom. — Kire várakozol itt az ajtó előtt Parmeno?

Parmeno. Ki szölliit engem?... Oh Uram! Isten hozott, örülök megérkezéseden!

Laches. Kire várakozol?

Parmeno. Egészen oda vagyok! ijedtemben szöllani sem tudok.

Laches. No mi baj van? mit remegsz? Jó állapotban vagynak e mindenek? Szólj!

Parmeno. Elsőben is arra kérlek, Uram hitesd el magaddal azt mint valóságot, hogy én nem vagyok oka semminek is a' mi történt.

Laches. Mi történt?

Parmeno. Jól kérded legelőbb a' dolgot el kell vala beszélnem. Fedria egy Heréltet vett, 's azt annak a' személynek ajándékozta.

Laches. Mellyik személynek?

Parmeno. Thaisznak.

Laches. Heréltet vett? Én szerentséllen Atya 's hogy vette?

Parmeno. Húsz Minán.

Laches. Koldussá kell lennem!

Parmeno. Továbbá Chaerea bele szeretett egy Hárásnéba, ki hasonlóképpen Thaisznál van.

Laches. Mitsoda? Bele szeretett? Hát tudja az már, hogy leányok is vagynak a' világon? 'S miképp jött be a' városba? Egyik szerentsétlenség a' másikat éri.

Parmeno. Uram ne függeszd reám szemeidet, nem az én tanátsolásomból tette.

Laches. Halgass magadról! Én tégedet, akasztófa tizimere, ha élek.... de mindeneknek előtte mond el végig mi történt.

Parmeno. Chaerea a' Heréltt helyett magát vezeltette Thaisz' házába.

Laches. A' Heréltt helyett?

Parmeno. Ugy van. Azután az ottben lévőök, ugy rohantak reá, mint házasság-törőre, kezeit 's lábait megkötözték.

Laches. Oda vagyok?

Parmeno. Ebből látod Uram az efféle személyek' szemtelen vakmerőségét.

Laches. Talán még más valami szerentsétlenség és kár is van, melyet még nem említettél?

Parmeno. Egyébb semmi sintsen.

Laches. Mi tartóztat, hogy tüstént rajtok ne üssek?
(bemegeg Thaisz' házába.)

Parmeno. Abban semmi kétség sints, hogy én a' dolog miatt nagyon rosszszúl járok; de nem tehettem mást. Azon az egyen örülök, hogy miattam ezen személyeknek sem kevés bajok lesz; mert az Öreg már régen keresett alkalmat, hogy őket derekassan lehordhassa; most talált.

Hetedik Jelenés.

Pythias, Parmeno.

Pythias. (nagy nevetéssel lép fel, melyet minduntalan ismétel) Hiszemre mondom, egész életemben már régen nem örültem semmit is olly igen, mint azon, hogy imént az Öreg olly balvélekedéssel berohant hozzánk. Egyedül én magam nevetettem rajta, mert tsak én tudtam miért ijjedett meg olly igen.

Parmeno. Mi történhetett itt ismét?

Pythias. Most azért jövök ki, hogy Parmenóval szóllhassak. — Ugyan hol lehet ő?

Parmeno. Ez engemet keres.

Pythias. De látom emitt van. Feléje megyek.

Parmeno. Mi dolog van eszelős? Mit akarsz? mit nevensz, elhagyod e' már egyszer a' nevetést?

Pythias. Jaj már egészen elfáradtam annyit nevettem rajtad.

Parmeno. 'S miért?

Pythias. Azt kérde e? Soha életemben nem láttam 's nem is fogok látni olly eggyügyüt mint te vagy. Óh kinem mondhatom, melly mulatságot szereztél nekünk ott benn. Elébb eszes, és elmés legénynek tartottalak. Hát mindjárt elkellett e hinne, a' miket mondtam? Tsekélységnek tartottad e azt az ifjat olly rút tselekedetbe keverni, ha tsak fellül reá az attyának is el nem árulnád? Mert mit gondolsz mit érezhetett ez, midőn az attya őt ollyan öltözetben látta? Elhisszed e már hogy le vagy gázolva?

Parmeno. Oh mit beszélsz te gaz személy? — Talán ez is tsupa hazugság? Most is mind egyre nevetsz? Hát olly nagy örömed van abban, hogy kigunyolhatsz te selma?

Pythias. Igen nagy.

Parmeno. Azt gondolod, hogy büntetlenül maradsz azért?

Pythias. Természet szerint.

Parmeno. Betsületemre mondom, vissza fogom fizetni.

Pythias. Meglehet, de az talám későn fog történni, te pedig most mindjárt lakolsz az által, hogy a' szegény ifjut gonoszságoddal elhiresítéd 's egyszer'smind az atyánál el is árulod. Mind a' ketten példásan megfognak büntetni.

Parmeno. Szerentsétlen vagyok.

Pythias. Ez a' jutalmad azért a' szép ajándékért, mellyet adtál. Isten veled.

Parmeno. Én boldogtalan, hát magamnak kellett e' magamat elárulnom?

Nyoltzadik Jelenés.

Gnatho, Thraso.

Gnatho. Mit tselekedjünk most? Van e' valamelly kilátásunk, Thraso, vagy millyen szándékkal és mi végre jövünk ide?

Thraso. Mi végre jövök? Hogy magamat Thaisznak megadjam 's azt tegyem a' mit parantsolni fog. Ha Hercules Omphalénak szolgálhatott, miért nem szolgálhatnék én Thaisznak.

Gnatho. Nem helytelen példa (a' nézőkhöz fordúlva) Vajha láthatnám midőn tzipőjével fejbe fog verni! De az ajtót tsikorogni hallom.

Thraso. (Chaereat látja kifutni Heréltnnek öltözetében.) Tatár hordtát! Millyen teremtés ez, ezt még soha sem láttam. Mi baja lehet ennek, hogy olly sietve fut ki?

*Kilentszedik Jelenés.**Chaerea, Parmeno, Gnatho, Thraso.*

Chaerea. Oh barátim, van-e az egész világon valaki szerentsésebb mint én most? Bizonnyal senki sints. Mert rajtam az Istenek minden hatalmokat megmutatták; Annyi öröm ért egyszerre.

Parmeno. Min örül ez olly felette?

Chaerea. (meglátja Parmenót) Oh édes Parmenóm, te kezdője, szerzője 's elvégezője az én boldogságomnak, tudod-e melly ditső sorsom van? tudod-e hogy az én Pamfilám el van ösmerve ide való polgár leányának?

Parmeno. Azt hallottam.

Chaerea. Tudod-e hogy jegyben vagyok vele?

Parmeno. Azon egész szívemből örülök.

Gnatho. (Thrasohoz) Hallod-e mit beszél?

Chaerea. Azon kívül az is nagy öröömre szolgál, hogy a' testvéremnek Fedriának szerelme is bátorságossá tétetett. Tudd meg, hogy mostantól fogva a' mi házunk és Thaiszé tsak egy fog lenni, ő egészen az atyának védelmébe adta magát 's egyedül tőlünk vár oltalmat.

Parmeno. Uram, ettől fogva tehát Thaisz tsupán a' testvér bátyádé fog lenni?

Chaerea. Nints különben.

Parmeno. Uj ok ez nekünk az öröme; ez szerént a' Katona-tisztnek el kell takarodni.

Chaerea. Eredj hát keresd fel a' bátyámat akarhol legyen, 's add néki ezt mennél előbb tudtára.

Parmeno. Elsőben is otthon keresem őt.

*Tizedik Jelenés.**Thraso, Gnatho, Chaerea.*

Thraso. Kétkeddel-e még legkevesebbet is Gnatho, hogy én egészen oda vagyok?

Gnatho. Abban semmi kétség sem lehet.

Chaerea. Mit említsek legelsőben, 's kinek tulajdonítsak legtöbb ditséretet? Annak-e ki nekem tanácsot

adott? vagy magamnak, ki a' tanácsot követni mer-tem? vagy a' sorsnak adjak hálát, melly mindent igazgatott 's olly sok kedvező 's örvendetes, történeteket ohajtásom szerint egy napra öszszehozott? vagy az Atyám jóságát 's engedékenységet magasztaljam e? Oh Jupiter tartsd-meg kérlek, a' mit ajándékoztál?

Tizeneggyedik Jelenés.

Fedria, Chaerea. Parmeno, Gnatho, Thraso.

Fedria. Nagy Istenek? Melly hihetetlen dolgokat beszélt most nekem Parmeno! — De hol van a' testvér-ötsém?

Chaerea. Itt van.

Fedria. Szivemből örvendek.

Chaerea. Elhiszem édes bátyám, 's meg kell valanom, hogy a' te Thaiszod felette szeretetre méltó; egész Familiánknak leghivebb barátnéja.

Fedria. Ho, ho, te ditséred őt nekem?

Thraso. (Gnathóhoz) Én boldogtalan! mennél kevesebb reménységem lehet eránta, annál inkább szeretem őt. Édes Gnathom minden bizodalmam te bened van....

Gnatho. 'S mit kívánsz tőlem Uram?

Thraso. Vidd annyira a' dolgot akár kéréssel, akár pénzért, hogy legalább egy kis helyetském maradjon Thaisznál.

Gnatho. Az nehéz munka.

Thraso. Tsak akard; meglesz; esmerlek én téged, — ha ezt véghez viszed, kérj tőlem jutalmul, a' mit akarsz, mindent megadok.

Gnatho. Igazán?

Thraso. Bizonyos lehetsz benne.

Gnatho. Jól van; ha tehát kívánságodat tellyesítem, kikérem: hogy házad akár léssz otthon, akár nem, mindenkor nyitva legyen előttem, 's mindenkor legyen helyem hivatlanul is asztalodnál.

Thraso. Mind ez meglesz, betsületemre fogadom.

Gnatho. Hozzá fogok tehát a' dologhoz látni.

Fedria. Kit hallok itt beszélni? — Lám Thrásó.

Thraso. Jó napot Uraim.

Fedria. Talám nem tudod mi történt itt?

Thraso. Igen is tudom.

Fedria. Hogy van tehát, hogy még is itt talállak?

Thraso. Jóságodban bízom.

Fedria. Tudod e millyen jusson fundáltatik ezen bizodalmad? Tiszt Ur, én tenéked egyenesen megmondom, ha ezután valaha ebben az uttzában talállak, mond bár ezerszer hogy valakit mást kerestél 's hogy utad volt erre, én agyon ütlek.

Gnatho. Oh Uram az nem illenék.

Fedria. Már megmondottam.

Gnatho. Ebből nem látom olly sokaktól dítsért nagy lelküségedet.

Fedria. Nem lesz különben.

Gnatho. Engedj egy pár szót mondanom; 's ha javallatom tetszik, tedd meg.

Fedria. Hadd haljam.

Gnatho. Tiszt Ur menj félre egy kevéssé. — Legelsőben is uraim hidjétek el kérlek, hogy a' mit ennek a' részére teszek, leginkább a' magam kedvéért teszem. Azomban ha az nektek is hasznos, értetlenség volna reá nem állani.

Fedria. Miből áll az!

Gnatho. Én ugy vélekedem, jó lenne, ha Thaiszhoz ezt a' Katona-tisztet vágy-társnak befogadnád?

Fedria. Mit? vágy-társnak?

Gnatho. Tsak gondold-meg egy kevesé figyelmesebben a' dolgot, te Foedria bizonyosan szeretsz Thaisz házában élni 's örömet vígan élnél vele, de kevés értéked lévén keveset adhatsz neki, ő pedig nem szokott kevéssel megelégedni. Hogy tehát nagy költségeskedés nélkül szerelmednek elég tétessék, a' végre senkit a' világon nem tudok alkalmatossabbat és hasznossabbat mint ezt a' Katona-tisztet. Ez adhat is eleget 's adakozóbb 's mint akárki. Azon fellyül ő egy izeveszett eszelős tunya ember, ki éjjel nappal hortyog, nem félhetsz, hogy szeretőd őt megkeresse, 's mikor akarod minden szempillantatban elkergetheted tőled.

Fedria. Mire határozzuk magunkat?

Gnatho. Még azt is kell említenem, a' mi előttem fő dolog, hogy ez az ember jobban és bővebben vendégel mint akárki.

Fedria. Ez szerint azt az embert akármiképp is alig ha be nem kell fogadnunk.

Chaerea. Én is úgy vélekedem.

Gnatho. Jól gondolkodtok Úraim. Még egyre kérlek benneteket, vegyetek fel engemet is a' társaságba; már elég régen vesződöm ezzel a' tuskóval.

Fedria. Felveszünk.

Chaerea. Szíves örömet.

Gnatho. Én pedig ezért édes Foedria és Chaerea, ezt az embert egészen prédául adom nektek, tréfáljatok, bolondozzatok vele, nevessetek rajta, a' mint tetszik.

Chaerea. Igen jó lesz?

Fedria. Megérdemli.

Gnatho. Jőjj közelebb Thráso, ha úgy tetszik.

Thraso. Millyen karban van dolgunk édes Gnathóm?

Gnatho. Millyenben? ezen Urak még eddig nem esmertek tégedet. De mihelyt lefestettelek, 's tselekedeteidet 's érdemeidet illendőképpen megditsértem, azonnal megnyertem tőlök a' mit kértem.

Thraso. Ditséretesen tselekedtél; bizonyos lehetsz, hogy nagyon megfogom hálálni. — Tsak ugyan nem is voltam én még életemben sehol is, hol mindenek meg nem szerettek 's nem betsültek volna.

Gnatho. Nem mondtam e Úraim, hogy a' Tiszt Úr a' legfinomabb izletű Athénai férjfi?

Fedria. Mindent megmondottál. Menjünk már.
(a' nézőkhöz) Ti pedig éljeteke szerentsésen 's kedveljéteke játékunkat 's tegyetek bizonyosokká kedvelléteke felől.

S. K. J.

11.

A' Magyar Nyelvet, a' Hazában közzé lehet tenni.

Tudományos pályám' folytatásának mintegy közepe tájján, ámbár már annakelőtte is égett a' buzgó Hazafijakban; a' leg-nagyobb hevében ütötte ki magát nyelvünk' tökéletesedése 's el-terjesztése eránt való buzgóságnak tüze. Mellyne' következtében, Magyar-nyelvünk' mind tsinosodására, mind hová tovább leendő ki-terjesztésére nézve, valamint az egésztől, ugy nemes Magyar-hazánk egyes tagjaitól, sok jeles és köz-hasznu lépések tétettek. Fájdalommal kellett azonban tapasztalni, hogy éppen ekkor, sokan, a' lelketlen e, vagy inkább az irigy Hazafijak közzül, nem tudom; találkoztak olyanok, a' kik nem szégyenlették azt nem tsak állítani, hanem köz-hirré is tenni, hogy a' Magyar-nyelvet, bár melly igyekezet 's szives szorgalom által is, nem lehet köznyelvé tenni; sok okokat hozván fel-állításoknak támogatására. De a' valódi és Hazájokért 's annak nyelvéért valamelly szent lánggal égő Hazafijak, tsak hamar ki-kelevén ezek ellen, állításaikat, fel-hozott okaikkal együtt, helyesen meg-tzáfolták. — Én is akkor mint tanuló, de igaz magyar-vérrel buzgó ifju, nem tartóztathattam-meg magamat, hogy, ha bár nem is az egész Magyar-hazában, legalább tanuló társaim körében, némelly illy vélekedéseknek ellene ne

mondottam volna. Im' ezen munkátskámban, a' melly már talám némellyeknek vélekedése szerint, a' közrebotsáttásnak idejét meg is haladta; de mint-hogy az Isteni bölts gondviselésnek kormánya által, már a' tapasztalás is bizonyítja, melly hajlékony, és minden tekintetbe alkalmaztatható légyen a' Magyar-nyelv; hogy édes Magyar-hazám' tizait annál bátrabban nyelveknek szeretésére, betsülésére, és elterjesztésére; másokat pedig annak el-esmérésére, hogy a' Magyar-nyelvet a' Magyar-hazában közzé lehet tenni, vagy tsak valamennyire is serkenthessek; a' nagy érdemű Publikummal némelly ez ellen felhozott okoknak, általam lett megtzáfólasát, közleni kívántam:

Sokan azt mondják, hogy e' mi édes Magyar-hazánkban
 Más idegeny Nemzetek is laknak, Pannoniánkban:
 Ezek pediglen mindnyájan, más mas nyelven beszélnek,
 És valamint más Nemzetek, az anyáival élnek.

Ez így lévén, a' Magyar-nyelv közönséges nem lehet,
 Sem a' gyermek-taníttatás rajta végbe nem mehet;
 Pedig ez volna egy eszköz, melly által terjedhetne
 A' Magyar-nyelv, 's kitsinyenként közönséges lehetne.

— — —

Ezen ellenvetésekre röviden így felelek:

Igaz mondásotok, de a' Magyar mellett felkelek;
 Mert ha külön vesziük és a' lakókat megvizsgáljuk,
 Több a' magyar, mint más Nemzet, ezt úgy lenni találjuk.
 Már pedig a' természet is javálja azt az utat,
 A' melly rövidebb, 's könnyen minket tzélunkhoz'jutat.
 Tzélunk, hogy a' Magyar-nyelvet hová tovább terjeszük,
 No hát a' kevés'bb nem Magyart, tanulásra gerjesszük;
 Adjunk nékiek magyarul beszéllő tanítókat,
 'S ezek magyarosítsák meg, kik nem tudnak azokat.
 A' Magyar-nyelv' könnyüisége azt lehetővé teszi,
 Hogy Magyar lesz végtére, ki a' tanulást beveszi. —

E' mellett, minden más Nemzet, melly köztünk találtatik,
Szereti és örül rajta, ha Magyarnek mondatik.

Magyar-Országának a' Magyar adta a' nevezetet,
Illő tehát hogy nyelvéhez mutassunk tiszteletet.

Mások ellenben azt tartják, — hogy éppen fogatlan
A' Magyar-nyelv, 's minden fontos dologban alkalmatlan.
Mert sem az Ország' dolgai e' nyelven nem folyhatnak,
Sem pedig a' tudományok elől nem adathatnak;
Holott az ezekben lévő külömbféle sok tárgynak
Kifejezésére kevés szók és szóllások vagynak.
Ezeket pedig mind bőven, felleljük a' Deákban,
Szükség tehát hogy e' mellett maradjunk ez Országban.

Igazságot adjunk nekik ezen ellenvetésre?
Ne; a' Magyar mellett tollat kapjunk a' felelésre.
Mert irtak már tudósaink jeles magyar könyveket,
A' mellyekben találhatni alkalmas neveket;
Olyanokat, a' mellyeken az Országos dolgokat
Kifejezhetni, 's szinte ugy, a' szép Tudományokat. —
Ezt tehát tsak azok mondják, kik nyelvünk' gazdagságát
Nem esmérik, és nem tudják az ő tulajdonságát,
A' nyelveknek szegénységét a' nyelvi hijánosság
Nem okozza, hanem teszi a' Nemzeti hibásság.
De a' Magyar ezen hibát róla elfordította,
Mivel kedvelt anya nyelvét olly karba állította:
Hogy Országának dolgait ezen már folytathatja,
És kebelében ifjait magyarul taníthatja.

Ha a' Magyar-nyelvel élünk, mások így gondolkodnak,
Akkor a' tudós emberek köz'tünk elállásodnak.
Mert így a' Tudományokat könnyen megtanulhatja
Minden alávaló ember, 's magát oktattathatja.
És így az emberek között éppen semmi sem lenne,
Mi a' Tudományra nézve külömbiségeket tenne;
Mellyet köz'tünk a' Deák-nyelv, ha mi ezt megvizsgáljuk,
Fen' tartott mindeddig, és tart, — ezt ugy lenni találjuk.

De az ilyen ellenvetés tsak böltesség alázó,
És a' ki így gondolkodik, maga magát gyalázó.
Mert a' böltsek az nem tzelja, hogy magát mutogassa
A' tudatlanabbak előtt, vagy pedig fitogassa.

Továbbá nintsen mindennek, mindenre tehetsége,
 Másnak nints [hajlandósága, másnak pedig szüksége.
 'S nem is szükség, hogy minden ki tudós avagy bölts legyen,
 Avagy a' Tudományokban mind egyeránt részt vegyen. —
 A' tudóst csak a' Tudomány, és a' tudós nyelveknek
 Értése 's tudása teszi, 's esmérete ezeknek.

Még némellyek ezen fellyül olly' szabadságot vesznek
 Magoknak, hogy nyilvánssággal illy ítéletet tesznek:
 A' Deák-nyelv elhagyása sok dologban tsorbulást
 Szerez, 's a' Keresztény-hitben főképpen nagy tsonkulást.
 Továbbá a' Tudományok' igaz esméretére
 A' Római-nyelv szükséges, 's ezeknek értésére.
 Ezeknek felette pedig minden mi leveleink
 Deák nyelven vagynak írva, 's Hazai törvényeink.
 Mellyre nézve ezen nyelvről éppen le nem mondhatunk,
 Más különben, mind ezekben, tetemes kárt vállalhatnk.

— — —

De ez az ellenvetés is, valamint használatlan,
 Ugy az igaz Magyar-finál lesz mindég foganatlan:
 Mert a' kik a' Magyar-nyelvet terjesztetni akarják,
 Nem tzéljok hogy a' Rómait egészen eltakarják.
 Megtanulhatja azt azért, az, ki hasznát veheti,
 És általa a' Hazáját, vagy magát segítheti. —

Igaz, hogy nagyon szükséges a' Deák-nyelv azoknak,
 Kik Törvényink 's leveleink körül mindég forognak;
 De a' kik illy, avagy ehez hasonló tisztségekre
 Törekednek, lesz is gondjok a' megkívánt nyelvekre. — —
 Azért, az, a' ki szereti és betsüli Nemzetét,
 Meg is mutatja nyelvéhez, mindenkor tiszteletét.

No tehát a' Magyar-nyelvet, rajta édes Magyarom!
 Csinositván terjesszük el, nékem is akaratom.

CSÁFORDY JÁNOS,
V. Segéd-pap.

12.

KÜLÖMBFÉLÉK.

Különös házasság' módja, az Amboina Sziget' lakosinál.

Amboina vagy Ambona-szigete, a' mint a' Geografia bizonyítja, fekszik az ugynevezett Ó-Polynesiában; nevezetesen pedig, a' Molukki nagyobb és nevezetesebb szigeteknek eggyike. Ezen szigetnek tulajdon Hazafijai, az Amboináinak, (mert lakosai Chinaiakkal és Európaiakkal keverve vagnak) ugyan mindnyájan Keresztények; de még is igen kevés azoknak száma, a' kik az ő Vallásoknak tsak legkissebb ágazatját, vagy törvényét is tudnák, kivéven az Uri-imádságot, és az Apostolihitnek formáját, a' mit többnyire megtanulnak. Mint Keresztények, még is minden vakságok 's tudatlanságok mellett is, természeti gerjedelmeik' kiélégítése végett, megházasodván feleséget vesznek; jóllehet a' paráznaság' vétkétől sem sokat irtóznak. A' házasság dolgában, követik ők is a' több napkeleti Nemzetek' szokását; mert valamint amazok, úgy ők is, pénzen vesznek magoknak feleséget. Ebből a' tekintetből, bár melly szegény sorsu 's állapotú legyen is másképp' valamelly házaspár, tsak több leányai legyenek, sok kintsel bir; mert a' mikor őket férjhez adja, általok nem tsak tűrhető vagy jó karba helyezettetik, hanem a' szónak tellyes értelmébe, meggazdagúl. —

Azomban megjegyzésre méltó, minthogy éppen ebben áll vala, mint ő köztők, ugy a' többi napkeleti Nemzetek között többnyire a' különösség, hogy mint nálunk a' kótya-vetye (licitatio) által eladandó portékák; mindenkor a' többet ígérőnek jutnak birtokában; ugy a' fenn' forgó szigetben is, a' nálok bévett szokás, 's törvény szerint, a' férjhez menendő leányok, mindég a' többet ígérőknek adattatnak férjhez. De ekkor hát, nem csak a' férjhez ment leányzó Szüléinek használ az illy formán való férjhez-adás, hanem még a' vér-szerint való rokonoknak is. Mert a' már ugy nevezett vőlegénytől, ezek is, a' nálok szokásban lévő rend szerint, holmi ajándékokat nyernek. — A' feleségért adandó ár, többnyire örökös szolgálkból, drágaságokból, gyöngyökből, köntösökből, marhák-ból, 's a' t. áll; és soha ki nem adják a' Szülék leányaikat, a' megígért fizetésnek letétele előtt. —

A' vőlegény, különös és nagy szerentséjének tartja, ha terhes szüzet vihet házához, már az akár ő általa, akár pedig más által esett légyen is terbbe: sőt még azzal sem gondol, ha már a' férjhez menetel előtt, jegyese, két három gyermekeket szül is. Az illyen szerentsének hát természet szerint örül a' vőlegény, és hogy örömébe másokat is részesíthessen, tőle kitelhető módon, egy vendégséget, vagy menyegzőt tart. Ennek elmúltával, rabja lesz az Asszony az ő férjének; el-annyira pedig, hogy véle se együtt enni, se mulatságra menni nem szabad. —

Az illyen férjhez-adás után lett Asszonyok, kurta szoknyát viselnek, vállaikon egy darab kárton, és két vagy négy virágokkal ékesített homlok- és főkötőt; karjok és meljek mezítelen lévén. Igen könnyen szülnek, és minden Bába segedelem nélkül véghez viszik magzatjaik eránt való első kötelecs-

ségeiket, magok elmetzvéen köldökeiket, a' legközelébb való folyó-vizhez viszik, 's abba megmosván, vászon-ruha közzé takarják 's leteszik, és szokott foglalatosságaikat folytatják; azon fellyül éppenséggel sem kezeiket sem lábaikat bé és el nem pólázzák, 's még is jól nőt emberekké lesznek.

'Sigmond Király' Önn-életrajza — 's némelly vonásai.

'Sigmond, 70 esztendőket ért; mint felette bő költő, a' pénzt maga körül nem szenvedhette. Kiadott rajta, ha semmi szükség nem kényszerítette is. Egy estve 40 ezer aranyat hoztak néki. Mire fordítsa? az e' felől való gond gyötörte ágyába is. Nem alhatik, fel-kél, udvarnokira osztja. Hálá úgy mond, most alhatom, mert a' mi álmomat el-verte, el-viszitek. — Ki-tetszik karaktere abból is, hogy a' Karok és Rendek örökösével Alberttel, azonnal, szentül azt fogadtatták meg 1439-be: állandó lakását Magyar-országba tartsa. — Soha kül-földieknek nemesi just vagy jószágot ne adjon, hanem egyedül érdemes Hazafiaknak, a' mint ki meg-érdemli, és ne pénzért. — Semmiféle feltételek alatt a' Kamara-vagy Korona-javait el ne adhassa, se el ne zálogolhassa. Lásd Decretum Alberti Regis, Articulus 21 és 25.

'Sigmond deli termetű, szép férjfiú volt, a' tudósoknak és az Anyaszentegyháznak hiv barátja. Midőn órolnák néki miért különböztetné meg annyira az alacsony eredetű Tudósokat is, nékem ugymond, megillik betsülnöm azokat, a' kiket a' természet, a' nagy születésűeknek, eleibe tett.

Huszs János és ama nagy hitű Aszszony.

Midőn Huszs, a' máglyához, az azonnal meggyújtandó rakás-fához már le-volt kötve, 's hóhéri a' fát már gyújtani akarták alatta, 's többen a' Főbbek közzül arra kérnék: Mentené-meg életét tudománnya vissza-vevése által; minden erre való felelet nélkül „óh szent egygyűség így kiált fel, mert távolról lát, lélekszakadva futni egy hívő aszszynt, ölébe egy tsomó száraz fa-ágot, tartván hogy azzal égő rakás-fája nevelkedhetnék. „Hadd érjen ide ugy mond ő, még elég időm van irásomat és tudományomat halálommal le-petsételni.” — A' Fejedelem meg-gyújtatta ekkor a' fát, és a' füstbe, tűzbe, tsak hamar a' szerentséilen megfulladt, 's meg-égett.

Mi legbecsesebb a' földön?

Nuschirván Kalifa egykor jó kedvében e' kérdést adá Nagyvezére eleibe: „Mond meg nekem, mi legbecsesebb a' földön?” Mellyre a' Nagyvezér minden gondolkozás nélkül így válaszolt, „Az aszszyon, a' halál és a' szükölködés.” „Hogyhogy?” monda a' Kalifa. „Ha nem volnának aszszyonyok, ugymond a' Nagyvezér nem élnél; ha nem volna halál, nem uralkodnál; ha egyik embernek a' másokra szüksége nem volna, nem volnék Nagyvezéred.”

*Különös ára Magyar-országban 1440 's 50 körül
a' jószágnak, baromnak, 's portékáknak.*

Stock János Szent Mártoni Fő-Apátur Pesten 1452-ben a' Dunán egy derék jó malmot 100 ezüst forinton adott el; és Lelesz Balás Premonstratensis-Apát, Nagy- és Kis-Agárdon, 824 hold szántó földet, 400 ezüst forinton vett-meg Zemplénbe.

Az Ugotsa Vármegyei Vice-Ispán Eöri Dacho László által, Almás Benedektől erőszakkal el-vett ló, 40 ezüst forintra betsültetett 1442-ben. Egy jó sertés kélt akkor Péts körül egy ezüst forinton, egy malatz öt ezüst pénzen, 100 pénzt számlálván egy forintba. Ugyan annyi árú volt egy ketske-fi (gödölye), egy bárány nyóltz pénz, egy pulyka öt, egy tyuk három pénz. Egy mérő buza 25 — 40 pénz; rozs, árpa, zab 25. — 31. pénz. Annyi kenyér, a' mennyi két embernek, egy ebédre kellett, egy pénz; egy pár tojás négy pénz; egy napra való széna egy lóra, egy pénz; egy akó esztendő jó bor, 10 pénz. Így kelvén minden, a' zsoldos-katona könnyen élt, nem szorúlt lopásra. Héti zsoldja László Király alatt a' pántzélos lovagnak 1 (28 garast érő) magyar forint volt, a' gyalogé 13 garas. — A' kereskedésbe egy vég 30 — 40 rőf morvai posztó 7 — 10 forint; a' finomabb 16 forint. — Egy mázsa só egy ezüst vagy arany forint. Lásd Feszler, Magyar-ország' Historiája 4-dik rész.

13.

OSZSZIÁN.

Oszszián, Fiongál fija, Morva vak lantosa egykor, nap le-mentekor, kő-száli lakhelye be-menetelén üldögélt. Málvina, Toskár' szép alaku leánya ült a' néma öreg mellett.

Ekkor kérdi ez: el-végezte e' már a' Nap futását, — látszik e már az alkonyi-fény az égen?

Most ezen szempillantatba nyugszik, felele Málvina fohászkodva.

Miért fohászkodsz Málvina? kérdé a' vak öreg.

Óh Atyám, felel a' leányzó, mivel te se hajnalt se alkonyt nem láthatsz. És hozzá teszi mosolyogva az öreg: Málvina kedves leányom' nyájas ábrázatját sem. De nem hallom e Málvina édes beszéded' hangját, hárfám' zengése mellett, és a' lelkek' lebegését hurjaim körül?

Hogyan halhatod a' láthatatlan lelkek' hangját Atyám? kérdezé Málvina.

Tsak a' kinek a' külső világ ki holt 's el-pusztult, az halja Málvina, ugymond az öreg, a' főbb lelkek' hangját. Nézd Málvina, — szemei be vagynak hunyódva, előbb mint a' halál eljön érte, és a' föld, előtte éjjbe 's homályba borulva nyugszik. Valamint a' be-fátyolozott földet, tsak a' csillagok fénnye világosítjameg, így onnét fellyül hangzó sugárok szállanak ő reá le, és meg-illetik lantja 's óhajtozó lelke hurjait. — Add ide Málvina nekem a' lantot. Így szóllott Oszszián. Málvina némán nyújtja néki a' lantot, és a' vak öreg, tüzesen veri annak hurjait.

HORVÁTH JÁNOS.

14.

A' szorgalom.

Ijű! te, a' tanulásban, kövesd a' gyors méheket;
 Nézd, nézd, melly hiven megteszik ezek az ő tisztjeiket:
 Korán 's későn munkálkodnak, keresik élelmeket,
 Naponként tapasztalhatni is elől-mentségeket.
 Rövid élteknek bajjait, elszenvedik békével,
 És munkálni meg-nem szűnnek, tsak élteknek végével. —
 Hát te, te töltenéd é el, resten 's tunyán éltedet?
 'S nem fordittanád e jóra minden tehetségedet?

Te, a' kit okos lélekkel az Isten ékesített,
 'S minden hasznos munkásságra, készszé 's hajlandóvá tett.
 Óh ne! sótt minden ideje e' földi életednek
 Légyen szentelve Istennek, 's igazi szeréntsédnek.
 Mert nem tunya púhaságra, adta az Úr időnket,
 Hanem hogy a' jó munkában, gyakoroljuk erőnket.
 Szent kezének adománnya az élet erő és ész,
 Arra eszköz, a' munkára, hogy kiki legyen gyors 's kész.
 Légyen közölünk minden-ki, egyaránt szorgalmatos,
 Így leszen földi élete mindennek használatos. —
 Munkálni tsak addig lehet, a' meddig tart a' szép nyár,
 Használd tehát az órákat, mivel az idő eljár.

Sok út vezet az érdemre.

Vagynak, a' kik Mars' dühödő csatáin
 Kardok' és dárdák' hegye köz't keresnek
 Útat a' Virtus' 's ragyogó ditsősség'
 Temploma mellé.

Illy úton szerzett Hunnyadink fájával
Zrinyivel, hirt és nevet ő magának
'S a' tsudálásnak imígyen levének
Tárgyai nálunk.

Vagynak, a' kik nem szeretik tsataít
Marsnak; inkább mint Athénének régen
A' Minervától adatott olajfa
Kedves előttök.

Béke-vágyások, 's tudományok által
Szereznek hirt és nevet ő magoknak
Vagy tudóssá mást segedelmek által
Tenni akarnak. —

Vagynak, a' kik még más uton keresnek
Hirt, nevet, 's ditsősséget ő magoknak,
'S ámbár tövések és akadályok köz't
Nyernek koszorut.

Csak a' szorgalom légyen eggyesítve
A' jó erköltsel; 's a' darabos pályán
Minden akadályt győzzünk-meg nemesen
Kész a' diadal. —

Igy szerezhetni hát ifju Barátim!
A' virtus útján, a' maradék előtt
Nagy ditsősséget; 's így lehet használni
A' nagy világnak.

Mellyet ha tesztek, a' késő maradék
Szivére vési áldással nevetek,
'S örök időkig soha nem szűnik meg
Hamvatok áldni.

CSÁFORDY JÁNOS,
V. Segéd-pap.

15.

M—Y DÁNIEL ÚRHOZ!

Fested az Alpes ég-emelő bércezt
 Raphael lelke ihletje M — y!
 Hol a' jég Órmók gyémánt kemény mejjek
 Titán lövelte nyilait Schvarcz Berthold
 Lelte gojónál millió sebesben,
 A' szép Olasz-nők' Elysiumokra
 Viszsza repítik.

Hahj! ha Æolus szárnyait övedzve
 Mehetnél e' gyöngy angyali szőlöttek'
 Karjaik közzé: hahj! hahj a' Szerájnak
 Szelelem édes szenderítő bal'sam
 Tsókoktól bódúlt örömit engednéd,
 A' fényes Stambul felette hatalmas
 Kontyos Urának.

Viszsza Hazádnak szép fia! Cypria'
 Óltárára már Frantzia's az Olasz
 És Német földön mosojogva hintéd
 Temjened, — miglen egészszen fel égne
 Egynek, örökre hódolj e' Magyar Hóny'
 Szépei közzül: kit nemesült erkölcs
 Tesz gyönyörűvé.

Így szaporítsdja' századokat látott
 Eldódeidnek számokat, — a' derék
 Pálya-futóknak: Bellona szoptatta
 Hősöket, a' kik a' dühödő hadnak
 Éveiben már többeket; így Költőt
 Édes Atyádban: Festőt meg te benned:
 Adtak a' Hónynak.

Festeni tárgyért Palermói bájló
 Tájra se kell — vagy másuvá ki menni,
 Nyújt Haza-földünk gyönyörű vidéket:
 Úgy hogy Apelles isteni ecsetjét
 Ha ki hozhatná Styx özönén által
 Pannoniába; ő Videfalánál
 Festene tájat.

H. J.

16.

SOMLYAI

BÁTHORI 'SÓFIA,

II-dik Rákóczi György Erdélyi Fejedele-
 lem' felesége. Született 1629. meg-
 holt 1680. Jul. 14^{én} életének 51^{ik} eszt.

A' Báthoriak' csaknem egy idős nemzetsége, az Etsedi, Somlyai és Gagyí nevezetes ágakra oszlott, mellyek között a' két elsőbb vérséggel, az utolsó csak névvel osztozott az előbbiekkel. Erről azt tartották-fel a' hisztóriai emlékek, hogy az Aba nemzetségéből; *) amazokról, hogy misznai Lovag Gutgeld Istvántól eredtek, II-dik Geiza Magyar Király' uralkodása idejében. **) Mert a' Wasserburgi Vencellintől való származtatása ezen nevezetes familiának, a' próbát ki nem állja; meg kevésbé azon grammatizáló állítás a' Bethlen Wolfgang' hisztóriájában, mellyben Bathó vagy Balthó (Baltha, båtort téssen Gothus nyelven) Pannóniai Király-

*) Car. Wagner Collectanea Genealogico-Historica illustrium Familiarum Decadis I. pag. 55.

**) Geschichte des ungrischen Reichs von Johann Christian Engel. 1. Theil pag. 241.

tól eredettnek állíttatik. *) Az Etsedi és Somlyai ágakra lett eloszlása a' Báthoriaknak már a' XVI-dik Században megvolt. Az Etsedi Praedicatumot nyerték Bricciusnak, az András fíjának gyermekei, kiknek Róbert Károly 1325-ben Etsedet ajándékozta, és azon szabadságot, hogy annak posványos térén, várat építhessenek, az hívség névvel neveztetvén, a' testvérek' Királyok eránt kimutatott hívségek emlékezetének feltartására. **) Ez az ág 1605-ben fogyott-ki Istvánban. — A' Somlyai ág Lászlóval a' XIV-dik Század' közepe táján Szaboltsi Fő-Ispánnal 's annak fíjával Szanyiszlóval (Stanislaus) kezdődött; honnan ezen ágból származottak Sztanislóffiaknak is szoktak neveztetni. Fő méltósággal tündöklő férjfiakat szült ez nem csak a' Hazának, hanem a' külföldnek is, mind az Egyháznak, mind a' köz-társaságnak. — A' Somlyai Báthori-ágnak fíjai voltak: István a' szeretett Lengyel-herceg, a' szelíd Kristóf, a' változó eszű Zsigmond, a' szilaj életű megútáltatott Gábor, mind Erdélyi Fejedelmek; András Cardinális, ki a' fejedelmi fénytől megvakítottván, utóbb is a' szerencsétlenség' álhatatlanságát tapasztalni, 's a' földi országot a' mennyekkel felcserélni csak hamar kénytelenített.

Ezen Somlyai régi tör'sök utolsó sarjzatja volt 'Sófia, VIII-dik Andrásnak a' Gábor fejedelem testvérjének Zakreska Anna fő Lengyel-országi származású feleségétől született leánya. A' szép leányt, millyennek őt a' Jésuiták, S. Pataki Collégiumokból a' Szerzet' eltöröltetése alkalmával, K. Tanácsos Szirmay Antal Úr által

*) Wolg. de Bethlen Tom. II. pag. 215.

**) Wagner Collectanea etc. Dec. I. pag. 29.

megvett, 's Széts-Keresztúri lakjában felfüggesztetett festett képe, 's fogainak is épségben való megmaradása, úgymint mellyeknek egy híjja sem volt mutatják *), a' már 1642-ben atya életében Erdélyi Fejedelemségre emelt alig 22. esztendőös II-dik Rákóczi Györgynek (1621-ben született) I-ső György Erdélyi Fejedlem fijának (született 1593-ban, megholt 1648-dik esztendőben Octob. 11-kén) 'Sigmund ugyan csak kevés korig Erdélyi Fejedelem unokájának (megholt 1608-ban körül belől 64. esztendőös korában **), tüzes szemei, őseinek palotájában csak hamar felkeresték. Mintegy 14. esztendőt számlált Báthori 'Sófia, midőn említett II-dik Rákóczi Györggyel házassági életre lépett 1643-ban, mellyel a' fejedelmi fényre és az Erdély-országi thrónusra tett szert egy részről; de más részről attyainak vallását a' Római Catholica hitet Reformáltal cserélte-fel. — Az elébbi vallása eránt buzgó Fejedelemné, úgy látszik annak változtatása dolgában mind a' mit cselekedett, nem meggyőződésből, hanem csak színből tette, 's arra őt nem egyéb, mint a' fejedelmi méltóságra való vágyás 's a' külső fény vette; mellyet ő még férje, 's annak édes anyja a' reformált tudományért élő és haló Serkei Lórántfi Susánna méltóságos aszszony' életében, azzal tett nyilván valóvá; hogy kiváltképpen még életben lévő, vallása eránt feletébb buzgólkodó édes annyától ösztönöztetvén, Jésuitákat lappangtatott udvarában, azok által fiját a' Római Catholica hitben neveltette tit-

*) Monumenta Hungarica Tom. I. pag. 29. et 30.

**) Wagner Collectanea et Decas IV. pag. 96.

kon, *) az Úri szent-vacsorában adatni szokott megszentelt kenyeret kendőjében haza vitte a templomból, és világi ruhában járó Papja által megégettette **) az illetlenség eltávoztatása tekintetéből. Melly udvarában való békéjének a' Jésuitáknak II-dik György Fejedelem észre-véén, szándékozott az innoxia Societást Erdélyből kihajtani, de sok pártfogókat találtak. ***) Hogy a' reformált tudománytól való idegenkedését, és a' Római Catholicus Papokkal való társalkodását Báthori 'Sófia Fejedelema-szszonynak mások is sejdítették, avagy csak az Amos Comenius jövedőléséből is nyilván vagyon, mellyet 1654-ben eképpen tett: hogy a' mint ápolgatja a' Rákóczi-ház most a' Reformátusokat, éppen úgy fogja a' rövid időn üldözni, ****) és a' mint az ifiabb Csécsi János a' János fija állítja, (lásd az említett helyet in Historia Hung. Manuscripta) alig ha ez nem vólt annak az oka, hogy Joannes Amos Comenius az I-ső Rákóczi György Fejedelem után a' S. Pataki Reformatum Collegiumban tanító híres Professor Magyar-országot elhagyá. — A' mint férje 1660-ban Jun. 7-én *****) Váradon múlandó életét bévégezte, Báthori 'Sófia Fejedelema-szszonynak (honnan holt teste 1661-ben

*) Engels Geschichte Tom. IV. pag. 529.

**) Monumenta Hungarica Tom. I. pag. 29. a' Jegyzésben lásd.

***) Engels Geschichte Tom. IV. pag. 529.

****) Joannis Csétsi in Historia Hung. Manuscripta, mellyet láthatni a' S. Pataki Ref. Collegium' B. Thécájában.

*****) Steph. Czeglédy halotti-tanításában. NB. Jos. Benkő Transylvaniájában Tom. 8-dik Juniusra teszi, — kis külömbség. —

Mikes Mihály által Patakra hozattatott, és a várbeli Templomban tétetett nyugalomra, dícsérője Kassai Predikátor Czeglédy István lévén; *) azonnal tellyes erőben kimutatta fijával egygyütt I-ső Rákóczi Ferenczel, ki még attya halálakor nem volt több 15. esztendősnél, és így más hasznos dolgokra fordíthatta volna idejét, mint a' Reformátusok eránt való gyűlölség' szívében való meggyökereztetésére, mint gyűlöli megholt férje hite sorsosit, és hogy szelidebben éppen nem gondolkoznak azok felől, mint Pécsi Püspök Radonai Mátyás 1690-ben Martzius' 17-kén költ Circularejában, a' Jé-sus' szelíd és mindeneket eltűrő tudományának ellenére magát kifejezte. **)

Még jól meg sem kesergette férje halálát, a' midőn a' birtoka alatt lévő helyekben lakó Reformátusoknak tüzes vallásbéli hadat izent; a' legelső csapás érte a' S. Pataki Ekkle'siát és Reformátum Collegiumot, holott is a' templomba való járástól a' Reformátusokat eltiltotta, a' Collegium' minden jövedelmeit, mellyek férjétől 's eleitől a' várból fizettettek volt, elfogta, ***) majd 1662-ben 11-dik Jun. a' Római

*) Szombathi Joannis Historia Scholae S. Patakiensis pag. 60.

**) Historia Diplomatica de Statu Religionis Evangel. in Hungaria pag. 140.

***) Regestrum Historicum Csécsianum in Manuscripto confer. — Biographia Prof. Scholae S. Patak pag. 292. opera Joh. Szombathi, az elfogott jövedelmek' specificatióját, lásd I. Cottus de Zemplén ad annum 1664. — Series Pastorum Ecclesiae Ref. S. Patak. Manuscript. pag. 59. opera Joann. Szombathi. — Az említett helyen előhozattatnak a' T. Zemplényi Egyházi Megye Matrikulájából a' következő sorok: azonban idvezült Fejedelem is a'

Catholica vallás' gyakoroltatását a' várbá bevitte, a' következett 1663-ban a' Jésuitákat hozta-bé Patakra Báthori 'Sófia, melly társaságnak a' várban építettett Collegiumába és javaiba való béiktatása 1668-ban Apr. 13-kán, *) hajtott végre. — 1664-ben pedig Májusz' 4-kén a' Reformátusok Isteni-tiszteletek' alkalmatosságával, Buzinkai Professor Quártélyát, melly most a' Hisztóriát tanító Professorok' lakháza **) katonai erővel foglalta-el annya megegygyezéséből I-só Rákóczy Ferencz. **) — Legérzékenyebben vették a' többek közt a' Reformátusok az oskola jövedelmeinek letartóztatását, mivel azok nélkül Collegiumok' felállását nehezen reménylhettek; mellyre nézve az 1662-dik esztendőben Posonyban tartatott Diaetán panaszokat elő-terjeszték, de minden vígasztalás nélkül. ***) Ezen dolognak megvizsgálására 's jóváhozására királyi solennis Commissio jött - ki 1664-ben Aug. 10-kén Méltóságos Vesselényi Ferencz előlétele alatt, ****) de a' melly az Báthori 'Sófia

pogány fegyvere miatt ez világból kimúlék, kinek eltaríttatása után egynehány hólnapok múlva, mind Schola' mind Ekkle'siák' jövedelmét intercipiálták etc.

*) Series Pastorum Ecclesiae Reformatae S. Patak. Mscript. concinn. per Joannem Szombathi pag. 59 et 61-a.

**) Lásd Protocollum Oppidi S. N. Patak in haec verba: 1664. die 4-ta Maji hora 8-va matutina, mikor Templomban voltunk a' város népe, Rákóczi Ferencz Urunk Ő Nagyságareá külte magyar és német praesidiumát Buzinkai Uram egiét másiát ki hánták magával egiütt, és violenter occupáltak a' Cántor Mihali testálta házat etc. — citáltatik in Biographia Prof. S. Patak pag. 292.

***) Lampe Historia Ecclesiast. Ref. in Hung. pag. 429.

****) Series Pastorum S. Patak. Mscript. pag. 60. hol a' Commissiónak tagjai elő-számláltatnak, nevezetesen: Vesse-

Fejedelem-aszszony által elfogott jövedelmek' kiadattatását ki nem eszközölhetvén, a' dolog T. Zemplén Vármegyei Táblára útasíttatott, hol az a' Reformátusok' javára meg is ítéltetett, de executióba nem vétethetett mind Ő Felsége előtt, mind az Eperjesi Táblán, *) mind az Ország Fő-rendei particularis Conventusaik előtt szintén 1669-ig sürgettetett is; de 1669-ben Zrinyi Péter, Horváth-országi Bán 's Ipája' közbenjárására Botskai István Zemplényi Fő-Ispány, Vesselényi Pál, Szuhai Mátyás 's a' t. 's más fő-emberek' kérésére hajlandó lett I-ső Rákóczy Ferencz Erdélyi választott Fejedelem azon egygyességre, melly 26-dik April. ő közötté, 's az Evangelicusok közt tökéletességre-is ment, 's annak következtében az elfogott jövedelmek némelly változtatással, az elmaradt fizetés pótolása fejébe pedig 1000 aranyak adattatni határoztattak, **) minden bizonnyal azért, hogy az össze-esküvők' társaságába édesgettesenek a' Protestánsok. De a' melly halcyoni napokat sokkal rettentőbb fergeteg követte 1671-dik esztendőben, (mellyről alább).

Azon időköz, melly a' Bétsi 1665-ben tartott Conventtől kezdődik, sok rendkívül való

lényi Ferencz Praeses, Pálfi Tamás Egri, Bársony György Váradí Püspökök; Gr. Csáki István, Somogyi Ferencz Leleszi, Moktsai András Egri Prépostok etc. és sok Evang. előkelő Urak.

*) Biographia Prof. S. N. Patak. pag. 294. seqv. citantur ex Matricula ven. Tractus Zempléniensis scil. pag. 39-na. „A' következő Eperjesi Gyűlésre Pataki mester Uraimék közzül mennyen-el Buzinkai Uram injuriata persona is lévén; a' Deákok közzül is egy.”

**) Szathmári Király György S. Pataki Oskola Históriája pag. 216. et seqq.

történetekkel gazdag hadakkal dühösködő, pártoskodásokkal villongó, még a' békeességben is kegyetlen. *) Alig hagyák ugyan is el a' Törökök a' Sz. Gotthárdi béke-kötés következtében, az általok feldúlt Magyar Hazát; mint a' felháborodott tengeren egygyik hab a' másikat éri, amazoknak nyomába a' Sz. Gotthárdi békével megnyugovó felzendült Magyarok léptek; melly lázzadás a' Magyarok év-könyveiben, Vesselényiano-Zrinyi özsze-esküvés nevet visel. Részt vett abban a' könnyen hívó I-ső Rákóczi Ferencz is (sokat beszéltek az özsze-esküvésről S. N. Patakon 1666-ban Zrinyi Helenával történt egybe-keleése alkalmatosságával, több Zászlósai 's Fő-emberei Hazánknak, (kik a' lakadalmat jelenléttekkel díszesítették), és 1670-ben az Ország' felsőbb részében hadi munkálkodásait el is kezdette, a' vezérétől megfosztott Tokaji várat az említetett esztendőbe, eső Húsvétól Pünköstig ostromolván. Észre-vette édes anyja fija' félre-lépéseit, az özsze-esküvés' veszedelmes társaságából elvinni minden módon igyekezett. Melly meg is lett, midőn a' Zrinyi és Frangepán elfogattatásokról való hír hozzá is megérkezett, erre megrettenvén, félbe-hagyta Tokaj' ostromlását, 's a' Regéczi-várban záratott Stahrenberget, Spork Generálisnak kiadta, 's S. Pataki-varába német őriző-katonaságot eresztett-be, magát pedig Munkátszon egy pintzében (*hinter den Rock seiner Mutter*, a' mint Engel tréfál), **) rejtette-el. Azonban Báthori 'Sófia nem szűnt-meg a' Fel-ség előtt fija' életéért esedezni, mellyet egy

*) C. Tacitus Historiarum Lib. 1. pag. 2-a.

**) Engels Geschichte Tom. V. pag. 61.

Bécsbe küldött Jésuitának közben-járására meg-
is nyert következő feltételek alatt: 1-ör Báthori
'Sófia 300 ezer forintokat fizessen, (mások sze-
rént 400 ezeret.) 2-or: fija' váraiba német ka-
tonaság szállíttatik, p. o. Patakra, Munkátsra,
Etsedre, Trentsén birtokáról egészen mondjon-
le. 3-or: Rákóczi Ferencz az annyának Etse-
det, Munkátsot és Borsit az érette fizetett sum-
ma fejébe engedje által. *)

A' lázzadás fejeinek lenyakaztatása, sok
pártosoknak az Országból való kiszaladások ál-
tal a' haddal járó bajok és nyomorúságok úgy
látszik kevés korra megszűntek; de a' kívánt
belső csendesség még is helyre nem álhatott,
némmely nyughatatlanoknak éppen helybe nem
hagyható buzgólkodások miatt, ú. m. kik a'
Haza' javát és nyugalalmát külömbféle vallás-
béli versengéseknek áldozták-fel. A' feledékeny-
ség' és szemérmetesség' fátyolával fedvén-bé-
azon szomorú idők emlékezetét, midőn a' val-
lásbéli türeelmetlenség déli pontra lépett, csak
annyit említünk-meg azokból, melly az álta-
lunk felvett személy-élete' leírását világosít-
hatja. — Megszabadulván nevezetesen Báthori
'Sófia a' fija elveszthetésén való aggódástól;
valamint Rákóczi Ferencz is halálos ijjedéséből
magához jővén, mint a' kevéssel az előtt meg-
sebesített vad a' veszedelemtől szaladtában az
eleibe akadott gyengébb vadak pusztítására időt
nyer, azokat leveri, öldösi, sőt még az ér-
zetlen dolgokon is dühösködik; legelsőbbben is
a' S. N. Pataki 1530. táján kezdődött, a' Peré-
nyiek, Ruszkai Dobó, Lórántfiak, Rákócziak,
más nagy lelkű nemes jóltévők' jótéteménye-

*) Engels Geschichte Tom. V. pag. 61.

ikből naponként nevededett, 's felséges Királyaink' kegyes pártfogása 's oltalma alatt nőtön nőtt református Fő-oskolára öntötték-ki dühösségök' mérgét, és azt czímeresen marczongták, 1671-ben tetszett-fel az a' Pataki lakosokra szomorú idő, midőn 2-dik Aprilisben a' Czeplédi Ferencztől fundált Ispotálytól Báthori 'Sófia és Rákóczy Ferencz által; a' Perényi Gábortól építtetett és I-só Rákóczi György Fejedelemtől meg bővítettett várbeli templomjoktól, az alatt a' szín alatt, mint melly a' vár erőségének ártana, Várbeli Commendans Stahrenberg által megfosztattak, *) az 1669-ben kötött egygyesség ellenére jövedelmeik tőlők elvétettek Báthori 'Sófia és Rákóczi Ferencz által; nem külömben a' Reformatum Collegium is, és Professorai, tanulóji széllyel üzettek.

„Excidat illa dies aevo nec postera credant secula” etc.

A' helyéből kimozdult oskola, Buzinkai Mihály és Pósa-házi János vezérlések alatt, e-lébb a' Kenyislőre, 's a' következett esztendő' elején Gyulafejérvárra költözött, hol Apafi Mihály Fejedelem' oltalma alatt vontamagát. Mindenütt illyennek mutatta magát Báthori 'Sófia, mint Patakon, a' hová csak hatalma hatott; fő vonásai a' magos polczra 's fényre való vágyás, és a' vallásbeli türedelmetlenség volt.

Megérte fijának halálát, ki is 1676-ban Julius 8-kán Makovitzán múlt-ki a' világból, életének 31-dik esztendejében, valamint eltemetetését is, melly 1677-be 18-dik Augusztusban történt Kassán az Academia templomában. Kö-

*) Historia Oppidi S. Patak per Joannem Szombathi pag. 16.

vette fiját 4. esztendő elmúltá után, meghalván S. N. Patakon 1680-ban 14-dik Juliuszban életének 51-dik esztendejében. *) Tetemei Báthori 'Sófiának a' Kassai, általa és I-ső Rákóczi Ferencz által építtetett Academia templomában tétettek örök nyugalomra, honnan koponyája némelly pajkos tanulóktól kivitetvén, a' büntetéstől féltekbe hogy gonoszságok ki ne süljön, azoktól egy tisztátalan helyre vettetett. **) Testamentomában unokájinak Ferencz Leopoldnak és Juliánna Borbálának hagyott mindent, nem menyének, és azoknak Tutorává a' Császárt kérte-meg, kinek is 60 ezer forintokat legált, valamint a' Jésuitáknak sok jószágokat (mint N. Bariban, Pataki, Újhelyi, Tarczali, Bényei szülőket 's a' t.) nagy summa pénzt, még többet ígért azon esetben, ha unokáji magtalan halnának-el.

*) Csétsi 1681-re teszi.

**) Monumenta Hungarica Tom. I. pag. 21. et in collectione Tököli Litterae Spect, K—y.

CSENGERI JÓSEF, *Professor.*

17.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.*(Folytatás.)***Huszonnyólczadik Levél. Polyklét Krántorhoz.**

Bölcselkedők. — Azoknak felkezezeik. — Egy Rómainak vélekedése ezen dologról.

A' Játékszínből széles kapuk (Vomitoria) visznek ki, mellyek azon külömbféle folyosókra szolgálnak, hol a' nézők fel 's alá járni szoktak. Ezeknek egyikén kimenvén Flavius és én, egy ideig a' polgároknak mindenfelől egyszerre kitóduló temérdek sokasága által el valánk egymástól szakasztva. Senátorok, Tisztviselők, Plebejusok, mindenek ös-sze valának elegyedve. Némelylek barátjaikat, más-sok szolgálkat kiáltozák; az aszszonyok férjeiket keresék, 's ezen olly sok és olly igen külömböző szeméylek' nézése a' szemnek nagyon csudálatos 's egyszer'smind kellemes látványságot ada. Végre ismét megtaláltuk egymást. A' Római Szólnok gyönyörködén abban, hogy őt olly figyelemmel halgattam, nem akart tőlem elválni. „Már régen megigértem a' Consulnak, így szólla, hogy egy est-vét nála fogok tölteni; ma bétellyesítem ezen kötelességemet. Elkésérlek házához, 's ezen úttal ezt veté hozzá mosolyogva: árnyékod fogok lenni.

Alig vezetteténk-be, midőn kicsinyenként számos fő-rendű tisztviselőket is látánk érkezni, kiket inkább a' hajlandóság, mint a' kötelesség hívott ezen házba, hol a' vendég-szeretés szünet nélkül gyakoroltatott, még pedig a' legnemesebb móddal. Mindnyájan a' Játék-színből jöttek, 's természet szerint az leve beszélgetésünk' tárgya, a' mi abban jádztatott. A' vendégek között valának a' Curulis Ædilisek is; kiki magasztalta azt a' fényes pompát, mellyel ezen innepek' alkalmával ők a' népet mulatták. De a' Szólnok titkon kedvetlenül hallván az olyan dicséreteket, mellyek sem nem reá ruháztattak, sem tőle nem származtak: Oh Polyklet! így kiálta-fel, nem Rómában kell a' valóságos játékszini pompát keresni. Görög-országban, Athénében tudja egygy a' szép művészséget imádó nép azt az elme' remekeinek előadására fordítani; ott tiszteltetnek az Euripidések' és Sophoklesek' szentelt nevei méltó dicsősséggel, 's csaknem isteni imádás gyullasztja ott az egész Nemzetet hasonlíthatatlan vetélkedésre. Hijában törekedünk mi titeket követni, mi csak hiú ékességekkel fénylünk ott, hol ti talentomokkal fényletek, 's Színjátékaink' szégyénységét alig tudja a' rájuk fordított pompa eltakarni."

„Megvallom, felelék én egyenes szívvvel, hogy a' mi Játékszínünk felyül-haladja a' tiéteket; de ne irigyeljétek ezt a' csekély elsőséget, mellyel birunk, ti valósággal vagytok nagyok, mi pedig csak a' képzeletben."

„Fiatal Görög! így szólla ekkor hozzám egygyik által-ellenben ülő Ædilis, magyarázd-meg kérlek, mi az oka, hogy Görög-ország' játéakai a' mi-einknél fellyebb valók. Hijában merítjük-ki Európát, Ásiát, Afrikát 's magunkat is, hogy a' Rómaiaknak olly játékokat adhassunk, mellyek figyelme-

ket megérdemeljék, meg kell esmernünk törekedésünknek elégtelenségét; a' ti gyenge Nemzetek magában elegendő 's mindenkor megújuló módokat talál a' megvilágosodott népeknek olyan játékokat adni, mellyeknek fények a' mieinket, ha bár sokkal gazdagabbak vagyunk is, felyül-haladja. Hatalma' elvesztése után is megtartotta a' dicsősség' ezen nemét egész kiterjedésében, míg Róma a' hatalom' tetején is kéntelen megvallani, hogy alább áll mint ti."

„Uram! felelek, én láttam játékaitokat, igazán mondom méltók azok azon nagy néphez, mellynek adatnak, 's az azokat intéző tisztviselőknek méltóságát bizonyítják. Ha azok között és a' mieink között tetemes különbség van, ez a' nemzeti bilyeg' természetéből származik, 's a' mi a' Görögöket és Rómaiakat egymástól megkülömbözteti, annak szükségesképpen ki kell magát mutatni mulatságaikban is."

„Görög-országban egy természete szerént fellegző lelkű nép, forró indulattal kap azon alkalmakon, mellyekben tüzes képzelődésének szabad repülést adhat; nyugtalanul várja azt a' szempillantatot, melly azokat elhozza, 's az egész Nemzet már jóval előre arról gondolkodik, miképpen lehessen azoknak nagyobb innepiséget adni. Ezen innepi napokon minden vitálkodások még a' háborúk-is felfüggesztetnek; 's Elis' és Nemea' mezei, 's Korinthus' partjai a' szokott időkben minden tájékokról mind azt össze-gyűlve látják valami Görög-országban jeles és nagy van. Hasonló környülmények között Róma-is össze-hívja gyermekeit a' szép Italiának minden részeiből, de a' Római nép adhatja, nálunk pedig maga adja magának a' nép a' játékokat. Itt Gladiátorok, Athleták, bérben fogadott jádzók vetélkednek egymással azon jutalmokért,

mellyeket nekik a' ti bőkezűségtek tékozolva ad ; Görög-országban költőink , történet-íróink olvassák-
el az özsze-gyűlt nép előtt azon remek munkákat ,
mellyeket saját elméjek szült. Ott tekéntetben lé-
vő 's megkülömböztetett polgárok lépnek-fel a' Já-
tékszinre ; legnagyobb színjáteki íróink magok jád-
zák darabjaiknak legfőbb személyeit , azt hiszik ,
hogy egy hős' természetét legjobban elől tudja az
adni , ki azt festette. A' pályafutási , küzdési , ök-
lözési harczokban 's minden testi-gyakorlásokban a'
népnek egygyik fele szenteli magát a' nép' másik
felének mulattatására , 's mindenek megelégedése
szokott ezen szerencsés egygyet-értésnek gyümölcse
lenni. Ha egy Athenei győz , hazafi társai osztoz-
nak dicsősségében , ha meggyőzetik , mint Görögök
még meggyőztetésén-is örülnek , 's elragadtatva
tapsolnak annak , a' ki őt meggyőzte."

„Elmerem mondani , ez az igaz oka annak ,
hogy a' mi innepeink fényesebbek a' tieiteknél. Itt
az innepek nagyobb méltósággal , Görög-országban
több ketsegtetéssel birnak. Ti olyan Királyok vagy-
tok , kiket mások igyekeznek egy szempillantatig
mulatni. Mi alázatos polgárok vagyunk , kik mind-
nyájan eszközöljük kölcsönös multságainkat."

„Igen igaz , a' mit mondasz , felele a' Szól-
nok , 's mindenütt ilyen az emberi lélek' termé-
szete ; csak az olyan örömben gyönyörködik ,
mellyek a' maga művei , 's egyéb örömöket hamar
megúu. Ti Görögök ezt régtől fogva tudjátok ; az
Achilles által Patroklus' tiszteletére adott halotti já-
tékokban Agamemnon , ez a' Királyok' Királya nem
tartja illetlennek a' harczoló helyre fellépni , 's a'
vezérének tapsoló egész hadisereg' jelenlétében ol-
lyan jutalomra vágyini , mellyet a' legalább való Ró-
mai is átalna keresni."

„De, így folytatá tovább, még sokkal fontosabb jussaitok is vagynak a' felettünk való elsőség-re. Mit hasonlíthatunk mi a' ti bölcselkedőitek' iskoláihoz, ezen felséges intézethez, melly fárasztó úton az embert a' legnemesebb győzedelemre vezet, 's úgy szóllván magát magán fellyül emelvén, az egész világ' tiszteletére méltóvá teszi.”

A' vendégek' legnagyobb része nagy figyelemmel hallotta ezt, 's könnyű volt általlátnom, hogy az ezen beszéd' tárgyával kevésé esmeretesek, tölem magyarázatot kívánnak. Egy éltés Senátor tartózkodás nélkül megvallotta ezt. „Néhány esztendőktől fogva, így szólla; a' bölcselkedés' szavát gyakran hallok körülöttem kérkedő hangon emlegettetni, a' nélkül, hogy igaz becsét tudnám; azután felém fordulván, világosíts-fel kérlek ezen tárgy eránt, sokan a' jelenlévők közzül is szintén olly jövevények e' részben, mint én. Mi a' bölcselkedő, 's mik ezen emberek, kiknek állításait ifjaink talán a' nélkül, hogy esmernék, magasztalják?”

„A' bölcselkedő, felelék én, egygyetlen egy Istent imád, ki az egész világ' teremője, szüntelen annak munkáját vi'ssgálja, 's az azáltal nyert esmeretei őt szükségesképpen az olly sok csuda dolgok' alkotója eránt való haladásra és szeretetre vezérlik, fáradhatatlanul embertársai' boldogításával foglalatoskodván, a' maga boldogságát előmozdítja, 's minden elő-ítéletektől megváltván, az élet' külömbféle környülményeiben egyedül a' józan ész' tanácsát követi. De minthogy ezen józan ész' mindenkor az őt gondolónak billyegét viseli, ennek mivoltának meghatározásában a' bölcselkedők is nagyon külömböznek.”

„Némellyek, kik csendes és termékeny képzelődésűek, Platonikusok' nevével tiszteltetnek-meg. Valamint Isteni mesterek, úgy ők is a' boldogságot

minden szeretetre méltó tulajdonságoknak gyakorlásában; a' barátság' örömeiben, a' társalkodás' gyönyöreiben, a' fő tudományok' művelésében 's a' szép művészségek' szeretetében helyhezteszik. Plátó az ő mély nyomozódásaiban mindenkor az emberi Nemzet' boldogságát tette céljává; 's halhatatlan munkáiban azt a' vélekedést nyilván ki merte mondani: hogy az emberek nem előbb, hanem csak akkor lehetnek igazán boldogok; ha az ég' kegyelméből a' hatalom és a' bölcselkedés azon egy személyben egygyesülnek. Követői gyakran Akademiкусoknak hívattnak, minthogy Plátó Athenének egy Akadémia nevezetű helyén tartotta halhatatlan leczkéit."

„Mások fogataikban merészebbek 's tudni vágyásokban telhetetlenebbek lévén, minden az emberre nézve elérhető esméretek' magvát szünet nélkül önnmagokban igyekeztek kifejteni. Nyomos vizsgálódásaik által a' természetnek legfontosabb titkait kitanulták, általok a' fejtegetés' lelke ott is világosságot támasztott, hol elébb a' legnagyobb sötétség uralkodott; az észnek is eleibe szabták azt az utat, mellyen célja' elérése végett mennie kell, 's olyan felemelkedést adtak a' léleknek, mellyet elérni még addig lehetetlennek tartott. Ezeknek fejek Aristoteles, kit mi a' bölcselkedők' fejedelmének nevezünk, 's Peripatetikusoknak hívattnak, melly szó nyelvünkben sétálást jelent, minthogy Aristoteles a' Lyceumban tanítványai között sétálva, formália azoknak lelkét az illy felséges gondolatokra."

„Még mások, kik a' természettől erős és rettenhetetlen lelket nyertek, a' bölcselkedést minden indulatoknak sőt az emberi szív' legédesebb gerjedelmeinek is megvetésében állították lenni. Ezek

előtt a' legkedvesebb kötelek is, mellyek az embert az életnek minden szakaszaiban körülveszik, felbomolnak a' nélkül, hogy megilletetnének; ők sem könyhullatásokat, sem bánatot, sem fohászokat nem esmérnek. Egyedül a' sanyarú rény vezeti őket minden tetteikben; azt állítják, hogy az, a' ki ezzel bir, a' sors' szélveszeitől elérhetetlen lévén, csendesen marad a' kinoknak közepette is, 's a' halál sem szakaszthatja félben lelke' csendességét. A' Cyprus' szigetéből származott Zenó fundálta ezen híres oskolát, melly számtalan nagy embereket nevelt. Ezen oskola' tanítványai Stoikusoknak neveztetnek ezen szótól Stoa, melly annyit tesz, mint bóltozatos folyosó, minthogy Zenó olyan helyeken tanította tudományát."

„Ezek után jönnek Epicur' követői, kiknek fő regulájok az, hogy az ember' boldogsága a' gyönyörben áll. Ezen rövid magyarázat betű szerént vétetvén, sokszor hamis vélekedést támasztott Epicur' tudománya felől. Ő nem az érzések' és vélek' gyönyöréről szól, hanem azon belső megelégedésről 's édes nyugalomról, melly a' feddhetetlen magaviséletnek és a' fundálástól mentt lelkiességnek boldogító gyümölcse. Ő egy szép kertben szerette kellemes leczkéit adni, olly tiszta ég alatt, a' millyen a' maga lelke volt. Ide Görög-országnak, Ásiának, sőt még Egyiptomnak is külömbféle részeiből gyűltek hozzá tanítványok, kiket felbont-hatatlan egygyesség 's tökéletes békesség külömböztetett-meg egyéb bölcselkedők' felekezeteitől. Ugy látszik, hogy mesterek' jó akarattal tellyes lelke szüntelen élt benne 's az ő követőinek nem volt okok ollyan meghasonlásokért pirulni, millyeneknek más bölcselkedők' oskoláiban olly sok példái találatnak."

„Az idő” rendje szerént elébb kell vala szólnom Pythagorásról, Pherecydesről, Sokratesről ’s másokról, kik Görögországban legelőször emelték szárnyra a’ bölcselkedés’ lelkét. De inkább kívántam veletek megesmertetni a’ legnevezetesebb felekezeteket, melyekre most egész Görögország függeszti szemeit. Ezek még sok apróbbakra oszlanak, melyeket itt elől számlálni helytelen volna. Csak a’ legjelesebbeket ’s leghíresebbeket említem közölök.”

„A’ Cynikusok, a’ Stoikusok méltóságos magokviseletét félre-tévén, a’ bölcselkedést minden szokásoknak, sőt még az illendőségnek is megvételében helyhez tették. Antisthenest esmerik szerzőjöknek, ki lelkének ereje ’s élet reguláinak bölcsessége és sok szép cselekedetei által tiszteletre méltóvá tette magát; de Diogenes és Crates, kik állításait minden mértéken túl vitték, a’ Cynikus nevet alázó névvé változtatták.”

„Aristippos a’ Cyrenaikusoknak lett fejek, kiknek engedékeny bölcselkedése magát minden környülményekhez hozzá szabja, minden örömöket tartózkodás nélkül elfogad, a’ gyönyört szabadon kóstolja a’ nélkül, hogy békóit viselné, magától minden kellemest zúgolódás nélkül megtud tagadni, ’s egyeránt hideg vérrel ül akár a’ Királyok’ vendégségéhez, akár a’ szegények’ asztalához.”

„Pyrrho a’ bölcselkedést tökéletes bizonytalanságban állította lenni; mindenről, mind a’ jóról, mind a’ rosszról, még a’ fájdalomról is kételkedvén, lelkét egészen elsüllyesztette az érzékellenségbe, melyből semmi sem ébreszthette-fel. Csudálatos állításait, tanítványai még meszszebb vitték, ’s egy közölök, a’ ki legmeszszebb tévedett, még azon is kételkedett, ha valósággal kelljen e mindenről kételkednie? Bámultok kétség kívül ezen, ’s csak

hiú szőr-szál-hasogatást látok benne ; én egyedül azért említem , hogy meg-mutassam , melly igen eltávozik természete egy egyszerű képzetnek is , mikor az ember annak egészen fenekéig le akar hatni."

„Ezen rövid rajzolat , így szöllék továbbá , elég arra , hogy egy kis esméretek legyen ezen híres felekezetekről , mellyek egész Görög-ország' figyelmét megosztják. De a' bölcselekedőknek , ha szintén különös vélekedésekkel eltávoznak is egymástól , vagynak némelly általános billegeik is , mellyek őket egy közös titulus alá egygyesítik. Mindnyájan megkülömböztették magokat elragadó ékes-szóállással ; mindnyájan gyakorolták a' rényt , melly nélkül a' bölcselekedés' neve nem egyéb pusztá hangnál. Magok eránt kemények , mások eránt tellyesek kéméléssel. Mindnyájan megvetik a' gazdagságot 's a' világi nagyságot , 's a' mit más emberek szeretnek , az nálók szánakozás' tárgya. Magasan repülő erős szárnyakkal felemelkednek a' minden dolgok' teremtojéhez , 's annak közvetlen vizsgálásában eltelnék csudálkozással és tisztelettel. Ha magokba leszállanak , a' magok lelken olyan hatalmat gyakorolnak , millyent egyebek ember-társaikon akarnak gyakorolni. A' polgári hivatalokkal való foglalatoskodástól idegenek lévén , annak terhét és gondjait a' reájok hevesen vágyó nagy sokaságnak engedik által , 's a' kívánságokban és vélekedésekben való maga-mérséklés teszi leginkább megkülömböztető jeleket."

„Talám azt fogjátok mondani , hogy a' bölcselekedők , midőn az emberek előtt legkedvesebb dolgokról önként lemondanak , csak képzelt áldozatot tesznek , és hogy az a' tisztelet , mellyet erántok Görög-ország minden időben bizonyított , csak nagyra-vágyások' tárgyát változtatta-el ; de vallyon Isten e az ember , hogy minden tekintetről lemond-

hasson, 's magok az Istenek is nem kedvellik e a' tömjént, melly oltáraikon égettetik."

Elvégeztem beszédemet, 's szánt-szándékkal elhalgattam azt, hogy mái napon Görög-ország tele van sok olly merész és csalárd emberekkel, kik a' bölcselkedés' palástjába takaródnak, hogy a' köznépet elámíthassák, kik a' maga-mérséklés' czégérét teszik-ki, hogy mértéktelen kívánságaikat annál bátorságosabban követhessék; kik nagy ékes-szóllással beszélnek olyan rényekről, mellyeknek gyakorlását másokra bizzák, 's kik hideg vérű szemlélői lévén az emberi Nemzet' nyomorúságának rossz szívek' keménységét mindenek eránt való jó akarat' állorczájával fedezik-el; olyan emberekkel, kik méltatlanok nem csak az igazságtalanul elragadozott hírre, névre, hanem még arra-is, hogy a' nap nekik világol, kiket a' törvények nem büntethetnek meg, minthogy a' képmutatás ellen nincs törvény, de kiket a' társaságnak ki kellene vetni kebeléből, 's kiken a' Furiák elébb vagy utóbb bizonyosan érdemlett mértékben fognak bosszút állani.

Alig végeztem-el rövid ríjzolatomat, midőn a' Szólnok kezdett beszélni: „Oh melly boldogok, így kiálta-fel, azon népek, mellyek a' bölcselkedést tudják becsülni! melly édes és hathatós vigasztalást találnak a' szerencsétlenek, kikkel minden Ország bővölködik azon bátorságos menedékekben, mellyeket nekik nálatok a' bölcsesség' felséges oskolái nyitnak! Az ollyannak, kit valamelly hatalmas ellenség üldöz, ha egyszerre egységét, rokonait, barátit, jószágait elveszti, jó erőben lévő lelke azt a' kikötőhelyet választja, melly természetéhez leginkább van alkalmaztatva; oda egész bizodalommal folyamodik, 's onnét szánakozva nézvén azt, a' mi addig imádása' tárgya volt, bámulva látja, melly hatalmas segedelem-kútfőket talál magában, 's attól

fogva érzi magát igazán gazdagnak, mióta mindenét elvesztette.”

„Édes Flaviusom! monda mosolyogva az egyik *Ædilis*, miért születted Rómainak? valóban a sors hibázott, midőn téged közinkbe helyheztetett. Méltó volna *Athéné* piatzain kevélykedni; azomban légy békével, ha valaha a köz-társaságnak fő tiszt-ségeire lépek, esküszöm, első gondom lesz, téged olly helyre küldeni, melly érdemedhez illik, 's falainktól távol fogod talentomidat gyakorolhatni. Látom, hogy azok nem nekünk valók.” — A Szónok elpirult 's halgatott; egész maga tartása zavarodást mutatott.

Az éltés Római, ki ezen szóllalkozásra alkalmat adott, nem látszott a szegény Flavius' felbuzdulásában osztozni, 's fejét hajtogatván: „fiatal idegen, monda, a kép mellyet festél, szép, de kétlelem, hogy igazán hű volna. Minek olly sok oskolákat azon egy dolognak tanítására? a valóságnak nincs két formája, csak egy úton lehet hozzá jutni. Ha *Stoikusaitoknak* igazok van, *Epikuraeusaitok* szükségesképpen hibáznak. Mind a ketten nem lehetnek bölcsek egymással egészen ellenkező állításokkal; 's meglehetne, hogy közölök egygyik sem volna igazán bölcs. A rény előtt esmeretlenek ezen felekezetek, mellyek titeket egymástól elszakasztanak, 's a boldogság nem egyéb, csak ezen rénynek gyakorlása. Végre: ha meg kell mondanom, én ezen híres embereket úgy nézem, mint kik ügyesen tudnak nagy ékes-szóllással beszélni arról, a mit nem értenek, 's kérkednek azzal, a mivel nem bírnak.”

Felelni akarék, midőn a Consul kezdett szokott méltóságával szóllani, 's így fejezte ki magát: „Elég régen élek már, hogy indulatosság nélkül ítélhessek az emberek vélekedéseikről, még az ol-

lyanokról is, mellyek az enyimekkel leginkább el-
lenkeznek. Becsülöm bölcselkedőitek' talentomait,
's tisztelem gondolkozásokat. Előre felteszem, hogy
ezen olly híres oskolák minden polgároknak min-
den külömbiség nélkül nyitva állanak, 's hogy azok-
ban a' leczkék minden haszon-keresés nélkül adat-
nak; az, a' ki árulja a' bölcsességet, 's a' ki azt
vásárolja, mind a' ketten egyaránt távol vagynak
tőle. Az olly emberek felől, millyeneket te lefes-
tettél, gyanítani nem lehet, hogy alacson fősvény-
ségtől vezéreltetnének; jól tudják, hogy csak úgy
nyerhetünk hatalmat más emberek felett, ha magunk
felett hatalmunk van. Az a' hatalom, mellyet egy
állhatatos erős akarat a' maga kívánságin gyakorol,
ollyan győzödelem, mellyet egy Római sem vetne-
meg. Nem mindnyájan vagyunk hivattatva a' világ'
nagy piatzán fényleni; de magunkban mindnyájan
találunk ellenségeket, kik ellen harczolni kell, 's
azokat meggyőzni dicsőőség. Azomban az illyen
harcznak csendességben kell történni, 's az a' kér-
kedés, mellyel bölcselkedőitek bölcsességeket kihir-
detik, elégséges ezt kétségessé tenni. A' rény a'
férjfiakban az, a' mi a' szemérmesség az aszszon-
yokban, nem birjuk azt többé, mihelyt vele di-
csekszünk. Róma sok igen jeles tulajdonú polgá-
rokat mutathat, de az ollyanok soha sem kevély-
kedtek. Mit mondok? még attól is távol voltak,
hogy magokat nagyon jeles tulajdonokkal biróknak
tartották volna. Hivek maradván attyaik' vallásához
's hazájok' törvényeihez, soha sem próbálták ezek-
nek alapjait ollyan hiú szó harczokkal megrendíte-
ni, mellyeknek gyengeségét külömbözések eléggé
bizonyítja. Midőn a' köz-társaság' kezdetében az
Augurok, a' csak akkor született városnak a' világ'
birodalmát ígérték, a' ti bölcselkedőitek az ok-fők-
ről versengvén, azoknak következeit semmivé tet-

ték volna, míg a' Római-nép ezen szent igazságról meglévén győzelve, nem gondolkodott egyébről, mint annak bétellyesedéséről; 's állhatatosság, bátorság és vitézség által elérte nemes célját. A' mi kötelességünk az, hogy atyáinknak ezen nagy munkáját tökéletességre vigyük; de, hogy ezt megtehessük, hagyjuk a' Görögöknek az ő bölcseik' helye vizsgálódásait. Ők beszélljenek, mit cselekedjünk. Azt kérdem mindnyájatoktól, mire menne nálunk egy Consul, ha Plátónak vagy Epicurnak követője volna? kétség kívül a' Stoikusok' állhatatossága jobban illenék méltóságához; de ezen szenvedőleg való rények csak a' nyomorúságot segítenék túrni, 's mi a' dicsőség után futunk. Mikor egyszer a' Rómaiak' hatalma az egész világon tökéletesen meglesz erősítve, minthogy az emberi lélek mindég új eledelt kíván, akkor Róma kár nélkül próbálhatja magát új pályán új harcokra alkalmassá tenni, 's talán tudományával is bámulásra ragadja a' világot, minekutánna azt győzödelmeivel maga alá vetette."

S. K. J.

18.

**A' Keresztyének' sorsa mái napság a'
Törökök között.**

A' főbb rendszabások, mellyek szerint az Európai és Á'siai Muhamedánus Státusokban

a' Törökök Keresztyénekkal (Raajákkal) bánni szoknak, im e' követezendők:

1.) A' hatalmunk alatt való tartományokban Keresztyéneknek új templomokat, kápolnákat, klastromokat vagy remeteségeket építeni ezután szabad ne legyen.

2.) Fönn-álló templomaikat sem leszen szabad igazítani, ha romladoznának.

3.) Lakás nekik csak a' város' félre-eső szállásain és csak emelet nélküli kunyhókban engedtetik.

4.) Tartoznak a' hozzájuk betérő Muhamedánus útasokat szállásra befogadni, és három napig tartani.

5.) Kémeket házaikhoz befogadni tilalmaztatik; millyeneket ha tudnának, azokat a' Muzelmánoknak bejelenteni kötelesek.

6.) Magok között igazságot ki nem szolgáltathatnak.

7.) Ítéző-szék előtt vádolók- vagy tanúképpen fellépni alkalmatlanok. Ha pedig még is keresztyén- vagy zsidó-tanúkra szükség volna, tehát tíz efféle tanúk' szava se érje-fel egy Muhamedánus' vallomását.

8.) Midőn feléjek Muselman közelít, ülő-helyekből felkeljenek, és azt annak engedjék által.

9.) A' Muzelmánoknak sem öltözetjeiket, sem fej-czifraságjokat viselniök nem szabad.

10.) Nem engedtetik nekik nyergelt lóra ülni, akármi fegyvert magokkal hordozni, sőt még pálczával is tilalmas.

11.) Bort ne áruljanak, hajokat megne növeszszék, bajuszszok is csak igen rövid legyen.

12.) Tiltatik nekik Krisztusra és Máriára esküdni, és a' keresztet vagy hitők' szent könyvét házaikon kívül vinni. — A' Bibliának bévitele, és minden Bibliai-társaság tilalmaztatik. Utasoknak még ajándékképpen sem szabad elvenni a' Bibliát; de a' melly parancsolatra az utasok nem sokat ügyelnek.

13.) Pecsétjeikre nem szabad nekik tétetni sem nevet, sem jelt, sem keresztet.

14.) Templomaikban alant szóval énekeljenek, és halotti-imádságaikat is lassan mondják-el. Templomaikon kívül isteni szolgálatot tenni ne mérészeljenek. — Különös kedvezés volt a' Smyrnai Keresztyénekre nézve, hogy 1828. Húsvétban az ő innepiségeiket olyan pompával tarthatták, millyennel még soha sem még; és a' Processio a' város' egygyik végétől a' másikig járt.

15.) Mindkét nemű gyermekeikből császári tized fog huzatni, és az így kivett gyermekek a' Mahumed vallás' okfőiben neveltetnek.

Ezen czikkelyek között az 1. 2. 6. 7. 8. 9. minden időben szorossan megtartatott; mind a' többi pedig már feledségbe merült volna, de a' mellyből ez újabb időkben ismét elő-hozni akarják.

Átaljában a' többi Nemzetek, különösen pedig Zsidók és Keresztyének eránt való kiirt-hatatlan gyűlölség, fő character-vonások a' Törököknek; mellyről hogy helyes ész-fogatunk lehessen; csak azon szidalmazó csúf-neveket kell felidéznünk, mellyeket más népekre ruházni szoktak. A' Zsidókat és Keresztyéneket ebeknek (dschaur) hívják, és nevök helyett csak e' czímmel szállítják-meg. Hallatlan példa volt az, hogy 1830. az ifjú Szultánnéhoz két kereszt-

tyén orvosok hívatatván, azokat a' Szultán ne-
vökön szállította. Továbbá nevezik az előtők
kiváltképpen gyűlöletes Persákat vörös-fejek-
nek; az Örményeket sár-evőknek; a' Tatáro-
kat dög-evőknek; az Arábsokat dühösködőknek;
a' Görögöket kosoknak vagy szarvaknak; a'
Bulgárokat zshiványoknak; Raguzaiakat kémek-
nek; Oroszokat rossz lelkeknek, arczátlanoknak,
hitszegőknek; Németeket Isten-káromlók-
nak; Olaszokat ezer színű (az az csalárd) emberek-
nek; Francziákat ravaszoknak; Német-alföldieket
sajtósoknak; Angolokat gyapjú-kereskedőknek.

A' hadi-ütközet' rajza.

Egy Angol, ki az 1809—1814. táborozásokban
Portugalliában és Spanyol-országban, a' britán
hadi-sereggel volt mindenütt nyomban: 1823-
ban kiadta azon táborozások' leírását, mely-
ben a' csata-mezőt Albuferánál (hol Beresford
a' Soult Marschalt Cadix felé vissza-nyomta,
1811. Máj. 16.) ezeket mondja:

„A' csata-zörej megszűnt. Jer! vándorol-
junk keresztül a' halott-mezőn. Tekintetek kö-
rül és lássatok, mint vagynak ezerek agyon ve-
retve, más ezerek megsebesítve, vagy a' halál
harczán víjódva, vagy kínjokban és elcsügged-
tőkben ordítva. Előbre egy kevesé! itt négy
tisztjei fekszenek egy franczia had-osztálynak,
melly most csak egy halott-kupocz. Ah! ez a'
csinos ficzkó alig számlálhatott még tizennyólcz
éveket. Minő deli növény! melly szép ábrázat!
talán most édes anyja a' békés Loire partjain,

szorult kebellet aggódik kedves magzatjáról. — Itt harczolt a' harmadik Brigáda, itt harczoltak a' puskások. Hogyan egymásra tömve feküsznek itt a' bajnokok! sokan az elestek között ki is vagynak már vetköztetve. A' rangi különbségnek itten vége. — Igen is! de emennek itt még is parancsoló tisztnek kellett lenni; melly fejérek kezei, és ez újra gyűrű volt dugva. Szegény nő, szegény menyaszszony oda haza! te a' szerelmetest nem látod többül soha. Minő férjfiasszép! millyen mosolygás lebeg még most is ajakain; talán zászlója mellett dült-el, meghalt könnyen, hirtelen, vígan, ő irigylendő! — Amott a' lengyel láncsások rohantak elő; még csak kevés az előtt, minő keveréke a' ló-csörtetésnek, ütközeti rikogásnak, esdeklésnek és halálos vágásoknak! a' vad zöreje, a' kevés tompa nyögésekig és halk süvöltésig már elhangzott, minden csendes mint a' sír. — Hát ez itt mi? egy össze-tipratott trombita; a' lehellet, melly őt reggel recsegő hangra felélesztette, örökre ki van fuvalva. — És amott az? egy izre-porrá zúzott láncsa; ez e' az izmos kar, melly azt ingatta? most már a' halál az feszített idegeket leeresztette; mint össze van görcsözve ez a' nagy test! a' halálos szorultság miként félre rángatta ez arczvonásokat; nyolcz ízben szúrták keresztül e' testet puska-hegygyel. Amott fejetlen derekak fekszenek, ágyú-golyóktól össze-zúzatott, földre tepertetett testek; hirtelen irtóztató, de még is kegyelmes halál! — Hanem kik ezek, kik minden lépten ruháinkat rángatják, lábainkat átkarolják és olly igen megalázva vagynak? ők az ellenségnek megsebesült hadnépei, kik védelmet keresnek a' Británoknál, a' boszszút le-

hellő Spanyolok' mérge ellen. Ez nekünk nagy becsület, Britán-atyámfiai! — Szegény emberiség, szegény emberek! tehát anyáitok azért szenvedtek e' olly sokat, mikor titeket fájdalom között szültek; mikor tejökkel, vérök vérevel szoptattak; bölcsötök és beteg-ágyatok mellett siránkozva egész éjszakákon által virradoztak! azért szenvedtetek e ti annyit, félelmesen kezdve az Abc-és könyv kényszerein egészen fel addig, mig nem ellenségtek bátorságán felhevülve magatokat elszántátok; midőn az ő életének a' magatokét vetettétek ellenébe? azért szenvedtetek e annyit, hogy élteteknek egy darabka ólom adja-meg az utolját; vagy, hogy tagaitokat testetektől elszakaszsa?"

Az állatoknak házhoz fogadtatása, vagy:
a' társas élet' céljai, előadva egy
Mesében.

(*Francziából.*)

Az állatok, minekelőtte az emberhez adták magokat és szolgálatjában állottak, az erdőkben bujdokolván, az éhségtől gyakran rettentően kínoztattak, és szerfölött független ugyan, de bátorságtalan életet éltek. Ha egy felől a' termékeny dús természet nekik pazar kézzel szórta adományit; más felől a' kemény tél a' fákat gyümölcsseiktől, a' mezőket zöld veteményektől megfosztván, őket is mindenből kifogyasztotta. Azon felől ezek az állatok nem lévén bírásában ama' drágalátos ajándéknak, ho-

gyan lehessen a' veszélyeket előre látni, és elhárítások végett czélszeres eszközökhöz nyúlni, önmagokra voltak hagyva minden segéd nélkül, és nyomorúan kellett elveszniök. Illyen több ízbeli országos csapások után egykor némelly eszesebb állatok a' társas élet hasznosságát átgallatták, közelítettek az emberhez és könyörögtek neki tartásért és élelmenyért, midőn egyszer'smind hálájok jeléül neki szolgálatjokat ajánlották. „Jól van! (úgymond az ember,) „hanem most hát mondja-meg nekem minde-
 „nitek, mit tud tenni a' társaságért.” A' macska járult elő legelsőben, soványan, éktelenen, csontjai kiállva, bőre a' testéhez aszva és alig szoltonnyi erővel, ki így szóllott: „én néktek „fogaimmal és körmeimmel fogok tenni szolgál-
 „latot, pinczétékből, életes-kamarátokból mesz-
 „sze űzöm a' ragadó állatokat; szalonnát, saj-
 „tot előlök bátorságban tartok; éjjel nappal
 „a' házat kerülgetem, és megőrizem a' legfélre
 „esőbb szegletét is.” „Jól lesz, (felele az ember,) megleégszem vele, csak légy hű és
 „figyelmező, kikapod élelmedet.” — „Hát te (úgymond továbbá az ember a' kutyának,) val-
 „lyon mit tudsz?” „Én, viszanolá a' kutya, barátságokat és szívességeket hálás vóltom és hűségem által fogom megérdemelni; titeket ellenségek és rablók ellen védelmezlek, házato-
 „kat körül-járom, úgyhogy a' róka ahoz nem fog merészalni közelíteni. Nyomokba megyek a' foglyoknak és nyúlaknak, és azokat nektek felfődezem; az éjszakának veszélyei elől nyájaitokat őrizem, mellyek nekem fogják köszön-
 „hetni nyugalmokat és egészségüket; a' mi pedig mind ezeknél is fontosabb, én a' te életed' védléséért oh természet Királyja! ha kívántatik,

saját életemet is kész leszek oda adni.” „Igen jelessen! (felele az ember,) téged is felveszlek lakó-társnak, illy megtisztelésre te ugyan nekem érdemesnek látszol.” -- Ezután az ember a' légyhez fordúlt, melly emberekkel, állatokkal nem gondolva, egy baraczkon üldögelt vesztég; „hát te (úgymond,) miféle szolgálatot vész tehetni az embernek?” „Én, dolgozni? — felelt a' légy megvető és kevély hangon, — én, dolgozni! kegyed megbánt engem, valyon kinek tart kegyed engemet? tudja-meg kegyed, hogy az én nemzetségem emlék-haladó idők olta soha nem dolgozott. Eleim rám szállították és én gondosan fön is tartom azt a' nemes elsőség-just, hogy henyén élek, és bölcsőmtől fogva siromig édes nyugalmat éledek. Én, ugyan még eddigelő soha nem tettem semmit, és nem is fogok tenni ezután is.” Most az ember kirántotta orr-kendőjét haragosan, és a' felfuvalkodott insectumot az illatos baraczkáról félre-verte. „El innét, kevély teremtvény! — úgymond neki, — nem tudod e, miként a' természet senkit sem állított e' világra, hogy csak hívalkodjék, és haszontalan terh legyen a' földnek hátán? vallyon szívhattál volna e ezen gyümölcs' édes nektárából, ha szorgalmas földművelő az ő munkájával és verejtékével e' földet meg nem művelte, és e' fát nem ültette volna? mi fogna lenni a' társasági szövetségből, melly az embereket özszezapcsolja, ha mindenik olyan gondolattal volna mint te? eredj! büntetésed nincs már meszsze. Nem sokára minden asztaltól, minden háztól el fogsz te üzettetni, és holmi szegletben, mint megútálsnak tárgya, portól lépve kell meghalnod!”

Edvi ILLÉS PÁL.

19.

II-dik Béla névtelen Jegyzője. *)

Mit érez az ifjú kinek nem adaték esmerni szülőit, lételének adóját? mit érez, ha még javakat hagyának néki boldogabb életre? mit, ha azon képet, melly elhunyt szülőjének emlékebe lévő tetteikből, hallomásból, 's egy belső nyughatlan érzés' sugalmából szövődött, szétosztatja valaki alaptalan 's tán kaján kétségeivel? — Igaz képe ez Nemzetünknek, midőn sok, főkép kül-írók letörekszenek rontani Béla névtelen Jegyzőjének hitelét, bár munkájának tartalmai, több vagy kevesebb külömbiséggel feljegyeztek előtte és vele egykorban több idegen íróktól is. Okkal győzzenek meg, rendetlen talpköven alapult okokkal, és megvetjük munkáját, 's koldúlni azt nem fognánk még akkor sem, ha eleinkről sem kül-sem bel-írókban egy szó sem emlékeznék. Azonban igazmondónak tartozván hinni minden író, míg ellenkezőt győzhetlen erősegekkel állítani nem lehet; 's feltévé, hogy inkább igazat írhatta ki közelb vala a' történthez, 's kit az inkább érdeklött, mint az idegen és távol lakó; nyilván mondhatjuk: hogy minden nép saját írójának elsőbbséget adhat a' kül-írók

*) A' *telen* végzet, mindég a' gyökérhez járúl, és így névtelen, nem nevetlen, mikép sokan mondják, és írják; nevezetesen pedig Béla Jegyzőjének mind két fordítóji. — Szemtelen nem szemetlen; de jól van gondolatlan, melly ebből jó gond-ol-atlan 'stb.

felett, okosan egybe-hasonlítván a' honni és idegen írókat. —

Ha minden Nemzetnek ált kell mennie azon külömböző korok' szakain, mellyeken által megy az egygyes ember; ha a' népnek, mint a' külön személyeknek ifjú korát a' lelki erő' fejlete határozza-meg; Nemzetünk most virúl fiatal korában, 's most kél-fel hatalmasban mint valaha bennünk, azon keblünkbe óltott, eggyes emberrel, néppel 's e' világ minden lakójival egygyiránt közös-vágy, tudni honnan eredénk? kik valának eldődeink? merről és miért jövének? 's ezen vágy annál erősb lesz, mennél több léssen tudományunk' körében a' világ, kevésb a' homály. De valóban, ha van Nemzet, melly méltó okból kemény szorgalommal iparkodik deríteni a' meszsze ősi idő' történeteit; nekünk legtöbb, leghelyesebb 's legkeményebb szorgalmat kívánó okunk van, kiknek vérrel szerzett országot hagyának őseink, mellyből arany szabadság, *) fény, és dicsősség virágzék-fel, melly fény és hir' emléke ébreszte-fel nem rég is minket százados álmainkból. Igen, nem pusztá költői szó vólna ha mondanám, hogy a' kalász melly mezőinken kél, a' gerézd melly halmainkon nő; atyáink véreitől melegszik tövében. — Ha a' régi mesés korban élnénk, részemről a' pusztá szavalóknak örömet engednék, 's hinni kész lennék; hogy mint hajdan Deucálion' köveiből emberek levének,

*) Hogy arany szabadságunk' első alapítója Sz. István vala, hogy követőji alatt romladozván II-ik András azt csak új fényre 's teljesb erőre hozá; több mint pusztá vélemény, 's hitelesb mint sok egyebek a' históriában, mellyek pedig egész hitelt nyerének. L. Horváth Istv. Tudom. Gyűjt. 1819 évi foly. — Piringer Ungarns Bänderien. I B.

színtolly hirtelen támadánk mi is Pannónia' síkjain, vagy inkább a' Colchisi sárkány fogaiból származánk, — 's ezt annyival inkább hiuném, mivel ált pillantván honnom történeteim, többnyire idegen akadály 's közénk vegyülés miatt öldösénk egymást csaknem enyésztig, mint a' sárkány fogból támadott vitézek a' közzéjek sujtott kő miatt. — —

Ha névtelen Jegyzőnknek munkájából *történeti igazságokat* óhajtunk meríteni; ha méltónak kívánjuk nézetni hogy *kéziratjáról, idejéről 's nevééről* szóljunk, *hitelét* kell kivivnunk, 's az ellenvetéseket tompitva tzáfolnunk meg.

Hitelre érdemíti őt azon *régi idő*, mellyben irt. Mert mennél közelb él a' szerző azon történetekhez mellyeket ír; mennél kevésbé meszsze dolgokról beszél; annál több hitelt érdemel, annál erősebb alapon nyugvónak hihetjük, beszédjeit. Világos emlékezetben élő sok dolgokat, tudhat az illy író mellyeket máskint nem tudhatna, 's kivált azon időben éppen nem tudhata. A' költöző vagy nem rég települt népeknél különösen, a' szájbeli hagyományok sokkal tisztábban folynak által az utókorra; mert azt tisztán megőrzeni gondja volt minden Nemzetnek,; mert a' pásztor és harczos népeknél emlegetni a' múltakat, múlhatlan szokás. Ha mezeiről lakjába jő a' pásztor, ha harczaiból megtér a' bajnok, mi természetesebb, mint beszélni a' haditetteket, regélni a' tartományokat mellyeken utazának, emlegetni a' régi hazát, énekelni a' hőseket, ditsőíteni a' vezéreket. — Az Arabsok, ezen pásztor-harczoséletből szükségeskép támadó természetnek, tulajdoníthatják lovaik származásaiknak rendjét; más illyen népek pedig fénylőbb Nemzettség ágaiknak eredetét és folyamátját. Homér' versei sok időkig csak szájban éltenek, a' már nem durva Görögöknél, 's későre jegyeztetének fel. —

Már ha névtelen Jegyzőnk több kül-egykorú vagy régibb írókkal ellenkezik is; én mindenkor neki, vagy átaljában honni-írónak több hitelt adok, 's csak a' Nemzet dicsőségére mondott 's más gyanús szavakat mérseklem az idegen írókból. — Annál tisztábbak, annál szélesebb térűek a' hagyományok; mennél miveltelelenebb valamelly nép; és így viszont kevesebb és tisztátalanabbak azoknál, melyek tudományi fényt láthatnak. —

Hitelt kíván jegyzői hivatala. Mert ha tisztábbak valának is a' hagyományok hajdantán, mint jelennen; de tökéletes tiszták még sem lehetének. Fő hivatala azomban feltéteti velünk, hogy neki tudós *) férjfinak, tiszta lelkűnek kellett lennie; 's innen következik, hogy a' közönséges és titkosb leveleket álnézhetvén mint királyi Jegyző, okosságánál fogva a' nem hazug hagyományokból és hiteles levelekből kivonható az igazat.

Hitelt adni neki okot nyújt azon okos megfontolás, mellykint megveti a' hamis hagyományt, ha annak nyomait Íróknál nem találja. A' XLII-ik czikkben azt mondja: „*Sed quidam dicunt eos (Hungaros) ivisse usque ad Constantinopolim, et portam auream Constantinopolis Botondium cum dolabro incidisse; sed ego quia in nullo codice Historiographorum inveni, nisi ex falsis fabulis rusticorum audivi, ideo ad praesens opus scribere non proposui.*” Továbbá az éneklőktől hallható dolgokat irván ki, ezt nem mondta volna prologuszában: „*Ergo potius a modo de certa scripturarum explanatione et aperta*

*) Annyival inkább, mivel már Kálmán Király alatt az Esztergomi Zsinatban meghatároznak: „*Idiotae Praesbyteri ne ordinentur, qui nec ordinandi sunt, ordinati discant aut deponantur.*” Cap. VI. Ő pedig nem csak Fő-Pap volt, hanem királyi Jegyző (una Cancellarius.)

historiarum interpretatione rerum veritatem nobiliter percipiat.” — Ha meggondoljuk, hogy ő munkáját barátjának kérelmére (ez egy oka lehet munkája készülésének) készíté; ha meggondoljuk hogy azt „Vir venerabilis-nek czimezi; könnyen hihetjük hogy azon Fő-Pap (Venerabilis czímmel IV-ik Béláig csak az Esztergomi Érsek élt *) nem akarván hitelt adni minden népdaloknak, tőle, kinek kezében vannak a’ hitelesb irományok, óhajtá megtudni a’ valót, ’s innen nyilván vélhetjük, hogy ő igyekezők is fényre vonni az igazat, ’s azt teljesíté is a’ mint leheté.

Hitelt adhatunk neki mint *Papnak*, még pedig *Fő-Papnak*; mert Fő-Papnak kellett neki lennie, minthogy a’ „Venerabilis virt” igen kedves (dilectissimus) barátjának mondja. És ha meg kell is engednünk, hogy ő Fő-Pap léttére mint ember, véges értelmű hibázhatott; valljukmeg, az illy szent hivatalú férjfiaknak lelki esméretökön kívül több okaik lehetnek és vagynak, mellyek tiltják őket hamisat szállani és tselekedni, ’s nagyobb gondot parancsol óvni magokat attól a’ mi helytelen. Valóban minden lapról csak az igaz és történt dolgoknak szerelme sugárzik ki, ’s azon több szentírási szállás módok, mellyek a’ tárgyba szövetbe jönnek elő, kegyes vóltát jelentik, és vétkeznénk ha azon egyszerű szín alatt, melly az egészen vonúl által, költeményeket vélnénk rejtezni, míg őt hazugnak senki nem bizonyíthatá be. Bátran is állíthatjuk, hogy ő szent öltözetét nem szennyezé be, minthogy csak egy szerentsétlen *csatát sem halgata el*, ’s azt szebb színbe tüntetni-fel nem törekvék.

*) Dan. Cornides. Vindiciæ Anonymi Belæ R. Notarii. ed. auct. J. Chr. Engel. Budæ. 1802. pag. 159.

Hitelt kíván egyszerű 's pompátlan nyelve, mellyel ír munkáját. Viszsa nézván a' meszsze időkre, könnyű, czifráltan nyelvel látjuk díszleni a' nagyobb hitelű írókat. Már a' köz-életben tapasztalhatjuk, melly pompátlanul, 's természetien szóllanak a' nyílt, tiszta szivűek. Nem tagadhatván tehát, hogy a' tiszta lelkű, virágtalan beszédét munkájába is által viszi; hogy a' legnagyobb hitelű íróknak írásaik dagálytalan folynak; következést húzhatunk névtelen Jegyzőnk' lelkére, hitelére is egyszerű nyelvéből. — Kifogást tenni azomban, mint minden rendszabásban úgy itt is lehet; de nints gyanú, mellyért ezt ő reá mondhatnók, sőt inkább kéntelenek vagyunk megvallani és hinni, hogy ha valaki, ő bizonyosan tiszta nyelvben, tiszta igazságot jegye fel. *Schlözer*, a' kemény kritikus is átaljában az egyszerű nyelvért érdekesít sok régi írókat hitelre; bár máskint hibáktól mentteknek nem hiszi. Ezt mondja t. i. az 1103-tól 1300-ig élt Annálistákról, két osztályra különöztvén őket: „*Einigen merkt man bey allen jenen Fehlern doch Menschenverstand, eine edle Simplicität und folglich Glaubwürdigkeit an: so Nestor der Russe, Heinrich der Lette, Storro der Isländer; andere hingegen erzählen handgreiflichen Unsinn, begehen die allerdümsten Anachronismen, schwatzen einfältige Dinge her, von denen sich demonstrieren läst, sowohl, dass sie bloss erdichtet sind; als auch was zu ihrer Erdichtung Anlass gegeben hat; so Martin und Kadlubek die Pohlen, und Paulus Notar des Bela, der Unger.*” Hiszem hogy *Schlözer* olvasá Jegyzőnkét, de azt nehezen hihetem hogy tökéletes meggyőződésből mondhatta azt, a' mit itt monda. Össze kellett volna nyelvét *Rogériuszéval* *) és

*) *Carmen miserabile*, in *Scriptor. Rerum Hung.* *Schwartner.* Vol. 1.

másokéval hasonlítani; akkor bizonyos Schlözer az utóbbik osztályra őt nem teszi. Kíváncsi lett volna még tőle megmutatva látni, hogy Jegyzőnk munkája csak „*Erdichtung*” és „*was zu ihrer Erdichtung Anlass gegeben hat.*” De ezen ítélet gyenge, mivel erősségei ingók, írónk hitelét nem rendítők, 's bebizonyítja Engel, hogy *Martin*, *Kadlubek* is sokat mondanak, melyek *Nesztorral* 's többekkel éppen össze egyeznek. *) Schlözer maga megvallja, hogy azon korú író mindenik hibázik; nagy kérdés marad tehát mindég, melyik írónak higgyünk, ha máskint szólnak ugyan azon tárgyról, vagy egyébben ellenkeznek; mert a' gondatlanság inkább írónak gyakran több igazsága lehet a' legszorgalmasabbnál. — Schlözernek azonban ezen ítélete ebben a' dologban melly alaptalan, megtetszik önne, hogy Jegyzőnket most III-ik majd IV-ik Béla Jegyzőjének mondja, és Pálnak, mintha itt, kivált akkor, kétségnek helye sem volt volna.

Hitelre érdemiti őt még az, hogy irományában több *Krónikákra*, *Hisztóriákra* útasítja az olvasót, de a' melyek talán elvesztenek, legalább esmemretlenek jelennem. — Bél úgy vélekedék **) hogy az Orosz-annálistokból költsönözött névtelen Jegyzőnk, de, hogy az Orosz nyelvet értette volna hinni nehéz; a' pedig hogy Nesztor, Annálistait (a' 11-ik századból) nem olvasá, hanem olvashatá bizonyos. Azt mondja t. i. a' XLII-ik cikkben: „*sed ego quia in nullo codice Historiographorum inveni* (hogy a' Magyarok Constantinápolyig mentek volna) — *ideo ad praesens opus scribere non proposui.*”; ezt pedig Nesztort olvasván, nem mondhatta volna, mert ő így ír: *Im J. 6438* (az az: 930)

*) Engels. Gesch. von Halitsch 421—458 lap. és 457.

**) Praefatio ad Scriptor. rerum Hung. Vol. I.

39, 40, 42 kamen die Ugren zum erstenmahl vor Zaragrad (igy hívják az Oroszok, Bulgárok, Oláhok Constántzinápolyt) und verwüsteten ganz Thrazien, — Roman aber machte mit den Ugren Fried. ismét: „Im J. 6473 (az az: 943) zogen die Ugren abermahl vor Zaragrad; sie machten aber mit Roman Frieden, und kehrten in ihr Land zurück *). Innen támad —

Eggy új erősség hitelének megállapítására, megegygyezvén ebben és másokban az Orosz nagy hitelű Annálishozkkal, holott bizonyos, hogy ő azokat nem esmerheté. Sőt megegygyezik Constántin porphyrogenitával a' legszorossabban, ha igazságosan a' kritika szövétnekénél magyaráztatnak; holott csak vélhetni sem lehet, hogy olvasta, sőt csak nevét halhatta volna. — Akkori állapotja ép úgy íratik az egykorú idegen íróknál is hazánknak. Panonniának meghódítási rendje úgy adatik elő, miként kívánja a' tájak' össszefüggése, 's a' miként kívánta az akkori hadi fortély. Föld-leírása is honnunknak, meg áll jelen állapotjával, megfontolván, melly töménytelen változásokat szülhettek annyi századok. A' miket ír névtelen Jegyzőnk a' régiek polgári rendelkezéseikről, megegygyeznek a' költözve harczos nép természetével, 's alapot ad, mellyre épült később hazánk' polgári alkotványa.

Hitelt kell nékie tulajdonítunk még mint első magyar Történet-íróknak; ki régiebbeknek munkáikat nem irhatván le, okos fontolás 's kemény vizsgálát után vevé fel a' történeteket, és így másoknak fogyatozásaikat vakon követni nem vólt alkalma. Prologuszából már ki világlik hogy ő első Történet-író vólt, ha azt, mit *Schwartner* „a me- nek” olvassa, *Cornides* jobbítása után, (kinek az

*) Nestor. Übers. v. J. B. Scherer. lap. 67. és 69.

eredeti kezében szinte sokáig vala) „*a modo-nak*” mondjuk. Így van t. i. a’ Prologuszban: „*Ergo a modo de certa scripturarum explanatione et aperta historiarum interpretatione rerum veritatem nobiliter percipiat.*”, mellynek magyarázatja csak ez lehet: hogy az előtt a’ pór’ meséivel vegyülve rend nélkül szárnyallottak a’ honni történetek; de mostantól (*a modo*) t. i. mióta ő feljegyzé több hisztóriák után, helyesebb esméret örökölt ált a’ maradékra.

Cornides azon hisztóriákon mellyeket felhoz névtelen Jegyzőnk, a’ kül-írók munkáit érti, ’s nem hiszi hogy Magyar-országon Annálszok már ekkor voltak volna. *) Katona ellenben úgy vélekedik, hogy azon útasítások honni írókra czéloznak. **) Én sem az, sem ezen vélemény mellett nem vivok, ’s a’ két végsők között azt hiszem: hogy ha szinte egész történeti munkák nem valának, de kellett lenni olly irományoknak, mellyek egy Vezér’, Király’ életét jegyzék, vagy néhány főbb történeteket foglaltanak magokba, ’s tsak kézre vártak, melly az eggyes történetekből az egész honnét össze szerkeztesse. Bizonyos, hogy más országok’ történeteit Barátok jegyzék - fel, ’s szorgalmasan nyomozák ki a’ régi idők homályait; nints tehát okunk, hogy ezen diszes szorgalmat megtagadnánk a’ Magyar-országiaktól, kik Gejza, Sz. István’ idejökben számosan költözének hazánkba, ’s állandó lakhelyök vala több helyeken. Ösztönzé erre őket a’ hála bőkezű Fejedelmeink iránt, ’s azon érzés, hogy a’ tudományok csak köztök fénylenek, és a’ fenyték melly több szerzetekben uralkodék. — Hogy Béla’ névtelen Jegyzőjénél idősb

*) Cornid. Vindiciæ Anonym. 'stb. lap. 236 és 237.

**) Katona Histor. Critica. prim. D. H. Prol. I. 22 és 23.

munka nem juta hozzánk, fő okai azon bel-hadak mellyek rongálák hazánkat, és a' tatár pusztítás, melly semmit romlatlan nem hagyott. 'S innen támad —

Ismét *eggy új ok*, melly *hitelt* adat névtelen Jegyzőnknek. Sok apró irományokat t. i. titkos és nem titkos leveleket használhatott ő, mellyek a' 'Tatárok' pusztításaikkor veszének el; 's valóban hinni nehéz, hogy több mint 200 évekig nem írták volna meg történeteiket, 's 160 — 170 esztendei küzdéseiket őseinknek munkátlan nézték a' Papok, kiket olly jámboran tisztele Nemzetünk. Támogatja ezen állítmányt az, hogy már Zóltán korában állapítatott polgári alkotvány, millyet azon idő szelleme' léte, olly harczos Nemzet közt állani engede. *) Tökéletesnek ezt hinnünk nem lehet, de létele kétségen túl van. Ezt híven bizonyos hogy kelle lenni olly irományoknak, mellyek a' polgári és hadi pöröket, belső és harci történeteket feljegyzék. Csekély lehetett ez Zóltán, Toxon 's még Gejza alatt is; de Sz. István és követőji korában, midőn olly sok tudományos Papok jövének hozzánk, bővebbnek kell vélnünk, 's elégnek arra, hogy legalább a' Nemzet dicsőbb tetteire fényt hinthettek. — Továbbá a' ki vi'ssgálóan pillant által Nemzetünk' természetén, láthatja, milly erősen ragaszkodik most annyi elmebeli viadalmak után is őseinek szokásihoz, milly ősi színbe, szokással tünt fel, az egész honni nép tsak fél századdal előttünk. Új szokás nálunk a' főbb dolgokra nézve kevés támadt, 's eldődeink-

*) Anonymus Cap. LI: „Dux Zulta, cum esset tredecim annorum, omnes primates regni sui, --- quosdam rectores regni sub Duce præfecerant, qui moderamine Juris consuetudinis dissidentium lites contentionesque sopirent — etc. Talán már illy meszsze lehetne keresni a' *szokásbeli törvény*' eredetét.

től szakadhatlan fonalkint nyúlának a' régi szokások. Szokásban van nálunk most is a' nemzetségi, házi 'stb. leveleket hiteles helyeken őrzeni; 's ha csak a' feljebb mondattakból húznók is ki, bátran mondhatnók, hogy az hajdan, a' régi időkben is szokásban vala. De véleményt nem szükség mondanunk; a' Liptói Regestrumban megyés és királyi Levéltárak (domus tavernicales) említetnek, mint szinte II-ik András 1208-ban költ oklevelében ez van: „*omnia etiam instrumenta — in factis criminalibus — — in sede Vicecomitis deponi debent.*” De több Regestrumoknak 's levéltáraknak nyomára is találhatni. *) — Azonban valának legrégibb Királyainknak Jegyzőik, Jegyző-könyveik; kellett tehát lenni ezek' tárának, bővebb tartalmú országoslevéltáraknak is.

Úgy vélem ezen nyóltz ok is elég hiteléről meggyőzni azt, ki ok által kíván meggyőzetni. Azonban még az ellenvetők erősségeiket kellene eltüntetni, kik két Osztályra különözhetők:

1.) Némellyek csak általános és alaptalan szavakkal támadák meg névtelen Jegyzőnk, kik talán munkájit sem ismerék, csak másoktól hallák gyaláztatni 's így kedvök nekik sem jöve hitelre érdemesíteni. Ezeknek tehát erősségeik ön képzelményeiken épülvén már magokban *semmik 's valótlanok*.

2.) Mások, munkájának egygyes állitmányait támadák meg, 's a' kritika' fegyverivel hartzoltanak el-lene. Említeni kell itt Práyt, kinek némelly kérdéseivel a' kül-írók hasznokra, rágalmokra vissza éltenek. Azt mondja t. i. ő, hogy véleménye szerint névtelen Jegyzőnk munkáját a' pór dalaiból szer-

*) Kovachich. Formulae solemnes styli 'stb. Pest. 1799.
Perger. Bézvetés a' Diplomatikába 'stb. I. 40, 41.

kezé, ezt hozván-fel bizonyságúl (Cap XXV): „*ut dicunt nostri joculariores:*”

„Omnes loca sibi acquirebant

„Et nomen bonum sibi accipiebant.”

De mi azt feleljük: nem minden népdalok vóltanak mesék, 's ő feljebb példát ada, mint látók, hogy népdalnak nem hisz, ha az hisztóriákkal nem egygyezik. Azomban kiállithatja hamisnak azokat, mellyeket ő népdalokból vőn be? — Még azt mondjk itt; a' versekbe foglalt hagyományok' hibái: *elhagyása* azoknak, mellyek a' Nemzet fényét dísztelenítik; a' *nagyítás*, midőn a' költők képzelmeikkel virágozzák fel a' ditső tetteket; és a' *kor-tévesztés* (anachronismus). Innen kiviláglik, hogy névtelen Jegyzőnk pór-énekből nem dolgoza, mert semmi szerentsétlen harczot nem hálgata el; — mert a' költői vagy nem hiteles nagyításokat megveté, mint példáját látók ennek feljebb, azonban benne csak különös, nem hogy hihetetlen dolgok sem taláztatnak; valóban nem, olyanok sem, mellyeknek olly harczokban, ország-haza-szerzésben meg kellett történniük; — a' kor-tévesztés (benne egy vagy kettő jó elő) olly hiba, mellyet aligha elkerült középkori író, azomban ő míveltelen nép közt élt, mellykor számlálásra keveset ügyelt, mint csak nem a' többi Európa is. —

Véleményét Pray még erősebbnek hiszi, midőn névtelen Jegyzőnkben ezt találja (Cap. XLII): „*Quorum etiam bella, et fortia quaeque facta sua, si scriptis praesentis paginae non vultis, credite garulis cantibus jocularum, et falsis fabulis rusticorum, qui fortia facta et bella Hungarorum usque in hodiernum diem oblivioni non tradunt.*” — Ezt ő nem azért mondja, mintha a' pór-énekeinek hitelt adna, 's ebből vonta volna ki a' mit mond; hanem

mivel nagyobb bizonytságot látszik adni a' dolognak, midőn a' népszájában is, melly irományokat nem olvashata, él az 's fennforog, a' mit tanítanak a' Krónikák. Öseinknél pedig az éneklők csak való tetteket dallának, 's azon kevés költői szint is levoná rólok, minthogy Krónikákkal hasonlítja egybe azokat. Azomban állíthatnók azt is, hogy ő csak annyit vett a' nép' szájából; a' mennyit kijelent munkájában is; mert ezzel ellenállítmányt okkal támogatni nem lehet. Nem is merheté vala úgy ajánlani munkáját prologuszában: (*Ergo potius à modo de certa scripturarum explanatione* 'stb. mint feljebb megjegyzők) ha azt irta vólna le, a' mit úr és pór, eggyaránt hall és tud; mert könnyen várhatta magára azt, hogy ezen hazugságáért arczának pirúlnia kell. —

A' kül-írók közzül Thunmann *) Gebhard **) 's Gatterer ***) alaposnak tetsző okokat hoztanak-fellene. — Thunmannu kevés hitelűnek hirdeti mivel meszszi történetekről ír; a' Constántzinápolyi írókkal ellenkezik; Lodomériai és Halitziai vezérek még akkor nem valának (midőn t. i. a' Magyarok Pannóniába jövének.) Gebhárd igen gyenge ellenvetéseket tesz; mint szinte Gatterer is; mind ezeket pedig Engel szorosan 's ellenmondhatlanul megczáfolá. ****)

Thunmann azon ellenvetésére, hogy a' Constántzinápolyi írókkal ellenkezik, ezen néhány szavakat mondom: nints elég okunk, hogy a' történetekkel egykorú írókat sokkal nagyobb hitelre érde-

*) Dissertatio de Cumanis (acta Societatis Jablonovianæ Tom. IV) pag. 157.

**) Historia Hungar. P. 1. p. 380.

***) Versuch einer allgem. Weltgeschichte, 1792. p. 726.

****) Cornid. Vindic. Anonym. Belæ. — Supplem. pag. 358 — 368.

mítsük a' honni 200—300 évek után élt írónál, gyenge vala t. i. a' középkorban azon lántz, mely öszszekötésben tarthatta volna a' népeket, a' kereskedés csekély, nem virágzó; a' tudományok becs-telenek; továbbá csak azon örök harcz, mely lo-bogott többnyire a' szomszéd Nemzetek közt, sem engedé-meg, hogy az idegen író a' határos népek' történeteit tisztán és igazán tudhassa-meg. Főkép' a' byzántini írók méltán gyanúsok, kik utálván a' romlásnak indúlt birodalmokat, sok izben megren-dítő harczos népeket; mindég igazat nem irtak, nem írhattak, 's nagy zavart öntének azáltal min-den népek' történeteire, hogy az idegen neveket kények szerint változtatva alkalmaztaták a' görög fülhöz, 's nyelvtermészethez.

Gatterer fő vádja kor-tévesztés (anachronismus) bár vádolását különösen nem igazolja. Azomban már Pray törekvék bebizonyítani, hogy azon csata mellyben Lélú és Bulsu felakasztattak, nem 913-ban, nem Conrád Császár alatt mint névtelen Jegyzőnk írja, hanem Ottó Császárral 955-ben történt. Felhoz ugyan állitmányának igazlására többeket, de Lélú és Bulsu esetjüket elhalgatván, 912-re és 913-ra tészik azt Hermannus Contractus, Hepidan, Godofredus Viterbiensis és mások; 's ebből csak annyi jő ki; hogy a' közép korban nem vólt író, ki főkép kor - számlálásban, nem hibázott vólua. Homályos vólt t. i. a' középkor' története, 's a' világ melly néhány írók munkáji-ban elkerülhetlen költeménnyel, vagy hibás tudás-sal vala fátyolozva, — veszedelmesb vólt az egész homálynál. Külömböző színben tűnének fel a' kü-lönböző íróknál minden Nemzet' dolgai, 's hol a' bölcs kijelenleg, vagy hajdan, 's kivált hajdan a' hamistól eltudná választani a' valót.

Schlözer is megtámadá, sőt minden hitelt megtagada névtelen Jegyzőnktől. De e' részben Schlözer az elsőbb osztályra (kik alap nélkül támadák meg) kénytelenek vagyunk ált tenni, mert itt a' kemény kritikus elfelejté, hogy ok győz, nem pusztá vélemény. Azt mondá, mint már mondók, meg lehet mutatni hogy az költemény, 's azon költeményre okot mi ada. Valóban kár, nagy kár vólt ezt meg nem mutatni, szép haszon, 's hasznos győzelem lett volna jutalma, 's sok történet írók megvetvén azt, homályban őt vezérül nem választották, 's haszontalan nem dolgoztak volna, mit máskint mind örökké tselekedendők lesznek. — Itt azonban jegyezzük meg, hogy az írók leginkább makacsok, melly gyakran a' lélek' 's elme' nagysága után nagyúl. Lelki makacsság ez, és veszedelmesb a' külsőnél. Hiszik, okok kényszerítik hinni, de nem írják, nem vallják, mit nem hinniek nem lehet. Azon belérzelemnek, melly magyarázhatatlanúl vonja az embert valaminek hívésére, a' hisztóriában minden tudományok közt legkevesebb, sőt csepp helye sint. — Sok olly van az írókban mire pirulat nélkül nem tekinthetnek, 's fátyolt kívánnak rája vetni, mellynek fényét semmi fátyol ki nem ólthatja; mert világa és legbelsőbb elme fogatja közt bizak nints, 's gátlanúl kell neki látni a' valót. — Ha már valaki p. o. történeti rendszert kíván alkotni, 's munka van ellenértelmű, feltörekszik azt dönthetni, ha szinte okokat nem talál, 's engedni kénytelen is belsejében azon munka védőkainak. Schlözer illy körülmények közt látszaték lenni, mert ő systemát emleget, melly csak névtelen Jegyzőnk romjain állhat fel. *)

*) Schlöz. Kritisch. Samml. zur Gesch. d. Deutsch. in Siebenb. 1795. — Entsagt man diesem *ungrischen Stjorum*

Röviden látván az ellenvetéseket, világos, hogy azok alaptalanok, 's nem állják ki a' szoros kritika láng veszszejét. 'S ez *kilenczedik* és legerősb ok, melly hitelét erősíti névtelen Jegyzőnknek, hogy t. i. minden támadás sikertelen, 's minden ellen-ok minthogy alaptalan, tompúlva omlik vissza a' véd-erősségek tömött alkatjokról. —

Nem hasztalan törekvénk pedig hitelét kivívni, mert sokat mond ő, mit mások nem mondanak, sokat említ, mit nem tudánk; vezér fényül világlék fel ő, fel némelly ködbe vonult történetek' homályaiban, 's megjelenésével sok véghetlen pört eldöntö. Azért harczolánk tehát hiteliért, hogy *történeti igazságokat*, nélküle feledékenységbbe szállandókat merithessünk belőle. Itt nehanyat felhozunk:

1.) Az ősi nemzetségi ágak' származtatásokban ő pártalan, 's azokat hozza világra, mellyekről sem kül-sem honni-írók nem emlékezének. Tőle tudjuk, hogy Sz. István' egygyik sógora vólt Doboka, ennek fija Sunád, kitől vevé nevét Csanád; másik Sámuel ki mint Király Aba név alatt lett esmertes. *) Sz. István anyai származat' rendje Thúrótzi által öldhatatlanúl össze zavartaték, mellyet névtelen Jegyzőnk szépen fejt ki. **).

2.) Hol vala eldödeinknek lakhelyök régi időkben, mi előtt Pannoniába költöztenek;? ezen kér-

Odde (ez Schlözer után Izlandi álom-író, kit az előtt Krónika-szerzőnek vélték, 's munkáját úgy használtak,) wie sich zur Ehre der Kritik unserer Tage hoffen lässt, und schöpft aus den reinen Quellen, zu denen Pray und Katona und Stritter den Zugang so leicht gemacht haben, so dürften nur *wenige Zweifel gegen mein System möglich seyn*. — Itt egy kisség ön magával ellenkezik, mert Katona névtelen Jegyzőnknek hív védelmezője vólt.

*) Cornid. Genealog. Regum Hung. Cap. VIII. pag. 194.

**) Cornid. Vindiciæ Anonym. pag. 248—255.

désre mindenik író máskint felel. Névtelen Jegyzőnk véleménye volt, hogy ők az Orosz-birodalom éjszaki tájain laktanak, 's azt ő Dentumogernek nevezé. Ezen állítmányt védik Constantinus porphyrogenitus, a' Prumi Reginó, Wilhelmus Rubruquis, Joannes de plano Carpini, az Orosz történet-írók, és Lomono sav. 'stb. *)

3.) A' magyar közönséges törvény' némelly részire fényt sugározta, 's tudatja velünk; hogy mióta valami rend-alkotmány álla-fel, firúl-fira örökölt nálunk az uralkodó. **)

4.) Láthatjuk, hogy már őseinknek ide jöttökkor valának Tót eredetű Megyék, és a' Magyarok újakat alapítának, •) (Bors Borsodot, Huba Nyitrát.) sőt volt annak már ő utánna megyés Gyűlések is Arpád' korában **).

5.) Több hegyeket, folyókat, vidékeket megnevez. — Azomban sok várak', városok' eredetöket, némellyek a' legrégibb Scytháknak tulajdonítják; mások ellenben igen közel időkre vonják vissza. Hibáznak mind azok, mind ezek, 's állítmányaikat névtelen Jegyzőnkől meg lehet czáfolni. Illyenek:

*) Cornid. Vindic. Anonym. pag. 253—262.

**) Álmotól kezdve, mert az előtt Fejedelmök nem vala a' Magyaroknak. L. Const. porphyr. De admin. Imp. Cap. XXXVIII: „Et ante hunc Arpadum Turcæ (i. e. Hungari) principem alium nullum unquam habuerunt, ex cuius posteris ad hunc usque diem princeps Turciæ (Hungariæ) constituitur.”

*) Real-Zeitung, Wien. XII Stück. den 8 März. 1771. lap. 190, 191.

**) Anonym. Cap. XXI: „Communi ergo consilio sociorum suorum, congregatione facta civium, fecit fossatam magnam et aedificavit castrum — — Zobolsu.”

Komárom, Beczkó vagy Bolondócz, Galgótz 'stb. Rákos mezőnek nevezetjét sokan sokkép származtatják, és ezt is munkájából valamennyire ellehet tüntetni. *)

6.) Az ország' Bárói még Árpád alatt vevék lételeket.

7.) Meglehet tázfolni a' Lengyel-írókat, kik Szepes-Vármegyét elakarták pörteni. **)

8.) Ki lehet fejteni azon igazat, mellyel bir Magyar-ország Lodomériához és Gallitziához. ***)

9.) Nagy hasznú munkája még azért is, mivel általa több régi szokások esmeretére jutunk el. Példáért: mint esküvének; mint és mit áldozának; 's miként menének által a' vizeken ****); a' választott fejedelmet vállaikra emelék fel, melly szokás ma is meg van nem csak tisztújításkor és egyéb illy nemzeti ünnepkor, hanem vendégségeinkben is; harczjáték (torneamentum) még Árpád alatt tartaték.

10.) Összehasonlítva őt Constantinus Porphyrogenitával, a' Székelyek' eredete legvilágosabban nyomoztathatik.

11.) Azon tör'sökök', nemzetségek', 's nemzetségi ágak' rendszerekre fény jő, mellyek Magyarországon hajdan, meg valának a' Székelyek közt, pedig maiglan is némelly részben meg vagynak.

*) Cornid. Vindiciæ Anonymi 'stb. pag. 270 — 299. **) Ibid.

***) Ibid.

****) Erről, 's kivált azon szóról (Tulbou), mellyel ezt Anonymusunk kitevé, sokat czívódtak. A' mód világos Gálszétsi Istv. ezen czimű könyvének: A' Keresztyéni tudományról való Könyvetske. Krakko 1538, végén található Énekéből Farkas Andrásnak: „Mikor juttac vala az Tanais vizre ott haióioik ő nekiec nem vala, azért ketket lónao egyyiket az Tanais parton ök mind megnyuzac vala, lóbörből magoknac önnön hasok ala hoia-kot varraunac vizen által kelenek.”

Van tehát hitcle Jegyzőnknek, vannak hasznai, 's méltó első történetírónk, hogy *kéziratjáról, koráról, állapotjáról 's nemzeti eredetéről* szóljunk valamit.

A' Bécsi Cs. könyvtárból legelőbb kiadá azt *Schwartner*, *) magyar nyelvre fordíták *Lethenyei* **) és *Mándy*, ***) Ujabban kiadta *Endlicher*. ****)

Írás-módjának különös példáit felhozni itt hosszas volna, 's e' helyt csak azon ítéletet mondjuk ki, mellyet helyes írásából lehet vonnunk azon kézirat korára.

Régibb a' XII-ik századnál nem lehet. Mert hogy a' kis s-t ezen százban kezdék írni; hogy az u magánhangzó, v mássalhangzó helyett ekkor íraték; hogy az „&” összekötő szótska eltűnék; az első ok-levél esmérők' állitmányokon épül.

Nem idősb a' XIII-ik századnál sem; mert az i felett élesvonal vagyon, melly Mabillon szerint csak az XIII-ik században jött szokásba. — Vagynak azonban jelek, mellyekből a' XIV-ik százba is által tehetjük. Vagy a' XIII-ik végén, vagy a' XIV-ik elején íratott azon kézirat, mellyet erősitenek az illy röviditmények: \overline{mia} *miser cordia*, \overline{c} *cum*, \overline{m} *modo*, *pp-propter*, \overline{spe} *spiritus*, — mellyeknek a' XIII-ik század előtt nyomait látni nem lehet. — Igen sok észrevételeket lehetne még tenni, de azok (meg kell vallani) mint ezek is, nem egész bizonyosak; 's a'

*) *Scriptores rerum Hungaricarum*. 'stb. Vol. 1. 1746.

**) Anonymus, az az: Béla Királynak nevetlen Író-deákja a' ki ama hét Magyaroknak Szittyából Álmos Hertzeg 'stb. - - fordít. Lethenyei János Pesten. 1790. 4.

***) Magyar-Sznád, avagy I-ső Béla Királynak nevetlen Író-deákja 'stb. Debreczenben. 1799. 8.

****) Anonymi *Belæ Regis Notarii de gestis Hung.* — — 1827, Viennæ.

miket a' legnagyobb férfiak régebben állítanak, azok jelennen gyakor özszeomlanak, 's ezek talán majd egy később korban lesznek özszeomlandók.

Kéziratjáról még azt kell mondanunk: hogy az nem egészen juta hozzánk; és nem szerzője írta (nem autograph), hanem más írász (apograph).

a.) Nem egészen jöve kezünkbe irománya, mert prologuszában azt mondja, hogy: „*Genealogiam regum Hungariae et nobilium*” scripsit: úgy de ő csak történetet írt Almostól kezdve Gejzáig, mellyek úgy nézhetők, mint megelőzői a' Királyok' származat rendjének, és így nyilván mondhatjuk, hogy munkájának becses része elvesze. Hijános munkája így is, mert sok dolgokról azt mondja, hogy rólok alább lesz szólandó, holott azok sehol elő nem jönnek. Látván azonban hogy mindazok, mellyekről azt mondja: „*ut supra diximus*” feljebb valóban elő is fordulának; nem lehet nem hinnünk, hogy ezen hüségét az alább mondandókról is megtartá. Irományjának hijánosságát védi még, nem léte ezen formulának: „*Explicit*” melly nélkül elvégzett régi kéziratot alig lelünk. Az első rész azonban, melly a' Vezérekről szól, bevégzettnek látszik, végin lévén ez: „*Vivit cum Christo in perpetuum*”, melly formulának változtatásával rekeszték be többnyire a' középkori Papok munkájikat.

b.) Állítják némelleyek, hogy a' fennlévő iromány nem a' szerző kézirata; erősségül vévén azon hibákat, mellyek benne találatnak, p. o. *affectus* e' helyett *effectus*, *pigmta* e. h. *jumenta*, *statura* e. h. *statuta*, *hyeu* e. h. *kyeu*. *Lojuou* e. h. *Sojuou*. Továbbá hibásak a' szavak többit és (*crepitudinem* e. h. *crepidinem*); *elhagyás* (*ercitu* e. h. *exercitu*); *betű csere* (*Tuso* e. h. *Tosu*); *helytelen özszeírás* (*asatorholmu* e. h. a' *sátor holmu*); *helytelen megszakítás* (*de testabili* e. h. *detestabili*)

*szószavará*s (inspirare e. h. conspirare) által, elhalgatván töménytelen grammaticai hibákat. — Ez több nagy férfiaknak véleményök, 's én nem mondok ellene; de fontoljuk meg, melly hijános vólt az időben az orthographia, melly romlott a' latin nyelv, rendtelenek a' szó-összszeköttetések, szakítások, pontozások. E' mellett ő nékie (mint prologuszából gondolhatjuk) mint királyi Jegyzőnek sok dolgai lévén, gyors kézzel 's kevésb figyelemmel kellett írnia. —

Nem lehet ugyan mondanunk általánosan, hogy a' történet-íróknak hitelök az idő távolságával viszsza's arányban vagyon; mindazáltal több hitelt adhatunk a' régi dolgokról szólló régibb írónak, ha egyébkint őt gyanú nem terheli, 's ez elég ok egyedül, hogy névtelen Jegyzőnk koráról egy kisség értekezzünk. — Béla Király' Jegyzőjének nevezi magát, de mellyiké vala az titok és nem tudatik. Innen 4. Béla Királyok lévén, a' tudósok is négy értelemre szakadának. De

I-ső Béla Királynak Jegyzője nem lehetett, mert :

a.) Szent Királyokról beszél, holott Sz. István és I. Béla között Péter, Aba, András Királyok vóltanak, kiket tetteik szentekké nem emelettek, nem emelhettek. Azonban

b.) Istvánt sem nevezhette Szentnek ha I. Béla idejében élt, mert ő csak Sz. László alatt számláltaték a' szentek' sorába.

Jegyz. Ez gyenge erősség mind kettő, mert sok Királyok szenteknek mondattak kivált ez előtt, ha szinte a' Pápa nem is számlála őket közéjek, a' mint erről bővebben szólnunk alább.

c.) Magyar-országot *Hungariá-nak* nem *Ungariá-nak* írja; holott bizonyos, hogy *II-ik* István előtt mindenkor *Ungariá-t* irtanak.

d.) A' harczjátékot „*torneamentum-nak*” mondja, melly hasonlóan a' *XII-ik* században jött szokásba.

e.) Legerősb ellen-ok pedig az: hogy „*Pétergóz*” hegyről beszél, melly Péter, Dalmát-Királytól nyeré nevet, kit Kálmán Királyunk öle itt meg, szét üzvén táborát.

f.) I. Béla minden ok-levelekben Adalbertnek mondatik. Ha tehát az ő Jegyzője vólt volna, az Adalbert név mellett megmarad vala.

g.) Úgy szól *I-ső* Andrásról és nőjéről mint a' kik csak vóltak. Ha tehát ő I. Béla alatt éljen, nem vólt volna szükség András' egész nemzetségét előszámlálni az egykorúaknak, annyival inkább, mivel *I-ső* András' nője sokkal tovább élt I. Bélánál.

Az ellenvéleményűek azonban I. Béla mellett ezen véd-okokat hozzák fel:

a.) Minthogy névtelen Jegyzőnk Árpád, Zoltán, Toxon Vezéreknek nem csak lelki-mérsékleteket, hanem kül-diszeiket, arczokat, hajfürtjeiket is 'stb. leírja; könnyű hinnünk, hogy ő I. Béla korában élt, midőn még őseinknek hősitetteik, testalkotások világosan tűnének fel az öregbek emlékezetökbe. Az újabb időkben is főkép az udvarnál, nem nehéz a' régi uralkodók' arczokat, nővéseket lerajzolni pusztá szó hagyomány után.

Felelet. Vólna ezen oknak ereje, ha nem tudnánk hogy azon rajzolatok Phrygiusz Dáreszből vétetének, kinek munkájából sok mondásokat újjal ki lehet mutatni, mellyek névtelen Jegyzőnk-től egygyik vagy másik Vezérre mondattak. *) Ez pedig nem történetből esék így, mert prologusza-

*) Cornides. Vindic. Anonym. pag. 32—34.

ban valja, hogy azt esmerete, kedvelte 's ki irogatta saját szavaival, és így annak néhány mondasai, epithetonjai reá ragadtak.

b.) Munkájában szent Istvánon, Péteren, Abán, I. Andráson kívül több Királyról említést nem tesz: és így következik, hogy ő I. Béla korában élt.

Felelet: Mondók feljebb, hogy munkája egészen hozzánk nem juta, 's talán azután lett volna I. Béláról szótlan. Továbbá szent Királyokról beszél, ezeknek egygyikén Sz. Lászlót is érthette. Azonban a' következtetés helytelen, mivel a' történetírónak életkorát munkája végi nem határozhatja meg; különben Prayt II-ik Maximiliánnal egykorúnak kellene mondanunk, minthogy történeti munkája itt szakad meg.

c.) Névtelen Jegyzőnk Álmos' és Árpád' tetteit bőven 50 cikkben beszéli el; Zóltánról már kevesebbet szól és követőjiről; a' Királyokat pedig alig említi. Ennek hihető oka az lehet: hogy ő a' hajdankor történeteiről igyekezék levonni a' homályt, mellyek idejében már feledékenységre kezdének süllyedni; bőven szólla tehát azokról; kevesbet a' közelb időkről; Gejza' és István' kormányaikról pedig elégnek vélt néhány sort, mint a' mellyek még idejében I. Béla alatt mindenek előtt esmeretesekek valának.

Felelet: Meghatározni célját mérészség volna. Ált pillantván azonban fennlévő munkáján, kiviláglik: hogy ő Magyar-ország' első korát szándékozott lerajzolni, mint foglalák el részeit? mint kezdé virágozni? törvények mint hozattak? 's állandó határok és még csekély polgári alkotmány által mint leve hazánk országgá? E' lévén főbb célja, mint prologuszából vélni lehet, Álmos és Árpád' kormányát kellett le írnia, mint hódíták meg ők hazánk' több részeit, mi szerencsével harczoltanak,

mikép alapúlt Zóltán alatt törvényes alkotvány; a' mik ezután történtek, kicsapongások, csekélyebb, nemtelenebb okú hadak valának, 's nem érdemlék annyira az említést, mint a' feljebbiek. Mert nagy különbség van azon tett között melly országot hódít, hazát szerez; és czéltalan, vad, rabló - harcz között. E' szerint, és még ha munkáját hijánosnak hiszszük, innen korára következést húzni nem lehet.

d.) Némellyek nyelvéből akarják I. Béla korába tenni. Mások azért, mivel Béla Király' neve elejibe nem tész rendelő számot, hihetően (a' mint mondják t. i. ezek) mivel még hasonlónevű Király nem vala.

Felelet: Szintolly nyelve vólt a' II, III, IV-ik Béla alatt élt íróknak; 's innen csak annyi jő ki, hogy a' XII-ik száztól a' XIII-ig, I-ső Bélától IV-ik Béláig élt, a' mit ő maga is mond. — A' másokra azt mondjuk, hogy sem András, sem Béla Királyaink' ok-leveleikben rendelő számot nem lelünk nevök előtt, 's idejük az ok-leveleknek csak a' feljegyzett évekből, vagy a' nagyobb petsétekből jöhet ki, mellyeken számmal ki van jelezve, hanyadik hasonlónevű Király. Rogériusz „Carimen miserabile-jében soha nem írja IV-ik Béla, hanem csak pusztán Béla. —

Nem élt névtelen Jegyzőnk IV-ik Béla alatt sem mert:

a.) Az 50-ik czikkelyben így ír: „*Carinthiorum Moravanensium fines — — usque in hodiernum diem potenter et pacifice posteritas eorum* (scil. Hungari) *detinet.*” A' Murai - Carinthián pedig nem a' mai Carinthiát, hanem Stiriát kell értenünk; mert Mura vize nem jő Carinthiába, Stiriának pedig közepén zúg által. Hisztória után igaz ez, hogy t. i. a' mai Stiriát kell ez alatt érteni, és továbbá az, hogy Stiriának csak akkor neveztették, midőn a' Sti-

riai Őr-grófok birtokába juta. — Azonban Pernold egykorú azon történetekkel mellyeket megíra, azt mondja: — „*Ungari (sub Andrea II.) semper cupiebant Styriae partem, olim longis retro temporibus sibi eruptam recuperare.* Pernold' szavait névtelen Jegyzőnkével egybevetvén kijő, hogy néki II-ik András előtt sokkal kellett élnie, ha azt állíthatta, hogy a' Magyarok Murai-Carinthiát mind az ő idejéig nyugalmasan birják; mert II. András előtt sok idővel megfoszták attól Nemzetünket.

Azonban megengedvén, mit az igazság sérelme nélkül megengedni nem lehet, hogy ő a' mai Carinthiának egy részit érté; így sem lehet őt IV-ik Béla idejére tenni, mert 1271-ben, az Ottokárral Júliuszban kötött békepontokban V-ik István Carinthiáról is lemondta. Már pedig ha munkáját a' XIII-ik században írta, elébb 1271-nél nem írhatta (mert ha szinte a' „*bonae memoriae*” nem mindég hóltról mondatik is régi levelekben; de igen ha „*quondam*” is járúl hozzá, mint e' jelen esetben vagyon,) és így azt a' mint mondott, nem mondhatta volna.

b.) Erdélyt *Ultrasilvániának* vagy *Erdeuelunek* mondja, Transylvániának pedig soha sem, holott az Erdeuelu-vel a' legrégibb időkben, Ultrasilvániával a' XII-ik száz végén és XIII-ik elején éltek. Még pedig az Ultrasilvânia a' XII-ik század végén inkább használtaték mint a' Transylvánia; ez pedig II. András alatt leggyakrabban, IV. Béla korában pedig csak nem kizárólag ez; halála után végre Ultrasilvania semmi ok-levélben elő nem fordul. Nem írhatta tehát ő munkáját IV-ik Béla halála után, mert Ultrasilvániát mond szüntelen, pedig azt szükség állítaniok azoknak, kik IV. Béla Jegyzőjének mondják (ezt kell mondani a' más értelműeknek is), hogy ha írt, a' Király' halála után írt.

c.) Sok olly szavak jönnek elő, mellyek IV-ik Béla alatt senkitől nem használtattak.

1.) *Beszprém* Veszprém helyett. Minden Királyok II. András előtt Beszprémet íranak; de már II. András alatt egy is alig fordul elő; IV. Béla idejében pedig semmi nyoma nintsen.

2.) *Blaci* e' helyett Valachi. Ezen nevezet 1081-ben jött szokásba a' Byzántini íróknál *) 's csak IV. Béla mondá helyettök Olachi, 's tőle kezdve Zsigmondig, minden Királyok ezzel éltek. Innen is világos tehát, hogy Blácusoknak mondván az Oláhokat, néki IV. Bélánál elébb kellett élnie.

3.) *Sunád* e' helyett Csanád. A' XII-ik században Snnádot irtak, vége felé Cenádot, majd Chenádot, végre Chanádot **) 1163-ban költ a' legrégebbi ok-levél mellyben Sunád van írva, ő tehát IV. Bélánál sokkal elébb élt és irt.

4.) Nem csak ebben: Sumád s-el írja a' cs-t, hanem több szavakban is. A' Magyarok pedig már a' XIII-ik században ch-t irtak cs helyett, 's ez megmaradt 1500-ig, midőn a' cz jött szokásba. ***)

5.) Aba helyett Obá-t ír a' régi írásmód szerint; a' kül-írók is (az egykorúak t. i.) Ovo, Obo, Uba-nak írják; de már II. András és IV. Béla leveleiben mindenütt Aba irtatik. Így ő IV. Béla alatt nem élt.

6.) Egy falut a' Tiszánál Obád-nak mond, melly kétségen túl ma Apáti; azonban már ezen névvel nevezék Apátit II. András' idejében is. ****)

d.) Névtelen Jegyzőnk azt mondja: „*e cujus (Velecii) progenie Turdae Episcopus descendit*”

*) Engel. Historia Hungar. Tom. 1. p. 385.

**) Katona. Hist. Cr. proleg. p. 10 és 181.

***) Timon. Imago. Hung. nov. Cap. 5 p. 15. Cassoviae.

****) Ritus explorandæ veritatis per judicium ferri candentis. p. 218. 219. 220. 269.

Látni lehet, hogy Turda Püspökről úgy szól, mint a' ki még vele egykorban élt, úgy de IV-ik Bélától Püspökjeinknek sora csak nem hiánytalan, és illy nevű Püspök sehol, semmi ok-levelekben nem jő elő; következésképp sem Turda, sem névtelen Jegyzőnk IV. Béla alatt nem élhetett.

e.) Ha IV. Béla Jegyzője volt, úgy munkáját csak 1270 után írta, mert magát „*quondam bonae memoriae gloriosissimi Belae regis*” Jegyzőjének mondja; azomban Budáról nem szól, melyet 1255-ben IV. Béla épít fel omladványaiból. Megengedjük ugyan, hogy a' történetíró mindenről nem szólhat, de ezen régi, nagy hírű várról szólott volna legalább egy két szót akkor, midőn említé: hogy Attila Budavárt elfoglala.

f.) Hogy végre IV. Béla alatt ő nem élhete erősíti az, hogy csak azon Kunokról beszél, kik Álmoossal jövének be; de halgat azokról, kik *Kuthen* vezérlése alatt telepedtenek le közöttünk; halgat azon lázadásokról melyeket indítanak; 's a' mi több, nem szól a' *Tatárjárásról*, mint pusztula el hazánk, mint nyöge a' nép vad iga alatt, 's Királyunk néptelen mint futa el. Azonban több várakat, falvakat 'stb. említ, melyek rettentően szenvedének a' vad csordától, a' nélkül hogy ezeknek nyomorúságaikat csak szóval is illetné. Pedig nem lehet képzelnünk olly hon-szeretlem nélkül lévő író, ki illy hallatlan kinok' és dühös sanyar fájdalom emlékezetének nem áldoznék egy könnyes felkiáltással, egy két sorral; kivált felőle ezt nem gondolhatjuk, kinek munkájából haza-szeretet, mély érzés sugárzik ki. Kívánhatnók is tőle ezt annyiaval több igazzal, hogy ha írt, IV. Béla után írt, 's a' múlt emlékezte már magában szomorú lévén, illy közel 's még világos nyomú, füs-

tölgő pusztulás őt megindítá bizonnyal, 's ezt érdekeltelen nem hagyhatta.

Némellyek IV. Béla mellett viván, néhány véd-okokat hoznak fel. Illyenek *Bél Mátyás*, *Kolár Ádám*, *Pray György* mind harman fénylő érdemű nagy férfiak.

Bél Mátyás' véd-okai:

a.) *Haliczia és Lodoméria nevezetek, mellyekkel szerzőnk gyakran él, a' XI-ik században nem voltak olly esmereteseek, mint IV. Béla' idejében.*

Felelet: Ezt nem engedhetjük meg; mert régbib nevezetek ezek, mint sem a' XI és XII-ik százban közönségesen esmerve nem voltak volna. Lodomériának 988-tól saját fejedelmei voltak, mint szinte Halicziának is, kikről Nesztor, Cinnamus és mások említést téznek. Továbbá Thúrótzi szerint Endre és Leventa lesektől rettegve a' Lodomériai Királynál keresének óltalom helyet. Végre ő több történeti-könyveket, honni-leveleket olvashatott 's bizonyosan olvasott, 's azokat így is megismerhette.

b.) *Hasonlóan több városokat hoz fel, mellyek I. Béla alatt nem mindenektől tudattak.*

Felelet: Nyitrán, Beszprémen kívül alig jó elő több város. De hogy tehetnénk fel egy királyi Jegyzőről olly kevés tudományt, hogy nem esmerete volna a' jelesb helyeket ő, kinek kezén voltak minden levelek, 's ki által kellett azoknak készíteniek. Beszprém és Nyitra azonban Püspököknek adtak lakhelyet.

c.) *IV. Béla a' „gloriosissimus” czimet leginkább érdemlé, 's neki leg is inkább tulajdonítaték.*

Felelet: IV. Béla' kormány ideje, a' tatár pusztítás 's István fijával támadott belharczok miatt egy volt valóban a' legszerentsétlenebb időszak közzül, 's nints ok, miért őt a' „gloriosissimus” czimre

érdemítsük. Azonban alig van, vagy talán nints is ok-levél, mellyben ő illy czímmel tiszteltetnék; de ha volna is, abból semmi sem következne; mert csak szokásból bevett cím volt ez, neki éppen nem sajátja, mellyel előtturalkodói még gyakrabban éltenek; így I. András 1057, Sz. László 1093, Kálmán 1103, II. Béla 1135, II. Gejza 1148-ban költ ok-leveleikben 'stb. — Mind ezen három véd-ok tehát nem álhat meg, mellynek csak tetsző ereje is alig van.

Kollár Ádám' ellenvetése ez:

„*P. dictus magister etc.*”; ezt Schvartner hibásan olvasa' így: *praedictus magister*, *) hanem ezen P-n Péter Oradi (Aradi) Prépostot kell érteni, ki IV. Béla alatt élt.

Felelet: Péter neyü Cancellár vagy Al-Cancellár IV. Béla' idejéből nem esmertetik, bár ezen bivatalt viselt férfiak nevei csak nem évről évre tudva vannak. — Továbbá megfontolván, hogy Orad vidéke akkor V. István hatalmától függ; nem gondolhatjuk, hogy atyja onnan választott illy titkos hivatalra férfit, ki fijával szüntelen háborga. Azonban ok-levelekből világos, hogy Péter Oradi Prépost még IV. Béla életében V. István' Al-Cancellárja volt.

Pray György 8 véd-okkal törekvék őt IV. Béla' korába helyheztetni:

*) Cornidesnek is e' véleménye. Mert a' kéziratban mindenütt kíván írva a' *praedictus*; már pedig inkább hihető, hogy írás közben vonatik össze a' szó, mint az iromány' kezdetin. Azonban azon periódus, melly *praedictus*-on kezdődik, mindenütt e' szó után látatja a' „*vero*-t is, melly szerint az elejin is ott kellene annak lennie. Végre, hogy kezdhette volna így munkáját: *praedictus*, holott ez első szó, 's ennek elsőbbre vitetése nem lehetett.

1.) *Phrygiusz Dáreszről szól munkájában, kinek könyve ha idősb is mint velük; mindazáltal több tudósok szerint, csak a' XII-ik században lett közönségessé.*

Felelet: Ezen tudósokat igen jó lett volna velünk tudatni. De bizonyos, hogy Európa több könyvtáraiban Phrygiusz Dáresznek sok másolatjai őrzetnek a' XII-ik századból. Esmeretes volt ez tehát többek előtt, 's nem tilt semmi, hogy névtelen Jegyzőnket ezen többek közzé ne számláljuk, annyival inkább, mivel ő Trója történetét kedvellé. Már a' Frizingiai Ottó, II. Bélával és II. Gejzával egykorú, Dáresz Phrygiusz' trójai történetét használta. Azonban névtelen Jegyzőnk királyi Jegyző, Fő-Pap volt; a' kéziratok és könyvek pedig az időben a' Papoknál valának meg.

2.) *Haliczia és Lodóméria később lettek esmeretesebbek.*

Felelet: Már ezt feljebb megczáfolánk; azonban ez ép úgy mondathatik IV-ik mint III-ik Béla mellett.

3.) *Émlittetik Rascia, melly II. András alatt támadott, a' mint Lucius bizonyítja ezt.*

Felelet: Lucius csak azt mondja, hogy Rascia II. András alatt lett országgá; ebből pedig ép úgy nem húzhatjuk ki régibb nem lételet; mint Magyarországét abból, hogy Sz. István alatt leve ország. De említést Rasciáról már Constantinus Porphyrogenitus; Presbyter Diodatesz pedig, kinek történeti munkája 1161-ig terjed, Szervíát, Bosznára és Raszszára osztja el; *) szól még róla Czinnamus is. Azonban kérdés Racy-n Anonymus mit érte, Rasciát vagy Racsát e'? melly kérdésnek eldöntése mindenkép IV. Béla ellen üt ki.

*) Katona. Histor. Critic. D. proleg. p. 11. 12. T. 1.

4.) Zágráb-váráról emlékezik; melly hogy IV. Béla által építteték, ok-levéllal megmutathatik.

Felelet: Meg volt Zágráb-vára már Imre' idejében, mint 1207-ki ok-leveléből kitetszik. Két Zágrábnak kellett tehát lenni, újnak és ónak; vagy inkább azon vár, melly IV. Béla 1266-ban költ ok-levelének ereje szerint volt épülendő, Grétz hegyén alkottatott, mint Levakovich és Goerche Esperest bizonyítják. Az ok-levelben is ez vagyon: — „*Castrum in monte Gretz juxta Zagrabiam — decrevimus extruendum.*” Azonban már 1257-ben szól IV. Béla a' Zágrábi-várról, holott azon most említett ok-level szerint 1266-ban kezdett épülni; és így világos, hogy Gretz-vára a' mai Zágráb' védfalát teszi, 's a' régi szét omlék.

5.) Olly tökéletes geographiai esméret, millyen munkájában mutatkozik, IV. Béla előtt nem lehet.

Felelet: Ezen ellenvetés erőtlen, ha meggondoljuk hogy névtelen Jegyzőnk Magyar-országban lakék; mint királyi Jegyző sok tájakat beútaéz, sok vidéket esmere, mert Királyainknak állandó lakhelyök Róbert Károlyig nem vala, hanem egyyk Megyéből a' másikba költözének, a' mint környülmények kívánák. Kezén mentek ált minden adományos, 's határos levelek, közönségesek és magánosak; 's ok-leveleink bizonyítják, hogy a' határos levelek, határbeli pörök a' Jegyzőkre bíztak. Volt tehát elég alkalma, a' Megyék', Városok' 'stb. tökéletesb esmeretére; sőt azokat nem esmernie nem lehetett. Azonban a' Frizingai Ottó, Lübeki Arnóld, és Gervasius (Tilberiensis) idősbek IV. Bélánál, igen jól esmerék Magyar-ország' Geographiáját, pedig külrók voltak; mint gondolhatjuk tehát azt, hogy egy királyi Jegyző, Fő-Pap, tudós férfiú, saját honjában idegen volt volna?

6.) *Pray azt is mondja, hogy Anonymus azon helyeket, mellyekről a' Magyarok bejöttekben emlékezik, többnyire magyar névvel nevezi; pedig elhinni nem lehet, hogy azoknak akkor már magyar nevök volt.*

Felelet: Comarum, Zerenche, Borsod, Zobolsu, Esculeu, Sepel, Retelpotoca 's még néhány magyar nevek jönnek elő; ezek pedig a' Magyaroktól neveztetének így, 's névtelen Jegyzők neveztetésöknek is elmondja okát (többnyire). Ha pedig ezt nem cselekszi, a' „nunc-ot” teszi mellé: „*nunc vocatur Miskouci; nunc in praesenti Hymusudvor*”; vagy ha a' „nunc” siuts jelen, azt alatta szükség értenünk; p. o. midőn azt mondja: „*ad silvam quae dicitur Pétergóz*” nem akarja azt jelenteni ez által, hogy már az időben Pétergóznak nevezék; hanem hogy jelenleg hivatik úgy. Azonban ez kora' meghatározására semmit sem nyom, 's csak hitele ellen viv, de itt is erőtlen; mert szükség volt nékie új nevöket feljegyezni a' helyeknek, máskép munkája érthetetlen 's kivált hasztalan lett volna. — Jelenkorunkban is, ha valaki a' Magyarok' bejövetelét vagy más csatákat írna meg, úgy hiszem, új nevöket hozná fel a' városoknak, tájaknak, vagy a' régiekhez az újakat is bizonyosan melléjek jegyzené.

7.) *Azon kézirat, melly a' Bétsi Csász. Kir. könyvtárban tartatik, a' XIII-ik század vége felé íratott.*

Felelet: Ez igaz; de igaz az is, hogy senki még azt eredetinek nem állita, hanem másolatnak. Hogy eredeti nem lehet, feljebb láttuk.

8.) *Idő-számlálása több helyen helytelen. LV-ik czikkelyében írja, hogy Conrad Császár meggyőzván a' Magyarokat Lélú és Bulsú felakasztattak; ez pedig I. Ottó alatt 955-ben történt. Innen vélhetjük, hogy*

IV. Béla alatt élt, mert régibb idökre tévén őt, tisztábban irta volna meg a' korához közelb történeteket.

Felelet: Névtelen Jegyzönk állítmányát igazolják Hermann (Contractus), Godofredus Viterbiensis és mások, kivévén azon két Vezérek' történetét. — Ha megengedjük is tehát hogy Lélú és Bulsu nem akkor öletének meg; nem következik onnan hogy őt IV. Béla Jegyzőjének állítsuk. Sőt ez megerősíti azon véleményt, hogy régibb idökben élt; mert a' XI. és XII-ik százból alig van, sőt nints író ki nem hibáznék az idöszámlálásban, melyre a' közép korban keveset figyelmezőnek. Így III-ik Henrik Császár lakadalmát 1044-re, mások 1045-re, 1048-ra, 1049-re, teszik, olly írók pedig, kik Henrikkel egykorúak voltak, vagy kevéssel későbbiek. Néki azonban, mint prologuszában mondá, czélja „*Genealogia Regum et Nobilium Hungariae*” vólt, azért írá Árpád dolgait XXXIX. cikkelyekben, azért nem adott követőjinek többet V-nél, 's sietvén e' szerint, hiba tsúszhatott tollába. Végre nézzünk körül, és látni fogjuk, hogy századokig tanítanak a' históriában nem történt, nem igaz dolgokat, pedig a' legelső, legnagyobb történet-írók (hazánkban is van példa reá); ezért tehát hitelöket elveszítsék, vagy a' homályos századokba taszítsuk vissza? Valóban ha a' hibák határoznák meg az író korát, őt nem IV. Béla korába, hanem százakkal idébb kellene hozni; de ez nem lehet, mert Nesztor és mások nagy hitelű, nem hibás írók, pedig a' XI-ik században éltek.

Jegyz. Schwarz Godofréd abból húz erősséget, hogy ezen szólásmódokat használja: *Quid multa? quid plura?* melly vélekedése szerint a' XIII-ik században jöve szokásba.

Felelet: Találtatik ezen szólás-mód a' XI. és XII-ik százbeli íróknál is. Meg van azonban Rogériusz-

nál, 's e' szerint névtelen Jegyzőnket vele egykorúnak mondjuk? vagy Ciceróval egy időben éltek azok, kik némelly kifejezéseit szüntelen használják? — Sőt inkább olvassuk Anonymuszunkat, olvassuk azon írókat kik a' Francusok' tetteit a' XI. és XII-ik száz' elején fel jegyzék, 's közöttök nagy hasonlatosságot találunk, Rogériusz' nyelvével pedig egészen ellenkezik nyelve, 's ezt is: quid ultra? quid plura? átaljában más czélból és értelemben vészik. — Úgy vélem, ezeket megfontolván kétségen tul ván, hogy sem I-ső sem IV-ik Béla alatt nem élhetett.

II-ik Béla alatt élhetett, és élt, mert:

a.) Névtelen Jegyzőnk a' mai Alsó-Stíriáról szólván, Karinthiának nevezi (fines Carentanorum). Leopold pedig IV. Ottocár' fíja, kitől neveztetéék Stíriai ör-grófságnak, már 1129-ben meg halt, és így névtelen Jegyzőnk sokkal élt III. Béla' halála (1190) előtt. — Ez igen fontos ok, mivel feljebb említök, hogy ő a' tartományoknak, tájaknak, városoknak 's tb. újabb nevöket jegyzé fel; 's a' mit neki hibáúl 's IV. Béla mellett tulajdonítának, itt erős ok II. Béla mellett. És ez maga elég erős, őt II. Béla korába tenni; mert megmutatván hogy I. Béla alatt ném élhetett, ezen ok egyedül nem engedi őt III. vagy IV. Bélá tdejébe hozni, hanem II. Béla alá helyhezteti, midőn Karinthiának mondaték a' mai Alsó-Stíria.

b.) Minden író idejekorának leg bizonyosabb mértéke, ha olly dolgot említ, melly idejében történék, 's a' mellyet tudunk mikor történt vala. — A' mit feljebb IV. Béla ellen fel hozánk, itt II. Béla mellett, mint rendithetlen okot ismét fel hozzuk: „*Carinthinorum Muroanensium fines — — usque in hodiernum diem potenter et pacifice posteritas eorum (sc. Hungari) detinet.*” De Leopold austriai

Vezér 1189-ben III. Bélával már küzdék Stiriáért, Pezsius Scriptor. Rerum. Austriac. Tom. I. p. 567: „Sed gravis dissensio de terra, quam Styrensis Dux, nepos ejus Ottocarus, elephantica aegritudine percussus assignaverat, et coram imperio sibi tradiderat, inter ipsum et eundem *Regem (Hung. Belam III.)* versabatur de distermínio terrae suae; quam Imperator summa diligentia conatus, extirpare non potuit. Ipse vero Dux imperterritus ad tuitionem terrae suae remansit.” Harczolván tehát érte III. Béla, Anonymusunk, ki ha III. Béla alatt élt, csak halála után írhatott, nem mondhatta hogy Stiriát (Karinthiát) nyugalmasan és háborítlanul birják a’ Magyarok. Sőt bizonyos, hogy ezen tartományt, melynek fő városa Pettau, II. Gejza alatt (1161) nem birták őseink; békével és hatalommal legalább nem birhaták. Meg tetszik ez II. Gejzának Eberhárd Saltzburgi Érsekhez intézett ok-leveléből: „Praeterea si amicitiam nostram nolueritis tepescere, sed potius roborare; Fridericum de Pettove, et quemlibet alium, *terram nostram perturbantem* graviter corripere non differatis. *) Világos innen, hogy II-ik Gejza alatt (1161-ben) már Pettau nem volt magyar hatalom alatt; sőt a’ körösleg terülő földet sem birták őseink békével ’s hatalommal, mint névtelen Jegyzőnk’ idejében.

Hogy ezen Fridrik fosztá meg a’ Magyarokat a’ mai Alsó-Stiriától, kijő fijának ok-leveléből: „Eapropter notum facimus, tam praesentibus, quam futurae posteritatis fidelibus, quod Fridericus, Pater noster, recolendae memoriae, pro remedio animae suae, ac progenitorum nostrorum, contulit venerabili domui Hospitali S. Mariae Theutonicorum Jero-

*) Ap. Hans. G. S. Tom. II. p. 272. Katona. Hist. Critic. Tom. III. p. 724.

solimitan. proprietatem suam in Dominico (Sonntag) cum medietate decimae, ejusdem terrae, eo tempore, cum praedictam terram memorandus *Pater noster de manibus Ungarorum eripiens*, licet adhuc vacuam et inhabitatam, *primo suae subiugavit potestati.* *) — Ezekből ki jó tehát, hogy a' Karinthiai, vagy Mura-Stiriai széleket legelőbb Fridrik ragadta őseink kezéből; ő pedig II. Gejza idejében vólt hatalmas. — Láttuk feljebb, hogy III. Béla 1189-ben törekedett azt vissza szerzeni midőn Leopold Jérúsálembe indúlt; törekvék II. András is: **) „Ducem (austriae) revocarunt Ungari sub Andrea II. Rege, et filio ejus Bela, tam Styriam, quam Austriam ingressi; ut poenam summerent de repudio Sophiae cognatae; et quia *Ungari semper cupiebant Styriae partem, olim longis retro temporibus sibi ereptam recuperare.*”

Ha tehát megengedjük, mellyeket nem engednünk meg nem lehet, hogy névtelen Jegyzőnk valamelyik Béla Király' halála után irt; hogy I. Bélánál később, IV-nél előbb élt légyen; hogy III. Béla halála után Stiria' nyugalmas birtokát nem állithatta; kénytelenek vagyunk hinni, hogy ő II. Bélának vala Jegyzője. Mert csak 1159-ben kezdtek a' Magyarok Alsó-Stiria' birásába háborgattatni Pettauí Fridrik által, 's hihetően akkor veszték azt el őseink, midőn czivakodások és háborgás rongálták honunkat III., IV. István és II. László alatt.

Hoznak fel II. Béla ellen is néhány ellenvetéseket :

1.) *Szent Királyokról szól; ha pedig II. Béla alatt élt, Szent Királyokról nem szólhatott, mert László csak II. Béla után, III. Béla alatt számáltaték Szentek közé.*

*) Eröhlich. Diplom. Sacra Ducat. Styriae. p. II. pag. 207.

**) Perold. ad An. 1233.

Felelet: Erre többszörösen meglehet felelni:

a.) Ő csak Sz. Istvánról szól, Lászlót nem említi.

b.) A' Sz. Királyokon ő nem azokat érti, kik a' Pápa által emeltetének a' Szentek' sorába: hanem a' bölcs, romlatlan erkölcsű, kegyes, 's a' honját elősegelő Királyokat, kik a' Nemzettől örök nevet érdemlének. Megtetszik ez onnan, hogy „sancti és almi” szavak neki egy jelentésűek, hogy Sz. Királyok után tüstént Sz. Vezérekéről szól, holott csak egy Sz. Vezér van Imre, Sz. István' fija. Nem vette tehát ő azt szoros értelemben, mert sem Sz. Királyok, sem Sz. Vezérek, nem vóltanak. De van példa, hogy a' magyar Királyok néha Szenteknek mondattak; így VII. Gergely, Pétert Szentnek mondja *), mint a' Tornacumi Püspök is. Továbbá több Királyok, mint Kún László, I-ső Lajos ok-leveleikben eldődeiket Szenteknek nevezik. — Azonban Anonymuszunknál ez czekélység, ki Álmosról bár pogány vólt, azt mondá: „in eo fecit donum Spiritus sancti 'stb.

c.) Higyjuk tehát azt, hogy ő Sz. Királyoknak azokat nevezé, kik a' Szentek' rendibe emeltetének: így sem következik hogy ő Sz. Lászlót értette a' Sz. Királyok' egygyikén. Mert Salamon is **) a' Szentek' sorába vólt írva, Rogériusz ***) szerint Kálmán is, a' nélkül hogy a' hisztóriákban úgy neveztetnének ma. Mind ezek pedig II. Béla előtt uralkodának.

2.) *Sepelt „Agazonum Magisternek” nevezi, melly szó göröglatin, 's hihetően III. Béla, ki a' görög - udvarban neveltetéék hozá honunkba; mert ezen név a' Nyugoti-fejedelmeknél esmeretlen vólt. Annyi bizonyos, hogy még eddig 1224-ben költ ok-*

*) Godf. Entlarvte Bulle Papst Sylvesters 'stb. Lemgo. 1777.

**) Cornid. Genealog. Regum Hung. Sec. XI.

***) Carmen miserabile. Cap. I.

levél a' legidősb, mellyben előjő az „Agazonum Magister.”

Felelet: a.) Nem lehet tagadni, hogy vóltak a' magyar Királyoknak, vóltak Európa több Fejedelmeinek Lovász-mestereik, főkép minthogy Királyaink kedvelték a' lovakat. (Coloman. Decret. Lib. I. cap. 36. 76.) Ezen hivatalt tehát nem III. Béla hozta be.

b.) Ezen szókról, „Agazonum Magistri” sem állithatnók, hogy III. Béla alatt támadának; mert már Sz. László határozásiban (Lib. III. cap. 13.) említetnek: „Agazones Regis” II. András 1222-ben hozott határozásinak 15. cikkelyében; és továbbá in „Ritu explorandae veritatis per judicium ferri candentis.” Kétségen túl van, hogy a' Királyi lovászok fejének is kellett lenni; nálunk pedig régenten szokás vala, hogy az előkelőbb, kivált hivatalt viselő férfiak magokat Magistereknek nevezék; innen a' királyi Lovászok-mestere így nevezteték: Agazonum regalum Magister.

c.) Az, hogy 1225-nél régibb levélben elő nem fordul az Agazonum Magister nevezet, semmit sem nyom. Kevés ok-levelek jöhettek mi hozánk el; az idő, tűz, moly, sokat megemészte, a' tatárpusztítás pedig, melly szét dula honunk, erősb emlékeket sem hagyta fel. De kevés XII. százbeli ok-leveleket esmerünk azok közül is, mellyek meg vagynak; mert rejtetnek, titkos szekrényekben lappangnak, 's ki tudja mikor lesznek fényt látandók?! Ehez járúl, hogy még a' XIII. század' elején is, csak azon fő Papok és Ország-nagyjai jegyzettek fel, kik azon ok-levél kiadásán jelen valának, a' mit számtalan ok-levelek bizonyítanak.

3.) *Susdal orosz tartományról szól, még pedig több izben. Susdal pedig nevét Susdal fő várostól vevé (mint Moskovia, Kiovia, Lodomeria 'stb.), melly csak 1191-ben alapítatott III. Béla alatt, és így Anony-*

*musz arról, ha II. Béla korában élt, nem szólhata. Hogy Susdal 1191-ben épült, világos Nesztor folytatójának munkájából: *) „In eben dem Jahre (6699: az az 1191) wurde der Grund zu der Stadt Susdal gelegt, und auch vollendet.”*

Felelet: Több tartományok fő-városaiktól vevék nevöket, de hogy Susdal is fő-városátol vette, pusztá vélemény. Ezt azonban mi megengedjük; de azt mondjuk, hogy Susdal csak tűz által történt romjaiból épült újra 1191-ben. Mert Nesztor' régibb folytatója (mindenik folytató a' vele egykorban történeteket jegyzé fel) azt írja 1096-ról (lap 157): „Als Oleg nach Susdal kam, und hörete, dass ihm Mistislaw auf dem Fusse nachfolgte, liess er die Stadt Susdal in Brand stecken, und es blieb nichts stehen, als die 'stb.” — van még Susdalról emlékezett több helyeken-is. — Le omlék tehát ezen álerejü ellenök is, 's még renditlen áll véleményünk, hogy névtelen Jegyzőnk II. Béla alatt virágzék, kinek a' magyar világi írók közt több halával tartozunk. **)

*) Des heiligen Nestors und der Fortsetzer 'stb. J. B. Scherer. Lipsiae 1777.

**) Ez véleménye Cornidesnek is, 's csudáalom miként mondhatta egy névtelen értekező: „*Béla Királyunk' Jegyzője ideje koráról* (Tudom. Gyűjt. 1828. VI. Köt. lap. 93), hogy Cornides elébb II., utóbb III. Béla Jegyzőjének állitá; midőn a' dolog épen megforditva van. Ezt mondja t. i. Engel (Cornid. Vindic. Anonym. praef. p. 8.): „Haud praetermittendum duxi itaque, quin variantes utriusque elaborati lectoribus offerrem: ut dispiciant ipsi, quibus rationibus inductus Cl. Cornides Anonymum nostrum, prius Belae III., serius Belae II., attribuerit. Notarium. Mert Cornidesnek Jegyzőnk' idejekorától két kéziratja maradt fenn, 's az utóbbikban állitja őt II. Béla Jegyzőjének. Az említett névtelen értekező' botlása csak onnan van, hogy az elsőbb kéziratban fel hozott okok III. Béla mellett, a'

III. Béla mellett ezen okok vinnak:

1.) Peroldnak azon szavai: „*olim longis retro temporibus*” szintűgy illenek II. mint III. Béla korára, mivel határozatlanok.

Felelet: Valóban ezen szavakat azon rövid időre, melly 1195 — 1233 közt lefolyt, erőszak nélkül nem vonhatni. Ellenkezik ez mindkét általunk feljebb említett ok-leveleinkel is; II. Gejzáé jelenti, hogy Alsó-Stiria már idejében 1159-ben Pettauai Fridriktől háborgattaték; Ottokaré pedig azt mondja, hogy atyja (Fridrik) azt leg elébb el foglalta. III. Béla már vissza törekvék azt foglalni: Jegyzőnk pedig akkor élt, midőn azt békével és hatalmasan birták. Anonymuszunk tehát III. Béla után nem élhetett, mert már akkor Alsó-Stíriát a' Magyarok nem birták.

2.) Sz. Királyokról tész említést, melly III. Béla mellett harczol.

Felelet: Erre feljebb már meg felelénk.

3.) Magát Magisternek, Sepelt Agazonum-Magisternek nevezi, mellyeknek példáját III. Bélánál régibb levélben nem találhatni.

Felelet: Agazonum-Magister nevezet elő jő II. Béla előtt is: Uane 1055, Crug 1082-ben, Grab 1085, Tamás 1108-ban. Hogy Magister-Notarius aláírást nem lelünk, azt régibb ok-leveleink ritkaságoknak tulajdoníthatjuk. Világos azonban hogy voltak Agazonum-Magistri-k, ki tagadná tehát azt, hogy Magister-Notariusok nem voltak volna?

3.) Blacus nevezet előjő, melly II. Béla idejében esmeretlen volt.

Felelet: A' bizántini írók már 1081 használták. L. Engel. Histor. Bulgar. p. 385.

második kéziratban talált, és II. Béla kora mellett vivó okok' után tétettek a' nyomtatásban.

4.) A' Servienseket Civiles -eknek mondja, melly II. András alatt jött köz szokásba. (Ritus explor. verit. LXXIV. Civiles castri Borsod).

Felelet: Ha III. Béla alatt, vagy II. András idejében jövének is köz-szokásba; de tagadhatlanúl már előttök is valának keletbe. Az illy törvényben, polgári dolgokban elő forduló szavak azonban, mindenkor a' királyi jegyző-hivatal' példája után fogadtatnak el; 's felsőbb, titkosb kormánysszékről jönek alá az új törvényes szólások. Bár tehát a' civilis szót ok-levelekben III. Béla előtt meg mutatni nem lehetne; erőségül ez II. Béla ellen nem állhat. Ebből következtést huzni akkor vólna lehető, ha megtudná mutatni valaki, hogy ezen szavak épen III. Béla, vagy II. András idejében támadának. De a' mester-szavak nem egy évben, nem egy nap alatt származnak; hanem halkal, mint olly dolgok, mellyeknek szokás által kell be vétetniek. Ha megengednők is tehát, hogy némelly szavak esmeretlenek a' régiektől, ez vagy amaz korban származtak; azoknak támadási idejüket, polgári időszakokként meg határozni nem lehet. Vóltak ugyan bizonyos szakai a' latin-nyelvnek; de azok rövidebbek, majd hosszabbak lévén, nem felelének meg állandó éveknek, nem lehet meg-esmerni azon pontot, hol tűnt el eggyik nyelvszak, és más hol kezdődék; mert a' két szél észrevehetlenül folya ált egymásba, mint a' világ és gyöngé árnyek' végső határai. Mert a' latin-írók nem egyszerre, nem ugyan azon év', vagy század' végén halnak el; 's nem történhetik hogy új latinsággal írók kövessék őket, mintha égből hűltak volna alá. Mellyért is valamelly szó, szólásmód elégtelen, hogy abból az írónak korára ítéletet hozzunk. — Azonban e' jelen esetben, ha szinte erősebb ellen-ok vólna is a' blacus és civilis nevezet (mert úgy vélem a' mon-dottak gyenge crejét el veszik) mint a' millyen: eu-

ged annak, hogy névtelen Jegyzőnk a' Stiria névről semmit nem tud, Karinthiai határoknak nevezi, melly nevezet már III. Béla idejében elavúlt, és megszűnt.

Némelly állitmányainkban alapúl tévénk azt, hogy névtelen Jegyzőnk Pap, még pedig Fő-pap vólt, mellyet hogy ok nélkül ne láttassunk állítani, néhány szavakkal támogatunk.

Ha a' középkor' századiba pillantunk, 's látjuk azon rázkódást melly népeket semmité meg, melly észak' vad de erős lakójit, dél lágyúlt nemzeteivel öszszehozá, melly egész Európát harczal boritá; hisztóriai hagyományok nélkül is vélhetnők, hogy a' miveltségnak ekkor el kelle borúlnia, vér között tudományi fény tisztáu nem derülhete, 's szilaj győzők azt nem ápolák. Egy nép sem telepedheték meg állandó tájakon, mert új jöve el tolá, 's így mene Európán keresztül egy nép se reg, mint hab hab után. — De véleményre nem szükség épitenünk, történeti írományok, középkori emlékek látatják velünk mi setétség, mi tudatlanság uralkodék mindenütt, 's miként sülyedének alá a' nem rég virágzó római 's hajdan diszlett görögbirodalmak. — Valóban a' klastromi falak közt fénylék ez időben, minden kevés tudományi fény; 's ezeknek sok hálával tartozunk, hol irattak meg azon kor' történetei, hol örzetének-meg a' classicus szerzők, kiknek gyenge szikrájokból támadt a' fény, melly most Európát a' többek felett annyira ki emeli. — E' miatt a' Királyoknak jegyzőjik mindenkor Papok vóltak mert mások nem lehettek, írni, olvasni mások nem tudtak; nem még a' XV-ik század vég tizedében sem, mint erre példák Báthori István (Vajda), Guthi László, Rozgonyi László és mások, kik a' Posonyi szövetségnek 1491-ben nevöket alá írni nem tudák, holott fő hivatalokban fénylettek, és pedig Corvin Mátyás' kormánya alatt; midőn honunkban a' tudományok fényökkel meg haladák a' külföldet, midőn tudósok

gyültek Mátyás udvara körül, ki maga is tudós vala. De így vala ez és nem különben más országokban is, 's elég ok-levelek vagynak, mellyekben ezt olvassuk: quia literas ignoro, — weil ich Schreibensunersfahren 'stb., ezeket pedig Fejedelmek mondják. Sőt Papok is vóltanak, kik írni nem tudtak; de bizonyos hogy fő-méltóságokra nem emelkedhettek, ha a' latin-nyelv rendszabásait nem tudták. Nékiek tehát ez szolgált elébb ösztönül, hogy szorgalmasok legyenek; majd törvény által parancsoltaték Kálmán alatt az esztergomi Zsinatban (1114), hogy: „*Canonici in Claustro, et Capellani in Curia literatorie loquantur.*” Literatorie itt annyit tesz, mint latine; mellyet többkép be lehet bizonyítani; mert a' középkorban a' papi-nyelven latin-nyelvet értének, innen a' diaconalis lingua, magyarul: diák nyelv. — Ha meg engednők is pedig azt, hogy írni tudtak némelly világiak, azt még sem lehetne hogy latinul értettek. Kálmán alatt a' törvények magyarul hozatván, latinra Alberiktől forditattak. Ha meg gondoljuk tehát, hogy névtelen Jegyzők könyveket írt, latin-nyelven írt, 's királyi Jegyző vólt; hinni kell hogy ő Pap vólt vala. Látjuk, hogy hazánkban minden régi történet-rók Papok vóltak: Hartvicus, Rogerius, Simon Kéza, Joan. de Küküllő 'stb. Regino panaszkodik, hogy a' Papok többnyire Jegyzők (a' nagyobb elméjűek) 's e' miatt vannak olly kevés Krónikák. És így ha semmi nem, ez elég erősség, hogy ő Jegyző vólt, mert mind külföldön, mind honunkban Papok vóltak királyi Jegyzők, Magyar-országon legalább a' régiebb időkől senki világi Jegyzőt nem mutathat. És Regino' vádja ellenére, még is Jegyzők írtak leg több Krónikákat, mint: Eginhard, Cinnamus, Godofr. Viterbiensis. Richard, Joan. de Küküllő és mások; nints tehát okunk, hogy névtelen Jegyzők kivétel alá essék.

— Igazolják még állitmányunkat azon Sz. írásbeli szólás módok, mellyekkel el van öntve munkája, p. o. *de fonte Sabariae tam ipsi, quam eorum animalia biberunt* (Mos. 1. Könyv. 24; 22, 46), és még töménytelenek; a' XX. cikkelyben ez van: *Bene implevit Dominus in Almo Duce et filio suo Arpad prophetiam quam cecinit Moyses propheta, de filiis Israël dicens: Et locus quem calcaverit pes vester, vester erit,* 's ez maga elég véleményünk igazolására. Valóban akár ki által olvassa munkáját, észreveheti, hogy a' szavak, nyelve, a' szin egész a' Sz. írásból van költsönözvé, pedig az időben világi Sz. írást nem olvasott, nem olvashatott. — Ez úgy hiszem világosabb a' napnál; de szintolly világos, hogy ő Fő-pap vólt; mert mind honunkban, mind külföldeken a' jegyzői hivatallal (Capellanus, Notarius, Cancellarius, Vice-Cancellarius) együtt járt a' Fő-papi méltóságis, mint ezt több ok-levelek bizonyítják. De mikép is gondolhatnók, hogy a' titkosb hivatalra alatsony férfiakat választánának. Hiveknek, kedvenczeknek kell azoknak lenniük, 's az ilyenek ha szinte Jegyzők nem vólnának is, nagyra, fényes helyre emeltetnének. — E' van már Kálmán határozásiban (Lib. I. cap. 9.): „*Majores Ministri Regis vel Ducis, et Capellani quorum personis indignum, coram Judice inferiore se constituere in eadem Synodo judicentur.*” Minden kétséget eloszlat pedig az, hogy a' „vir Venerabilis-t” igen kedves barátjának mondja prologuszában, 's az egész helyből ki tetszik, hogy közöttök hiv és szoros barátság uralkodék; bizonyos azonban, hogy IV. Béláig csak az esztergomi Érsek mondatott Venerabilisnek, és így társról társra húzván következtést, kétségen túl van, hogy ő is fő-méltóságban fénylék. —

Melly Nemzetből származék? bár nem nagy fontosságú, néhány szóval érintjük. — Való, hogy

mind Gejza és Sz. István alatt, mind pedig későbbi időkben sok Szerzetesek és idegen Papok jövének hazánkba, melyre őket részint Fejedelmünk kérése, részint ön vágyjok készítették. Ezek, mint szinte a világiak, fő-hivatalokra, sőt van példa, hogy az esztergomi Érsekségre is felemelkedtek. — De innen ki húzni azt, hogy idegen volt ő, alaptalan vélemény. — Úgy látszik azonban, hogy ő Tót nem vala, mert ezt nemzetéről nem mondhatta volna: *viliores homines totius mundi*. Meg lehet e' mellett, hogy tótul érte, mert ezt írja: *quod nominaverunt Sclavi secundum idioma suum Surungrad, id est nigrum castrum*. Azonban ebből még azt sem lehet bizonyosan következtetni hogy tótul toda, mert egy szónak értelmét tudni, nem nagy nyelvtudás.

Német sem lehetett, mert gyakran látatja, hogy ő nemzetet gyűlölte. Futásokat, *turpis fuganak mondja*; Lelu és Bulsu felakasztatásokról azt írja: *nefandis fraudibus (Alemannorum) capti* 'stb.; pedig a' német írók ezen vezéreket gúnyal csipkedik. — Mondhatnák némellyek, hogy ő néki így kelle tenni, mert Magyarokról, magyar Király mellett, Magyarorszáiban írt. Igaz ez, de alább meglátjuk, hogy ezen ellenvetésnél erősb ok, mely őt Magyarának vallja. Azonban ezt olly alaptanúl lehet állítani, mint tagadni; 's minthogy még senki előnkbe nem gördíté, czáfolásával felhagyunk.

Olasz sem volt. A' Rómaiakat így csipi: „*Post mortem Athilae Regis terram Pannoniae Romani dicebant pascua esse, eo quod greges eorum in terra pascabantur. Et jure terra Pannoniae pascua Romanorum esse dicebantur, nam et modo Romani pascuntur de bonis Hungariae.*” De állitmányunkat védi az is, hogy az olasz-nyelv természete ellen, a' h és ch-t használja ott is, hol nem kellene: habundat, nichil 'stb., sőt három mássalhangzót is özszeír:

sompnium 'stb. — Ezek már rongálják azon véleményyt, hogy idegen volt volna; de vagynak erős okok még Magyar volta mellett.

Azon szeretet, buzgalom 's ditséret, melly súgárzik ki munkájából, hihetővé teszi hogy honfi volt. Ezt erősítik a' sok magyaros ki tételek, *an*, és *num*, helyett *si*; *propter* és *pro* minden külömbség nélkül használtatik tőle, p. o.: „et aquae Danubii si sint meliores aquae Thanaidis.” 'stb.: a' citra és ultra előljárókat is magyaroson használja, p. o. „et dum una pars exercitus Hungarorum cum Cadusa *ultra* esset, et dimidia — — *citra* esset. Sőt egész kifejezések a' magyar-nyelv szerint vagynak, p. o. „Quis potuit contra stare militibus Scythiae? ki állhatott ellenek a' Scythiai katonáknak? Postquam natus est in mundum, factum est Duci Ugek magnum gaudium: minekutána a' világra született, nagy öröme lett Ugek Vezérnek, 'stb.

Sokszor magyar szókkal él, ha szinte azt latinúl is ki tehetné volna: Áldomás, Havas, Jobagio. Észrevehetjük pedig a' német-íróknál is, hogy német szavakat gyakran latiná formáltak, p. o. *forbannire* (verbannen), *heribergare* (herbergen), *bancus* (Bank), *Caucolator* (Gauckler), Petrus Blesensisnél ez van: *Garcio* (Garçon), 's innen gyaníthatjuk, hogy amazok Németek, ez Frantzia volt. Továbbá a' magyar szavakat még magyarázza: „Hungari in sua lingua Mogerii,” — — „sompnium in lingua Hungarica dicitur Almu.” — — „locus ille nuncupatus est Esculeu, (Esküllő) eo, quod ibi juraverant.” — — „Muncas nominaverunt, eo, quod cum maximo labore ad terram, quam sibi adoptabant, pervenerunt. 'stb.

Erősen támogatja állitmányunkat az is, hogy a' nevek' első ejtésének végire nek-et tesz, 's a' harmadikat úgy formálja: *Edunec* (Edu), *Cundunec* (Cundu), *Tosanu* (Tosu), *Oundunec* (Oundu). Ezek elég vilá-

gosan mutatják, hogy neki Magyarnek kellett lenni. (Ezen munkában: Ritus explorandae veritatis per iudicium 'stb. is illyenek olvastatnak: imperierunt *Ugudut*, *Obudut* 'stb. Hogy nec-t használ mindenütt, az régiségét igazolja, midőn a' magánhangzók-törvényére nem figyeltek. *)

Névtelen Jegyzőnknek nevét is nyomozák fő történet-íróink. Pray, Kollár, IV. Béla idejében ke-restek P. és N. nevű (mivel a' prologusz így van: *P. dictus* — — *N. suo dilectissimo*) Fő-papokat; de IV. Béla korába őt, mint feljebb látók, tenni nem lehet. Engel III. Béla idejéből esmer 1181-ben Pé-ter és Pál jegyzőket (ez később Erdélyi-püspök leve), N. nevű esztergomi Érseket pedig 1183; de mi II. Béla mellet maradván nem fogadhatjuk el. *Cornides* úgy vélte, hogy a' P. B. volt, 's a' tenta el törlőd-vén az alsó fél kör elhomályúlt; és erre példát is hoz fel (L. P. van egy ok-level alatt, mellynek Lu-cius Bánfit kell jelenteni) *Benedictus* volna tehát vé-leménye szerint neve Jegyzőnknek, 's illy névre talál ő II. András alatt, mi után a' Sz. harczról vissza tért, ki a' Királyné Cancellárja vala, de *Cornides* szerint Jegyző is lehet; ennek pedig megfelel *Nicolaus* nyitrai Püspök (1133), vagy *Nicolaus* a' királyi kápolna' előlölője (1148), vagy a' Váradí egyház igazgatója (1165). — De ez átaljában nem hihető, hogy t. i. II. Béla alatt már Jegyző-lévén, még II. András korában is élt, terhes hivatalt viselt volna, mert így sokkal idősb volt ő 100 esztendősnél. Engel még úgy is vélekedik, hogy ha névtelen Jegy-zőnk Péter volt, lehetett Erdélyi-püspök, majd III. Béla alatt 1198-ig Egri-püspök, 's mindkét Béla (II. és III.) Királyunknak Jegyzője, melly vé-lemény által két közbülső Bélánknak kora be foglal-

*) Révai. *Elaboratio Grammat. Hung.* Vol. I. p. 92. 93.

tanék; de én úgy vélem, ez is túl haladja a' rendes ember kort, legalább azt, mellyben elég erő lehetne Királyi-jegyző hivatal' folytatására. Egy névtelen értekező (Tudom. Gyűjt. 1828. VI. K. l. 98.) pedig legmerészebb véleményt terjeszt előnkben, azt mondván: hogy a' *Petrus Magister*-t, a' vigyázatlan másoló írta így: *Pdictus Magister*. Ez hihetetlen.

Véleményem függve marad *Pál demesi Prépost* (1138), *Pál győri Püspök*, ki mint az ok-levelekből tudhatjuk, a' Király' szorgalmas hivatársa volt; és *Péter fejérvári Prépost* között. Hogy Péter nevű Jegyzőt II. Béla korából nem lelünk, oka az, hogy azon időből csak hét ok-levél, 's két Jegyző neve (Voth. János) maradt fenn. *Péter fejérvári Prépost* mellett azonban állhatunk, mert ő Lothár Császárhoz követül is küldeték 1134, és így kedves embernek kellett néki lenni, mert a' fejérvári Prépostok voltak királyi Jegyzők többnyire. Az *N-n* érthetjük *Nicolaust* 1148 a' királyi kápolna' igazgatóját *), 's 1156 királyi petsétlőt. Péter tehát lehetvén II. Béla uralkodása kezdetiben Jegyző, Nicolaust mint utánna következőt köszönthette barátjának, tudós férfinak (Péter mint győri Püspök jó elő ok-leveleinkben 1135-től 1142-ig). Vagy fel vehetjük, hogy Nicolausnak mint a' királyi kápolna' igazgatójának (1148) ajánlá könyvét; mert ezen hivatalba a' Fő-papok választattak minthogy az egész Cancelláriai hivatal' fejei voltak. Igen könnyű tehát hinni, hogy Jegyzőnket azon szoros hivatalbeli összeköttetés ösztönzé könyvét néki ajánlani, mint fejének, barátjának. Vagy ha Cornides szerint a' P-t, romlott B-nek hinnenék (valóban sokkal inkább lehetne P dictus-Benedictus, mint P. dictus magister), ugyan azon 1148-ki ok-levél alljára Notarius Barnabás van jegyezve; 's

*) Péterfi. Concil. P. I. p. 129.

csudálni lehet, hogy Cornides ezen kettőt nem törekvék össze egyeztetni. *) — Különben akárhogy hívták légyen általa, a' fő dolog semmit nem vesz; és néki mondhatlan hálával tartozunk szorgalmáért, még ha népmondákat jegyzett volna is fel, a' mit nem tevé. Szép jelenet ő olly homályos korában honunknak, de szép vólt volna akármelly nép' egén is. Nem csak történeti tudományunk, hanem literatúránk' első csillagának nézhetjük őt, ha bár hajnali nem vala. — Omladványok temeték hazánkat, iga terhele bennünket; 's ezen csillag fényje olly setét felhők alatt rejtőzve, késő ugyan, de kedvesen tünteté ki hogy őseink hősek valának, 's nem gyávaságunk vólt oka pusztulásainknak. Valóban igen enyhítő, korunk' jelen derületéből a' meszsze időkre szállva látni, mint sűgározat azon magános csillag gyenge szürkületet a' vastag homály felett, 's hazánk' ditső alapítójit sötét de ditső vonással mint látatja. Áldás jó honfi hámvaiddra! érdemed' betsűlése jutalma azon korban olly ritka szorgalmadnak, melly szépen fog diszleni literatúránk' legcsillogóbb szakában is.

Sz****n.

*) Cornides D. ezen egész munkát írta Anonymuszunkról: Vindiciae Anonymi Belae Regis Notarii, Ed. Auct. a' J. Chr. Engel. Budae. 1802. 4-to p. 730. mellé ragasztva Hell Maximil. földrajza Anonymusz munkájából készítve. Valóban Cornides szorgalmának ez eggyik szép gyümölcse; csudálja az ember azon szoros Kritikát, széles olvasottságot, mellyel alkotja véd-okait, 's döntögeti az ellenvetéseket. Ha Anonymusz' munkája nem olly messze időkről írta, ha nem őseink homályló történetit fejtegetné: általános és viszonyos becse több volna C. értekezésének. Ezt példányúl vehetik íróink, midőn kritikai értekezést készítenek. Melly szép diplomatikai, hisztóriai, chronologiai esmeretek' bő gyűjteménye! — Nekem e' jelen értekezésben szoros vezérem ő vala.

KAZINCZY FERENCZ,

Szül. Oktob. 27^{én} 1759, mht. Aug. 22^{én} 1831.

— — — placere bonis

Quam plurimis

Terentius.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI ;

MINERVA.

Nemzeti
FOLYÓ-ÍRÁS.

Hetedik évi Folyamat.

1831.

HARMADIK KÖTET.

JULIUSZ, AUGUSZTUSZ, SZEPTEMBER.

A' Felséges kir. Magyar Helytartó-tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ'
ÉS ÁROS' BETŰIVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

Él Magyar , áll Buda még !

KISFALUDY KÁROLY.

F o g l a l a t.

KAZINCZY FERENCZ' emléke és néhány character-vonásai.

Hetedik Füzet. — Juliusz.

	<i>Lap.</i>
1. Szomorú Titok. Eredeti Román. (N. Apáti Kiss Sámuel.) - - - - -	497
2. Nagy-Várad' védelme 1598. (Kapitány Schels után Fő-hádnagy Kiss Károly.) - - - - -	518
3. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. Huszonkilentzedik Levél. Folytatás. (S. K. J.) - - - - -	532
4. Eszmélkedés a' Világról. (Körmendy Camill.) - - - - -	545
5. Válasz az 1830-dik eszt. F. M. Or. Minerva III-dik kötetének 132 és 133 lapjain álló, philologiai kérdésre. (N. A. Kiss Sámuel.) - - - - -	555

Nyoltzadik Füzet. — Augusztusz.

6. Erdélyi Levelek. (Kazinczy Ferencz.) - - - - -	561
7. Csenkesz Gáspár' Lakadalma. (Fogarasy János.) - - - - -	611
8. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. Harminczadik Levél. Folytatás. (S. K. J.) - - - - -	624

9. Milton' elvesztett Paraditsoma hogyan támadt? (<i>Edvi Illés Pál.</i>)	- - - - -	638
10. Kazinczy Ferencz' halálára. (<i>Balajthy.</i>)	- - - - -	639

Kilenczedik Füzet. — Szeptember.

11. A' Kritikákról 's Recenziókról. (<i>Udvardy, Földmérő.</i>)		641
12. Válogatott Darabok az Ánglus Szemlélőből. Időnkre 's Hazánkra alkalmaztatva. (<i>Egy Társaság által.</i>)		669
13. Erdélyi Levelek. (<i>Kazinczy Ferencz.</i>) Folytatás.	-	686
14. A' hajdani Görög féjernép. (<i>Horváth.</i>)	-	704

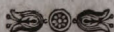
KAZINCZY FERENCZ'

Emléke és néhány character-vonásai. *)

A' sok tekintetben gyászias 1831-dik esztendő több jókkal együtt kiszakasztá kebelünkből Literatúránk ragyogott díszét, minden jó hazafinak kedveltjét, a' Haza kevélységét, Kazinczy Ferenczet, Auguszt' 22-dikén. —

Élete tele érdemekkel, 's tele tövisekkel is, mellyek között azonban az ő felemelkedett lelke, derült elméje, széplángu szíve, nem fuvalkodott, nem hanyatlott. Eleven mindig, mindig tisztán gondolkozó 's érző lévén, a' tövisek között is csak rózsákat szerete látni, csak ezekkel nyájaskodni, feledve a' szűrésokat. — Ő nem szerencsés, de boldog volt, a' legtisztább értelemben; boldog a' szerencse mosolygásában, boldog annak haragjában; boldog egy nagyságos nő tiszta hű szívében; egy csoport gyermek ártatlan körében, több mint felszámmlálható baráti keblekben; de legboldogabb azon tiszta nemes örömekben, mellyeknek forrása mélyen önmagában, nagy lelkében, derült elméjében, de leginkább az érzelmek özönében, minden szépet és jót szépen, tisztán és nemesen érző, hévvel megragadó 's hiven visz-

*) Csak rövid rajzolatban itt a' Minerva Kiadójának felkérésére. — Kazinczy 's a' Haza, mellynek élt, tökéletet kíván.

szatükreöz szívében, szóval azon szép nagyban, a' mit humanitásnak nevezünk, mellynek Ő mélyen érze méltóságát, becsét magában és másokban.

'S nézd kegyes Olvasó, itt van ere annak a' szép csörgésű folyamnak, melly mindenfelé áradozva hasonló érzelmeket gerjeszte mindazokban, kik mint Ő, a' természet egyszerűleg gyönyörű templomába avatva, tudták érezni a' valódi szépet. Értem azon gyönyörű tollat, mellyel annyi idő olta bájola bennünket. Ő a' Hazának és a' Haza barátinak halt el!

Született Kazinczy Ferencz 1759-ben Oct. 27-kén Semlyénben Bihar-vármegyében, helvetica vallást követő nemes szüléktől. 1774-ben elveszté derék atyát, de anyja semmit el nem mulasztott nevelésében. Először is 1768-ban Késmárkon tanulta a' német nyelvet, nagy hasznára magának és Vármegyéjének. Majd Sárospatakon tanult folyvást 1779-ig. Legnagyobb hévvel olvasta az ó testamentomi Prophétákat, mellyekből a' megkedvelt helyeket szorgalmasan jegyezgette ki. Virgilt és Horátzot betanulta. A' hellen nyelvet mester nélkül tanulta. Három hónap alatt a' franczia nyelvben olly előmenetelt tőn, hogy a' könyveket értené. Magyar-ország' története arra a' gondolatra hozá, hogy annak földjét írná le. A' szándék sebesen tellyesiteték, 's első munkáját: *Magyar-ország földi állapotjának lerajzolása*, adá Kassán 1775-ben. — Mindjárt ezután következék Bessenyei német Románjának fordítása: *Az Amerikai Podocz és Kazimír keresztyén vallásra való megtérése*. Kassán 1776.

Megkedvelvén Báróczynak egyszerűleg nemes tollát, ennek követője, 's nemes vetélkedője kívánt lenni. Baróti Szabó példájára 1777-ben mértékben kezdett írni. — Végezvén a' Törvényt és Theológiát, törvénygyakorlás végett Kassára ment. Itt ismerkedett-meg a' német írókkal, 's kezdé fordítani Gessnert. — 1781-ben Eperjesen folytatá a' törvény-gyakorlást. Innen Pestre tért által, hol a' királyi Táblánál jurátuskodott. Itt ismerkedett-meg Ráday Gedeonnal és Orczy Lőrincczel, két nagyságos költővel; és Aljegyzővé, majd Sárosi Táblabírává lőn.

Ebben az időszakban akará II. József Cs. a' német nyelvet Hazánkban is törvényesi nyelvé tenni. Itt Kazinczynak, ki majd nem egyedül tudá Abaújban a' német nyelvet, egész munkássága kívántatott, el is leve annyira foglalta, hogy bele betegednék. Még szebb pálya nyílt neki 1786-ban mikor az iskolák átalkatást nyertek. Gr. Török Lajos téteték a' Kassai kerületben Fő-igazgatóvá a' Királyi iskolákra nézve. Ez javalá Kazinczynknak, folyamodnék hasonló hivatalért a' Nemzeti-iskolákra nézve. Kazinczy folyamodék, 's Bécsbe utazott, hol Swieten, a' Miniszter, megkedvelé őt, 's kieszközlé néki a' kívánt hivatalt, mellyet alattainak szeretetök tevé édessé. Bécsben létekor több német és magyar tudósokkal lépék ismeretségbe, kik között volt az említett Báróczy is. Gesznerrel levelezett, 's Idylljeit fordítva kiadta 1788-ban Kassán. Mindjárt utánna 1789-ben Bácsmegyei leveleit, szabad fordításban németből. E' két dolgozása kedvenczévé tevé őt a' közönségnek.

Barótival és Bacsányival egyesülve az első magyar Folyó-írást (*Magyar Museum* 1788.)

kezdé; utób 1790-ben maga adott egy mást *Orpheus* név alatt. — Elbocsátatván 1791-ben II. Leopold által az iskolák mellől, Pesten Ráday Pállal, Gedeonnak fiával, egy magyar Színjátszó-társaságot szerkeztetett, és több külföldi színjátékot fordított, külöpösen Shakespeare *Hamletjét* és *Mackbetjét*; Lemierre *Lanasszáját*, 's több másokéit. Ugyan 1791-ben adta ki *Heliconi Virágait*, Almanach alakban. Tön még egyéb számtalan fordításokat németből, olaszból, és hellenbúl, mellyek egyenként az említett Folyó-iratokban, utób, de nem mind, Szép Literatúrájában és Berkeiben egygyütt jöttek ki. Készítgetett Ő több eredeti versezeteket is és prózai aprób munkákat, Mind ezekből Kazinczynak fáradhatatlan munkássága, minden nehézségen áttörő csügghetetlen lelkiése, a' szépművészetbe egészen felavattatott férfiúnak charactere tűnék elé legvilágosb színekben.

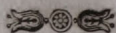
De beütött az őt keményen üldő sorsnak ideje, 's neki a' szenvedés kínos pályája korán nyílt-meg, melly őt nékünk örökre elveszteni látszott. Bekeveredett a' mindig fiatal tűzü férfiú abba a' veszedelmes csoportba, mellyet a' nyugtalan fők jobblétszerzés ürügye alatt gyűjtének. Már lebege feje felett az irtózatoss halál, de ezt a' kegyes Fejedelem tekintvén a' megítéltnek fiatalságát, fogságra változtatá, mellyben hét esztendő tölte Kufsteinban, Brünhen, és Munkácson, majd keményebb, majd mérséklettebb, de a' mívelt lelki fertiúnak mindig elég kemény fenyíték alatt. De nem gyáván, nem munkátlan csüggyve szenvedett. Brüni fogságában dolgozá ki újra *Stelláját*, és *Vaklantosát*; *Yoricknak leveleit Elizához*;

Klavigót és egy részlet Emilia Galottinak; Molierből két Buffa játékot.

Viszszanyervén 1801-ben Jun. 28-án szabadságát, uj erővel, minden egyéb gondtól üresen áldozék a' Gratziaéknak 's raká azoknak és a' Hazának oltárára legszebb koszorúit. — 1804-ben nőül vevé Gr. Török Lajos leányát, Szophiet, kivel legszebb örömeit élé, és négy fiat: Emilt, Antonint, Bálintot, és Lajost; 's három leányt: Eugeniet, Thaliát, Iphigeniát — nemze, kik maiglan életben 's jó gond alatt vannak. Ezeknek körökben folyvást Széphalmi Kastélyában munkált. „Egyedül házasságom elsőbb esztendeji folytak le ohajtásom szerint. Angyali lelkű Feleségem általvette a' ház' gondjait, 's engem vagy íróasztalomnál, vagy az ő kárjai között lehetett látni.” Így íra egyik levelében.

Ebben az állapotban, bátor közhivatalt most már nem viselt, még is több szolgálatot tőn Vármegyéjének különféle alkalommal. De neki egyetlen, érdeme most már az írói pályán ragyog úgy, hogy magyará még nem ragyogott. Ő a' nyelvet tisztítani, 's a' claszszi-cai tökély tetőjére emelni törekvék; a' még makacsot engedékennyé, a' darabosan hömpölygőt szépfolyamuvá edzeni, a' még kegytelent kellemekkel előnteni, részint saját tulajdonit 's erejét kifejtve, részint idegenektől költsönözettekkel gazdagítva, felékesítve. 'S a' mit így akara, azt igen nagy mértékben véghez is vivé. Elveit rövid mondatokban ismerteté-meg, mellyeknél fogva állhatatosan munkált, mellyek egy csomóba foglalva: a' szépnek hódolni habár a' törvényesnek feláldozásával is!

Θυε ταις Χριστιαν.

„Rontott mert építeni akart Palladion.” —

„Járj szabadon, ne remegj! mond Aesztheszisz, és ha van ok rá,
Térj ki, né hidd hogy szép 's jó lehet a' mi feszes.”

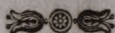
„Nem botol az ki helyén tudva 's akarva botol” 's a' t.

E' czélra törvén, elhagyá Báróczy egyfolyamu simaságát, és sokoldaluvá, különféle színüvé lön tolla. Így a' nyelv általa nagy fordulást 's változást nyere. Ezt nem türhetvén sokan, 's botránkozva a' szokatlan új hangon, féltve a' nyelv' eredeti tisztaságát is, 's bántódottaknak érezvén magokat az ujítónak mérészsége, majd csípős gúnyjai és csapásai által, lármát ütének, 's különféle oldalról, majd nyilván majd orozva támadák-meg az úgy nevezett nyelvrontó neologuszt. Ő egyenes ütközetet egyszer sem tett; egykét epigramma, vagy poetai episztola volt, hol rajtok, egy csomóba véve őket, vágást tön; legfőbb, egyebet téve, mint Dayka versei előtt álló, ugyan Dayka biographiajában, csap ki ellenök ügye védelmére. Így a' durvábbakkal 's tudatlanabbakkal; különben bánék azokkal, kiket tisztele: az ilyeneket barátságos leveleiben tett felfedezései, világosításai által iparkodott ügyének megnyerni 's részére hajtani. Ő azonban felakadás nélkül folytatá a' kiszegzett pályát, mellyen, ha mint sokan mellette 's előtte, veszekedésbe bocsátkozik, czélt érni nem fog. — Az ifjuságból válalkoztak többnyire részén állottak; őt vevék példányul, nagyobb kisebb szerencsével. 'S mivel az illy majmolás sokszor éretlen nevetséges dolgokat szült, az ellensereg még mérészebb lön, mert igazulva látá vádait.

Nincs itt hely mélyebb vizsgálódásha ereszkednünk. Hogy Kazinczy illy mérész léptei

között nem egyszer botlék, maga sem tagadta, 's nincs barátja, hiszem, ki meg ne ismerje; hogy Követőji közzül többen vissza éltek tekintetével 's példájával, elég nyilván dolog. De mikor nem volt ez így? 'S a' tudatlan majmokat kell e ott boszszontására számlálgatnunk, hol öngondolkozásu szabad követőji nem különben számasan vannak, 's a' mesternek úgy lépnek nyomdokiba, hogy botlásaitól szorgosan óvják magokat? Kazinczy, botlásai között mennyi szép felfedezéseket tón? mennyi saját kincseit tevé folyamatba nyelvünknek? 's mennyi idegenekkel, mint megannyi diadalmas ragadományokkal gazdagítá azt? Miként találá Ő Literatúránkat 's miként hagyá azt itt?! Köszönhetünk e egyes Írónak annyit, a' mennyit Őneki? — Hogy nyelvünk emelkednék, valakinek botlania kelle, 's jól, igen jól esett, hogy Kazinczy, hogy e' látó férfiú botlott. — Nem egyes, akar erőnyeit, akar tévedéseit kell embernek számlálgatnunk — ugyan mellyikünkéit tudnók is felszámlálni? — hanem a' kiben uralkodó szellemet, mellyből azok is ezek is erednek. A' legjobb szellem 's elvek mellett is bukhatik 's bukik a' halandó. Boldog, a' ki e' szellemet, ezeket az elveket követvén a' bukásokat látja, 's kikerüli. Jobb ízléssel írott könyveinkben, folyó-iratainkban, zsebkönyveinkben az a' szellem lebeg, mellyet Kazinczy lehelt előszer közöttünk. — Így lőn nekünk Kazinczy a' széptollban, a' sztylisztikában az, mi Révai a' Grammatikában. Ez jól, az szépen taníta bennünk írni, beszélni.

Most készíté Kazinczy valamennyi munkáját nyomtatás alá; 1814—1816. Kijött 9 kötetű *Szép Literatúrája*, többnyire fordítások a'

legjobb írókból. Kazinczy jól tudta, mennyire szükségesek ilyenek egy a' művelődés útján most serkenő nyelvnek. Ezekből tűnik ki, milyen hatalmas van Kazinczynak a' nyelven, a' ki tíz külön írónak, annyi 's még többféle tárgy, alkatu 's színű dolgozásoknak sajátosságait olly szerencsés kézzel tudá áthozni; mert Kazinczy nem csak a' dolgot fordítá, különös gonddal lesé Ő ki az író 's irott sajátosságait, 's reátűzé azokat fordítására. Az ellene elterjedt 's mélyen befészkelte előítélet csekély szerencsét engede a' kiadásnak; miért is több kézíratai nyomtatlanul maradtak. Ezek között leginkább fájlatjuk a' magas röptű Klopstock Messziását; Erdélyi leveleit, és a' 30 esztendeig dolgozott, tisztázott Szallusztját, mellyet tíz esztendő oltá mindig készült kiadni, megirván, 's barátjai kedvökért kevés számu nyomtatványokban kiadván az igen szép 's tanúságos Előbeszédet hozzá 1824-ben. Az alatt olly színben is lefordítván, melly, ugymond, másoknak nyerendi-meg javalatokat; midőn az első, a' valóságos Szallusztzi-szín magának tetszék. — Temérdek az, a' mit még ezeken kívül íra a' mi Kazinczynk, mindig csinnal, mindig előntve kegyekkel, 's philologiai és művészeti ismeretekkel. Neki munka volt az élet, 's élet a' munka.

Kazinczy megérheté azt, hogy a' régen készült sohajtott Magy. Tud. Társaság' Tagjává legyen. Ezt méltán legszebb örömei közzé számlálá. Megjelent 1831-ben Februariusz' hónapában az első nagy Gyűlésen; az út sanyarsága elgyengíté őt, de a' baráti kezek 's keblek csak hamar felderíték. Itt felszólítatott, vállalná fel, bizonyos díj mellett a' Társaság' Folyó-

iratának szerkeztetését. Megköszönte. — April hónapig Pesten, igazabban Péczelen mulatott a' barátság érzékeny körében, honnan szorgalmatosan bejárt a' héti ülésekre. April' elején, a' már három esztendőn át forgatott Pannonhalmi utat tévé meg, mellyet le is ira elég melegen de nem mindenben híven is. Innen hazavette utját, az utolsó földit látni, ölelni míg lehet kedveseit. A' cholera Széphalomra is reá ütött Auguszt' 5-én. Míg emberszerető szívü Nője a' sinlódöket ápolta, meghala Patakon Kézi Prof. Kazinczyt ez vigasztalhatatlanná, de nem panaszkodóvá tévé. Mindinkáb magába vonult, 's komor gondolkozásba merült. Auguszt' 20-én folyvást irt; 21-ben rozsoszul lett úgy hogy szólni alig tuda. Héség ellen panaszla. 22-ben felette sokat kinlódott, de a' halál kinjaiból 's hú Nője öléből átemelé még az nap.

Siratni, gyászolni őt nem kell; sőt hálával imádnunk a' gondviselést, hogy olly jótévéleg munkáló életét eddig is nyujtá. Márványra, a' botránkozás és irigység kövére, melly nem egyszer érdemetleneket is dicsőít, nincs néki szüksége: az Ő koszorúi hervadhatatlanok, mert érdemei halhatatlanok. De mind az, a' mi nevét viseli még e' földön, legnagyobb figyelmet 's baráti kebleket érdemel. Ő egészen a' Hazáé volt, illik, hogy a' Haza mindenét tulajdonának tartsa. Ő a' Hazáért mindenét feledé 's elhagyá, illik, hogy a' Haza mindenéről gondoskodjék, mindenét felvegye. Ő mindenét; gazdagságát, szegénységét, a' Hazának hagyá! —

Guzmics.

Kazinczynak néhány character-vonásai.

Kazinczy alacsony, 's e' mellett karcsú termetű, és olly hajlékony testű volt, hogy őt külsejéből az ismeretlen külföldinek tartotta. Fiatalabb korában hosszasz arcát a' néhány legnemesebb vonás, 's a' fejjel komolyan vegyült pirosság ékíté. Magos és derült homloka felett világos zög haja hátrafelé simult. A' sötétebb színű nagy szemöldökök alatt a' jókora barna szemekben a' nagylelkűség és barátság' szikrája párosult. A' kiemelkedett horgas orr, a' színes keskeny két ajak, az előre domborodó áll, a' nagyra termettségek mindannyi valóságos jele, az arcznak egész méltóságot adott. Így *Kazinczy* már természetes külsejével is nem csekély figyelmet vont mindenhol magára, és mivel lelke egész valója arczain borongott, annak is, a' ki soha sem látta őt, többek között is ráismernie nem volt nagy mesterség.

Megváltozott *Kazinczy* természetesen öregebb korában képére nézve, noha nem épen egészen; testi eleveisége azonban, és lelkének ereje megváltozni nem tudott. Mindég ugyan az maradt ő egész élete' fogytaig. Legnagyobb külső változást tett benne idővel hajanak megkevesedése, a' miért is homloka még nagyobbnak tetszett, és az, hogy a' megmaradt világos zög szálaik hónyi fejrnyiek lettek. Szemei is mélyebbre esének öregebb korában; a' szíveket megható tüzőket azonban a' sírig megtarták. Alla is kiállóbb lett, és nemes arczvonásaira a' kornak ranczai vontak a' kettős tiszteletet. Változik minden az ég alatt — 's *Kazinczy* egy nyers és kellemes öreggé változék. — Különösségei közzé tartozott, hogy midőn egyébként mindenben a' kor' szellemével tartott, de bajszot nem viselt.

Semmi sem volt az egész természetben, vagy a' művészségben, a' mit ő nem kedvellett volna. Minden tárgyon, a' melly elejbe akadt, szeretett mindaddig tünődni, míg annak valódi ismeretéhez nem jutott. Gyermekek örömmel tölté őt el egy helyes termetű hars, vagy platan' látása, 's minden egyébről megfedekezve sieté a' megszeretett fáknak termetét 's levelét közelebről szemlélni, és majd egyiknek, majd a' másiknak kergét találá méltónak, mellyre kedvesei nevének első betűjét metszhesse. A' meleg házakban, hol a' tropicsi növények eredeti honnyokat feledik, órákig kész volt ő izzadni, képzelvén magának a' Cannaindia és ennek számos földiei mellett *Africa'* izzó térségeit. Egy mosolygóbb tájék elegendő volt őt tovább is vidékén tartani, legalább is addig, míg azt egy két helyhezetből le nem rajzoló.

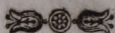
Valóban is, és különösen a' rajzolásnak, képfestésnek és faragásnak *Kazinczy* nem csak hogy különös barátja volt; hanem a' művészség' ezen nemeiben jeles ismeretekkel is bírt.

Nem is sajnálta ő pénzét egy szerencsés olajfestésért odadni. Mirenézve én Kazinczynek mindég nagy birtokot kívántam, 's ő, mint sok jövedelmű, olly Képgyűjteménnyel gazdagította volna meg magát 's Hazánkat, a' millyennek párját nem minden országban találunk. Pyrker Patriarcha Erseket, kit senkinek sem lehet nem igazán tisztelni, valjon miért magasztalta szüntelen Kazinczy? A' világszerte tudva lévő jeles tulajdoniért is, meghiszem; de még is válogatott 's ritka Képgyűjteménye az ezen Főméltóságnak, melly Kazinczyt arra határoza, hogy ő Pyrker Patriarcha Erseknek csak említésére is felmelegülve tellyes tisztelettel telt meg.

Aesthesis, művészség, nagylelkűség és szeretet voltak Kazinczy' belsejének alkotó részei. Ő mindenben meglátta a' szépet 's remeket, 's örömet tanitgata másokat is erre, azon reménnyel, hogy magánál nem alábbvaló, sőt jelesebb mardékokat terem. Nem asítózott ő az apró mesterekkel más korszorújára: magáét is a' rég megérdemlettet készen tartá átadni az érdemesebbnek. Mindent, és mindenkit szerete Kazinczy, és hozzá is csak az nem hajlék, a' ki őt érteni nem tudá. Philozophiája a' józanságon és kedvtöltésen épült, 's e' kettő tette őt sorsának ellenére is boldoggá.

Kazinczy széplelkű hitvesét szüntelen ifjúi tűzzel szereté, 's példás szerelme gyümölcsének örvendett is számos magzatiban. Feddhetetlen életű férj volt ő, és ezt ellenségei sem képesek tagadni. Kedves órainak tartá azonban szüntelen azokat, mellyeket a' Szépek' körében töltött el. Sokkal érdeklőbbek az aszszonyi szívnek ömledézesei, mintsem hogy azok az elevenen érzőbe mélyen ne hatnának, és a' Nemnek szelidsége, finomsága, arca, nyelve mind olly szerek, mellyek a' finom izlésű 's meleg szívű Poétát váltig elfoglalják. Ismerős Szépeiről igen nagy hévvel és tisztelettel beszélt, 's örömet levelezett velek a' legtisztább hangon, rajzolás, muzsika 's csinos nevelés lévén töbnyire irt sorainak tárgya.

A' férfiak' társaságában is igen lelkes, és udvarias volt Kazinczy. Azon törekedett, hogy a' jelenvalók közzül minde-nikkel szólván, kinekinek valami örvendetest 's szívemelőt mondhasson. Ezen tulajdönt azokba kellene oltani, kik másokat csipkedve mulatják magokat. Lelke volt ő a' társaságnak, Mihelyt észrevé, vagy legalabb másoktól megtudá, hogy derékek közt van. A' művészség' minden ágairól szenvedéllyel szóllott, valamint a' honnyi Literaturáról is; de erről, 's a' Poézisról tüzesebben 's bővebben csak írók és baráti előtt. Őn munkáiról egész tartózkodással és futtában szóllott: másokéit ellenben; ha szépet látott benne, dicsérni szerette. A' gyengébb írókat nem ocsárlotta; sőt böcsmérleéseket is resztelte hallani. Tapasztalásait, vagy viszontagságait olly pontosan beszéle el, hogy a' félszázad előtti történetekben az esztendőre, hónapra, napra, 's a' személyek neveire is megemlékezék. Amugy is olly szerencsés volt ő egész elhunytáig emlékezetében, hogy mind maga munkáiból, mind másokéiból több darabok külömbféle nyelven mondott el könyv

nélkül, 's le is írta azokat kedveskedésből, hogy ha megtetszének. A' Nagyok iránt különös tisztelettel viseltetett, hanem minden hízelkedés és maga' elvetése nélkül: érezvén ő szinte öntehetségeit 's érdemét.

Szólló organuma jeles volt Kazinczynak: beszédje tüzes, folyó, és igen érthető. Legörömostebb szóllott magyarul; hanem németül is, a' hol alkalom adódott, kész volt beszélni, minthogy ezen nyelv is igen kezére volt. Francziául 's olaszul is előhozott azok előtt, a' kik értették, rövid jeles mondasokat. Szobában a' napot 's az éjnek felét írással 's olvasással tölté. Semmiféle kártya-vagy kocka-játékot nem kedvelt, mulatóságát inkább a kocsin való vagy gyalog sétálásban lelte. Bort csak néha irott, de válogatottat, 's keveset; az evést pedig utolsó dolgának tartotta. Nem dohányzott, nem tobákolt részint a' tisztaság végett, részint azért is, hogy annál kevesebb fölöslegés szükségét érezzen.

Képe többször és többektől rajzoltatott, festetett, és metszetett. Egyet Donát készített olajban fatablán 1801-ben. Ezt Döbrentei Simó Erdélyszülte festőnkkel lemásoltatta, Donáté pedig Guzmiesnak juta. Egy mást John Kieninger rajzolatja után metszett 1804-ben Terentz' eme szavaival: *Placere bonis quam plurimis*. Ezt Toldy jól taláitnak írá Handbuchjában, Kazinczy protestálni szeretett volna ellene. Egyik levelében a' kettőről így szóll: „Nékem minden képeim között az a' legkedvesebb, (a' Donáté) és a' mellyet John rézbe metszett; de John azon igen szerencsétlenül dolgozék: a' Kieninger tuscholását kell látnod, 's csudálni fogod ecsetjét és lelkét. Idealizált, szépített, de csak annyiban, a' mennyiben művésznek kell.” A' harmadikot rajzolóa és kőbe edzé profilben Ritter Filep Antal Pesten Kazinczynak 69-dik születése napján October 27-kén 1828-ban. Hogy ezen rajzolással maga Kazinczy is megelégedék, azt nehany baráti is megbizonyítják. T. Ponori Thewrewk József sem adá helytelenül Kazinczy' képét egész arcban Pantheonában, mintegy 1829-ben. Manschgo' rajzolóa után készült az a' Bécsi kömetsző Intézetben.

De nem a' képírók festik legjobban a' jeles embereket; hanem tselekedeteik egybe - vetve írásaikkal.

Javallandja talan Nemzetünk' köz-érzete e' következő Sír-írást felállítandó emlékére:

Hatször tiz telen - át Íróink' díszé, vezére,

Hon nyelvünk' gyönyörű tolla KAZINCZY FERENCZ,

Sok múltó tapson, 's kinon túl szálva, meredten

Végre ide, e' fris zöld hantnak alája került.

Lelke felette lebeg, hatván mindenfele; mert azt,

Aldott szél, hálás honkebelekre viszi.

S. F.

I.

Szomorú Titok.

Eredeti Román.

Lepattant nyil az idő! Minél gyorsabban szökik, annál mélyebb vágást nyit az, mint a' boldog úgy a' boldogtalan sorsú szíveken. A' világi szerencse' választottai könnyezik az idő' hirtelen haladását, szeretvén kiki sokáig szívhatni azon örömitalt, mellyet ő néki e' világ tiztaszivűség' díjául szokott Istenek' poharában nyújtani. De nem kevés oka van borzadni minden rossz lelkűnek is, midőn az időt szélvész-hajtotta könnyű fellegként látja repülni maga felett. Hajh! olly terh a' bűn, melly által minden újabb nap' kinja nehezebbé 's majd nem elviselhetetlenné lesz annak, ki a' maga szívében helyt ada neki. Minden éjt a' vidám hajnal, minden telet a' viruló tavasz vált-fel; de napomat örök éj borítja, 's telemre nézve soha többé nem biztat engem a' tavasz' reménye. Véget — véget kell a' dolognak már egyszer valahára vetni!

Igy szólván Ujvári Grófné, csengete, 's midőn a' szobalyány bejött volna, csak azt parancsolá néki Grófnéja, hogy Idát küldené-be hozzá. Bejövén tehát Ida, így szólítá-meg őt a' Grófné: Kedvesem, az idő felette drága, 's

minden pillantatot keserűbbé, gonoszabbá tészen a' haladás. A' lelkiisméret nyugtalan; mikor az éjszaki szél' dühe palotám' ablakait recsegteti, mindannyiszor azt gondolom, bűnöm' díja közelít.

Szörnyű hangok! — úgymond Ida; — Rettenetes hangok! Az egekért, Grófné, mi tündés ez? Hallám ugyan már néhányszor Nagyságod' mély fohászeit; láték arczatán bús vonásokat; de most éppen olyanok hangjai, mint a' bűnös lelkeké, 's képén a' ború komorabb, mint temetőben a' halotti fáklya' feketén lobogó füstje. Grófné! szóljon, kérem, hamar; nyugtalan vagyok. Mi baja?

Mi bajom? — szólt a' Grófné; — ezt kérde-e? Oh, nehéz erre felelnem, tudván, hogy téged is érdekel az, és hogy mindennek oka magam valék! Nem! — Ida, ki nem mondhatom; nyelvem tulajdon gyalázatomat elő nem adhatja.

Nyugtalanul 's megilletődve mondá most Ida: Grófném, édes Grófném! szóljon — kérem — már egyszer bajairól.

Erre sohajtva felelé a' Grófné: Bajainkról, édes leányom, bajainkról; mivel egyiránt emésztének azok minket. Azomban elégedjél-meg most annyival, hogy előtted egy tanácslatomat kinyilatkoztatom, mellyel a' minket olly igen sujtoló 's epeasztó boldogtalanságnak néműnémű könnyebbülést adhatsz, ha azt teljesíteni, 's hamar teljesíteni fogod.

Hogy nem tenném azt? — viszonzá Ida. Örömmel, oh szíves örömmel! hiszen engem úgy nevele, mintha tulajdon leánya volnék. Kimondhatlan gyönyörűséget okozna nekem, édes Grófné, csak egy részét is jótéteinek azzal ju-

talmaznom meg, hogy gyötrő bajait enyhíthetném. De, Grófné! nagyon megakaszt engem az a' kifejezés, hogy bajain 's ön bajaimon könnyítenem hatalmamban áll. Boldogtalanságomat úgy nézem mint örökömet. Pírúlva tekintek most ama' lányokra, kik előbb barátnéim valának, tilalmas lépésem óta pedig nem csak hidegek irántam, hanem a' hol lehet, kikerülnek, 's egészen olyanok hozzám, mintha engem soha nem láttak, soha nem szerettek volna. De lelkem is nyugtalanít, midőn látom minő boldogok ők a' lánykorban, dicsően viselve az ártatlanság' hattyúköntösét, 's ama' rózsapártát, melly a' Szűz' homlokán olly méltóságos tekintetet ad, mint egy angyal' mennyei sugárokkal körülövezett tiszta homlokán az isteni fény. Némellyeket lánybarátnéim közzül már a' házasság' örömláncza köt férjeikhez, 's magzataikat egészen más érzéssel, más vigasztalással tekinthetik, mint én az enyimet, ki a' legátkozottabb szerelemnek boldogtalan gyermeke. Méltatlan vagyok, tiszta szívű Grófné, mindazon kegyeire, mellyeket reám, kis korom óta, halmozni méltóztatott.

A' Grófné mély fájdalomtól epeesztve hallgatá Ida' beszédét, 's valamit ennek a' lánybarátnéjítól való megvettetés miatt tett panaszán, úgy a' *tiszta szívű* nevezeten is nagyon megilletődvén, bocsánatért esdeklő szemeit fohászkodva veté az égre. Félájultan dűle most pamlagára; melyét az erősen dobogó szív úgy emelgeté, mintha kiakarta volna magát a' szorult kebelből lökni, 's magában így sohajta: Tiszta szívűnek mond engem Ida; vajha még reám illenék ez a' minden nagy czímeiket felül-

haladó cím! De nem, — hajh! én tiszta szívű már többé nem vagyok!

E' szavait alig végzé a' Grófné, Titoknoka hozzája kívánván bemenni, kopogtatott az ajtón, 's a' bemehetés' engedelem-szava után belépven, a' Grófnét idvezlé, 's így szólla: Levelet hozza tegnap estve hajdum a' postáról; kívántam Nagyságodnak személyesen behozni. Ime itt van!

Kezébe vévén azt a' Grófné, legott reá ismerere Miklós Gróf irására, ki fegyverviselő vala. — Fiam' irása; — mond a' Grófné. — Igen is, Méltóságos Aszszonyom; — felelt az öreg Titoknok. Ezután édes anyai kíváncsisággal feltörvén fija' levelét a' Grófné, magában olvasni kezdé, Titoknokát pedig leüléssel kínálta. Minél tovább olvasott a' Grófné, annál jobban nőtt epekedése, nyugtalansága, 's ezt a' Titoknok is azonnal észrevehé. Látá azt Ida is, melly miatt bús halvány szín vonúlt kellemes arczaira; de váratlanul azt parancsolá neki a' Grófné, hogy menne tulajdon szobájába; 's ez hamar teljesítve vala, jöllehet a' kedvetlen új hír' megtudhatásától szíve nagyon ingerelték Idának, annyival inkább, minthogy azt az ifjú Gróf írta.

Tovább is olvasván a' Grófné, karjainak ezen pillantatkori elgyengülése miatt, kezéből a' levél kiesett, bágyadt fejét pedig szótlanul ereszte-le a' pamlag' oldalára. Végre egy kis nyúgpont után feleszmélve, gondolatait összeszedé, 's Titoknokához így szólla: Az Úr mint régi bízott emberem, úgy is tud már mindent; tudja mindazon csapásokat, mellyek engem egy idő óta értenek; lássa 's olvassa-meg az Úr e' levelet is, lássa 's érezze velem, hogy ennek

minden betűje kínomat neveli. — A' Titoknak néma komolysággal 's fejét szomorún hajtogatva vette ált a' neki nyújtott levelet, melyben nem kis bámulással ezt olvasá:

Tisztelt Gröfné, drága kedves Mamám!

Megvallom, arczipirúlással kell ezen alkalommal, tisztelt, drága 's kedves Mamám előtt megjelennem itteni soraimban; 's előbb mint a' dolgot kinyilatkoztatnám, térdre borúlva 's kézcsókolással könyörgök drága 's szeretett Mamámnak a' bocsánatért. Jelentésem édes anyai szívét érzékeny fájdalommal fogja ugyan befelhőzni; de tudván, hogy sokkal szebb 's dicőbb dolog megbocsátani, mint a' vétkeink szívesen bánkodóval örök haragot tartani, midőn a' már megtörtént dolgot meg nem történtté úgy sem lehet tenni; bíztat a' remény' bíztat a' fiúi bizodalom, hogy drága kedves Mamám ügyemet fontolóra vévén, szándékomat kegyes engedelmeivel célra fogom vihetni. Jól tudom én, hogy Ida csak fogadott leánya tisztelt édes Mamámnak, de miattam 's neki tett ígéretim által tétetvén ő siralmas helyzetébe, szánom őt; 's eskümmel fogadván neki, hogy nőmnek veendem, már most kívánom is teljesíteni. Hogy Idának tilalmas ölelésből származott gyermeke tulajdon nemzésem, tagadnom nem ille nék. A' gyermek már öt évű lesz; anyja jólelkű, 's most is úgy tudom szeretni 's becsülni, mintha bal lépése nálam tudva nem volna. Hogy vakmerő tette adta magát, én valék oka. Nemes szívvel hartzolt ő ártatlansága mellett; de a' lyányerő nála végre semmivé olvadt hív de vad szerelmem' ostroma alatt. Bűnét az Édesnek magamra kívánom vállalni; 's

úgy próbálom az egeket megkérlelni, hogy őt hitestársamnak vévén, a' gonosz tűz' gyermekét, a' szép kis lyányt jó karba fogom helyezni. Méltóztatnék, drága szeretett Mamám, ezen kívánságomhoz helybenhagyását adni, hogy én 's Ida olly mértékben lehessünk boldogok, minőben eddig boldogtalanok valánk. Édes Mamám! hasonlíthatlan szívű jó Mamám! kérem, tenne úgy, mint fijával legjobban tenni gondolja; már én elmondám bajomat. Éljen nyugodtabb szívvel mint én, éljen boldogúl. Fiúi hévvel csókolja kezeit

bús fja

UJVÁRI MIKLÓS.

Szörnyű levél biz ez! — úgymond a' Titoknak, minekutánna a' kedvetlen tudósítást elolvasá; — szörnyű levél biz' ez! Miként gondolná tehát Nagyságod e' bajt eligazíthatni?

Kedves Titoknak Úr, — így szólt a' Grófné; — magától kérek ezen ügyben tanácsot, mivel én alig tudom léteimet is. Tudva van előttünk Ida' története. Kínomtól elájúlva rogytam-le szobámban, midőn Ida kivallá, hogy Miklós vala csábítója. Rettenetes állapot ez! Uram! tanácsoljon, mit tegyünk?

Oh, Méltóságos Aszszonyom! — felele a' Titoknak; — nehéz illy szövevényes dologban még tanácsot adni is; hanem úgy vélném, hogy már most, a' mennyire lehet, a' baj között azt kellene választanunk, a' mellyik kisebb, és nem fenyeget olly irtóztató veszéllyel. Ollyan a' meggondolatlan szerelem' következése! Sokan nem tudják vagy inkább nem akarják előre látni azt, hogy a' tiltott szere-

lem' csillagát, noha tisztán és valódi boldogságot igérve látszik is elsőben ragyogni, hamar örök ború fedi; míg ellenben az ártatlan szerelem' csillagzata boldogítva kíséri ált' hív áldozójit az egész vándor életen, 's mikor szeremeik a' földágyban behúnyva nyugosznak, akkor is híven csillog a' csendes hamvedrök fellett. Midőn a' kény' árjaiban úszva élünk, mosolygva tölthetjük ugyan a' jelenkor' pillantatit, de mellette vigyáznunk kell, hogy öröm-ittasságunkban le ne tiporjuk, le ne tépjük ama' virágokat is, mellyeket a' természet a' jövődőség' számára kíván virítva fentartani, nem csak a' jelen perczenetre, hanem a' jövőre is szükséges lévén a' gyönyörűség' állandó 's igaz érzete. Egykét pillantatig tartó öröm miatt egész életre oszthatlan keservet és örök fájdalmat borítani, szörnyű gyávaság; 's a' ki az élet' örömeit tegnap mind kockára veté, várhatja-e ma még is ama' boldogságot, mellyet előrevigyázatlanul önkezeivel lökött-el magától? Én, tisztelt Grófném, azt javallnám leginkább, hogy Idát minden haladék nélkül férjhez kellene adni, 's míg ez a' cél munkában lenne, addig az ifju Grófot is jó lenne valamiképpen Idától idegenítgetni, mert attól lehet tartani, hogy az eddig szerencsésen titkolt cselekedet a' világ előtt fel lesz takarva, vagy az ifju Gróf éppen nem fog Idától elállani, 's a' következés még gyászosabb lehet.

Magam is éppen azon módot gondolám legcélszerűsábbnak — viszonzá a' Grófné; — Mondám is már Idának, hogy egy út van még előttünk, mellyen ő nem csak enyhítheti szívünk' emésztő bajait, hanem egy nagyobb és gyászosabb helyzetnek is elejét fogja vehetni;

hogy azomban ez az egy eszköz az ő férjválasztása lehet, arról neki nem szóltam semmit.

Ekkor csengetvén a' Grófné, bejött Ida, 's a' Titoknok elméne Grófnéja' szobájából. Minnekutánna most Ida megkérdezte volna, mit kívánna neki a' Grófné parancsolni, tőle ezen választ vevé: Szeretett Idám, mint már értésedre adtam, neked hatalmadban áll segíteni sorsunkon, de csak úgy, ha minden hosszas tünődés nélkül férjednek fogod választani egyiket azon két ifjak közzül, kik szíved és kezéd után régóta vágnak.

Az Istenért! — felkiálta Ida; — mire czélloz e' javallat? Rendkívül sokat kíván tőlem Nagyságod; azt teljesítenem nagy áldozatba fogna kerülni; nem azért, mintha azon két ifjútól idegen volnék, hanem olyan ok miatt, melyet most kinyilatkoztatni rettegek.

A' Grófné már mintegy gondolá, miért készül Ida kosarat adni kérőjinek; de még is unszolni kezdé, hogy szíve' titkát ő szintén valaná meg. — Csak ezt ne kívánja, édes Grófném — ugymond Ida; — csak ezt ne kívánja.

Micsoda? monda hevesen a' Grófné; tehát előttem is tudnál-e titkolózni? Szólj! szólj egyenesen az előtt, ki mindég javadra volt 's kíván lenni.

Gyenge vagyok, szeretett Grófné felelt Ida; — gyenge vagyok titkomat kimondani, 's éppen azért, mivel az által Nagyságodat, kit legnagyobb földi jótévőmnnek illik neveznem, megbántanám.

Hiába fedezed titkodat előttem, mond a' Grófné; mivel úgy is tudom azt. Te Gróf Ujvári Miklóshoz, a' fiamhoz bizoli Ugy-e, ez

tartóztat téged attól, hogy kérőid közzül választani tudnál?

Ekkor Ida' képét szemérem' pirúlata borítván, a' Grófné' lábaihoz omlott, fejét 's öszszekucstolt kezéit annak térdeire hajtá, a' nélkül, hogy egy szót ejteni tudott volna. Melly idő alatt így szóllítá meg őt a' Grófné: Keljfel, Ida! Noha nekem nagy keserűséget okozál, hogy fiammal olly szoros és tilalmas szövetségre léptél, csak most teljesítsd javallatomat, még úgy néműnéműképpen meg fogsz nyújtatni. Reményed az ifjú Grófhoz egészen haszontalan, mert ő téged soha nem vehet-el; hanem határozd-el magadban, hogy kérőid közzül egygyiknek okvetetlenül oda fogod kezedet ajánlani.

Még most is előbbi helyén maradván Ida, csókolta a' Grófné' kezéit, 's ezt rebegé sóhajtvá: Grófné! Grófné! bocsásson-meg; kérem, bocsásson-meg!

A' bocsánat kész nálam, — ugymond a' Grófné; — de csak úgy, ha hosszas idő halasztás nélkül teljesíteni fogod azt, a' mit javadra 's javamra nézve tanácsolék; mert a' fi-amról minden esetre le kell mondanod. Ő vele téged a' házasság' kötele soha nem fog egybe-kapcsolhatni.

Nekem örök hűségét ajánlott ő, — mondá Ida; — 's esküdve fogadá, hogy kívülem más nője lenni nem fog.

Már azt lássa Miklós, — viszonzá a' Grófné; — ha senki nem fog nője lenni, róla nem tehetek; de hogy te sem léssesz, arról bizonyosan tehetek.

Ezután Ida felemelé magát, 's esdekelvé mondá: Grófné! kegyes Grófné! Szabad-e okát

tudnom? Kérem Nagyságodat, ha nekem azt kinyilatkoztatni tetszenék.

Nincs benne mód, — így felelt a' Grófné; — nincs benne mód, hogy azt megtudnod lehetne. Nyúgtasson-meg téged az az egy, hogy reményed czélra nem juthat. 'S ha még is tudnál reményleni, magadnak gőzvárat építenél, nem mást.

Minden könnyebb volna, — felsohajtva Ida; — csak az okot tudnám!

Ezt — ugymond a' Grófné; — még most tudnod nem lehet. Jobb lesz, ha szót fogadsz, egyébiránt majd kérőid is elmaradnak tőled, 's utóbb sem egygyik sem másik nem hajolván hozzád, így fogsz maradni; jól tudod úgy is szomorú helyzetedet.

Erre Ida: Ha nyilván fogom érteni Miklóstól, hogy lemond rólam, örömmel maradok illy boldogtalan létemre is e' magányos kínban. Lehet-e kívánni, kivált szerelem' ügyében, hogy hivatásért hasonló hívtelenséggel tartozzék valaki fizetni? Ha tőlem az ifju Gróf idegen lenne, szerencsétlen magzatommal egygyütt fogom én, mint szerencsétlen anya, örökre siratni azt, hogy hittet bizonyított hűségéről egy férfi olly könnyen lemondván; miatta levék számkivetve a' nyugodt szívűek' sorából. Azt hittem én, hogy szent az a' hit, mellyet lány' kebelébe tesz a' férfi, mivel a' lányaszív gyenge lévén, hajlandóbb valaki felől jó lelküséget feltenni, mint gonosztságot. E' szerint soha nem is gyaníthattam, hogy az ifjú Gróf, mint erősebb lélekkel bíró férfi, egy lánynak boldogtalanná tételét, olly nemtelen indulattal és olly érzéketlenül tudná venni. — Csak azt szeretném

tehát tudni, minő okot titkol Nagyságod, melly miatt engem Miklós nem fog hitestársul vehetni.

Komolyan 's néma boszszankodással érté a' Grófné Ida' hosszas beszédét, mellyre most felindúltan ezt válaszolá: Ha éppen olly szenyvedélyesen kívánod megérthetését okomnak, tudd-meg tehát. Azért nem lehetsz Miklósom' társa, mivel csak szegény lány vagy, ő pedig Gróf. Jóllehet a' leggondosabb nevelést adám neked, mindazonáltal illik-e kívánnod, fényes méltóságunknak illy módon leendő lealacsonítástát?

Igaz, hogy szegény lány vagyok — viszonzá Ida; — ki Nagyságodnak egyébiránt is sokkal — igen sokkal tartozom, körültem tett anyáskodásiért; 's valamint ezt megismerem, úgy lehelletem' fogytaig háladóságom sem fog iránta megszűnni. Másfelől azomban méltó jusom lehet kívánni, hogy engem a' Gróf elvegyen. Ő nekem örök hűséget ajánlván, ennek örve alatt tudott lelki erőmtől úgy megfosztani, hogy neki becsületemet, 's azzal e' világon mindenemet, feláldozám. Él szerencsétlen magzatom; ezt ő magáénak ismeré, 's így van okom reményleni, van okom kívánni is, hogy hitszegő 's engem még boldogtalanabbá tévő ne legyen. Itt, kegyes Grófné, nem a' születés, nem az ősi méltóság, hanem az igazság jó tekintetbe; ártatlanságom' elvesztével nagyobb kincsemet áldozám én ő miatta fel, mint egy leghatalmasabb Fejedelemnek minden ragyogványa, minden drágaságai.

A' Grófné sokkal mélyebben érzé szívében a' fájdalom' kínjait, mint hogy Idának e' beszédire csak egy szót is felelhetett volna. Behívatta Titoknokát, 's elpanaszolá neki, hogy

Idával, a' fenyegető nagyobb gyalázat és vesztély' elhárítása végett végrehajtandó feltétellel nézve, semmire sem mehet.

Gondolám én azt, Grófné, — úgymond a' Titoknak; — hogy illy dolog, a' törvényes akadály' felfedése nélkül, kívánt véget érni nem fog. Hiába! ha itt azon — már ma csak kettőnk között tudva lévő — titkot kiyilatkoztatni még most sem akarjuk, szükség lesz a' dolgot erőltetni, másképpen sem az ifju Gróf sem Ida nem fognak ügyelni javallatunkra, sőt fenyegetésünkre sem. Azt is meg kell vallanunk, hogy ha a' törvény nem szabna rendet, mind a' Gróf' feltétele, mind Ida' követelése, nem csak helyben hagyható, hanem szent és igazságos is volna.

Édes Titoknak Úr, — így szól a' Grófné; — tenné-meg tehát azon szívességet, mondaná-meg Idának négy szem között, hogy javallatom' elfogadására nézve ne is tudakozza ama' titkot, melly miatt őt Miklósom el nem veheti; mivel azt még most megtudnia nem szabad.

Készséggel, ámbár remegve, fogom e' parancsot teljesíteni, kegyes Grófné, — viszonzá az öreg Titoknak; — mert egyébiránt engem is öldözne a' nyugtalanság, félvén, hogy súlyos bánat' fellegei borúlnak, úgy sem egészen tiszta derületű napjára Nagyságodnak, Idának 's az ifju Grófnak. — Tehát most Ida' szobájába megyek, 's komoly igazsággal szívére fogom kötni azt, minő szükséges legyen, hogy a' Grófné' jó tanácsát megfogadja, a' nélkül, hogy a' rejtett okot megtudhatná.

Úgy, úgy, — felel a' Grófné; — mindent jól intézzem az Úr. Vajha már egyszer olly változást nyerhetne bajjal tele sorsunk, melly

bár e' bánatos kebel' kínjait egészen eltemetni nem fogná is; legalább enyhítene rajta.

Szavait végezvén a' Grófné, Titoknoka sietett Idához. Csüggedező gondolatokban elmerülve találta őt, 's alig tudá magát hirtelen annyira öszszeszedni, hogy a' Titoknok idvezlését legott viszonzozhatta volna, minekutánna ezt még is teljesítheté, megvigasztalódva nézett a' Titoknokra, szíves indulattal mondván egyszer'smind neki, hogy foglalna helyet.

Bizony, édes Aszszonyság! — így szólt az Öreg; — a' ki már nem csak annyi éven, hanem annyi bajon is ált evezett e' világon, mint én, az néhány léptei után is örömmel ül-le. Most, midőn a' sok szenyvedések 's viszontagságok után megtanúlt volna lellem erős ienni, most veszem észre, mint tűnnek óránként az ere'k hajdani vidám szökései, 's mint lankadnak az izmos inak és tagok. Lelkem' fénye most hatna leginkább oda, hol nem múlt-kony álomban lengenek az élet' imádott képei, hanem valóságban; szemem' világa pedig naponként borúltabb, 's tüze már csak olyan, mint a' nyugoti láthatáron félig lehúnyt napé.

Gondolom — úgymond Ida; — míg Titoknok Úr' időkora ennyire haladott, lehete fájdalomban is része.

Sokban is, — felele az Öreg; — sokban is!

Mellyre Ida: Elhiszem, azért mondám. Néha már élte' hajnalában rettentő bánat dúlja szívét a' Halandónak, olly bánat, melly csak önmagával fog a' halálban elenyészni, 's ha jutott e' földön valakinek illy bánat igen nagy mértékben, én vagyok az. Én a' lyánykor' bájéveiben olly tavaszi virágot téptem-ki tövestől életem' kertjéből, mellynek elszáradott kórójin

fogom tettemet örökre siratni. Meggondolatlanul hittem a' csábító szavaknak, 's bérem a' háttartalan epedés, mint Titoknok Úr előtt is tudva van.

Az sem kis csapás — felel a' Titoknok; — de következése még sokkal gyászosabb lehet, ha kérőjinek egygyikét az Aszszonyság időhalsztás nélkül férjének nem fogja választani.

A' Grófné ugyan ezt sürgeti — úgymond Ida; — de mindeddig sem tudhatám meg okát. Ugyan kérem, ha megmondaná Titoknok Úr. Csak tessék az Úrnak elgondolni, még azt mondá a' Grófné, hogy Miklós engem azért nem vehet életpárul, mivel szegény vagyok; mintha a' szerelem' igaz érzete mingyárt az vetné mértékre, van-e egygyik félnek is annyi birtoka 's kincse, mint a' másiknak. Elég az, hogy én szegény létemre olly áldozatot tettem az ifjú Grófnak, mellyet minden vagyonáért sem tudott volna tőlem elrabolni, ha becsületére fogadva 's hittel erősítve, azon igérettel nem csábíta vala el, hogy szíve 's keze enyím fog lenni; 's innét okom van Miklóstól igérete' végrehajtását kívánni.

Mellyre a' Titoknok: Az csak ígéret volt, olly ígéret, mellyet hogy soha nem fog teljesíthetni, maga sem tudja maig is az ifjú Gróf. Éppen azért jövék most, hogy e' dolog iránt egy nagyon szükséges javallatról tegyek az Aszszonyságnak jelentést, minekutánna hallom, minő remény táplálja szívét az ifjú Grófra nézve, jóllehet ő soha sem lehet Aszszonyságodnak férje. Tessék csak minden tétovázás nélkül a' Grófné' tanácsára hajolni, külömben a' Grófnéra 's Aszszonyságodra is olly gyászos fordú-

lat következhetik, mellyről azután tenni már késő lenne.

'S ez nem tréfa? — kérde bámulva Ida.
'S ez így volna-e?

Legnagyobb 's legszomorúbb igazság ez! — viszonzá a' Titoknak.

Rettenetes hír! — felkiált Ida; — Rettenetes hír! Hallatlan hír! 'S vallyon miként adhatnám' kezemet másnak is illy esetben? Hogy magzatom van, ezt kinyilatkoztatnom valamelyik imádóm előtt lehetne-e? Vagy ezt tovább is titkolva, nyújtsam-e kezemet oda csalárdúl? Nem! egygyiket sem tudom ezt végrevinni. Ha illy vad helyzetre vagyok a' Végzetektől átkozva, viselem az átkot, mellyre ballépésem miatt érdemes vagyok. — Rettenetes hír! Borzasztó hír! — folytatá tűzesebben, 's ha nem ismerném az Urat nyíltszívű 's igaz beszédéről, azon gondolatra jőnék, hogy e' lelketrázó hírnek mondásával velem játszani 's tréfálni kíván.

Vajha játék 's tréfa gyanánt jelenthettem volna ezt az Aszszonyságnak! — így szól a' Titoknak; — de, fájdalom! igazat beszélek, 's a' dolog megfontolást érdemel.

Erre Ida: Ha így van a' dolog, minden magam-megerőltetésével is elfogom magamat valamire határozni.

Ezután a' Titoknak Idától egyenesen a' Grófnéhoz méne. Kíváncsi volt ez megtudni, mire mehele Idával a' Titoknak, azon ügyre nézve, melly az ő szívét annyira keserítette. Nem is késett a' Titoknak a' jelentésére nyert válasznak előadásával, így szólván: Édes Grófné! megmondám Idának, minő szorosan megkívánja Nagyságod, hogy férjet, most, midőn abban jó módja is van, okvetetlenül válaszson,

megkívánván ezt mind az ő mind pedig Nagyságod' szívbeli megnyugovása. De ő csak arról panaszol érzékenyen, hogy őt az ifjú Gróf hit-tel fogadott ígéret szavai által vitte ama' lépés-re, melly miatt ő boldogtalan lévén, kívánhatja, hogy illy környülmények között Miklós, a' neki tett esküvést, rossz lelkűek' módjára ne törje-fel. Utóljára mindazonáltal önkényt azt mondá Ida, hogy így lévén a' dolog, maga meg-erőltetésével is fog valamit gondolni.

E' jelentésen a' Grófné valamennyire meg-vigasztalódva, feltevé magában, hogy Idával már most maga is viszont beszélni fog. A' Ti-toknak' eljöttével hivatá magához Idát, 's így szóla hozzá: Kedves Idám, érted már tőlem, hogy javallatom' teljesítésével nagy részét fog-nád szívünkről elfordítani a' rajta lévő szikla-tehernek. Ha megismered, hogy eddig is min-denkor szíves jóakaród valék, hidd-el mostani tanácsomat is olyyannak lenni, melly egyiránt jó lesz reánk nézve, ha végre fogod hajtani.

Felette nagy dolgot kíván tőlem, szeretett Grófné, — viszonzá Ida; — még is ohajtanám azt ön javunkért teljesíteni, bár oka nincs előt-tem még most is kinyilatkoztatva. De méltóz-tassék Nagyságod figyelemre venni azon nehéz akadályokat, mellyek a' kiviendő dolgot nehe-zítik. Tudja Nagyságod, gyermekem van, a' mi kívülünk mindenek előtt titok. Miként ad-hatnám szívemet olly valakinek, ki nem ismer-vén szomorú helyzetemet, azt véli, hogy még lyány vagyok? 's kijelenthetnék-e illy titkot olly férfiak előtt, kik engem most — bár érde-metlenül — tisztelnek? Ha felfedném a' dol-got, úgy sem venne tán egygyik is el; ha nem, akkor nyilván megcsalnám, kinek nője lennék.

Illy állapotban a' felőlem jól ítélő 's tiszta kebelű férj nagyon elszomorodván, engem kizárna szerelméből; mert a' szomorú titok utóbb is nyilvánkozni, 's így nem csak ön magam érzésem gyalázatokat, hanem többen is megtudnák azt. — Ime, kegyes Grófné! nincs tehát ok csudálnia, minő viszsza-érzetim vannak előadott tanácsára nézve; mindazonáltal edzett szívem tanuljon-meg olly helyzetben is nyugodtan lenni, melly nem a' független önkényen alapítatik; hanem a' történet' változásiból eredett szomorú játékon! Egészen áltengedem magamat ezután a' sors' bizonytalan szelének; hajtson és vigyen oda, hova kegyetlensége fogja kívánni; tudom úgy is eleve, hogy az engem az élet' hullámos tengerén addig fog ide 's tova hányni vetni, míg hajóm egészen habok alá süllyed. Én B. Urat férjemnek elfogadom, de Nagyságodra bízom egészen magamat, kiért kész vagyok mindent elkövetni. Magzatom ötödik évbe jut: mi lesz belőle, ha férjjel magamat özsze fogom kötni? A' mindeddig rejtett dolgot pedig a' világgal tudatni szégyenlem.

Erre a' Grófné: Hagyd reám, Ida, hagyd reám a' következt. Majd mindent úgy intézzünk; mint jobb lesz. Úgy vélem, bátran teheted B. Úrral lépésedet, a' nélkül, hogy neki magzatodról valamit mondanál. El kell most arról egészen hallgatni; csak utóbb fedjük azt fel, mellyre az idő legjobb útmutató leend. Magzatodra lesz gondom, 's Miklósom is tartozik annak szerencséjére valamit tenni.

Édes Grófné! Nagyságod' vezető-kezére bízom sorsomat, — így szólt Ida.

Már most mindent úgy rendelt-el a' Grófné, hogy Ida B. Úrral kevés napok múlva megtevé

a' szent lépést. Nyájasan szeretve becsülék az egybekapcsolt szívek egymást, mint kell akkor, ha kölcsönös boldogságot kíván egygyik a' másiknak szerezni. — Másfél év lefolya már, hogy férjével Ida egygyütt lakott; 's az elhaladott idő gyümölcse, a' nyugalomban 's meglegeedésben töltött napokon kívül, egy kis fiú-gyermek vala. Hogy Idának egy tiltott szerelemből származott gyermeke is van, ez még mindeddig titok vólt, semmi bajt nem gyanító férje előtt. Látván a' Grófné boldog egygyütt lakásokat, így szólt magában: Már most csendesebben dobog szívem, de csak addig, míg eszembe nem jut, hogy a' jövődőség annál keményebb, besújtóbb és tartósabb kínnal fenyeget.

A' hosszszas béke alatt fegyvert únva viselő ifjú Gróf megköszönvén a' katonai szolgálatot, sieté honnába. Haza jövéen lángola boszszújában, midőn Ida' férjhez-menését meghallotta. Megnyugtató mindazonáltal édes anyja, tudtára adván neki, hogy Idát eljegyeznie soha sem lehetett volna; mellynek okát csak később fogja kijelenthetni.

Szívére köté Miklósnak a' Grófné, hogy a' tőle nemzett lányka' számára rendelne bizonyos summa pénzt, és azonnal húszezer, az édes anyja pedig e' mellé harminczezer forintot adott. Megmondá fijának a' Grófné azt is, hogy B. Úr Idát úgy jegyzette-el magának mint lányt, és az első gyermek felől maig sem tud semmit is. Erre nézve szükségesnek látták az öszszetett summát B. Úr kezére adni, 's a' titok' felfedése mellett, a' törvénytelen lánymagzatot is pártfogásába ajánlani. — Kocsira ült tehát a' Grófné Miklóssal egygyütt, 's elutazának Idához, ki férjével egygyütt forró

szívességgel fogadá meglepő vendégeit. Miklós' szíve lánghévre lobbant, midőn Idára veté szemeit, 's ennek is nagy maga-megtartóztatásába került, hogy Miklóst megpillantván, érzetét a' férje előtt eltitkolhata. — Édes szóváltások közt ment-el a' nap, 's utánna következő reggel a' Grófné arra kérte B. Urat, hogy Idával együtt útnának velök egy társaságban G. városba. Teljesítve lett a' kívánság, 's négy óra alatt oda jutottak. Ezen városban volt Idának már hat éven túl haladott leánykája. Midőn azon aszszonyhoz mentenek, kihez a' kis lyány, gondos nevelés végett adva volt, — minthogy Ida titkon gyakran meglátogatta leánykáját, — ez őt hamar megismervén, futott kézcsókolására. Már most a' Grófné B. Úrhoz fordulván, így szóla szembetűnő bátortalansággal: Ime, Uram! e' kis lyány Idának szíve alatt fogantott. Ez titok vala mindeddig az Úr előtt, de tovább rejtteni nem akarván a' történetet, engedjen-meg az Úr édes hívének e' hibáért, kérjük. Tagadni nem lehet, hogy ő vétkes, mostani magaviselete azomban eléggé bizonyítja, hogy az Urat mint férjét eddig is boldogította hív szeretetével, 's fogja ezután is. Azon summán kívül, mellyet én az Úrnak Idával, szívességem' jeléül, adtam, itt van még ötven-ezer forint, a' szerencsétlen lyánka' számára. Kérjük szeretettel az Urat, ha e' kis lyányt Idának haza-vinni, 's felnevelni megengedné.

E' váratlan jelentésre B. Úr a' bámulás miatt egy szót sem felelhet. A' Grófné megmutatván a' kis lyánynak B. Urat, ezt mondá: Nézd, édes Lottikám, a' Papád, kit még nem is láttál! — Örömmel nézett a' kis Lotti B. Úrra, de ez komoly képet mutatván, némán

állott-meg. Ezt a' hidegséget a' jószívű lyánka sejdítvén, édes anyjához fordulva ezt mondá: Édes Mamám! a' Papám csak most van itt előszer, még is olyan, mintha nem szeretne engem, mintha haragudnék.

A' kis Lottinak e' szavaira mindnyájokat bámulás lepé-meg; szemek az elmés lánykára lévén függesztve, szótlanul valának a' körül. Végre hosszasas tünődés után B. Úr így sohajta: 'S én így vagyok-e megcsalva? Tiszta szívű férfival így tenni! Nyelvem, némulj-meg! Szívem, ne dobogj! Jójj, ah! jójj halálom! tégy jót velem!

Erre Ida siránkozva: Bocsáss-meg, édes férjem! Bocsáss-meg, ha még arra méltónak ítélsz. — Úgy a' Grófné is azt mondá B. Urnak: Engedjen-meg az Úr Idának ama' meggondolatlan lépésért, mellyet holtig fog bánni. — Végre hosszasas csend után B. Úr fájdalomtól feszült kebelével mondá rebegve: Megbocsátok! Megbocsátok! de boldogságom e' naptól fogva temetve marad. E' lyánka ne maradjon anyai gondviselés nélkül! Hozza-el most Ida magával; de szívem mindannyiszor bura fog jaidúlni, valamikor ő reá pillantok. Én megbocsátok! de boldogságom e' naptól fogva temetve marad!

Ezek így történvén, viszont mindnyájan haza utazának. Tavasz volt, de szemek a' 'virágok' ezrein nem találtak örömet; a' madár zengzet bús dal volt nekik az úton. A' Grófné hathatósan ajánlotta Idát B. Úrnak előbbi hajlandóságába; de ez megmondá, hogy ha mindig angyal leend is erkölcsére nézve nője, még sem fogja ő a' megtörténtekeket soha feledésnek adni. Így a' Grófné 's fija lenemírható fájdalomtól kísértetve hagyák-el a' feldúlt örömű

házaspárt. — B. Úr Idát szóval ugyan egyszer sem szomorítá többé; de elég nagy gyötrelem vala ennek, szívében 's férje' szomorúságában éreznie meggondolatlan tettét. Ez a' néma búslakodás és emésztődés azt a' gyászos következt voná maga után, hogy a' bú' mérge őket naponként jobban gyengíté, fonnyasztá, 's egygyütt létök nem más vólt, mint a' gyötrelem' élő rajzolatja. — Ennek tudása végre magát a' Grófnét is nagyon megilletvén, a' bánat siető szárnyakon hozta-el halálát. Ekkor jöve napfényre az a' titok is, hogy Ida a' Grófnénak törvénytelen ágyból eredett leánya, kit özvegy-ségében szült, 's így anyjáról Miklósnak testvére. Ezt csak a' Titoknok tudá, 's éppen ez volt oka, hogy Idát Miklósnak nőül venni nem engedte. — Miklóst is levervén nyugalma nézve a' történet, magányban élve tölté napjait, 's Ida' szerencsétlensége, mellyet ő okozta neki, holtig tartó keservet táplált szívében. — Ida megtudván ama' titkot, hogy ő a' Grófnénak egyetlen tűzből származott leánya, B. Úr pedig azt is, hogy Miklós a' kis Lottinak atyja, végökig olly hidegek lettenek egymáshoz, a' hogyan élni nem élet.

Vajha senki el ne felejtené, millyen drágán fizettetik-meg az a' szempillantatnyi gyönyörűség, mellynek egész életbeli boldogtalanság az ára!

Nemes-Apáthi Kiss SÁMUEL.

2.

*Nagy-Várad' védelme. 1598.**Kapitány Schels után.*

Harczra készült a' Török a' roppant birodalom minden részeiről 1598 nyarán nagy sereg összcsoportozott Szemendria, és Belgrád környékire *Szerdár Mehemet* Nagyvezér kormányja alatt, kinek Erdélyt fenyegető intézetei nyilván-válók lettek. Havas-alföldről *Mihály* Vajda hiv jelentést tett mindenről a' Kassán tartózkodó *Maximilián* Fő-herczegnek. *Mihály* Vajdától, mint mélybélátású, szerencsés, ügyes hadivezértől tartott a' Török, már múlt esztendőben őt a' Szultán a' veres zászló becsajándékkal, sok más ígéretekkel maga részére igyekezett hódítani, ugyan akkor *Rudolf* Császár 's király, pénzbeli segítséget küldött a' fegyveres nép kielégítésére. *Mihály* az akkori kedvező körülállásokat használni akarván, az Ozmán jármát nyakáról lerázni, Magyar-országtól is függetlenné lenni igyekezett. Ezen kívül *Báthory Zsigmond* Fejedelem eltávozta óta uralkodását Erdélyre is kiterjeszthetni reménylette. Az első szempillantatban legtanácsosabbnak tartotta Magyar-országnak a' Török ellen segítségül lenni, követei *Maximiliántól* népet, 's pénzt kértek, önmaga serege 15000 jól gyakorlott öreg katonából állott, a' Szultán méltán félt tehát, mert ha *Mihály* seregét a' Magyarokkal összcsep-

csolhatja, Erdély meghódítása akadályoztatva vagyon, azért még egyszer szövetségét ajánlotta a' Szultán, a' Tatároknak Havasalföldön az átmenetelt soha meg nem engedni, az esztendei adót felényire leszállítani, a' hátra maradt adósságok fizetéséről lemondani ígérte. Ezen ajánlásokért csupán az Oláh-sereg lefegyverkeztét, szélbocsájtását kívánta. A' Vajda szinlett örömmel fogatta a' Szultán ajánlását, de azon ürügy alatt, mintha az egymás közt meghasonlott kódorgó Tatárok ellen országát védeni kellenék, seregét fegyverben készen tartotta, de alattomosan Junius 9-dikén Erdélyből Targovisztnban érkezett magyar követekkel, a' Török ellen védő és bántó egygyessége lépett.

A' tatár földön nőtten-nőtt a' lázadás. Két Khán czivódott az uralkodáson, mind a' kettő kérte a' Szultán segedelmét, a' Porta mind kettőnek oltsalmat ígért, csak hogy annál több segedelmet nyerhessen tőlök, de azomban 4 Czauszt olly parancsal küldött hozzájuk, hogy a' kevesebbet ígérő üdösebb Khánt ölnék-meg. Azomban a' Khán megtudta a' Czauszok' jöttét, őket elfogatta, 's rakásra ölette, most már *Báthory Zsigmondtól* segedelmet kért olly ajánlással, hogy ha a' szükség úgy kívánná, hatalmában lévő Tatárokkal maga költségén Erdélyben megjelen akárki ellenére is. Erdélyből is mentek követek a' Tatár földre, hogy ott az ajánlott egygyességet megerősítsék. Ez alatt *Báthory* Erdélyt általadta a' magyar királynak. Május' végével a' tatár földről visszatért, magokkal több kezéseket hozó erdélyi követek Targovisztnban jöttek, éppen akkor jött el oda a' Magyar követség is, itt kötötték meg azon egygyességet, mellynek értelme szerint a' Tatár-Khán magát lekötölte Havasalföldet, Erdélyt, Magyar-országot soha többé nem pusztítani, és a' Szultánnak a' Magya-

rok ellen segedelmet nem adni. De csak hamar megváltoztatta a' környüállásokat egy nem várt történet, a' melly *Mihály* Vajdának is alkalmatosságot adott allatomos csalárdságának más arányt adni, így a' Tatárok is megszegték az egygyezést, minden az előbbeni ellenséges lábra jutott.

Báthory Zsigmond tudniillik *Junius'* havában *Rudolf* Császárral kötött egygyezés szerint Erdélyért elcserélt Ratibor, és Szlécia tartományokat mint független fejedelem általvette ugyan, hanem természeti álhatatlanságától ösztönözve, már Augusztus közepén titkon elhagyta birtokát, Erdélyben temett, hol őt a' pártosok' serege *Bocskay István* vezérlése alatt örömmel fogatta, Tordán ugyan azon hó 29-kén tartott Gyűlésén nyilvánná tették, hogy *Báthory Zsigmond* Erdélynek ismét országló Fejedelme, ki a' Szultánnál békélni akarván, követeket küldött Bizanczban, magát, országát a' Szultán oltalmában ajánlta.

Báthory Mihály Vajdához is küldött meghatalmazott biztosokat, kikkel a' Vajda a' Császárral kötött alku ellenére szövetségben lépett. *Báthory* ígérte, hogy a' Szultánnal soha nem szövetkezik, a' Török-sereget az erdélyi határtól távol tartja, és semmit sem téssen a' Vajda hire 's tudta nélkül, ellenben *Mihály* is köteles léssen 35000 fegyverest, ha a' szükség kívánná, akar ki ellen is *Báthorynak* segítségül adni, 2400 oláh katona el is jött Erdélyben. *Mihály* Vajda a' Duna környékén a' szomszéd Basákkal már elkezdte a' csatázást, többeket u. m. Szisztovi *Khailin* Basát, a' Szilistriai *Mahometet* Kerkulestje helységnél tökéletesen megverte. *Demitru* oláh-hadivezér pedig Karakulnál az Aluta folyón általkelt másodszor is megverte *Khailin* Basát. Szeptember' 10-dikén Nicopolt megtámadta, több napig lövette a' várost, de foganatlanul, azért elhagyták

az Oláhok a' várost, és a' helységek' rablására mentek. Továbbá 25000 főből álló sereget gyűjtöttek a' Basák, de a' Vajda meg nem félemllett tőlök, megtámadta őket, fényes diadalmat vett rajtok, és a' megfuttamodtakat Rustsukig űzte, gazdag zsákmánnyal, és sok száz megszabadított keresztyén foglyokkal visszatért a' Dunán. Ekkor 16000 Polgár elhagyta honnyát, a' győzedelmes Vajdát követték, a' kik is későbben Erdélynek lakosai lettek.

Mehmed Szerdár Basának Julius' utolján Belgrádnál öszszegyült serege száma 100 ezerre ment. Augusztus 4-dikén általment a' Dunán, Becskerek-nél tábort ütött, plánja szerint legelőbb is Magyarországgal öszsze kapcsolt erdélyi Vármegyéket akarta megtámadni. Arad, Lippa, és más erősségeket megvívni, és így Erdélyben benyomulni. De a' Vezér' hadi munkássága egész Szeptember hónapban csupán apró harczból állott, mellyet jobbadon a' Tatárok viseltek. Szeptember' elején 7000 Tatór Becskerektől egész Debreczenig szaguldolt, az egész vidéket pusztította, 8000 lakosnál többet kardra hányt, vagy fogva magával hurczolta. *Bornemisza Miklós* huszárjaival többször megharczolt ugyan az ellenséggel, több győzedelmet is vett rajta, Debreczen vidékéről el is űzte, de kártékonyságának gátot vetni nem tudta. Az elfogott Tatárok vallák, hogy ők a' 40000 főből álló sereghez tartoznak, mellyet maga a' Khán Nagyvárad ellen vezet. Egynehány nappal később egy más csorda Nagy-Káló vidékét tüzzel vassal kezdé pusztítani, de a' vár' őrizete kirohant, öszszeverte, és rablott zsákmányát elvette tőle, az itt elfogott Tatárok mondák, hogy a' Khán az egygyesült Basákkal Lippát megtámadni igyekezne, egy kiküldött szaguldó csapat pedig olly parantsolattal kovájogna az országban széjjel, hogy azt mentől távolabb csak lehet pusztítaná, és a' királyi sereg hely-

heztetését kifürkészné. Csanád' Arad' Nagylak' kevés számú őrizete a' Tatárokat nem várta-bé, hanem elhagyta helyét, tovább állott.

A' Nagyvezér a' Fő-sereggel Nagyvárad ellen indult. *Báthory* Fejedelem követe az útban találkozott vele, de kisem halgatta a' követség tartalmát, magától elűzte, egyszer is mind tudtára adatá a' fejedelemnek, hogy a' Szultán parancsolatjára, mi-hent Várad meghódolna, azonnal az Erdély fejedelme elűzésére megyen. Látta *Báthory* nyilvános veszálltyét, a' Királynak ajánlotta szövetségét, de itt is hideg választ kapott.

Kassán tartózkodó *Maximilián* Fő-herczeg Szeptember' 18-dikán *Nyári Pál* ezredes kapitányt elküldötte Nagyváradra, ki a' Fő-herczeg nevében sereget, eledelmet, tüzi készületet ígért *Király György* várnagynak, és egyszer'smind a' Császárnak tartozó hűségére emlékeztette. *Báthory* is *Csáky István* által igyekezett a' *Királyt* pártjára keríteni, de se a' várnagy, se a' polgárok az Erdélyiek felől akartak legkissebbet is tudni. *Király* a' fő-, *Korlatovics*, az Alvárnagy, megüzenték *Maximiliánnak*, hogy ők szent kötelességeknek tartják a' várat *Rudolf* számára utolsó lehelletig védelmezni.

Maximilián későbbben Nagyvárad kormányozójának *Redern Melkhiort* nevezte-ki. Ez el is ment a' tokai táborból Szeptember 28-dikán 300 német gyalogsággal, *Isolani Márk* 200 olasz néppel az említett városban. *Nyári Pál* pedig 100 lovas Magyarral igyekezett a' Nagyvezér utját mindaddig elállani, valamig csak a' vár mindennémű fogyatkozásait ki nem pótolná. Végre még 1500 hajdút rendelt a' Fő-herczeg, kik magokkal nevezetes summa pénzt, ágyúkat, tűz szereket, és 24 szekeren eledelmet vittek, de ezen népnek csak egy része jutott el Váradra, mert midőn a' város alá értek,

a' Török azt már körül táborlotta, a' vár' őrizete alig állott 2000 fegyver fogható katonaságból.

Nagyvárad akkoriban a' sebes Körös, és Pecze folyók közt kerekén épült, több tornyokkal erősített fallal volt körülvéve. A' külső köre az erősségnek ötszéget, képzett. Napnyugotról állott a' *csonka*- és a' *fa-bástya*. Éjszokról az *arany*-, napkeletről a' *velencei*-, délről pedig a' *királyfi-bástyák* oltalmazták a' vár' falait. Vizenyős széles árok övedzette körül a' várat. Körös éjszokról, Pecze pedig délfelől bőven árasztotta azt. Nyugotra a' vártól fekszik a' város, ez a' vár felől egészen nyitva volt, nyugotról védelmezte ellenben a' Köröstől a' Peczeig húzott mély vizű árokkal fedett tornyos-fal, éjszaki részét takarta a' Körös, délről pedig a' Pecze. Ezen két utolsó oldalai czövekzettel nem a' legjobban voltak bátorságossá téve.

Csanádnál *Kazim Khán* Tatárjai öszszezsatlák magokat a' Török-sereggel, innét az egész tábor útnak indult, 40 ezernyi számmal által jöttek a' fehér, és fekete Körösön, 29 Szeptemberben Nagyváradtól nem messze tábort ütött. Püspöki helységétől egész a' Hájoi meleg ferdőig terjedett ez el, a' török nép bal, jobb szárnyán a' Tatárok állottak. Mihent a' kitűzött helyhezetben értek, azonnal védő árkokkal elásták magokat. Minden nap szaporodott az ellenséges sereg, 60 ezerre könnyen lehetett számítani. Szeptember' 30-dikán *Redern*, a' kormányzó Várnagy, őrizete csekélysége miatt, és a' város-falai csekélységek végett, a' belső, és külső várost felgyújtatta, népét mind a' várban vitte, 100 fegyveres polgár követte a' katonaságot, és 2 zászlóaly lovas százs-nép *Rubis Gottfried* kormánya alatt. A' Török mihent ezt észre-vette csoportonként nyomult-bé a' Városba, és prédált, akkor kirohant

a' várból 180 hajdú, és a' meglepett rabló Törökök közzül többet száznál lekaszabolt.

Octóber' 1-ső napján támadó battériák' építéséhez fogott a' Nagyvezér, sok száz árkoló munkálkodott, futó árkok ásattak, több harcz gátakat emeltetett, és a' vár árkából a' vizet elzárni igyekezett. Már Október' 2-dikán a' felgyúlt város' romain, és a' déli külvárosban készen voltak a' harczgátak, készen a' batteriák, a' honnét a' várat lőnni még a' nap elkezdették, de a' vár őrizet sem maradt vesztég, a' Török lövését visszazanozta, és a' támadó, 's árkoló ellenségben nem csekély kárt okozott. *Király Györgyre* volt a' fa-bástya, *Nyári Pálra* pedig a' királyfi-bástyának védelme bízva, a' más három bástyákat pedig *Rubis Gotfried* védelmezte. E' nap megesküdt a' magyar, 's német sereg a' várnak álhatatos védelmére, büntetést hoztak az árulók, félénkek, és az ellenséggel czimboraságban cseszkedők ellen. Maga a' Várnagy is megesküdt az őrsereg előtt, hogy ő a' hiv Előjárónak kötelességeit szentül tellyesíti, utolsó emberig a' helyet védelmezni, és a' feladásról még szót sem fog ejteni.

Október' 3-dikán a' déli árkon általevedzett a' Török, felgyújtotta a' fa-bástya czövekzetit (*Pallisaden*), de csak hamar oda siettek a' Magyarok, 's a' gyulladást eloltották. 4-dik, és 5-dikben ismét illy próbát tett az ellenség, de haszontalanul, mivel a' bástya földhányással körül volt véve, azért abban futó árkot ásatott *Király György*, így ezen takart útban magyar örök voltak, és az ellenséget szüntelen szemmel tartották. 6-dikban a' felső malomnál a' Pecze vizét elzárta az ellenség, nem folyt a' vár árkában.

A' falak' erősségétől, az őrsereg' álhatatosságától nyilván várhatta a' Nagyvezér, hogy Nagyvárad'

meghódítása több időt kívánna, mint sem gyanította. Már is az eledelemben szükségét kezdett szenvedni a' Török-sereg; a' végtelen sok esső elrontotta az utat, az eledelem szállítás súlyos lett. Azért több erős Tatár-csapatokat küldözött-szét a' Vezér, hogy a' környékben marhát, gabonát szerezzenek, és a' táborba szállítsák. Ezen rabló csordák között többben a' Káloi-Ecsedi- és Tokai-vár őrizetből, a' Rakomazi táborból szaguldozásra kiküldött Magyarok kezekbe kerültek, a' kirabolható faluk' lakosai pedig elhagyták honnyokat, minden vagyonokkal bátorságosabb helyekre vonták magokat, így a' Török-tábor ezen az úton nem sok eledelmet nyerhetett.

Míg a' Nagyvezér éjjel nappal lövette a' várat, addig a' török tűzagnások földalatti folyosókon a' falakat alá ásni igyekeztek. A' körül-táborlás naplója szerint Október' 6-dika' éjjelen a' nélkül, hogy a' királyfi-bástya őrizete észrevehető, a' Törökök a' fal kigörbedő szegelete alá jutottak. Ezen tunya vigyázatlanságért az őrizeten volt kapitányt és a' népnek tizedikét agyon lövette a' felboszszonkodott Várnagy. Az ellenség' elűzésére a' bástya falairól kötelen bocsájtkoztak-le a' hajdúk, kiverték ugyan az árokból az ellenséget; de már annak menedék helye lévén, nem sokára ismét vizszatért. Október' 8-dikán éjjel a' csonka bástya' szegeletéhez jutottak a' Törökök, nap felkeltekor az örök látták őket nyakig a' vízben álva dolgozni, a' fabástya fokáról lelövöldöztek ugyan többet között; de az elhaltak' számát a' vakmerők azonnal kipótlották, és minden akadályok' ellenére is olly mélyen beásták magokat a' kőfalba, hogy ott a' védők tűzök előtt elég bátorságban voltak. Ekkor a' Várnagy a' királyfi-bástya alá jutott 'Törökök' elűzésére ellenző tűzagnát parancsolt ásatni; de ezen munkának a' föld' tulajdonsága végett, olly csekély

foganatja volt; hogy az illy védelemről egészen le kellete mondani, nyugalommal kénytelen volt tehát várni a' várnagy' az ellenséges tűzagnak fellobbanását. Október' 9-dikén egy magyar nemest küldött *Redern* a' várból Maximilian Fő-herczeghez, mentől előbb segedelmet kért tőle. A' nemes Székely-hidról üzenetet küldött *Redernhez*, mellyben ennek értésére adja, hogy mentől előbb segedelmet várhat. 10-dik Októberb. mind a' két részről egész nap tartott a' lövöldözés. 11-dik. Délfelé a' fa-bástya előtt lévő takart útban volt őrző Magyarokat a' vizsgálódó Törökök álva találták, reájok ütöttek, sokat közzülök levagdaltak, az életben maradtak nagy nehezen a' kirohanó kapun a' bástya belsejében futhattak. A' bástya alját így őrzetlen látván az ellenség a' czövekzet lerontásához fogott, a' bástya alját ásta, ennek következtében a' földhányás az árokban omlott, a' bástya belseje fagerendákból volt öszszerakva, azokat szélbontotta, s így mind inkább beljebb jutott, 30 Török alkalmasan dolgozhatott a' kivájt üregben.

Az említett nap éjjelén a' csonka- és királyfi-bástyák alá fűrt tűzagnak készítésével, megtöltésével, elfojtásával készen lett az ellenség. Október' 12-dikén reggel 7 órakor a' királyfi-bástya alatt, 9 órakor pedig a' csonka alatt fellobbant a' tűzakna, de minden káros foganat nélkül, mivel a' por' ereje a' rozszzul történt elfojtás miatt az akna száján rohant-ki. *Mehemet* azon esetre, hogy ha az akna fellobbanása a' várakozásának megfelelne seregét az ostromra készen tartotta, de mivel semmi részt nem nyitott a' por' ereje, csupán a' fa-bástya vivásához fogott. Iszonyú robajjal rohant-ki a' Jancsár-sereg a' futó árkokból, vívták a' bástyát, de az ör-sereg el nem rettenve védelmezte magát, a' tusa több óráig tartott, mind a' két rész vitézül harczolt, több óráig

kétes volt a' győzelem. *Redern* a' Németeket, *Nyáry* a' Magyarokat lelkesíték, ön vitézségök által példát adtak a' köznépnek. *Szelesty János*, Ügyes tüzmester gyújtó-zsákokat, tüzes csuprokat hányt az összetódult Török-csapatok közzé, azok nagy kárt tettek az ellenségben, a' német lövöldözők is sokakat agyon sújtottak. A' Nagyvezér látta seregének vesztét, fort mérgében, látta a' Törökséget elgyengülve, testi, 's lelki tehetségét elvesztve mind inkább zavarodásban jönni, az ostromtól megszűnést parancsolt, de az ágyúzást kettőztetett erővel folytatni hagyta; Sz. László' magas tornya a' vár' belsejében leomlott, benne fent őrizeten volt Magyarokat romjai közzé temette. A' Jancsárok oldalt rakott emeletekről lövöldöztek a' várfokára, a' védelmezőket onnét elrettentették, mivel veszély nélkül a' várfalon senki nem álhatott, azért *Redern* a' belső ereszen gödröket ásaltott, azokban elrejtve bátorságban lehetett maradni, csak néha kellett egygyik, vagy másiknak a' széjjel tekintés véget ezen védgödrökből kimászni. Még azon nap *Mehemet* a' Körös' jobb partján lévő szőlő-hegyeken batteriákat építtetett, a' mellyekben legnagyobb ágyút vonatta; de a' távolság véget ezen batteriák' tüze a' várban semmi kárt sem okozott. Annál nagyobb veszély fenyegette a' várat a' csonka- és királyi-bástyák alá fúrt tűzaknákból.

Mehemet reménylő egyszer'smind, hogy a' vár-őrserég a' mindennap rosszszabodó helyheztetésétől szorongattatva magát végre feladni nem lenne idegen, azért többször ajánlásokat tett a' Várnagyoknak, szabad elmenetelt ígért a' seregnek, fegyveröket is magokkal vihetik, de a' várból soha választ nem kaphatott, új ostromra készíté tehát seregét. Október' 17-dikén 8 órakor fellobbant a' csonka-bástya alá fúrt tűzakna, ez rőf szélességű reppedést okozott, az özszezüzött fal az árokban dőlt, ezt an-

nyíra betöltötte, hogy rajta száraz lábon átlehete menni. Ostromra rohant a' Török, megmászták a' falromot, egy más csoport pedig a' fa-bástyát vívta. A' csonka-bástya' védlői hatalmasan küszködtek a' romra mind inkább törekedők ellen, az ágyúk a' hátulsóbb, az apró tűz fegyver pedig az ellenség elsőbb rendében tetemes kárt okozott, vissza verve dőltek-le már a' falfokán állók. Most a' Jancsárok rohantak előre, de ezeket is a' keresztyén katonaság *Redern*, és *Nyárytól* felbuzdítva hasonló álhatalossággal fogatta. Már estvéledett, a' Török-sereg még semmit sem nyert, vesztesége érezhető, legvitézebb fegyveresi meghaltak, 8 zászló, melyek már a' falra tűzve voltak, a' Magyarok' kezében került. Megszűnt az ostrom. De a' várőrizet közzül is sokan haltak el, a' 70 esztendő *Király György* is az oltalma alá bizott fa-bástyát derekasan oltalmazta, egy Janicsártól reá lőtt golyó karját, vállát átfúrta; de ő azért a' küzdők' sorában maradott, és a' védelmet igazgatta. *Redern* nem volt ellenére az öreg hős kívánságának, tudta azt, hogy a' köznép milly buzgósággal ragaszkodik ős vezéréhez; de segédül még is *Szelestyei Jánost* rendelte mellé. Nem sokáig élt az öreg Várnagy: ott hol ő annyi példáját mutatta halált nem félő nagy lelkének, Október' 24-dikén hiv katonái közt, sebei sullyától elgyengítve meghalt.

Október' 18-dikán a' csonka- és a' fa-bástyákat újra vívta az ellenség, 3 óráig tartott a' véres tusa, mind a' két részről sok nép veszett-el; végre hátráltak a' Törökök.

Míg a' Török-nép Nagyvárad alatt véresen csatázott, addig a' Tatárok véresen pusztították az egész környéket. Egygyik csapat Belényes völgyében nyomult; a' másik Böszörmény síkját rongálta. Ezen durvák előtt semmi sem volt szent, semmi sem

maradott bántatlan, a' mit magokkal nem hurczolhattak, azt összetörték, felégették, a' legvirágzóbb falukat pusztákká tették.

20-dik Októberben a' királyfi bástya alá fűrt tűzakna lobbant fel, 29 rőfnyi széles rést nyitott az izmos épületen. De az leomlott rom nem volt elegendő a' 160 rőfnyi széles árkot bétölteni, azért hogy a' falhoz utat nyithasson magának *Mehe-met*, üres hordókat, fa-tuskókat, deszka darabokat hányatott a' vízben, ezeket gátkosarakkal megerősítette, földdel megrakatta, s így a' töltést tökéletességre hozta. Most már 3 oldalról vívata a' vezér a' falat, de minden igyekezete foganat nélkül maradott, összetörve kéntelen volt seregét a' futó-árkokban vissza vonni.

Október 21-dikén harmadik repedést szennyvedt a' csonka-bástya, új ostromot kellett kiállani, azon nap a' királyfi- és fa-bástyát is vívta az ellenség, ekkor történt, hogy a' királyfi-bástya boltjában volt tűzpor vigyázatlanságból felgyult, több katonák, tisztek, az őrnagy *Zedlitz*, és az alezredes Gróf *Isolani* veszélyes sebben estek. 22-dik Októbertől 26-dikig minden nap vívta az ellenség a' most említett három bástyát. Október 25-dikén a' Körös hirtelen megáradott, partjain áthatott, az ellenség földvárait elmosta, futó-árkait vízzel öntötte el. Ezen zűrzavarban kirohantak a' Magyarok, de tartós csatában *Redern* népét nem bocsájthata, mivel minden egygyes katona életét kéméllen tanítá őt a' szükség.

A' csonka- és királyfi-bástyák alá új aknát ásott az ellenség, 29-dikben azokat porral megtöltötték. Egy ör-magyar észrevette a' hordókat, a' lerakott zsákok közzé lőtt, fellobbant így az ott lerakott tűzpor, perzselve futott a' láng a' tűzakna nyíltában, a' hol több Török az elfojtással foglala-

toskodott, szétrepett az akna szája, kilobbant belőle minden por, és az ellenséget mind az aknában fulasztotta. 30, és 31-dikén a' csonka-bástya alá ásott aknán folyvást dolgozott az ellenség. Mind a' két nap erősen lőtte egymást a' két ellenfél.

November' 1-sőjén a' csonka-bástya két oldala alá ásott tűzagnak fellobbantak, de egygyik sem felelt meg a' Nagyvezér várakozásának, meg is ostromoltatta a' csonka- fa- és királyfi-bástyákat, de a' Magyarok mindenhol győztek, az ellenséget nem kis veszteséggel visszaverték E' nap a' többi hátrak közt *Rubis György*, Sleziai népével leginkább megkülönböztette magát.

Már mult hónapban, kivált utolján szünet nélkül esett a' zápor, éjszokról hűsen fújt a' zivatar, a' könnyen öltözködött ellenséget igen sanyargatta, ezen kívül mivel a' táborban eldelmet hozni alig lehet, éhség is kezd sanyargatni azt, a' meleg éghajlathoz szokott lovak, és tevék százanként veszték-el, az emberek közt pedig rothasztó kórság terjedett-el, a' 4 héti harc alatt Nagyvárad falainál több 20,000 Török részszerént a' harcban, részszerént betegségben halt meg.

Baszta György vezérlése alatt Rakamaznál számos sereg gyült össze. Kassán betegen tartózkodó Fő-herczeg parancsot küldött oda, hogy *Baszta* a' körül-táborlott várost mentől elébb mentené fel. Meg is indult a' rakamazi tábor, de még alig ért Debreczenig, midőn híre jött, hogy Nagyvárad alól *Mehemet* félben hagyván a' körül-táborlást, azt alkalmasabb időre halasztván, elávozott. November' két első napján a' bateriákból ki-vongatta a' taraczkot, a' városban még éppen állott házakat mind felgyújtatta. 3-dikban reggel vastag köd borítá az egész váradi környéket, ez eltakarván *Mehemet*

mozgását, 40 ezerre fogyott, jobbadon beteg, vagy sebben sinlődő népével elmarsolt. Az magyar' s német őrsereg 4 százra fogyott, elégtelenek voltak ezek az elment ellenség nyugtalanítására, a' melly Szolnokon által Budára, onnét Nándorfehérvárra ment.

Nagyvárad oltalma a' nevezetes hadi tettek közzé tartozik minden esetben, ámbár az őrsereg több nemzetből volt is öszszeszerkeztetve, de még is *Redern'* szerény viselete, igazságos kormányja által egygyesség uralkodott a' népek közt, a' legsúlyosabb parancsolatokat vetélkedve tellyesítették, egymást minden veszélyben segítették. Csak így volt is lehetséges a' rettentő nagy erőnek, olly sokáig ellentállani, olly vakmerő támadásokat vissza verni, és az ellenség minden gyakran jól kiszámlált intézeteit megsemmisíteni. Örökké éljen Nagyvárad' hős védelmezői emléke minden Magyar' szívében.

KISS KÁROLY.

3.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.*(Folytatás.)****Huszonkilentzedik Levél. Polyklét Krántorhoz.****Romának és Görög-Országnak összehasonlítása.*

Alig ment el tőlünk a' számtartó, midőn a' nevezetesebb szolgák egymásután magokat jelentették. Egygyik közülök egy olyan szobába vezetett bennünket, hol mindenféle öltözetek találtattak szép rendben; figyelmetessé tette a' Luciust azoknak sokaságára és válogatott voltára; a' másik az ezüstre viselt gondot, a' harmadik még hivatal nélkül lévén a' könyvek' gyűjtésére 's rendben tartására volt rendelve. Végre az Udvar-mester is megjelent, 's minekutánna magát mint ilyen bémutatta, így szóllott: „Uram, két nap óta semmit sem mulattam-el a' mi házadnak illendő rendbehozására szükséges volt. Tanult szakátsod 's ügyes tselédekid vagynak; mindenféle élelem eránt gondoskodtam; pintzéidet válogatott borok tölük-meg, mikor parantsolod azoknak megkóstolását?” — „Még ma, monda Lucius, hívok egynéhány jó barátokat, kik beiktatásom' napját innepeljék, 's azt akarom, hogy ezek jól megvendégeltessenek.” — „Tsak arra kérelek, felele az Udvar-mester, add tudtomra a' ven-

dégek' számát és rangját, hogy illendő vendégséget készíthessek számodra." — „Itt lesznek, monda Lucius, a' Consul, Flavius Praetor, Messala katonái Tribunus, Genutius Pontifex, és három Senátorok. Ezen számba, monda továbbá reám tekintvén, nem foglalom bé az atyám vendégét, ez az enyim lett; 's ettől fogva úgy nézed őt mint másik uradat." — „Uram, felele amaz, az ilyen vendégek eránt megkülömböztetéssel kell lennünk; ma reggel a' piatzon egy rendkívül való nagyságú — halat láttam. Megfogom azt venni; ez ugyan drága éték lesz; de vagynak olyan esetek, mellyekben a' takarékoságot félre kell tenni." — „Édes Milonom, monda Lucius, azt akarom, hogy asztalom bőséget, de a' bőséggel egygyütt egyszerűséget is mutasson, hogy az étkek válogatottak, de ne felettebb kikeresettek legyenek; 's gyűlölöm az esztelen pompát, mellynek kárhoztatásában az atyám első lenne. Hányszor nem emlékeztetett ez engem egy híres Rómainak ezen mondására: elveszett az a' város, mellyben egy hal olly drágán adatik, mint egy ökör!"

Mihely magán voltunk, így szóllék meghatott szívvel Luciushoz: „Édes Luciusom mindent reménylettem barátságodtól, de megengedj; ha arra kérlek, hogy abban a' mértéken tul ne menj." Mosolygott. „Édes Polykletem, monda, én azt fogom veled tselekedni, a' mit te tselekednél velem, ha én Athenében volnék; határozd-meg magad hol kelljen megállapodnom."

Azon szempillantatban, mellyben neki felelni akarék, félben szakasztanánk minden rendbéli számos polgárok által, kik Consuljok' fijának jöttek szerentsét kívánni. Az egész nap ezeknek elfogadásában tölt-el. Estve felé egymásután érkeztek a' vendégek; a' Consul és a' Senátorok legutólján

jelentek-meg. „Barátim, monda a' Consul, sajnáljuk, hogy várakoztattunk benneteket; fontos dolgok kényszerítettek a' Senátusban tovább egygyütt maradnunk, 's tsak most oszlathattam azt el.” — „Olyanok é ezen dolgok, hogy közölthetnek velünk, kérdé a' katonai Tribunus, vagy talán még most titok? — „Utóbb megfogod azokat tudni, felele hidegen Octavius.” Ezen kevés szókat olly erős hangon mondotta, hogy az egész társaságra nagy benyomást tettek. Mindenek halgattak, 's ezen hallgatás tsak az Udvar-mesternek belépése által szakasztatott félben, ki azt jött jelenteni, hogy az étkek felvannak adva.

A' vatsoráló szobába vezettettünk. Lucius az attyának a' Consuli helyet mutatta-ki; így nevezetik a' középső ágyszéknek utolsó helye, melly azért van a' Consulnak szánva, minthogy onnét könnyebben szólhat mindenekkel, kik vele valami dolgot akarnak közölni. A' többi vendégek, rangjok vagy idősségek szerint foglaltak helyet, 's mindenik megelégedni látszott szomszédjával.

Az étel' kezdetén köröskörül komolyság uralkodott, melly észrevetetlenül elkezdett enyészni. A' beszélgetés elsőben azok között folyt, kik egy ágyszéket foglaltak el; de nem sokára mindenekkel közös lett. Lucius azon sétálásunkról tett említést, mellyel előtte való nap mulattuk magunkat; egynehány szót mondtak az öreg Octavius' ditséretére, 's hosszasán és kedvektelve emlegették pompás szomszédjának ditsősségét. Ezen soká tartó ditséret megsértette Luciust, a' mit illendő ügyességgel észre is vétetett. „Kétség kívül, monda a' Pontifexnek, ez a' gazdag ember valamelly templomot építtetett?” — „Nem, felele, az oltárok' szolgálja; az ő nagy pompájú tékozlásából az Istenek legkisebb részt sem vettek.” — „Hát talán a' Senátus-

ban ékesszóllásával különböztette-meg magát, monda az egygyik Senátornak?" — „Arról semmit sem tudok, felele ez; tsak az jut eszembe, hogy a' kényesebb környülmények között, nem mindenkor a' legtisztességesebb felekezettel tartott." Azután a' katonai Tribunushoz fordulván „hihető, hogy a' hadi-seregekben tette magát hiressé?" — „Mars Istenre mondom, felele ez tüzesen, ha Rómának tsak olyan hadivezérei volnának mint ő, ebből az ablakból megláthatnátok birodalmunk' határszéleit." Végre egy volt Censorhoz szólla: „e' szerint tehát erköltséi' tisztasága és a' haza' törvényeinek tisztelete által kellett magát ajánlania?" — „Kémély-meg a' felelettel, monda ez komor hangon; eleget láttál nála a' mi ezt illeti; nem szükség többet említenem. Ezen szóknál nem tudtam magamat a' mosolygástól megtartóztatni, észrevették, 's kiki, róla mondott elébbeni ítéletét szégyenlén, elhalgatott.

Hogy más tárgyra mehetnénk által, a' második fogás' feladásakor fogta poharát a' katonai Tribunus, 's abból egynehány tsepp bort az asztalra töltvén, így szólla magas hangon: kövessetek engem Barátim, vigyünk itali áldozatot azon új Polgár' Geniussának, kit a' Szabad-köztársaság ujonnan nyert. Melly meglévén mindnyájan segítségül hívták a' Geniust, 's felemelték poharaikat. „Engedjék az Istenek, monda a' Tribunus, hogy ezen jeles familia szünet nélkül újabb tiszteletben részesüljön, 's hogy Octavius' neve századról századra fenn maradván, örök időkig példázó neve legyen a' ditsősségnek 's boldogságnak!" Egy öreg Senátor, ki mind addig halgatott, így kezde Luciushoz szóllani: „fiam, a' haza midőn a' polgári felséges nevet reád ruházza, mint nemes szívű anya jutalmakkal tetéz tégedet, minekelőtte még tőled vala-

melly szolgálatot vett volna. Semmi sem valál; most minden vagy. A' semmiből egygyetlen egy napon a' méltóságok' tellyességére léptél; ezek között egy sins, mellyet új állapotod magában nem foglalna, vagy elérhetővé nem tenne. Sebes és ditsősséges lépésekkel az ország' fejévé tehet, 's minthogy Róma a' világnak parantsol, az a' kit fejének esmer, minden halandók között első. Több rendbéli eszközök vagynak kezedbe adva, hogy ezen ditső tzelra eljuthass. Eleink tsak egygyet esmertek; a' mi időnkbéliek többeket találtak-ki: te választhatsz közöttök. Korosságom, régi méltóságom, 's ez mellyel most felvagyok ruházva, és familiád eránt való szives barátságom, nekem just adnak arra, hogy hozzád így szóljak. Mások más-kép fogják magokat erántad kinyilatkoztatni.' Azután felém fordulván, „hát te, fiatal Görög, monda, nem kívánod é, hogy valaha te is Róma' fiai közzé számláltassál?”

„Uram, felelék én, nekem nem szabad kívánságimmal olly magasau járnom. Athene' gyermeke lévén, minden vágýásomat tsak arra tartozom intézni, hogy azt valaha viszont megláthassam. Tsak hazámban élhetek polgári jussal 's tsak attól kell azt váruom.”

„Tévedésben vagy, monda fennszóval a' katonai Tribunus. Athenét méltán szeretheted azt megvallom, de ugy soha sem lehet azt szeretni, mint Róma szükségesképpen szeretteti magát azokkal, kik törvényei alatt vagynak. Minden Nemzetek' királynéja lévén, mindenkor kész azokat, kik eránta hajlandóságot bizonyítanak, gyermekei' számába béventi, 's hogy őket kegyelmeivel tetézzé, nem vár tőlök egyebet, mint hűszeretetet. E' szerént tehát dajkádnak van jussa háládatósságodra, de szives szeretettel tsak valóságos Anyádnak tartozol.”

„Ugy vagyon monda nagy tüzzel egy felettem lévő vendég, valóban értetlennek kell erre lenned, ha által nem látnád, melly külömbség van azon kötelességek között, mellyeket Róma és saját hazád kívánhatnak tőled.” — Mélyen érzem ezt, felelek én, 's reménylem, soha sem is fogom elfelejteni.” — „Én, így folytatá szavait amaz, a' nélkül, hogy feleletemre ügyelt volna, Proconsulságot viseltem Görög-országban, kötelességem lévén a' reám bizott népek' kormányozásával foglalkozkodni, jól megkellett esmerkednem azoknak külömbféle igazgatásaikkal; az Athenei sem kerülhettem el figyelmemet. Azt kérdelem tőled; millyen kilátást nyit az legjelesebb polgáraitoknak-is? Millyent egyebet, mint a' sors vagy a' fortély által, napjában négy obulusért biróvá tételni; kitsinyenként egygyik törvényszéktől a' másikhoz előmozdítatni, titulusát méltósággá nevedezés nélkül változtatni; talám Archonná lenni, 's azáltal egy kevés ideig tartó 's mindenkor per alatt lévő hatalommal birni 's végre minden tisztségek legmagassabb tetején is egész életére az Areopagus' tagjává választatni. Akkor század magával a' Cythaeron hegyétől fogva a' Suniumi fokig egy akkora tartományra fog nagy gonddal ügyelni, a' mekkorának kormányozását nálunk egy Proquaestor sem vállalná-fel. Illyen nálatok a' legjelesebb polgár' nagyravágyásának is legditsőbb tzelja. Még szerentsés, ha pályafutásában az Ostracismus' kemény ítélete által nem gátoltatik 's nem kényszerítetik azon nyomorult játékszint, hol talentomait gyakorolni akarta, elhagyni. Ellenben, melly nyereséget ígér neked a' Római néppel való egygyesülés! Azon szempillantattól fogva reád nézve minden elérhetővé lesz. Az előtted nyílt pályán minden lépés magasabbra emel annál, a' mi hazádban lehetnél. Ha oskoláitok' böltselkedésével

tápláltatván kívánságaidnak határt tudsz vetni, ugy hazád' védelmezése lehet nagyravágyásod' tzélja; 's akkor annak a' világbiró ország' nevében első tisztviselője lévén százszor több hasznot tehetsz neki, mint tsupa polgár létedre tehetnél."

„Uram, mondék mély tisztelettel a' Consulnak, megengeded é, hogy asztalodnál hazámat védelmezni bátorkodjam?" — „Szóllj ifju ember, felele az; ha a' szabadság valaha Rómából számkivettethetnék-is, ezen házban találná utolsó menedékét."

Akkor a' Proconsulhoz fordulván így szóllék: „távol légyen tőlem, hogy a' Római polgár nevezetnek felséges voltát tagadjam. Mind az, a' mit Rómában láttam, a' Római nép' nagy jussait bizonyítja; 's annak felemelkedett gondolkozása meg-egygyez felséges sorsával; de vallyon kevesebbé volna é tiszteletre méltó, ha szintén birtoka kisebb volna is, mint Attika? Te a' közepszerűséget megveted, 's a' közepszerűség tette igaz ditsőségteket, 's az készített utat fényes szerentsétekre. Melly rény, melly nagyság, melly hősi indulat uralkodott az akkor olly keskeny határok közzé szorított országban! 's akármelly szörnyü kiterjedésüvé lett is ez most, lehet é állítani egész bizonyossággal, hogy annyi igaz polgárok találtatnak benne, mint akkor találtattak. Nem félek vitatni, 's előt- ted is kimondani, hogy a' rény vetette-meg Róma' nagyságának alapját, 's a' szerentse emelte-fel az épületet."

„Vallyon, felele az nagy elevenséggel, midőn ilyen hangon beszélsz azt gondolod-é, hogy Görög-Ország' szép napjaiban élsz? Lehetne-é most nálatok Miltiadeseket, Aristideseket 's Phocionokat találni? A' keskeny határok, mellyek közzé magatokat szorítottátok, nem mentettek-meg benneteket; valamint mi elvesztettük ugy ti is elvesztetté-

tek a' népek' tiszteletére való just; de mi a' hatalmat megtartottuk 's a' nagyságnak minden fényével tündöklünk, ha szintén a' rények' fénye meghomályosodott-is."

„Meglehet, felelék én, hogy már nem szám-lálunk közöttünk azokhoz hasonló férjfiakat a' ki-
ket neveztél; de minthogy intézeteink nem vál-
toztak-meg, 's a' régi nemzeti lélek megmaradott,
lehet hinni hogy hasonló szerentsés környülmé-
nyek, hasonló talentomokat fejtenének-ki. Aratus,
Polybius, Philopomenes sokkal később időben,
mint a' mellyről te szóllottál ujja szülték Görög-
országot; ezeknek hazaszeretete mérséklett gon-
dolkozása; 's haszon-vadászástól ment indulatja
visszavitt bennünket azon hősi időkre, mellyek-
nek valóságos voltát tsaknem kétségbe hozzuk,
minthogy tőlünk igen távol vagynak. A' böltesség
oskolai nálunk még egész fényekben fennállának;
azokban természetekhez alkalmaztatott különböző
utakon a' lelkek ditső gondolatokra emeltetnek-fel,
's ha szintén a' vélekedések külömbsege által azok
egymástól elválasztatnak-is, mind egygyül egygyig
megegyyeznek örökös tzéljokban, melly nem egyéb,
mint a' közjó' szeretete 's az egyes emberek
boldogságának előmozdítása. Talán egygyet értek
veled abban, hogy Görög-ország észrevehetetlenül
leesett azon magas pontról, mellyre magát fel-
emelte; de ez a' mindent emésztő idő' munkája.
Századok kívántattak ahoz, hogy a' mi intézeteink
tsak valamennyire is megromoljanak, mig Rómá-
ban tsak egynéhány esztendő is elégségesek vol-
tak, erköltseiket egészen megváltoztatni. Ti nála-
tok az öregek egészen más néphez látszanak tar-
tozni; ugy látszik, mintha azokat több századnyi
időköz választaná-el gyermekeiktől. Ha története-
ket jól tanultam, a' második Punus háború' sze-

rentsés kimenetele okozta ezen nagy változást. A' ti egész Nemzetek, megszabadulván az olly szükség ellenállástól, úgy szólván a' világ' királyi-székébe ült, 's fejedelemmé lévén valósággal annak határtalan kívánságaival-is bír."

Ekkor a' Consul felkelvén helyéből így szólla: „tagadhatatlan, hogy a' szerentsés állapot elváltoztatta erköltseinket, de vigyázz fiatal Görög, előmenetelünket ne tulajdonítsd a' tsupa vak szerentsének. Egy szerentsés vagy szerentsétlen háború, egy megnyert vagy elvesztett ütközet nem határozza-el valamelly nagy birodalomnak sorsát; ez tsak intézetei' természetének köszöni felemelkedését vagy lealacsonyodását. A' törvények' ereje teszi valamelly ország' erejét; ha azok erősek, akkor virágzik, ha gyengék, lankad, 's ha rosszak, elenyészik. Vagynak természetek szerint hadakozásra termett, vagy félénk lelkes vagy lelketlen, nagyra törekedő vagy nyugalom szerető népek; a' törvények saját természetekkel ellenkező tulajdonságokat lehellnek beléjük, 's az ilyen népeknek előre vagy hátra menését igazgatások' természete sietteti. Hijában emelte Macedoniát Sándor a' hatalom' tetejére; ő nem volt törvényszerző; ditsősége tsak személyéhez volt kötve, 's nem szállott-által örökségül következőire. Egy hős a' legtudatlanabb Nemzet között-is támadhat; meghal; 's tsak neve marad-fenn."

„Rómában ellenben a' hódoltatásokat mindenkör megelőzték a' törvények, mellyek a' vallást, a' közös és különös jussokat 's a' Haza eránt való kötelességeket magokban foglalták. Nálunk a' törvény-könyv regulázza a' Senátus' végzéseit, az vezérli a' népet választásaiban, az mondat ítéletet a' népek' sorsáról, szintén úgy, mint a' legalsó polgár jussairól, 's ha az ítélet néha igazságtalan is,

kutfeje mindég tiszta. Okfejeink változhatatlanok, előmenetelünk állhatatos lesz. Valamint a' Capitolium kősziklára, úgy a' Római birodalom törvényekre van építve; nem rontathatik-le máskép, hanem csak a' természet' felfordulása által."

„Azon külömbféle képek között, mellyeket a' népek' történetei mutatnak, vagynak némelly Nemzetek, mellyek a' világ' játékszinén a' nélkül, hogy nagy embereket szültek volna, nevezetesekké lettek, 's nagy kiterjedésű hatalommal bírtak, ha bár törvényeik hijánosok voltak-is. Ezek a' kereskedő Nemzetek, mellyek még inkább törekednek nagyságra, mint egyebek; de kevesebbé felséges gondolkozásuak lévén, csak a' gazdagság által akarnak arra jutni. Hirtelen tévén szert rendkívül való bőségre, kevélyekké és igazságtalanokká lesznek. Elbizván magokat vagyonokban, azt hiszik, hogy akarmelly nagy dolgokat is véghez vihetnek, hogy azt; a' mit aranyokkal egyszer megnyertek, mindenkor megnyerhetik; 's többre vágyván, minden Nemzetek' jussait megtámadják. A' melly mértékben magoknak új ellenségeket szereznek, természeti következés szerént ugyan abban a' mértékben elvesztik az ellentállásra szükséges eszközöket. A' szorgalom 's iparkodás nevedett, de a' bátorság és vitézség meggyengült, a' haza-szeretetének tüze elaludt; nints többé Nemzeti-katonaság. A' zsoldosok, kik annak helyét elfoglalják, szünet nélkül telhetetlenebbek lesznek, vagy elárulják azt az ügyet, mellyet védelmeznie kellene. Egyfelől az ellenségek mindennel bírnak, a' minek egy igen szerentsés nép hijával van, másfelől mindennek hijával van, a' mivel ez bir. Végre a' háboru kiűt, a' hariz elkezdődik, a' kintsek megtartásának kívánságát fellyül haladja a' több kintsre vágyás; 's ezen népek, mellyek elébb ditsősségek' fénnnyével vakították a'

világ' szemét, most mélyen süllyedésekkel okoznak neki bámulást. Így enyészett-el Tyrus és a' kevély Carthagó; így fognak elenyészni mind azon népek, mellyek hatalmokat mulékony gazdagságra építik, 's mellyek azt tzéljokká teszik, holott tsak eszköznek kellene tartani, 's mellyek azt gondolják, hogy erőre tesznek szert, minthogy hadi-seregeket pénzen vásárolnak."

„Végre más Nemzetek, mellyek talán igazságosabbak mint a' Romaiak, 's bőltsebbek mint a' Carthagóbéliek, ellenkező útát választottak. Mig egyebek nagyobbodni törekedtek, ők tsak állandóságot kerestek. Ez volt szüntelen tzéljok azon jeles elméjű férjfiaknak, kik nekik törvényeket adtak. Illyen volt Görög-ország! Azon számos népek, mellyekből áll, tsak arra törekedtek, hogy egymás eránt függetlenségben maradjanak, 's ha bár magános hasznok sokszor ellenkezésben volt-is, egy szent szövetség által mindenkor meggátolták egygyik népnek a' másiktól való elnyomattatását. Egymásután mindnyájan szert tettek a' legfőbb rangra, a' nélkül, hogy egygyik is azt megtarthatta volna; a' hatalmasabbakat a' bőlt szomszédok hátrálták győzdelmeik' folyamatjában; az erőtlenebbik felemeltett hanyatlásából. A' ti legnagyobb hódoltatásaitok Görög-országon kívül történtek, 's az illyen hadakozásokban, mellyek rendszerént igen nagy vigyázással folytattattak, nem annyira törekedtek tartományaitok, hogy magokat nagyobbítsák, mint arra, hogy magoknak adófizetőket szerezzenek. De mint-hogy az emberi lélek mindenkor a' tökéletlenség' bélyegét viselni kénytelen, a' ti törvényszerzőitek sem néztek saját hazájoknak határin tul; egyedül a' Persák' királya vonhatta figyelmeket magára; 's mig az Amphictyonok Görög-ország dolgainak elrendelésével foglalatoskodtak, Macedonia titkon lántzokat

készített számára. Népeitek későn látván-által igaz hasznokat, hijában próbálták azt védelmezni, 's egy külföldi ditső táborozás miatt, melly egy régi ellen-ségen bosszút állott, elfelejtették otthonni veszteségeket. Annak, ki magát akaratjok ellen fejekké tette, halála által hirtelen szabadokká lévén, egyedül alacsony irigykedéstől voltak elfoglalva; 's alig vették észre azt a' veszedelmet, mellyet reájok a' Rómaiak' előmenetele hozott. A' hajdan erejéről 's eszéről olly híres Görög-ország tsaknem azonnal járomba vettetett, mihelyt megtámadtatott; ollyan népek lettek meggyőzői, mellyeket alig esmert."

„Ezen rövid vizsgálát, így folytatá szavait, elégséges általláttatni veled, hogy egy nagy Nemzet, mellynek intézetei erővel tellyesek, még akkor is nevekedhetik, mikor eredeti rénye elenyészell; 's hogy másfelől a' kitsiny ország sem érdemel azért megvetést, hogy nagyravágyásának maga határokat szabott."

„Uram, így szóllék én, minekutánna beszédét elvégezte, olly igazságos vagy mindenik nép eránt, hogy beszédedhez semmit sem tehetek hozzá. Nyilt szívvel megvallom ezt a' vétket, mellyel törvényszerzőinket vádolod. Ezek a' népeket tsak tsinosodások léptsője szerént betsülvén, nem gondolták-meg, melly rettenetes lehet azoknak fiatal kora. Gyászos tévelygés, melly Görög-országot elvesztette! De ki mer felelni, hogy ugyan azon okok nem szülnek-é valaha ugyan illyen következtetéseket, és hogy a' Rómaiak' birodalma nem fog-é utóbb még most esméretlen népek által megrendíteni? A' Cimbrusok veszedelemmel fenyegették Rómát, 's azon tartományok, mellyek ezen romlást árasztották reátok, egészen esmeretlenek' előttetek. De miért vádoljuk az embereket ott a' hol a' sors parantsol? Talán az a' mit vigyázatlanságunknak tulaj-

donítunk, már az idők' kezdete előtt el volt végezve az Istenek által. Talán azt akarják ezek, hogy egygyik népnek tapasztalása mindenkor egészen elveszzen a' másakra nézve; hogy mindnyájan a' szerentse' és szerentsétlenség' körét egyeránt megjárják, és hogy mindnyájan elenyészsenek mikor a' sor reájok kerül. Ha ez így van, valamint, mind a' kevély Tiberis, mind a' tsekélyebb Cephissus a' véghetetlen tengerben egyeránt eltűnnek, ugy Athéne és Róma is az idők' örvényébe elfognak merülni, de nagyságok' emlékezete örökre fennmarad az emberek között, 's ezek mindeniknek kimutatják valóságos rangjokat." —

S. K. J.

4.

Eszmélkedés a' Világról.

A' szüntelen munkálkodó emberi észnek nem lehet gyönyörűebb, és felségesebb foglalatossága, mintha a' mindenségnek legcsudálatosabb titkai-ban elmerülve eszmélkedik; gyengék ugyan testi érzékeink, de ha a' csillagos égre vetjük szemeinket, lelkünk elhájolva csudálja azon végzetetlen táborn, mellynek kiterjedését tehetségeinek minden erejével sem képes felfogni — előtte áll tudniillik egy felséges alkotmány, mellynek körét meg nem mérheti, mellynek határait ki nem ismérheti ha nem mintegy elvész benne, és a' nagy mindenséget, mellyet csak bámulni tud, bátor egyszóval *Világnak* nevezni; ez ki méríthetetlen tárgy, de a' mindég fellyebb fellyeb törekedő lélek, megismer-vén jóllehet tulajdon határozottságát, egy fentebbi ragyogványnak vezérlő sugarával eltelvén merni tanul, és a' tudni valóknak tárházában gyönyörűség-gel andalog.

A' világ nem össze halmozott tára az egy-yes, rideg, és egymásmellett álló tárgyoknak, hanem egy egész, mellyet az össze-függés, 's egymásba művelő erő lelkesít, itt minden egy, mindenhol a' szent rend, és a' legegyszerűsebb összefogás uralkodik; a' milliommnyi napok körülöttök forgó bujdosóikkal össze-függésben állanak, legyenek bár egymástól távozva, legyenek bár meg-

mérhetetlen távolságra egymástól, még is a' természetnek változhatatlan törvényre szerint béfo-lyások által egymásba munkállódnak. Ha a' bujdosókról, melyek tulajdon napjaik körül lebegnek, azoknak kölcsönözött fényekről, azoknak számok-ról, nagyságokról, és távolságokról akarnánk szól-lani, a' szó szűke miatt kellene némulnunk — azt ugyan látjuk, hogy mindenhol egység uralko-dik, így hát kell egy királyi napnak lenni, mely-nek mintegy tronussa körül a' többi napok bujdo-sóikkal együtt az örök lénytől kiszabott törvény szerint lebegjenek, ezen közép pontot a' mi sze-meink nem láthatják, míg a' homálynak hályoga egy boldogabb átköltözéssel szemeinkről le nem esik. — A' világnak úgy kell a' gondolkodó ész-nek ítélő-széke előtt látszatni, mintegy megmér-hetetlen nagyságu temploma az Istenségnek, mely-nek számtalan tornáczai zengnek az imádó dicsé-retektől, melyeket az okos, de határozott lények bocsájtanak a' Mindenható-, és Véghetetlenségnek zsámolyához, és így az örökkén valónak imádása egy szent szövetségbe szövi őket — nem is más a' világ, mint egy kegyes Atyának háza, melyben az okos teremtmények testvérek, és a' legjobb Atyának szeretett gyermekei.

A' természetben nincs semmi hiány, minden a' mi csak van a' világon egymásba kapcsolva egy véghetetlen lántzot tesz, ezen láncznak a' legalsóbb tagocskája össze-kötetésben vagyon a' legfelsőbbel, a' legalacsonyabb porocska legfényesebb nappal, a' leghitványabb féreg felségesebb teremtménnyel szö-vetségben áll, gyengék ennek állatlásására a' mi érzékeink, de akár merre tekintünk akár gondola-tunkkal, akár szemeinkkel, mindenütt erőt, és éle-tet tapasztalunk — bámuljuk azon erőt, melly a' min-denséget mozgásban tartja, csudáljuk a' bujdosók-

nak napjok körül rendes forgásokat, kiragadtatunk, ha azon közép-pontról eszmélkedünk, melly körül az egész mindenség megfordul; — de vallyon nagyobb világosságban vagyunk e' földünk körül? egy viz-csepp, egy levél-féreg szintannyi kis világot bámultat velünk, mellyben ezernyi élők lakoznak, mellyeknek észre vesszük rendes állati tagjaikat, és az élet művök legczélerányosabb eszközeit, ha szemünket mesterséges eszköz által feszítjük, vallyon ezeken bámuljunk e inkább, mint az égi testek' temérdek tetemein? Oh véghetetlen tengere a' lényeknek! elmerül benned a' halandó, ha mélyebben merészel beléd hatni, áltgázolhatatlan örvény az, melly a' lényeknek létét, létjeknek kifejlődését sűrű homályba leplezi.

A' nagy mindenségnek földünk egy kis részecskéje, melly közönséges hazája az embernek, valamint a' világnak minden részei egymással közös függésben állanak, ugy földünknek minden lakossai, és részei egymásba hatnak, és így azon véghetetlen láncznak melly mindent egybe foglal, egy részét teszik, ezen földi alkotásnak legfelsőbb czimere az ember, ő csukja bé a' földi alkotmányok' lánczának felső és végső tagocskáját, de egyszer'smint a' fentebbi lényeket elkezdi, így tehát reánk nézve az alkotás két egymásba fogódzó rendjének közép tartalmát teszi az ember. Az ember itteni lakásában körül vagyon véve a' természet csudáitól, feje felett lángol egész pompában a' világosságnak, és melegnek szülő anyja a' nap, lábai alatt szemléli a' földet olly annyira ékesítő külömbféle virágokat, szóval mindenütt jót, szépet, és tökéletest tapasztal — vallyon ezen gyönyörűségek kertjének látszó lakjában fogja e létének vég határát elérni? éppen nem — mert az okosan művelő erő egy véghetetlen jósnak bölcs kór-

mányozása alatt munkálkodni meg nem szűnhet, vissza felé lépni néki nem szabad, mert a' semmiségbe rohanna léte' körében körül botorkálnia nem lehet, mert így valódi munkálkodásától megszűnne, kell tehát előtte egy oly új állapotnak lenni, melly törekedésének célja, és tehetségeinek feszítő, egyszer'smint kielégítő pályája legyen.

Az embert két egymástól különböző rész alkotja: a' föld eleme állatiaságának, a' lélek képe Teremtőjének, mint állat a' földhöz nagyon szorítva, lelki halhatatlanságának pedig magát kebelében hordozza, mellynek tökéletes kifejlésére a' föld elégtelen, egy más növényes kert kíváncsítik tehát reá. A' föld mint állatnak szükségeit kielégíti, ki tehát a' földön egészen kielégedett járda, csak állatiaság uralkodik benne, mert a' lélek kielégítésére illy szoros korlatok szűkek, mi helyt ez valamely nemesebb, és felségesebb gerjedelmekre tüzesedik; tüstént látja, hogy előtte minden tökéletlen, és darabos — a' mi felséges, soha nem végződik e' földön, a' mi tiszta, ritkán nyer állandóságot, és tartóságot — lelki tehetségeinkre, és szívbeli hajlandóságainkra ezen föld csak gyákorló, és próbálgató hely; békabizonyítja ezt az emberiségnek akár sorsáról, akár iparkodásáról, akár zavarodásáról szöllő történet. Imitt amott feltűnt egy egy lelkes bölcs, egy egy példás életű jámbor, 's terjesztették a' viszontagságok hullámjai közt gondolatjokat, javallatjokat, és nemes tetteiket, ezek közzül némellyek ugyan az épséget torló habok között fel 's alá hanyattlattak, 's forogtak, de a' balgatagság' ár vize elragadta azokat, mert a' józan okosság' javallatit balgatagok nyerték örökségül, és a' nagy lelkek' kincseit bitang tékozlók elpazarlották, és így a' nagy cél dugába dült.

Nem várhatja az ember vágyódásainak kielégítését e' földön, nem félhet tehát, hogy a' földipálya legyen létének határa, mert valamint a' föld nem maradhat örökké tartó műhelye a' mesterségeknek, örökké tartó kertje a' növényeknek; ugy ezen sár-lak, mellyben járdalunk, nem lehet örökké eszköze kifejlődésünknek, elérjük végre azt a' pontot, mellyen lelkünknek ezen vastag földi lakja elégtelen lészen lelkünk fellyebbi tökéletességének ki nyilatkoztatására. Megjelenünk, és eltűnünk, minden pillantat ezereket hoz e földre, és ezereket ragad-el róla. Az állat ki-éli magát, ha bár élte céljára rendelt esztendőket egészen nem is érte el, mégis belső célját meghaladta, tehetségei kifejlődtek, és az lett, minek lennie kellett, egyedül az ember vagyon ellenmondásban magával, és a' földel, mivel bár melly igen kifejlődjének is tehetségei, még is létének csak bimbójában rejtezik, még akkor is, midőn a' mi véleményünk szerint megérett korban költözik által e' világról, létének csecsemős kovát alig halladta-meg, mellynek nyilván való oka ez: az ember földi állapotja' utolsó pontjának léte kezdete a' másik állapot' létének, mellyre nézve ő e földön csak gyermeki gyakorlásban tűn elő, és így magával egyszerre két világot állít elő.

A' földön lakozó embernek leghatalmasabb része az állatiság, az igaz és tiszta emberiségnek csak magvát hozta magával e világra, melly benne csak nagy munkásság, és polgár-társainak nagy fáradozása által fejlik ki kicsinyenként, — oh melly kevésnél fejlik az ki valódi móddal, és még a' legjobbnál is, és legbölcsebbnél is melly igen gyenge, és töredékeny az! az embernek egész életében az állatiság akar uralkodni, és leg többen hódolnak néki — ha a' lélek fellyebb akar emelkedni, ha a' szív' sza-

badabb körében akar enyelegni, tüstént az állatiság földhez szegezni iparkodik őket, 's mivel az érzékeny teremtménynek a' jelenvaló mindenkor kecsgetőbb a' távol lévönél, 's mivel a' látható hatalmasabban munkálkodik, mint a' láthatatlan, könnyű kitalálni, mellyik felén billenik-fel az egygyenletnek serpenyője. — A' mi életünk tehát harc e' földön, a' tiszta és halhatatlan emberiségnek virágja az állatiságon vett győzödelem, melly a' száz harcokon győzedelmesen bajvivó bajnoknak elhervadhatatlan koszorúja, — minnyájan futjuk pályánkat, a' pályafutóknak végső czélul áll a' tiszta erkölcs, a' győzőknek koszorújuk elkészül a' halálkor.

Ila a' fentebbi okos lények reánk tekintenek, ugy látszatunk nékiek, mint minékünk látszatnak a' porban mulatságos, és játékot találó gyermek, igen csekélységnek véljük ugyan foglalatosságokat és mosolyogjuk, de azért megnem vetjük őket, jól látják ezen fentebbi valóságok gyengeségeinket, gyarlóságunkat, botlásainkat, sőt balgatagságunkat is, de átlátják egyszer'smint azon lánczat, melly a' mindenséget szemenként magában foglalja, látják vélők való összekapcsoltatásunkat, és tökéletességökre törekedő szándékunkat, azért botlásainkért sajnálhatnak ugyan bennünket, de megnem vethetnek; megbottunk ugyan, de a' Mindenhatónak elegendő írja van irgalmassága' kincs-tarában, melly megörvösolja a' sebeket, és égi balzsamjával erősíti a' bajnokokat. — Valóban a' fentebbi okos lények a' mi feleink minket jobban, és tisztábban szeretnek, mint mi sohajtozhatunk utánnok, és szerethetjük őket, mert a' mi állapotunkat tisztábban által látják, mi csak azt tudjuk, hogy ő reájok nézve már elmúlt az időnek nyoma, 's minden egyeneltenségek kiegyene-

síttettek előttök, és így erántunk mint munkás feleik eránt ők részvételöket táplálják — látják a' hozzájuk közelgetőknek lépéseit, 's hathatósan felsegítik a' megcsuszamlóknak botlásait, — csak egy lépést tehát fellyebb! az elnyömatott lélek szababban lehel, és az elroncsolt szív könnyebben piheg.

A' ki a' világot így tekintí, nem rettenhet meg, midőn a' halál' angyala földi élte' elnyugtán az áltköltözés' poharát nyújtja, mert ki ne kívánna a' gyermeki bölcsőt az élet' delével felváltani, ki ne ohajtana egy igazán szerető Atyának kebléhez közelébb járulni — örvendez az értelmes gazda, midőn fáradozásai után bő aratással gazdagítja csü-reit, vallyon mi rettenjünk-e' fáradozásunk jutalmául? azon bennünk lakozó nemesebb rész, melly már e' földet csudáival előnti, mit fog mivelní fényesebb körében? nem halhatunk mi el egészen, ha Isten van, ha az erkölcs, ha a' természetnek szent törvényei, ha a' megtestesült Istenségnek csudálatos, és legtökéletesebb rendszabásai állanak, ezeket pedig ki fogja kétségbe hozni?

Kellemetes andalgás valóban a' világról való eszmélkedés, mellynek ösztöne valóban mindegyikünket nógatja, mert bár alig kezdjen is az észnek világa ki hatni, már is a' világnak alkotója érdekli azt, és külömbféle kérdések megfejtésével kíván éles szomjan segíteni — fejtegeti is, és hogy álló-pontra találjon, kész még a' képzelődésnek mesés tüneményeit is felfogni, és a' józan okosság ítélete' helyébe tenni, de abból is az emberi lélek munkássága tetszik ki. Mulatságra inkább, mint fontolgatásra valók némelly vadabb népek' véleményjei a' Mindenségről, én itt csak a' Grönlandusokéit akarom fel hozni, mellyeket Cranznak Grönlandiáról irt könyvében találtam fel, — a' kérdések a'

Mindenségről szóllanak, mellyek az egygyügyű éjszaki népség illy formán felelget:

Kérdés: Ki teremtetten az eget, földet, és mind azt, a' mit láttak?

Felelet: Mi azt nem tudjuk, azon embert nem ismérjük, de azt az egyet tudjuk, hogy nagyon hatalmas embernek kell lennie; vagy pedig minden öröktől fogva nagyon, és örökké tart.

Kérdés: Hát lelketek van e?

Felelet: Igen is van; hanem ez elfogyhat, és meggyarapulhat; a' mi *Angikoksunk* megfolyozhatja, és megújíthatja azt, ha elvész, vissza adhatja, ha beteges, felcserélheti más gyors, vidám lélekkel, mellyet valamelly nyulból, nyargalóczból, madárból, vagy kis gyermekből vesz ki. Ha elutazunk egy távolságra, lelkünk gyakorta otthon marad, midőn éjjel aluszunk, lelkünk ki vándorol testünkből, s vagy vadászni, vagy tánczolni, vagy látogatásképpen megy, testünk pedig egészségesen fekszik.

Kérdés: Hát halál után hová költözik?

Felelet: Akkor átköltözik egy boldogabb helyre, tudniillik a' tenger mélységébe, ott lakik *Torngarsuek* annyával együtt, ott szüntelen való nyár, és gyönyörű verőfény uralkodik, az éj pedig soha nem szomorítja a' lakosokat, bőven vannak ott madarak, halak, tengeri kutyák, nyargalóczók, mellyeket fáradság nélkül lehet fogni, vagy már készen főzve egy nagy bográcsban találhatni.

Kérdés: És minden ember oda jut?

Felelet: Éppen nem — oda csak a' jó emberek mennek, azok tudniillik, kik alkalmasak a' munkára, kik nagy tetteket vittek véghez, kik sok czethalat és tengeri kutyát fogtak, kik sok veszedelmet kiállottak, vagy a' tengerbe veszttek, vagy szülésben meghaltak. s a' t.

Kérdés: Miképpen jutnak ezek oda?

Felelet: Nem könnyen, mivel öt vagy több napokig is folyvást egy zordon kőszirton kell nékiek lemászkalni, melly a' sok csuszamlásoktól egészen véres már.

Kérdés: Látjátok e azon szép égi testeket? vallyon nem lessz e' ott a' mi jövőendő lakhelyünk?

Felelet: Igen — ott is lessz a' legfelsőbb égben, magosan fent a' szivárványon felül, az oda való átköltözés pedig könnyű és sebes ugyan-nyira, hogy ugyan azon eggy estve a' hold világánál (melly hasonlóképpen Grönlandiai volt) a' lélek tulajdon szállásán megpihenhet, a' többi lelkekkel laptást játszhat, és tánczolhat, az lelkeknek ezen tánczolások, és laptázások teszi az éjszaki fényt.

Kérdés: Más külömben mit csinálnak oda fent?

Felelet: Sátor alatt laknak egy nagy tenger mellett, mellyben a' sok hal, és madár csak úgy pezseg — midőn ezen tenger kiárad, akkor esik az eső e' földön, ha pedig majd egyszer gátjait ált' szakasztja, akkor leszen a' közönséges viz-özön. Egyátaljában az égbe csak hitvány, és tunya emberek mennek, mivel a' szorgalmatosokká egyedül a' tenger mélysége. Oda fent a' lelkek gyakorta koplalnak, mi okból soványok is, és erőtlének, az égnek pedig sebes forgása miatt sóha nincs nyugtok, — rossz emberek, és boszorkányok jönnek oda, hollóktól kinoztattnak, a' hajokból ki sem űzhetik őket.

Kérdés: Mit gondoltok, az emberi Nemzet mint származott?

Felelet: Az első ember *Kallak* a' földből származott, azután pedig az aszszony ennek hüvelkjéből lett. Egy Grönlandiai aszszony egyszer rémet szült, szült pedig *Kablünétot* (melly külföldit, és kutyát jelent) azért a' külföldiek olly kaczerok és szaporák.

Kérdés: Hát a' világ örökké tart?

Felelet: Már egyszer felfordult, és az emberek megfulladtak, még is egy megszabadult, és botjával a' földre csapott, 's elő ugrott egy aszszony is, 's ketten bé töltötték az egész földet újra, most még csak nyugszik ez gyámjain, hanem vénsége miatt már pudvás, azért többször lehet hallani ropogását, már régen össze is omlott volna, ha csak Angikoksunk nem foltozgatná.

Kérdés: Hanem mit tartatok azon szép csillagokról?

Felelet: Azok ez előtte mind Grönlandiaiak vagy pedig állatok voltak, de különös esetek miatt oda költözködtek, az ő halavány, vagy piros fény mellyel fénylenek, eledelek' különségétől vagyon. Nézd azon két össze találkozó, két aszszonyok, kik egymást látogatják; ezen futó csillag egy a' látogatásra menő lelkek közzül; ezen nagy csillag (gönczöl szekere) egy nyargalocz, azon hét csillagok pedig (fias tyuk) kutyák, mellyek medvét üznek, azok pedig ott (Orion öve) olly elvadultak, kik a' tengeri kutya fogásból haza nem találhattak, 's a' csillag alá jöttek nyugodni. A' hold pedig, és a' nap két testvérek. *Malinát* setében üzte a' bátyja, és futás által akarta magát menteni, felszállott, és Nap lett belőle, *Aninga* utánna eredt, azomban Hold lett belőle, most is mint egyre körül futkos *Aninga*, hogy a' szüz *Malinát* elérje, de hiába — *Aninga* ha elfárad, és elalszik (hold újuláskor) kimegy tengeri kutya vadászatra, egynéhány nap mulva vissza jöven olly kövér lessz, mint az előtt (hold töltekor) örül, ha valamelly aszszony meg hal, *Malina* pedig kedvét leli a' férfiak halálában, 's a' t.

5.

Válasz az 1830-dik eszt. F. M. Or. Minerva' III-dik Kötetének 132. és 133. lapjain álló philologiai kérdésre.

Quando sine injuria contra vitia scribitur, qui irascitur, accusator sui est. *Hieronymus.*

A' nemzeti nyelv' bece már önmagával hozza ama' szent kötelességet, hogy annak ügyében tett kérdéseket válasz nélkül ne hagyjunk, akkor különösen ne, mikor a' Kérdezőt gondolatiban tévelyegni tapasztaljuk. Minervánk' érintett kötetében 's lapjain, a' Kérdező philologus hazánkfiait szólítja-fel válaszra; 's minekutánna magamnál jelesebb Philologusok erre felelni elmulaszták, én kívántam e' hiányt kipótlani, elhitetvén velem emberi gyarlóságom azt, hogy a' nyelv' ügye körül hazafiúi tartózkodásból tett fáradozásimért, Philologusnak tarthatom én is magamat. Egyéb nyelvtudós Íróársim nem azért mellőzék-el a' választ, mintha megnem érdemlené a' tárgy; hanem mivel azt hitték, a' mit én, hogy t. i. a' ki már annyi idő óta ír mint a' Kérdező, 's még is olly rettentő nyelvtudománybeli fogyatkozást mutat irományiban és az említett helyen álló jegyzetében, olly Író úgy is nehéz lenne jó Philologussá tenni; tehát a' válasz helyett inkább egygyet mosolygának a' Kérdező nyelvphilosophiáján. A' mi az elmosolyodást illeti, magam is azokkal tarték; de a' választ szükségesnek látván, itt adom azt egész őszinteséggel, hogy a' Kérdező maga is utba igazíttassék tétovázásiból, minekelőtte

példáján netalán valamely kezdő Író is elindúlna; 's hogy a' miben ragyogó elmésséget képzel bírni, lássa 's ismerje-meg abban ügyetlenségét, melyet akármely álruha sem tudna a' tanult elmének éleslátása előtt eltitkolni. Ha senki nem felelne, azt gondolhatná a' Kérdező, hogy tacentes consentire videntur. Három hónapig vártam felszóllított Philologusinktól feleletet, de minthogy nem jött, és a' Kérdező még nem convincált bennünket, tehát még jókor lesz compareálnom, mint Ügyészeink szoktanak beszélni, — ha elmúlt is a' Quindena.

A' Kérdező' jegyzete, szóról szóra, betűről betűre, így van:

„*Belőle.* Vallyon ez a' szó nem hibásan vagy-e így szokásba véve; és nem kellene-e neki a' hozzá rokon-szók (tőle, róla, analogiája szerint) így ejteni: bőlem, bőled, bőle? Legalább a' *től* és *ról* nem így mozognak: tölőlem, rolólam, (belőlem). — Mint tetszik ez az észrevétel philologus Hazafiainknak?”

Ha némely Kritikusaink' példájára nekem is szokásom volna kérdő- 's felkiáltó- jelekkel czáfolni, tehát e' híven lemásolt jegyzet után oda ír-nék néhány? és! jeleket, 's nem szólnék semmit; de a' Magyar azt mondja: *Szóból ért az ember.* 'S nagyon helyesen! Ugyan azért gondolkozzunk nyelvtudományosan és systematice, 's állítsunk ellenébe a' jegyzetben kitűzött okoskodásnak visszaverhetlen okokat. Lássunk tehát dologhoz! megtartván a' logikai rendet is.

1-ső Kérdés. „*Belőle.* Vallyon ez a' szó nem hibásan vagy-e így szokásba véve?”

Erre laconice csak azt feleljük: *Nem!* Okainkat előhoznunk a' második kérdésre adandó válaszban leend legczélirányosabb. Ugyan azért:

2-dik Kérdés. „Nem kellene-e neki a' hozzá rokon-szók (tőle, róla, analogiája szerint így ejteni: bölem, böled, böle? Legalább a' től ésról nem így mozognak: tölöllem, rolólam, (belöllem).”

A' melly tagadó részecskével a' Kérdező itteni kérdését megnyitja, ugyan azzal felelünk neki most is; t. i. *Nem!* — Józanlátású Nyelvtudós illy esetben a' rokon-szók között is megtudja különböztetni az első lineabeli rokonságot a' csak távolabbi sógorságtól. Mert olly analogia, minőt itt a' Kérdező említ, nem mással, mint egyedül az alaptalan nyelvtudomány miatt zavarba jött fővel lehet állapítani. — Ezen szavakat: *tól,ról, a' belől*hez hasonlítani, éppen annyi, mint a' repülő-halat a' madarak' osztályába helyezni, azért, hogy a' víz felett egy kis távolságra el tud repülni. Ha *tölöl, rolól*, létezne a' sokaktól kinzott magyar nyelv' világában, bizonynyal így mozognának ezek akkor: *tölöllem, rolólam*; de minekutána ez maiglan csak *tól,ról*, maradt, *tölem, töled, töle*; *rólam, rólad, róla* fog belőle lenni, a' nélkül, hogy ennél fogva vakmerőséget vennénk, a' *belöllem* szónak — a' Kérdező' fonák nyelvtudománya szerint — *bölem*-mel való nevetséges írására 's kifejezésére.

Hogy a' Kérdező magát a' Publicum előtt máskor, illy tanulatlanságra 's rövid elmére mutató idomtalan észrevételeivel, nevetség' tárgyává ne tegye; tanulja-meg mint szenvedélyes Író, legközelebb az általa felhozott szavakat illető grammaticai különbséget. Ime, megtanítom:

Qui bene distinguit, bene docet.

Től,ról, nál, vel, egy természetűek, mint *utól-járók* (Postpositiones), és ezek is felveszik magokhoz a' suffixumokat; így leszen azután: *tölem, töled, töle*; *rólam, rólad, róla*; *nálam, nálad*,

nála; *velem, veled, vele*. De a' *belőlem, belőled, belőle*, nem a' *ből* utól-járóhoz veszi a' suffixumot vagy ragasztékot, hanem a' *belől* részecskéhez (Particula). *Belől, elől, felől, kívül, nélkül, által, miatt*, 's a' t. ezek már egymással rokon-szók; de hogy amazokkal, mint utóljárókkal, nem, — ezt nem nagy bölcsességű, hanem csak igen közép-szerű elme is nagyon könnyen megfoghatja. Így tehát a' *belől, elől, felől, kívül, nélkül, által, miatt* 's a' t. részecskék magokhoz vévén a' suffixumot, léssen: *belőlem, belőled, belőle, előlem, előled, előle; felőlem, felőled, felőle; kívülem, kívüled, kívüle; nélkülem, nélküled, nélküle; általam, általad, általa; miattam, miattad, miatta* 's a' t. — Hol van tehát már most a' *től* és a' *belől* közt az analogia? Így kell-e Irónak esmerni anyanyelvét, mellyen öly igen szeret firkálni, 's vele Publicum előtt megjelelni? Most tanítsuk-e magyar Grammaticára? Boldog Egek!

Es még micsoda szó-kötés a' fenforgó kérdésben ez: „*Nem kellene-e neki így ejteni?*” A' szó maga nem ejthet semmit, 's az sem szükség, hogy a' szónak ejtsen az ember valamit; hanem inkább így irtam volna: *Nem kellene-e azt így ejteni?* Vagy: *Nem kellene-e neki így ejtetni?*

3-dik Kérdés. „*Mint tetszik ez az észrevétel philologus Hazafainknak?*”

Itt a' Kérdező aligha dicséretet 's jóvá hagyást nem vár. Erre válaszolnom szükségtelen; reménylem, az előadottakból ezen kérdésre adható válasz felől is lehet már a' Kérdezőnek ideája. Világosabban már iskolás gyermeknek sem szólhatnék oktatásban.

Ennyiben adék az említett kérdésre választ. Hogy feleletem az igazságon alapúlván, a' kérdező Urnak tán nem vala kedvező, róla nem tehetek. Inkább kedvezőnek tarthatja annyiból, hogy ez is té-

vedéseit láttatja vele; ez pedig nagy szerencse mindenkor a' tévelygőre nézve, ki magát rosszsúl ismeri. Csakhogy a' ki fennyen akar egyebeket valamire tanítani, 's ugyanabban önmagának ajándékozni jártatót (Gängelband), ez — úgy gondolom, — egy kevésbé fanyar íz a' szájnak. De valamint magam nem szeretnék a' hízélgés' tömjén-füstjétől szédülni, másokat sem akarok ezzel szédíteni.

De minek is avatkozik Illyés Úr neologizálásba, holott öneki az nem megy? Hogy több éretlen újításait elhalgassam, mi szükség volt a' *civilisatus* szót is *polgárzódott*-ra fordítani? (F. M. O. Minerva 1830. II-dik Kötet, 124. lap.) — Midőn Rómában az ékesszavú Cicero *Cives*-nek szőlította lelkes előadásiban a' Tanács' tagjait, azon polgárok tették a' nép' csinosultabb részét; onnét vette származását a' *civilisatus* szó, *mivelt*, *csinosult*, *képzett*, *pallérozott*, értelemben. De a' *civilisatus* csak Róma' nyelvén, és a' vele rokon nyelveken jelent: *csinosult*, *mivelt*, *pallérozott*, *képzett*, embert vagy nemzetet, mint legközelebb az olasz és francia nyelvben is. Nálunk Magyaroknál nem a' *polgár* a' nép' míveltebb osztálya, mert a' *polgár* szó parasztot téveszen nyelvünkön. Ugyanazért a' *civilisatus*-t inkább *nemesített*, *csinosult*, *képzett*, *pallérozott*, *mivelt*, szóval szeretjük kifejezni. Vallyon ezeket sem tudta-e még eddig, a' Tudóst olly igen affectálni szerető Illyés Úr? Hiszen azt is tudhatná, hogy a' nyelv' csinosításában előrehaladott Németeknek sem volt soha eszökben is, hogy *gebildet*, *veredelt*, helyett, a' *civilisatus*-t *gebürgert*, *bürgerlichet* vagy *verbürgerlichet*-nek vagy minek próbálták volna fordítani. — *Polgárzódott*, ha már e' gyönyörű hangzásu szót használni akarnók is, inkább jelentene *polgárrá lett*-et, vagy pedig *elparasztosult*-at a' szónak characterénél fogva. Ebből is eléggé kiviláglik,

millyen ész fogatokkal légyen Illyés Úr' agyveleje tele; hol nyelvtudomány forog kérdésben. Tanács-lom Illyés Úrnak, hogy illy — minden principium nélkül való — neologizálást ezután ne próbálgas-son, különben lakolni fog érette; minthogy már most a' Magyar tudós Társaság is létre jutván, övé lesz különösen a' honni nyelvnek — a' Nem-zet' ezen palladiumának — megőrzésére való ügye-lés; 's így a' mik eddig az ügyetlen Íróknak el vol-tak halgatva, bizonyosan nem lesznek ezután. Sem-mit se erőlködjék Illyés Ur a' szófaragásban; hanem minemutánna tudva van, hogy önmagának ahoz tá-lentom nem juta, tanuljon egyebektől, kik az ügy-hez megkívántató energiával bírván, értik a' mit ér-tetni kell. Válasszon magának példányokat jeles Íróink közzül, 's azok' írásmódját kövesse, meg nem felejtkezvén magában megvizsgálni: *Quid ferre recusent, quid valeant humeri.*

Végzem szavaimat azon kívánással, hogy te-gye magának a' többszer említett Úr a' nyelvtudo-mányt — nem félig-meddig, hanem ugyancsak lel-kesen — tulajdonává, szorgalom és fárhas eszmél-kedés által, ha literátorkodni akar. Ez a' resultá-tuma mindazoknak, mellyeket itteni válaszümban elmondani szükségesnek láttam.

„Hármas paizs fedje melyét, ki a' világ előtt, mint Író fellépni akar.” — Véleményem szerint, ezen hármas paizs: a' Hon' őszinte szeretete; a' nyelv' geniusának ismerete; 's még ezenkívül, a' dolgokat világosan megkülömböztetnitudó ész, melly az igazság' utjáról soha le nem tér.

N. A. KISS SÁMUEL.

6.

Erdélyi Levelek,

írta

KAZINCZY FERENCZ.

I.

Felek, olly közel Kolozsvárhoz, sippadó hegy' ormán fekszik, 's elannyira szegény, mintha a' Blagásza' tövében állana. A' falut Oláhok lakják, 's innen ered szegénysége. — Elborzadsz szavamon, 's emlékeztetni fogsz hogy az is ember? — Bizonyosan; de a' melly nép nem ismer boldogságot pályinkáján kívül, a' melly népnek a' lélek' szükségei felől semmi képzelete nincs, századok múlva is ott fog állani a' hol most. 'S a' Feleki oláh, eladván a' mit a' héti vásárra bévive, az első csapszéken hagyja ismét. Kivált midőn elkeserítette a' bőjt.

Míg túl Feleken egy írást olvasgaték, melyet Kolozsvárt vettem vala kölcsön, cselédim figyelmessé tevének, hogy az út mellett szokatlan alakú kövek termenek, magoktól simúlva henger és gömbölyeg formákra. E' tájon ezekből szeldeltetnek az oszlopok; innen a' Nagy-Almási emlék is. Jobb és bal felé gazdag erdőségek vonúltak el, 's gyönyörű szakokat tsinálnak. A' táj domb és völgy 's völgy, és domb mindenfelé, 's el van borítva kaszálókkal 's

gazdag tengeri-földekkel. Nagy fogadók, nagy szekér-állások, mint nálunk; de Tordáig, melly Kolozsvárhoz két posta, az útban nem találni semmi falut.

Torda kieszen fekszik egy szőlődomb nyúgoti lábainál, 's templomai 's egyéb épületei távolyra sokat ígérnek. Római birtok alatt neve Salinae volt, már akkor is gazdag sóbányájiról, mellyek a' lapos tető' ormán nyílnak. Piacza nagy, mind az itt kétfelé szakadó országút, mind a' sóbányák, mind az Abrudbányai rengetegek' tekinteteiben, hova a' sivatag hegy szekérutat sem enged.

Predik. Gyöngyösi János Urat, a' Leonistát, szerencsém vala még láthatni. Az embert látván magam előtt, alig hihetém hogy mindnyájunktól útált verseit, de mellyeken a' könnyű ömlést nagy igazságtalanság nélkül nem lehet nem irigyleni, nem csudálni, ez terjesztette légyen el. A' rossz útra még iskolájiban tévede, 's hexameterait és pentameterait azért rímeze meg, úgy ír nekem később, mert ugrást tenni semmiben nem tanácsos; és mivel látá hogy kocczanóji a' hexamétereknek még azok közt is szereznek barátokat, kik a' hexamétereket kocczanók nélkül versnek sem ismernek. E' gyanús állítását még szent példákkal is támogatá, meg nem sejtván hogy a' szent példák, a' régi és az újabb időkben, az ellenkezőt is tanítják. Valljuk-meg, füleit akkor még csiklándották a' rímes distichonok; valljuk-meg, még akkor tetszék magának, és nem ok nélkül, hogy a' technica' nehézségeit úgy győzémeg, a' mint azolta sem más senki; 's kell neki azért pirulni hogy ízlése, akkor még, hamis csillámokon kapott, 's olly tapsokon, mil-

lyeken a' ki ügyét és magát becsűli; soha nem kap, sőt fut. De nem olyan e az, a' mivel ő kevélykedhetik, hogy látván másoknál a' jobbat, elég erővel bírt általtérni a' jobbra, 's rímeket többé distichonaihoz nem fűze; 's ezt nyolczvanadik évéhez közelítvén.

Olly érzésekkel jövék el a' tiszteletet érdemlő embertől, mintha leonínusokat soha nem írt volna. Sokat szenvedé dicsőssége mellett, mert megleczkézte szegényt a' szelid Ráday is, mint Gróf Teleki József, és mi sokan; 's ki tudja, nem ez az ostrom vezette e szép maga elszánására. — Arcza igen tiszta bőré; orczáji még aggott éveiben is lángolók, termete kisdéd; módja feszeske, 's beszéde kevés. Bergmann híven adá képét, melly verseinek két kötetei előtt áll. De a' ki a' rezet látja, sok fűrtű parókájával, 's abban a' tudós feszben 's alázatos pöfben, magának a' szeretetre-méltó embernek jámbor és szelid lelkét meg sem álmodhatja. Jó fej azonfelül. — Szül. Krasznán 1741. November 4-dikén; megholt Tordán, 1818. Mártzius 14-dikén.

Gróf Gyulai Lajos, ki útamban vezetőm és vendéglőm leve, elvive az Unitáriusok' Collégiumokba. Ha annak kisdéd, földbe sülyedt, képzelhetetlenül rossz épületéről szabad volna következtetni, úgy e' tudományos intézet felől igen sok jót mondani éppen nem lehetne. — A' XVI. század' szurdékjai, mint hajdan a' Debreczeni volt, hol most a' Corinthuszi oszlopokkal felczifított új áll, és mint a' Patakiban a' keleti sor; egykor Franciscánus barátok' cellácskái.

Temploma e' felekezetnek új, de ízlés nélkül, sőt ízlés ellen; mint minden mestermív,

mellyhez sok ember szól. *In omni autem bene ordinata civitate curandum inprimis, ne plurimum valeant plurimi* — ugymond Cicero, az Angelo Maji által feltaláltakban; 's a' szó igaz szó, ha a' maga igaz értelmében vétetik. — Tornyainkon, valamint a' két más rokon felekezet' tornyain is, végig egész Erdélyen, kakas, csillag vagy kereszt helyett nincs egyéb egy tekénél; — mintha egy rövid vastag rúd' végére egy nagy almát szúrtak volna fel, vagy mintha ott egy buzogány állana.

Rector Professor Abrudbányai Szabó Sámuel Úr akkor jöve hozzánk, mert nem találuk vala házánál, midőn már vetkezénk. Melleg szívű öregecske, kinek látni vala arczán, a' mi lelkében lakott. Éltem az óra' kedvesséivel, 's előre bocsátván hogy én most vagyok előszer olly földön, hol az ő hitessorsai türetnek, és hogy Kolozsvárt egyéb dolgom volt mint dogmák eránt szedni felvilágosításokat; kértem, nézne annak, a' ki, bár mit halland, borzadozni ugyan nem fog; beszéléné elő, felekezetemet az övétől melly tanítások választgatják-el. — Azt nézzük inkább, felele, mellyek csatolják egygyüvé; de azt tudni nem vala szükségem; 's egy rövid halgatás után hozzá kezde magyarázatjaihoz, zelotai lángolások és theologiai eruditiojának fitogtatásai nélkül. Szavai nekem nem látszának egygyezni azon Professióval, melly Erdélyben nem sok esztendő előtt magyar nyelven és negyedrébten jöve ki, 's a' szeretetre méltó ember úgy adá kérdésekre feleletét; hogy már tehát egyéb tárgyak felől lehete szóllanunk. Mint a' Luther' és Calvin' neve nem legkedvesb neve tanítványainak; úgy nekik nem az akár a' Sociniánusi, akár az

Antitrinitáriusi, 's ők itt írásban és beszédben soha másnak nem mondatnak, mint Unitáriusoknak.

Tudományokat Blandrata György, Zápolya János Királynénknak Udvari Orvosa hozta be Lengyel-országból. Ettől azt Dávid Ferencz Zápolya János-Zsigmondnak Református Predikátora kedvelte-meg; 's ez már most Unitárius, mint ura is, Kolozsvárt, a' Hídúcza' szegletében felállta egy lapos kőre, 's a' felcsődült sokaságnak nagy tűzzel predikállá a' keresztyén színbe öltöztetett Deismust. A' sokaság, meghatva ennek tüze 's ritka ékességű beszéde által, körülfogá az új Hit' tanítóját, 's vitte az akkor Protestánsok által bírt nagy Templomba, 's papjok Heltai Gáspár nagy örömmel fogadta annak küszöbein, 's a' néppel együtt maga is a' Dávid' tanítására tért.

Szabó Úr sokat dolgozott magyar nyelven, 's ifjabb esztendejiben lefordítá Marmontelnek erőlködő Enkáját, és az édeskedés Mezei Éjeiket; de ezek írásban maradtak. Göttingát 1791. látta. Megkaczagtata bennünket annak elbeszélése által, hogy Reform. Prépost és Berlíni Udvari-Pap Spalding elébe mint járult reszketések közt, 's feltette magában, hogy ha tortúra alá vonják is, meg nem vallja, melly akolhoz tartozik; de feltétele mellett meg nem marada, 's a' mosolygó Udvari Pap egy csókkal bocsátá-el magától. — (Mintha eszes ember, midőn jó embert lát, kérdené, hogy az) mit hiszen.

II.

Torda alatt a' nem nagy, de sebes és pusztító Aranyos vizén egy akkor zsindeellyel, most cseréppel fedett híd van áltvetve, melly érdemli a' látást. Lábai a' vízben nincsenek, 's a' Tordaiak kevélykednek vele, hogy azt Erdélyi ember építette; még pedig a' ki külföldöt nem látott.

Útam itt balra tére; a' másik Enyedre viszen; 's annyira elázott lapályon, hogy a' kaszálót fűzekkel kelle beültetni. Két kisdud szegény falu, a' kövér földön, 's a' sokat emésztő Torda' szomszédjában, tudatá velem, első megpillantására, hogy lakosai Oláhok. Nem jó dolog az a' sok innep, az a' sok bőjt, Papjaik is szeretnék megkevesítenni.

Egygyikének végében sátorokba verekedett cigány hadat láték. Legényeik, leányaik, nagyobbjaik, aprójik, szaladának, mihelyt a' két kocsit megpillanták, 's forgatni kezdék kerekeiket, tánczolgatának, félmeztelen, 's egészen némellyike. Befogám szemeimet, 's semmit nem adtam nekik. Cselédim hihetőleg szégyellék hogy semmit nem adtam, 's urabbak voltak uroknál; adtak, de intve, hogy mestersegeiket űznék tovább. Az inas embertelen vala akkor bnzdítani őket, midőn előre látá, hogy elkapva karikázásaik által, pocsolyába fognak esni. — Talán enyhíthetné a' dolgot, hogy cigány ezt Német- és Franczia-országban is teszi, és hogy a' nép' sepreje ott is leli műla-

tságát az effélék' látásában. De hogy rút más-
hol is esik, nem ok, hogy azért, a' mi ilyen
nálunk is esik, ne pirúljunk.

Erdély gondoskodék hogy az emberiség-
nek e' megvetést és szánakozást érdemlő faja
a' henyétől és kóbortól elvonassék, 's helyt
parancsola megtelepedésekre, nem külön a' fa-
lukban, hanem elszórva az egyéb lakosok
közt, 's az uraságok cselédjeikké nevelik gyer-
mekeiket, 's haszonnal. 'S miért ne ezt? Ha
a' góg tetszik magának hogy őt szerecsen szol-
gálja, miért ne szolgáltatassuk magunkat fél sze-
recsen által annak érzésében hogy jót teszünk,
midőn azt teszszük? A' szokatlant keresni kis-
lelkűségre mutat ugyan: de az is mutat vala-
mire, ha a' jót azért nem teszszük, mert szo-
katlan.

Az Aranyos egy temérdek halomnak egé-
szen elmosá felét; világosan látni meredek part-
ján hogy az, századok, ezredek előtt, a' jobbra
maradt dombokig lankásan nyúlt vala ki. —
Most nyílni látám a' völgyet, hol Traján vég-
képpen veré-meg Decebált. Azt ma is Traján'
Rétjének nevezik, oláhul *Ritu Trejannulu*; 's
teljesedni a' mivel Kolozsvárt bízattatám, hogy
itt, a' Mezőségen! szelídebb tájakra jutok. De
mi Magyar-országiak mezőségnek, mértföldekre
kiterjedett erdőtlen és bokratlan sík földet ne-
vezünk; 's a' görbe, dombból völgyből álló Er-
dély nem tudja mi a' sík; a' Mezőség itt bok-
ratlan magos hegy.

Hosszas és alkalmatlan útunk után előt-
tünk lapúla el Luda s, körül fogva kiseded ten-
gerétől; mert a' sok esső, és ez a' soha még nem
látott vízfakadások elboríták a' völgyet, 's

Gyulai a' Gubernátor' menyének, Generális Gróf Bánffy Györgynének, házánál béhajtata.

A' tágas, alkalmatos alház, sok oldal épületivel, csűrével, sok és igen hosszú góréjival (Erdély ezt katarkának mondja), mutatja a' birtok' nagyságát. Pedig a' helyt nem maga bírja. Erdély kevés helyt mutathat, mellynek csak egy Ura van. A' testvérek, lyány és férfi, kivéven a' Székelyeket, eggyeránt osztoznak, hűbbek a' természethez, mint hol csak a' fiu, még pedig csak a' legidősb fiu, nevezheti magát atyja' gyermekének. Majorátus és Seniorátus Erdélyben egy sincs. — De a' gazdag ház és a' szegény kalibák a' faluban? Ez azonban nem a' bánás' következése. Robotáz a' Bogár-telki lakos is; és még is a' gazda, kinél hálтам, nem vala szegény; csüre mellett négy igen szép ökörborjú füvelgete, 's a' gazdaszozornak nagy halommal állának pokróczai, magának, lyányának, menyjeinek munkájok.

A' ház' minden szobájának falai rakva valóan olajban festett portrékkal; Ludast arczképek' gyűjteményének nevezhetném. Roszszúl vannak ugyan festve; valóságos mázolások; de látni hogy az arczok találva voltak, 's az illyek' becse históriái tekintetekben nagyobb mint midőn az idealizáló Művész szinte a' hazugságig szépít. Illyen a' Gróf Kemény Farkasé, ki Rendek' Előlülője volt, 's fija Lászlónak, a' Gubernátornak, és a' kinek viszont egygyetlen gyermeke Anna, a' hely' gyermektelen aszszonya. Illyen a' fejedelem Kemény Jánosé, 's ez irtóztató mázolásban. — Az Erdélyi házaktól azt lehetne 's kellene várni, hogy öseiknek képeiket nagy Művészekkel festetik-le, 's rézben vagy kőben metszetik; mert jöhet idő, hogy

külömben ezek a' festések is mind elvesznek. Oszmán öseink' hálás tisztelete religiosus érzés. —

A' Maros' árja harmad napig zárt Bogátra bennünket. Ez hasonlít ahltoz, melyet 1813. Abaujban a' Hernád, Sárosban a' Tárca tevének, hol amaz kazlakat emele-fel, és ott tette, hol partosabb hely költ a' víz' tükre alatt; a' Tárca pedig a' vastagfalu régi kastélyt és templomot August. 26-dikának éjjelén úgy elhordá, hogy a' lakosok, felvirradván; meg nem tudák mondani, egygyike 's másika hol állott. Hihetetlen dolgok azoknál, kik soraimat későn fogják olvasni; de mi megtörténni látnánk.

Gyulai, ura most a' házát illető résznek Bogáton, — mert attyának testvére, István, a' múlt Májusban özvegy és magzat nélkül hald, huszonnégy embertrendele hajtani és vonni hidasunkat. És minthogy útunk a' Maros' szélén víz alatt fekvő réten méne, bivalyokat fogata szekerinkbe. Menésünk a' fekete elefántokon így Amadiszi menés volt.

Míg Bogáton mulatánk, ki ki járék a' ház előtt elfolyó víz' szélére, 's leülék az ernyős lóczán a' kis-kapu mellett, hogy Kuttyfalvára tekinthessek, mely az előttem elterült tengereske' szélén Wouwermanni táblává vált. A' hely téren fekszik, de megette dombok 's távolabb hegyek kelnek; a' szerény lakház kieszen láttatja magát a' hoszszuán elnyúlt sűrűség' végében, melyből magasra szökellének-fel az olasz-nyarak (jegenyéknek nevezi a' köznép, és ezzel a' gondatlanok — a' *jegenye'* német neve *Fichte*, mint a' *Tanne* fenyő) — 's annál szebben, mert nem nagy számban, nem untató monotonniával. Szendergő lelkem szerete

átszállongani, 's kedves kis világot teremte ott magának. Midőn végre Bogátot elhagyánk, alig várom hogy a' szép helyhez közelébb jusunk, 's megismerkedhessem fektével. De itt elenyészett az áltatás' játéka 's a' megkedvelt hely dísztelen mocsáros faluvá vála előttem. — Mint az erkölcsi világban! kiáltám sóhajtvá. Az keservesebb. —

Nem sokára azután Radnót tűne-fel előttem, játékos épületeivel, mellyeknek fő szakokon egy villám hárítónak gondolt rúd nyúlafel. A' mint közelébb érénk oda, láttam hogy a' rúdat a' Bethlen-ház' kígyója tekergi körül. Túl az új kastélyon a' régi áll, Bethlen Gábornak, a' Fejedelemnek, építménye. Pusztán ez is; de míg ezen újak már öregek, ez az öreg még ifjú; 's az útas örül e' jelenésnek. — E' tájon veré meg Báthori István, a' Fejedelem, és később Lengyel Király, 1575. az elleue ólálkodó Békési Gáspárt, az Unitárius-hitűt, ki miatt ő, olly türeelmes külömben, és olly bölcs és nagy lelkű, ennek hite-sorsosit is üldözte.

III.

Ugrán nem lelénk Gróf Haller Gábor Urat, a' Thesauráriust, a' Telemach' fordítója' fiját. Maga ma reggel indúla Szebenbe, beiktatni hívatalába a' Szász Ispányt (*Nationis Comes* a' neve deákúl); 's estve vala, midőn az igen nehéz útban Maros-Vásárhelyre beérénk. Cancellarius Telekinek háza egy szőlő domb' oldalá-

ból tündöklék az érkezők felé, a' város' déli végében. Bibliothecája annak keleti szárnyát foglalja el, 's ez a' szárny egy keskeny kert által van elválasztva a' ház' szomszédjától. A' rajzolat elmés, 's érdemli hogy fesselem.

A' bemenetel az alsó sor' folyosójáról esik. Ajtaja felett ez: *Musis patriis gratisque posteris D. D. Samuel S. R. I. Comes Teleki.* (az eszt. száma nélkül.) — Itt egy előszoba, 's ez mellett a' keskeny kert felé egy cabinet, az Ór' szükségeire. A' Bibliothecába az előszobából esik a' belépés.

A' hajót alól és felül kar keríti-el mind a' négy oldala felé, 's a' felső karba balra mennek grádicson, az ajtó mellett. A' hajó egészen üres; azt egyedül képek ékesítik. Az ablakok irányában, pilaszter és pilaszter közt, vas rostély könyöklők hagyattak, 's ezeken által a' hajó elég világosságot kap. A' könyvek a' felső és alsó kar' nagy corridorjain állanak sárgaréz-drótból font záros ajtók megett, hogy a' könyvek' czímjét látni lehessen, 's a' könyveket járhasa a' szél, de a' lopástól ne kelljen tartani.

Áltellent az ajtóval a' felső kar' sorában függ a' nagy Alkotó' képe, a' Szent István' Nagykereszteseinek innepi öltözetekben Tusch Jánostól. Illyen, egészen illyen vala a' szálas, vékonytestű, barna hajú és szemű Teleki; 's a' festés egygyesíti a' szépséget a' húséggel. Hív és szép képe függ a' Bihar Vármegye' kissébb szálájában is, Váradon, Hickel Józseftől, melyet Orosházi Czetter Sámuel, most Professora a' maga mesterségének Petersburgban, a' Can-cellárius' Bibliothecája' Catalogusához metszett. De a' kép a' Czetter' rezén hideg, savanyú. A'

jeles hazafi' keze akkor még gyakorlatlanabb volt, mint hogy metszésével megelégednünk lehetne. A' mit Ehrenreich metsze, Pesten, elijeszti a' szemet.

Alatta ennek, a' két első pilaszter előtt, áll, szembe egymással, a' Cancellárius' melyképe, és nőjéé, szül. Gróf Iktári-Bethlen Súsánnáé; érczből mind ketteje, fekete-márvány oszlopon. Rajtok a' szobrász neve: *F. Thaller Tyrolensis. Vindob. MDCCCV.* — Teleki itt is találva van: nem a' Grófné; mert ennek büszkje, egy régi festés szerint, holta után készült.

A' hajó' egygyik falán függenek, fél testben, ismét a' Cancellárius, Académiai útja alatt; Gróf Festetics György; Gróf Széchenyi Ferencz; Gubernátor Bárá Bruckenthal Sámuel; a' keleti falon a' Cancelláriusné, Hunyady Mátyás, Bethlen Gábor, 's Eugén Sabaudiai Herczeg.

A' Püspök Batthyáni Ignázté, Bergmanntól, nem híven, de hogy sokára benne találhatjuk, 's éppen lelketlenül; 's a' Koronaór Teleki Józsefé, a' felsőbb karban tartatnak. A' Koronaórnek sok helyt látni képeit, de minden egyéb képei közt az leghívebb és legszebb, mellyet 1790. Kreutzinger Bécsben feste, és a' mellyet Ádám ez aláírással metszett: *Non est mortale, quod opto.*

Az ajtó felett, a' Cancellárius' nagy képével szembe, függ Teleki Mihály, a' régi ház' félelevenítője hosszú hegyes szakálával; 's az elő szobában Apafi, rokona a' Telekieknek. Ott függ Wesselényi Ferencz is, a' Nádor, ki nek szép lelke el van öntve szép arczán, csak nem beretvált fővel, de borzas üstökkel; zöld bugyogó ujú dolmányban. Mennyivel szebben itt, mint a' melly a' Pest Vármegye' palotájá-

ban függ. Figyelmet érdemel, hogy a' melly képét Wesselényinek Wiedemann festette és rézbe metszette, az e' szókkal van megjegyezve: *ad vivum pinx. et sculps.*, 's innen látjuk, hogy a' melly a' Kassai Minerva' egygyik Kötete előtt áll, éppen nem adja a' nevezetes férfiat.

A' Baróti Szabó Dávidét, olajban festve Klímesch által 1788. én ide küldöttem által, hogy a' mi halhatatlan székelyünk a' Székely földön fogadja-el az őtet olly méltán illető tiszteletet. Azt Kohl részre metszette, 's a' kép igen jól hasonlíta Szabóhoz. Szint úgy jó azon másik képe is, melly az Æneisz' fordítása előtt áll, Kininger után, ki olly lelkesen 's olly szépen feste mindent.

Bibliothecárius Szabó András Úr, kevéssel előbb tanítója Wesselényi Miklósnak, Zsibón, nagy készséggel rakta előnkbe kincseit. A' hazai dolgok után a' Classicusok legrégibb, vagy királyi-pompájú nyomtatásaitat kértem hogy láttatná, 's a' Piranési Rómáját, 's a' Museum Pio-Clementinumot, mellyek mindég érdemlik hogy lássuk, bár már ismerjük. Itt áll Catull és Propertz, és Tacitus, a' Mátyás' Budai Bibliothecájából.

Servétusnak *Restitutio Christianismi*, 1533. czimű munkáját a' Cancellárius II. Józsefnek ajándékozta az Udvari Bibliothéca' számára, hol az meg nem volt. Magának Vitéz János Cancellistája által íratá-le, ki később Udvari Agens lett. Murr tudá hogy a' könyv Telekinél meg van, 's lopva leíratta, 's kiadta.

A' Grófra szülejéről semmi könyvek nem maradának. Maga fogott a' gyűjtéshez 1759., midőn László testvér bátyjának fijával, a' Cancelláriusnál esztendővel ifjabb Józseffel, ki ké-

sőbb Koronaőr és Ugocsai Fő-Ispány vala, tanulás végett Helvetziába, Párisba, Hollandiába utazott. A' könyvek' száma' a' melly nap én ott valék, harminczhat-ezer és kilenczvenhat kötetet teve, ide nem számlálván a' mit a' Cancellarius magánál Bécsben tarta. — Hitvесе osztozni akara férjének polgári érdemeiben, 's a' magyar munkákat úgy gyűjtögeté, mint Szent-Pétery Katalin Ráday Gedeon mellett. Az ásványok a' Cancellarius' korán elholt Domonkos fjának gondjai által gyűltek.

A' kincs fidei-commissumként méne által egygyetlen fjára Ferenczre, egy Vásárhelyt álló roppant ház' jövedelmivel, hogy a' könyvek maradékinak terhe nélkül mindég szaporodhassanak, 's Őrjök fizetését vonhassa.

Szabó Úr még a' Reform. Collégium' Bibliothecájába vive által. Melly igen kicsinynek kelle ennek most tetszeni ama' nagy másik után.

Bibliothecárius Úrnak ebédje után még egyszer kívánnám látni a' Cancellarius' képét; még egyszer illetni a' bronz büsztöt, 's felkiálték: HONC OINOM PLVRIMEI COSENTIONT DVONORVM OPTIMOM FVISSE VIROM, 's ez vala hálám megbecsülhetetlen kegyeiért, mellyeket a' külső fénye 's belső érdeme által egyenlően ragyogó, nagy és jó ember 1785 olta erántam elholtáig bizonyított. Maga Orosházi által, Horázból, ezt vetteté képe alá: *secundis temporibus dubiisque rectus*, pecsétjére pedig, Seneca után: *recte factorum merces est fecisse*. Tisztának és jónak ismerék őtet Therésia, József, Leopold és Ferencz fejedelmeink; annak Nádori Helytartónk Albert, Sax-Tescheni Herczeg és Lengyel Királyfi,

Theresiánk' veje, 's Károly Főherczegünk, 's Dahlberg Prímás, Hohenwarth Bécsi Érsek, Erdély és Bihar, 's az egész nemzet.

Nem akartam senkit látni, míg a' Bibliothéca' megtekintésével készen nem valék, nehogy elfogjanak, vagy velem jőjenek, 's örömmet megháborítsák. Most Arankát mentem látni, kit már 1794. a' Hegyallyai szüreten láttam volt. Tudtam hogy most is azt fogja tenni, a' mit mindég: térítgetni a' nyelvrontás' eretnekségéből; 's elkészülve mentem hozzá. Alig ölelénk-meg egymást, 's hozzá foga térítésemhez, 's én észre nem vehetőleg a' nemzet' hisztóriájira csaltam által; mikor ott öldökle paradoxaival, a' jelenkor' történeteire vontam, 's mikor ott úntata-el, a' Kant' philosophiájára, mellyet szörnyen gyűlölt; 's mikor ott is elúntata, az aszszonyokat adám neki thémaúl. Annyi mezőt találván nyitva, mellyen kedvencz ideájin nyargalhasson, nem vette észre, hogy míg magának teljes örömekeket ad, engem nagyon elgyötör. Tovább élt a' sok nemes tetteket tett férjfiu mint neki kell vala, 's az is baj.

Zejk, Assessora a' Kir. Táblának, 's Vay Józsefnek, az Egygyetlennek veje, el akara vinni Elölülőjéhez, Gróf Kemény Sámuelhez, 's pirúlva vallom, hogy nem tudtam, ebben kit fognék láthatni. Már meghagytuk vala embereknek, hogy fogassanak, 's Zejk által magunkat megmarasztatni nem engedénk. Gróf Gyulainé gondokban volt egygyetlen fija' eránt a' nagy áradásokban, 's elébe küldé Udvari lovasát. Ha tudtam volna melly ember ez a' Kemény, ha tudtam volna hogy hitvese Iktári Gróf Bethlen Kata egészen méltó istenekhez-

hasonlító férjéhez, engem ugyan tőle semmi erő el nem tépett volna. Mert látást, minden látást-érdemlő dolgok közt, leginkább érdemel a' — jó és nagy ember, 's Kemény Sámuel ilyen volt.

IV.

Sieténk hogy éjszakára Óbester Báró Szent-Kereszti Sámuel Úrhoz érhessek-el, kit, midőn Zemplényben quártélyozott, ismertem volt; de elhajtattván Szent-Benedek mellett, egy kék talárisu pap, bajuszszal, de nem szakállal is, szembe jöve velünk, hermelin színű kabaláján; hasonló színű kabaláján cselédje is; 's megállta a' Gyulai' szekere mellett, melly az enyémnek az ismeretlen földön vezetője vala. A' kék taláris nálunk sem egészen szokatlan; hordják orosz és oláh papjaink; de ők szakált is, ha bajuszt. Már sokallottam hogy Döbren-tei a' papot vagy ez őtet tartóztatja, de az most sarkantyút ada kabalájának, 's jött felém. A' pap Kozma Gergely Úr vala, Unitárius Predikátor Szent-Gericzén; a' Gályarabok' fordítója, kit leveleiből ismertem, kit rég olta becsültem, szerettem.

Még tarta beszédünk, midőn eggy cseléd urának, Gróf Toldalagi Zsigmondnak' nevében kére, térnénk be hozzá, bár kik vagyunk; a' víz elhordá a' hídakat; árkokon fognánk keresztül vergődni.

Elfogadánk a' meghívást, 's az éjet ott tölténk. A' Grófné Vay leány, Krasznáról, 's így

nekem, a' vacsora alatt, mind azt beszélnem kelle, a' mit Septemvir Vay Józsefről, 's fijáról Ábrahámról, Bereg Várm. 1830. Fő-Ispányi Administrátoráról, 's ennek közönségesen tisztelt hitveséről Kazinczy Sophiáról, 's a' Septemvir' testvére, Generális Báró Vay Miklós, 's a' magyar aszszonyságok' egyik legfőbb dísze, Báró Adelsheim Joanna, 's Miklós és Lajos másatlan bölcsességgel nevelt fijaik felől mondani tudtam, 's mondani a' legforróbb tisztelettel mindég szeretek. Lesz hely, hol ezt olvasóimnak is elmondom. —

Útam más nap a' Florindájáról, deák és magyar Verseiről, 's nem egynemű csintalanságairól elhíresedett Gróf Lázár János' egykori lakja Gyalakuta mellett méne-el; tovább keresztül Szent-Györgyön. 'S itt azt tanulám meg, mint lehet megbélyegzeni a' szőlőt; mert azt talán nem kell. — A' ház' tisztje, a' szőlő' közepében, úgy rakatá a' tőkéket, hogy azok ura' nevének első betűjit láttassák a' völgybenelmenő útassal.

Az egygyik domb' homlokán gyászkápolnát látni. Tetszik a' gondolat; ott nem könnyen fognak háborgattatni a' szent ereklyék, 's a' tisztelést érdemlett ős' lelke, melly ott lebeg, mint egy védgéniusz emlékeztetheti unokájit, hogy nevére, mellynek ő díszta ada, ne vonjanak gyalázatot.

V.

A' szüntelen esők után vídámabb napok jövének elő, 's látni akaránk, indulhatunk e a' sarak miatt; mert a' Grófné menni vágyott Hu-

nyad és Zaránd Vármegyei jószágiba, mi pedig Szeben felé. Ált menének tehát Fejér-eggyházára, 's mint a' bárka' galambja, estvére meghozám a' zöldelő ágat.

Sárd mellett derülni kezde a' vidék, 's szemeim előtt szép, de keskeny és rövid sík terjedezék, 's zsákfenekében úgy láttatá a' Segesvári dombot, mintha Kis-Bún, Fejér-eggyháza és Segesvár egygyütt tennének egy várost. Jobbra, balra szépbérczű erdős hegyek vonódtanak el, 's a' Kis-Búni és Fejérvári kastélyok, 's Kis-Búnon a' felnyesett öreg fenyvek a' kertben, életet adnak a' vidéknek és dísz, mert fenyőt Erdélyben sohol nem láttam. Búnon nekem még élének Bethlen János és Miklós Cancelláriusok, 's Miklósnak nevelője Apáczai Csere János; az a' tiszteletes magyar, ki honja' nyelvén tanítani az iskolai tudományokat elébb kezdé, 's már 1653., mint a' németeknél 1694. Thomásius, és így kilencz eszt. híján fél századdal előbb. 'S hova mentek azolta a' németek, míg mi egészen hátra maradánk! 's mint érhessük ezeket most már utól? Kétségen kívül úgy, ha neki megszerezzük a' mire szüksége van, és a' mi azt szebbé teheti: kifejtván a' honi erőt, 's másoktól tanulván.

Fejér-eggyháza síkon fekszik a' szűkülő látszó rét' szélén, mellyen keresztül csapong a' kártékony Küküllő (*Cicellus*, és *Cucullus*.) Két órnek rendelt gyermek megnyitá szekerünk előtt a' falnak veszszőből font kaputskáját, és azt nyomban be is tevé a' szekér után, hogy lúd és tyúk 's egyéb házi-állat a' mezőre ki ne menjen és kárt ne tehessen. Egy kiszegzett veres tábla kéré az útasokat, szünnének megpipázni míg a' helységen keresztül

mennek; egy másik kissebb, ismét veres tábla pedig jelenté annak, a' kinek baja talála lenni, hogy Ökrész Balázs falu' Esküdt-embere e' háznál lakik. — Balra a' hegy' oldalán gondosan művelt holdakat láték, és a' Vadas' hosszan elnyúlt kerítését. — A' helység' közepében a' Reformátusok' temploma mutogatá pusztulásnak indult fedelét, 's annak szomszédjában századokat élt tölgyek gazdaglombú fejeiket, úgy hogy a' templomot itt kerti romnak leheté gyanítanom. A' Gloriette, lapos fedelével, meszsére fejezlék az országút' szélén; a' kőművesek akkor végzék rajta munkajokat.

A' kastélyt elzárják az útasok' szemei elől a' boglyas tölgyek és a' lakosok' házai. De most behajlánk a' templomka mellett, 's az feltűnt szemeink előtt, gazdasági sok épületeivel 's a' kert' üvegházaival. A' ház ostrom ellen vala építve.

Beérvén a' szobába, 's kipillantván az ablakon, vettem süvegemet, 's mentem a' kertbe, mert itt a' Gloriettet láttam-meg, körülvéve tíz tizenkét nyirbált fenyő obeliszkével, 's a' királyi hattyút, kevély nyugalmaiban úszva a' tó' tükren. Ez az őszszekeverése a' régi és új ízlésnek mind abban a' mit láték, nem bántá, hanem gyönyörködteté szemeimet; egygyüt láttam a' mostannal a' hajdant.

Gróf Haller János nem vala honn, 's zárva vala a' szoba, honnan a' kertbe rövidebb úton meheténk. Vezetőink tehát az udvaron vittek végig. Most egy kerek palotához lépdelenk, biczegő fa grádicsokon, hol nem várék egyebet mint pókhálóval tele tömött lomtárt.

De melly meglepés! — a' Hallerek' Pantheonában látám magamat.

A' falak fekete márvánnyá voltak festve, arany erekekkel, 's az oszlopok lábozatja 's fejezete arany. Az architráv' könyöklőjéről csoportokra verve pillantának le a' Hallerek. Tömött sokaság! ez pánczelba öltözve, 's zászlóval; az spanyol mentében; itt egygyik lovag pallástban; ott két pap, hihetőleg a' Loyola' baretével; és itt egy hajusztalan új, púderez és pomádés, fodorított hajjal, aranyfonalu felöltött mentében. Némelly fő felett arabiai szám, melly a' famíliai könyv' lapjaira mutat.

A' Haller-ház a' XI. század óta virágzik. Magyarra Péter Nürnbergi Patrícus leve 1551., bízosa az I. Ferdinánd' seregeinek, és urának Consiliáriusa. Tovább Consul leve a' Szászok közt, 's 1553. ajándékban vevé Fejéregyháza és Longodár helységeket, és a' Balázstelki birtokot. Izabella megerősíté itt szerzett birtokai-ban. Megholt Szebent, 1570. Decemb. 12-d.

A' háznak a' mi időnkben itt József vala fő dísze, Kir. Commissárius a' Váradi Kerületben II. József alatt, minekutánna Teleki Sámuel Cancelláriussá neveztetett; Máramarosi Fő-Ispány, és Kir. Lovázmester: Erdélyben Gábor, a' Thesaurárius. —

Délután kevés pillantatokra betérék előbb Kis-, azután Nagy-Búnra; Sándornál amott, itt Gergelynél, a' Lajos' fijánál. A' két ház tele vala gyermekekkel, 's az ollyat látni öröm. Az erdős hegye közzé rejtezett Nagy-Bún még kevélykedik a' Wesselényi Anna' nevével, 's mutogatja ennek nyaralóját agg tölgyü hegye' bérézen, homnan a' szép völgyre esik a' kilátás, mellyen ez nap végig futank.

VI.

Segesvár (*Schässburg* és *Sabesum*) Szabad kir. Városnál beléptem a' Szászok által lakott földre, eltelve azon gondolattal, hogy e' nép elért a' testi 's lelki cultúra' legfőbb pontjára. A' ki kőházban lakik, 's cseréppel fedettben, egyébben is fogja érzeni, mi ad elsőséget.

Illy képzelések közt közelíték Segesvárhoz, 's a' külvárosnak nem oldalúczáján, nem, a' nagyúczán, szekerem elakadott a' sárban; ökröket kelle szerzenem, mellyek azt kivonják. 'S a' sárfészek mellett nem vala semmi jel, melly az idegent megintse, hogy azt kerülni kell. Ez nem sok jóval bízata. Melly lármát hallanánk, ha Szász-ember akadt volna el így a' követlen Debreczenben 's Kecskeméten, mint én itt a' köves, fővényes Segesváron. De tűrjük csendesen; van fogytakozás és hiba, valahol emberek vannak.

Prof. Binder Úr szíves vala elvezetni az iskolába, templomba. A' kettő egymás mellett áll, meredek tetőn, hova egy 193 lépcsőjű, egyenesen vont, fedett grádics viszen; mocskos, bűdös, mint egykor az olasz-földi házakéi.

Az iskola' épülete új és szép. Homlokfalát medenczék helyett a' föld' és a' csillagos ég' sphaeráji ékesítik, 's iskola' épületéhez ez illett. Bibliothecája az iskolának még nem volt.

A' Szent Miklós' temploma azon esztendő épült, mellyben Luther született, 1483. Nagy, de az is pusztá minden ékességtől. Sekrestyé-

jében egy kitömött, pókhálóval beszótt, özszeromlott gődény ijesztette az oda-lépőt.

Az Oltár-táblát Stock András Szebeni festő dolgozta 1788. Christus, a' kertben; magában, angyalok nélkül.

A' templom körül a' tető' oldalain fák, 's azok alatt sírok, sűrű sokaságban. Innen mutattatám-ki magamnak, merre fekszik Nagyszőlős, két órányira Segesvártól, hol Kemény János, egygyesülvéu a' német hadakkal, győzni akara a' Kucsuk Basától segélt Apafin, 's eltapostatott. Még áll emléke, 's az helyt áll, hol halva találtatott; de besippadva, 's az írás a' kövön elmállott.

Héti vásár vala, 's hallani vágytam a' Szász ajak' hangjait, látni a' Szászok' arczeit, öltözteiket. Szakált hordani a' Szász, ha meghaladja a' hatvan esztendő, nem tartozik; de vannak, kik hordanak, 's e' sokaságban is volt, de csak egy. Szép arcot aszszonyon, férfiün, ifjan, öregén, nem láttam; nem egygyet is, melly megragadhatott volna. — Egy éltes aszszony prémes sípkában, prémetlen fekete pallástban, egymást érő perpendiculáris keskeny redőkkel, a' Rembrand' anyja' szép képére emlékeztete; 's ez az öreg volt ittlétemnek minden öröme.

Most két ifju méne el előttem, fekete talárisban, fejr ércz kapcsokkal övig, mellyre fekete pallástot vetének. A' pallást úgy szabva mint hajdan a' Debreczenieké; négy szögű posztószület függő hátok' közepéig; de a' Debreczeni deákoké 1770-ben is még, zöld. Haja a' két ifjunak, oldalt és hátul, nyírve, szinte a' bőrig, 's magasb háromszögű derelye-kalapot, mint a' melly e' koppasztott főkét fedé, lehetetlen látni, lehetetlen képzelni. A' Reformá-

tzio' századára emlékeztető pallást, melyet a' két protestáns monachus balján áltvete, hogy járásában gátlására ne légyen, 's az érczkapcsos fekete tunica a' lapos övvel, a' Napoleon' haborújira emlékeztető nyírt fej és rettenetes kalap; a' klastromi öltözet, és a' délczeg, nem monachális lépdelések, ellenkezésben állanak egymással, hogy a' ki ezt először látja, nem tudhatja mit lát. — Nem tudtam van hely, hol Luther is uniformisban járhatja rekrutájit; mert azt Magyar-országon és a' külföldön sohol nem teszi. 'S bár itt se! Mert minek-az?

Kevés órák múlva elterüle előttem az a' szép sík, mellyen Szent Erzsébet, vagy Erzsébet város, kevélyen fekszik kéttornyu templomával és cserép fedelű házaival. Apafi Mihály az ezzel özszeragadt Ebesfalván lakott. Bornemisza Anna már érzé a' szülés' fájdalmait; midőn megjöve a' Czauz, 's vitte Apafit Basája' sátorába, hogy ott Erdélynek fejedelmévé kiáltassék ki. Apafi érzé hogy ő nem született mást igazgatni, de itt nem kérdék tőle ha azt tud e, ha akar e. Még nem ére ki a' határból, midőn nyargalva hozák utánna a' hírt, hogy fija leve.

Hagág, ifjabb fíja III. Leo Arméniai Királynak, fellázadott Oksin bátyja ellen, 's segédere szóllítá ellene szomszédit, a' Persákat és Törököket. Ezek jöttek, de az országot magok közt fel is oszták, 's Hagágot megölték. A' nép elszélede, 's háromezer ember Moldvában telepedett-meg, és Lengyel-országban. Most Moldvát is el kelle hagyniok, mert a' Török 1672. oda csapott. Apafi befogadá. Tulajdon Bírakat engede nekik, de hogy ezek a' helybeli Előljáróktól függjenek. I. Leopold a' helyt egészen nekik hagyá, 's Szamos-ujvár és Er-

zsébet város előbb Mező, tovább Szabad kir. Városokká lettek. A' nép gyarapodik, mert kereskedést űz; 's érdemli hogy gyarapodjék, mert szereti a' nemzetet, 's annak nyelvét, öltözetét, szokásait; 's magát a' Magyar-földön nem akarja többé Arménia' lakosinak tekintetni.

Ide jöttök előtt Eutycheszt követék; de Oxiendus Verziersky társok, tizennégy esztendő tőlten Rómában, mostani hitekre tanította, mellynek ők olly buzgó tagjai, hogy még buzgóbb senki nem lehet. Papjaik a' misét örmény nyelvén olvassák, mint a' nép' nyelvén az egyesült oroszoké és oláhoké.

VII.

Nagy-Csűr mellől megpillantánk Szebent. Éjszokról délre hosszú lapály terül el itt, 's annak alig érezhető emelkedésén álla előttünk a' város. Túl rajta a' Tátra' leányainak magas csúcsai meredeznek kétórányi távolyban. Még messzéről látni hogy Szeben századok oltá hízik. Igazítva vala az út, 's jobbra, balra gazdag gabonaholdak vonúltak el.

A' külvároson temérdek hosszaságú alházat láték, hol katona-gyermekek és atyátlanok neveltetnek. Túl ezen fut a' szűkvizű Szeben, melly nevet ada a' városnak, vagy nevet talán attól vett.

Vacsoránk mellett, a' Koronánál, Tiszteket és itt lakó, itt szolgáló ismeretleneket találánk, 's nagy számban. Barna arcú hegedűsek gyönyörködteték őket a' mi Lavotánk' darabjaival, mellyek szívet ragadnak, és a' hajdan'

keservesével, melly szívet nem kevésbé ragad a' hol talál, bár nem olly tanúlt. Mi hárman, Gyulai és Nevelője 's én, helyt nem lelénk egymás mellett, 's így én sok ideig hallgatók. De végre azon figyelmekek, mellyeket a' neveltek egymás eránt mutatni megszoktak, ha egymást nem ismerik, és ha neveiket illy helyt nem tudakozzák is, szomszédommal biztosb beszélgetésbe hozának. Meg akarám neki magamat nevezni, de tartanom lehet, hogy az oda magyaráztatik, hogy azt tőle is várom, 's az ollyan néha alkalmatlan; folytatám tehát beszédemet, arra várván, hogy az önkényt fog kiörlődhetni. Azomban Döbrentei fel kele székéről 's szomszédomnak balja mellett áll meg, 's úgy erede szóba vele; 's ez most hirtelen fordula felém, 's köszöné nekem azon örömeit, mellyeket Göttingában neki is adtak Pataki Prof. Kézy Mózes Úrhoz oda írt leveleim: — Székely Miklós Úr, Physicát tanító Professora a' Kolozsvári Unitár. Collégiumnak. ! Miolta Kézy onnan Párizsba ment, felőle igen kevés hírei voltak. Társaságában kedvesen múlt el itt időm, 's más nap reggel Szebeni Predik. Keresztési István Úrral jöve hozzám, ki éppen ekkor tevé által lakását Enyedre, hol Theológiát tanítani hívatott meg. Mind ketten tudós, szabad fejű, szeretetre méltó lelkek.

Prof. Kézy Úrnak izraelíta neve egy jegyzést tétet itt velem, melly kicsinység, de az utazó' figyelmét érdemlik a' kicsinységek; a' ki csak nagy dolgokat akar hallani, vesztég ülhet honjában; az ollyat ott is tudhatja: — Erdély erősen szereti a' Bibliai neveket, melly oda mutat, hogy a' Bibliát sokat szereti olvasni. Itt az Ádámok és Évák, Mózesek, Ábrahámok,

Sámuelek, Dávidok, Dánielek, Simonok, Rebekák és Ráchelek, Juditok és Eszterek, folyó nevek. Sőt a' mi nálunk éppen hallatlan, itt Ábelek is vannak, és Timotheusok, 's a' Manassé a' Székelyek közt közönséges név. Szereti a' nép a' Farkasokat is, és a' Drusiánát, Polyxénát, 's ezeknek diminutívumai Ábi, Druzsi, Póli; a' Borbálaé Biri, az Annaé Anikó, a' Máriaé Máriskó, a' Kristinée Titi.

Gróf Hüller Gábornak ebédjénél egy valaki csudálkozni látszott, hogy én Magyar-országi ember olly jól beszélek magyarul; 's úgy hitte, nékem is, az Erdélyieknek is complimenter teszen vele, ha azt nekem szemembe mondja. Láttam hogy szomszédja megrántá ruháját, 's megsugá neki, hogy hiszen én könyvcsináló vagyok. Az ember elveresedett; a' Telemach' fordítójának fija pedig, ez a' fél magyar és fél franczia, nyugalma által fedezé el a' kedvetlenséget. Én legjobbnak láttam, könnyű kedvvel csapni az elakadásba, hogy vele felejtessen a' megbánt szót, 's azt mondtam, hogy Magyar-országon azt sokan nem hiszik, legalább mikor írok; 's Erdélyben sem az olly orthodoxusok mint Aranka. A' grammaticai sóvány és pedánt textus víg kicsapásra ada alkalmat; tudakozák, hallottam e mint játszdottatám meg valaki ezt a' sok tekintetekben szíves tiszteletet érdemlő embert. Neki gyengéji közzé tartozott hogy az Erdély' szép aszszonyainak versecskéket csinálgasson a' franczia édes semmik' nemében, de olly fásan, a' hogy azok képzelhetetlen szerencsével. Eggy csintalan ifjú eggy estve bé kopogtata ablakán, 's félre vonúlva némán nyújtá felé kezét és czé-

duláját. Az öreg általvette azt, 's gyertyájához
menvén, olvassa:

Aranka pediglen erőlködék vala,
Aranka pediglen Poëta nem vala.

Más nap a' csintalanság' hírével tele volt a'
város. — De a' verselgetőt semmi kaczej nem
tudja elnémítani.

A' bohó tréfa mellett egy más nemű tettet
is kell említenem azon tiszteletes test felől,
mellynek Aranka tagja volt. — Benkő József,
a' Transylvania' írója, hirdetés nélkül eskete
össze egy párt, 's törvénybe idézteték. Vé-
delme abból állott, hogy ő nem büntetést ér-
demel Erdélytől, hanem hogy holtig tartassék
annak Prytaneumában. A' kir. Tábla nem láta
logikai összefüggést a' védelemben, 's pénz-
büntetést vete rá, de — oh a' gyönyörű tett! —
a' pénzt Bíráji fizették le helyette. Ki adta a'
tanácsot, nincs tudva: de Aranka bizonyosan
javallá.

Báró Naláczai István Úr meghallá itt létün-
ket, 's a' mint más nap a' Bruckentháli Gale-
riába készülénk, látogatásunkat megelőzé; el-
kísére oda, 's mingyárt azután elhagyá Sze-
bent. Kedves vala tőle értenem, 's még szállá-
sunkon, hogy a' Gyűjteményt egyszer Choiseul-
Gouffiernek társaságában nézé végig, 's elmon-
dá ítéletét: *On pourroit former un joli petit
cabinet de tout cela.* — Azt mondtam vala én
is, bár a' Követ' ítéletét nem hallottam volna
előre.

Báró Bruckenthal Sámuel, ki, Therésia
alatt már, Gubernátorságig emelkedék, Er-
délytől, sőt az egész Magyar-nemzettől, örök
hálát érdemel e' kincsekért, 's annál szíveseb-

bet, mert csak a' hon' szeretete indítá a' gyűjtésre, nem a' művészi becs' ismérlete; 's így áldozatát nem magának tévé, hanem a' köznek. De az ő ifjúságában köztünk, mint akkor még a' Bécsiek közt, a' Gráphisz' Múzájának kevés tisztelője vala. Ítéletemet ki nem mívelt ízlése felől egy gyermek Keresztelő-Jánosa igazolja, Tennierstől, mellyet minden képei közt leginkább csudálgatott. Nem akadok fel a' különösségen. Az afféle nem ritka, és nem mindég hibás.

Vezetőm ide Seivert János Úr vala, unokája a' Bruckenthal' testvérének. Ha lakásomat a' történet Szebenben mutatta volna ki, gyakran látogatnám meg a' palotát, 's gyakrabban szeretetre-méltó lakójáért, mint kincseiért. Seivert Úr letette Titoknoki hivatalát a' Guberniumnál, 's nőtelen él itt, magának és a' tudományoknak, kedvelve 's becsúlva minden jóktól. A' palota két udvarra van osztva, 's ablakai az úczára három sorban állanak, az udvaron csak egyyemeletűek. Azt a' nagy megholt, harminczhat ezer forint tőke pénzzel, az Intézet' fenntartására József öccsének hagyá.

A' Kép-gyűjtemény' fő díszének a' magyar Szent tartatik — Hieronymus. Pannoniában születvén, Csáktornya körül, prolepsissel úgy mondhatjuk magyarnak, a' hogy a' festők Cardinalissá tsinálák 's skarlátba öltöztetik. Az Anachoréta, a' maga barlangjában, ascétai elmélkedésekbe merült. Megette kürtöt látni a' felhőben; érti a' hívást, 's felé fordult. A' történet legérdeklőbb perczében van felkapva, 's arcz, musculatúra, leplezés el vannak telve erővel. Vállá, teste, lábai meztelenek, ágyékát

skarlát fedi. A' mű Guidoénak tartatik, 's nem méltatlan a' névre.

De a' hét lányi magasságú festés mellett egy kisdedebb függ, 's kezek és leplezés nélkül; 's az, a' maga meleg ecsetével annyira megragada, hogy ha a' kettő közül választanom kellene; bár tudom, mennyivel több az igen jól dolgozott kép egész testben, mint egy hasonló jószágú karokkal; én Sebestyén mellett maradnék.

A' Képgyűjtemény tizenöt szobát tölt el, 's ezer kilenczvenkét darabból áll. Nagy részben az alföldi iskola' művei és másolatok. De a' ki gyűjteni kezd, veszi a' mit kap, 's olasziskola' darabjait kapni már Therésia alatt is nehezebb volt. 'S becse a' jó másolatoknak is van, mint a' szerencsésen dolgozott rézmetszeteknek, 's a' jó fordításoknak, 's még az sem lehetetlen, hogy a' lelkes másoló' dolgozása jobb mint az előkép. Rend kellene más, és gazdag rámak, vagy éppen semmi rámak inkább mint szegények; mindenek felett pedig, hogy a' rossz darabok hanyassanak ki, a' nem jók pedig tolassanak külön szobába. Némelly darabokat Meytens maga másola Bruckenthálnak, barátságból, 's az ajánlhatja a' másolatot.

Jeronym és Sebestyén mellett nekem itt legtöbb örömet régi szerelmem adának; péld. Ió és Jupiter, már első ifjuságomban a' Bécsi Belvedérben; hol a' Correggio' originálja még akkor a' Heinz' csillogóbb másolatja mellett függött. Ki nem ismeri azt, legalább a' Bartolozzi' reze után? Gondolat, rajz, festéklés, melly csudákat tevének itt, 's mint ragadtatik el itt a' szemmel egygyütt a' szív! A' callipygos leány azzal a' félre-rántott és így skurziro-

zott arcczal, melyet itt a' néző csak hátulról lát, melly nehéz théma volt az, 's mint van mesterisen adva! 's hogy a' leány féllábúnak ne látszassék, melly bölcsességgel van a' jobb élébe vetve a' balnak!

'S a' szigorú Morál ezt itt egy magas falu keskeny szoba' sötét szögébe dugatá fel, hogy a' néző helyt sem foghat szemléltére. A' gond szolgál e a' Morálnak, nem tudom; a' Mesterségnek árt; a' Mesterség' templomában ez első, ez minden. A' castrált Classicusok jutának eszembe, és a' ki magát Nadrág festetőnek csufoltatá, mert némelly lepletlenségeket békenete.

Rossz helyen áll, és a' hátulsó szobákban, az idősb Rákóczy Ferencz' képe is, a' mi Kupeczkinktől. A' darab már az által is kívánható a' díszesb, a' jobb fényű helyt, mert magyar születésű mester' dolgozása. A' hősnek nem született, vagy anyja 's nevelőji által elrontott tituláris Fejedelem páncélba öltözik; vállán kaczagán van elvetve, nem a' kevesebbet mondó herczegi bíbor; jobbja megmarkolá a' töröknyelű handzsárt, 's azt már féliglen kirántotta. Haja a' két homlokszeg közt borotvált; akkor hordák úgy is; lehúzott szemöldökei elfedik vad tekintetét; ajkai keble' dühét harapdálják. A' böles Festő a' töröknyelű karddal, mondá el a' mit a' Történet-író beszél, és a' ki csak félig rántottal.

A' kép megjelené rézben is negyedréti formában, Westermayer által, 's Artariánál árúztatik. Hogy a' fej Rákóczy Ferenczé, bizonyítja Kupeczkynek egy másik darabja, hánytott munkában.

Egy szobát új portrék töltenek el Erdélyi festőktől, 's a' gond tisztelést érdemel, mind

biographiai tekintetekben, mind az Erdélyi Művészség' historijára. Ezekről irtózva szoknék vissza a' szem, bár a' néző nem ama' szobákból jönne. De valamint a' Könyvgyűjtők előtt nincs szükségtelen könyv; úgy ezeknek idővel nagy becsek lehetne, ha nem mind portrék volnának.

A' Könyv-gyűjtemény tizenhatezer kötetből áll. Az ásványok nyolcz almáriomokban tartatnak, 's ezek Erdélyi aranyban igen gazdagok. A' pénzek' száma tizennyolcz ezer.

A' ki ennyit teve az emberi Nem' megnevesítésére 's a' Magyar-nemzet' 's annak Szász népe' dicsősségeért,

Dem folgt ein Ruhm, der ewig bleibet.

KLOPSTOCK.

Szül. Brückenthal 1721; megholt 1803.

Szebennek oláh temploma is van, 's Püspökjök itt lakik. — A' Reformátusokét, a' házak' sorában, csak szépízlésű czímje ismérteti templomnak, melly az ajtó felett áll:

DEO,

CREATORI, REDEMPTORI, SANCTIFICATORI,

COETUS FIDELIVM HELV. CONF.

MDCCLXXVI.

VIII.

Minden lépés távolabbra viszen honomtól, és már is melly nagy az út mellyet tevék. De még hátra van Vajda-Hunyad, hátra Fejérvár,

hátra a' Demsusi templom, 's az Ulpia-Trajána' romjai. Látnom kell a' helyeket, hol a' nemzet', hol az emberiség' szentjei éltek 's halhatatlan tetteket tettek. Látnom kell a' Hunyadiak' sírköveiket, 's azt az érzést adni önmagának, hogy nagyobbá lettem mint valék, mert illetem ereklyéjüket.

Útam Szeben oltá Dédácsig, Hunyad Várm. hol ismét Gróf Gyulainénál élem napjaimat, völgyen méné, mélynél Erdélyben sem, szebbet nem láték, sem áldottabbat. A' portékák Pestről Dévára, Szászvárosra, 's onnan vagy balra Fejérvárnak, vagy jobbra Szebennek, Brassónak, és aztán Bukarestbe, ez úton jönnek, mint Váradról Kolozsvárra, 's így itt az útra gond vagyon. Fejérvárnak még csak magas falú, alacsony süvegű tornyát láttam meg. A' Maros alatta csap alá, 's a' Bábolnai, Rápolti híres fehér borokat termő hegyek alatt fut ki Magyar-országra, elborítva söt-vivő szálakkal, melyeket vissza emberek vonnak, nem lovak. Szeredahely 's Szász-Sebes és Szászváros útamban estek; a' két utóbb Szabad kir. Város, de még kisebb Meggyesnél, 's a' ki Szász-Sebest most látja, nem hiheti, hogy az Erdélyi Fejedelmek kedves mulattatója valaha ez volt.

Közel a' Kenyér nevet viselő nem folyamhoz' hanem csak patakhoz egy postaház áll, 's ez mellett még látszanak a' kápolna' kövei, úgy beszél a' monda, melyet Báthori István Vajda *ex voto* építete. Itt vezetvén sergét Ali ellen, lova megbotlott, 's ő azt roszt, jósolatúl vevé, magának, vagy sergének. Meg nem történvén a' mitől tartá, hol lova megbotlott, felépíteté a' Kápolnát, 's rendelést tón, hogy

a' nap' visszafordulójin az elhulltakért halotti-
áldozatok mondassanak.

A' csata, az a' dicső, az a' nagy, 1479.
Octób. 13-d. méne véghez. Ali-Bég a' hegyek
és a' Maros közt fekvő tért űlte vala el, 's
Báthori Fejérvár felől jöve, Kinizsi Pál Bra-
nyicska felől. Ali, Bonfin szerint, harminczet-
ret veszte: Báthori nyölczezet, azon felül
hogy a' Maros kétezer Szászt és Oláhot elnye-
le. Mint méne véghez a' hős áldomás, tudva van:
még emlegetjük hogy Kinizsi fogai közzé fogá
a' leszelt kövér törököt, 's tánczola vele örö-
mében. Vad tett, de négyszáz esztendő, 's az
öröm a' szenteket is elragadja.

A' hely emlék nélkül áll, 's nincs énekelve
érdeme szerint. Baczka-Madarasi Kis József
Úr, Alsó-Fejérnek akkor Fő-Notáriusa, később
Vice-Ispánya, megígérteté Püspök Gróf Batthyáni
Ignázt által, hogy a' kápolna ismét felépül és
a' két hősnek emlék fog állítatni, de Batthyá-
nit elkapá a' halál. Követője Mártonffi József
is csak ígére ugyanazt, 's csudálni lehet, hogy
ő, ki a' Róma' nyelvén olly szerencsésen ver-
sezett, egy Ódájával nem tisztelé meg az hon'
szabadítójit.

Lelkemben, midőn itt elmenék, egy ének
támad, melyet bár szorosan ide nem tarto-
zik, lészek itten, mert itt támad. Azon
időbe tevé által magamat, midőn Erdély a'
járomból magát kikapá:

Szabadon lihegsz, szeretett Haza!

Szabadon lihegsz megint! karunk

Béklyóidat ösztetőre.

Itt vesztenek ők, itt hulltanak el;

Lobogó tüzeit seregökre

Az isteni boszszu lövellé.

Nem ejte le minket erő;

Bizakodás tevé rabjaivá

Minket a' pogánynak.

Esküdt, 's mi jók hívének szavát,

'S ő a' hívőket, bizakodókat,

Cselébe voná, megbuktatá.

Hegyeink' aranyát, ngarinknak

Gazdag termésit irígylé,

És a' mit táplált a' mező.

Paripáink néki nyihogtak,

Gyapját neki nyírte meg a' nyáj,

'S a' mit nem vett el, ellopá.

Magyarra vivé ki a' magyart,

'S vicsorga dúlében, hogy a' két

Testvérhad egymást érte öl.

Eh gyermekeinket maszlagon

Hízlalta pribégjeivé, hogy ők

Verdessék, a' mi még nem ing.

Mi nyögénk a' vad dölyf kéjeit,

'S viselénk, de mérges fájdalomban,

Az alázó sullyos igát.

Hunyadink' nagy lelke nem hagyott el,

Hunyadink' nagy lelkét nem hagyánk el,

'S lepattogának lánczaink.

Itt vesztenek ők, itt hulltanak el;

Lobogó tüzeit seregekre

Az isteni boszszu lövellé.

Szabadon lihegsz, szeretett Haza!

Szabadon, szeretett, szabadon megint!

'S mi törénk le! mi lánczaidat.

Dédács, két órányira Dévától Szeben felé,
gyönyörű napokra vára magában. A' hideg
Sztrigy (*Sargetia*) a' dél felé fekvő havasok-
ból siet a' völgybe, 's a' kert' dombja alatt
ömöl egyyüvé a' sebes *Marusiussal*, az Erdély'
vizei' fejedelmével. Deltájokat, hova a' Sztri-

gyen könnyű hidacska viszen, a' legszebb gyepszőnyeg, keleti szélesb végét pedig egy boglyas szilerdő foglalta el, végig szeldelve játékos utakkal. Túl a' tinta-feketeségű szilason egy rendesen költ kopasz hegy, az úgy nevezett Aranyi, ad új díszet a' vidéknek; mint egy rosszúl domborodott kenyér, 's meszszeről vonja magára azoknak szemeiket, kik Szeben felől jőnek, 's a' kies völgyet a' két sor' rengetegei közt, a' Dévai fellegetvárát pedig a' völgy' végében, el nem telhető gyönyörködéssel nézelelik. E' két sor meredek kelésű rengetegeknek a' Retyezát adja meg fő díszét, melly délre, Vajda-Hunyad megett, kél ki alantabb társai közzül, 's horizoni vonásban elcsapott tetején 's kékelő oldalain mutogatja a' téli hó' maradványait; mint a' völgynek a' Dévai vár egy ke-rekded hegy' tetején, hol Dávid Ferencz 1565. tömlöczre veretett, és holtáig fogva ült; Barcsai Ákos pedig a' Bánffy Erzsébet' karjai közt réttege elveszteni a' fejedelmi pallástot, míg a' szép nőért Bethlen Miklós (*Hist. des révolut. de Hongrie. T. VI.*) titkon epedezék.

A' Grófné' Zarándi embereivel, kik kétszázan gyültek ide, 's a' csimpoj' (börduda) zúgása mellett űzik az aratást, sok mulatságom van. Az reggel olta késő estig soha el nem né-múl, mint midőn a' sereg elveti sarlóját; és ha az egyiket elhagyja lehellete, a' csímpojt más veszi által. Sőt zeng muzsikájok a' munka' elmúltával is; mert az udvarban, hol munkájok' egész ideje alatt tápláltatnak, tánczolva töltik az éj' egyik felét. Nekik az aratás' ideje farsangok. Honjokban, a' zordon hegyek közt, szegényül tengenek; itt dolgoznak, de jól tartva.

Az Oláh még e' buja' földön is szegény, mert kevéshez szokván, restté leve, 's a' gyakran innep' elakasztja munkájában. Házaik' kapuja mellé szalmacsávát szúrnak egy hosszú rúdra, babonából; úgy hiszik, a' boszorkány úgy tehenek' tejét el nem hordhatja.

A' mi hajdan a' Zemplényi, Ungvári, Máramarosi Oroszok, sőt Coxe után, Oroszországban is, szokásban volt, itt is gyakoroltatik Topánfalván. Némellyek erősen állítják, mások tagadják, 's még erősebben és több hihetőséggel; — mert ha gyakoroltatnék, senki nem tagadná. A' leánnyal atyja 's anyja 's testvérei megjelenének a' vásárban, 's a' leány sátorúte, kiraká mutatóban minden portékájit, 's menyasszonyi drágaságaiban megállá a' sátor előtt, 's várá szerencsáját. A' nősző végig-járá a' sorokat, 's a' mint neki sátor vagy lyány, vagy együtt mind ketteje, leginkább megtetszenek, a' hajadon' tenyerébe csapa, nem kérve, ha viszont ő tetszik e; a' szakálás Pópa azon perczben összesketé őket, 's férj és menyecske más nap haza ballagának. — Borzadsz? Nem ok nélkül; itt meg van alacsonyítva az emberiség; 's minek rútul tenni a' mit szépen lehet? De nézzük körül magunkat, 's kérdjük, nem tészik e ugyan-ezt, a' főbb kasztok is. A' leány nálok, mint az Oláhnál Topánfalván, dolog, nem személy. Kérdjük, Topánfalván több rossz házasság kötetek e vaktában, mint az urak közt arithmetikai okok szerint. Az Oláhné, ha rosszul úte ki házassága, türte baját, 's hív maradott tisztjeihez: ezek tesznek bajaikról, 's elébb rosszak lesznek, aztán szerencsétlenek. — Boldogságunkat, így vagy úgy,

mindég azt teszi, ha kedveljük a' mit sors vagy választás miénkké teve. *Lætus sorte tua vives sapienter, et beate.*

IX.

Erdélyt Magyar-országtól sivatag hegyek választják el, hova még a' csinált és jó karban tartott úton is fáradva lehet feljutni. De a' ki Kosovánál széllyel tekint déli nyugot felé, 's mértföldekre elnyúlt síkot lát elterülni szemei előtt, emlékeztetés nélkül érti, hogy a' hova lép, az Erdély többé nem lehet.

Karacsnak Magyar-országi abrosza négy táblában Lipszky után, 's Vármegyéink' Atlásza, mellyet a' Magy. Hírmondó' megbecsülhetetlen Kiadójai metztetének, elterül előttem valahol megszálllok, 's ezektől kértem, merre vegyem útamat Szpatának, közel Lippához. De a' szóval vett tudósítások hitelesebbek, mert a' hosszabb út olykor rövidebb út, 's azt az abrosz nem mondja. Beérvén tehát Facsetre, megállék a' Vármegye' quártélyháza előtt, hol a' Fő-szolgabíró lakik, 's ezzel útam eránt értekezém. Bulcsnak igazíta. Elébe terjesztém hogy úgy egész háromszeget fognék tenni; hogy úgy egy alkalmatlan hegyet kétszer fognék megmászni. A' solgabíró kipillanta ablakán, meglátá nehéz szekereket, 's most még inkább tanácslá az utat Bulcs felé. Arra kivagdalt utat fogok találni; szekereim erre minden nyomon elakadna a' cserfák' ágaiban.

Bulcson ma kótyavetélék a' csapszékeket, 's a' kisdud hely tömve vala idegenekkel. A' fogadócska' egy vendégszobáját elfoglalva ta-

lálám, de lovaimnak maradt helyek. Szekere-
met tehát embereimre bízám, 's lyányommal
kisétálék a' mezőre, végig az innepet ülő he-
lyen; azt híven hogy talállok valakit, kivel szol-
hatok 's időmet így únalom nélkül tölthetem el.

Azalatt más idegen is érkezett, 's az sem
lelvén szállást, ő és én leülénk egy lóczán a'
sövény mellett egy boglyas eper' árnyékában.

Még hosszasan nem ülénk itt, midőn egy
úr forma valami, sötétkék frakkban 's panta-
lonban, végig füstölve hosszúszáru pipájából
az úczát, felénk jöve, 's meghökkenve látszott
megpillantásunkra. De csakhamar néki-bátoro-
dék, hozzánk jöve, megbillenté módi-kalapját,
's irigylést-érdemlő természetiséggel mellénk
űle, a' nélkül hogy e' szabadságra engedelmün-
ket kikérni szükségesnek vélte volna.

Ki légyen, nem mondotta, 's mi tudni nem
igen vágyánk; de ő nyoma bennünket. Én az
elsőséget a' felelésben társamnak engedém; ez
pedig érzetlenné tévén az impertinentziát, a'
dohány' és bor' és pályinka' kedves illatjaitól
gyönyörűen párázó Uraságnak elmondá a' mit
tudni vágyott. — „Ördögöt? 's az Úr volna a'
megholt Gy...?” — Uram felele az idegen, én
nem csak meg nem holtam; de fogadom Urasá-
godnak becsületemre, hitemre, meghalni fe-
lette nagyon nem is óhajtok. A' pipázó Uraság
azt vitatá hogy ez a' megholt Gy...; tudja ő
hogy Gy... megholt. — Igen is, Uram, én Gy...
vagyok, testestül és lelkestül, de az élő Gy...,
nem a' ki, azok szerint a' miket érteni szeren-
csém van, földi pályáját megfutotta. — Mind
ez fejébe nem fére az embernek; inkább hajlék
azt binni hogy a' kivel szól, megholt, mint
hogy a' vezetéknévét egynél több viselheti.

Megtudván társam honnan jó, hova igyekszik, melly dologban, mivel és miért, engem vona kérdőre. Én egy lehellettel elmondám, valamit hallani akart, 's folytatni akarám félbe szakasztott beszédemet Gy... Úrral; de a' fél-részeg ember nem engedé hogy szóljak. Úgy e, Uram, hogy te Kamarái Tiszt. vagy, 's azért jö-vél, hogy kilesd ezeknek az imposturájokat?

Nem boldogúlhatván velem, egyedül azt akará tudni, merre jöttem, merre megyek, hol lesz nyugtom, 's megkínála csekély szállá-socskájával. Szekerem nagynak is terhesnek is látszott, mert itt járatlan és görbe úton fo-gok menni. Forspontot akara parancsolni, erő-nek erejével. — Jóvoltát megköszöném, de az-zal élni nem akartam; inkább kifárasztom lo-vaimat mint hogy magamat nem ismert kocsi-sokkal felforgattassam. Hogy kalaúzt parantsol-jon, arra kértem is. — —

Questionneuröm után társam is elment. Most azon gondolkozáim hogy az oláh nyelvű gazdát, kinek epre alatt ülék, melly pantomím jelekkel kérleljem meg, hogy éjjelre fogadjon fedele alá, midőn egy sánta felgyürközött, sü-vegetlen, rongyos csizmadiácska, égő képpel és izzadtan közelíte a' csapszék felé, 's hallván hogy lyányommal magyar nyelven szólok, le-telepedék a' dohány', bor' és pályinka' szagai-tól kellemesen illatozó ember' helyére, 's ma-gyar nyelven tudakolá hol lakom. Tokajt em-lítém neki, kevélykedvén a' névvel, mint a' franczia, midőn a' Dea Lutétiát idegenek közt említi. — Volt benne; jó kenyérrel élt, jó bor-ral, jó hússal, kecségével. Jóvoltomért, hogy elmondám neki a' mit tudni vágyott és nem vágyott, felugrék, futa, 's szállást kére a' so-

kácztól. 'S a' sokácz kész vala befogadni; a' sánta, felgyürközött, rongyos, süvegetlen, mezítlábas, égő arcú, égő torku csizmadiácska pedig ment, 's szekeremet tolt, vonta; oldozta, hordotta párnazsákomat, ládáimat, 's akaratomtól, tetszésemről függött egészen, akkor estve 's más nap reggel.

A' sokácz — így nevezik őket mások, így nevezik magok is magokat, kiknek csak nyelvek oláh, de nem az vallások, — boldogabb éltet él mint mi jobb tájak' lakóji hihetnénk; ha tudniillik az boldog, a' kinek van mit ennie, 's kevés gond nyomja. Szobája deszkázva volt; ablakkarikáji ólomban felszeldelve hatszögekre; fala kívülről róvott fából és gyalulva, mint a' gályák' oldalai. Ajtajáról sinegen papíros-galamb függ a' padlásolatról asztala felett, hogy a' mint az ajtó megnyílt vagy bezáródott, a' galamb is, megpettyegtetve aranyfüsttel és kék és veres színnel, feljebb szálljon és alább. Gazdag szegénységet mutata minden a' háznál. Edényei közt még findza is, és tintatartó, vendégeinek, nem magának. Feleségének zöld selyem bundája, fejér nyúllal prémezve 's fejér báránnyal bélelve, 's szorosan a' tafota bunda mellett anyjának elnyúlt veres-róka sötétzöld posztó mentéje, mellyben fél-század előtt lépett vala elébe eskető Plebánusának. Mint midőn a' Wakefield' Horátza mellett egy Nürnbergi kiadású másikat látunk a' szép kiadásokon kapó, de Minelliusra szorult ifju' könyvei közt.

'S ez idén a' gazdag szegényember is retteg az éhen-halástól. A' két utolsó nehéz esztendőben eladogatta minden marháját, 's nem marada egybe két ökrénél, két tehenénél.

X.

Szpatára csinátlan és járatlan úton, nehezkapaszkodókön jövék. Ezt és a' szomszéd Lapusnyikot a' sógorom' atyja Consiliárius D' Ellevaux Úr, a' Budai Kamaránál, vevé meg. Vad táj, vadak lakosai; útja nyárban is rettenetes.

Az Oláh alatt közönségesen rablásához és gyilkolásokhoz szokott népet képzelnek; 's ámbar magamat az igen ijedősek közzé számlálni nem merném, kénytelen vagyok még is vallást tenni, indulásomkor megköörnyékezett a' félelem, hogy útamban érhet baj. Most másként gondolkozom, 's e' járatlan, ismeretlen úton, magyar cselédimmal, olly bátran utazom, mint a' Szkárosi hegyek közt, ha Kassára megyek. Jók és nem jók minden Nép és minden Nem és minden Osztály között vannak, 's nagy szerencse hogy Német, Szász, Oláh végre is úgy ember mint a' Magyar; és — ha a' szót nem vennéd keresettnék — kimondanám hogy Epaminondaszt és Pindárt Théba szülé, 's hány gonoszt, hány undokot Athén.

Az Oláh vad, mert teljes elhagyatásban nevededik, 's nem lát követésre méltó példákat. Vallásos ismérvei abban határozódnak, hogy a' kihirdetett napokat munkátlanságban kell eltölteni, hogy böjtöt szegni bűn; pedig ő kétszáz harmincznyolcz napot böjtöl esztendő által. 'S ez maga is segíti romlottságát, mert éhen csapszékeket keres, 's koplalása' kínjait pályinkával enyhítgeti. — Szegény, szegény nép!

Fél nap utazván Erdélynek egyik részében, három vagy négy helyt láték akasztófát, de még is üresen. Azoknak felállítását bizonyosan igen nyomos okok fogák tanácsolni; az nélkül ki juthatna olly gondolatra? de annyi mindég való hogy azt látni felette szomorú látás. Oktatás nélkül maradt' munkához nem szoktatt, és azért gonosz ember nem lehet fenyíték nélkül, mint a' gyermekek nem, kik körül a' vesszőt a' nagy Apostol is hasznos paedagogiai szernek hirdeti. De a' mely háznál vesszőt látunk minden szögben, és még is rossz gyermekeket, ott még is nem jól áll a' dolog. A' mindég suhogtatott vessző a' rossz gyermeket még rosszabbá teszi.

Látni akarám a' hely' papját. Sógorom ebédre hívatá. De annak érzése hogy ő kicsiny, nem engedé neki hogy elfogadja a' hívást. Látogatására tehát mi menénk. Áltövedzett hosszú ingében, posztó ruha nélkül, bocskorban, egyedül az által tetszheték egyébnek mint a' minék néznünk kelle, hogy szakálacskát nevelt, 's kalap födözte fejét, melly két füle mellett egyenlő távolyban vala felkötve. Szilvásában járt minden munka nélkül, Bibliothecája két Rituáléból állott. Oláh nyelven kívül nem hallott soha mást.

Midőn Patakon Physicát tanított Prof. Sípos Pál Tordosi Predikátornak hívatott meg, 's Eggyházi Előljáróji beiktatására megjelentek, megjelene a' helybeli oláh Pap is, mint Patrónusához, mert a' hely ott a' Reform. Papé, 's meg akará csokolni a' Sípos' kezét. Ez úgy hitte, hogy az csak tisztvársi illetés végett kívántatik tőle, 's önkénynt nyújtá a' Papnak; alig maradt ideje elrántani csókja elől. Az helyett ő az oláh Papot, a' maga Előljárói 's Pre-

dikátor-társai' jelenlétökben megcsókolá. A' Pap majd lerogyott ijedtében. — Szegény, szegény nép!

Szpataról Lugosra mentünk be, 's az út fél nap tartott. A' föld termékeny, még az egy-mást érő igen nagy dombokon is; de minden nyomon látni hogy a' lakosok nem régen kezdettek szorgalomra ébredezni. Ennek egyik ága a' pályinkafőzés. Szilvásaik tehát nagyok, mint a' legnagyobb szőlőkertek; 's minthogy ezt minden háznál főzik, az úczák az olajszagú mosléktól messzére elbűdöslenek.

Az oláh' felesége olly igen munkás, a' hogyan maga dologtalan, 's itt nevezheti a' nő a' maga férjét mind a' két jelentésben urának. Az anyák teknőcskéiben vagy kosarakban viszik fejeiken csecsemőjüket, 's olyankor egyik kezökben egy szerszám, a' másiban másik; mikor pedig azt, vagy valamelly edényt nem visznek, öveikhez van szúrva guzsalyok, 's járva is fonják a' gyapjat. — Ingeik szertelenül bővek és tászlisok; kebleiken 's karjajikon szélesen ki vannak czifrázva veres vagy kék pamuttal. Testeikre elől és hátul egy egy szőnyeget kötnek, egyiket szoknya, másikat kötény gyanánt. Az csíkkal és virággal tarka, 's térdig ér; onnan fogva bokáig rojtok függenek alá, 's rendes látni, a' tömött eggyarasnyi rojtok minden lépéseikre mint rázódnak. Lyányok asszonyok ezen oprégeket magok szövik. A' hajadonok' keble rakva üveg klárizsokkal. Míg még tartott az arany idő, 's a' Belgrádi háboru alatt 1788., sok pénz marada e' tájon is, 's a' szép Fáta nem üveg klárizst horda, mint most, hanem arany és ezüst pénz darabokat, 's olykor három négy sorra fűzve.

Minthogy az oláh nyelvben sok deák szó fordul elő, 's Erdélyben a' Traján és mások' idejében Rómaiak harczoltak és gyarmatoltak; az Oláh magát Római maradéknak nézi, 's annál nagyobb bizakodással, mert neve is *Rumjun*. — Consiliárius Thököli Szabba egy Értekezésében: *Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind, und dies nicht aus ihrer italienisch-slavischen Sprache folgt*. Halle, 1823. tagadja ezt. Az Oláh úgy nem Római maradék, ugymond, noha beszéde összekorcsosult a' Rómaiival, mint a' Franczia, Spanyol, Portugall nem Római, noha nyelve ezeknek is összekorcsosult az azokéval. Az Értekezés szerint a' Kara Vlach (fekete-oláh — a' török-, horvát-, tót-földön lakó) nem egyéb mint Dáciai 's Moesia-i Szláv, mint a' Czinczár görögországi, noha nyelvét, a' Római járom alatt, ez is az is összekeverte az olasszal. — A' kérdést döntsék el a' Historicusok. — Hogy az oláh-nyelvben sok latin szó vagyon, 's hogy sok Római katona oláh leányt vett el — *turpis maritus conjuge barbara*; hogy ugyan az történt Galliában és a' két Hispaniában, és hogy ezek magokat még is Rómaiaknak tartatni nem akarják, nem szenved kérdést. De ezek magokat nem nevezék el Rómaiaknak, az Oláh igen.

Már van Grammaticájok 's Lexiconok, Alaxi Jánostól, 's 1829. Zsebkönyvet is kaptak Budán, Moldvában Ujságlevelek nyomtattatik. Ki ne örvendjen hogy az emberi Nemnek egyik osztálya emelkedik a' kimívelődés' pályáján, 's nyelve fejtegetni kezdi erejét? — Ponorí Thewrewk ez oláh népdalt közlé velem magyar orthographiával és magyar fordításával:

In csáj vergye gregyínucze
 Segy o dälbc kokonyicze,
 Pe vátre gye kálámir
 Szupt umbre gye trándáfir.

Segye mindrá à durmite
 Kovor vergye veluíte
 Otyi jij ká zafirú,
 Buzele ká rubinu

Vojnyik pe à kolo trécse
 Si gyin gráj à se grèjestye:

Ále dele kokonyicze!

Szpunye mic ku kregyincze,

Jeszty tu fáte?

Jeszty nyevászte?

„Nics nusz fáte,

„Nics nyevászte.

„Jó misz flare gye pe mare

„Csiny' me végye gye dor mare.”

Gy' aj flare gye pe mare

N' aj segye gyin csáj kremáre

S' aj jesi pe lumá fáre.

Ama' zöld kertben

Úl egy fejr asszonyszemély,

Pázsit pamlagou

Rozsa' árnyéka alatt.

Úl a' Szép andalogva

Zöld lepellel beburkolva

Zafir szemekkel,

Rubín ajakkokkal.

Vitéz mégyen el mellette,

'S ezt adja ki lehellete:

Hallod e te, asszonyszemély,

Mondjad nékem jó lélekkel:

Leány vagy?

Menyecske vagy?

„Nem vagyok lyány,
 „Nem vagyok menyecske.
 „Hanem virág tengeren túlról;
 „A' ki lát, meghal kívántában.”
 Ha tengertúli virág volnál,
 Nem úlnél mindég rejtekedben,
 'S kijönnél világosságra.

'S itt a' dal' némelly szavainak lexiconi jelentése: — *Csáj*, amaz. — *O*, egy — *gye*, terminatio genitivi; — *mindra*, szép, femin. gen.; a' mascul. *mindrű*; — *kovor*, lepel, ernyő; — *oty*; szem, a' többes számban *otyi*; — *buze*, ajak; *buzele* ajakok; *vojnyik*, vitéz; *vojna* tótul hadakozás; — *si*, és; — *gyin*; ből, ből; — *gráj*, lehelet; — *a greji*, szólani; — *kokon*, úr, *kokóne*, úrné, *kokonyicze* ennek diminutívuma; — *szipunye*, mondd meg; — *mie*, nekem; — *ku*, val, vel; *kregyincze*, a' deák *credo* szótól; — *fáte*, leány; — *nyevaszte*, menyecske; — *nusz*, vagyok; — *jó* (mint *io* az olasznál) én; *csinye*; a' ki; — *végye* (videt), lát; — *dór*, kívány; — *kemáre*, kamara, rejtek; — *lumà* (lumen), világosság.

XI.

Kostély falunál kiszállánk szekereinkből, megtekinteni a' zsilípet, melly a' Béga vizét Becskerek felé eresztí. — *Regis opus!* — Azt Gróf Mercy voná 1763., 's tizennyolcz mértföldnyire.

A' nap olvasztó hőségű vala, 's le készüle szállani, midőn Kostélytól két sor fűz között Lugosra beérénk. A' közember itt tédig 's lábikráig érő fejer ingben jár; a' lyányok hajaikat különös fonású tekercekben hordják, mit még sohol nem láttam. Azután csakhamar teljes fényében kele ki a' hold. — Ki lopám magam' a' Szolgabíró D'Ellevaux László' vendégei közzül, hogy Lugosnak fekvésével megismérkedhessem. Egy másik Várad, mellyhez az által is hasonlít, hogy Lugost a' szép Temes a' szerint szeli ketté, mint amaszt a' Körös; de Lugos szegény Várad mellett. Ennek nincs két gazdag Püspökje, gazdag Káptalana, Academiája, Vára, 's olly számos Uraságai.

Feredő férfiakat 's asszonyokat láték a' Temesben; nem együtt, hanem mindnyájokat külön, nyugalomban. Visszatértem vendéglőmhöz, 's magamhoz vevém két cselédemet, hogy míg a' vízben leszek, ruhámat és pénzemet őrizték, mert a' víz' szélén sok nép jár fel és alá. A' hold' bájos fényében, melly világos vala, mint ősszel a' napé, elnyúlék a' folyamban, közel a' hídhöz. Annak épen felette tündöklött teljes karimájában a' hold. Itt látni e' hold' játékát, az est' meleg gőzét, az abból kinyúló tornyokat, a' sötét' és a' világ' tündéri masszajit, olly gyönyör, mellyet egész nagyságában egyedül az érezhet, a' ki phantasiája' játékit a' mesterség' míveinek csudálgatása által emelé feljebb mint az, a' mi másoknak jutott. A' ki talán nem érti a' mit itt mondok, forgassa végig a' Báró Mednyánszky Alloyd' munkáját: *Festői Utazások a' Vág' mentében*, 's lássa annak színes tábláin azt a' bájos gőzt, azt a' sokszínű léget, 's a' víznek

adott különböző színt, melyet Udv. Festő Fischer e' tábláján öntött el.

Egy kövér görög boltos csak lábait akará megáztatni, 's karszéket tétete le a' kövecsaljú folyamban. Anatoli nyugalomban 's boldog indolentiában üle meg ott magának, 's hosszuszárú pipából tömjénezgeté saját istenségét. Ganyméd egyszernél többszer vivé kulacsát a' füstölgő Jupiternek. Az ő figurája szerencsés staffirozást adhatott volna egy szerencsés Táj festő' munkájának.

Más nap héti vásár tartaték, nagy, mint az országosok sok sok apróbb helyeken. Kime-nék megtekinteni azt, 's ismét hír nélkül, hogy senki ne jöjjön velem, 's tehessem a' mit akarok.

A' piacztot hajdan arkádok vevék körül, mint a' Lőcseit, hogy a' sétálók eső és nap ellen védve légyenek. Még némelly háznak áll az ilyen folyosója, de már kis számban.

Oiáhnak nemesb portékára nincs szüksége, 's így itt kevés szép holmit láthaték. Fel 's alá ögyelegtem tehát a' tolongó sokaságban, 's lesegettem arczaikat, öltözködéseiket, bánásaikat, 's beszédjük' nem értett hangzását. Új neme vala az örömnék ott állanom, a' hol mind az a' mit láték, hallék, ismeretlen vala szememnek és fülemnek.

Mit nem hallám magasztoltatni az oláh aszszonyok' 's leányok' szépségét! De én sem itt, sem Dédácson, sem egész utamban nem láttam egy arczt, egy természet, melyet gyönyörködve lehessen nézmem. Egészséges, húsos test, semmi nem egyéb, 's az a' bőv' újú ing, durva vászonból, elrejté a' talán szép tagokat is, holott a' lepelnek, a' Festőknél, az elfedett részeket magán által kell sugároztatni. — Egy tót sáfrá-

nyos' sátora előtt egy leány gyermek' fején már kontyot láték. Ujatlan felső ruhája világos-kék tafota; oprége ennek is, de vékonyabb szövédékű mint a' miket eddig láték, 's hosszú rojtjai keskeny ezüst paszománthba szegve. Ez lévén az első és utolsó oláh kisasszony, vagy kontyáról ítélvén, dáma tehát, melly egész útam alatt szemembe ötlött, megkértem a' Nyitra Vármegyei sáfrányost, ki oláhúl folyvást beszélt, lenne tolmácsom, 's tndja meg, hány esztendő, miolta hordja a' kontyot, férje ifju e, szép e, szereti e, 's ki leánya. A' menyecskecske tizennégy esztendő; csak kevés hetek olta hord kontyot; fiatal a' férje is, 's az atyja molnár. Látni akarám, ha dáma e lelkében is, 's édes semmiket mondaték neki a' tót tolmács által; de az oláh dámácska ollyakat soha nem hallott, 's egy elmosolyodással sem felele rá. — A' sokaság körül foga. Csudálkoztak hogy az az ősz fej mit akar a' gyermek menyecskeével. Valami gyermekséget vettem neki ajándékúl a' tót embertől, 's ő azt úgy vette minden érzés nélkül, minden mosoly uélkül, mintha saját pénzén vásárlotta volna. — Szegény, szegény nép! — Melly külömbség ez és egy franczia, bár rút arcú, leány között!

Egy estve ablakaink előtt két courteand rö-püle el egy szekérkével, 's Kapitány Sejbenének mondák a' ház' tánczra meghítt vendégei. Sejben, a' Császár' Huszárijai közt, itt vala quártélyban, de most betegen. Más nap' korán reggel mentem hozzá.

Kapitány Úr, mondám a' hosszas hideglelése által egészen elgyengült, igen tiszta, de most elsárgult bőré, ebénfeketeségű hajú 's bajuszú szép ifjúnak, a' Csehy által szeretett

idegen, a' Csehy' legkedveltebb barátját magáénak is nézi, 's nyúltam jobbjá után. Sejben felsikoltott, kiugrott ágyából, forrón, forrón ölelt meg. Ő és én a' mi kedves Csehynket ölelénk meg egymásban; ő vala hosszas beszélgetésünk' tárgya. Mit vesztenk a' derék ifjúbán és Csohányban! — De életét más helyt fogom adni.

Még Sejbennél mulaték, midőn az Erdélyi Thesaurariátus' Tanácsosának Cserei Mihály Úrnak József fija, Kadét e' seregnél, kit Atyjánál Szebenben láttam, belépe, 's nekem azt a' hízelkedő hírt hozta, hogy atyja, hogy anyja eljöttöm olta is mindég emlegetnek. Azt a' Consiliárius' kegyességén kívül, egyedül azon szerencsémnek kell tulajdonítanom, mondám hogy nekem sorsúl juta, mind azoktól szerettetni, kik Cserei nevet viselnek. 'S valóban nincs erőm elhallgatni, hogy midőn Szebenben estve a' Consiliáriustól már elbúcsúztam, de azalatt mig reggel lovainkat már fogák, ismét elmentem hozzá, 's a' Consiliáriusnét a' grádicson találtam, a' tiszteletes asszony csaknem nyakamba borult, véletlenül pillantván meg itt, 's kézen fogva vitt be férjéhez. Az illy scénák' emléke megédesítheti azon szenvedéseket, melyek életemet sujtoztatják. A' Gondviselés a' szenvedőnek örömekeket is ad, 's ámbár a' csapás fáj, a' mi hibánk, ha csak a' csapást vesszük számba, nem az örömekeket is.

(Folytatása következik.)

7.

Csenkesz Gáspár' Lakadalma.

Zugási Úr igen nagy Törvénytudó vala, mert néha Verbőczit magyar Fordításban olvasgatá. Éppen ebbéli foglalatossága mellől szóllítaték egykor ki, 's a' könyv asztalán nyitva marada; a' mi többször is megesett, 's szerencse, hogy olly mozdulhatatlanúl valának leveleire szegeztetve a' betűk, más-ként eddig rég elrepültek volna onnan. A' Könyv' bé és helyretétele, az író-asztalka' letörlése és rendbeszedése Ziza Kisaszszony által ment rendszerint véghez, ki atyja iránt vonzódó leányi indulatból mind ezt örömet tellyesíté a' nélkül, hogy vagy egyszer belépillantott volna. Most történetből vagy Lidia barátnéjának magasztaló dicséretéből, melyet Verbőczire, mint rendkívül szép Románra teve, származott kíváncsiságból, vagy ugy akará azt a' Fatum, elég hogy olvasni kezde belőle. Az I-ső Rész 93-dik Czikkje kínálkozék olvasónénk' szemeinek, 's ő mohón fogott declamálásához. Szegény leány! inkább imádkoztad volna kétszer keresztül Könyörgéses könyvecskédet, mintsem ez igazságos tudós könyvbe csak futolag is egyszer tekints. Háj sok keserű könnyedbe, lelked' nyugalmaiba fog ez néked kerülni!

„Ha ugyan is a' férj Ország-bároi hivatalt viselt; akkor a' felesége kap száz Gira hitpénzt; ha pedig Mágnás vagy csak névvel Báró 's nem

Ország-Bároi hivatalban, vagy Fő-Nemes vagy Katona volt, 's ötven népes vagy több jobbágy telket birt, az özvegye ötven Girát kap hitpénzbe, minden Girát négy magyar forintba számlálva."

„Férjem tehát ötven jobbágy telkű Nemes vagy Mágnás lesz," kiálta villogó szemekkel Ziza. „Csenkesz Gáspár nem fog soha birni karommal, inkább örökké hordom e' fátyolt!" Szólt és ment egyenesen a' kertbe.

Minekelőtte tovább mennénk, nem árt talám megismérkednünk e' ritka Kisasszonnyal, kinek száz Megyében nem vala párja koloszszaalis termet, parancsoló zöldes sárga szemek, inkább ránczos mint suma, sem sárga sem barna orcák, illő nagyságu fintori orr, kivált a' nevetéskor arasznyira nyiló szája, elől hátul, tetőtől talpig egyformán egyenlő, sehol ki nem domborodó, hosszú test; képzelje ezen kellemekeket az Olvasó' egy Gránátos káplári léptekkel mozgó leánykában, 's ezekhez még egy jó dosis gögőt, száz annyi kényes finnyasságot, és legalább húsz tuczet magahitt kevély rátartiságot, a' legfőbb ponton egygyesülve, 's ad vivum áll előtte Zugási Ziza Kisasszony.

Rég vásék foga a' páratlanra Csenkesz Gáspárnak, ki a' hajdani Lovag-kórban első szerelmi vitéz méltán lehet vala. Középszerű testalkatja birt annyi ingerrel, hogy csapodárkodásait való hódító színben tüntesse a' Szépek elébe. Hangja, mint a' hívogató madaré, néha áriai olvadásba ment által, 's a' bámész lyánka tátott szájjal rohana ölébe. Kivált nagy Urat játszani, pöffedezni ott is, hol ki létét ismérték, gyávaságait csillogó érdemek gyanánt árulni, nagy Mester vala. Tetszék a' Sorsnak őt a' kicsin birrokúak' szegény sorához lánczolni még első rikkantásakor; de egyszer'smind születése' rongyai közzül való kierölködésre olthatatlan vágyat is

lehelni beléje. 'S éppen e' vágy gyújtá Ziza iránt is per'selő szerelmi égedelemre; mert általa reméllé egykor kényje szerint ragyoghatni. Képzelt fennsége, nagyított ügyessége igen jól is öszszechangzának Ziza' magahitt kibeszélhetetlen tulajdonaival. Bezzeg belőlök válnék egy pár — non ultra!

Több ízben ismétlé látogatásait czélban vett galambkájánál Csenkesz, de még egyszer sem leheté módja Oriási szerelmét előtte felfedni. A' Kisaszszony ilyenkor, mint szokás, maga egész Udvariaság volt, megyszin ajkait szépen öszseszorítgatá, hogy piczi szácskával bájолjon, lépéseit musikai taktura szedegeté, derekát mintha pánczélban lett volna olly mérőn tartá, szemeiből göggel teli pillantatókat lövelle, — 's az ásztnál csupán ő mulattatá beszéddel a' vendégeket. De midőn ebéd után némelly biztos perczben magára lelte őt Csenkesz, 's szerelmi hódolattal közelite hozzá, viszszapattant mint egy ángolna a' szíves kézzsorítás elől, 's egész Veszváliszi szeméremmel kéré Imádóját: hogy méltóztasson kedvezni jó hírének 's távozzék. Titkon kelle hát epekedéseit a' hasonlíthatatlan felé nyögni Csenkesznek, 's ha az Öreg Zugási hatalmas pártfogója ne légyen, eddig rég kétségben esett volna, hogy valaha megfoghassa madarát.

Vétenél jámbor Olvasóm, minden szép szívek ellen, ha Ziza Kisaszszonyt olly makacs Begyeskedőnek tartanád, kinek közzivén ízre töredezett Errosz arany nyílja. Nem! — szeretett ő, mint egy hölgy csak képes szeretni, forrón egész a' szédelgésig egy ifjat. Ki volt légyen a' boldog arról halgatnak a' familiai tudósítások, mert azt csak Ziza tudta egyedül egyegy boldog pásztor órában. Zugási mint Úr a' maga házánál, soha meg sem is szenvedte volna, hogy leánya szíve, az ő akaraján kívül hajoljon valakihez. Az atya, ugy hitte, leg-

jobban tudhatja, mi jó, mi nem, gyermekeinek, 's ezeknek jöveendő vig vagy bús sorsok csupán az ő calculussától függhet. Tanácsosabbnak látá hát Ziza halgatni, mint a' szegény papiros, melly nem mondhat ellene az író' önn-kéjjének, miért ír most egy hajborzasztó monológot, majd egy Pindari Ódát, vagy éppen, Ég bocsásd, egy philozophiai értekezést reá?

Oh eddig egyedül a' kert' kacskaringós ösvényjein bodorgani el-is únhatá Kisasszonyunk! Nosza, keressük-fel, tán társaságunk nem leendő előtté nem kedves! Ímé most libegbé a' magyaró lugosba, hosszú fejr öltözetben, fátyol borította arczal, mintegy éjféli lélek a' sírkeresztek közé; a' remegő lombok idvezlik érkezét, 's a' fűtörésző rigó ijedten száll tovább. A' fűszálak előre legörbednek a' gyeppadon, hogy sulyos testje' rájuk nehézkedését könnyebben tűrhessék. Leül, — fejét hátra szegzi, szemeiből ökleivel kitorli a' kigörgő cseppeket — 's dallani készül. Csendesedj szél, ne sziszegj lomb, válj füllé lugos, álj pauzát természet, hah, nem ömleng így a' fűlmile!

Bokros néma sohajtások
 Hasogatják szívemet,
 Nem lehetek vig, mint mások,
 Meguntam életemet!
 A' kit imád hű kebelem
 Nem szabad azt szeretni;
 Jéggé váll a' hév érzelem,
 Ki tudná így élni?
 Panasszaim, égedelmim
 Mind csak érte omlanak,
 Búval fojtott gerjedelmim
 Míg sírok kibomlanak.

„Atyám, a' kegyetlen, úgy akarja, hogy Csenkeshhez menjek; — nem én soha. Hiszem ő ran-

gomhoz illő jegyruhát sem tud adni, nem hogy 50. gira hitpénzt fizessen. Oh!”

Egy szobaleány jött a' Kisasszony után, 's a' monológ még kezdetén félbe szakada. — „Mi baj Er'si?”

Er'si. Nem sok, Kisasszony, egy Úrfi vágta-tott-bé hozzánk barna mén lovon.

Ziza. (Öröm kíváncsian) Barna mén lovon? Szolj — ki az?

Er'si. Az az Úrfi egy szép, ügyes, még többször is volt itt, de soha sem illy fényesen, ennye, hogy is hívják? — nyelvem' hegyén a' neve —

Ziza. Tám csak nem lesz Csenkesz?

Er'si. Az az az! egy pofos, kövér, piros, mint egy brassai alma.

Ziza. 'S néked tetszik?

Er'si. Tetszik, ám! Volnék csak Kisasszony, bolhaként pattannék ölébe a' telkemnek. Ugyan Kisasszony, ne hagyja a' jó szerencsét — mi szebb a' világon, mint egy olyan férjnek nyujlozni ölében, ki szép, mint egy mákvirág, gazdag mint egy méhkas.

Ziza. Elhiszem; de Csenkesz könnyen bír gazdagságával.

Er'si. Ne hidje a' Kisasszony! Biz' a' kinek nincs, nem jár olly daczos ménlovon. Ha ez az Úrfi sem gazdag, ugy nem tudom, kit lehetne széles ez világon annak mondani?

Ziza. Hagyjuk annyiba! — jer. —

Mély gondjait pipája' füstgonbolyagain hingtáztatva szörnyű léptekkel méregeté a' számára kimutatott szoba' padlatját Nádasz barátjánál Csenkesz. Barátja a' szomszéd szobában halgatá kétségbe esést jövendőlkő járkálását, 's szívrezzentő sohaj-

tásait. „Mi nyugtalanít, Barátom?” e' szókkal rányitá az ajtót. Hagyj engem, Te nem segíthetsz bajomon, felelé Csenkesz.

Nádasy. De hát ha még is — Szólj!

Csenkesz. Házasodni akarok.

Nádasy. Sok szerencsét hozzá! — de honnan, és kit?

Csenkesz. Azt tudnám, de a' durcsás hölgy félek kosarat ad.

Nádasy. Miért?

Csenkesz. Csupán gazdag férjre vágyik, 's én, a' mint tudod —

Nádasy. Értelek — egy kis fortély nem árt. Ménemet nyergeltesd-meg számodra; — te tudsz Urat játszani, próbálj!

A' nyergeltetéssel, úti 's leánykérői készülétekkel, clindulással, utazással nem késleltetem Olvasóimat; ugy is tudjuk már, hogy Csenkesz szerencsésen bévágatott Zugási Úr' udvarára.

Melly bajos a' leánykérői tisztt, csak az tudja, a' ki próbálta. Nincs egy ostrom alatt szenvedő Várat felkérő követnek annyi ékes beszédre szüksége, mint egy jövőendő élettársat szerzeni akarónak. Illy lélek 'sibbasztó állapotban vala most Csenkesz. Hol kezdje, miként folytassa, hogy végezze beszédét? ugy nem tudá, mint az extemporizáló pap. De már a' visszatérés lehetetlen vala, már jött a' Kisasszony kerti bujdokló andalgásából, már rég elhangzott a' Zugási Úr' „Isten hozta Öcsém Uramja. Légyen tehát! gondolá Csenkesz, az öreg Úrnál teszem a' legelső lépést, ha itt nyerek, gondom lesz a' végharcz' győzedelmi borostyánját is kívívni.”

Az öreg Úrnál könnyű lőn a' boldogulás. „Ha leányomnak is úgy tetszik” volt a' válasz „ám legyen, áldást kívánok!” De már ideje ebédelnünk, ha eszünk, beszélhet vele Öcsém Uram. Az ebéd hamar lefolyt, azzal nem töltöm az időt, a' kinek kellett ett és ivott; végét Csenkesz leginkább várta. — Ebéd után Csenkesz kezét csókolva könyörge Zizának egy félórai együtt beszélgetetésre engedelmért. Ziza karját nyújtá, 's belső szobácskájába vezetteté magát. Csenkesznek itt egy széken mutata helyet, ő pedig olly kényesen hocsátkozék-le a' fenyő kanapéra, hogy az fül siketítő recsegéssel idvezlé Kisasszonyát. E' kellemtelen jelenést hosszas pauza követé, mellyben a' felriadt Csenkesz időt kapta, összebomlott gondolatjait rendbe hozni,

Ziza. Hogy tetszik nálunk Csenkesz Úr?

Csenkesz. Oh Kisasszony! minden hely szép, a' hol mulatoz, ott a' tüskén ro'sa nyit, a' kopár parlag arany kalászokkal mosolyog. Ki ne szeretné a' Kisasszony közelében éldelni az élet' legfőbb javát, ki ne vágya itt angyalá lenni egy boldog paradicsomban?

Ziza. Szerfeletti dicséretje szinte büszkévé tesz; kiméljen-meg, érzem, égneik arczaim.

Csenkesz. Oh az a' pirosság a' hajnal' sugáiraiból szált szép arczaira! Illy bibor szín illik e' kedves Ház királynéjának.

Ziza. E' már sok, igen sok, kedves Úr!

Csenkesz. Nem sok Angyal (?) oh bár száz nyelvem volna, hogy százszorosán magasztalhatnám olvasztó kellemjeit, mellyek, fájdalom, nem nékem virítnak.

Ziza. Külömbözők a' sorsok, édes Csenkesz! — nem lehet minden az embernek tetszése szerint.

Csenkesz. Való, siralmas való, szép Kisasszony! Az én sorsom úgy látszik arra van kárhoz-

tatva, hogy csak titkon sohajtsa boldogságát addig, míg más üntig fürdik az öröm buborékaiban.

Ziza. (részvéttel) Minden embernek megvan a maga keresztje.

Csenkesz. De senkinek sincs abban a' mértékben, mint nékem. Más legalább ha néha könnyez, reméll is, hogy valaha megfog vigasztaltatni; de nékem nincs reményem, hogy szebb nap keljen bús egemre.

Ziza. Nem kell elcsüggedni. Ha egy Férjfi sem elég erős a' bal eseteket kiállni, mit várhatni akkor gyenge Nememtől.

Csenkesz. Oh be édes nékem a' biztatás szép szájából, még édesb is lehetne, — oh! az csak a' Kisasszonyon áll.

Ziza. Nem értem az, Urat.

Csenkesz. (felálva) Én igen igen szerencsétlen vagyok — szóllanék 's rettegek.

Ziza. Csak bátran, szóljon!

Csenkesz. Én szeretek, kiolthatatlanul szeretek, — szeretek és nincs reményem, hogy viszont szerettessem. — Én — én — szeretem a' Kisasszonyt.

Ziza. (fél gúnyal) Engemet?

Csenkesz. Igen — és ha fellobbanó haragjától nem tartanék, bátorzkodnám itt szívemet kezemet ajánlani a' Kisasszonynak, 's szép szívét és kezét cserében magamnak. —

Ziza. A' mi lehetetlen.

Csenkesz. (ijedten) Lehetetlen?

Ziza. Minden bizonnal.

Csenkesz. Oh jaj nékem! (térdre hull) térdeimről esedezem, rimámkodom a' Kisasszonynak változtassa szavait!

Ziza. A' mit mondtam, megvan mondvá.

Csenkesz. Mily röviden, mily hidegen mondja-ki

rám a' halálos ítéletet. Még egyszer Kiasszony, ismétlem kérésemet, oh ne toljon-el magától!

Ziza. Ne kényszerítsen hosszas magyarázatokra — elmehet.

Csenkesz. Értem... oh miért nem fagya-el testem érzéketlen jéggé? miért nem dugult-bé hallások, hogy legyenek siket, mint a' kő, minekelőtte e' kegyetlen szavakat hallottam volna? Jól van Kisasszony, én távozom, örökre távozom! — holnap a' Nap csak siromra fog felsütni.

Ziza. Hogy, hogy — mit beszéll az Úr?

Csenkesz. Ne kényszerítsen hosszas magyarázatokra! — Mi gyönyörűségem az életben, ha engem a' Kisasszony nem szeret, sőt gyűlöl, utál? — Azért vagy golyobist küldök-át fejemen, vagy kardomba ereszkedem, vagy vízbe fojtom magam... 's az Isten legyen irgalmas a' Kisasszonynak és nékem!

E' szókkal kétségbe esett hirtelenséggel akará oda hagyni a' makacst, de ez sem vala rest talpra szökni és nyakába ugrani. „Édes Csenkeszem, megbocsáthatsz-e hogy így elkínzám szivedet? Tiéd vagyok, tiéd lések, pecsétem e' csók!” Ekkor olly izmos csókot czuppanta örömében tántorgó vőlegényje' szájára, hogy az félrefordulva alig tudá észrevétetlen letörölni nedves nyomát.

Meglőn tehát, mit olly szívszakadva vára Csenkesz. Mily csudát szűl az ékesszóllás, hát még egy barna mén? Az öreg Zúgási maga intézé-el a' mátkaság' szertartásait, mint volt ősei' idejében. Messzire csillogott Csenkesz' újjából a' mátkagyűrű, mellyel Zizát magának örökre eljegyzé. Napot határazának a' lakadalomra, és Csenkesz könnyűlt szívvel szágulda-vissza Nádasy barátjához.

Feltetszék végre az óhajtott lakadalmi Nap. Ziza az ezt megelőző éjjel nem aludt, mindég jövendőbeli Férje' gazdag jövedelmeit calculálgatá. Csak kár, hogy szegény a' nullákat kifejté calculussából, holott ezek minden jelentő szám nélkül csoportosan figuráltak Csenkesz' gazdagságában. Reggel Er'si az egész udvari cselédség' nevében szerencsétlété Kisasszonyát, ki ezt potyogó könnyek közt fogadá. „Itt kell hagynom titeket, édes Er'sim, itt eddigi örömeimet. Ki tudja, mit fogok élni?”

Er'si. Minden jót Kisasszony —; csak hogy olly szép Ura lesz a' Kisasszonynak! De fáj, midőn meggondolom, hogy nem mehetek én is a' Kisasszonnyal.

Ziza. Beszéllek Uram Atyámmal, 's magammal viszlek, hogy legyen legalább valaki, kit ismerjek amaz idegen földön.

Az öreg Úr megegyezék benne; mit is tagadhatott volna-meg ekkor majd elszalasztandó leányától. Er'si dudolgatva raká egybe holmijét, 's tánczolva öltözteté-fel az új menyasszonyt. Nem győzte ez magát és gyönyörű termetét önn becsérzéssel nézegetni tükrében, száz meg száz igazítani valót lele öltözetén, csak hogy minél tovább gyönyörködtethesse szemeit önn magával. Végre Er'si is belé únt a' sok magasztalásban és csinosgatásban 's a' konyha körüllátás' ürügyje alatt kisuhant.

Most csikorogva nyíltak-hátra a' kapu' szárnyai, 's az összecsdült komondorok' köszöntő orgonálása alatt négy pejtől vonatott kocsiját büszkén hajtata-bé a' Vőlegény. Több szekerek megrakva mind két nemből álló Uri vendégekkel kísérek a' boldogot. Ziza az ablakon át szemlélé e' pompás bejövetelt, 's alig lele helyet szobájában. Pillantat tölt 's egymás' ölében hevert az új pár... oh oh!? —

Az összeadás csak bamar véghez ment, 's ezt gazdag ebéd váltá-fel. Tányér zörgött, kés, villa csörgött, kalány csengett, pohár pengett, mu'sika zengett 's az Iskola Mester következendő Epithalamiummal udvarla:

Boldog óra! mellyben egyé
 Lett e' rokon keblű pár,
 Ró'sa szín kedvet deríts ránk,
 'S hagyd, köszöntsön vig pohár.
 Tús között pohárt ürítsünk,
 'S ezt kiálni lelkesítsünk
 Mindent: „éljen az új pár!”
 Mi lehet szebb e' világon?
 Mintha jó hitvest ölelsz,
 A' ki bájos mint a' hajnal,
 'S benne angyalodra lelsz;
 Csókja, mint mézharmat édes,
 Vélle ám lehetsz negédes,
 'S búra vissza nem felelsz.
 Ő simít mord ránczokat le
 Ha nehéz gond' terhe nyom,
 Ízzadást szárít hajával
 Minden estén 's alkonyon;
 Tőle, mint a' nap ságára
 Árrad a' férj' homlokára
 Szenderítő nyugalom.
 És a' ház' kicsin körében
 Hú szerelme boldogít,
 Fellegek ha tornyosulnak
 Bájszavával bátorít:
 Bár dörögjön ég' haragja,
 Vesztedet vad sors kaczagja,
 Törli könnyid' záporít.
 A' bolyongó kényű ifjat
 Egy hú társ lekötheti,
 A' kinek csókjára múlnak
 Néki bánat érzeti;

Mint a' tiszta rétfolyámja

Ugy csörög-le éjje napja,

Mig hívét ölelheti.

Itt talál nyugpontot és czélt

A' heves vagy és remény,

Szebb virág nyít itt a' szívnek,

Mint tavasz' friss reggelén.

Itt a' bú nem fojtogatja,

Lángjait itt oltogatja

A' szerelmi érzemény.

Boldog óra! mellyben eggyé

Lett e' ritka drága pár,

Hagyd, derűljön kedvre minden

'S pengjen-össze a' pohár.

A' komor bú messze múltjon,

Rajta, minden így danoljon:

„Éljen, éljen az új Pár!”

Kedves ifjú, szép Menyecske,

Éljetek ti boldogúl,

Mig reátok harmatozva

Édes érzet csókja húll.

Szedjetekek öröm virágot,

'S hintsen éltető világot

Rátok a' nap biborúl.

Éltetetek szebben nevéssen,

Mint a' ró'sa kebele,

A' szelid csend és a' vig kedv

Fogjanak kezét vele:

'S azt, a' mit Ti is szerettek,

Mit reméltek és kerestek,

El ne hordja bú' szele.

Istenúlve, szívhevúlve

Édes ízt kostoljatok,

Mint a' zöld kert' fülmiléje,

Olly kedvel daloljatok

Száz tavasz, száz nyár köszöntsön,

Boldog áldás' árja öntsön,

'S magzatot karoljatok.

Bóldog óra! mellybe két szív
 Eggyesült örökre vár,
 Ró'sa szint adj kedveinknek,
 'S hágyd habozzék víg pohár!
 Félre innen az irigynék,
 Zengjen itt ez öröm ének:
 „Éljen, éljen az új Pár!!!”

Valamint minden lakadalom, ugy ez sem tart-
 hata ezredévig. Más nap honnja felé indítá új hit-
 vesét Csenkesz, örvendve néki, de még inkább a'
 Zugásitól kapott aranykáknak. Jó potlék a' pénz,
 minden hiányt elmézhetővé vará'sol. Régi rongyol-
 lott deszka fedelezetű fahazikó előtt álla-meg az
 új Párt hozó czifra equipage. Csenkesz maga segite
 leszállani megcsalatott Eggyetlenjének. Most ostor
 csattintva fordult-meg négy pejjével a' kocsis, 's
 villámként zörge-el onnan. De hová? vágyysz tudni
 édes Olvasóném! Kérdezd csak ama Mátionát ott
 a' menyecske' jobbján, ki vigasztaló szavakkal ki-
 vánja oszlatni homloka' felleg ránczait a' búsöngő-
 nak, az meg fogja néked mondani. —

Fogarasy János.

8.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.*(Folytatás.)***Harmintzadik Levél. Polyklét Krantorhoz.***Uzsorások. — Pénzkamat. — Orvosok. — Külömbféle**Tárgyak.*

Miolta Lucius a' férfiak' számában bé van véve, nem mulat-el semmi alkalmat-is, midőn magát a' közönség előtt mutathatja 's én rendszerént késérem őt mindennapi sétálásaiban. Gyakran megjárjuk együtt ezen végetlen nagyságu városnak utszáit; 's ezen barátságos járkálásink alkalmával jobban tanulom a' Romaiakat esmerni mint sok hosszas és haszontalan leírásokból. Minden valamelly tzélből történő összejeveteleknél, bajos őket kiesmerni, minthogy vigyáznak magokra, 's igen könnyű olyankor ezen rendkívül való emberekről hibás ítéletet hozni; ellenben midőn tzél nélkül gyűlnek össze; a' társalkodás elevensége szivek' fenekéről legtitkosabb gondolatjaikat is kitsalja.

Ma az itt nagyon tsekély ebéd után legelsőben mentünk ki minden késérő nélkül. Lucius titkos örömet érzett magában hogy minden kényszerétéstől megvált, 's szabadon mehetett maga mindenfelé a' hová néki tettett. Észre se vettük midőn a' Forumra értünk hol rendszerént minden rendű, 's

minden állapotu Rómaiak öszsze szoktak seregleni. Tsak hamar találtunk esmerőseinkre, a' költsönös megköszöntések után beszélgetésbe eredtünk 's láthattam melly szörnyű nagy külömbség van ugyan azon emberek között, midőn olyanokkal vannak kiket tisztelni kéntelenek 's midőn barátaikkal kénynek kedvek szerént, szólhatnak. Illyen megkülömböztetett rangu emberek is költsönösen tréfáltak 's tsufolódtak egymás között; tették egy szempillantatig a' fontosság hangját mellyre tettések szerént hamar vissza tudtak térni, 's nagy hűséggel leszállottak az olyan tárgyokra is mellyeket a' körülöttök lévő köznép kedvelt, 's azért hogy a' sokaság' hatalmának tsekély hizelkedésekkel hódoltak, annak utóbbra használható kedvét megnyerték. Ábrázatjok' igen hajlékony vonásai mindenkor a' velek beszéllőnek állapotjához alkalmaztatják magokat; 's nem tartóztathattam-meg magamat a' mosolygástól, midőn láttam hogy egy fő tiszt-viselő melly részvételű szánakozást mutatott egy szegény polgár eránt, kinek egyetlen egy fija megholt, 's viszont tüstént mosolygó ábrázattal jelentette örömet, egy másiknak, ki gazdag örökséget kapott.

Egy ki az utolsó válaszláskor a' kereset hivataltól elmaradott, így szólla boszorkodva: „Lehetetlen már ezen megromlott városban élni. Nem, tovább nem türhetem, félre vonom magamat falusi jószágomra 's itt hagyom ezen tsata piatzot, hol a' fortélyoskodás az érdemet elnyomja.” — „Ázt legalább megkell vallanod, monda egy öreg Senátor gunyoló tekéntetet vetvén reája, hogy a' fortélyoskodás nem mindenkor éri-el tzeljét, 's hogy akkor annak, ki által gyakoroltatik csak szégyent és bánatot ad.” — „A' mi engemet illet, felkiálta egy harmadik, ki mint hallottam hivatal keresésében szerentsébb volt, én nem szenvedhetem, hogy

a' népet így alázzák. Ez naponként értelmesebb lesz, minden dologban böltsességet mutat, 's annak szembetűnő bizonyoságit adta az utolsó közgyűlésen." — Mellyiknek kell hinnünk az utolsó kettő között?" kérdém lassan Luciustól. — „Egyiknek sem felele ez, az első gyűlés' alkalmával talán azt láthatod, hogy mind a' ketten más hangon beszélnek, 's egészen ellenkező vélekedést nyilatkoztatnak-ki, mint most."

Ezen szempillantásban a' Lovagok' egész seregét láttuk tellyes pompában 's méltóságoknak minden jeleivel felénk jönni. Olaj ágokkal voltak koszoruzva és sokan közöttök kezeikben koronákat vagy más katonai jutalmakat tartottak, mellyeket az ütközet helyén Vezérek' kezeikből nyertek. Pompás menetelek a' ditsőség templománál a' Kapenai kapuhoz közel kezdődött, 's a' Capitoliumig tartott, hová ezen szép fiatal sereg a' forumon keresztül vette útját. Egy azon polgárok között, kik velünk voltak, egy derék termetű 's drága készületű lovagra mutatván, így szólla. „Nézzétek ezen derék Urfiat, ez nékem többel tartozik, mint a' mennyit lova, fegyvere 's egész személye ér. Még tegnap-is ujra kért pénzt tőlem, arra ajánlván magát, hogy ma fogásra tétethetem őt, ha reggel megnem fizetne. Nem jutott eszembe, hogy ma Quintilis Hónap' Idusa lesz, hogy a' lovagok' vizsgálása tartatik, 's hogy ekkor nem szabad eggyet-is közöttök törvénybe idézni. Lássátok, mint nevet engem pajtásaival eggyütt, de Bacchusra mondom, én is minden órán ki fogom őt nevetni, az első alkalommal, midőn a' Censor vizsgálást fog tartani szép lováról leszállítatom, 's egyszerre mindent megfizetetek vele."

Ugy-e, monda mosolyogva egy az ott lévők között, bizonyosan olly nagy kamatra költsönözted

néki pénzedet hogy nem mersz, a' törvény-székhez folyamodni." — „Mit akarsz ezzel mondani? felele amaz haragosan. Talán uzsoráskodónak tartasz engem'? Tudd-meg hogy én szorosan a' törvényhez alkalmaztatom magamat, melly nem enged tőke pénzünkből több kamatot venni, mint hónaponként száztól egyget. Nem költsönözöm én pénzemet száztól másfélre vagy éppen kettőre, mint sokan, kiket esmerek 's talán mint magad-is. Én betsületes ember vagyok, esmernek Romában. „Ekkor egy tsomó kötelező-leveleket vett elől togája alól 's un-szolt bennünket, hogy olvassunk-el némellyeket. A' többek között ez volt benne: „Sextus Irudó pénz váltó által. N** től ennyit ennyit kaptam 's a' t.”; 's alább toldalék ez volt írva: ex domo (a' házból) melly annyit tesz hogy váltó levélben jelentett summa mindjárt kifizettetett 's ugyan azért halladék nélkül is vissza kell azt fizetni. Vissza adtuk néki leveleit, mellyeket nagy gondal számba vett 's jól eltett 's azután dörögve elment. Kitsapni való vén fősvény, monda nevetve az, a' ki előbb őt ingerlette vala. Nem azt gondolná é az ember, midőn beszédét hallja, hogy senki sintsen a' világon olly igazság szerető, mint ő, és hogy csupán baráti eránt való szeretetből ad költsön. Esmerik őt Rómában. Plutus Istenre mondom igazat szóllott. Házához többen járnak, mint a' Praetorhoz. Náluk van gyűlő-helyek mind azoknak, kiknek felesleg való pénzek van, 's azt áltadják személyek szerént kiadni; alkalmas nagy kamatért adják néki által pénzeiket 's az nem szégyenli másoktól még két annyit venni érettek. Azonban nem lehet uzsoráskodását megbizonyítani 's őt azért törvénybe idézni, mint-hogy a' kötelező-levelekben mindenkor csak száztól egy van téve, 's az a' kamat, mellyet a' törvényesen fellyül kíván, a' tőke pénzhez van számlálva.

„De hát, kérdém én Polgári tisztviselőitek ki-
vált a' köz-jó mellett olly igen buzgó Tribunusaitok
nem igyekeznek e' az uzsoráskodók telhetetlenséget
megzabolázni?” — „mit akarsz? felele az; ezen
gonosz olly igen elterjedett, hogy már nem tudják
orvosolni, 's egyebekkel azok magok is bele vagy-
nak keveredve, kik az orvoslást próbálhatnák. A'
szabad-köztársaság' kezdetétől fogva a' hitelezők és
az adósok szünet nélkül hartzoltak egymással, 's he-
ves tziódásaik nem egyszer ejtették az Országot
veszedelembe. Egy szerentsétlen adós polgárnak, ki
irgalmatlan hitelezője által kegyetlenül zaklattatott
szemlélése okozta a' népnek a' szent hegyre költö-
zését. Egy még vétkesebb hitelező adott alkalmat
a' tizenkét táblák azon törvényének enyhítésére,
melly a' hitelezőnek megengedi adóssát elfogatni. Et-
től fogva tsak adóssának javaira volt jusa a' hitelező-
nek nem személyére. 346 Esztendőben egy hasonló
vétek alkalmával a' nép a' janiculusra költözött 's a'
törvény megújítatott. Azt fogod kérdeni hogyan le-
hetett szükséges egy olly bölts' 's a' nép előtt olly
kedves törvénynek végre hajtására szünet nélkül
emlékeztetni? A' vélekedés, melly még erősebb mint
a' törvény, nálunk szenté tette a' hitelezésnek min-
den neme eránt való véghetetlen tiszteletet; mélyen
gyökeret vert azon gondolat, hogy a' hitelnek tisz-
teletben tartásától függ az ország' bátorsága' 's ezen
magában olly tiszteletre méltó gondolatnak védelme
alatt az űsoráskodás minden határokon túl lépett.
Hogy a' dolog minden létét megérthessed elég tsak
azt mondanom: hogy a' mint ama betsületes ember
említette, a' pénz' kamatja rendszerént hónaponként
száztól egy; néha száztól kettő-is, sőt esmerek egy
szükségben lévő polgárt ki száztól négyet fizetett,
ugy hogy a' pénzváltó két esztendő alatt két an-
nyira tette költsön adott summáját. A' tizenkét táb-

lák' törvénye a' kamatot esztendőnként száztól egyre határozta-meg; a' ki többet kívánt négy annyiinak vissza fizetésére büntetett. 370-dik esztendőben Licinius törvénye a' kamatok megkevesebbitését rendelte; de nem hajtatott végre. A' Marcus Duilius és Lucius Moenius Polgári Tribünök' törvénye a' tizenkét táblák törvényét újította-meg; de hasonlóképen fogamat nélkül. Nem sokára azután a' Tribünök az Interest hónaponként száztól félre határozták-meg; ezen törvény is elmellőztetett; 's azután a' Lucius Genucius nevét viselő nép végzés minden uzorát megtiltott. Szerentsétlenségre ennek végrehajtása tellyes lehetetlenség volt, vissza kellett térni a' régibb rendelkezésekre; a' tizenkét táblák törvénye ismét megújított, 's 685-dik esztendőben még Gabiniuse által is sürgettetett; de sem a' törvények' hatalma, sem a' tisztviselők' vigyázása, sem a' nép' panaszolkodása nem volt elégséges a' fösvényesség' és telhetetlenség' mesterkedéseit gátolni. A' Praetort közös haszon kaptsolja ideig oráig a' hitelezőhöz; mind a' ketten egyesítik magokat a' törvénynek megrontására. "S ha meghasonlanak is magok között, ha az uzorázkodás tudva van is nem lehet azt törvényesen bém bizonyítani, 's a' vétkest nem érheti-el a' törvények' büntetése. Hogyan is érhetné-el őt, ki sokszor titkon éppen annak a' tisztviselőnek pénzével uzoráskodik, kinek sententziát kellene ellene mondani? A' Római népnek egyik fele a' másik felének adóssa, mindenütt ugyan azon embereket 's ugyan azon vétket lehet találni."

„Megengedem így kezde egy a' jelenlévők közül szólni, hogy mind az igaz a' mit mondasz, az uzoráskodóktól Róma jobban félhet mint valaha a' Chartagóbéliektől félhetett. Az ő fortélyaik minden ravaszságot felyül mulnak, valamit tsak a' képzelődés kigondolhat, 's az ő számlálásbéli mesterkedé-

seik szünét nélkül meggyőzik a' birók' akarmelly mély eszét is." „De hogyan esmered őket olly igen; ugy látszik hogy te nem szorulsz reájok"? — „Régtől fogva esmerem őket felele amaz. Mikor Curilis Ædilis voltam, 's ezen jámbor népnek, mellyet itt láttok, kedvéért vagyonomat feláldoztam, az ő kezeken mentem keresztül, 's tudom mennyibe került ez nekem.

Mind a' mellett is ugy látszik nekem, felele a' másik, hogy a' Proconstulság, mellyet azután Á'siának egyik leggazdagabb Provinciájában viseltél, eléggé kipótolta feláldozásaidat. Viszsa jövedeled után falusi jószágokat vettél, roppant házat építettél, azt rabszolgákkal és mindenféle drága eszközökkel megtöltöted; még azt is beszéllik, hogy nagy summákat tettél le annál a' — —. De mit akarsz ebből kihozni így szakasztá a' másik félben nagy sietséggel ezen reá nézve kedvetlen beszédet. Azt állítod-e hogy jobban esmered te az én állapotaomat mint magam." Tudd-meg, hogy polgár-társaim által olly tisztséges hivattalal felruháztatván annak méltóságát tőlem kitelhetőképenn fenn-tartani igyekeztem. Igaz hogy költségem felyül haladta értékemet; de mihelyt hazám betsületéről van a' szó, nem félek magamat megerőltetni, 's felejtelek magammal számot vetni."

Ezen beszélgetés közben a' forumnak egy szegletében értünk, hol egy borbély a' szabad ég alatt ütötte fel sátorból álló 's egy helyről más helyre vitethető boltját. Ez számtalan henyélő polgárok' özsze-gyűlő helyek volt, kik a' borotváltatás' és hajnyíretés' színe alatt az az napi ujságokat jöttek megtudni. Mi ujság Áfrikából? így szokták egymást mindjárt eleintén megszólítani. Bámultam ezen kérdésen; azután megtudtam hogy a' Rómaiakat azok a' hosszas és vérengző háboruk, mellyeket a' Kár-

thágóbeliek ellen viseltek szoklatták ezen kérdésre, melyet az idő mintegy megszentelt 's azoknak mindennapi kérdésévé tett, kik a' külföldi dolgokról tudakozódnak. Nem sokára elhagytuk ezen dologtalanokat, kiket egy Görög-szóluok olly helyesen lefestett, 's tovább mentünk.

Mentünkben egy embert vettem észre, ki magánosan járkált, 's ábrázatját togája szélével gondosan bétakarta. Feléje közelítésünkör félre tért, hogy velünk szemközt ne jöjjön, 's még más sétálókat is találván, sietve vissza vonta magát egy magános helyre. Ezen tselekedete vissza tettett nekem, 's kérdeztem okát. „Ezen fiatal ember, e volt a' felelet, egy jó polgárnak fia, de a' kihez épen nem hasonlít. Ő a' Murcia Istennének követői közzé tartozik.” — „Mitsoda Istenség lehet ez? kérdém én; még soha sem hallottam róla beszélni miolta Rómában vagyok.” — „Annál jobb reád nézve felele egy mellettünk menő öreg; vajha soha sem esmernéd meg őt. Murcia a' henyelők és gyávák Istennéje. Erről mi Murciusoknak hívjuk az olly felénkeket kik magokat megtsonkítják, hogy a' katonai szolgálatra alkalmatlanok legyenek. Ez a' nyomorult, ki figyelmedet magára vonta, maga elvágta jobb kezének hüvelkét, hogy katona ne lehessen, és saját kezével ontotta-ki azt a' vért, mellynek tsak hazájáért kellett volna folyni. Láthatod itt mit von maga után az illy gyalázatos tselekedet; az a' ki azt elkövette mások előtt gyűlölséges 's ön-magának terhére van. Ez az ember kit Romainak-is félek nevezni, mindenféle kissebbséggel és gyalázzattal van illetve. A' testi büntetéseken kívül mellyeket szenvedett, a' Censor által a' nép legutolsó osztályában tétetett, hol még a' legalább való Proletariuson-is alól van.

„Ha a' gyávaságot illy keményen megbüntetjük, más felől a' bátorságnak tündöklő' jutalmakat adunk. Nézd tőled egynehány lépésnyire eme' durva ruhában öltözött Polgárt; egy Senátor beszéllget vele barátságosan; mindenek részvételt bizonyítanak éránta; a' legkevélyebb Patricius is siet őt megszólítani; egy egész, még szeretetére 's háládatosságára ez magának just, 's ezen just mindenek megesmerik. Ez egy Legiónkból való közkatona, ki a' Cymbrusok ellen való háborukban egyik pajtásának életét megmentette, jutalomul egy tserfa koszoru határozatott számára, 's ezen olly egyszerű jutalom őt Róma' legjelesebb embereivel egy rangra emeli. Az innepi köz játékok' alkalmával mindjárt a' Senátorok után ül, kik, mikor bémegy, előtte mindnyájan felkelnek. Az a' koszorú, mellyet visel, nagyobb tiszteletben van, mint a' királyok' koronája; ezek nálunk soha sem tehetnének olly megkülömböztetésre szert, mellyben ez a' vitéz katona részesül.”

„Hát annak millyen jutalom rendeltetnék kérdém én, ki a' hadi vezér' életét mentené meg?” — „egészen illyen mint ennek felele amaz: A' Rómainak akár Hadi-vezér akár Consul vagy akár Diktator legyen-is; legszebb titulusa Polgár nevezet; ezen nevezetnek tulajdonítunk mi legnagyobb fontosságot. Annak a' katonának, ki valamelly szövetséges Király' életét mentené-meg nem volna jussa Polgári koronára. Ebből eléggé általláthatod hogy nem nagyítás' formulájával élünk, midőn azt szoktuk mondani: hogy egy Római Polgár a' Világ' minden fejedelmeinél fellyebb való. Soha sem uralkodott egy fejedelem-is nagyobb hatalommal, mint a' mi Proconsulaink, Proprætoraink, és egy szóval minden tisztviselőink kik a' meg hódoltatott tartományok' kormányozására küldetnek. Még az

ollyan népeknek is kikkel legnagyobb kedvezéssel bánunk, hatalmasabb videlmezők vagynak Rómában, mint régi fejedelmeik voltak. Kivánsz é új bizonytságot, hogy erről meggyőzettsél? Nézd ezen Senátort ki méltóságos lépésekkel jó felénk; ez a' Fabiuszok' híres familiájából származik; azt az embert ki bal keze felől süvegetlen jó mellette, 's ki fél vele jönni, követkeppen küldötte hozzá Créta szigete, melly egy csupa Polgár' védelme alá adta magát. Arra kéri a' Római Senátort, hogy legyen pártfogója hazájának 's tegyen mellette egy szót a' Senatus' első Gyűlésében. 'S ezen szó fogja elhatározni egy egész népnek sorsát. Egyszóval úgy viseli-magát ezen Créta ember mint követ, sohasem küldött Görög-ország a' Persák Királyához alázatosabb és tisztelkedőbb követeket.

Ezen pompás beszédre éppen felelni 's nemmelly észre-vételeket akartam tenni az eránt, miképp szokták ezen Proconsulok és Proprætorok, a' reájok ruházott hatalommal élni, midőn egyszer félbe szakasztattunk egy Liktör által, ki sebesen futván közöttünk ezt kiáltotta: félre? tsináljatok helyet a' Vesztálisnak. Tüstént mély és szent halgatás következett az olly nagy sokaság lármás beszélgetésére. Mindenek nagy tisztelettel kitérték az útból. Egy Elefánt tsonnal 's arannyal kirakott két kerekű kotsi ment-el szépen előttünk négy hófejrőség lovaktól huzattatva. Azt gazdag öltözetű rab leányok' nagy serege követte, kiknek alázatos és áhítatos magok tartása parantsolatjoknak méltóságos rangját jelentette. Midőn a' kotsi előttünk elment, talán minden Rómaiak között egyedül én magam mertem szemeimet tiszteletek' szent tárgyára felemelni. Nem soha az Istennék, az ég Leányai, nem jelentek-meg magokra szebb és szivrehatóbb képekben, mikor magokat a' bámuló em-

bereknek megmutatni méltóztattak, melly gyönyörű volt! melly kellemesen vegyült össze benne a' szelidség és méltóság! — Jóllehet Vesta nem tárgya imádasomnak, még is akaratom ellen tisztelettel teltem-elek. A' bennem gerjedett érzéseknél fogva egy Istenség' közellétét sejdítettem, 's imádtam azt Papnéjában a' nélkül, hogy esmerni kívántam volna. Midőn a' Vestalis előttünk ment-el, homloka rózsza színű pirosságot mutatott szelid méltósággal meghajtotta fejét. — Így felel Junó magas tronusáról a' halandók hódolására mikor tömjéneket kedvelni méltóztatik. Szemeimmal szüntelen kísértén őt láttam, hogy a' Capitolium felé vette útját, 's a' Templom' Graditsához érvén, könnyűden kiszállott szekereből 's tsak hamar azután eltűnt az oszlopszat alatt szemeim elől. A' mellett lévők között senki sem ejtett tsak egy szót-is ezen látományról. Egy Vestalis' szépséget észrevenni, 's arról beszélgetni Isten káromlásának tartatik.

Alig érte-el beszélgetésünk ismét előbbeni elevenségét, midőn egy réz harang' hangját hallottuk 's a' körülöttünk lévőknek legnagyobb része bennünket hirtelen elhagyott. Kérdeztem Luciustól mit jelentene ez? „Ez a' harang, felele az; azt hirdeti hogy a' napnak nyoltzadik órája van és hogy a' közös-ferődők már kinyittattak. Van e' kedved beléjek menni?” — „Köszönöm felelék én: még friss emlékezetemben vannak Minucius ferődői, 's azolta nints kedvem másokat esmerni. „Pedig tsak tőled függne, folytatá nevetve, ingyen részesülni benne; a' vendég-szeretés melly a' köz-népnek legtartóssabb jó tulajdonsága, ezt a' megkülömböztetést minden idegenekre terjeszti, akármelly karbeliek legyenek-is azok.”

Éppen elakaránk menni ezen helyről hol csak nem egyedül maradtunk, midőn egy lassan lépdegelő ősz ember érkezett hozzánk két rabszolgáktól vezettetve. Feje és vállai egy rövid köpönyeggel (palliolum) voltak bétakarva. Ez a betegek számára rendelt öltözet eléggé mutatta állapotját. Lucius az Attyának egy régi barátját esmerte-meg benne, sietve hozzája ment 's forrón tudakozta egésségének hogyan létét."

"Egégsségem igen rossz korban van, felele az kedvetlen hangon; egy tartós hideg-lelés minden erőmet elvette, 's alig tudtam ide vissza vánszorogni; hogy még egyszer enyhítsen itt a' napnak fényre mellyet már nem soká fogok látni." — "Hát nem gyógyíttatod e magadat? kérdé Lucius." — "Philippus a' szabadoson válalta magára egésségem helyre állítását, pontosan követem minden rendeléseit, de éppen nem érzem semmi jobbulásomat is" — "Miért nem hívatsz valamelly tanult orvost magadhoz? „Mondék én." — "Fiatal ember! felele ő, te külföldi vagy; másképp tudnád, hogy egy igaz Római semmit sem akar az orvosokról tudni, és méltán nem akar. Valóban mik ezek az emberek, kik a' mi rovásunkra szereznek magoknak tapasztalásokat, kik az emberek életével játszanak 's még megsem büntettetnek azon gyilkosságokért mellyeket elkövetnek. Én jobban szeretek egy olyan embert, ki az enyim, ki ragaszkodik hozzám, kinek életem hasznára van, mint egy olyan orvost, a' ki időnek előtte Testamentomot tétet velem. Egy polgár társunk' sirkövén a' következő felírást olvastam, melly egyetlen egy vonással kijelenté mit kelljen azon tanult emberektől várni: *Az orvosok sokasága alatt holt-meg.*" — "Ez a' gondolat helyes, mondék én, de csak azt bizonyítja, hogy a' beteg hibázott midőn több orvosokat-is hivatott, kiknek

külömböző tanácsok néki szükségesképpen ártott; tsak egyet kellett volna választania, 's ugyan ezt kellene néked is tselekedned." — „Mentsenek az Istenek! felkiálta heyesen, hosszú életem' folytatban sokkal több orvost esmertem, mintsem hogy ne tudnám mit kell felőlek tartani. Mit csináltak ők nálam? Görögül beszéllettek olyanokkal kik Görögül semmit sem értettek; tékozolva adtak olly orvos szereket, mellyekről előbb semmit sem hallottunk, ma meleg, másnap jég hidegségű ferdőt rendeltek, minden szempillantásban majd ezt majd az ellenkezőt tették, 's ezen bős rendeleseikért 'sebjeket pénzrel megtöltötték. Melly esztelenség! hogy hogy lehetne feltenni hogy életünknek számunkra az Istenektől kiszabott idejét, emberi hatalom meghosszabbíthatná. Illyenek az emberek, számlálják napjaikat de nem fontolják." —

Ezen eleven felkiáltás után így folytatá tsendesebb hangon beszédét; „nálunknál szerentsésebb Atyáink, közel 600 esztendőig hireket sem hallották az orvosoknak. Végre egy Peloponezusból elszökött Görög hozzánk jött ezen szép mesterséget gyakorolni. Neve Arkagatus volt. Igen tisztességesen fogadtatott, az ország költségén egy orvos-szeres bolt véttetett számára, sőt maga Római polgársággal-is megajándékoztatott. Egy kevés tapasztalás nem sokára mind magát mind tudományát megutáltatta. Eleinten szabadítónak hivattatott, de midőn látták melly irgalmatlanul metél egésségöket; tsak hohér lett a' neve. Utánna seregesen jöttek-be több hozzá hasonlók is, akár mint ellenek szegezte is magát Cató az akkori Censor. Ez egész életében üldözte őket; de nem lett az az öröme, hogy Rómából való kikergettetéseket megérte volna, mint-hogy ez tsak halála után egynehány esztendővel történt. Nem félt azt mondani: hogy minden Görög-

orvosok öszzse esküdtek azon Rómaiakat megölni, kik tőlök segítséget kívántak."

„Ez csupa gyűlölségből származott vétek, felkiálték én; azt mutatja, mennyire eltévedhet a' legböltsebb ember is, ha az indulatosságtól elhagyja magát ragadtatni, a' betegnek látására minden orvos akárki legyen az, egyedül mesterségére néz, minden egyéb gondolat eltűnik belőle, 's minálunk senki sincsen, a' ki még ellensége által-is ne lenne kész magát gyógyítani, erősen meglévén győztetve, hogy az sem tudná soha-is mesterségének méltóságát valamelly rút tselekedet által bemotskolni." — „Ugyan mit beszélsz te a' méltóságról? így szakasztá félben szavaimat; tudd-meg, hogy a' Rómaiak között a' legutólsóbbik-is alacsonyyságnak tartaná az Orvoslás tudományát gyakorlani, hogy azt mindnyájan illetlennek tartják magokhoz. Elégszer voltak ők az orvosok' áldozatai; soha sem lesznek azoknak tizimborásaik. A' dolog magában jó lehet; de gyakorlásának mestersége semmit sem ér. *) Én tehát a' szabadosomhoz tartom magamat. Ennél számtalan orvosságok vagynak öszzseírva mindenféle betegségek ellen, azt keresi-ki a' sok közzül, a' mi az én állapotomban használhat 's azt valamint tsak tudja elkészíti; én pedig egész bizodalommal beveszem." Attól félvén, hogy az akaratos öreget igen megtalálnám boszszontani, elhallgattam, 's nem sokára hazament Philippushoz a' szabadosához.

Sup. Kis János.

*) Non rem sed artem antiqui damnabant. *Plin.* XXIX I. VII, 40. Keményen megtámadja a' Görög Orvosokat. Azt teszi hozzá, hogy a' Rómaiak midőn Aeskulapius' tiszteletét megengedték, ezen Istenséget a' Tiberisnek egy szigetébe száműzetették, a' hol temploma volt.

9.

Milton' elvesztett Paradicsoma hogyan támadt?

Milton, mint szép ifju, egy gyönyörű nyári estve, az Országuttól nem messze egy fa alatt elszönderedett. Mig alutt, azalatt az uton egy kocsi megállapodott; két szép fiatal Aszszonyi alakok belőle kiszállottak, és közel mentek az ingerletes aluvóhoz, kinek zsebkönyve, tele sok apró dalokkal, mellette hevert. A' kandicska leányok' egyike a' könyvet csak hamar felvette, és e' sorokat írta bele (Tassóból):

Occhi, stelle mortali!
Ministri de mili mali;
Che anche in sogno mostrate
Che 'l mio morir bramate!
Se chiusi m' uccidete,
Aperta — che farete?

Magyarul:

Szemek, halandók' csillagi,
Ezer gonosznak szolgai!
Kik alva is mutatjátok
Hogy halálom' kívánjátok;
Ha zártan is megölétek:
Hát majd nyiltan mit tennétek?

A' szerencsétlen szunnyadó felébredvén, imé!
a' leánykák már eltűnve voltak. Elnézegette az írást, olvasta össze vissza, bámult és — óhajtozott. Szenvedélye most elkergette őt országokra tengerekre, hogy felkeresse az esméretlen Szerelmest. Legközelebb Olasz-országba vándorolt el, honnét e' varázshangzatok eredni látszottak. De őt nem találhatta-fel soha, és most szerelmében zöngötte — az elvesztett Paradicsomot.

10.

KAZINCZY FERENCZ' HALÁLÁRA.

Így tesz a' burhós vihar, — eltakarja

'S vak setétet bé fedi durva karja

A' Teremtetség' ragyogó Virágít

'S tiszta Világít.

Végre szűnvn vad dühe mörmogása,

Csendesedvén tűz-ere villogása

Felderül és Mécsi lobogva égnek

A' magas Égnek. —

Néked is zúz 's fergeteg undokítá

Egykor éved' 's szép napod' elborítá

Sorsod' öldöklő tele durvasága

'S Mostohasága.

Mint az Orkán' rettenetes dühével,

'S a' zivar' mindent tapodó szelével

Truttzol izmos Czedrusa a' Vadonnak

'S a' Sirionnak.

Lombjait bár gúzsba sodorva nyúzza

Tépi, dühvel össze meg össze zúzza,

Mindazáltal tör'söke hajthatatlan

'S ingadozatlan.

Benned is — bár küzdeni viyni kellett —

A' nem ingó Lélek erőt lehellett,

Fellegid, mellyek tüzeket koholtak,

Széjjel osztotak.

Élted' ádáz tengere csendesedvén,

Kedvezőbb szél hajta hajod' 's feledvén

A' kegyetlen sors' fene zaklatásit

'S durva csapásit.

Tiszta fény sugár ragyogot feletted,
'S minthogy a' Rény' nyomdokait követted,
Halhatatlanságra jutott Nevednek

Szobrot emelnek.

Ész, szerény szív, Lélek, erő, kegyesség
Fáradatlan szorgalom és ügyesség
Czimezék — közjóra teremtvé — élted'

Mig napod' élted.

A' mi jó és szép vala, azt becsülted
Csak nemesbb Lelkeknek adál körülted
Helyt 's buzogtál a' Haza' Nyelve mellett

Vívni ha kellett.

Mint kitettző Csillag, előnkbe régen
Úgy ragyogtál a' tudományos égen
És remek Muunkáid az égi észnek

Oszlopi lésznek.

Fent lebegtél, étheri szárnyra kelve
Szent iparral vagyaidat nevelve
Képzetiddel — 's gondolatid ha szültek

Égbe repültek.

Szűk 's kicsiny volt Néked ez a' kör — égi
Származású Lelked elébbi, régi
Lakhelyén foglalt helyet. Itt dicsősség

A' jutalom 's vég.

Óh dicső Lélek! Te levetkezed már
Földi burkod' 's bár szemünk elől zár
Fed, de nekünk fényleni fogsz az égben.

Minden időben.

Nagy Kazinczynk! a' Magyar áld'ni fogja
Nagy Neved' 's hív ajkain ezt buzogja:
Száljon áldás hét deli Magzatidra

's hült poraidra!!!

Balajthy.

11.

A' Kritikákról 's Recenziókról.

Mindenféle Folyó-Írásainkban már annyi értekezés van, hogy szószaporítás vádja nélkül talán fel sem lehet ezen tárgyat többé venni. De ha ezen értekezéseket az ő foganatjokról vagy sikerjeiről, mint a' fát gyümölcséről ítéljük-meg; ezek arra mutatnak, mintha még ezen tárgyról igen csekély, vagy éppen semmi tudományos értekezés nem volna, — 's maga a' dolog ösztönöz azt megvallani, hogy az értekezés még mind ki nem elégítő, 's hogy erről még sok pennát kell elkoptatni, míg a' dolog tökéletes malaciára alapulhat. Igaz, hogy regula vagy törvény, és törvényadó nem hibázik, — de, ám a' követő 's végrehajtó — elannyira, hogy sokszor a' törvény megszegésében is a' törvényadó mén példával előre.

Kritika és Recensio, mindegy e? nem tudom; de annyi bizonyos, hogy akár Kritikát akár Recenziót olvasunk, csak igen ritkán találjuk azt a' maga theoriájával harmoniában, — többnyire kitetsző viszonyban.

Valamíg tehát a' Kritikus, reguláival nem egyez; — valamíg a' Recenziókban sértés és botránkozás uralkodik; valamíg ezen tárgy tudóssaink között örökös csendességre nem alapul; mindaddig lehetetlen a' Kritikákról 's Recenziókról való értekezést szüntetni, 's egy-

másra nem halmazni; lehetetlen megtiltani, hogy minden, kinek ez iránt fontos észrevétele van, (ha bár illy laicus és avatatlan legyen is, mint én, csakhogy a' dolog köszörlődésére, 's kifőzésére valamit segítsen) ezen tárgyról halgasson, 's többnél többet ne írjon. A' halgatást akármi bajban is, nem a' hatalomszó eszközli, hanem a' bajnak megszűnése.

Sok tudóssaink irtak már ezen tárgyról, és fordításokat is közöltek fáklyával előttünk menő Nemzetek példáiból, 's megvan a' dolog rostálva számtalan szempontból: ezek tehát a' magok munkáikat többé nem ismételtetik. Írjon hát kiki, a' melly szempontból tud, 's világosítsa, érlelje a' tárgyat; — én, a' magam néző szempontját itten kívánom közleni.

Hogy a' Kritika a' Tudományok országában olly szükséges, és elmúlhatatlan, mint bíró a' törvényszéken; ezt nem kell megmutatni, csak mutatni. De ha valamelly előítélethől netalán az ellenkezőt hinnők is, maga a' természet elébb utóbb rávezérelne ezen szükséges törvényére, mert *maga bírása senki sem lehet.*

Sőt én a' Recenziók' megszerzését elébb valónak tartom, mint a' könyvek' megszerzését, — az az: Recenzióknak minden olvasást kedvellőkhöz, minden e' féle társaságokhoz, sőt minden faluba a' Paphoz vagy faluházához, éppen úgy kellene járniok vagy még jobban, mint most az újság jár; értvén a' Recenzióknak azon virágzó állapotját, mellyben az systematické tudományosan sőt hivatalosan folytatnék, és semmi könyv annak sorompóját ki nem kerülné.

Mi lenne ennek haszna? Az, hogy a' rosz

könyv, a' jónak rovássára nem kedvetlenítené az Olvasó-publicumot; — az, hogy a' jó könyv, mindennek tudomására jönné, míg most sok helységek, sok személyek esztendőkön által sem tudnak semmit sok derék és hasznos munkák felől; — az, hogy az Olvasó-publicum háta nélkül szaporodnék; — az, hogy a' Szerzőn nem veszne rajta munkája 's költsége, — az, hogy a' tudós meglenne jutalmazva 's panaszsza megszűnne; — az, hogy tudóssaink tökéletesednének, újjak 's többek támadnának, sok szögletbe vonúltak előrukkolnának, literatúránk, művelődésünk, erkölcsünk, boldogságunk, dicsőségünk, 's nemzetiségünk a' legpallérozottabb nemzetekével collégáskodnék. 'S mi kell ennél több? pedig erre törekedünk, ez a' *cél*, 's ennek legjobb *eszközének* tartom én a' bölcs Recenzió-intézetet, — 's ha valaki jobbat mond, azt is tisztetem.

Szerzőink, könyveink, özön módra szaporodnak; — az írói dicsvágy csiklándozza néha a' tehetetlent is, 's sok, csak hogy nevét nyomtatásban lássa, ha mást nem tehet, egy nyomorék rejtett szót tsinál 's nevét aláírja, azt gondolván, hogy más is úgy örül annak, mint ő. Más, egy szerencsétlenül kikoholt új szó kedvéért, melly néki igen tetszik, talán még jutalomról is, de minden bizonnyal feltalálói dicsről álmodozván értekezést ér, vagy verset közöl, csak hogy nevét aláírhasa, 's a' t. — Már ha rossz Író egyszer kétszer szerencsésen átbújik; azután többeket és nagyobbakat is mérészel, 's ha többet nem tehet, öszszeszed 10—20 esztendei Kalendárt, abból ki írja az Anekdotákat, 's egy sokat ígérő czifra nevet adván munkájának, a' publicumot elkábítja,

megcsalja, 's a' könyvvásárlástól elidegenítti. Illy panaszt hallék sokaktól p. o. *Tréfaberkí Tivadar vídám Társalkodója* iránt, melly 5 garast megér talán kéngyártyának, de 5 forintot soha sem, — 's már most mehet hozzájuk az Újságokban bár melly ékes Praenumeratio-hirdetés, — ígérhet eget földet, — soha többé könyv-titulussal megnem csalatják magokat. Illy kárttévő titulusokat 's vakmerő visszaéléseket kellene már megtiltani, nem pedig a' jó és hasznos könyveket, vagy szerzőiket s' ritegetni!

Már, ha a' kijött könyvek' értékét bölcs Recensióban, 's bíró-tollából olvasnók, nem pedig a' szerző' vagy nyomtató' dicséréséből értenők; ki kételkedik, hogy soha többé panasz nem lenne?

Nem az a' Kritika kötelessége hogy az írókat kevesíttse, hadd írjon kiki a' mit és mennyit tud, hiszen nem czéhbeli-mesterség a' tudomány, hanem a' legszabadabb köztársaság, — a' jó könyv majd elkél, a' rossz pedig rajta vész szerzőjén, 's bölcsességre fog a' maga kára taníttani sok próbálatlan szerzőt, ha még könyvekből és a' más karából, 's életpraxissából bölcsességet nem merített; hanem csak az a' Kritika tisztje, hogy minden kijött könyvet azon valódi színében 's értékében ismértessen meg az azt még nem ismerő Publicummal, melly néki igazi tulajdona, ennél sem többet sem kevesebbet nem kívánunk; annyival inkább az igyekező szerzőket szomoríttani 's fogyasztani nem óhajtjuk. Summ cuique. Summum Jus, summa Injuria.

Több argumentummal nem töltöm az időt annak megmutatására, hogy a' Recensió szüksé-

ges, — elég van már erről írva, csak sikere lenne! — Most hát a' Recensiók' intensiójáról szóllok.

Az egész természet, a' mint tudjuk, egyedül csak a' súlyegyenlen áll fel; — úgy de mi emberek egy része vagyunk a' természetnek; tehát ezen természeti törvény mi bennünk is eggyaránt munkás, még pedig a' Lélek-országában, 's morális értelemben is. — Nincs a' természetben nyugvás és maradás schol súlyegyen nélkül, melly ha valamelly erő, erőszak, és visszaélés által el van-is rontva, addig nem szűnik-meg a' természet, míg azt vissza nem állítja, ha bár néha századok múlva is, — mert a' természetnek egy század esák annyi mint egy pillantás.

Ha a' boltba mégy egy font kávé-t venni, — és a' kalmár kezébe veszi mérő serpenyőjét, 's ennek eggyik csészéjébe a' fontnyi terhet belevetvén, a' másik csészébe mindaddig húllatja a' kávé-t, míg annak terhe le nem nyomja ama mértékterhet, 's a' két súly tökéletes egyenlétbe nem jő: itt már kézzelfogható argumentummal láthatod a' súlyegyent, melly nélkül el nem vállalod a' kávé-t, vagy a' mit vettél. — Szinte ilyen súlyegyenlen állfel az egész természet, testiben úgy, mint lelkiben.

Az éhség kielégítést kíván, különben meg nem élünk, — a' hideg meleget kíván, különben ki nem alljuk, a' munka nyugalmat kíván, különben meg nem maradunk. Az erény jutalmat, a' véték büntetést kíván, különben vége a' társaságnak.

Mikor a' bűnös lakol; örül és megnyugszik benne a' természet, 's könnyebbülést érez az emberi szív; de midőn az ártatlan, bűnös

gyanánt lakol; már ebben borzad a' természet, 's felháborodik az ember vére. — Még ez is tűrhetőbb, ha a' büntetés talán tudatlanságnak vagy tévedésnek következése; de ha a' nyílt ártatlanság szántszándékkal büntettetik, már ez túl van az emberi érzések határán! — nincs sulyegyen!

A' magyar Recenzióknak nagyobb része büntetés és lakolás, — még pedig legkevesebbet lakol a' munka, — legtöbbet a' Szerző' személye. De miért? mit vétett? mi kárt tett? — hogy könyvet írt? 's ez az igyekezet nagyobb vétek mint a' heverés? hiszen minden rosznak kútfeje a' heverés, — és felényi boldogtalanság nem volna hazánkban, ha a' heverőknek akármi foglalatosságok volna, — annyival inkább ha a' foglalatosságok legfelségessebbikét, a' könyv-írást vennék kedvenczökké.

A' melly könyvet nyomtatás alá ereszt a' Censura; nem hiszem én hogy annak szerzője kárt akart tenni a' hazának. Sőt ő néki is az a' szent célja van, mint más szerzőnek, t. i. tehetsége szerént a' haza oltárára 's boldogíttására nyújtandó áldozat. De ha ezen célhoz nem tud egyik olly jó eszközt teremteni, mint másik, mert a' talentum nem egyforma; azért igyekezete nem feddést, sőt dicséretet érdemel, 's jobb, mint a' ki annyit sem tesz, sőt nem is akar, — az illyent kellene inkább vádolni és kritizálni, vagy éppen lakolásra méltónak ítélni. — Azomba, ha a' munka, mint eszköz, nem éppen talpra esett, vagy talán dorgálandó; mi szükség azért a' szerző' személyiségét érdekelni, — magát a' munkát, pedig kevés vagy néha semmi szóra sem méltatni? Hiszen lám a' kritikus Urak szájából

jön legtöbbször ez a' pengő ércz-hang: amicus personae, inimicus caussae. Nem hiszem én hogy Tréfaberki Tivadar kárt akara tenni a' Nemzetnek, pedig nagyot tett; de azért ha valaki a' vídám társalkodót kritizálván, azt titulussával, és az újságokban olly ingerlően hirdetett ajánlásával egyezőnek nem találja; recenseálja 's kritizálja a' leányát, bizonyosan a' menyé is ért majd rajta.

Nagy dolog Recensenssé lenni merni! 's igazság szerint ezt egyes személy nem is tehetné, — társaságnak kellene eszközölni. Mert igaz, hogy a' Szerző is ember, a' Recensens is csak ember; de a' Recensensnek annyival fellyebb kell lenni az Író felett, mennyivel egy Professor Tanítványa felett, — még pedig nem csak tudományra, hanem legfőképp szívre és erkölcsre nézve is, mert:

Turpe est Doctori, cum culpa redarguat ipsum! és hogy a' tudomány erkölcs nélkül a' leggonoszabb eszköz lehet; erre a' történet elég példát mutat. — Erkölcs a' fő czél, — Tudomány csupa eszköze ennek!

Ha csak a' tudományban állana a' nemes lélek; úgy minden ember, a' melly mértékben tudós, szinte nemes is volna, 's nemesnek kellene tartanunk mindent, a' kinek szájából tudományt látunk folyni; de nem a' tudományunknak szóval való kimutatása árulja ám el nemes vérünket, hanem annak a' mit tudunk, egyszer'smind kézzel is megtevése, 's egész halálunkig áthatatos követése. Sok ember tud szép és bölcs példabeszédeket, remek élet-regulákat, keresztyéni erényeket, buzdító prédikációkat szájával mondani, 's másnak tanácsolni, melly által tudóssága 's nagy olvasása

ugyan ki tűnik; de vajmi kevés az a' tökéletes ember, a' ki praxissát-is theoriájával együtt gyakorolja! Ki nem tudja ama régi példabeszédet:

Qui proficit in Studiis, et deficit in moribus;
plus deficit, quam proficit,

és még is hányan követjük ezt a' practicus életben? — Sőt a' Recensensnek többnek kell lenni egy Professornál, mert ő néki nem gyermekekkel, nem tudatlanokkal, hanem érett és tapasztalt emberekkel, bölcsekkel, 's egész publicummal van dolga; — a' honnét látni való, melly szörnyű képzelet egy személyben, egy Recensens, egy *αυτος εσα*!

Míg tehát hivatalos Recensens-társaságunk nem lesz, ha egyes személy Recensiót ír, a' legártatlanabb szeretettel nyúljon pennájához, mert az ő ítélete csak egyes ítélet, — nagyobb a' Publicumé, melly mind őt, mind a' munkát más szempontból ítéli-meg. Pedig nincs a' világon nagyobb forum a' publica opiniónál! mellyen egyes személy ha uralkodni akar, az észről soha el ne válaszza a' szívet, különben czélt téveszt.

Én a' Recensiókat igen szerettem olvasni, — de, különös az emberi természetben, hogy talán minden emberben van kissebb nagyobb mértékben, egy kis primae informationis maradvány, mellyen könnyen rajtakaphatja magát ki ki, ha szeszélyeit minden apró tárgyakban jól meglesi, — a' legelső tudat, legnagyobb benyomást szerez bennünk. Ezért nagy dolog bírónak lenni, — mert ha két panaszost külön halgat-ki, mindenik úgy elől tudja adni ügyét, hogy mindeniknek igaza látszik lenni.

Így jártam én is a' Recensiók' olvasásával, valamíg előttem ismételten könyvek' rostálását olvastam, a' Recensiót szépnek, velősnek, igaznak tartottam; de midőn olly könyvnek' Recenziója jött kezembe, melly előttem ismeretes volt; akkor hültem el a' Recensiók' túlságán 's kicsapongásán, — 's rajta kapván egyszer a' Recensiót gyarlóságán, már a' többi iránt is magamat részre hajlással vádolom, 's őszinte hiedelmemnek illy raffinirozott megcsalattatását szó nélkül nem hagyni, 's panaszomat legalább bényújtani felingerelődtem.

Ezen ingert pedig leginkább a' „*Kritikai Lapok*” olvasása ébresztette, mellyet mennél nagyobb figyelemmel olvastam, annál inkább a' kritika kötelességétől eltértnek találtam. Akármint tiszteljem 's kíméljem is a' Bájza nevet; akármint bölcsnek és célirányosnak, 's a' mai századhoz illőnek esmérjem is a' Vezérszót; — akármint féljem és rettegjem is a' fontossan választott Lessing'i mottót; lehetetlen volt magát a' könyvet mind ezekkel eggyezőnek ismérnem; — lehetetlen volt magamat észrevételről, 's pennától megtartóztatnom; kényszerit valami, de nem tudom mi? azon vakmerőségre vetemednem, hogy ha bár azon könyvet magáról megfélelkezéssel, önnmeghittséggel, 's tudósi göggel nem vádolom is, legalább értésére adgyam, hogy ő is csak emberi munka, — ő sincs hiba nélkül, 's ezen okból közbírói rangot, annyival inkább tapsot ne reményljen, 's készüljön a' feleletre, mert bizonyosan várhat vádolókat, kik ha egyebet nem is, de azt értésére fogják adni, hogy czélt nem ért, 's ígéretének meg nem felelt, sőt magával inconsequens, a' mint mingyárt megmutatom. De

Nem célom az érdemes Bajzát 's fáradozó társait megsérteni, mert őket úgy tekintem, mint a' setétségben fáklyát ragadó, 's legelől menő bajnokokat, — sőt éppen ezen tisztelettel jeléül szeretném őket céljokban is legboldogabbaknak látni; azért is ne vegyék rossz néven, sőt tartsák tiszteletem zálogául, ha nekik hideg vérrel eszökbe juttatom, ama régi jó észre-vételt, melyet ők is jól tudnak, hogy: *az okos, ha botlik, nagyot botlik.*

A' könyv' célja szent, jó, nemes; de a' választott mód és eszköz, éppen a' mai időben, sértő, és viszszaeverő. Azért is akármelly jó vagy rossz könyvet kritizálni szabad lévén; mért ne volna szabad akármelly helytelen Kritikát-is megszóllíttani?

A' józanabb komoly Philosophiának regulája ma már az: hogy az okos ember hijábalót soha ne mondgyon, és száját ok nélkül ne koptassa, — hanem, ha megnyitja, nyissa vagy azért hogy *taníttson*, vagy azért hogy *tanuljon*. Ez már lassanként még a' társasági beszélgetésben is divatban van a' míveltebb lelkeknél, — annyiival inkább az írtt, 's nyomtatott munkában elmúlhatatlan.

De a' haszontalan beszédek közé éppen nem számláltatik az elmés *Vitz*, és sós velős csipős mondás, — mert az Orátornak vagy Tanítónak ezerféle orátori, 's rhetorikai topicák vagynak engedve, sőt regulául szabva, mint megannyi különbféle eszközök, az ő céljának, helyes, helyesebb, leghelyesebb élerésére, hogy a' rhetoricában úszhasson, és szabadon élhessen akárminő figúrával helyesebbnek találja. Mert nyilván van, mind az, hogy a' varietás jobban bájálja az elmét, — mind az, hogy a' halgatók

előtt egyik argumentum a' másiknál foganatosabb, mind pedig legfőképpen az, hogy egyik gondolat, egyik tárgy jobban hagyja magát felvilágosíttatni egy, másik más topicával, és így néha többet nyom a' simile, néha a' contrarium, néha az exemplum, néha a' testimonium, 's a' t. 's ezek közt van helye a' maga idejében a' szép *Vitznek* is, nem különben, mint néha a' Dilemmának, néha az Analogiának, néha a' Soritesnek, sőt néha meg a' bölcsen talált 's elrejtett Sophismának is lehet igen jó helye, ideje és foganatja. Ez tehát mind csak az Orator bölcsességétől függ, mint a' számtalan patikai szerek közt való okos választás, az Orvos' bölcsességétől.

De ha a' rend eltévesztetik, 's egyik topica a' másikkal felcseréltetik, vagy a' jobb helyett rosszabb választatik, vagy talán a' legszebb argumentum is, nem a' maga helyén 's idején mondatik, (mert minden csak akkor szép, ha éppen à propos esik, különben erőltetett, 's ki ri) — vagy egyféle neme a' topikáknak igen bőven halmozva, 's egész az unalomig előfordúl, (mert minden csak mértékkel jó és hasznos) — úgy már az Orator ügyetlen, 's célzt nem ér, ha az a' célja hogy taníttson. Ha pedig az a' célja, hogy tsak elméjét, virgonczságát, 's olvasottságát mutogassa, ezt ugyan eléri, de nincs benne köszönet.

Jól tudom én, hogy azon érdemes szerző Urak mind ezt nállam bölcsebben tudják; de mivel a' praxist nem látom hármoniában a' theoriával, fel kell tennem, hogy egy kisség megfledkeztek. Ugyan is:

Én részemről a' kritikai Lapokban, minden levélen uralkodó planétának találom az eről-

tetett *Vitzett*, — a' szántsándékos czélzást, — egy kis meghittséget, elbízást, sőt még intézet sértést is. És így a' könyvben nagyobb a' monotonia, mint a' varietas. Mert ha bár a' szavak, 's kifejezések varietást mutatnának is, ez nem csuda, mert más más tollból kerültek, 's a' cikkelyek-is elkeverve vagynak; de a' belső tűz, a' szív' indulatja, 's a' rosszúl választott eszköz, monotoniát ábrázol. Csak egyetlenegy neme van a' monotóniának, melly szép, ha bár minden soron is kitündöklöklik, — és éppen ez maradt ki a' kritikai Lapok' soraiból, — a' szelíd Morál!

A' ki madarat akar fogni, nem üt lármát, csendesén megvonja magát. A' ki viz ellen úszik, erejéből is kifárad, midőn a' viz mentibe úszó bádjadást sem érez. Szép szóval, szelíd bánással a' tigris kölykét is meglehet szelídítení, — zaklatással, üldözéssel a' bárány is elvadúl 's fut az embertől. Valamint tehát a' kevély ember, éppen kevélysége által nem éri soha czélját, sőt azzal ellenkezőt ér el; így az erkölcsstelen Kritika, soha jó könyvet nem csinál, sőt örökös czivódásoknak 's erkölcstelenségeknek lészen nemzőjévé, — mert a' hangya kis állat, még is védi magát megtámadójától. Keresztyénhez úgy illik, ha, nem csak a' beszédje keresztyén, de minden cselekedete is!

Gondolatinknak olly szépen kellene egymásból folyni, mint a' lánczszemek, 's nem kellene rendet ugorniok; — cselekedetinknek pedig úgy kellene gondolatinkal egyyezni, mint a' jó óra ütője, mutatójával. Ha mai világban kárhoztatjuk a' nevelőt, ha mint hajdan bottal nevel, 's nem pestalozzii szelíd szorgalommal; tehát magunk is úgy neveljük, nem pedig el-

lenkezőleg. — Ha mondani tudjuk és szeretjük ama példabeszédet: *Melly mértékkel mérték, azzal mérnek néktek*, — mért nem szinte tenni és követni-is szeretjük? Vagy gyarlók vagyunk? 's nincs tökéletes ember e' világon? úgy hát szép volna ezt megismernünk, és észrevételeinket a' legnagyobb szerénységgel, minden sértés nélkül előadnunk, nem pedig abszolútus bíróképpen fellépniünk. Lehet *Vitzet*, csípést szúrást, sértés nélkül, sőt morális eszközökkel is elő adni, — ez csak az Írónak ügyességétől függ, mint ezt Aezopus szépen megmutatta, melly szerencsétlen lépés tehát, sértő eszközök-höz folyamodni!

Egyéb czélunk nem lehet akár miféle cselekedetünkben, mint, hogy boldogságunkat eszközöljük. Ugy de ezt a' Haza boldogságától elkülönözve, csak gondolni is képtelenség; — mert, ha a' Haza fel nem állhat; hogy állhat fel egyes tagja? És így legfőbb kötelességünk e' világon, a' Haza boldogságán munkállódni. A' kinek más czélja van, az nem a' Hazából, de az emberi társaságból is kivetendő.

Ezen cél elérésére, a' historiák' térmezeje, a' tapasztalás, a' józan okosság, de mindenek felett a' ker. Vallás, mind azon sokféle eszközök közzül, mellyeket valaha akár a' vakbuzgóság kigondolt, akár a' pallérozatlanság gyakorlott, — legkönnyebbnek, legrövidebbnek, legolcsóbbnak, és legczélírányosabbnak tanítja a' tiszta Morált. Ez a' leghívebb Mentora minden léleknek, mellynek hűséges pártfogására örökkön örökké számot tarthat. Ezen kívül, akár miféle gyámolhoz támaszkodik, akár mi reményben bizakodik az ember; elébb utóbb mindenből kikopik, és mint hiteszegett pribék-

tól elhagyatik. Minden cselekedet tehát, melly nem egyedül a' tiszta makulátlan Morálon alapúl, azon kívül, hogy örökké félelmes és veszedelmes, csupa hiúság, időjátéka, — állandó sikert és maradást nem ad.

E' szerént hát, ha elhiszük azt, hogy a' Morál illy legfőbb drága kincsünk; kétség kívül megegyezünk abban is, hogy minden hazafinak feltételetlen kötelessége erre törekedni, 's egymást truttzolva mennél inkább megközelíteni.

Ugyde czélt eszköz nélkül érni lehetetlen, — eszközt kell hát mutatni arra is, hogy mindenféle hazafi chez eljuthasson. Ezen eszközök valamint sokfélék, úgy egyik hasznosabb a' másiknál. Legnemesebb mind ezek között a' szelíd tudományok kedves társasága, mert ez által legrövidebb úton a' legnagyobb tökélyt megnyerhetjük, — ez szelidítte-meg a' vadságot, ez lágyítja-meg a' durva erkölcsöket, a' mint Ovid mondja:

— — ingenuas didicisse fideliter artes:

Emollit mores, nec sinit esse feros.

Akármi névvel nevezendő emberi cselekedet tehát ezen kívül más okfölből indul-el: az mind al-okfő, — vagy gonosz, vagy tévedt, — de minden esetre a' társaság kárára czélzó. — Ha tehát a' Kritikának más rúgója van az erkölcsi nevelésnél, jobbításnál 's pallérozásnál; az veszedelmes, 's kivetendő Kritika; — ha pedig nem más a' czélja; miért választ hát hozzá nem-telen, erkölcstelen eszközöket? hanemha talán a' czél megszenteli az eszközöket is?

Tisztelet a' Tudományoknak! de a' mi kis tudományunk van, az nem mutogatásra, hanem társaságunk' boldogíttására való, — nem czél, hanem eszköz. Ha a' paraszt, kézzel dolgozik

a' Hazának, mert észszel nem tud; mi szörnyű hiúság volna tehát elbízni magát észszeli dolgozásában ennek, ki kézzel nem tud? Ezek olly mindennapi együgyű tudatok, mellyek senki előtt nem ismételtenek; — de a' Kritikusnak, mint tükörnek abban kellene leginkább magát tündököltetni, hogy midőn más ember magát gyarlósággal vádolja, és Pál Apostollal ezt mondja: *akaratom vagyon a' jóra, de hogy véghez vigyem, nem tehetem*, — ő, mint bíró, mint minden előítéleteket bíráló, mint vétkeket irtó, erényt tanító vezér és kalaúz, mustrát adjon a' gyarló seregnek ne csak szóval, hanem leginkább cselekedettel, hogy a' theoriát 's abstractumot képzelni nem igen tudó alanti sereg, mintegy konkrétumban, mintegy modellben, megtestesülve lássa, minőnek kell hát lenni, egy mustra-embernek? Tettel tanítani jobb, mint végetlen szóval. Longum iter per praecepta, breve per exempla, és — praecepta monent tantum, sed exempla movent. — Krisztus Urunk addig tizet tett, míg egyet mondott!

A' sértegető *vittzes* Kritika maga sem tudja mi a' célja? hanemha úgy akar különbözni a' többi könyvektől, mint Herostratus a' többi halhatatlanoktól. Czélt nem ér soha, mert tökéletes könyvet a' világon sem fog találni, — javítani pedig nem javít, sőt vadít, durvít, és maga kimutatja fégyverét, hogy lássa kiki, minővel védelmezze ő is magát. Hogy pedig a' rossz könyvek' száma ez által kevesedjék, abból semmi sincs, sőt inkább szaporodik, mert elemet nyer sok toll az írásra, él az alkalommal, olly formán, mint a' fatetején lévő vázt kiesmervén a' verebek, a' legjobb köttő helyül választják magoknak. — Csak egy pennaharcznak

elvégezése is, melly sok tollnak ád, 's mennyi ideig foglalatosságot?!

A' mi egyszer a' regulától eltér, az osztán végetlen, és határtalan. Míg két szántóföld között a' megye egyenes; addig egyik sem csalhatja a' másikat; de ha a' megye elkezd görbévé lenni, már az a' csalásban garázdálkodhatik bátran, mert nincs többé az a' földmérő, a' ki kiszámolja, minden esztendőben mennyivel csalta egyik a' másikat? —

Ha tehát a' Kritikus azt akarja, hogy munkájára senki egy szót ne szólhasson, szavaira minden megnémuljon, 's azokat sullyosaknak, igazaknak, 's megczáfолhatatlanoknak tartsa; én azt ajánlom ezen szempontból is, hogy a' regulától, az egyenes úttól elne térjen, — azon örökké bátor leszen, minden megszóllíttástól 's feltartóztatástól, különben, mihelyt kitér, már azzal elárúlja, hogy ő nem Kritikusnak való.

De, hogy a' dolognak velejére térjek, 's ne láttassam ezen általános beszédek, mint valamelly álom-látást csupa képzeleti elragadtatásból meríteni, hanem practicus tárgyakra is alkalmaztathatni; vissza térek ismét a' kritikai Lapok felől való észrevételimre.

Ha a' Recensió csak a' hibák kikereséséből, azoknak nagyíttásából, az író értelme elfondoríttságából, a' caricatura csinálásból, 's az olvasók nevettetésére mesterkéltt *vitz*ből, 's csipésből állana; úgy talán egy könyvből sem lehetne nagyobb caricaturát csinálni, mint éppen a' nevezett Lapokból.

Sok érdemes Literátorok, mint a' Stylus elárúlja, szenvedélyes elszánással úgy megvagnak sértve, a' mint azt éppen meg nem érdemlették; — sok derék munkák, ha ezen Kri-

tika áll, jobb lett volna ha örök homályban vésztek volna! Kazinczy, Mailáth, Csaplovicsa, Thaisz, a' Szent hajdan Gyöngyei, 's mások, semmi tekintetben a' kritikai Lapok ily mázolatját elnem viselhetik, és fel nem tehetem, hogy ennyi sértést ez a' könyv szó nélkül elvihessen. — Igaz, hogy sok szép és jó van benne, — tudomány, olvasottság nem hibázik, — még morális szavak, és ércz-hangok is zengenek benne, sok van, igen sok tartalmában: de mi haszna? az méreg közzé van elegyítve, mint mikor bárány-bőrben farkas lapang. Némelly könyv szerzőjével együtt lakol, — másba csak a' nevénel fogva történik a' belékötelődés, — másban hiba nem lévén, a' szerző' személylén töltetik bosszú 's a' t. elanynira, hogy ha ezen Analogia sokáig így fogna menni; végre Magyar-országban, egy jó könyv sem találkozna a' kritikai Lapokon kívül.

Ezt meg kritizálni nem czélom, mert erre tehetetlen vagyok; de hogy sértéseit megmutathatnám szeretném a' kritizáltt czikkelyekből is egyenként sorban ide kiírni a' documentumokat. De mivel hosszas lenni örömet nem akarnék, például csak egy czikkelyt mutatok-meg az érdemes olvasónak, hogy ebből ítélje-meg, helyes e, vagy helytelen az én észrevételem? Ez pedig még csak a' leg-kitetszőbbek közzül való, mellyet szó és fő-csóvállás nélkül a' jó szív ki nem álhat, — ezt veszem hát én-is fel például. Ugyan is

Legkülönösebb minden képtelenségek között az, hogy olly könyv vétetik-fel Kritika alá, melly az egész tudományos világ ítélete szerint, egy a' legremekebb mustra-könyvek közzül. Ki hinné már, hogy az ilyen könyvet-is lehet ho-

mályosítani, 's szerzőjét sérteni? És pedig ez így történt nevezetesen a' Szent hajdan Gyöngyeivel, melly munkát Kazinczy a' Magyar-nyelv remek-mustrájának örökös díszére, példátlan, és még addig az ideig páratlan magyar köntösbe öltöztetett.

Ha meggondoljuk azt, hogy egy magyar elme, — a' mi több, német nyelven, 's a' mi még több, Hexameterekben, — a' Bibliában lévő tanúságos példákból, olly gyönyörű Époszt készített, melly mesterségi alkatjára, Homérral és Virgillel pályáz, — felséges céljára, az az: morális és építő, 's keresztyéni erényekre vezérlő belső mivoltára pedig, minden régi mythologiai Époszokat véghetetlen hátra hágy; — egy munkát, melly a' német Literaturának mustrája, — a' ker. Vallásnak igaz gyöngy-szeme, a' mai felvilágosodott századnak fényes tűköre, — a' nagy észnek, 's vas szorgalomnak örökös tanúja, — de leginkább a' magyar talentomnak bámultatott ékessége, — mellyet a' pallérozott Német-ország ölelő karokkal vett, 's a' részre nem hajló német Tudósok, kik az erényt akármelly idegenben is tisztelni szokták, classicus könyveik közzé számláltak; — egy illy nagy munkát mondom, mellynek méltóságához illendő magyar öltözetet adni, csak az egy halhatatlan Kazinczy született, 's volt elég férfiú; ezt ha meggondoljuk, vályon nem örvendhet e minden Magyar szívében az eránt, hogy az egész Nemzet tekintetét egyetlen egy bölcs férfi is, ha akarja, 's a' munkától nem vonakodik, mennyite nevelheti 's terjesztheti a' tudós külső ország előtt? — Mert tudnunk kell, hogy a' culmináló pallérozott Nemzetek, a' magyar Nemzetre ez előtt csak megvetőleg pillan-

tottak alá, mint mi a' Törökökre, — 's nem sok pallérozódást tettek-fel olly Nemzetnél, melly a' tudományt csupán csak a' latán grammatikában helyhezette.

Ezen balvélekedés' megczáfolására, írhatunk magyar nyelven bár melly remek könyveket, 's kritikákat, — ezt a' külső Nemzetek nem értik, 's megsem halgatják, mivel grammatikátlan nyelvünket még most tanulni sem kívánják; de ha német vagy más nyelven szözlamlunk-meg, 's mutatjuk értékünket; igen is megismérnek, 's érdemünkhöz képepest méltatni is tudnak jobban, mint hazánkfiak.

'S ímé a' Szent hajdan Gyöngyeiben egyébbi hiba nincs, csakhogy azok német nyelven láttak első napfényt! 's ez az ok elég bő, sőt felesleges arra, hogy mind az eredeti, mind a' fordítás, a' legrágalmazóbb sértésekkel illetessék, 's mintegy háládatlan munka, magyar Nemzettől megvettessék!

Most már elkell várnunk, ha vallyon magával consequens lessz e ezen Kritika? mert ezen analogia szerént a' sor jöhet majd Fessler Magyarorsz. Hisztoriájára, melly szinte német nyelven jött ki, — azután következhetik Schwartner Statiszticája, melly szinte német nyelven jött ki, — 's így sorba mind azon magyar Tudósok' munkái, mellyek nem magyar nyelven jöttek ki. Mellyeket ki győzne mind előlszámlálni, midőn már Rákóczy Ferencz az ő munkáját, nem magyar hanem franczia *) nyelven adta ki? Ezeket tehát bizonyosan a' kritikai Lapok sorba véve, mind örökre számkivetik, mellyet ha nem tesznek,

*) Mémoires sur les revolutions de Hongrie a' la Haye 1738.

2. Vol. in 4to.

nyilván van, hogy a' Szent hajdan Gyöngyeit inconsequent vették úzóbe.

Különös, hogy más akármelly nyelven adjon ki Magyar egygy olly könyvet, mellyet azon nyelv köszönettel fogad, — ezen minden Magyar örül, és minteggy részt érez magára-is háramlani a' szerző által a' magyar névre vont dicsőségből! csak egyedül a' német nyelv az, melly a' Magyar-írónak illy nagy gyalázatjára válik! — — Sőt még ez sem, mert Fesslert és Schwartnert senki-sem szóllította csak meg-is a' német nyelvért, — egyedül a' Szent hajdan Gyöngyei olly szerencsétlenek; hogy ezek történetből rajta vesztettek a' német nyelven!

Hát a' német nyelv tudása, és pedig remek tudása, gyalázatjára válik a' Magyaroknak? — Hát nem ez a' legelső nyelv a' mai pallérozott tudományos világban? — Hát nem több ember boldogúlt mái napig ez által, mint a' magyar nyelv által? — Hát nem hisszük el, hogy minden pallérozódásunkat, felvilágosodásunkat, Literaturánkat, egyedül a' német nyelvnek köszönhetjük? — és nem akarjuk megismérni, hogy a' legfellelegősebb tudományos könyvek, német nyelven találtatnak, 's a' legjózanabb ideák és tudományok onnan szivárognak át mi hozzánk is? — 'S illy becses kincs lévén a' német nyelv, hát rágalmat érdemel az a' magyar Túdós, a' ki ezt annyira studérozza, hogy még remeket is írhat rajta.

Ha a' tudományos világ előtt van valami respect a' magyar pallérozódás, magyar talentum, 's magyar Literatura iránt; azt éppen nem a' magyar könyveknek köszönhetjük, hanem azoknak, mellyek más, de leginkább né-

met nyelven láttak napfényt. *) Ha Schwartner Statiszticája, Fessler Híztóriája magyar nyelven jelent volna meg; még most sem tudná a' tudományos külföld pallérozódásunknak, 's emelkedésünknek csak ennyi mustráját is, a' mellett, hogy a' kinyomtatott példányoknak nagy része is mind a' szerzőkön veszett volna! — Így szinte, ha a' Szent hajdan Gyöngyei magyar nyelven láttak volna legelső napfényt; még most sem tudná sem a' külföld, sem magunknak nagy része, melly drága kincs lappang közöttünk? — mert a' magyar Olvasó - publicum nagyon kevés, 's még ennek is kicsiny része az, melly a' könyvet igazán méltatni tudná, a' mint ezt számtalan derék könyveink fájdalommal bizonyítják, mellyeknek más hibájok nincs, mint, hogy magyar nyelven láttak napfényt. Száz magyar könyv a' legreimekebbek között, nem tesz felőlünk olly benyomást a' külföldön, mint ez az egy könyv tett az által, hogy a' Muzák' mai nyelvén szállamlott-meg. — Sok kincs van Magyar - országban, mellyet mi felsem veszünk, de bezzeg a' Németek tudnának bennünket eránta figyelmesekké tenni, ha az nekik tudomásokra jönne!

Igaz, hogy irígylendő a' német nyelvnek az az iszonyú szerencséje, hogy azt minden nemzetbéli Túdós felkeresi; — igaz hogy sajnálendő a' magyar nyelvnek olly hátra volt állapotja, hogy azt a' külföld éppen nem studérozta, sőt még magunk sem igen vagyunk barátjai könyveinknek, — 's megkell vallani, hogy arany ideje volna az a' magyar nyelvnek, mikor a' rajta kijött könyvek olly lár-

*) Mint p. o. a' Handbuch der ungarischen Poesie.

mát üthetnének egész Európában, mint a' német nyelven kijöttek; de ezen fájdalomnak nem a' Szent hajdan Gyöngyei az oka, — másutt kell azt keresni, 's a' bosszút nem ezen tölteni ki. — Sőt én a' legnagyobb dicsősségünknek tartom, mind azt, hogy illy remek munka éppen a' mai pallérozott világ legtúdosabb nyelvén jött első napfényre, melly által igazi becsét és próbáját a' felső forumon megnyerhette; — mind pedig hogy becsét megnyerve, 's mintegy megkoronázva nagy pompával és triumphussal jött vissza honnyába a' Nagy Kazinczy, ezen érdem-teli bajnokunknak vitézkedő zászlója alatt.

Ez a' munka, mellyet a' német Publicum örömmel fogadott, mellynek nagyobb tanúja nem lehet, mint az: hogy kétszeri tömeg kiadása mind elkápatott, — ez a' munka mondom több külföldi Recensensektől, a' magyar Nemzetnek örökös dicsősségére, tisztelettel illettett; most egy G** nevű magyar Kritikustól megkritizáltatott. — Azt várhatta a' Publicum, hogy a' magyar Kritikus; Nemzete dicsősségeért, még mind azon dicséreteit ezen munkának, mellyeket a' külföldiek ne talán irigységből elhalgattak, ki fogja pótolni; azomba ki hinné, minő fonák ítéletek vagynak az emberek között! a' midőn olyan könyvek, mellyek a' Nemzetnek valóságos gyalázatjára vagynak, mint p. o. a' Szemüveg, 's többek, csak legkissebb kritikai szóval sem illetetnek, 's ez által szarvat és szabadságot képzelnek magoknak a' további esztelenkedésre; az alatt a' mi dicsősségünket harsogó legremekebb könyv, szerzőjével 's fordítójával együtt, számkivetésre kárhoztatik a' magyar szívekből!

Most látom már, hogy más a' Recensio, és

más a' Kritika. Amaz t. i. a' könyvet rágalmazza, ez pedig a' szerzőt kárhoztatja. — Ha a' Szent hajdan Gyöngyei eredetije és fordítása szántszándékkal akartak volna a' magyar Nemzetnek kárára és gyalázatjára lenni, már nagyobb megvettetést nem szenvedhettek volna, mint itt reájok categorice ki van mondva. — Csúfot űzni lehet mindenből, még a' Szent Írásból is, ez csak az Orator' Dialecticájától függ. Minden tárgyat lehet pro et contra disputálni, ez csak azon szemponttól függ, mellyből a' tárgyat nézzük; de a' morális szempont csak egyetlengy, már ez a' dialecticai fogásokra 's nevetésekre hidegvérű, 's fájdalom! éppen nem ezen szempontból jött e' jelen Kritika!

Da kár volt a' Kritikusnak ítéletével hirtelenkedni, 's meggondolni, vagy legalább kitudakozni, ha vallyon gonosz, és a' magyar Nemzetnek kárt tévő célból jött e ki ezen munka német nyelven? mert ha az ellenkező találna kisúltni, — sőt kivilágosodnék, hogy éppen a' magyar Nemzet dicsősségére történt így; akkor nem tudom, hogy húzná vissza kritikus Úr kijuttatott szavait. Ok nélkül semmit sem tesz okos ember, ha tehát maga a' kritikus Úr valamelly könyvét jobbnak találná a' pro et contra argumentumok meghányása után, akármelly, p. o. latán nyelven adni ki inkább, mint magyarul; vallyon ok nélkül, annyival inkább gonosz szándékból tenné e ezt? és tartoznék e valakinek okát adni, miért nem írta magyarul? — és osztán, ha valakitől e' miatt rágalmaztatnék, 's publice repudiáltatnék, vallyon szó nélkül, vagy legalább hideg vérrel el nézné e méltatlanságát?

Kritikus Úr' célja a' magyar Literatura dicsőssége, 's ezen okból fájlalja, hogy a'

munka nem magyar nyelven jelent-meg először. De egy célnek ezer eszköze, 's egyik a' másikonál jobb lévén, vallyon ugyan azon céltnem elébb, 's nem pompásabban értük e el az által, hogy már most két nyelven, 's mindeniken megkoronázva ismértetik ez a' dicső munka, mellyet méltóképpen csak a' Németek koronázhatták-meg? Vagy csak positive lehet gazdálkodni, és tíz forint positivus nyereség talán nagyobb, mint ezer forint kiadásnak megkimé-
lése? jóllehet a' német nyelven terjedő dicsőségünk nem csak negativus, de a' legpositivusabb gazdálkodás, mint ezt a' nevezett Handbuch, eléggé megmutatta. Mert csak vegyük az ellenkező esetet, p. o. ha egy nagy tudományú Német-vagy Franczia-író, magyar nyelven írna egy olly remek munkát, melly a' mi nyelvünknek 's Literaturánknak is dicsősségére válnék, vallyon ezen Tűdős, rágalmazást érdemelne e honfiaiól? és vallyon mi ő benne nem tisztelnők és szeretnők e az egész franczia Nemzetet, 's nem áldanók e a' franczia tálen-
tóm' nagyságát? Azt mondja Széchényi: némelly embernek egy esztendőre van eszse, némellynek tízre, némellynek százra, 's a' t. Ugyan tehát mennyi eszűnek tartanók az olly gazdát, a' ki krajczárban ugyan gazdálkodnék, de forintokat fel sem venne?

E' jelen Kritikából még semmit sem ért a' Publicum a' Szent hajdan Gyöngyei, belső értékeről, a' szerzőnek és fordítónak intézett érdeklésén kívül; — hanemha a' Kriticus' stylussából sejdíti, hogy még is valami szép kincsnek kellett annak lenni, mellyet Literaturánk ezen munkában elvesztett! — ha ugyan elvesztettnek lehet azt tartani, a' mi megvan, és pe-

dig pompás öltözetben? Vagy az időben vesztettünk, hogy t. i. elébb jelent-meg németül, mint magyarul? no de ezt kétszeresen megnyertük a' haszonban, mellynek csak legkisebb része az, hogy dicsősségünk így elébb szárnyakra kelt, mint amúgy, mert ki tudja, magyarból még mikor ment volna által németre? — Vagy talán az gyalázat, hogy németből van magyarra fordítva? ez a' becses gyalázat köz minden nyelvekkel, és minden jó könyvekkel p. o. a' nevezett Handbuchal is, mellyet a' vád csak úgy érdekel, mint a' Gyöngyöket, mivel igen analogum mindeniknek esete, ha hogy a' Kritica consequens. — Az ugyan helyes, hogy kritikus Úr a' hazafiúság sátora alá vonúlt, s ott választott magának szempontot nyilait kiczélozni, reménylven, hogy ott a' megtámadtatás ellen legbátrabb helyen van, — jó — és helyes! — de a' stilus csak hamar elárúlja, hogy a' hazafiúság sátora alá öszszegyűltt Patrióták között is szinte találkozik, ha nem vakbuzgóság, bizonyosan erkölcstelenség! Itt már kézzel markolható az az igazság: nem mind arany, a' mi fénylik.

Így kritizálni igen könnyű, — e' szerint magát a' Szent Írást, sőt még az Istenséget is megkritizálhatom, — mert olly szempontból, és ollyan oldaláról nézhetem azt, hogy hibát, sőt ha akarom contradictiót az egész természetben találok. De vallyon, ő e hibás, vagy én rövidlátó?

Csak azt kérjük, a' tudós Recensensektől, hogy könyvet kritizáljanak, még pedig a' legillendőbb szerénységgel, ne személyt! — s a' Kritikában ne hágják át azon bölcs határokat, mellyeket theoretice olly szépen előltudnak adni! — Melly szép és sokat ígérő a' Vezér-

szó! de hát csak ezen egyetlenegy gyűlöletes eszköz által lehet azon czélt elérni? — különösen melly igen fontos a' Lessingből választott Mottó, ezen szavakban: Die wahre Tonleiter der Kritik, kann nur diese seyn:

Gelinde und ermunternd gegen den Anfänger.

Mit Bewunderung Zweifelnd, und mit Zweifel bewundernd, gegen den Meister.

Abschreckend und positiv, gegen den Stümper.

Höhnisch gegen den Prahler, — und

So bitter als möglich, gegen den Kabalenmacher.

Már engedjük-meg hogy ez a' Scála authenticum, és semmi kifogást nem szenvedne is, — mind a' Publicum mind a' kritikus Úr megismeri, hogy a' Szent hajdan Gyöngyei mind eredetiben, mind fordításában mesteri Remekműv, — és így a' Scála második lépcsőjére tartozott volna; — azomban a' kritikai Lapok, az utolsó lépcső szerént bánnak vélek, mint valamelly Kabalenmacherekkel! Hol van itt a' consequentia?

Az igazságtalan szenvedélyes bíró nem soká boldogul a' Publicum előtt, mert egyszer rajta veszt, 's vége hitelének. — Akármihhez támaszkodik, — akármiben bizakodik a' maga meghitt ember e' világon, meglássa, hogy minden mulandó lévén, ő is elébb utóbb kifogy támasztékjából, — minden megcsal, mert csalfa maga ez a' világ is. — Csak egyetlenegy csalahatatlan 's örökké vélünk megmaradó erős gyámmolt alkotott a' természet számunkra, 's boldog a' ki korán ehez támaszkodott! — ez pedig a' szelíd Morál, melly minden embernek tehetségében van. Ennek sátora alól bátran lövöldözheti nyilait minden ember, soha megtámadástól nem félhet, — különben mihelyt

ezt elhagyja, és akármelly más sátor alá megy lövöldözni, — meglássa, hogy még a' késő századok is felfedezik titkait, ha történetből még életében a' tyúk is ki nem vakarná!

Nem kritizálom én a' kritikai Lapokat, mert arra nagy tudomány kívántatnék; — nem ügyvédek a' Szent hajdan Gyöngyeit, mert azok panegyricus nélkül nem szükölködnek; de az ártatlan igazságot hamis váddal béhomályosítottatni látván, kéntelen voltam a' Szent hajdan Gyöngyei fénnjét, 's a' kritikai Lapok' elrejtett kormát, hogy jól megértessem, egy kicsit bővebben előadni.

Adná Isten, hogy a' józan ész, józan philozophia, már valahára az emberi indulatokon 's szeszélyeken triumphálna! és a' felvilágosodás' lámpása, a' tiszta felebaráti szeretet 's egyetértés olajával tápláltatván, minden hazafi szívekben világolna! Mert ugyan, addig, míg egymást ölelő karokkal nem fogadjuk; mindég a' Haza szenvedő pártunk dühét. *Concordia res parvae crescunt, discordia vel maximae dilabuntur!* — Tudjuk, — de nem követhetjük!

Ha a' Kritikusban embert, nem pedig bírót látunk, nehéz az egyoldalúságot szó nélkül hagyni, és a' Kritikáról 's Recensiokról újabb újabb értekezést nem írni!

Meglehet, hogy a' kritikai Lapoknak nem is az a' céljuk hogy bíróképpen felálljanak, hanem hogy némelly bajnokok bízván erejök-höz, másokat felingereljenek, a' kiktől t. i. nem félnek, és őket a' harczmezőre kihivják, 's diadalmokkal a' Publicumot mulassák. Ez könnyen meglehet, mert a' Stilus egyszer'smind olly meghittséget is árul el, a' millyennel hajdan Góliáth megszóllította az Izráeliták' tábo-

rát, hogy álljon ki a' bajnok, a' ki mérész véle vívni!

A' szegény öreg Aezopust egy pajkos gyermek az útszán kővel meghajította. -- Mit tegyen most az öreg ezen gonosz gyermeknek? -- Nem haragudott, nem szidta, sőt megdicsérte, hogy irányosan tud hajítani, — és magához híván még meg is ajándékozta. De mivel nem volt nálla több egy pénznél, tehát azt adta oda, mondván: bizony fijam, több most nincs nállam, mert magam is szegény vagyok, pedig te, illy ügyességedért többet érdemlenél; — hanem mingyárt mutatok én módot, hol kaphatsz többet. — Nézd, amott mén egy gazdag Úr, azt találdd el úgy mint engem', majd ad az eleget. — A' gyermek megtette, de ki is lakolt mindenikért.

G. kritikus Urnak azt mondom, hogyha csakugyan kedve van czivakodni, és Kazinczy, 's mások kihívását elnem fogadhatják; ott a' Hitel, ott a' Világ, — tegyen rajta hasonló próbát, elérí, a' mit keresett. Költ Tarna-örsön, Szeptember' 6-ikán 1831.

UDVARDY, Földmérő.

12.

Válogatott Darabok az Ánglus Szemlélő-
ből. Időnkre 's Hazánkra alkalmaz-
tatva egy Társaság által.

Lætus sum laudari a te laudato viro.

Tullius.

Az igen szerentsétlen ember, a' ki a' sokaságnak tsudálását magára vonni akarja, vagy mindenektől közönséges jóvá hagyást nyerni igyekezik. A' mit az Istenfélők jó lelkiesméret' bizonyágtételének neveznek, annak kellene a' mi betsület szeretésünk' mértékének lenni, az az: megkellene vetni az értelmes embernek az értetlenek' ditséretét 's az emberek' magasztalását tsak olyankor kívánni, midőn szívében érzi, hogy azt megérdemlette. Ezen kívül annak minémüségét is, a' ki minket ditsér, megkell fontolni, minekelőtte az ő tiszteletének valami érdemet adnánk. A' tudatlannak ditsérete nem egyéb jószívüségénél, és így az ő hajlandóságát úgy kell nézni, mint jó szomszédét a' polgári társaságban; nem pedig, mintha ő a' mi tselekedeteinknek ügyes bírāja volna, a' betsületre és tisztelességre nézve. A' szatyricus költő a' nép' dicsérete felől igen jól mondotta: add vissza a' kolompároknak és foltozó vargáknak az ő ajándékait, és tanulj élni a' magadéból.

Rendetlen indulatnak a' jele az, ha az ember mindenek jóváhagyását vadásza minden külömbség

nélkül; 's a' deréknek utálni kellene az efféle alatsony betsületre vágyást. A' betsület-szerető embereknek csak arra volna szükséges iparkodni, hogy a' jóknak tessenek; 's annak, a' ki érdemekkel bír, egyedül arra kellene nézni, hogy magát a' hozzá hasonlóknál tehesse kedvesé. Igen nemes gondolatnak tartottam azt, melyet tegnap hallottam egy társaságban: Én tudok, monda egy bizonyos Nemes, egy eszközt, mely engemet nagyobb tesz másnál. Ha érdemei vagynak, gyönyörködhettem abban, hogy engem felülhalad; 's ez a' gyönyörűség nagyobb tette az én lelkemnek, mint akármely más, a' mely ő tőle szemeimbe tűnhet. Ez a' gondolat csak egy jó és nagy lélektől származhatott; 's egyedül az ilyen lelkeknek jóváhagyását lehet igaz ditséretnek tartani; mert a' közrendű embereknel nints egyéb ditséretre méltó mint az, a' miben magok részt vesznek, vagy a' miből hasznot reménylhetnek.

Legditséretesebb indító ok az, ha a' szív sokkal hajlandóbb a' ditséretre méltó dolgok' tselekedésére, mint a' tisztesség' keresésére. A' hol ezen egyenes szívűség feltalálatik, ott a' jó gondolkozás a' jó embereknel, ámbár nem keresett, de szükséges következése fog annak lenni. A' Lacedaemonbeli nép egygyűgyű volt, mely külső tisztességre nem törekedett; még is volt bizonyos kényes érzése a' betsület fölől, 's a' Muzsáknak áldozott, ha valami nagyot akart végbe vinni. Ez a' nép az ő tetteinek emlékezetét is, a' legigazabb és gyanu nélkül való történet-írók által jegyeztette-fel a' maradék' számára. Az a' láрма, melyet a' győzödelmek tesznek, nem ér annyit, mint azon elbeszélések, melyeket a' bölcs és betsületszerető történet-írók tesznek, a' nagy emberek' tetteiről. Semmire való gyönyörűség egy bámuló köznépnek

tsudája lenni; de egy betsületes ember' jóváhagyását, a' tanuló szobának hideg elmélkedései között megnyerni, ez olly kellemetesség, melly egy bajnoki lélekhez igen illik. A' köznépnek kiáltása szédelgést okoz a' fejnek; de az okos embernek jó bizonyóságtétele megörvendezteti a' szívet.

A' mi a' köznépi 's közönséges ditséretnek szeretetét még nevetségesebbé teszi, ez; hogy az gyakorta bizonyos körülállások által tartatik-meg, mellyeknek a' tsudált személyekhez semmi közök nintsen. Erre nézve ezek a' ditséreték közönségesen a' hatalomnak és gazdagságnak kísérői, a' mellyeket egyiktől elvenni, 's a' másoknak lehet adni. A' jó haszonra fordítás, 's nem a' birtok teszi ezen dolgokat méltókká a' tiszteletre. A' köznép szintén úgy, mint az okos ember, tsudálnak másokat, mivel ollyas mit birnak, a' mit ők magok örömeztőbb birnának; a' bölcs ditséri tsak azt, a' kit legjobbnak tart, 's a' világnak többi része azt, a' ki leggazdagabb.

Ha valaki ezen gondolatokat táplálja magában, nem tudom mit képzelhet irtóztatóbbat annál, hogy az egyenes szívűek az ő szolgálatjokat azoknak ajánlják, a' kik a' szabad-mesterségeket éppen nem kedvelik, 's azokhoz nem is értenek. Illyen esetekben egyfelől a' ditséret szintén olly nevetésre méltó, mint másfelől a' védelem. Az ajánló irások a' tudatlanokhoz intézve illetlenek, 's ha az ember jól meggondolja, itt a' ditséret nem jelent egyebet, mintha az író az ő pártfogójának ezt mondaná: édes Uram, mi ketten soha sem érthetjük egymást; azért óhajtom, hogy jövődőben jó barátok legyünk.

A' gazdag szintén úgy kérhet a' szegényektől költsön, mint az, kinek érdemei vagynak, nagyobb hirt reménylhet, a' mennyiben azt magához hason-

lőknál keresni nem akarja. Az, a' ki mást ditsér, annyit zálogol - el saját hiréből, a' mennyit a' dicsért személynek tulajdonit, és az, a' kiben nints semmi ditséretre méltó, nem vállalhat magára ilyen kezességet. A' bölts Phocion olly igen meg volt győződve, melly veszedelmes légyen, azt, a' mit a' sokaság ditsér, jóvá hagyni; hogy ő a' köznépnek tapsolása közben, midőn egy beszédet tartana, egy érzelmes barátjához fordult, a' ki közel állott hozzá, és tsudálkozva kérdezte tőle: mitsoda hibát követtem el?

Némelly mulattató Oskola-tanítók ezt az esetet vették fel: ha egy szamarat két kötés széna közzé helyheztetnének, a' mellyek közzül mindenik annak szaglását egyaránt ingerlené, és egyenlő mértékben kísérténé; vallyon ennék e a' szamár valamellyik kötésből? Közönségesen ezt a' kérdést ugy határozzák-meg, hogy a' szamár a' bőség mellett is, éhel veszne-el; mivel nints szabad akaratja, a' melly őt vagy egyik vagy a' másik részre jobban hajtana. A' széna-kötések szaglását mind a' két felől egyenlő erővel ingerlik, 's azért magát meg nem tudja határozni; mint az a' két mágnes, a' mellyekről az útasok beszélnek, hogy Mahomet koporsójánál Mekkában, az egyik fellül, a' másik alól van helyheztetve; hasonló módon huznák, ugy mondják, ezen ámitónak vas-koporsóját egyenlő erővel magokhoz, úgy, hogy azok között a' levegőben középen függ. A' mi a' szamárnak magaviseletét ezen meghatározott körülállásokban illeti, nem határozom-meg, ha inkább éhel veszne e ő el, mintsem szoros neutralitását a' két kötés

széna eránt megsértené; de az embereknek magok alkalmaztatását ilyen esetekben meg kell érintenem. Ha valaki talán pénzét a' Lotteriára szánja, mindenik czédula egyenlő értékűnek látszik néki, és a' nyereségre szintén olyan alkalmasnak mint akár mellyik. A' szerentséhez mindeniknek azon jussa van, es senki se mondhatja meg az okát, miért választja valaki inkább ezt a' sorsot mint a' másikat, minekelőtte a' Lotteria kihuzattatnék. Mellyre nézve ilyen esetekben gyakorta az okosság helyett a' feleség uralkodik, és bizonyos fundamentom nélkül való indító okot tsinál magának, ha a' valóságosok hibáznak. Én esmerek egy igen jó indulatu embert, a' ki szerentséjét a' folyó esztendőnek számával szokta próbálni. Tudok olyant is, a' ki egyenesen a' 666-dik számra tesz; mivel ez az átlatnak száma. Némelleyek az ő esztendeik' számát veszik; mások azt, a' melly az utolsó Lotteriában szerentsés volt. Ezek között mindenik olyan fundamentomra építi reménységét, hogy ő legközelebb jár a' legnagyobb nyereséghez és olyan sors van kezében, a' mellyet helyesen lehetne arany számnak nevezni.

A' választásnak ezen okai tsak időtöltések és az emberi okosságnak kitsapongásai, a' melly olly munkás, hogy a' legalábbvaló tsekélységekben is foglalatoskodik, még akkor-is munkálódván, mikor nints materiája. A' legokosabb emberek-is ösztönöztetnek némelleykor ilyen megfoghatatlan indító okoktól; valamint a' bolondnak és babonászkodónak élete egyedül ez által igazgattatik.

Tsúdálom, hogy az efféle jövendőlők között a' mi Lotteriáinkat még egy se fordította hasznára. Ha valamellyik magát a' nyerő sorsok' profétájává tenné, mennyit nem fogna nyerni az ő felfedezései és jövendöléseivel!

Emlékezem, hogy egy valaki 132-dik számért sokkal többet ígért egy nagy Lotteriára, mint a' sorsok' közönséges ára volt, és sokan gondolkodtak a' felől, miért ragaszkodott ő éppen ehhez a' számhoz. Én az említett számot mindenként próbáltam, felosztás és sokszorozás által; de a' titkot ki nem tanulhattam, midőn ez előtt egynehány nappal, esméretlen kéztől ilyen tudósítást vettem:

Szemlélő Uram!

„Én vagyok az, a' ki nem régiben közönségesé
 „tette, hogy a' mostani Lotteriának 132-dik szám-
 „járá többet fog tenni a' sorsok' közönséges árá-
 „nál; ez egy olyan titok, melyet némelly barátim-
 „nak felfedeztem, a' kik engemet ezen tudósítás
 „miatt kinevetnek. Tudtára adom az Úrnak, hogy
 „csak egy sors tzedulám van, erre nézve, valamint
 „egy bizonyos álmra nézve is, úgy gondolkodtam,
 „hogy ennek kell azon számnak lenni, a' melyet
 „bátran vehelnék. Olly bizonyos vagyok a' legna-
 „gyobbik sorsnak megnyerésében, hogy már most
 „mindenemet reá tenném. Az én látásaim olyan
 „világosak, hogy a' sorsnak nem csak birásában
 „vagyok; de már a' pénzt is felosztottam, a' mely
 „hihetőképén arra fog esni. Különösen ma reggel
 „ollyan kotsit és szolgálatot szereztem, a' melyek
 „az egész városban legszebbek lesznek; az öltözet
 „igen gazdag, de nem felette tarka. Szeretnék az
 „Úrtól egy két elmélkedést olvasni a' Lotteria felől;
 „az által minden Lotteria-kedvellőket lekötelezne,
 „különösen

az Úrnak

alázatos szolgáját N. N.

„U. I. Kedves Szemlélő Úr! ha a' 12000 ftokat
 „megnyerem, szép ajándékot fog az Úr tőlem venni.

Legelsőben ezen tudósítómnak jó szerentsét kívánok, 's köszönöm azt a' szívességet, mellyel van erántam; de a' Lotteriákról való elmélkedést még most továbbra halasztom, 's tsak azt jegyzem-meg átaljában; hogy az embereknek nagyobb része bizonyos tekintetben az én barátom' hibájában szenved. Igen hajlandók vagyunk arra, hogy a' jövőendő képzelődésekre támaszkodjunk; valósággal vesztegetünk, mivel azt gondoljuk, hogy gazdagok lehetünk. Várásainkhoz, nem pedig birtokunkhoz alkalmaztatjuk magunkat, és olyan pompát üzünk, melly ahoz illenék, a' mik lehetnének, de nem ahoz, a' mik valósággal vagyunk. Általhágjuk mostani jövedelmünket, 's nem kételkedünk a' felől, hogy utóbb takarékosságunk által ismét helyre álhatunk. Ezen gondolkozásból, melly köz'ttünk már ma olyan közönséges, származik; hogy sok Kalmárok, Kereskedők, és Gazdák elfogynak, a' kiket egyéberánt nem ért szerentséllenség; hogy sok Nagyok és gazdag emberek elszegénykednek, a' kik különben perlekedés vagy más bajok miatt kárt nem vallottak. Rövideden, ez a' meggondolatlanság, ez a' bizonytalan jövőendőre való támaszkodás az, melly a' rájokodó nagy lelküségre, a' képzelt magasságra, és esztelen ditsekedésre vezet, és közönségesen koldulással 's elszegénykedéssel végződik. Annak, a' ki jobban akar élni, mint jelenvaló környülállásai magokkal hozzák, igen kell attól félni, hogy rövid idő mulva rosszabbul élni kénytelenítettik, vagy a' mint az olasz közmondás tartja: hogy az, a' ki a' reménységből él, éhel fog meghalni.

Ennek kellene életünk' törvényjének lenni, alkalmaztassa az ember az ő kívánságait jelenvaló környülállásaihoz, 's magát mostani birtoka mértékéhez, ha még olly sok reménységet lát is maga előtt. Mindég lesz időnk arra, hogy valamelly értékkel

éljünk, tsak az egyszer kezünkben legyen; de ha szerentsénkkel idő előtt élünk, elvesztjük azt a' gyönyörűséget, melly annak megnyeréséből származnék, 's kétség kívül soha se mehetünk arra, a' mire olly esztelenül számot tartottunk.

— — Uno ore omnes omnia

Bona dicere, et laudare fortunas meas,

Qui gnatum haberem tali ingenio præditum.

Ter.

Egy bizonyos napon láttam, hogy valamelly előkelő familiának az attya a' szobában ült, gyermekei között. Véleményem szerint a' gyönyörűségnek külömbféle jeleit vehettem észre, midőn szemeit egyikre vagy másikra vetette azok közzül. Az ember ollyan, hogy az ő gyermekei' javától való gondoskodásban igen mértékletes, 's mivel jó formán tehető, nem búsul azon, hogyan szaporítsa értékét. Legidősebbik fia egy ollyan gyermek, a' kinek igen jó feje van. Jóllehet az attya őt igen szereli, mindazáltal azt merném állítani, hogy soha se fog senkit is megtsalni, hogy értékét szaporítsa. Nem esmerek egy embert is, a' ki az élet felől helyesebben gondolkoznék, 's magát a' szégyenségnél félelme 's a' nyereségnek reménysége ellen jobban megőrizőé mint az, a' kiről szóllok. Közönséges szokás az ollyan szülőknél, kiknek sok gyermekeik vannak, az országos nagy hivatalokat a' magok seregére ruházni. Némelly férfinak gyakorta az ő gyermekének elmebeli tehetségeiben olly tsudálásra méltó dolgot lát, hogy nints semmi is ollyan nagy, a' mit annak ügyességétől nem várhatna. Esmerek egy érdemes aszszonyt, kinek tsak három fia van. Ez, a' mint mondja, semmit se reményl bizonyosabban mint azt, hogy az egyiktől Püspök,

a' másikkól Biró, a' harmadikkól udvari Orvos lesz. Az legfurtsább, hogy azt, a' miben csak egy embernek gyermeke részesülhet, mindenik tulajdon magzatja' számára várja. De az én barátom, a' kőről szólltam, ilyen hiu reménységgel nem hízeldik magának; hanem inkább vigyáz gyermekeinek erköltsére és jó nevelésére, mint a' szerentsére és értékre. A' jó erköltsök az ember' javait és betsületét öregbithetik; ellenben az értéknek bősége nem fog jó indulatokat szülni.

A' jó indulatu ember természet szerént azzal örömet mulatja magát; a' mit az ő képzelődése gyermekeinek jövő állapota felől ígér 's arról gondoskodik, mitsoda rollét játszanak a' világon, ha ő ezt el fogja hagyni. Ha ezen képzelései kellemesek, szeretete azt mondja neki, hogy ez tulajdon életének meghosszabbítása volna, és ha az érdemes ember még az ő fiában is élhet; ez nem kisebb gyönyörűség annál a' reménységnél, hogy az ő saját életét folytatja. Szerentsés ember, a' ki az ő fija felől reménylheti, hogy azon esztelenségeket és hibákat elfogja kerülni, a' mellyekben maga bűnös; 's mind azt folytatni 's megigazítani fogja, a' mit ő benne betsülni lehetett. Az ő jó erköltsének folytatását sokkal nagyobbra lehet tenni, mint életének hosszabbítását. De minden gondolatok között legszomorúabb, ha azt kell képzelni, hogy valaki értékinek az örököse olyan ember, a' ki barátihoz idegen, nints neki hasonló szándéka, 's olyan dolgokat tselekszik, mellyeket maga nem akar. Ha a' betsületes ember' jószága ilyenre szál, rosszabb, mintha pusztán állana; 's az a' nemzetség, mellynek ő a' feje, szerentsétlenebb állapotban, mintha kihalt volna.

Ha N. tisztelt barátomnak szép nemesi lakását felkeresvén, ott egyik szobából a' másikkba megyek,

's e' mellett sok kedves történetekre és egyenes gondolatokra, mellyeket tőle hallottam, emlékezem; azután pedig annak örökösét, egy ostoba embert, zavarodásban látom, midőn az attya' barátjának tiszteletet akar tenni; nem mondhatom ki eléggé azt a' szomorúságot, mellyet ez okoz nékem. A' természeti tehetségnek fogyatkozását egy embernek se lehet tulajdonítani; de az udvariság' hijánossága saját hibája. N. Úrnak, kinek élete tellyes volt nemes tselekedetekkel és nagy lelkű indulatokkal, az említett fija részeges parasztokkal társalkodik, 's más ditséretet nem esmér, mint a' mellyet inasainak hizelkedése ad neki. Mulatságai rosszak és rendetlenek; nyelve alávaló és trágár; magaviselete goromba és izetlen. Lehet e az ilyen teremtményt egy kegyes, okos és jól nevelt ember' követőjének tartani? Ugyan akkor, midőn ilyen szomorú állapotban látom azt a' házat, mellyben nints régi barátom; csak egy másik nemesnek házához kell mennem amattól nem messze, a' hol ennek egy olyan leánya van, a' ki az Attyának tökéletes képe mind testére, mind indulatjára nézve; mind a' kettőt a' szépség és tisztesség által, melly az ő neméhez különösen illik, még fellyebb emelte. Kipótolja a' világnak azt, a' mit az attyában vett; ő, ennek neve és jószágai nélkül jobb és igazabb képe, mint a' testvér bátya, a' ki mind a' kettőnek örököse. Ez valóban maradéka N. Úrnak, de olyan, a' ki rettenetessé lett.

Nem tudom minek tulajdonítsam azon goromba és baromi indulatot, mellyet ez a' fiatal ember felvett; ha csak a' keménységnek nem, mellyet az attya eránta mutatott. Talán e' miatt nem tettszett néki a' szebb életmód, mellyet a' szabadság és barátság által nem kedveltettek meg ő vele.

Igérhetjük magunknak, hogy ilyen megveszett faj, a' K. familiában nem fog lenni, a' hol az atya az ő fijaival úgy él, mint a' legöregebbik testvér, 's a' fiak vele úgy beszélgetnek, mintha ezt nem más okból tennék, hanem mivel az minden esmerőseik között legokosabb. Minthogy K. Urak híres kalmárok, ezen egytetértés magok között, mind azoknak, a' kik őket esmerik, mind pedig magoknak is hasznos. Barátságjok, jószívűségjek és szolgálatra való készségjek szintén úgy mint értékjek össze vannak kötve egymással annyira; hogy a' ki maga eránt egyiket lekötelezi, minnyájának háladatosságát megnyeri.

Legszebb tárgy, mellyet szemeink láthatnak az; ha tapasztaljuk, hogy egy érdemes férfi az ő fijával tökéletes egytetértésben él. A' költsönös barátság és hajlandóság egymás eránt, mind azoknak, kik őket esmerik, kimondhatatlan gyönyörűséget okoz. Ez a' szívesség olyan szent, mint a' barátság; olyan kellemes, mint a' szeretet; olyan örvendetes, mint a' vallás. A' szívnek ezen állapotja nem csak a' gondokat széleszti-el, a' mellyek a' nélkül nagyok lennének; de a' gyönyörűséget is neveli, melly egyéberánt megvető lenne. A' minket éppen nem illető dolognak is van ereje és szépsége, ha azt egy szeretettel tellyes atya mondja: és a' semmit nem jelentő apróság is bir bényomással, ha azt egy engedelmes fiju adja elől. Nem tudom, minek nevezzem azt; de úgy gondolom, tovább plántált magaszeretetnek nevezhetem. Minden gyönyörűség vagy szenvedés, melly az emberen történik, csak annyiban vétetik, a' mennyiben őt a' másokkal való összeköttetésben éri. Míg az embernek betsülete is nevelkedik maga előtt ezen gondolat által, hogy még akkor is, midőn már a' sírban nyugszik, megemlékeznek arról, ez a' tse-

lekedet ennek vagy amannak az attyától vitetett végbe. Az ilyen elmélkedések az öregnek estvéljét megédesítik, 's gyönyörködik abban, ha így szólhat magához: egy ember se mondhatja gyermekeimnek, hogy az ő atyók kegyetlen vagy igazságtalan volt. Az én fiam akadhat olyan emberre, a' ki ezt fogja neki mondani: engem a' te attyád lekötöztetett, 's az én gyermekem egész életében legyen barátja az ő gyermekének.

Nem áll minden embereknek hatalmában, hogy maradékaiknak valamelly jeles nevet, vagy nagy értéket hagyjanak; de arra nézve sokat tehetnek, hogy munkások, egyenes szívűek, vitézek és igazak legyenek. Minden embernek hatalmában áll, az ő fiának azt a' tisztességet hátra hagyni, hogy ő egy jó erkölcsű attyától származik; 's hozzá teheti az Égnek áldását ahoz, a' mit annak hágy. Én ezen hamarjában öszszeszedett gondolatokat, az esmerőseim közzül egy jeles fiatal emberhez irtt levéllel végzem, a' ki nem régen egy derék attyát veszített el:

„Nagyon tisztelt Úr!

„Az egész emberi életben nem tudok egy könnyűállást is, melly olyan kedvetlen volna, mint az a' kötelesség, hogy másoknak vigasztalást adjunk. Abba tehát nem botsátkozom, mivel az Úrnak szomorúságát jóvá kell hagynom. A' jó vélekedések, mellyeket az Úr azon jeles ember felől vesz, a' kit elvesztett, szükségképpen már annyit munkálódtak az Úrnál; hogy egy huszonhárom esztendőös ifjat vigasztalás nélkül való sorsra jutattak, ámbár ő egy nagy értéknek birásába lép. Nem kételkedem, az Úr annak emlékezetét az által fogja tisztelni, hogy az ő javaival mértékletesen él, és illetlennek tartja az ő sirjánál győzdelmet énekelni, midőn az Úr elvesztegetné, az evésre és

„ivásra fordítaná, a' mit ő olly sok szorgalommal,
 „okossággal és ügyességgel összeszerzett. E' legbá-
 „torságosabb út azon érzésnek megmutatására, mel-
 „lyet az Úrnak vesztesége okoz, 's mások' szeren-
 „tsétlenségének elvételére. Szomorkodása által az
 „attyát ugyan vissza nem hozhatja; de magavisele-
 „tével az ő barátjainál ismét megelevenítheti.

Az arab éjjeli elbeszélések között van egy történet egy bizonyos Királyról, a' ki sokáig betegen feküdt és sokféle orvosságokkal hijában élt. Végre egy Orvos, így szól a' Mese, őt következő móddal gyógyította meg: Vett egy üres fagolyóbist, 's azt különbféle orvosságokkal megtöltötte; azután azt olly mesterségesen betsinálta, hogy azon semmit se lehetett megesmerni. Hasonlóképpen vett egy kalapátsot is; 's minekutánna a' fogatékját és azon részét, mellyel a' golyóbisra ütni kellett, kifurta, mind a' kettőt megtöltötte azon orvosi szerekkel, mellyek a' golyóbisban voltak. Erre azt rendelte a' Sultánnak, hogy ezen jól elkészült szerszámokkal korán reggel magát mindaddig gyakorolja, míg izzadni fogna. Mivel, mint a' történet mondja, az orvosságok' ereje a' fán keresztül kigőzölgött; ennek ollyan jóltévő befolyása lett a' Sultán' testi állapotjára; hogy őt ollyan betegségtől megszabadította, mellyet minden belsőképpen vett orvosló szerek se tudtak elűzni.

Ez a' napkeleti Allegoria igen finom módra van ki gondolva; annak megmutatására, melly hasznos a' munka az egészségnek, 's hogy a' gyakorlás leg-erősebb orvosság. Már megmutattam az emberi testnek közönséges alkotásából és mesterséges összeszerkeztetéséből, melly elkerülhetetlenül szükséges annak eltartására a' gyakorlás. Most az egés-

ségnek egy másik nagy mentő eszközét fogom dicsérettel említeni, mellynek sok esetekben hasonló következése van mint a' gyakorlásnak, 's bizonyos tekintetben ezt kipótolhatja, a' hol nints reá alkalmatosság. A' mentő eszköz, mellyről szóllok, a' mértékletesség, melly az egészség' minden eszközeit azzal haladja-meg, hogy azzal minden rendű személyek, minden időkben-is mindenütt élhetnek. Ez a' diatának egy olly neme, mellyet kiki maga rendelhet magának, a' nélkül, hogy foglalatosságait félbe szakasztaná, pénzt adna ki, vagy időt vesztené. Ha a' testi gyakorlás minden feleslegvalót a' testből kivesz; a' mértékletesség azt megelőzi. Ha a' testgyakorlás a' vér-edényeket tisztítja; a' mértékletesség azokat nem rekeszti-el. Ha a' testi gyakorlás a' vérnek körül-járását előmozdítja; a' mértékletesség megadja mindennek a' rendes mértéket, 's a' természetet alkalmatossá teszi arra, hogy egész erejét kimutassa. Ha a' testi gyakorlás a' kezdődő betegséget elhajtja; a' mértékletesség azt éppen nem hagyja a' testben támadni.

Az Orvos-mesterség többnyire nem is egyéb, mint a' testi gyakorlásnak és mértékletességnek pótlása. Az orvosságok a' heves nyavalyákban, melyekben ezen két nagy segítő eszköznek lassú munkáját várni nem lehet, igen szükségesek ugyan, mindazáltal, ha az emberek a' testi gyakorlást és mértékletességet rendesen követnék; nem igen lenne alkalmatosság az orvosságokkal való élésre. Az-is tapasztaltatik, hogy a' világnak azok a' részei leg-egészségesebbek, a' hol az emberek a' vadászatból élnek, 's hogy azok élnek legtovább, a' kik életeket vadászással töltik el, 's nem sok eledetek van más, mint az a' mellyet fognak. A' kőrös-bogarak, köpölyözés, érvágás, ritkán szükséges másoknak, miut a' rest és mértékletlen embereknek; a' mint

minden hajtó-porok, mellyek nálunk annyira szokásban vagynak, többnyire nem egyebek, mint olyan eszközök; mellyek által a' tobzódás mellett az egészség fenntartatik. A' Patikarius tsak arra való, hogy a' szakács és boráruulásnak ellene dolgozzék. Diogenes felől az mondatik, hogy, midőn egy fiatal emberre akadt, a' ki vendégségbe akart menni, őt az utszáról az atyafiaihoz haza vezette, mint ollyant, a' ki nagy veszedelemre ment, ha őt attól meg nem tartóztatta volna. Mit mondana ez a' bölcs, ha a' máj vendégségnek tobzódását látná? Nem tartaná e a' házi Urat bolondnak, 's nem kérné-e arra minden inassait, hogy kezeit kötözzék meg, ha azt látná, hogy madarakat, halakat és húst eszik, olajt és etzetet, bort és fűszerszámot, húsféle füvekből salátákat, százféle dolgokból készített leveseket, külömbféle jó izü és szagu gyümölcsöket nyel-le? Melly természet ellen való 's rendetlen mozgásokat kell az ilyen mértékletlen zavaréknak az emberi testben előhozni! Én, ha részemről illyen a' máj szokás szerint elkészített táblát egész pompával felékesítve látok; azt gondolom, hogy a' podagra, vízi-betegség, hideglelés 's szélütés, más számtalan nyavalyákkal együtt a' tányérok között vagynak elrejtve.

A' természet a' legroszszabb és legegyszerűbb eledellekkel megelégszik. Minden állat, az emberen kívül, egyféle tápláláshoz tartja magát. A' füvek ezeknek, a' halaknak amazoknak, a' hús megint másoknak szolgál eledelül. Az ember minden dolgokra reájok esik, mellyek eleibe akadnak; a' legalábbvaló gyümölcs vagy növény, még egy eperj' neme is alig kerüli-el figyelmét.

Lehetetlen a' mértékletességről bizonyos meghatározott törvényt adni; mivel az, a' mi egyiknél tobzódás, a' másiknál mértékletesség lehet. De ke-

vés emberek vagynak, a' kik, ha egy ideig éltek a' világon, testi állapotjuk felől azt ne tudnák, milyen és mennyi ételek legjobbak nékik. Ha olvasóimat úgy akarnám nézni mint betegeimet és nékik olyan mértékletességet ajánlanék, a' melly minden személyekhez, 's kiváltképpen éghajlatunkhoz és életmódunkhoz alkalmaztatott lenne; tehát egy híres Orvosnak következő reguláit írnam le nékik: A' ti egész evéstek egygyetlenegy ételből álljon. Ha még egy más étel is van hozzá, őrizkedjete az erős italtól, míg evésteiket elvégeztétek; egyszer'smind a' levesektől tartóztassátok magatokat. Ha valaki magát ezen kevés, közönséges és könnyű regulákhoz tartja; nem vádoltathatik nagy ehetőséggel. Így nem fog a' sokféle íz által ingereltetni sem a' mértékletlenségre alkalmatossága nem leszen. Ha az ivásra nézve törvényt kellene adnom, ahoz alkalmaztatnám, a' mit egy híres ember mondott: az első pohár legyen magamért; a' második barátimért; a' harmadik a' jó kedvért; a' negyedik ellenségeimért. Mivel pedig annak, a' ki a' világon él, lehetetlen illy philozophusi móddal enni és inni mindenkor, úgy gondolom, minden embernek kellene bizonyos böjtölő napjainak lenni, a' mint testi állapota engedné. Ezek a' természetet igen segítik, 's alkalmatossá tesz az éhséggel és szomjúsággal való hartzra, ha talán valami betegség vagy életbéli kötelesség tőle ezt a' nehézséget kívánnák, 's egy úttal jó alkalmatosságot is adnák a' természetnek azoknak nyomásaitól való megszabadulásra, 's magának rendbeszedésére. Ezen kívül a' jókor elkezdett böjtölés gyakorta a' betegséget még eredetében elfojtja 's annak első magvait semmivé teszi. Két vagy három régi írók is feljegyezték, hogy Sokrates, ámbár igen nagy pestis' idején élt is Athenében, melly felől olly nagy láрма volt; még se ragadott reá az emésztő nyava-

lya, a' mit ezek az írók egyenlőképpen a' mindenkori mértékletességnek tulajdonítanak, a' melyre a' nevezett bölcs vigyázott.

Itt nem hallgathatok-el egy jegyzéset, melyet sokszor tettem, mikor a' régi bölcsök' életírását olvastam és őket ugyan annyi Királyokhoz vagy nagy emberekhez hasonlítottam. Ha ezen régi bölcsekre nézünk; az ő bölcsességjeknek nagy része a' mértékletes 's józan életben állott, úgy hogy azt gondolná az ember, a' bölcsnek élete és egy más ember' élete különböző időkből valók vólnának. Mert úgy találjuk, hogy ezek a' bölcs férfiak átaljában, mikor meghaltak közelebb voltak a' száz, mint a' hatvan esztendőhöz. De legemlékezetesebb példa a' mértékletesség' erejéről az élet' meghosszabbítására az; melyet Velentzei Cornaro Lajostól kiadatott kis könyvben találunk. Ezt annál örömeoseb hozom-fel, minthogy kétségen kívül való hitelességgel bir. Cornaro, a' ki az említett kis könyvnek szerzője, mintegy negyvenedik esztendejéig mindenkor beteges és gyenge volt. De mivel rendesen és mértékletesen élt; tökéletes egésségre tett szert, úgy hogy nyoltzvanadik esztendejében adta ki könyvét. Olly sokáig élt, hogy azt háromszor vagy négyszer is kiadhatta; 's minekutánna száz esztendőnél tovább élt volna, minden fájdalom és félelem nélkül halt meg, mint a' ki elaluszik. A' nevezett könyv sok nagy íróktól emlittetik, és olyan elevenséggel, isteni félelemmel és józan észszel van írva; a' millyent a' mértékleteség és józauság adhat. Hogy az öregtől még más tárgy is tétetett hozzá, az a' könyvnek inkább ditséretére, mint kissebbségére szolgál. Egyéberánt én itt a' mértékletességet nem úgy vettem mint erköltsi jót, hanem tsak úgy tekintettem mint az egésségnek eszközét.

13.

Erdélyi Levelek,

írta

KAZINCZY FERENCZ.

(Folytatás.)

XII.

Útam innen Dédácsi g másfél nap tartott. A' Lugosi szőlődombokon innen cser-erdőket lélek. Azok szélesen ki valának vagdalva az út mellett jobbra és balra, hogy a' menők bátorságban haladhassanak. Hol az háromfelé nyílt, igen csinos, sőt éppen czifra útmutató jelenté magyar és oláh betűkkel, az útnak ez 's amaz ága hova viszen. Az oláh mindenben a' czifrát szereti.

A' fészületek' keresztjei Kosova' táján majd fából vannak állítva, majd kőből, 's a' kő-keresztek egygy és nem két darabban. Ezek nem magasak, nem vékonyak; megpattannának, midőn felemelik. A' fa-kereszteken egygyik karika a' másikat éri, csillagokra osztva fél diametereik által, végig az egész gerendán, 's elől és oldalt és hátul, 's veres és fejjér színekkel vannak békenve, hogy a' csillagok még tarkábbak légyenek. Más szent jelek parapluie fedél alatt állanak, festett vagy fa-

metszésben, papirosra nyomtatott 's durván bemázolt képekkel. —

E' cser-erdők közt egy éltes aszszonyember könyörögve közelíte szekereimhez. Arcza mutatá melly inség alatt nyög. Adtam neki valamit, 's nem fösvényen, de ő még is kére, 's indulatosan. Most papiros pénzt adtam neki; elvette azt, és még is kére. Úgy hittem, szekerembe kívánczozik; megnyittatám neki ajtaját, 's cselédem tolta felfelé, de ő felülni nem akara. Beszédében megérténk a' *pite* szót, a' mi kenyeret jelent; meghagytam, hogy azt mutassanak neki, ha azt akar e, 's a' szerencsétlen teremtés mohon kapott utánna, 's vitte szájához. Valamit Lugoson vétettem, kenyeret, sültet, túrót, mind oda adatám neki. Az aszszony sírt örömében, térdre bukott, 's úgy köszönte alamizsnámat. — Melly borzasztó napok várják e' tájt ez idén! Lakosainak most gomba 's éretlen szilva minden eledelek.

Illy e, Bethlen Gábor Fejedelemnek ősi birtoka 's szülőhelye balra marada egy szép lapályon. Épületeit nem leheté tisztán kivennem, a' távoly miatt. De ha azok kevélyek volnának is, a' helyt inkább nemesítené annak neve, a' ki itt született, mint minden pompája, melyet talán bír. Erdély lelkesb embert Fejedelmei közt nem láta thrónján.

Branyicskához közelítvén jobbra az út mellett egy magas szikla' oldalában, egy deszka táblát láttam meg, melly azt hirdeti: hogy az utat itt Hunyad Várm. Rendei és Fő-Ispányok Gróf Bethlen László vonatak. A' ragyogni szerető Bethlen, saját kenyerével tartotta a' munkásokat. — Ki irígyelje az illyennek hogy ragyog? Így bár sokan ragyogjanak!

Midőn Komárom 1808. új árkokat, új bástyákat kapa, ki térék Pozsonyi útamból, hogy azokat én is láthassam. Egy éltes, testes Úr komoly lépésekben lépdele felköltjeink' öltözetében, kardosan, tarsollyal, csákoval. Utánna három fija; így öltözve ezek is; 's ezeknek egyike sántán és mankóval. Ezeket proconsuláris csoportja követé, Erdélyi ifjak, kik az öreg Úr' költségén és vele menének látni a' magyar Dietát és Bécset. A' ki így öltözve vezetí így öltözöt' fijait; a' ki ennyi tanulni szerető ifjat viszen olly helyre a' hol van mit látni és hallani, előttem ugyan tiszteletes, bár azon emlék' lidérczi kísértete, hogy ő maradéka Gábornak, Gergelynek, Ferencznek, Jánosnak, Farkasnak és Miklósnak, kicsalta volna a' korlátón. A' hiuság mindég gyengesség, 's néha nevetséges, ollykor szinte utálatos; de midőn a' hiuságot vagy ész intézi, vagy eszesek, akkor a' hiuság áldott, áldott dolog, 's azon mértékben tiszteletes, mellyben az ál szerénység soha nem az.

Bethlen egyike vala az Erdély' leglelke-sebb szolnokjainak. Kevély lelke pirúlt volna rossznak nézetni.

Végső éveit betegen tölté, 's lelkének gyakran eltávozásiban. Vesztegette nem csak jövedelmeit, hanem örökét is. Gyermekkeit tüzelék mások, hogy a' jószágot hagyják zár alá vétetni, nehogy kopaszon maradjanak. A' szeretetre, a' csudálásra méltó philopátorok készebbek valának romlani, mint szerencsétlen atyjokat ezen egy örömeiben megháborítani. — Melly ragyogó tett, 's a' korban, mellynek bálványa a' pénz!

XIII.

Gróf Gyulainé maga akara lenni vezetóm Branyicskára, megtenni tiszteletemet Báró Jósika János Úrnál, 's meglátni az udvart, melly valaha Martinúzié volt, kinek itt még áll Kápolnája, hol Miséjit mondogatta. Két ízben mentem el a' hely mellett; most midőn kimentem a' Banátba, és midőn onnan visszajöttem; de akkor nem múlathaték; 's most a' Kápolnán kívül a' nevezetes Udvarház' és Kápolna' Urát is óhajtám látni.

Maros-Németiben Gróf Gyulai Lajos vala gazdánk. A' hely férfiágon ismeri urainak a' Gyulaiakat. Udvara és a' Maros közt fut el az út, 's túl ezen igen keskeny kert vonult eltömve római faragmányok' töredékivel. A' ház bírja Gróf Gyulai Józsefnek, a' Lajos' nagyatyjának, Weickardt által, egész testben, nagy hűséggel festett képét, mellyet kicsinyben már Andrásfalván láttam volt, 's ez nem csak a' Gyulai-háznak, hanem Erdélynek is kincse. Jobban dolgozott portrét Erdélyben mint ezt és a' Cancellárius Telekiét, én nem láttam. Miért nem beszélhetek reá mindent, mindent, hogy magát festesse! Senki sincs olly kicsiny, hogy képe legalább a' magáéinál, legkedvesb birtok ne legyen, midőn maga kidől, a' mit nekik hagyhata.

Branyicska a' Maros jobb szélén áll egy szelíden elhúzódot halmon; az út a' balon egy vadan költ heggy alatt, melly a' folyamból látszik kikelni. Ennek lába el van seperve, 's a' régi Tiriscum' (ma Veczel) nagy bál-

vány négyszegre-faragott kövei ide hordatának, hogy a' hegy alatt út maradjon, és azt a' Maros' áskálásai ellen óvják. A' ki a' tájfestéshez ért, képzelheti, melly szép képet adna itt a' hegy és az ezzel általellenben álló Branyicska annak, a' ki ide Dédács felől jó, és fényes délben. Balra a' vakmerően költ, 's bokrokkal és fákkal borzas hegy, fekete árnyékban, 's lába alatt a' négyszegű kövekből épített út a' maga korlát-gerendájival. A' kép' közepében az itt elfutó Maros a' maga hídasával, melly a' menőket az egyik partról a' másikig viszi; jobbjára pedig a' Józsikák' négy kastélya, mellyek' számában az itt említett áll legelő. Az emeletes nem nagy háznak (nagyobbat a' hely nem enged) kőkerítése van a' víz felé, 's ennek nyugoti szögében kél felette a' meszelt kerítésnek a' fekete falu kápolna. Csuda formájú fedele bántja a' szemet: a' szívet szent érzésekkel tölti el.

A' kép' fenekében látszik a' fenntebb említett perpendiculáris szikla, Bethlen Lászlónak táblájával, és a' szelíd lapály, mellyen Illye terült el, 's mind ez a' legvidámabb világításban, míg az a' meredek hegy feketén. — Bánom hogy ólom nem vala velem, midőn oda a' Grófnéval mentem; egy két rándítással papírosra tehetém vala azt.

A' ház' ura, míg én Krassó Vármegyébe járek, elbúcsúzott a' Hunyad Vármegye' Fő-Ispányságától, 's mint kinevezett Tanácsnok a' Kormányzéknél, bémenni készüle Kolozsvárra; Bánffy Györgynek halála olta pedig Gubernii Praeses címmel ül ennek helyén; mert a' Gubernátort Erdély maga választja. Fija Antalnak és Gróf Teleki Josephínának,

a' Ferencz' testvérének. Ez, Kolozsvári Fő-Ispany, ifjabb esztendejiben Jezsuita volt, 's a' Szerzet arra készíté, hogy Mártonffy József társával, Chinába küldessék; de eltöröltetvén a' Szerzet, Józsika visszatére a' világba, Mártonffy Erdélyi Püspökké leve. Maga a' Praeses Cancellarius Teleki körül készüle szolgálataihoz, 's 1796. Fejérvári Kanonok Cseresznyés András Úr' társaságában szándékozik megjárni Olasz- és Franczia-országot, de útját az előre tolakodó Generális Buonaparte elakasztotta. Kénytelen vala Turínból visszafordulni.

A' Grófné, leánya Gróf Csáky Jánosnak Bethlen Rosaliától, Nagy-Almásan, míg férjével a' kápolna' tájáról hozzá visszajövének, aratóji közzül elő parancsolá a' legszebb oláh legényeket 's leányokat, hogy előttem ropják tánczaikat a' gyertyánspallér között. Valóban ropták azt, *terræ graves!* A' barbarusoknak e' részben nem mosolygának a' Kegyszüzek. Azt a' férfiak kezdik, és csak magokban. Karikában járdogálnak, vonogatván előbb tovább lábaikat, 's egygyike a' másika után, minden tűz, minden elragadtatás nélkül, a' mi a' táncznak lelke. Fáták, Nyeveszták, azalatt csoportra verekedve állanak 's várják szerencséjüket. 'S most egygyik Ficsúr, majd a' másik, úgy osztán a' többi, előránt egygyet a' csoportból, tombol vele, 's olly valamit mond, a' mi gyanút támaszthat hogy az vers; ölbe fogja tánczosnéját, 's megforgatja. Némelly tánczos nem elégli meg egygyel, két leányt ránt elő, jobbába markolván a' kettő' balját, 's duettó helyett triót jár. — A' táncz mint a' bőrduda' dongása, 's a' dongás mint tánczos és tánczosné.

A' Bárónak megkelle sejténie, hogy ez a' táncz nekem nem sok örömet ad, 's előkiáltá Mákra Antal Urat, hogy gyengekorú idősb leányával tánczolna Hátszegit. Tánczos és tánczosné két kezeiken tarták egymást, szembe egymással, 's jobb lábok' hegyével egyszerre ez is az is hármat tippantának, most bal lábok' hegyével tippanták el a' három ütést, és még egyszer hármat a' jobbal. Kezeiket a' táncz' kezdete oltá el nem eresztvén, hármat szöknek a' leány' jobbja, most balja, 's ismét jobbja felé, 's ekkor újra kezdék a' tippantást, mellyet újra a' szökdelések válták fel. Végre az ifju ölbe kapá a' kis leányt, 's megforgatta, mint a' magyarban, 's újra kezdék hármastippantásokat, hármastököléseket. Ebből áll a' Hátszegi, a' maga szent számjaival.

A' Bárótól a' Martinúzi Kápolnája' tövében egyéb oktató beszédei közt azt tanulám, hogy Johannes von Müller Magyar-országi Híztóriát is dolgozott, és azt láttatá mind Cancellárius Telekivel, mind Józsikával, de azon tilalommal, hogy le nem íratják. Nagy kísértet megszegni a' mit becsület és a' bizodalom kötelességgé teszen, még akkor is kötelességé, midőn az illy tilalom talán csak makacs szesz' munkája; de legalább azt szabad óhajtanunk, hogy bár a' tilalmát szegte volna-meg más. Müller szerette a' Magyar-nemzetet, 's munkája becses volna, ha bennünket nem szeretett volna is.

A' hajdani Tiriscum' árkainak pusztahelyénél kikelénk szekereinkből, hogy lábaink szent helyre lépjenek. Valóban szent; mert egygyike a' legjobb embereknek, legjobb fe-

jedelmeknek, az a' nemes Hódoltató, valaha itten járt; — Traján. Mielta a' vár' nagy kövei Branyicskára, az apróbbak a' postaút' töltésére elhordatának, itt egy igen hosszú gödörnél egyebet nem látni, 's ez is már annyira bé van már hányva, hogy kevés esztendőök alatt nem lesz, ki megmondhatná, Tiscum valaha hol állott.

Solymoson betérék Óbester Barcsai Ábrahámnak özvegyénél, Gróf Bethlen Susanánál. A' háznak nincsenek gyermekei; Barcsai későn házasodék. — 'S e' csendes falusilakban lakhatott e az a' tüzes, az a' szép ifju? kérdém magamban; 's a' ki hajdan királyi palotákban járdalt, csudálva deli növése, szívet bájoló arcza, elméssége miatt; a' ki ebédeknek, vacsoráknak életet adott, e' szelíd, e' szóztalan aszszonyság' birtokában lelhetett e boldogságát? De ifjúnak játék kell, öregnek nyugalom. — Még látám mint lövelgeté hegyes, olykor keserű nyilait, mikkel annyi ellenségeket vona magára; de minthogy azokat mindég csak a' rosszszakra lőtte ki, annyi szíves barátot is a' jók között. Barcsai vétkeiben is nemes volt.

A' sok szokatlanságai közt az vala egygyik cselekedete, hogy elő találván egy csoport franczia hadi-foglyokat, 's látván hogy egygyike ezeknek ing nélkül megyen, leveté a' magáét, 's ennek adá; maga ing nélkül vette magára posztó ruháját. Más viszsza fordult volna útjából, 's hazulról küldött volna a' meztelennek egy két inget. De a' szép lélek olykor szeret siket lenni a' hideg ész' tanácsára, 's tetszik magának különösségeiben, mint az áldozatokban.

XIV.

Azon szép völgyen, melly a' Kenyérmezőn kezdve Hunyad Vármegyén végig Magyar-ország felé terjed, egy kised másík nyílik dél felé, 's az viszen azon helyre, melly Nemzetünk előtt örökre szent marad; mert a' legtiszteleatesb magyarnak birtoka, még pedig ősi birtoka, sőt szülője is volt — Vajda-Hunyadra. Szántva vannak a' völgy körül lapos tetőji; maga a' völgy füvet ad és kukuriczát. Sebes patak fut el rajta a' Marost keresvén, 's a' patak' szélén két falu áll: Barcsa és Kis-Pestes. Hunyad megett dél felé szálas hegyek emelkednek, nagy sokaságban, 's ezek közt meszszerével fel a' 7800 ölnyi Retyczát, gyalult tetőjével. A' Tátra' Krivánja csak 18 öllel magasb, a' Lomniczi-tető 300 öllel. Egygyik nagy szépsége a' Dédácsi völgynek.

A' Grófné ide is maga vala vezetőm, 's már tízkor Hunyadon valánk. Fellegrárat reméltem találni itten is, melly uralkodjék az alantabb táj felett, mint a' Dévai; 's ímé ez itt nem előbb tűnt szemembe csudás szögü, csudás fedelü magas falaival, mint midőn már előttem vala a' Mező-városka, minden dísz nélkül, hasonló egy nagyobb rendü faluhoz, mellynek a' vár' nyugoti szélét foglalta el. Hatalmasabban kele fel most lelkem előtt a' gondolat, hogy a' hol vagyok, hogy a' mit látok, ott Hunyadi János is volt, azt ő is látta, hogy lábam majd azon grádicsokon fog lépdelni, a' hol ő is lépdele. Ez naggyá teve előttem minden

tárgyat. A' hogyan gyermekes képzeletünk közönségesen nagyobbnak festi a' mit szeretünk, de nem látánk; hogy meglátván végre 's a' gí-gási nagyság közönséges mértékké lohadván, ítéletünk a' valónál is alább süllyed, 's az a' nagy halandó, kit érdemeinek csudáltában egeket-tartó Atlásznak nézénk, kisdeddé sorvad szemeink előtt, a' millyenek mi vagyunk, földnek egyéb szüleményei: úgy vannak viszont esetek, hol a' jelenés túlhaladja a' nagyító képzelet' festéseit, 's többet lelünk mint váránk; 's itt engem ez ére. Elevenebben tűnt fel lelkem előtt azoknak a' mi szerencsétleninknek emléke, az az ő hajdani erejük, nagyságok, midőn most a' pusztá helységbe beérénk, 's a' nyeregben ülő aszszonyok' és leányok' sokaságán, mert épen hétivásár vala, keresztül vergődénk.

A' vár' udvara egyenetlen hosszas négyszög, a' szerint épülve, a' hogy azt kelni engedé a' márvány félsziget. Éjszaki oldalát, honnan a' híd van átvetve a' széles és mély gödrön, Hunyadi János építeté, az Erdélyi Vajda és Magyar-országi Gubernátor; keleti oldalát fíja Mátyás, a' Király, szinte a' kápolnáig, melly hihetőleg a' Vajda' építése, mert akkor várkápolna nélkül nem leheté; a' mi azon túl van, az innen déli-nyugot felé kinyúlt bástyával, Bethlen Gábor, a' Fejedelem. — Melly három név!

Udvara legemeletesebb a' Bethlen' soránál, 's az itt szélesb mint áttellent vele a' Királyé. De a' Bethlen' sora csak szükségre vala építve; az a' másik kettő pompára is. Legszebb kilátás a' Király' sora' erkélyéről van, melly az épület' testéből kihasasodik.

A' Hunyadi János' alkotmánya egyenes sorban kél a' vár' árka márványsziklája' szélein. Onnan kél az a' négyszegű vastag négy oszlop is, melly a' négy erkélyt tartja, 's ezek egyszerre épülének a' magok falaikkal, és nem később. A' négy erkély kilencz ajtón nyit egy sétalót, mert egyike a' másikához boltozattal van összeragasztva. Szédüle fejem, midőn innen a' vár' árka' mélyébe lepillantánk, 's a' négy erkély' vastag pilasztereit 's a' hídát tartó magas és izmos, terméskőből rakott oszlopot elnézém. A' híd' oszlopának magassága 87 láb; ugyanannyi a' vár' faláé, hol az legtetősb; 's így a' vár' foka huszonkilencz öllel volna fenntebb mint a' Zalasd' patakja, melly kétfelé válván a' Bethlen' sora felett, a' híd alatt fut el, 's ott malmot forgat.

A' palota, földszint, a' Vajda' tágas lakószobáji alatt áll. Ablaka az árok felé nincs. Boltozatját négylábnyi diameterű, háromölnyi magasságú, nyolczszögekre faragott veres márvány oszlopok tartják, a' palotát hosszában két részekre osztván. Hol a' boltozatok' éles szeletei bézárják egymást, rózsákat látni, az Ország', a' Hunyadiak', Szilágyiak' czímereikkel. Az ajtóhoz legközelb oszlopra e' szók vannak faragva: *hoc opus fecit fieri Magnif. dnus Joannes de Hunyad, Regni Hung. Suberator anno dni 1452.*

Csaknem áltellent a' híddal a' templomocska. A' Hunyadiak' hollója a' gyűrűvel, 's a' Szilágyiak vadkecskéje itt is láttatja magát, és sok ízben. Az udvaron a' grádics mellett veres márványban látni a' Hunyadi-ház' megújított, megbővített czímerét.

A' Mátyás' sora mellett egy bástya kél, mellyet Buzogány-bástyának mond a' Magyar, az Oláh pisztriczának (tarkának), mert külszíne négyszögekre van felosztva, 's azok ismét háromszögekre, 's ezek bemázolva fejér, kék, veres festékekkel, Ennek tölcserítettőjéről az ég' tüze 1815. Június' 11-d. lehasítá vitorláját, a' kétfejű sast. Az Urodalom' akkori Kamarai Administrátora Osdolai Bögözi Antal Úr sokat költe saját érszényéből, hogy a' mi romlani elkezdett, épségben maradjon. De még vigasztalóbb, hogy mostani Uralkodónk 1817. harmad napot mulatván itt, ennek szükséges igazításaira harminczezer forintokat rendele.

Másik bástyája Nyebojsza (Ne-félj!) nevet visel. Ez a' maga kéményalaku tetőjével folyosó által van a' Bethlen Gábor' sorához csatolva.

A' várat Borbátvízi Bája István Úr, Hunyad Várm. Táblabírája és felkeltjeinek Kapitánya festette nagy húséggel. Ezen látni a' Hunyadi János által épített négy erkélyű sort és a' hídát; a' Mátyás Király' előre hasasodó erkélyét; a' Buzogány-bástyát és a' Nyebojszát; a' kápolna' oltárvégét és a' helységben a' Franciscánusok' templomát.

Mi volt valaha Hunyad, és mi most! Palotája, hol az ő nagyjai özsze gyülekeztek, sőt és vasat áruló rekeszték! — Nagy és tiszta lelkű férfi, melly kevés örömekeket érzél vala te munkás és örök tudasokadások közt töltött életedben, ha láthatád vala, bétékintvén a' végezések' könyvébe; mi várja hunyod után házadat és házat!

Nem hagyhatám el a' helyt azon emlékezés nélkül, hogy itt egy ifju szolgálta a' konyhákon, hogy itt egy ifju fűtögete kemenczeket, ki később Váradi Püspökké, Királyi Kincstartóvá, Ministerré, az özvegy Királyné' Corregensévé, Királyi barátja' gyermekének gyánujává, Esztergomi Érsekké, Magyar-országi Primássá, Cardinálissá leve; kit királyának ellensége ennek inkább irigyle mint sergeit; kit egész Európa tisztelt, csudált — a' nagy Martinúzi!

Szirt, rendíthetetlen, mint karja és keble rakódnak,
 Nagy, mint ő, nagy mint társai, mint fija nagy!
 Hol van urad! hol van Mátyása? hova leve László?
 Hol van az egykori fény? hol van az egykori zaj?
 „Nincsenek!” így dörmög falaidnak kriptai csendje.
 Nincsenek? ah — De mi ez? látom e nyílni kapud?
 Látom, zászlóját már szélnek ereszti Capistrán;
 Ime indul, 's vezeti győzödelemre hadát.
 Szól a' tárogató, 's a' síp, a' trombita, 's a' hős
 Néma haragjában most maga léptet elő.
 Jobbja és balja felől László szökdeltetí ménét;
 Atyjának vészi és osztja parancsolatit. —
 Szirt, mi vagy, és mi valál egykor! megborzadok. A' hív
 Érzi a' szent jelenést, 's felriad álmaiból.

XV.

Heltai Gáspár Kolozsvári Predik. és Könyvnyomtató a' Vajda-Gubernátor Hunyadi Jánost (*Chronic.* CXI. Rész.) a' Zsigmond-Császár' és Morzsinai Erzsébet' gyermekének hirdeté, azok

szerint, a' mint mondja, a' miket maga ő hal-
lott a' nagy Hunyadi alatt szolgált vitézekről.
De Zsigmond 1437. hala meg, Heltai pedig 1575.
írta 's nyomtatta Chronicáját, 's a' két esztendő
között száz és harmincznyolcz esztendőnyi hé-
zagocska van. Heltai nem gondolá meg mit
mond, midőn állításának ez által igyekezett hi-
telességet szerzeni. Neki elégnek látszott, hogy
úntató munkájának a' rendes Novellácska által
elevenséget adhat.

A' Havas-elvői Vajda — (*elvő* hajdan an-
nyi vala mint *tulsó*) — megholt, 's Dán és
Mircse fiai össze háborodának. Dánt a' török
védé, Mircsét Zsigmond, mert Transalpína ak-
kor koronánktól függe, 's Zsigmond 1392. meg-
jelent a' seregnél. Eljutván a' Strigyhez, egy
nemes születésű leányt hozata elő, hogy annak
karjaiban feledhesse az özvegység' unalmait.
Viszzatérvén néhány holnapok mulva a' tábor-
ból, ismét előhozatá a' leányt, 's teherben lát-
ván, egy gyűrűt ada neki, és egy czédulát,
hogy a' gyermeket e' jegyekkel hozná Budára.
Heltai elmondja az egész dialogust, mellyet,
gondolnám, nem hallott a' nagy Hunyadi alatt
szolgált vitézekről. Tetszék neki a' regécske,
's felejté hogy hisztóriát ír, nem drámát.

Egy Havas-alföldi Bojér, neve Buti, Hu-
nyad Vármegyébe voná meg magát a' háboru'
bajai elől, melly honjában lángola. Megszerette
a' nemleány leányt, elvette azt, haza ment vele
midőn a' háborúnak vége volt; 's a' gyermek
ott megszületett, 's ő azt Jankulának keresz-
telteté.

De Buti hamar meghala, 's Butiné a' cse-
csemővel szüléjihez költözék. Ott kéré Gáspár
testvérét, hogy őt kísérné el a' Királyhoz Bu-

dára. Útjok nem lesz haszontalan. Gáspár megígéré, 's Morzsinai Erzsébet szappanozá ruhájit a' hosszú útra.

És vala egy holló, az meglátá a' bölcsőben fekvő gyermek' kezében a' csillámló karbunkulust, 's elkapta azt a' gyermektől, 's felszállott vele egy fára. De Gáspár legény vala ám. Vötte tegzét és nyilát, 's lelőtte a' hollót, 's a' gyűrűt visszaadá hűgának. Zsigmond hallá mi történt a' gyűrűvel, 's a' hollót a' gyűrűvel visszaadá Jankulának, 's megajándékozá azt Hunyaddal és a' Hunyad körül fekvő falukkal. — Így Heltai.

Benkő sok ideig perle azokkal, kik e' mesét hinni nem pirúltak. De leveré a' hatalmas világosság, 's ezentúl ő vítatá mérgesen, a' mit eddig tagadott vala. (Transilv. I. K. 559. l.) — Ellentállhatatlan okai ím ezek:

1.) Mert egész Erdély így beszéli. — És így valónak kell e' lenni?

2.) A' Cilleyi Ulrich Hunyadit *oláh*-nak szidta, 's *ebfajtájúnak*. — És így Hunyadi gyermeke volt Zsigmondnak?

3.) Mert Jankula még bölcsőjében kapta Hunyad felől a' Kir. Adománylevelet? — De ha kapta e? Való, azt Benkő állítani nem meri; sőt jámborúl vallást teszen, hogy azt sem eredetijében, sem másolatokban emberi szem még nem látta, 's annak a' Hisztoriophilusoknál semmi nyoma nincs; azonban erős hittel reményli, hogy azt valaha valaki valahol még fel fogja találni. — Úgy hinné az ember, hogy Benkő dévájkodik és enyeleg.

4.) Mert Zsigmondnak erkölcsi felől az effélét feltehetni. — És így a' mi megtörténhetett, megtörtént?

5.) Mert midőn a' Mátyás' halála után némellyek azért nem voksolának a' derék Hanzlikóra, mivel ő nem szentelt ágyból vötte eredetét, a' jók azt felelék a' kajánoknak, hogy a' Gubernátor Hunyadi is így terme, — 's Benkő nem érheté e fel, hogy a' jók ezt *per inconcessum* felelheték, 's még örültek hogy ezt felelheték, bár tudták hogy a' dolog nem így vala? Benkőt itt egészen elhagyá a' jobb lélek.

Azonban még is való, hogy a' rege beszéltetett, 's az igazság barátjának tiszte kérdeni, hogy az eredetét hol vehette?

Énnékem úgy látszik, hogy nem a' történet szülte a' czímert, hanem a' czímer a' történetet.

A' még ifju Hunyadi Lovaggá 's Szentelt-Vitézzé Zsigmond alatt leve; Zsigmond alatt játszó pánczéljátékokat, 's pajzsán, a' szokás szerint, familiájának czímere, a' gyűrűt tartó holló vala kifestve. 'S a' magyar Troubadour versekben mondá el a' mit akart és poetai ihletéssel tudott, a' holló és gyűrűje 's a' Zsigmondtól származás felől, 's a' történetet a' jó Troubadournak senki nem hitte, mert hihetetlen volt: de minden beszélte, mert rendes volt.

Hunyadi öt legényt vive táborba, midőn szolgálni elkezdett. Ötöt vitt volna e csak, vagy ötvent inkább, 's talán ötszázat, ha már bölcsőjében övé volt volna Hunyad és környéke?

V-dik László Király Hunyadinak őseiről reá-maradt hollós és gyűrűs czímerét egy koronát-tartó oroszlánnal bővítette-meg, 's két emelkedő szárnyal a' pánczélfőn, 's Diplomájában (Pozsony, 1453. Február. elsőjén) ezeket mondja: „*Hactenus siquidem ex gratia prædecessorum nostrorum divorum Hungariæ*

regum præfatus Comes Joannes pro armis, seu Nobilitatis insigniis, progenitoribus suis et domui benefico munere collatis, corvum in campo flaveo seu coelestino alas paululum elevantem, suo colore naturali depictum, ac formam annuli aurei in ore gestantem habuit." (Katona Histor. Critic. XIII. 866.) — Tudva van hogy nálunk czímereket Zsigmond osztogata nagy számban, de hogy czímereink Zsigmond előtt is voltak már; 's a' mit itt a' Diploma mond, érdemli a' hitelt.

Kercselicsnél (*Notit. Prælimin. de Regnis Dalm. Croat. Slavon.* I. 270.) a' Zagrabi és Varasdi Nemesek panaszt tettek Hunyadi János Gubernátor ellen 1447. a' Magyar Rendek előtt: „*Noveritis quod Magnif. Joannes Székely de Hunyad Gubernator Regni Hung...*, és alább: *per eundem Székely-potentialiter occupatas*... De a' Hunyadi-Székely ház Zsigmond előtt már virágzott, 's a' Budai Káptalannak egy 1331. költ levele említ egy Hunyadi Mihályt, Hunyadi-Székely Jánosnak fiját. Ez szerint a' Gubernátor Hunyadi-Székely Jánost ezen ház tagjának, a' Hunyadi-Székely János' kis unokájának, 's a' Hunyadi Székely Mihály unokájának, 's a' Hunyadi (Székely és Oláh és Buti) Vojk' fijának szabad sőt kell tekintenünk.

Albertnek egy 1439. költ Adománylevelében a' Gubernátor Hunyadi János, és testvére, Hunyadi János ez is, a' *Miles Militum*, így említetnek: *Joannes, et alter Joannes, uterque filii Oláh de Hunyad.* — Egy más Adománylevélben, az I-sőbb Ulászlóéban 1440. a' két testvér így neveztetik: *Utrique Joanni, filiis quondam Vojk de Hunyad.* — Bonfin ezt a' Hunyadi Oláh Vojkot Butinak is mondja

(Decad. III. 9.) — És ha ez az olasz születésű Tudós a' maga hőset szabadosnak tekintett hazugsággal, melly a' Genealogiák' gyártásában még inkább nem szokatlan mint egyéb dolgok körül, Római-ház' maradékának hirdeti is: fel lehet e tenni, hogy ő, egy időben él-vén hősével, ennek nagyatyját is hazug neven merte légyen nevezni? Hiszen egy Magyar-or-szági Gubernátornak, egy Erdélyi Vajdának eredete az első ízben, akkor, midőn ez a' Gu-bernátor és Vajda még élt, nem lehet nem ismeretes. Melly lármát nem csináltak volna eb-ből az ő sok irigyei, kik reá azért neheztelé-nek, mert születésben alantabb álla náloknál, és még is érdemei által őket maga megett hagyta.

Bonfin még azt beszéli, hogy Mátyás alig tűre valamit nehezebben mint midőn a' bitang hír őt új embernek nevezgeté; mint midőn ellenségei tagadni szerették volna hogy eredetét régi házból vette. Ha nem Mátyásnak, hanem ezeknek volt volna igazok, a' neheztelés csak ingerlé vala a' bitang hír' beszélőjit.

A' hely nem engedi hogy ezeket bővebben adjam elő, 's Olvasóimat egy kised munkára útasítom, mellyet Ponori Thewrewk József Úr, Pozsonyban 1825. e' cím alatt ereszte ki: „Három Értekezés Hunyadi Székely János Ma-gyar-or-szági Kormányzó, Erdélyi 's Havas-„alföldi Vajda, Tóth-or-szági, Temesi és Sző-„rényi Bán, Beszterczei örökös Gróf és Nán-„dor-Fejérvári Kapitány' törvényes ágyból lett „születésének bebizonyítására.” 8 rétbén, 60 lapra. Az első Értekezés az Arankáé; a' máso-dik az enyém; a' harmadik a' Kiadóé.

14.

A' hajdani Görög fejeznép.

Ha a' szép Nemmel való bánás a' társaságokban, a' nép csinosodásával egyenlő lineában van, mivel a' férfiak' nemesedése befolyással van az aszszonyi Nemmel való bánásra is; úgy a' Görög fejeznép legalább a' finum Athénaeben, legnagyobb tiszteletbe tartatott, mivel az ő férfiak a' társasági életben legmiveltebbek voltak minden Nemzetségek között. — Az a' nép, melly az ember természetéről olly helyesen bölcselkedett, és a' szép tudományok 's mesterségekben való gyakorlottsága által a' szépet, és az ideált képzeni 's érzeni tudta, 's az a' nép, melly minden más népeket, és ugyan méltán is, magához képest, barbarusoknak tartott, a' szép Nemtől, legalább az őt illető emberiség szent jussait meg nem tagadhatta; 's őt bizonynyal slávájainak nem nézhette. Az ő philozophiájok 's poëzisek szerint, hiszem, semmi nagy, nemes, szép, tökéletes, szeretet nélkül nem lehetett. Még a' szép tudomány 's mesterség, még az ének, még az orvoskar is, tudáit, mint Plátó mondja; a' szeretet által viszi véghez. Ha a' szeretet fellobban a' férfi szívében, majd hős, majd tudós, majd verselő, majd az igaz barátság vagy uralkodás ideálja lesz. A' nemes aszszony, ha a' szeretet melengeti, ör-lelke Nemzetségeinek, aszszonyi természete, anyai szeretete, áldott házastársi ditső méltóságában. A' szeretet kapszol össze minden jobb lelkeket, és csak

ez az eggy és örökkévaló öszszekapcsolása van a' szíveknek, melyet a' legmélyebb ész se hajthat véghez, szeretet nélkül. Mert az igazi szeretet csak ott van, hol a' nemes lélek' tiszta jósága az igazi emberülésben (humanitas) ki mutatja magát. A' hol csak állati, közönséges, csak testi Vénus uralodik, melly maga magát pusztítja, csak az érzékségnek áldoz, és az Istenségről az emberben nem tud semmit is. Még a' szülői szeretet is, ama' mennyei szeretet — Uránia leánya, akkor érzi magát boldognak, ha az öveit szerencsésítheti, nemesítheti. A' szeretet ugymond Agathon Plátónál, a' legszebb Istenség. Ő emel fel a' vad természetből az emberiségre; ő nyitja-meg szíveinket a' finomabb és gyengébb érzéseknek. Ő mindenekkel jól tesz, és ellene van a' rossz akaratnak. A' nyomorúlt, ő benne találja-fel szenvedéseiben enyhülését. Az boldog, kinek szívében szeretet lakik. Ő teremti az élet, a' kellem, az édes vonzódás 's óhajtozás leg-dsőbb örömeit.

Ha semmit nem tudnánk is, az efféle töredékeknél egyebet, a' Görögök' szeretetéről; már ebből elgondolhatnók, minémű tisztelettel viseltettek ők a' Szép-nem és a' házasi élet eránt.

De a' bölcsek és a' verselők, azt lehetne mondani, csak legkissebb részét teszik a' népnek, és legderekabbb maximáikat se lehet az egész' sinór mértékének mondani, — legkevesebbé, ha mikor a' föld feletti Ideálokban elmerülnek. Igen, ha a' philozophusoknak hihetnénk, és ők tehetnék az emberiség históriáját; ugy a' Görögök, házasi életre nézve is a' szeretetre legméltóbbak vólnának. De a' história mást beszél. Azt mondja: hogy éppen ezek a' mívelt Görög férjfiak keményen és igazságtalanul bántak Fejér-népeikkel, mint még ma is, a' napkeletiek tselekesznek. Látjuk ugyan, hogy a'

házas élet, a' Status' törvénye szerint, megvan szentelve nálok, de csak a' jó rend kedvéért. Ezen házas életben, nincs semmi szívesség, semmi költsönös bizodalom is, semmi becse az Aszszonyi-nemnek, semmi galantéria, semmi tisztelete a' társasági életben. A' cultúra nálok semmit se tett a' házas élet' boldogságára és nemesítésére; — csak a' gyönyörűség leányinak, a' Heteráknak kedveznek, midőn az aszszonyokat és leányikat, mint gonoszlévőket a' ház legféltrebb rejtekeiben zárva tartották és az ő nevelésöket, mint haszontalan munkát megvetették. Csak a' vad baromi ösztön vitte a' Görögöt, mint vadat felesége karjai közzé. A' férjfi minden vólt nálok; az aszszony ellenben ezen lealacsonyodásában csak nem semmi se.

De mind ezt, melly a' Görögöt, legfinomabb műveltsége mellett is, a' legvadabb miveletlenségre taszítaná, a' hisztóriából, nem lehet eléggé megbizonyítani, és mind ez, ellenkezne is, minden civilizatio törvényével. A' természet legalsóbb lépcsőjén is sokszor a' férjfi, barátja és védje feleségének. Még rab-szolgájának is enged sokban, mivel szükség van reá. Még a' vad is keres feleséget magának, és a' szeretet 's a' nemzeti-szokás megtanítja, hogy azt illendő módon tselekedje, mivel felesége költsönös szeretetét kívánja. Még a' napkeleti aszszony' szolgaiállapotja sem, mindég a' vak férjfi kény despotismus, hanem a' féltékenység' következtése, midőn akarja, hogy felesége, mint vett tulajdona, másokkal közös ne tegyen. De egészen tagadnunk is kellene a' Görögök culturáját, ha őket napkeleti despotáknak neveznénk feleségeik eránt. Ellenkezőt mutatnak a' következő rajzolatok:

Minden Nemzet, a' maga tulajdon élete módja szerint képzelte magának a' mennyet, és hogy is képzelhette volna külbmben? Ha tehát ezen menny'

jelentéseit felkeressük, a' föld tulajdon képét látjuk, mennyből visszahozva a' mindennapi életben, midőn előbb a' verselők az Istenek közzé helyhez-tették. Így pedig, a' Görögök' tündöklő Olympusa nem egyéb, mint egy romantos családi házasi-kör rajzolat, mellyben a' valóságos földi élet egész ne-vetséges voltaig, külömbféle példákban ábrázoltatik 's majmoltatik. Mindenütt ember ott az egész kép viselője; és minden Istenek emberek, csak hogy erejöknek Ideál felemelkedésében, 's vará'sló tün-dér hatalomban. Mindenütt szeretet, házasság, sza-porodás uralkodik a' görög Olympuson, mint az élet' és létel' első feltételei. Hogy az Istenek boldogok legyenek, ott kell Erosnak lenni minden egyéb Istenek felett, hogy mintegy az ő men-nyei udvarjokat rendbe szedje, és az örvendetes 's Isteni élet legfőbb kellemét megadja.

Csak alig bujtak ki az Istenek, Istennék a' Chaós' éjjéből, már is bizonyos öszszeköttetések 's házasságok lettek köztök, mellyekben Jupiter, mint Olympi házigazda ül elől, és mint Görög, sokszor házi despota. A' mennyei aszszonyoknak ott engedelmeskedni kellett, mint Görög-ország-ban, és Zeüs egykor, annyira megfelejtkezik méltóságában, hogy feleségét, kéméltetlen le dobja az égből a' földre. De az Istenek, szintugy függenek feleségeiktől, mint a' férjfiak a' földön az öveik-től, ha az aszszonyi szépséggel, okossággal a' ha-talmasokat lekötözik, és lábaik eleibe vetik. Az égnek királya, tsak nem valamelly napkeleti nagy Ur példája. Mig haragos tekintete előtt, az ég 's föld reng, szemlátomást visszahull természete gyen-geségébe, 's fedhetetlen felesége előtt esedezik, ki igazán a' Görögöknél a' házasi élet szent symbo-luma, hozzá járulhatatlan, és csak néha áll meg-kérlelhetetlen boszszut férje Háremje ellen.

Továbbá a' Görög Istenek 's Istennék, csak nem mind házassak, vagy legalább azok voltak, hogy a' Nemzet a' házasi életet, magoktól az Istenektől megszenteltnek betsülni tanulja. Még a' leghiresebb Coquet is köztök, az égi kicsapongó Venus is, házasságban van, a' sánta és rút Vulcánnal, hogy hűségtelen köny-elműsége fenyítették nélkül ne maradjon. Hogy a' Görögök Isteneikről olly kevés jót mondtak, sőt a' szerelemben, külömbféle kicsapongásaikat emlegették, ez viszont characteri billege a' Görög-nevelésnek; melly a' képző érzékiségnek könnyen engedett, vagy ez egyszerű'smind nemzeti betsülete a' nemzésnek és szaporodásnak. Isteneiknek is kellett némelly kissebb 's vagy nagyobb vétkeiknek lenni, hogy Innepeiket, olly érzékiséggel 's tündöklő pompával innepelhesék, a' mellyre már ők, testestől lelkestől hajoltak. A' csupa rénnel tellyes Istenekkel tölt ég, Bachanaliáikat, Saturn' innepeit, Venus' templomait, és az abban uralkodó gyönyörüséget meg nem engedte, és olly fenyíték alá szorította volna a' Görögöt, mellyre ingerelhető 's vig természete nem volt teremtvé. Élet philozóphiájok, az élet örömeivel való élést tanította. Isteneik kicsapongása hát arra való volt, hogy a' Nemzet szabad 's szerelmes indulatját, melly nekik természetjökké vált mentse, szépítse. Ellenben számos nemes lelkű aszszonyokat mutat elől az Olympuson, kik virtusokkal, jóval fellyül emelkedtek a' férjfiakon, mivel a' szüzesség, a' Görög értelem szerint legfőbb ékessége volt az aszszonynak. Juno azért, mint a' házasság és a' szülés Istennéje ugy tiszteltetett, mivel a' gyönyörűségben elmerült férj mellett is hiv maradt. Jutalmul örök szépséget nyert, és tsudálatosan ujra viszont szüzességet, valahányszor Canathus kútjában megfordott. Több Istennék

örök szüzességre tökéllék el magokat, és rettenetesen megboszlúttak azokat, a' kik őket megsérteni akarták. A' szerencsétlen Tiresias már azért elvesztette szemévilágát, mivel a' böltsesség Istennéjét a' ferdőben megpillantotta, és Actaeon éppen ezért, a' szüz Diánnától szarvassá változtatott. Ezen menyeyi szüzekre e' mellett, az emberekre nézve, a' legjelesebb hivatalok bizattak. Diánna, baráti segédje Junónak a' szülés eszközlésében. Minerva a' szép aszszonyi mesterségek feltalálója, és Ceres a' szántásnak vetésnek, mellyel az emberek vadságokból szelidebb természetre emelkedtek. Vesta, egy ezen szentek közzül, Pindárnál a' fő Istennének mondatik, mivel a' társasági élet legszebb diszét, a' házi boldogságot ő szerezte-meg, mellynek, mint ez Istenné örökké való tüzének a' jó házasságban soha sem kellene elaludni. Csaknem minden kedves és szép az Olympuson aszszonyi nemü.

De száljunk le Olympról, a' Görög-földnek ezen példázoló helyéről, keressük fel az embert a' valóságos társasági életben, a' mennyire a' hisztoria világít előttünk. — A' házasi életnek legelső bizonyos jeleit látjuk már a' hajdani hősi időkorban, melly már, mint eredeti nyomai mutatják, óriási lépéseket tett a' Nemzet képzésében. Ki tudja, hány ezer esztendők múltak ezen csinosodás és azon idő között, midőn a' hajdani Hellenek, még mint vadak az erdőkben, és barlangokban laktak. Élég, hogy a' bajnoki időkor, részről mint valóság úgy áll előttünk a' hisztoriában, 's mutatja, hogy a' házasi élet, a' hajdani Görögöknél becsben volt, 's nemzeti szentségnek tartatott. Homér és Haesiodus nem éltek távol a' hősek idejétől, és amannak hisztoriai énekei, emennek morálissai, valóságra mutatnak 's kétségeskedni nem hagynak. Legalább Homérnél a' ermszest és a' valóság annyira mellette van a' Ro-

mántosnak és az allegorinak, hogy amazt ettől mint a' világosságot az árnyéktól meglehet különböztetni. Az az egyszerű Psychologia és azon ferjfiui komolyság, melly ezen ős-írásokban uralkodik, nyilván mutatja, hogy a' hisztóriában ők igen jártasok voltak, és az igazságot csuffá tenni nem akarták.

Homér csaknem mindenütt szeretetre méltóképp festi a' Szép-nemet. A' nemes Görög-aszszony a' házasi élet példázatalja. Ő nagyon barátja az aszszonyoknak és leányoknak, sok gyönyörű helyein, és halhatatlan Iliásza két bajnoknak, egy szép szüz birtokáért való hartzán kezdődik. De Homér nem ideálizálja aszszonyait, hanem a' valóságos természetből veszi, 's úgy mutatja az aszszonyt, a' milyen a' kellemes déli vidéken, szép házi képzettségében. Az aszszonyi gyenge erőt nem erőtlenníti ő meg puha érzelés vagy poësis által. Az igazság és természet fő billegei aszszonyainak; — az aszszonyi szemérmetség, ártatlanság és szüzesség leg-erősebb magszeik. Az aszszony, a' poëta előtt, a' hol róla szól, csaknem mindenütt, mintegy szent úgy jelenik meg, és csaknem soha se szól róla finom és kedveskedő jegyzék szavak nélkül. A' jó, szép, nemes, derék nevek, szinte tékozolva vannak jobb aszszonyain. Még Helenát is, mivel megbánta dolgát, Isteninek nevezi, és az aszszonynak férjéhez való ragaszkodása őt átaljában a' legérdemesebb rajzolatokra lelkesíti.

Az aszszonyok Homérnél, férjeiktől, gyermekeiktől és cselédeiktől becsült gazdaaszszonyok, mint nálunk még ma is a' nemes lelkű Magyar-gazdaaszszony, ki inkább oda haza marad szép házi-körében, mint a' lármás világban tólongana. Homér' aszszonyai, nemzeti szokás szerint a' Hyperoonban, a' háznak legfelsőbb emeletében vonják meg magokat; és részből gyermekeik nevelésével,

részből aszszonyi munkáikkal foglalatostkodnak; de niutsenek mint gonosztévők a' Háremben bezárva. Ott fogadják a' Görög-aszszonyok férjeik', barátneik', rokonjaik' látogatását. Ott mulatják magokat a' nap-történetivel, még a' szép mesterségekkel és a' Muzsikával is, melyet örömezt megengednek nekik. Plátónak, a' szeretetről szólló beszédjében a' philozophusok a' flautásnét az aszszonyok szobájába küldik, hogy böltsekedéseikben annál kevésbé háborgattassanak.

De ama biztos szoba, mellyben a' Görögök feleségeikkel szerelmeteskedtek, a' Thalamus, csak a' házasok' szentelt helye volt, és senkinek sem volt ennek megszentelt küszöbén bé lépni, mint talám az édes anyjának, vagy a' dajkának. Ez a' szemérmes alatomosság, a' Görög-erköltsnek betsülete 's méltósága. Ezen rejtek szobátskán kívül, megjelenhettek a' Görög-aszszonyok, mikor ideje volt, a' háznak nagyobb társasági szobáiban; beszélgethettek a' férfiakkal, midőn az aszszonyi fátyol, csak mint a' Coquetterie játéka úgy lebegett a' szép aszszonyon. Több példákat látunk Homérnél, hogy az aszszonyok a' férjfiak társaságában megjelennek, és mindenütt tisztelettel fogadtatnak. Penelope, Ulysses' hiv felesége, leszáll palotája' belsejéből, és kéri lármás-kérőjét: hagyjanak békét a' vig mulatozásnak, melly lelkét annyira által járja, mivel szeretett férjét elvesztette. — A' hősi időkorban, valamint utóbb is társasági szabadságjok jeléül a' Görög-aszszonyok az Istenek innepein, az áldozatokon, processziókon megjelenhettek, és az innepet énekeikkel, aszszonyi isteni-tiszteletjökkel, ditsóíttani segéltették. De mindég csak annyira, a' mennyire az aszszonyiság tsendes méltóságával megegyezett; mivel a' nagy világban szükségtelenül megnem jelen-

tek, hanem békes oda haza tartózkodásokban férjeiket 's gyermekeiket boldogították.

Minden Spártai szokások köz't, legkeményebb, és úgy látszik, igazságosan kárpáltatott a' Spártai-leányok' könnyü pajzán öltözete, és különös tántozolása, mellyén mezítelen jelentek-meg, és kecsaik ezen csábító színében az ifjaknak is megmutathatták magokat. Az öltözet, olly gondatlan volt rájuk vetve, hogy minden mozdulatokban, fedetlen czombjaikat látni lehetett. A' Spártaiak hozzá voltak ehhez kicsinyenként szokva, a' mint vagynak más Nemzetek is, kiknél az aszszonyok mezítlen járnak, a' nélkül, hogy szemtelenebbek vólnának, mint az öltözött és kimívelt Európaiak, nem is említvén azt, hogy a' mái dáma-viselet, nem igen távol jár a' régi Görög-aszszonyok viseletétől, könnyűségére és általlátszóságára nézve. Ezen öltözetet részről az éghajlat, — (clima) hozza 's kívánta a' Görögöknél. Éppen azért buja öltözetnek nem is tartották, mert, az éghajlat adván reá alkalmat, korán hozzá vóltak szokva. Minden erkölcs-bírák, egyforma megvetéssel szóllanak e' szemtelen viseletről. Euripides, ki általjában a' Szép-nemet, olly örömet recenseálja, azt mondja Andromachejában: a' Spártai-leánynak bujának kell lenni, vagy akarja vagy nem, viseleténél fogva; mert az ollyan leány, ki mezítelen hartzolhat, valamelly ifjúval, nem lehet utóbb okos és erkölcsös gazda-aszszony. Bayle, ki egyébberánt az emberek' gyengeségeit mentegetni szokta, a' Spártai-szüzek' buja öltözetjüket nem hagyhatja helyben. Az ollyan leányok ugymond, a' kik illyen öltözetben az ifjakkal járnak, bizonyára füleiket, sok illetlen kifejezésekre szoktatják, és ezzel még inkább bujábbak lehetnek. Elgondolhatja kiki, hogy az ifjak, folytatja tovább, még többet megengednek magoknak, nehogy egygyűgyűeknek láttassanak. Kár-

pálja Plutárchot, ki a' Spártai-szüzek' ezen mezítelenségét mentegeti, és egy illy erkölcstelenségnek, még magasztaló beszédet tesz. De Bayle, a' Görög bölcset, itt egy kevéssé rosszul értette. Plutárch csak azt akarja mondani; hogy a' mezítlenség Sparta-leányinál, nem tartatott gyalázatosnak, mivel a' becsületesség, legszebb köntöse volt, a' mellett, az ottanni szüzeknek. Plutárch még tovább megy, azt állítja; hogy ezen mezítlenség az aszszonyi izlést nemes egyszerűsége szoktatta, és a' külső dísz felől való gondot, annál fontossabbá tette előttök.

Ezen kikiáltott tántzok, törvényes, és azért nem botránkoztató dolgaik voltak. Nem buja ug-rálások ezek, millyekről az utazók, egyéb déli helyekről beszéllenek, vagy mint a' Heterák' táncza, más Görög Statusokban, mellyekkel a' buja indulatokat ingerelték. Vig hadi játékok voltak, mellyekkel a' szüzek megkeményítették, és egészséges gyermekek egészséges anyjaivá formáltattak; mivel egy más borzasztó törvény szerint, a' hibás gyermekeket meg kellett ölni. Ezen tántzak egyszerűsmind pedig, a' szoros igazságu, komoly felsőség előtt, az atyák és anyák színe előtt tartattak, melly, mind valami különös Nemzeti-diszt 's méltóságot vetett reájok, mellyet mi a' mi neveltetésünk mellett, magunknak nem is képzelhetünk. Mivel a' Spartai-ifjuság' egész nevelése gymnaszti-kai volt, a' szüzek sem záródhattak ki belőle, mivel erős és bajnok férjfiaknak el nem kényeztetett anyjaivá kellett vala lenniük. — A' bujaság, a' puhaság, a' luxus, a' pompa művei számkivetve voltak Lacedaemonból. Szemlátomást, viszzatértek volna, ha az aszszonyokat is, férjfiasan nem nevelték, 's az által a' férjfiak elkényesedését el-nem távoztatták volna. — Hogy a' Spártai-leányok

ama nyilvánosságos tánczok által az ifjakat a' házasságra édesgessék — egy másik tzelja volt a' törvénynek. Egy Görög bölcs azt mondja: az efféle édesgetéseknek, nagyobb ereje lett a' férjfiakra, mint a' geometriai demonstrációnak. Tehát, azt akarja mondani, Lykurg az ő törvényt a' természetre fundálta. Talám, azt mondja még ehhez Bayle: Lykurg tekintetbe vette azt is, hogy a' szép szüzek száma kevesebb a' nem szépekénél. Amazok, már a' természetnél fogva számat tarthattak hát a' férjfiak szive felingerlésére; midőn emezek félhettek, ne hogy elfelejtessenek. — De Görögországban általában a' szépséget nem a' szép ábrázatba, hanem az egész test szép tartásába, a' mozdulatok szépségébe, és ezek harmóniájába helyezték. Így az egész szép test látása, az elsőséget a' csupa szép ábrázatnak kétségessé tehetette. Bayle azt mondja, hogy ez által a' kevésbé szép leányok hiánossága kipótoltatott, és azt állítja, hogy így a' törvényadó ezeknek férjhöz menésökről is gondoskodott. Hasonlókép, a' külömben nem igen tetsző ifju is, szép testi alkotása által szeretőt szerezhett. Vagy a' mi bizonyosabb 's helyesebb, Lykurg talám látta, népe' lelkéből, hogy ma holnap a' törvénytelen szeretet lenne uralkodóvá közöttök; azért egy kis rossz által, orvosolni akarta ezt az erkölcstelen hajlandóságot, mellyet a' természet is tilt, és ama tánczok által is, az örök szeretetre 's házasságra birni akarta honnosit. — Így volt ez a' régi időkben, és a' Görög, kevély volt utóbb is nemzeti szokásaiban, mert azt gondolta: nem egyebet, hanem azt cselekszi azok által, a' mit Istenei, 's dicső ősei is cselekedtek. Lacedaemon egész constitutiója katonai vólt; azért törekedtek annyira az egészséges izmos erős test fetartására. De a' végre is engedte a' Szép-nemnek a' szabadságot, hogy így, kemény törvénytől

külömben az embereket el ne ijjeszsze. Hogy az eddig vadnépet, szoros törvény alá akarta huzni, kellett néki valamit engedni, mellyel a' férjfiak' kemény élete viszont valamennyire megédesíttessék. Az által, hogy a' férjfiakat az aszszonyok kritikája alá vetette, és a' feleségtelent nem becsültette, a' két Nem, mind inkább vonszódott egymáshoz, és a' nőtlenség, a' Szép-nem csufja lévén, nem csuda, hogy minden Spártai-fi, idején feleségről aggódott. — Ugyan is a' Status ürüjének, így nevezték azokat, kik megnem házasodtak, minden télen, a' felsőség parancsára megkellett a' piatzon, egy bizonyos körben jelenni, és ott bizonyos gyónás forma éneket énekelni, hogy büntetésök nem igazságtalan, mivel a' törvény ellen élnek. Hogy ezen törvényteleniséget még jobban érezzék, a' Nemzet' különös Innepein nem vólt szabad nékik megjelenni, midőn a' Spártai-szüzek mezítelen hartzoltak és tántzoltak. Sőt a' nőtelenek kintelenek vóltak ottan ottan megengedni, hogy az aszszonyoktól az oltárokhoz hartzoltattak és kicsufoltattak, mivel minden hazafinak házasnak kellett lenni, és a' ki az nem vólt, azzal a' Szép-nem' megvetését mutatta. Így mind a' Status, mind a' nemzeti-szokás, mind az aszszonyok kárhoztattak őket. Sőt a' csintalan ifjúság is, mellynek egyébbránt kötelessége volt, a' Spartai törvény szerint a' vén embert, különösen megbecsülni, szabados vólt a' feleségtelent, ha szinte fő hivatalu vólt is, a' tisztelettől megfosztani, mivel gyalázatos dolognak tarták, ha valakinek sem felesége, sem gyermekei nem voltak. Midőn ama' híres, de nőtelen hadi-tiszt Derkyllades, egykor a' népgyűlésén megjelent, egy Spártai ifju, nem kelt fel előtte, sőt azt mondotta néki, a' nélkül, hogy a' nemzeti-szokás szerint, az elsőbb helyvel megkínálta volna: nem érdemesítlek erre, mivel senkit

sem nemzél, a' ki viszont majd én előttem felkelhetne.

A' Spartaiak' házassága különös volt, mint minden egyéb szokások. De mind ez, az egész Systemával harmóniában. Szabad volt az ifjaknak, hogy szerelmöket annál inkább táplálják, és őket arra lekötelezzék, hogy jegyeseiknek mennél inkább gondjokat viseljék jegyeseiket elragadni, de csak az olyatént, a' melly már alkalmas volt az anyává lételre. A' közbenjáró aszszonyra ki őket már előbb összevezette, volt bizva az elragadott jegyes; és ez készítette el a' lakodalmi összszekelesre. Lemettség napkeleti szokás szerint a' szüz' haját, annak jeléül, hogy férjfiás Spartai-aszszony legyen belőle. Férjfi ruhát adott rá, és csizmát huzatott vele, így egy vánkosra lefektetve, alkonyodáskor, a' vőlegény megjelenésére bizta. Ekkor jött a' kedves mint Plutarch mondja, nem buján vagy részegen, hanem józanon, mint a' ki legszükebb vacsoráról jön; és a' szüzet, elvitte karjain a' lakodalmi ágyba. Egy kis ideig való véle mulatozása után, szinte olly tisztességesen eltávozott tőle mint jött, és a' népszokása szerint, viszont a' több férjfiak társaságában aludt. Utóbb is mindig, mintegy alattomosan jelent-meg, hogy a' háznép észre ne vegye, úgy hogy sokszor, az édes anya már elgyermekesedett, míg férje legelőször a' napvilágnál látta. Melly szeretetre méltónak kellett, a' finom aszszonynak így férjére nézve lenni, midőn így alkalma lett, mind a' két félnek, alattomos összszejövéseiket eszközölni. Plutarch azt mondja nyilvánágosan, hogy ez gyakorta megtörtént; ha nem mondaná is, könnyen el gondolhatnók.

Ez a' költsönös egymástól való eltávozása a' házásoknak, olly különös a' Spartaiaknál, hogy azt egy Nemzetnél se láthatni. A' nyájas ölelkezések ő

nálok, nem a' férfi kényyétől, (Laune) hanem a' Status' felvigyázásától függöttek. A' Status pedig mindenben, így ebben is, a' mértékletességet, szent törvényül tette. A' férjfinak ezen parancsolt maga-viselete, a' házasi életnek uj kellemet adott, és akármelly erkölcsi törvénynél is jobban lekötölte a' hűségre, — a' költsönös szeretet 's boldogság eszközlésére. Az illy házások' társalkodása, soha sem lehetett megúnatkozás, mivel csak az élet' legszebb pillanatiban jöttek össze. Jöttek és mentek egymástól mindég, mint szerelmesek, kiknek sziveiket a' viszontmeqlátás' reménnye, mindenkor előre ketsegettette 's melengetté. —

Sok tudósok kétlik, meqlátogatták é, a' hajdani Athenaeiben, az aszszonyok a' theátrumot? — Ki nem ismeri Schiller' szép Balladéját: *Die Kraniche des Ilycus*. Láthatni ott a' Corinthi theatrumot. Egy német rézműves Ramberg, midőn ez a' darab, a' német Minervában legelőször kijött, így rajzolta le, a' Corinthi theátrumon az erinnyeket. De mindjárt az elein midőn a' Furiák láncz zörr és fáklya-fényü tántzokat járnak, egy Görög-dáma ölében tartja, keblén félve ragaszkodó gyermekét; és egy másik, fél fátyolozottan nézi. Mind e' mellett sok tudósok azt állítják, hogy legalább az Athenaei aszszonyok, a' Bacchus innepein nem látogatták-meg a' theátrumot. Lásd: *Waren die Frauen in Athen Zuschauerinnen bey den dramatischen Vorstellungen im N. T. Mercur*, 1796. *Dann: Die Furien-Maske, im Trauerspiele, und auf den Bildwerken der Griechen*. Weimar 1801. *Jacobs Anmerkungen zu den Atheniensischen Briefen*. — Sokan nem hihetik, hogy a' dicső Æschylus', Sofocles', Euripides', tragodiáin, a' Szép-nem részt nem vehetett volna. Plató, a' törvényről szöllő második könyvében,

azt mondja, hogy a' pallérozódott aszszonyok választanak a' tragoediát. De ez csak hypothetice van mondva, választanak, ha szabad lenne nekik választani. És ezek a' pallérozódott aszszonyok Athenaeiben csak ritkaságok, vagy csak Plátó' képzeményi, vagy csak Theodota és Aspasia iskoláiból valók. A' hetedik könyvben ellene mond a' vándorló theatralistáknak, kik a' piatzon, aszszonyok, gyermekek, mindenféle népség előtt játszanak. Gorgiásnál Socrates, vádolja a' tragoediát tettzeni kívánásáért, mivel ugymond, kevert népséghez, gyermekekhez, aszszonyokhoz, rabszolgák 's szolgálókhoz beszél. Azomban, mind ez, azt mutatja, hogy csak bizonyos darabok elleneztek nekik; de attól elzárva nem lehettek. —

HORVÁTH JÁNOS.

A' Kézy halálára.

A' tsuda Természet tsuda titkait itt kitanúlni
Nem tudván *Kézy*, látni az égbe repült.

A' Márton halálára.

Északi Bülts! *) *Márton*, Te veled foga jobb kezét itt is,
'S már egymást rokonos Lelketek ált' öleli.

BALAJTHY.

*) Kant.

Mint fogsz szabad lenni?

Pfeffel után.

Mint fogsz szabad lenni?

Ha élted ész' szavától
Nem mások' parancsától
Tanul letzkét venni:
Ugy fogsz szabad lenni.

Mint fogsz szabad lenni?

Ha bölcs törvény ösvényén
Nem a' vak ösztön' kényén
Bátor 's gyors léssz menni:
Ugy fogsz szabad lenni.

Mint fogsz szabad lenni?

Ha távol mind gunylóktól
Mind álnok ámitóktól
Istenben fogsz hinni:
Ugy fogsz szabad lenni.

Mint fogsz szabad lenni?

Ha a' rényt akárhol jár
Tiszteled, pogányon bár
Lássd is megjelenni:
Ugy fogsz szabad lenni.

Mint fogsz szabad lenni?

Ha tiprott érdemnek is
Hódolni 's fő gőgnek is
Hadat mersz izenni:
Ugy fogsz szabad lenni.

Mint fogsz szabad lenni?

Ha tudsz nem külső bérért
Hanem a' jó becséért
Nagyságra serkenni:
Ugy fogsz szabad lenni.

Mint fogsz szabad lenni?

Ha gazság sem mászkálva

Nem képes sem dorgálva

Tzinkosává tenni:

Ugy fogsz szabad lenni.

Mint fogsz szabad lenni?

Ha tisztod' utján nem mégy

Restül, bár kéntelen légy

Szegény kenyért enni:

Ugy fogsz szabad lenni.

Mint fogsz szabad lenni?

Ha jó ügynél szidástól

'S hóhéri kinzatóstól

Sem tudsz megrettenni:

Ugy fogsz szabad lenni.

Mint fogsz szabad lenni?

Ha hű 's gyors napszámos lessz,

Bért estve lelkedtől véssz

'S tsendel mégy pihenni:

Ugy fogsz szabad lenni.

S. K. J.

Atyai gondok a' Csap-székbe.

Rang, szépség, sok kincs éltünkél múltak örökre

Ah pedig a' sok jót veszteni, vajmi nehéz!

Jó atya szőlla ekép' 's mélyen kantába tekintvén

Hörpentett tokajit, 's monda tovább komolyán:

Hív nóm szüle fiat, szeretem mint jó atya őtet,

Gondom lesz valahogy kincs ne maradna reá,

Mert vele szép hölgyet, 's rangot nyerhetne idővel,

Ah pedig a' sok jót veszteni, vajmi nehéz!

Most illy gondba merülve iszik, tervéuek örülve;

Harmadik a' kancsó mellyet üríteni akar,

De leve Bakhusnak tüzesít, 's guta-ütve legörnyedt,

Megholt, — és így szép tervé ledöntve vala.

Sir kedveltje fia, kérdik miért? — szőlla szegényke:

Nem őt, oh de csak azt — hogy szeretett, siratom.

I M Á T Y Á S

MAGYAR KIRÁLY.

Szül 1443. Magyar Királlyá Koronázt. 1458. Megh: 1490

Beton, Schmid Jan. Főmetsző Intézetéből.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

Nemzeti

FOLYÓ-ÍRÁS.

Hetedik évi Folyamat.

1831.

NEGYEDIK KÖTET.

OCTÓBER, NOVEMBER, DECEMBER.

A' Felséges kir. Magyar Helytartó-tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ'
ÉS ÁROS' BETŰVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

Él Magyar , áll Buda még !

KISFALUDY KÁROLY.

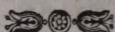

Hunyadi Mátyás,

Magyar - ország' XXXIV-dik Királya.

Ama' nagy lelkű Vitéznek Hunyadi Jánosnak fia volt Mátyás, kit néki Szilágyi Erzsébet Kolosváron szült 1443-ban. Mart. 27-kén. Itt élte ő életének gyengébb korát anyjának karjai között, hol egyszer'smind a' tudományok' első vonásaiban gyakoroltatott; utóbb külömbféle városokban vette oktatásait, most Budán majd Bécsben, végre Temesváron tartózkodott, melly utólsót Temesi Gróf nevezet alatt Atyja bírta. Még mint gyermek egy ideig a' Király' szolgálatjában volt Mátyás, a' kit V. László első nemes ifjai közzé számlált, nem sejdítvén; hogy Mátyás egykor a' Magyar-thronuson fogja őt követni.

Atyja' halála után Vitéz Püspök, vette által a' fiatal Mátyásnak képzését; gondos figyelmetességgel táplálá, és nevelé annak minden jó indulatit, különösen pedig a' tudományokhoz vonzó hajlandóságot kívánta az ifjunak szívébe önteni, melly ugyan Mátyásban mind inkább gyuladott, és idővel Hazánk' pallérozásának előmozdítására különösen szolgált. Azon időben hogy az áruló Cziliei Gróf Belgrádnál feldaraboltatott, Mátyás anyjával együtt Temesváron tartózkodott, 's bár életének még csak tizenharmadik nyárat élte, az örzőseregnek ezredes kapitányi hivatalt viselt. A' Király, hogy e' várost is szemre vegye, Cziliei Ulrich esete után Belgrádból ide tért; hol nem csak Erzsébetnek, 's két fiának tellyes bocsánatot ígért, hanem Mátyást fényes öltözettel ékesítette, és számos ölelések között öcsének nevezte. Viszszatértében László és Mátyás Budára követték őt olly fényes sereggel, hogy a' Király nagy meglegedését nyilván jelentené, és becsülné;

míg végre gonosz hízelkedők által vakíttatván a' nagyobbikat elveszteté; erre Mátyást is elfogatta, 's tömlöczbe vetette, sőt ezt ártatlant is szándékozott életétől megfosztani, 's így a' Hunyadi fajt egészen kiirtani; de Lászlónak méltatlan halálára a' Magyaroknak zendülésök következett, melly egy közönséges lázzadással fenyegette a' Királyt, arra bírta őt, hogy hova hamarabb Bécsbe siessen, és Mátyást magával vigye. Az Esztergomi Érsek végre egyességet szerzett a' Király, és Hunyadi özvegye között, melly után Mátyás szabadságát visszaszanyerte, 's mindaddig kellett Esztergomban kezesül maradnia, míg anyja a' határokon fekvő várakat a' Király' hatalmába nem adta. De ezen egyességét a' gyanakodó Király korán megbánta; mellyre nézve Mátyás Cseh-országba vittetett, hol reá egy új tömlöcz várt.

László Király' halála után külömbféle Herczegek vágytak a' Magyar-koronára, Erzsébet is, Mátyásnak anyja, azon gondolatra jött, hogy fiát a' fogságból kiváltsa, 's ezen célra megkivántató katonaságot gyűjtsön. Ezen igyekezetében Szilágyi Mihály, az ő bátyja nagy szorgalommal segítette, 's nem sokára számos katonaságot szedett össze, mellyel a' Rákos-mezején megjelent. Ezen előintézetek, nem külömben Szilágyi ékesenszóllása, mellyhez járult az is, hogy a' Magyar Nagyok közzül sokan a' nélkül is hajlanak Hunyadi' részére — a' dolognak kívánt kimenetelt adtak, és Mátyás 1458-ban Január' 24-kén Magyar-ország' Királyává választatott; minthogy pedig még csak 15 esztendő volt, Ország' kormányzójának Szilágyi nevezetett ki. —

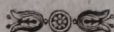
Az alatt, míg ezek így történtek Magyar-országban, Cseh-országba követek küldettettek, kik Mátyásnak valósággal véghez vitt választatását, Podiebrád Györgynek is, Cseh-ország' Igazgatójának jelentenék, 's Mátyást szabadságba helyheztetnék. Épen vacsorakor érkeztek Podiebrádhhoz, midőn ez asztalhoz ülne; Mátyás, a' ki jelen volt, nem sajdított semmit is, míg Podiebrád ezen, Mátyásunkra nézve örvendetes jelentést végig olvasván, kérde őt: Miféle ajándékot fogna kapni, ha Mátyásnak egy kedves 's reménytelen ujságot mondana? — Mátyás ki a' koronáról nem is

álmodott, 's csupán tellyes szabadságát ohajtotta, azt felelé: hogy a' nagy 's fontos dolgok gazdag jutalmat érdemelnek, de ő most más hatalmában lévén ezt semmi módon nem cselekedheti. Erre Podiebrád felkelvén székéről ezt mondá: Salve Mathia, Rex Hungariae! nékem nem pénzetre, hanem barátságodra van szükségem! örvendek felette, hogy még felmagasztaltatásod előtt rokonod lehettem. — Élj már tellyes szabadságoddal, 's ettől fogva leányomban jövendő feleségedet tekintsed.

Néhány nappal ezután elkésére Podiebrád több Cseh-rendű követőjével Mátyást Morván keresztül egész a' Magyar-oroszági szélekig. Strassznicz mellett a' hátnál várta őt egy a' Magyar-Rendek közzül válogatott követség, kik között az ifju Királynak anyja is jelen vala. — Itt egy érzékeny Scéna fordult elő; elsőben a' Magyaroknak örömkialtásaik töltötték el a' levegőt; azután az vágyakodó anya függött szerette fiának nyakán; ki egykor a' gyötrelmek könnyeit hullatá, most az örömek könnyűit sirta ki rajta; akkor a' szomorúságnak napjai elköltöztek, eggy örvendetes jövendőt sajditott az örömben merengő szív, melly a' feles örömek indulatját alig viselheté. Hogy az első ölelések megszűntek, a' Váradi Püspök rövid, de velős beszéddel fogadá Mátyást, mellyre ez a' háladattosságnak tüzes kijelentésével, 's örömek könnyeivel válaszolt. — A' megígért 40,000 arany ezennel lefizetett a' Cseheknek, mellyekhez Erzsébet még húsz ezeret adott; e' mellett szoros szövetség kötött a' Magyarok, és Csehek között, és a' házassági-kötés Mátyás és Podiebrád' leánya között megerősítetett.

Ezután Budára érkezett Mátyás, hol az egész Országból özszesereglett Nemességtől kimondhatatlan pompával, 's öröm-kifejezésekkel fogadtatott.

Azon Magyar Nagyk, kik hajdan László Királyt, Mátyás' bátyjának vesztére ingerlették, az ország' békeségéhez nem bíztak, egészen elhitették magokkal, hogy Mátyástestvére' halálát megboszszulja. Mellyre nézve 45 Magnások 's Urak követőkkel együtt az úgynevezett Bécsi - Újhelyben tartózkodó III. Fridrik Császárhoz folyamodtak, őt, mint Magyar-ország' Királyát köszöntötték, 's inték, járna Magyar-ország' birtoka után,

mellyhez jussa volna külömben is, és a' Sz. korona azon időtől fogva, hogy azt László Királynak anyja alattomban magával elvitte, keze között volna hogy azt magáéva tehesse. Ugyan ezen időben Giskra János is felzendült Magyar-országban Mátyás ellen, 's Kazimirt, a' Lengyel Királyt hirdeté Magyar Királynak. Illy móddal Mátyás mingyárt országlásának kezdetén három ellenséget talált, t. i. Fridrik Császárt, Giskrát, egy csoport Cseheknek vezérét, kik felső Magyar-országban ragadozások, és rablások által tetemes károkat tettek, kiket Mátyás rövid idő múlva tanyájokból kivert, 's egészen kiirtott. Végre a' Törököket.

Fridrik Császárral külömbféle kemény, és változó kimenetelű csatákat viselt; minthogy azonban baja volt a' Törökökkel is, kik ezen alkalmatosságot használni akarván Oláh-országot elfoglalták, a' Császárral fegyvernyugvást kötött, mellynek vége felé követtséget küldött hozzá a' béke-kötés iránt, melly végre is hajtattatott; e' szerint meg-határozottatott a' többi között az is, hogy a' korona, melly már 20 esztendőktől fogva az Országon kívül vala, vissza adattassék, és ha Mátyás örökös nélkül találna kimúlni, a' Császár, vagy ennek fia Maximilián lépjen a' Magyar-thronusra. Azonban a' korona' kiadatásáért 40,000 aranyat kívánt a' Császár, melly summát a' Magyarok a' királyi kincstárnak sérelme nélkül szedtek össze. Így hozattatott a' Magyar korona az egész Nemzetnek kimondhatatlan örömére előbb Sopronyba, utóbb Budára. — A' Magyarok sem késtek Királyok' fejére tenni a' koronát, mellyhez ő olly fáradságos úton juthatott, 's viselésére igen is méltó vala. Ez Márt. 29-kén történt 1464-ben Székesfejérvéron különös pompával, 's a' népnek nagy örvendezései között.

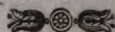
Nem sokára a' koronáztatás után Jajcza ellen indultak a' Törökök Mahomed vezérlete alatt; 's egynehány erőlködést tettek már, hogy a' Király' jöveteleinek csak hírére is megrettentek, az ostromlást abban hagyták, 's a' szaladásban kerestek menedéket. Mátyás azonban Zoinichig nyomult, hol Török őrzőseregge talált, 's azért ezt elfoglalni szándékozott; de halván, hogy Mahomed nagy sereggel érkezik, feltételét megváltoztatta, 's egészen visszavonta magát. —

Hogy hadi seregét jobb lábra állítsa, egy új sereget állított fel, fekete Legió név alatt.

1466-ban új háborúra készült Mátyás a' Törökök ellen, de a' készülétek alatt az Erdélyi pártosok János Vajdát, Mátyás akarata ellen Királynak kiáltották ki, mellyre nézve 40,000 embert vezetett ellenek, vezéreiket széljel üzé, 's az egész Országot rövid idő alatt az engedelmességre térítette. Moldvában három Fő küzdött a' fő-méltóságért, kik közzül a' helyet István tartotta meg, ki magát a' Töröknek oltalma alá vetette. Ez kinszerítette Mátyást Erdélyből Moldvába menni, hol embereinek gondatlanságok miatt élete nagy veszedelemben forgott, mert a' Moldvaiak Bányá várossánál setét éjjel rohantak reájok, a' várost hamúvá tették, és a' Magyar-seregnek jó részét leöldösték; maga a' Király három sebet kapott, és alig menthette-meg magát, a' futás által. De a' Magyarok a' lángnak világánál ismét öszszeszedvén magokat a' Moldvaiakat tüzesen megtámadták, és szaladásba ejtették. Jóllehet pedig Mátyásnak e' nagy vesztesége miatt vissza kellett magát vonni, István a' Magyar koronának még is alávetette magát, és utóbb a' Törökök ellen hasznos szolgálatoakat tett.

Podiebrád György, Cseh-Király, a' Huszitáknak nagy pártfogójok volt, mellyért II. Pál Pápa, mint-hogy intései nem használtak, őt átok alá vetette, 's egyszer'smind a' Császárnak, és a' mi Királyunknak írt, hogy a' Csehekkal való közösülésnek véget vessenek.

Mátyás, félre tévén Ipájának jóléteményeit, a' Pápanak jelentését örömmel fogadta, reménylven, hogy így a' Cseh-koronát sajátjává teheti. Számos sereget gyűjtött e' végre özsze, 's megnyervén az Egri-Gyűlésben a' Magyar-Rendeknek helybenhagyásokat, Austria felé indult meg, és Victorint a' Cseh-Herczeget, ezen Országból kiűzte, 's még Morvában is nyomában volt mindenütt. Ez alatt a' Cseh-Király fiának segítségére új sereget vezetett, 's Taja folyóvíze mellett állott egy holnapig mind a' két tábor a' nélkül, hogy ütközetbe ereszkedett volna. György tartott a' Magyar-Királynak szerencséjétől; Mátyás pedig az öreg, 's nagy tapasztalású Vezértől. Végre az eleségbéli szükség Györgyvet fekvésének elhagyására kinszerítette, 's

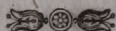
Cseh-ország felé vissza vonulni; fiát azonban egynehány csapattal Trebnicz mellett hagyta; ezt Mátyás azonnal megtámadta, a' Várost feladatta, és a' Herczeg alig szabadulhatott-meg seregével a' szomszéd várban, melyet a' Magyarok kemény ostrom alá vettek. Henrik testvére segítségére jött ugyan egy sereggel, de elégtelen volt Királyunk' megtámadására. Végre kiűtött Victorin, és szerencsésen egyesült Henrik testvérével; György maga is elérkezett seregével, 's most immár Polnánál a' Csaazloui-kerületben, az egész tábor egyesült. — Mátyás Morvába vonta magát 1468-ban, 's majd minden kardrántás, 's vérontás nélkül az egész Ország megadta magát. Hamar ezután ismét Cseh-országba ütött, és a' Királyt Németbrodnál találta. Itt minden hadinesterségét kitanulta, míg György csalogató fordulásai által végre Willemov mellett a' hegyek közzé szorította. E' vidék' erdejében a' fák mind le voltak félig fűrészelve, hogy annak idejében ledőljenek. Még minekelőtte Mátyás magán segélthetne, a' fák lehullottak, az utakat elzárták, 's Csehek kerítették egyszer'smind a' Magyarokat. E' szükségben másképen kezdett Mátyás gondolkodni, Györgynek állandó békességet ajánlott. György hitt ezen ajánlásnak, és Mátyást szabadon eresztette, de Mátyás korán megszegte a' frigyét, 's nem vala most is szerencsésebb; mert minekutánna Morvában Brünn, és Hradics mellett hasztalanúl nyomozta a' hadi szerencsét, iparkodásait félben hagyni, Morvát odahagyni, 's visszateretni kényszerítettett. Ugyan ezen esztendőnek Szeptember' holnapjában visszaérkezett Magyar-országba, 's minekutánna a' Rendektől a' háború' folytatására pénzt, a' Pápától pedig egy megszentelt kardot, mellette 18,000 aranyat nyert volna, Morvába indult ismét, 's ezt 1469-ben meghódította. Mátyás, Morvának Rendeit Olmuczba hívta-meg, hová a' Cseh-Királyt is kívánta hogy jöjjön; de ez Steinberget nevezé ki az özszejövetelre, 's itten a' béke megkötetett; hanem a' Pápa' követje átokkal fenyegette, ha Györggyel a' Pápa' megegyezése nélkül kötött békességet tüstént fel nem bontja. Mátyás reá biratta magát az új hűtelenségre, 's a' jelenvaló Cseh-és Morva-Uraktól Királlyá nevezttette ki magát, Brünnbe ment, hol a' Brünni Mária-

képéről levett koronával megkoronáztatott; ez időtől fogva Cseh - Király nevezettel élt. Innét Boroszlóba ment, a' Sléziaiak' és Luzátziaiak' hódolásait elfogadta, 's ezen tartományban Igazgatót, nevezettki. — Folytattatott azonban Györggyel a' háború; de mivel ez saját alattvalóival is kénytelenítettett harczolni, Mátyás ellen fiait rendelte; Victorin 1470-ben szerencsétlenségére elfogattatott; Henrik azonban annál vitézebben harczolt, Sléziát, Luzátziát akadály nélkül járta keresztül; ezután Morvába ütött, és Mátyást helyéből kikergette. György végre megsokalván az emberi vért, Magyar-Brod, és Kremszir mellett ütközetet, vagy a' két tábornak szemláltára kettős viadalt ajánlott; de Mátyás egyikét sem fogadta el, hanem visszavert Magyar-országba, hogy ott a' belső nyughatatlanságokat lecsendesítse.

Egy esztendőre erre megholt Podiebrád 1471-ben, és már most Mátyásra kelle jutni a' Cseh-Koronának, de a' Csehek félvén a' Magyar-Királynak szigorúságától, a' Lengyel királyi Herczeget IV. Ulászlót választák magoknak. Így csalattatott meg Mátyás, 's azon remény, hogy a' Cseh-thronusra juthat, füstbe kezdett menni; azon munkálódások, melyeket e' célnak megnyerésére fordított, egyszer'smind a' Magyar-thronust is megrendítették.

A' Papi Rendekek nem külömben, mint a' Világiak a' terhes adóért nehezteltek, melyet a' Cseh-háborúnak folytatására kellett fizetniek. A' Lengyel-Király, a' ki mind ezekről tudósíttatott, használni akarta e' nyughatatlanságot, 's segítettvén a' Császártól is, alattomos úton annyira vitte a' dolgot, hogy egy része a' zendülőknék, kik között különösen nevezetlik az Esztergomi Érsek, ifjabb fiának, Kazimirnek ajánlaná a' Magyar-Koronát. Attya azonnal nagy számú seregével küldé őt Magyar-országba le, mellyel egyenesen Egernek indult, hol a' nyugtalanok magokat hozzá kapcsolták, 's így történt osztán, hogy Kazimir nem csekély részét hódította meg Magyar-országnak, magát Magyar-ország' természetes Urának, és örökösének nevezte, ellenségét pedig a' Magyar-Korona' törvénytelen birtokossának.

E' szoros környüállásokban oda hagyta Mátyás

Cseh-országot, és Magyar-országba sietett. Jóllehet pedig előtte a' Csehek, utánna a' Lengyelek tartották őt szemmel, csakugyan kikerülte mind a' kettőt, 's hosszas csavargásai után néhány ezerből álló válogatott katonaságával elérkezett Magyar-országba. Itt azonnal Budára hívá-meg azon Rendekeket, kik még hozzá hűséggel viseltettek, 's indítóokaival, hízeltető igéreteivel annyira birta őket, hogy 18,000. embert hirtelen állítottak fegyverbe. Ezen katonasággal a' Lengyeleket Nyitránál annyira békerítette, hogy magokat az éhség miatt kéntelenek voltak megadni; minekutánna a' megadás előtt Kazimir Herczeget készakarva elszöktette. Ezután a' Rendeke Budára gyűltek ismét, 's a' Királyt az Esztergomi Érsekkel megbékéltették. E' példát a' pártosok csaknem minnyájan követték.

Most már a' Lengyel-Király Mátyással fegyvernyugvást kívánt kötni, 's a' békességet egészen helyreállítani; de Mátyás olly kemény feltételekkel kínálta meg őt, hogy az alkudozások félbeszahasztattak. Mátyás tehát újrolag beütött Morvába, a' városokat számos katonasággal rakta-meg; sőt beütölt Cseh-országba is, 's rövid idő mulva könnyű lovassága már Prága kapujánál száguldozott.

Ezalatt elérkezett a' Római-követ, hogy a' bájtvivók között békességet szerezzen; mert a' Római Udvarnak igyekezete arra czélozott, hogy mind a' két Királynak hatalma a' Török ellen fordíttassék. Az alkudozások Troppauban kezdődtek, de semmi jót nem szültek, minthogy mind a' két fél a' Cseh-országi Koronát egészen kívánta birni. —

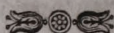
De értvén Mátyás, hogy a' Török Magyar-országot fenyegeti, három esztendőkre fegyvernyugvást ajánlott. Alig érkezett Mátyás Országába, hogy a' Lengyel zsoldos keresztes katonák Magyar-országnak több vidékeit háborgatni kezdették. A' Király fegyveres népet küldött ellenek, mellytől nagyobb részént lekaszaboltattak; a' megmaradtak pedig Lengyel-országba vissza kergettettek.

Alig küldé-el Mátyás a' Moldvai-Vajdának a' Török ellen kívánt segédsereget, hogy a' háború a' Csehek, Lengyelek, és Magyarok között újra kiütött. Kazimir az ő fiának pénzt küldött, hogy Cseh-ország-

ban katonaságot szedjen, maga pedig 60,000 emberekből, részént Tatárokból, részént Lengyelekből álló seregével Sléziába rohant 1475-ben. Hanem Mátyás már nagy erővel nyomult előre, és mind a' két Király Boroszló mellett táborozott. Hamar ezután Ulászló is a' Lengyel-sereghez kapcsolá magát 20,000-ből álló Cseh-katonaságával, 's egyes erővel kezdék Boroszló' vivását; de a' kirohanó Magyarok felette meggyengítették a' vivó-sereget, 's annyit elfogtak közzüle, hogy annak a' városban helyet nem adhattak; éhség, 's nyavalya támadt egyszer'smind az ellenség' táborában, ugyannyira, hogy az béke után vágyott, 's nyert is harmadfél esztendőre fegyvernagyvást.

Ez alatt azt az örvendetes hirt vevé Mátyás, hogy István a' Moldvai Vajda, a' Törökön fényes győzedelmet vett. A' Vajda t. i. magát a' Magyar-seregekkel egyesítvén a' Törököket véres csatával támadta meg, mellyben a' Török-tábornak nagyobb része négy jeles Generálisokkal együtt a' csatamezején maradt, 's minden butyora 100 zászlókkal együtt zsákmányra került. Ugyan ezen esztendőben ostromlotta Mátyás Sabacs török erősséget a' Száva partján, rohanással vette azt meg, 's mellette a' Törökök közzül öt ezernél többet konczott le.

1476-ban kiütött azon háború, mellyet Fridrik Császár ellen viselt. Megvetette t. i. Fridrik Mátyás Királyt, mivel nem királyi vérből származott, és ezért leányát, Kunigundát tőle megtagadta, mellyre Mátyás, Ferdinand' Nápolyi Király' leányával Beatrixxel kelt egybe. Nem csak ezen megvetés keserítette Mátyásunkat, hanem azt sem nézhette hideg vérrel, hogy a' Cseh-háborúban, a' Császár nyilván hajlott Mátyás' ellenségének részére, és seregének szabad dülást, rablást engedett Magyar-országban. Felette felgerjedett ezen Mátyás, 's a' Császárnak háborút izent, és 1477-ben három helyen ütött-be Austriába. Bécsset személyesen vivta, hol élete veszedelemben is forgott; mert, hogy Bécsset vivni kezdette, 's ennek meghódítására különösen vágyott, a' nem régen befagyott Dunán akart lovasságával által költözni, de alatta a' jég beszakadt, 's csak lovának helyes fordulása menthette meg életét. Rövid idő alatt mindenfelé kiosztott se-

regével majd egész Austriát meghódította, 's Lincz városán kívül alig volt a' Császárnak más helye az egész tartományban. Mátyás' fegyverének illy gyors előmenetele arra vitte a' Császárt, hogy Beatrix Királyné' közbenvetése által mennél előbb békességet kössön. Megígérte a' mellett, hogy egy esztendő alatt 100,000 aranyat kész Mátyásnak lefizetni. E' mellett egy erősítő levelet is adott néki Cseh-ország felől hogy annak birtokába lépjen, a' Császár mellett maradván az ahoz való fő jus azon esetre, ha Ulászló magzat nélkül halna-meg; és Minden Magyar-országon keresett jussáról lemondott. Mátyás ellenben egész Austriából kitakarodott, és a' háború után magát a' tudományokhoz vonzó indulatjának egészen általadta.

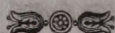
Már á' Boroszloi fegyvernyugvás is végéhez közelített, 's minthogy a' vérontást mind a' két fél megeleglette, Mátyás és Ulászló személyesen jöttek össze Olmuczban 1478, és az ohajtott békességet helyre állították, melly szerint Ulászló Cseh-országot, Mátyás pedig ennek czimje mellett Morvát, Sléziát, 's Luzáciát tartotta-meg. — Hasonló módon állittatott helyre a' Lengyel békesség is 1479-ben.

Az alatt a' Törökök különbféle hadikészületeket tettek, és Erdély ellen szándékoztak indulni. Megtudván Mátyás céljokat, Batori Istvánt, és Kinisi Pált ellenek meghatalmazta, a' kik őket Ali-Bég vezérlése alatt Kenyér - mezején Sz. András havának 13-kán megtámadták, és véres ugyan, de tökéletes diadalmat vettek rajtok annyira, hogy a' kard' életől Ali is alig menekedhetett-meg.

Felette elkeseredve indult most ki Mátyás Mars' Mezejére a' Császár ellen. Mert hogy ez mindegyre pénz szűkével volt, a' megígért summát le nem fizethette, sőt megakadályoztatta még ezen segédpénzt is, mellyet egyéb keresztyén Hatalmasságok a' Magyar-Királynak a' Török ellen viselt háború folytatására akartak össze adni; végre annyira ment, hogy midőn Mátyás 1482-ben a' Száva mellett a' Török ellen munkálódnék, Soprony Vármegyébe ellenségesen ütne be. — Most hogy Kinisi vezér a' Törököket megverte, Mátyás egyenesen Austriának indult, és egyéb helyeken kívül elfoglalta Hainburgot; eleintén ugyan szunya-

dozva viseltetett ezen háború, mivel a' Pápa szint-
 úgy, mint egyéb Hatalmasságok fáradhatatlanok voltak
 a' békesség' megszerzésében de midőn minden fárad-
 ságaik gyümölcstelenek lettek, Mátyás Bécs elébe nyo-
 mult, 's azt ostrom alá vette; ezen ostrom több
 holnapokig tartott, mellyért a' Király' Hadnagyai majd
 minden békességéstüéseket elvesztették. Mátyás vidá-
 mitá őket mondván: Hogy neki Bécsben két férfiai
 volnának, kik a' Várost rövid idő alatt kezére kerítik:
 az első éhségnek, a' másodikat egyenetlen-
 ségnek nevezik. Végre csakugyan egy közönséges
 ostromra kellett magát elhatározni a' Királynak; de
 meghalván ezt a' polgárok, nem akarták elvárni, ha-
 nem 1485-ben a' várost feladták. Mátyás ezen ostrom
 alatt majd életét vesztette; mivel kevés nappal a' Vá-
 ros' feladatása előtt, attól nem messze egy kalyibában
 ülven Tanácsnokival, 's Generálisaival haditanácsot
 tartott; a' kalyibát egy ágyúgolyóbis érte, 's egyik
 falát bedöntötte, 's kevésbe mult, hogy ez a' Királyt
 össze nem zuzta. Ez által még inkább nevedett
 benne a' kívánság, Bécs városának hevesb ostrom-
 lására.

Újhelynek vette ezután útját, 's hatalma alá
 hódította ezt is. Seregei pedig egész Austriát össze
 járták, sőt még Stiriába, Carinthiába, és Carnioliába
 is kiterjeszkedtek. Mig Újhely ostromoltatott, egy
 Török-követ érkezet-meg, kit II. Bajazet, hogy Má-
 tyástól néhány esztendőre fegyvernyugvást kérjen,
 küldött vala. Ezen Török-követ több keresztyén
 udvarokban döllyős ékesenszóllásával nagy tekintet
 szerzett magának. Mátyás őt a' szabad levegő alatt
 hallgatta-meg, nem messze a' vár' árkaitól, 's azon
 időben ugyan azon részről parancsolta, hogy az
 ostromláshoz kezdjenek. Hogy most a' követnek
 fülei körül nyilak, 's golyóbis-darabok rebdestek,
 nagy szorongatások fogták el úgyannyira, hogy beszé-
 dének se füle, se farka nem vala. Mátyás ellenben
 rémültelenül járt fel alá, 's egyenes felelettel vála-
 szolt a' követnek, de a' mellyből ez halálos féelme
 miatt semmit nem hallott, és értett; kérte tehát a'
 Királyt, hogy más nap' újjitaná - meg válaszsát;
 de válaszul ezt kapá: „Ha kit Bajazet egygy illy

követségben akar megbízni, erre olly férfiat válasszon, kinek nagyobb bátorsága, 's jobb emlékezete vagyon."

1487-ben Mátyás országgyűlést tartott Bécsben, 's az Austriai-Rendeket olly szelidséggel fogadta, hogy hajlandóságokat egészen megnyerte, valamint hogy ő is Bécs városához nagy hajlandóságát mutatta mind végig, 's falai között örömet mulatott.

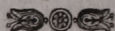
A' Császár egész Austriát Mátyás' hatalmában látván lenni, egészen elhagyá örökös tartományait. Minekutánna Német-országban, és Belgiumban sok esztendőig hasztalanul keresett segítséget, a' Királyhoz folyamodott, 's hogy örökös tartományait viszszaengedje néki, alkudozásba ereszkedett; de minden fogant nélkül, mert Mátyás ezen tartományokért 200,000 aranyat kívánt, Fridriknek pedig sem pénze sem katonája nem volt, 's így Mátyásunk ezeket mind haláláig csendesen birta.

Látván Mátyás, hogy második feleségétől sem várhat örökös, különösen arra fordította gondolatait, miképen ültethesse Jánost az ő természetes fiát a' Királyi-székre. Hogy tehát a' koronára utat készítsen neki, előbb Liptói - utóbb Oppeli - végre Slavoniai-herczegnek nevezte, és Blanka Máriával a' Majlandi herceg' leányával párosította. A' Nagyok többnyire hajoltak a' Király' fiához. Hogy pedig ennek részére a' Cseh-országi koronát is megnyerhesse, Sléziai-, Morvai, és Lusacziai-herczeggé akarta tenni, de a' halál hasztalanokká tette igyekezeteit. Mert Mátyás, kit a' Podagra, és egyéb nyavalyák bántottak, 1490-ben Bécsbe vitette magát, 's jobban kezdett már lenni; de midőn Virágvasárnapon sokáig maradna a' templomban, nagy gyomor-gyengülést érzett, 's egy két zöld fűgét kívánt, vélvén, hogy ettől megfrissül, de ugyan azon napon, midőn épen a' Királynéval asztalnál ülne, a' szél megütötte, 's harmad napra kivégezte, életének 47-dik esztendejében.

Mátyás méltóságos alkotásu volt, teste közép magasságú, arcza eleven színű, szőke hajú, tüzes fekete szemű; tekintete beható; ha kire beszélgetés közt elevenen tekintett, tetszésének jele vala, valamint szemének ide 's tova forgatásai kedvetlenségét árútták

el. Magasan nőtt homloka, szép természetű orra, kevesleg bőszája, melye és válla széles; teste' alkotása tartós, és munkára termett volt, a' mint kedvelte is a' munkát. Igaz ugyan, hogy több gyengeségei is voltak, 's ezek között nyakas haragja, 's boszszúkíván-sága, de sokáig is tetteté magát, míg ezen indultnak zabláját megeresztette. Özvegységében nem legtisztább életű lehetett, hanem felesége mellett ágyasokat nem tartott. — Mennyire haladták-meg azonban tökéletességei! Mihelyest a' thronusra lépett, egészen maga akarta a' kormányt vezérteni; még a' fontosabb dolgokban is csak kevés meghitteivel tanácskozott, 's a' mire egyszer eltökéllette magát, semmi attól el nem vonhatta. A' hadi-mesterséget derék lábra állította, katonaságát fenytékre és rendre szoktatta; ő volt ez első, a' ki állandó regementeket szerzett, mellyek között különösen az úgy nevezett Fekete-Legio hiresedett el, mellyhez mindenkor a' legvitézebbeket, és tapasztaltabbakat választá ki emberei közül. — A' táborban parancsolni, de harczolni is tudott; étele, itala semmivel sem vala jobb a' közemberekéinél; a' betegeket látogatá, a' sebesedetteket gyakran saját kezeivel kötöze, 's annyira ismerte katonáit, hogy őket jobbára neveikről szólította. Ministereiben minden csekély hibát keményen büntetett, gazdagon jutalmazá ellenben azokat, a' kik magokat dicséretes tettek által himutatták. Különösen iparkodott tudósításokat venni az igazság' kiszolgáltatása felől országában; melly buzgósága olly nagy 's állandó volt, hogy halála után ellenségeinél nem különbben, mint barátinál közmondássá vált: **Megholt Mátyás Király, oda az igazság!**

Emlékezetre méltó marad mindenkor azon hajlandósága is, mellyel a' tudományokhoz viseltetett; ő maga is, szorgalmatos olvasása által jeles bélértásokat szerzett a' Literaturának több részeiben, 's minden Európai nyelven beszélt, a' Törököt, és Görögöt kivéven. Jól tudta Mátyás: hogy a' tudományok' virágzása főbb boldogságok legyen az Országoknak; hogy ezt Országának is megszerezze, semmit el nem mulatott. Mellyre nézve több idegen Országi tudósokat hívott Magyar-országba, kiket jól fizetett; több iskolákat állított, Budán egy tökéletes Universitást állapított-meg, melly-

hez egy különös fényességű, majd nem Római izlettű épületet rakatott. Heltai Gáspár 's mások irásokban adják elő ezen épületnek pompásságát, melly felmulna minden hitelt, ha Mátyásról nem írják ezt, a' kiről, tudton tudjuk, hogy előtte semmi nem volt lehetetlen. Ezen kívül ugyan Budán állított egy nevezetes könyvnyomtató műhelyt, 's azon híres Corvini könyvtárt, mellyhez hasonló akkor időben nem találtatott. Ebben, az akkor nyomtatás alól kijött munkákon kívül mintegy 50,000 kéziratokat lehetett látni, mellyeket a' napkeleti könyvtárokból feles költséggel szerzett össze. Egy gyönyörű emlékjele ez azon szeretetnek, mellyel Mátyás a' tudományokhoz viseltetett! kár, kimondhatatlan kár, hogy ez a' nevezetes, 's csak magához hasonlító könyvtár az enyészetet el nem kerülhetette; az Ország' változásainak, és a' mindent pusztító háborúnak lett ez áldozatjává.

Mind ezt, valamit Mátyás jól, 's nemesül rendelt, senki attól nem várhatta, ki egykor megvettette a' tömlöczbe sanyargott; munkás és rettenthetetlen lelke, bölcsesége, igazság-szeretete, bajnok-tettei — szóval mind az, a' mit róla tudunk, nyilván bizonyítja, mennyire volt ő a' koronára méltó, melly néki kedvező szerencsét szült. Ő volt az, kit jóllehet uralkodásának elején egyéb Hatalmasságok alacsony származásáért kevésre becsültek, utóbb még is Európának minden Hatalmasságai előtt nagy tekintetben tartatott, és IV. Sixtus Pápa őt egykor néhány Cardinálisok előtt Királyok' Királyának nevezte.

Az Austriai-Rendek Bécsben neki fényes halotti pompát tévének, hült hamvai pedig Székesfejervárra hozattattak Magyar-országba, 's a' Királynétól, János fiától, és az elszomorodott Magyaroktól nagy pompával fogadtattak, 's minthogy ezek valának Mátyásban egyedül a' halálnak alávetve, ezek tétettek a' Királyi temetőbe azon álmát alunni, melly után nincsen serkenés. Felettek e' rövid írást olvashatta a' haladó unoka:

Corvini brevis haec urna est, quem magna fatentur
Facta fuisse Deum, fata fuisse hominem.

1.

Erdélyi Levelek,

írta

KAZINCZY FERENCZ.

(Folytatás.)

XVI.

A' Grófné megígérte elholt férje' testvérének, a' szépsége 's nagy kimíveltetése által nevezetes özvegy Gróf Bethlen Ádámnénak, hogy a' Gyógyi hévvizekben meg fogja látogatni, 's úgy akará, hogy én is legyek ott; de én még előbb Tordosi Predik. Sípos Pál Úrhoz vágytam. Elvégzénk tehát hogy én menjek, de lyányomat hagyjam zálogban. Gyógyon viszsza-kapom.

Sípos áltárá magához Báró Naláczi Ist-vánt, 's némelly barátit Szászvárosról, 's ezek közt a' Szászvárosi Collégiumnak két tagját, Ponori Thewrewk József és Lészai Daniel Urakat; ezt most már Orvos-Doctort, amazt Magyar- és Erdély-országi felesküdt Ügyészt, ki a' mostani kornak, 's a' későbbnek még inkább, a' maga Magyar-Pantheonjával meg-nem becsülhető kincset ada. Ezek ebéd után mingyárt menének, de Naláczi velünk ma-radt, 's így a' nap tanulás és kaczagások közt

múla el. Mert a' ki a' kifogyhatatlan elmés-ségű és sok olvasású Nalácziival van, az egygyütt teszi a' kettőt. A' fesz és pőf neki nem dolga, 's dévájkodásaival nyer, és nem vesz.

Más nap Sípos és én nála mulatánk, 's ismét öröme és haszonra. — Naláczi, a' mint felkelénk a' vacsorától vetkezni kezdé, minden szó nélkül, befordúla a' fal felé, 's elkezdé a' harsogást. Mi tehát áltmenénk a' szomszéd szobába. — Sípos ellágyúla. Töltsd álmatlanúl kedvemért az éjjelt, ugymond; ki tudja, mikor leszünk egygyütt. Így egész éjjel nem húnánk be szemeinket. — Naláczi reggel felé áltkiálta hozzánk: „*Non amo eruditum pr—sum.*” Mi sokáig kaczagánk a' szót, de ő már ismét hortyogott.

Síposnak három szerelme volt: a' Metaphysicázás, a' Mathesis, 's a' Classicusok. Kant vala bálványa, 's ennek tanításait a' Róma' nyelvén dolgozta fel, 's levelekben küldözgeté meg nekem, fejezetenként. Engemet gyönyörködtetett a' dolog, 's még inkább a' nyelv. Kértém hogy a' munkát adja ki, 's mint-hogy ő nem írt olvashatólag, 's Erdély még hibásb orthographiával mint mi szoktunk, magam másoltam le azt neki. Sípos a' munkát általadá a' Censornak. Az úgy hitte, hogy az nem az ő, hanem a' Vallás' emberei' mezejére tartozik; Kenderesi látni akará, elborzadt tőle, 's Sípos közt és a' Consiliárius közt elkezdődék keserűségek nélkül az ellenkezés. A' munka a' Vallás' férjfiyai' ítéletek alá méne. Ezek rá azt jegyzék meg, hogy a' munka igen jó, de nem jól egyyezik a' normával, 's így megjelenését nem engedhetik: megengednék, ha világi emberek volnának. Sípost inkább bántá a' kérés'

megtagadása mintha a' jég egész esztendei jövedelmét elverte volna.

Midőn azt a' fejezetét vevém, mellyben a' metaphysikai Szabadság fordul elő, azt kérdém magamtól, ha azt a' sovány dolgot 's azt a' badar beszédet tudnám e magyarban úgy adni, hogy olvasható legyen. — Egy Prologust elébe, még pedig dévajkodás' hangján, 's végébe egy Epilogust, hogy a' sötét tárgy elevenséget kapjon, mondtam magamban, 's egy két nap alatt a' munka készen állott. Sípos tudta mennyire szeretem őt, tudta melly örömmel vettem ezeket az ő dolgozásait; és még is egészen levala verve ártatlan játékom által. Azt szenvedte a' mit a' szerelmes ifjú, midőn lyánká-jából, bár barátjai, tréfát űznek.

Sípost egy veszedelmes inhideg kikapta barátjainak karjai közzül. Szül. Enyeden 1759. Octób. 16., 's megholt Szászvároson 1816. Szeptemb. 15-d. Még gyenge gyermek mutatta mivé lesz idővel, 's szorgalma, lányi jámborsága, 's a' Classicusok' szeretete megnyeré előljárójának figyelmeket; 's elébb Báró Nalácz Józsefnek József fiját, tovább a' Cancellárius' Ferenczét, 's a' Koronaőr' Józsefét nevelte. A' Szászvárosi Collégiumnak 1783. Rectora, 1798. Rector-Professora leve. Onnan 1805. Patakra jöve Mathezist és Physicát tanítani, de 1810. Júliusban hivataláról lemondott, 's az Erdély' leggazdagabb jövedelmű Predikátorságát, a' Tordosit vette által. -- Midőn hozzánk jött, szelídségét gyengesége' érzésének vevénk; nem hiheténk hogy Erdélyből, hogy Szászvárosról jó jöhessen; de most a' Collégium' Előljáróji vele mondatának egy Halotti-Beszédet, 's rágalmazóji elnémúltak. Sípos az új Philosophiá-

ból beszéle, 's a' kaczaj ismét elkezdődött; de Sípós most egy Epigrammát írt 1810. *Austriacæ stabant acies* — —, 's a' kaczaj tiszteletté, csudálássá vált. Sípós játszék velek. E' játékban nem vala annyi boszszu mint a' nyugalomban nemesség? Mert a' bántást a' bölcs is érzi. — Úgy hala meg mint Newton és Kant, — szerelem nélkül.

A' Gyógyi-ferdőben olly nagy vala a' vendégek' száma, hogy ha szállásomról a' Grófné nem gondoskodék vala, nekem szekerebben kellett volna hálnom. De a' baj és elakadás által a' jó Istenek a' föld' szegény lakóinak sokszor csak nem várt örömeket akarnak adni, 's szívem ezt az ő megkedvelt hitét ismét igazoltnak találá: — egy férfiú' vendégévé tévének, kinél felejtém hogy a' múlt éjjel Bábolnán szemeimet bé nem hűnytam volt, míg két szomszédunknak egy szava virradtakor mutatá, hogy a' vékony fal lassúbb hangunkat is álteresztette. Gazdám itt Erdélynek egygyik legnevezetesebb tisztviselője vala, a' már említett Baczka-Madarasi Kis József Úr. Semmit nem kérdheték én ettől Erdélynek Történeteire, Statisticájára, hogy válaszáat a' sötét szobában is készen ne találjam, 's azok egygyezének olvasásból, hallásból tett jegyzésimmel. De ezt várnom lehete attól, a' kinek dicsérete eltölté Erdélyt, és a' ki az öröm' és pihenés' helyeire is Práyt hozá ki magával, és Smithet, a' nemzeti Gazdagságról.

De Kisnek több tisztelője volt, mint barátja; azért e, mert a' más' ragyogása süti a' nem ragyogókat, vagy mivel ez a' Catói lélek

egyebet keres mint azt, hogy minden szeresse. Mit adnék érte, mondám, ha ezt a' nagy férfit a' Zemplényieknek megmutathatnám! de hogy lehetne azt várni hogy ő mihozzánk jöjjön? 'S íme megleve a' mit nem reménylettem: 1829 megjelené a' Pataki Exámenen, 's barátim azt mondák midőn bennünket elhagyott, hogy felőle nem sokat mondottam, hanem keveset. *Par negotiis, et supra.* — Gazdag is lévén, azon felül hogy tanult is, jó is vala, 's feleségtelen, egy szőlőt veve Patakon 3000 fnton, 's azt a' Collégiumnak ajándékozta.

'S midőn épen ezt írom, érkezik a' tudósítás, hogy ő is megholt, 1830. Jún. 6-d.

Barátim bennem, és már Kolozsvárt, nagy várakozást támasztának hogy Gyógyon egy Helvétziai víz-szakadáshoz hasonlót fogok látni. A' szó nekem hihetlennnek tetszett míg Gyógyot még nem láttam, 's még hihetlenebbnek midőn megláttam; mert miként lehetne e' dombon, e' nem vad, e' nem sziklás helyen, zuhanó? Most önkénynt vallom, hogy várakozásomat kevés esetekben látám inkább felülmulva mint e' nem hívesben, 's a' természetnek e' csudáját legbuzgóbban én hirdetem.

A' ferdő e' dombnak épen tetején van, ott a' falu is. Ott bugyog elő a' föld' kebeléből a' víz számtalan forrásokban, 's patakká válván, két ágra szakad.

Utunk ide, le a' ferdő' sok épületjei közül, azon ága mellett méne el, melly egy két rossz malmot forgat, és mivel árkában apróbb és nagyobb kődarabok állanak, zajgva 's tajtékot fercsegeve fut tovább.

A' másik ág egy pár száz lépéssel tovább ömöl alá. A' kettő közt veteményés és gyümölcsös kertek fekszenek. Látám a' gallyak közt, hogy a' domboldal meredekké kezd válni, de hihetlenségem még el nem hagyott. Mentem, mert kívánták hogy menjek, 's bizonyos voltam benne, hogy nem fogom dícsérhetni a' mit látandok. De végre kiérénk a' kukuriczaszárak és szilvafák között, 's a' cascade előtt állánk.

A' falmeredekségű hegyoldal nem várt, nem képzelhetett magasságban, felül el van borítva bokrokkal; alól, a' mélységben vad surjány borítja el a' víz' futását. Első szabad esése, le a' mogyorós' sötétéből, egy két ölnyi; de itt egy csúcs kél elébe, 's felkapja a' patak' omlását, melly innen úgy szalad ezer apró mozdulatokban, millio meg' millio szikrázások közt alá mint egy ezüst eleven lepel. Az Armida' kertjeinek nem lehetne szebb kút-fője, és a' ki ezt oda képzelné által, a' bájos tündér' éltét láthatná elfutni benne. Ama' legfelsőbb szökést könnyű képzelni egy kifurt hordónál: de ezt az eleven leplet, a' mi nyugalomban látszik lenni, de szüntelen mozgni is látszik, e' számtalan brillánt' rezgésiben képzelni nem lehet; azt látni kell.

És osztán az a' szédítő tető, onnan hol a' víz a' bokrok között kicsap, addig, hol lábaink alatt a' surjányban elsuhan, ki vethet ahoz! ki képzelheti eleggé nagynak!

A' víz mészrészeket rak le, 's ezek sokára követ teremtenek a' hol az nem volt; de viszont az idő azt is cselekszi, hogy a' holott kő volt, ne légyen. A' melly torok lábaink előtt nyílt, hogy az én barátném kénytelen vala a' gyümölcsöscsel gazdagon elhintett szilvafák' ágaiba

fogózni, ott egy ilyen leszakadt iszonyu kődarab fekszik, befutva sűrűen szederinakkal 's egyéb gazzal. A' kő' terhe 's a' szakadó víz lerepesztették toronynyi magasságáról.

Kászonyi Báro Bornemisza Leopold, Erdélynek egyik leggazdagabb birtokosa, 's Gyógyinak is egyik birtokosa, vendéglé a' ferdő' szállójit; 's így alkalmam vala az Erdély eddig nem látott uraságaival 's aszszonyságaival is közelebbről megismerkednem; de örömeimet elkeseríté az a' gondolat hogy kevés órák múlva mennem kell.

Szekerem a' kisdéd falu alatt vára. Gróf Gyulainé mind a' négy gyermekeivel, 's Kis József Úr addig kísérték. Némán, elfojtott szívvel csókolám meg a' legjobb anya' 's a' legjobb leány' kezét, 's még egyszer a' Grófnéét, 's lelkemnek örök kedveltjei elmaradtak.

XVII.

Gróf Lázár Benedek, Benczenczen, úgy hívé, hogy erántam tartozik valamivel azon részvételeért, mellyet eránta, midőn katonai sebeit a' Váradi ferdőkben gyógyítgatá, az anyám, egyszerűen halálú katona' anyja, bizonyított, 's megígérteté velem hogy nála ebédelek. Nem akarám elvonni örömeitől, mellyekkel a' Gyógyiferedőkben élt; de végre is meg kelle magamat adnom, 's fél órával azután hogy Gyógyot elhagyánk, Gróf Lázár is fogatott. — Azomban Gyulai bévive Gróf Kún Zsigmond Úrhoz, Alsó-Gyógyon, 's én a' lételt ott annyira megsze-

retém, hogy midőn vendégleni-akarónk utólére, és sürgeté menésünket, még én kérém, 's inkább mint a' marasztgató házi-gazda, engedne vesztglenünk. Ott ebédlénk tehát, 's csak éjszakára menénk Benczenczre.

Gróf Lázárnál a' reggeli mellett ülénk, elfojtott szívvel, mert érzénk a' vég elválás' megjelent pillantatát; midőn Báró Bornemisza Pál Úr betére a' házhoz, 's beszélé hogy elhagyott barátnéink kisírt szemekkel jövének elő halójikból, 's bennünket emlegetének. Vártam azt; tudtam hogy úgy lesz, és még is örültem a' hírnek, mintha váratlan jött volna. Elöttem vala a' Grófné, azzal a' magába zártnak látszó és még is hév lélekkel — angyal és örök gyermek egyszer'smind — előtttem Lotti, az én örök barátném; előtttem Fanny és Constance; az első G.B. Frimontné, a' második Gróf Was Györgyné, a' harmadik Gróf Kún Lászlóné, 's ez Gyogyon és Dédácson; 's egy történetet a' két utóbbikról, kik felől leveleim eddig nem is emlékeztek. — De nem; leveletem nem csak te olvasod. Életünk' boldogságai elvesztik becseket ha olly tanúji is vannak, kik nem érdemlik hogy ismerjék. —

Bornemisza ment, 's jelenté a' cseléd, hogy készen vannak. Lázárnak megköszöném minden hálát felülmúló jóságait, 's a' szó nem vala hideg mondás; de Gyulainak köszönni-meg a' mit értem teve, arra nem lelék szót. Midőn őt ölelém meg, őt, ki csupa szív — hány-szor mondtam azt magának, mint másoknak! — még inkább érzém a' mit mondék. — Kitéptem magamat karjaiból, 's mentem.

Imé elhagyva látám magamat. Harmincz-három napot tölték Gyulaival, 's annyira egymáshoz szokánk, hogy az elválás nem leheté mind kettőnknek nem gyötrelmes. — Kitekinték szekeremből a' Kenyérmezőre, feltekinték a' Csórai bérce felé, hol Barcsai kedvelt almafája alatt fekszik, mint barátja Bessenyei György is almafa alatt, Berettyó-Kovácsiban, Debreczen és Várad között, 's azonnal ismét magamba vonulék; szívemben nem lele helyt több érzés egynél. — Most körültekintém magamat, ha Alvincz meszsze van e még, hogy ott kiszálljak szekeremből, 's lássam a' ház' romjait, mellyben Martinúzi vészett. — A' helyt régen elhagytam volt. —

Maros-Rév — mert mi szükség a' magyar helyt Maros-Portusnak mondani? — el van töltve Kamarai épületekkel és sópáhókkal. Az itt szolgálók' száma, ide nem értvén a' cselédséget, igen a' Papot, iskolai Tanítót, Orvost, Seborvost, a' Tiszti-Kalendáriom szerint harminczkét fejre megyen. A' só ide Maros-Újvárról és Tordáról szállítatik, 's vizen megyen Szegednek. Erdély évenként egy millio mázsát ad el, — így mondja Gróf Bethlen Elek *Ansichten von Siebenbürgen* czímű írásában, 's Maros-Újvár olly gazdag sóban, hogy a' mi apróbb darabokat a' fészítők kénytelenek elvetni 's a' Márosba hánynak, azok annyira elszózzák a' vizet hogy Újvárhoz két mföldnyire semmi hal a' Marosban nem találhatik.

Alba Carolinához ez a' Maros-Rév olly közel fekszik, hogy az idegen ezt csak külvárosának veheti. A' várdomb, innen tekintve, balra emelkedik. A' város téren fekszik, keletre a' vártól, 's ahoz nem kis távolyban.

Itt, a' várban, lakának az Erdélyi Fejedelmek; itt a' Római Proconsul; itt, a' mint ugyan én hiszem, Decebál, 's a' hely akkor Szármicz és Szarmiszegethúsa, tovább Apulium, 's a' nem-Római időkben Gyula-Fejérvár (*Alba Julia*) nevet visele. Erősségnek, a' mai Strategia' törvényei szerint, nem alkalmas többé, mert közel hozzá nyugotra nagyobb hegyek emelkednek, igen arra, hogy fegyver, élelem, katonai bútorok itt tartassanak. Mert Erdély ez egy váránál többet most nem bír; II. József elbontatta őket. Itt a' Pénzverő is, 's az Erdélyi verés' jegye az E betű, mint a' Körmöczié a' B., a' Nagy-Bányaié a' G.

A' várdombot, VI. Károly alatt, Generális Steinville keríteté körül árkokkal és sánczokkal, 's kapuját olly pompásan építeté, hogy az a' Bécsieket meg is szégyenítheti. Ez felett a' Károly' lovagszobra emelkedik, igen mérész kelésben. Alapköve 1715. Novemb. 4-d. tétetek le, 's a' hely ezentúl nem Gyula; hanem Károly-Fejérvárának mondatott. — De mint tűnik el az idegen' várakozása, midőn belépven a' királyi vesztegetéssel épített kapun, pusztulásnak indúlt, elrongyolt házakat, páhókká fordított templomokat lát, 's nem semmit, a' mi ama' pompához illik. A' Püspöki lak, a' Bibliothéca, az a' templom, melly valaha az Erdély' Fejedelmeinek hamvait őrzötte, szegénységet mutatnak, és tellyes elhagyatást; 's a' tág piacon szállongó katonáknál 's rongyos katona-gyermekeknél egyebet nem látni.

Mihelyt ide beértem, mentem a' Szent-Mihály' templomába, látni annak kincseit, minekelőtte az, a' már közelítő ebéd előtt,

bezáratik. — Termés kőből épült; oldalairól nagy darabokban pattogzik a vakolás, 's magas tornyát alacsony zsindelyezés fedi. Szegény, de nagy, de méltóságos. Ez fája szememnek, szívemnek kedves is vala. Oda hajdani fényem! ezt kiáltozá rám.

Középajtaján léptem belé, melly előtt az Erősség egygyik kapujától a' másikig megyen az út, keletről nyugotnak. Ámbár gondom egyedül sírköveire volt, 's oda sieték; a' nagy oltár, minden festés és szobrászi munka nélkül, annyira elfogá szemeimet, hogy helyemből ki nem mozdulhaték. Az nem egyéb, mint egy rend architectúrai oszlop egészen befuttatva arannyal, mintha színaranyból volna öntve, 's egy öntéssel. De ez inkább találná helyét Református vagy Zsidó cultusú templomban, minekutánna ez a' kettő, a' Művészség 's az Emberiség nagy kárára, kitiltotta a' képeket, mint ide.

Most körülvivém tekintetemet a' tágas templomon, 's túl a' székeken három sarco-phagust láték-meg fejekkel a' déli falhoz értetve, minden polczozat nélkül. Koporsó és koporsó közt csak annyi hézag, hogy a' néző közzéjek férhessen. Itt fekszik a' három Hunyadi; a' Vajda-Gubernátor közben; jobbjá mellett fija, László, balra a' *Miles Militum* testvéröccse a' Vajda-Gubernátornak. — De a' három sírkő üres. Vad kezek szórák el a' nemzet' szentjeinek hamvaikat.

Felírást egyedül a' nagy katona' kövén látni. Annak lapos felső táblája' karimáján e' szók állanak: miles vocatus frater gubernatoris sit iunctus coelicis choris anno dni MCCCCXXXIII.

de Hunyad hic est tumulus iohs miles minor de Hunyad vocatus frater eius.

A' hős pánczelosan fekszik a' sírfedél tábláján, 's lábai oroszlánt taposnak. Az oldalkövek' közepében boglár, 's a' három bogláron czímer: jobbról madár, hihetőleg sas, reppenő szárnyakkal; balról a' haza' négy folyamjai. A' lábkő boglárában a' holló gyűrűstül.

Táblájára van kiterítve a' Gubernátor is. Szakála kerek és rövid. Fején félarasznyi magasságú süveg; nem prémes kalpag; 's a' süvegből széles hajlangó toll, mint a' spanyol sítapakokon; a' mi nyilván a' Faragó' játéka; hozzá szokhatott olyanokat faragni a' külföldön. Jobbjában kormánypálcza; baljáról szablya függ. Testén sarkig érő dolmány, 's annak egygyik vége felakasztva övéhez, hogy térde kitessék, 's a' szem a' dolmányt papi talárisnak ne ismerje. Az egygyik oldalkőven lovascsata; a' másikon török foglyok, hátrafűzött kezekkel. A' lábkő' felén paizs' 's azon a' Gorgon' feje, rettegést terjesztve, és halált. Valamelly később kéz' 's igen tanulatlan, a' fej' vánkósába ezt véskélé: JOHANNES HUNYADI CoR-VIN. — Ha ez a' Gubernátor' sírköve e? — Az; ezt kiáltja a' fejedelmi pallást, ezt a' kormánypálcza, és a' két oldalkő reliefje; 's ez és a' *Miles Militum*' köve egy korra mutatnak. Későbbi fejedelemnek czifrábbat faragtak volna, 's nem maradt volna el a' név. Aztán fel szabad, fel kell tenni, hogy a' ki a' három követ előbbi helyéből ide téteté, amott egygyütt lelé a' hármat, és ott többeket is talált; 's hogy a' többek közzül ide e' hármat azért hozatta, mert ez már akkor is a' Jánosénak 's Lászlóénak tartatott.

László is oroszlánt tapos a' maga felső tábláján. A' kő' jobb oldalán Génusz tartja a' Hunyadi-ház' czímerét; másik oldalán ismét Génusz egy oroszlánfőt, melly kínosan nyujtotta ki nyelvét; a' lábköven valamelly állat' lába, átlőve láncsával. A' szükképzületű Szobrász ide nem tudja jobbat gondolni mint egygyik oldalra a' vitézség' spóliumát, a' lábhelyre lábakat; hanemha talán az oroszlánfő oda játszának, hogy a' hóhérpallos oroszánerejű hősnak vette fejét, és hogy az előre hatalmasan hágdosó lábakat a' halál futásokban akasztotta el. Ama' faragcsáló itt is hagyá keze' nyomát. LADISL. HUNYA. CoRV — A' lábkő' boglárán F. C. A. K. ismét a' kéretlen kéz' karmolása. — Porondkőből van mind a' három sarcophagus; a' boglárához fejez álmárvány van véve.

Az orgonakar alatt van az Izabelláé, az északnyugoti szegletben; az Izabella' lábánál a' fijáé. Így a' Királynéénak csak jobb oldalkövét és fedelét, a' János-Zsigmondénak labkövét is láthatni. Mind a' kettő nagy fejérségű márványból van faragva, 's a' szobrász elhintette czifrájival.

A' János-Zsigmond' lábainál sok nagy darab fekete márvány hever, úgy a' tornácban, a' torony alatt. Azok egykor a' Bethlen Gábor' és I. Rákóczy György' sírköveiket díszítették. Midőn a' templom 1716. a' Reformátusoktól elvétetett, Bárá Mártonffy György Püspök a' két Fejedelem' emlékét elhányatta, 's négy oltárt szeldeldete márványaikból, és még is mind fel nem tudá dolgoztatni.

Kevés évek előtt rá akadának a' Bethlen István' Fejedelem' koporsójára is, hol most a'

Hunyadiak' során a' márványoltár áll. E' szerint nem szenved kérdést, hogy ennek 's testvér bátyjának Gábornak, oda voltak temetve tetemei, hol az említett oltárt látjuk. A' Rákóczyé, csak a' symmetria miatt is, az ezzel áltellent állóval fogott helyt.

Martinúzinak nincs emléke, és nem is volt. A' rettegők el sem merék temetni testét. Ha ki a' torony alatt lép a' templomba, 's megáll az orgonakart tartó oszlopok' sorában az előtt, melly itt jobbra első, hamvai felett fogja lelni magát; úgy magyarázta azt nekem Kanonok Cseresznyés Úr. Martinúzinak ma sincs semmi jele; de a' jó itt tisztelettel áll meg, 's annak a' makacs híu aszszonynak 's szerencsétlen fijának czifra márványaik mellett hidegen fordul el.

Az Ország' Levéltárja a' templom' délnyugoti szögében őriztetik.

A' Püspöki lak, a' mint gyanítani merem, egy része a' hajdani Fejedelmek' lakjának. Szűk, alkalmatlan, rongyos.

Vezető nélkül nem akadhaték a' Csillagnézőre. Batthyáni fukar pazarló volt.

VI. Károly, oda hagyván Catalóniát, Trinitáriusokat hozza ki magával, 's ezeknek itt templomot és klastromot adott. II. József eltörle a' Szerzetet, 's a' templom és klastrom katona-ispotály 's hadi-páhó leve. II. Leopold viszszaadá, Papnevelő házúl. Batthyáni ezeknek meghagyá a' klastromot: a' templomból Bibliothécát csinált.

A' templom' hajója tehát felső és alsó sorra osztatott, 's végéhez egy szoba toldaték. A' felső sort könnyvek foglalák el, az alsót a' Természeti-Dolgok' és a' Régiségek'-Muzéuma. Templom' és ragaszték' hossza tizenhat öl,

szelessége hat. A' két torony' csutorás fedelét elhordák, 's a' mi a' kettő közt áll, a' Bibliothéca' Őrjének adatott lakásúl. Az egygyik torony' csigagrádics, a' másik a' Bibliothecárius' hálója. A' homlok-falan ezen egyszerű, de csonka felírás olvastatik:

V R A N I Æ
P O S.

COMES IGNATIVS BATTHYÁNI
EPISC. TRANSILVAN.
MDCCXCIII.

elmarada belőle a' MVSISQVE SORORIBVS. —
A' Csillag-néző itt legkisebb tekintetű kincs.

Batthyáni, fíja Imrének, Pinkafelden, elébb Egri Nagy-Prépost, ifjabb éveiben Jezsuita, ide nem hozza könyveket, 's itt nem talált. Elébb Lócsén veve meg egy Bibliothécát, tovább Bártfán egy másodikat, egy harmadikat Cardinális Migázzitól, Scholastica Theologia és Jus Canonicum' tanítójit. Az jó, a' mit később Olasz- és Német-országban Cardinális Garampi által vásároltata; 's legjobb a' mit Rómában, Nápolyban, Velenczében, az oda kiküldött Daniel Imre Pap szedett, később Őrje e' Gyűjteménynek. Kincseket veve Konstantinápolyban is.

A' Könyvtár Erdélynek van hagyva azon idves tilalommal, hogy sem egészben, sem darabjaiban el ne idegeníthessék, 's egy harmincznyolcz ezer kétszáz forinton vett fekvő jószággal. A' könyvek' száma, midőn a' Könyvtárt láttam, mintegy húszezer kötet volt.

Az igazi kincset a' kisebb szoba bírja; itt a' magyar dolgok, itt az Incunabulák.

A' Dobai (Székely) Sámuel' Gyűjteménye Pécssett áll, a' Püspöki Bibliothécában; azomban

az is figyelmet érdemel, a' mit a' Könyvtár itt bír ezen Eperjesen nyugalomban lakott tudós Kapitánytól. Mi itt minden egyéb azon XVI folio kötethez, melly az Erdély' Fejedelmének 's más Uralkodóknak, Ministereknek, Generálisoknak, Tudósoknak tulajdon kezekkel írt vagy neveik' aláírásával jegyes leveleiket foglalja magában. Itt láték többeket Cardinális Pázmánytól, tulajdon sebes kezével írva, 's magyar nyelven. Bírja a' Bibliothéca tintatartóját, porozóját, tányérostúl.

Az elsőbb Rákóczy György feljegyzé Visolyi kiadású Bibliája' utolsó lapján, hogy ő az egész Biblia' olvasását Patakon végezte el 1619. Auguszt. 4-dikén 6 és 7 óra közt. E' jegyzése mellett még hálákat ad az ő kegyelmes Istenének, hogy azt neki kegyelmesen megengedé. Bethlen Gábor is szorgalmasan eljárt a' dologban, 's a' szent Könyvet, és így azon szakaszait is, mellyeket nem értett, huszonhat ízben olvasta végig! Apafi a' reggeli pensummal róva le a' tegnap estveli trinkoskodást, míg estve ismét leitta magát, hogy reggel legyen mit leróvni. —

Heltai Gáspár' Bibliáját, Kolozsvár 1551. 4. erősen elrongyolva találtam itt. Vezetőm mint ritka különösséget láttatá velem, hogy a' betűszedő a' X. Parancsolat' egygyikét kifejejtette. Én erre neki beszélém el, hogy egy Hálai nyomtatású Biblia, a' mit a' VI-diknek tiltania kellene, a' betűszedő' vigyázatlansága, vagy elmétlen pajkossága miatt, parancsolja; a' verbum elől kihagyá a' tilalmazó *nicht* particulát.

Bethlen Gábornénak, az elsőbbnek, egygyik levele férjéhez saját kezével signálva, e' szókon végződik: — „a' Kegyelmed' szolgáló leánya,

's a' mi következik a' Fejedelemné maga kezével írta alá: — „az Felséghez Betthlen Gabrielné Károli Susánna. m. pr.”

Az Incunábulák és Princeps Edítiók' száma nagyobb mint reményleni merém; — Incunábuláknak neveztetnek az 1499-ig nyomtatott könyvek, 's ezek egybecsűek a' régi kézírásokkal; a' Princeps Edítiók a' Classicusoknak legelső kiadásai. — Legrégibb itt Apulėjus és Gellius, 's Plínusnak Természeti Historiája; ez Velenczében, a' két elsőbb Rómában, mind a' három 1469. — Homérnak minden Munkáji, Florentziában 1488., két Kötet, fől., 's hála érte az isteneknek, olly ember' birtokából, ki a' könyvet soha meg nem olvasá; mert így a' könyv szenny, gúzsolás, és befirkálások nélkül jött által a' mi időnkre.

A' csak nézni jövők magoknak egy gyönyörű kéziratot mutattatnak: a' két elsőbb Evangelista' munkáját. Az pergamenre van írva, unciális betűkkel, in folio, hasított oszlopokkal; anno Christi DCCC. — Festése 'korlátjain, 's az aranytinta, nem lehetne szebb, nem lehetne elevenebb, ha tegnap készült volna-is. Batthyáni azt nyolczszáz aranyon vette-meg.

Bír a' Bibliothéca egy magyar nyelven készült Psaltériumot-is, melyet siettem tudatni nyelvünk' barátjaival, (Tudom. Gyűjtem. 1817. IV. Köt. 35 lap.) — Fordítója ekként jegyzé nevét: „Bertalan pap, „bereg varmegyei, halabori faluból nemzett, „ez zoltart írta zilletes után ezer ötvezár nyolc „esztendőben.” — Zsoltárjai mellett az úgy nevezett Passio, a' négy Evangelisták szerint. Rosz magyarság, de gyönyörű; 's mutatja mit

nyerénk vala, ha elhányánk articulusainkat, a' hol haszon nélkül állanak; 's ha nem csak azt nézénk, mi van jól magyarul, azaz: mi van most szokásban, hanem azt is, a' mi nyelvünket megneemesítheti.

„Zent david zidosagnak kiral'a zer-zette Zoltar.”

„Bodog ember, ki nem iart keg'etlenek-nek tanacaba, es ki dögnek zekiben nem v'lt. „De v' akaratt'a vrnak toruen'ikben ijel es nappal, v'neki toruen'ebe gondolkodih. Es ol'an lezen mikint fol'o vizek mellett v'ltetet fa, ki v' idein v' g'omolciit ag'a. Es v' leuele le nem hull, es valamit teuend, zerenceztetik.”

Ugyan-ezt harminczeggy évvel később, 1539, fordítá Frater Paulus de Pápa:

„Bodog ember, kij keg'etleneknec tanachi-jaba nem iarth, ees kij bijneseknec wtaba „nem alloth, és kij vezedelemnec zekijbe nem „wlth. De w akaratija wrnac terwenijebe „gondolkodijk; wneki terwenijebe eijel es nappal. Es lezen mijképpen folijo viznec mellette „ijltetett fa, ki w ideijebe adija w gijemwl- „chet. Es w leuele el nem hwl, ees mindene- „ket tezen bewltethnec” (bővültnek.) — Vessük össze a' Halabori Bertalan' és a' Pápai Pál fordításait a' Károli Gáspáréval, 's érezzük mint alacsonyítatott meg nyelvünk az által, hogy íróink nem biztak olvasójikhoz, 's a' helyett hogy ezeket vonták volna fel magokhoz, ők süllyedtenek le ezekhez. Bár a' mit

én siket füleknék mondok, a' mi lelkes Vörösmartynk, Bajzánk, Töldynk egy hajdan-korból vett szerencsés Novellájok által éreztetnék.

Még egyszer mentem el a' Vajda-Gubernátor' sírkövéhez, 's rá tettem ösi zsebórámat 's jeggyűrűmet, hogy gyermekeimre megszentelve mehessenek által.

A' Sz. Miklósi kertben egy parányi miniatűr-kepe annak az óriásinak Gyógyon. A' patak előtt elkapartatott az ott hajlani kezdő föld, 's elébe egy egyölnyi hosszúságú 's nyolcztalponyi magasságú fal rakatott, a' fal' elébe pedig, ismét egyölnyre, két oszlop, hogy a' fal és a' két oszlop egy három oldalain nyitva maradt cabínetecskét csináljon. A' patak most báldog medren vonatott a' cabinet felibe, hogy a' két oszlop közt szakadjon alá. A' ki így a' cabinetbe lép, 's kinéz onnan a' szakadó vizen keresztül, csuda alakban lát minden tárgyat; a' ki pedig kívülről tekint keresztül a' vízen ismét a' cabinetbe, a' lebegő vízkárpitot ezer szikrázásban fogja látni, a' hogyan azzal szél és nap játszanak. A' kertész a' hely' szépségét azzal nevelheti, ha virágcsuprait a' két oszlop' sorában rakja le. Ez a' kertek' játékaik közt talán a' legelmésebb a' mit rezekben láthatni.

Gessner így adja Erythiáját Idylljeinek pompás négyrétű kiadásában, melyet a' hazában talán csak én, 's a' mivel kevélykedem, és nagyon kevélykedem, az özvegy Gessnerné' ajándékából, bírok; mert a' nyomtatványok, csakhamar azután hogy megjelentek, elkapdostattak, 's boltokban már nem találhatám. — A' kert egykor négyszegű táblákra volt osztva; új ízlésűvé a' ház' mívelt lelkű aszszonya vál-

toztatá, 's minthogy így holmit sajnálottak kivagdalni, a' kert nem egészen titkolhatja, hogy az új ruha ocskából van varrva. De az a' szép nyolczoszlopú peripteron (gömbölyű tetejű templomocska), 's az a' szép nagy rét, melly most a' kerthez kapcsoltatott, az erdős rengetegek 's a' szálkás csúcsú kecskekő látásában, felejteti a' ház előtt ejtett hibákat, és az a' szép vad topolyliget, melly a' kastélytól a' Küküllő folytaig nyúl. — Oh az a' Dédácsi delta! Az még is mindennél szebb a' mit valaha láttam; a' mesterségnek ott nincs egyéb nyoma mint játékosan futó útjai.

A' Gróf, akkor Küküllő, később Alsó-Fejér-Vármegyei Fő-Ispány, végre megérkezék Dicső-Szent-Mártonból, hol Gyűlést tartá. — Valahol arra alkalmam volt, magyaráztatám magamnak, Erdély tőlünk miben különbözik; 's Csereivel, Krasznán, magamat a' legújabb Tiszti-Kalendáriummal megajándékoztatám; de itt városokban, számosabb vendégek közt, az afféle bajos; itt egyedül valék, 's Erdélynek egygyik fő Tisztviselőjével, 's hasznomra fordítám az óra' kedvezését. Ő Excell. láttata velem egy csomó Kormányszéki Rendeléseket, egy két Gyűlés' Jegyző-Könyvét, Vármegyének Vármegyéhez írt levelét; 's minthogy a' Kormányszék a' Megyékhez magyar nyelven ereszti Rendeléseit, egy illyet kérésemre le is másoltatott. — Eggy újabbat később vettem a' tavaly elholt Kormányszéki Tanácsnok Inczedy László Úrtól, 's közlöm azt Olvasóimmal, minden kihagyás és változtatás nélkül.

Kivül: „4549. Inclytae Universitati Inclyti Cottus de Küküllő consignandum. — Ex Offo. — Dicső-Szent-Márton.”

Belől: „4549. 1828. — Sacrae Caes. Reg. et Apost. Majestatis, Magni Principis Transilvaniae et Siculorum Comitiss, Dni Dni nostri clementissimi nomine. — Inclyta Universitas! Salutem et gratiae Caes. Regiae incrementum. Idei Július 21-d. napjáról ide tett azon jelentésekre, melly szerint Serbán Péter részére Virág András ellen 5000 Rfor tiszta adósság' felvétele végett Vármegyei erőt ajánlottak rendeltetni, a' záratékok' leküldése mellett visszaíratik ezennel Kgyelmeteknek, hogy a' Kir. Gubernium az ajánlott Vármegyei erőt mai napon megadatni határozta, 's azt annál fogva Kgyelmetek az ellentálló adós Virág Ádám ellen egy előre való tizenötöd napi megintés után kivitetik. In reliquo altefata Sua Majestas Sacratiss. benigne propensa manet. E Regio Magni Principatus Transilvaniae Gubernio. Claudio-poli; die 5-ta Septembr. 1828. — B. Joannes Jósika, m. pr. — Comes Ladisl. Lázár, Cancellarius, m. pr. — Baro Franc. Kemény, Secretarius, m. pr.

'S most a' Bethlen-ház eránt óhajtottam venni tudósításokat, 's előmutatám jegyzéseimet e' végre Benkőnek Transilvaniajából, 's a' mit Dr. Gyarmathy Úrtól vettem; 's a' Fő-Ispány e' részben is teljesíté kéréseimet. — A' megbecsülhetetlen óra' örömeit Comtesse Nína, most Báró Bánffy azzal nevelte, hogy atyjának oktató leczkéje alatt fületem fortepiánója' zenéjeivel gyönyörködteté a' szomszéd szobában; az estve pedig a' Grófné' társaságában tölt el, ki Erdélynek legszebb és leggondosabban nevelt leányai' számában fennt helyt foglalt el.

En kivált Miklóst, a' Cancelláriust óhajtottam bővebben ismerni, és igazabban. Melly

nagy férfi! és melly nagy, már ifju korában is, 's a' francziák közt, 's Zrínyinél! és osztán, utolsó esztendejiben, melly kicsiny! ezt mondtam mindég magamban; de nem mervén vádolni a' kinek környülállásait 's okait közelebbről nem ismerém, 's irtóztván azoknak gondolkodásoktól, kik a' jóktól a' lehetetlent is kívánják. — Egy Emlék-könyvbe a' nem érdemlett szerencsétlenségei által levert férjfiu ezt írta: — *„Per multas afflictiones oportet nos ingredi in regnum Dei. Actor. XIV. 22. In se quotidie experiens scripsit magnis mundi honoribus indutus et exutus, vano titulo Comes Nicolaus de Bethlen, anno Salv. nati 1711., scribingentis septuagesimo, captivitatis die octavo, Viennæ 2. Septembr.”* — Vay József egy ilyenbe ezt írta: *„ego utrum nave ferar magna, an parva, ferar unus et idem.”* — Való, hogy Vayt nem érte az a' baj melly Bethlent; de ha érte volna is, Vay hallgatva szenvedett volna. — És osztán: Szabadon eresztett végre, és még sem jöve le honja' földjére, sőt meghagyta, a' nem jó Római példa után, hogy oda hamvai se vitessenek le. — Borzadva írom le a' szót: A' jó ott akarna fekünni, ha társai megölték volna is.

Gróf Kornis Mihály Úr Autographiai Gyűjteményemet, egyéb nagybecsű papirosok közt, Cancellárius Bethlen Jánosnak egy levelével gazdagítá, mellyet nem kéteskedem itt felvenni, minthogy szíve' nemességét festi. Melly boldogok a' fejedelmek, ha illy emberek forognak körökben! Imhol az:

Kivül: Az Méltóságos Erdély Fejedeleme nek nekem kegyelmes Uramnak adassek.

Belől: Kegjelmes Uram. Az Ngd méltóságos levelet az töb levelekkel edgyütt ma kj-lencz ora tajba alazatoson vettem; Az Székely-hídi sok irasokat megh olvastam, ahoz való jedzést Nagjságodk jnclusive elis kültem. Az Vajdane eo Nga felől való Ngd jrasatis látom, két extremum van, egjszersmind fen az dolog-ban Kls Uram, egyfelől az kereszténység, mellynek serelme nélkül aligh lehet aszszonyállatot illjen orankent varandos állapattjába be nem fogadni, más felől az hatals nemzetnek felelme, ha kezében kezdi kerni. Valamit ad az Ur In, it kevesed magáual 's igen titkon Ien helyt adatnék nekj, sok cseledgyeit boczátana el, jovait eő dolga volna hova tenni. Az én teczésem Kgls Uram ez, mindazaltal alljon az Nsgd kgls dispositioja, consulallj'on Ngd más böczülletes hívejtis rolla, 's ha ez fog teczeni, titkon éjjel Zerneszről Pojana Marul felé, on-nét Fogarasba mehetne az Vajdáné, ott js az várba fel fele lehetne három negy házan, 's állaná nemet az külső aítot, senki oda ne jár-na, Georgj Deák Uram tudna erről dispositiot tenni. Nem tudgya senki mit ér, megjs kell halni embernek; de az mint felljebbjs iram, Ngod consulallja töb beczülletes hiveitjs, nem árt. Ajanlom ezek utanna Ngdot Innek gond-viselése alá. Ex Kis Bún, 21. Novembr. 1664.

Nagyságodk legh kisseb hive

Bethlen János, m. pr.

XVIII.

Gróf Bethlen azzal tetéze erántam megbecsülhetetlen kegyeit, hogy előre tudatá itt léte-met az Enyedi Collegium' Professoraival, sőt Enyedre maga bekísért, 's itt gondja volt, hogy a' mi méltó vala láttatni, meglássam.

Enyednek fekvése sokat hasonlítana a' mi Ujhelyünkéhez, ha sokkal tetősebbek volnának hegyei, 's tére kelet felé tágasabb, annak tudniillik, a' ki itt Gáldtő és Tövis, amott Patak felől jó belé. Collégium és Professorok' lakásai egész hosszú úczát foglalnak el a' város' éjszaki szélében a' szőlőkertek' lábaikig. A' Togátusok' lakásai, az Auditóriumok, a' Bibliothéca, irtóztató. De el lesz törölve a' szenny; az új Collégium' alapköve 1827. van letéve, 's a' Múzak kétszáz esztendő, földbe sippadt szurdékjaikból díszes lakba költöznek.

Az iskola ide Fejervárról jött; ottan az Unitáriusoké volt, hihetőleg számokra János-Zsigmond által építve. Birtokába 1580. a' Reformátusok következtek. Bethlen Gabor újjá teremtette, 's megajándékozta Décse, Miriszló, Felenyed, Murzsína, Orbó, Henningfalva egész helységekkel, 's elnevezé Fejervári Bethlenianum Collégiumnak, mint a' Német-orzági Fejedelmek a' magok iskoláikat a' magok' neveikről. Tanító-székeikbe nevezetes férfiakat híva be, mint Opitz, a' németeknek akkor első költőjük, 's Alstéd, és Biesterfeld. De az iskolát gazdag Bibliothecájával 's a' várossal felégeték II. Rákóczy Györgyöt úzó Tatárok,

's tanítók és tanulók elszéledtenek. — Cancellarius Bethlen János őket 1663. Kolozsvárról a' maga Apafija által visszahívata, 's az iskola' igazi újabb státora Pápai-Páriz Ferencz vala, a' Lexicographus.

Rendes Professora Enyednek hét vagy on, 's tanulóinak száma az ezret meg nem haladja. Tógás és tógatlan ifju, a' legfelsőbb osztályokban, mintegy kétszáz; kevesebb mint Debreczennek, mint Pataknak.

Könyveinek száma mintegy nyolczezer volt. A' nagyon előregedett Prof. Benkő Ferencz ezer forint tőkepénzt hagyta az iskolának, hogy az egy tőkepénz' kezdete legyen mellynek kamatain évenként az akkor legújabb philosophiai munkákat megszerezthessék. Úgy tetszik, Philosophiát tanító embertől, bár öreg és igen elgyengült embertől, egyebet várni nem lehet, mint a' mit itt tevé; és még is csudáltam azt, mert némelly Philosophus nem a' Philosophiát szeretné boldogítva látni, hanem a' maga Philosophiáját.

A' Bibliothéca Bod Péternek három munkáját tartja itt nagy becsben, 's nyomtatlanul mindenikét: 1. Historia Literaria Hungariae, III. Köt. 2. Antiquitates Hungaricae; 3. Magyar Ecclesiák' Történetei, — és mind azt, a' mit Benkő Józseftől nyomtatott és nyomtatatlan könyvekben vevé. Illyen az a' folio Kötet, mellyben az első Teleki Mihály' levelei és az ő hozzá írottak állanak. Erdélynek speciális Geographiáját Consil. Kenderesi engedé végig forgatnom; azt némellyek közre akarák ereszteni, de a' szándék nem ére teljesülést. Most viszont Transilvaniájának újra kiadását hirdeté ki a' Kolozsvári Typographia; de az is elma-

rada. Én minden munkáji közt, melyeket ismerek, ennek adom az elsőséget; de a' könyv nem kevés igazítást, bővítést, kihagyást kívánna; Benkő sok haszontalant, bugyogót, ingót, hamisat, csonkát ad a' hasznos és való mellett.

A' Báróczi' hagyománya latin és francia Classicusokból áll, és theosophiára tartozó nyomtatott és írott munkákból. A' Kórháznak tízezer forintot, 's a' Collégiumnak, könyvein kívül, Fuchs által olajban festett képét is. De ez neki nem hív képe, mint mind azok a' melyeket Olvasoink eddig ismerhettek.

A' Bibliotheca Báró Bánffy Farkas Erdélyi Kincstartó 's Szent-István Középkeresztése, 's Gróf Bethlen Gergely Kormányszéki Tanácsnok Fő-Curátoraitól is nagybecsü ajándékokat veve: az elsőbbtől az 1462. pergamenre írt Magyar Chronicont, melyből Thuróczi szóról szóra vevé által az elsőbb Fejezeteket, 's magának Bánffynak tulajdon kezével írt Autobiographiáját, 's Hollandiában írogatott iskolai Köteteit; Bethlentől egy gazdag Ásványgyűjteményt.

(Folytatása következik.)

2.

L Ü N K E Ü S Z.

A' hosszú üdőnek irigy foga, nem csak a' festésnek, és faragásnak számos remekeitől fosztott meg bennünket; hanem, a' mi még annális sokkal fájdalmasabb; számtalan becses írásokat-is elemésztett; sőt némelly tudós nemzeteknek, minden iparkodásait is, kiragadta a' maradék kezéből. Ezeken tehát, a' mennyiben lehet, fordítani, a' legszentebb szándék.

Én tehát, attól élesztetvén, ilyen gondolatokra jutottam. Mivel a' Pompejopoliszban, és védékén, tanáltató írásokat, a' rajtok, darab üdeig, forrón fekvő tűzmoslék, haszonvehetetlenekké rontotta: és mivel, a' mi másutt tanáltatik, e'féle, az Olaszföldön, az a' későbbi, tudatlan korban, lett a' természetnek mártalékjává; és így, semmi, igen nagy segítséget attól várni nem lehet; tehát, a' szememet, más tájakra vetettem. Nevezetesen, magokra vonták figyelmetességemet, azon Kis-Ázsiai, tizenkét fényes városok; mellyek Tiberiusz üdét, és így, a' homályos vadságnak kezdete előtt, jobbra elsüllyedtek: mellyeknek a' fekvések bizonyos eléggé; és a' mellyeket megásni, még nem jutott senkinek eszéágába sem. Azokban, nem csak a' szép mesterségeknek remekeit kaphatnámeg a' mostani világ; hanem az írásokatis tökéletes állapotjokban tanálván; mivel azokat semmi tűzmoslék nem

tette haszonvehetetlenné; a' tűzokadó hegyeknek, káros szomszédságától, tiszta lévén Kis-Ázsia. A' víztől sem lehet pedig azokat féltetni; mivel a' Pompejopoliszban tanáltató jegyzéseket-is, csupán a' tűzmoslék ragadtaki a' mostaniak kezéből: a' víz semmi hátramaradásra nem vala, vagy csekélyre. Sőt, a' még annál-is tudósabb üdöben-is, midőn Thera, és Therásia között, új sziget tolakodék fel a' tengeri habokból, néhány városok bocsátkoztak alá a' mélységbe, Azsiában, és mindenestől. Hátha, még azoknak-is nyomokba lehetne akadni?

Az egy; de lehet, és még sokkal nagyobb számmal várni, Egüptoszi régiségeket-is, és pedig írásokat-is: melly, főképpen a' történetre nézve még sokkal óhajtottabb tanulmány. Már pedig csallhatatlanúl lehet: én azokra reáigazítom, az azokban gyönyörűséget tanulókat, és álmélkodom rajta, mi okon nem látta ezeket, még eddig által a' világ.

Hiszem a' kellemetes Herodotosz, az Eüterpében, világos szavakkal említ, földön alól való szobákat azon püramisz alatt, melly a' Cheopszénak tartatik: sőt csatornáit, mellyen az alá a' Neiloszból, víz szakad; sőt említ valami földön alól lévő utat-is, melly a' labürinthoszhoz ragasztot püramiszba vezet: és a' mi még azoknál-is sokkal több, a' labürinthosznak ezerötszázra menő, földön alól lévő, titkos rejtekei-is, mellyekbe Herodotosznak-is megtagadtatott a' bemenetel; és a' mellyekben nyugsznak, több más látatlan ritkaságokon kívül, Egüptosznak azon tizenkét Királyjai, kik azon, az emberi kéznek, minden épületbéli munzái között, legropantabbat rakatták; éppen úgy vagynak, a' hogy azoknak ajtaját, valami ezer és ötszáz esztendő előtt, az Egüptoszi Papság betette. Mostan egygyik püramisznak sincsen, a' földön alól lévő, rejteke kinyilva; nem-is említi, sem valami hagyomány, sem

elő ember, sem író semmiféle, annak valaha tátva, nyitva álltát: sértetlen tehát a' rejteke mindeniknek; úgy a' labürinthosz-is. Ez ám a' valami! Hogy nem jutott még senkinek eszébe, azon csudálatos épületet megnyitni! hiszem, a' hasonlóképpen ezerötszáz felső szobáiból, még valami száz megvagyon, sőt még ötven-is felől rajta; tudatik tehát, hol fekvék a' labürinthosz! E' megfoghatatlan dolog; hány ezer sem olvasta ezeket? Csudálatos emberek lehetnek azok! a' kiket, ezeket olvasván-is, még-is semmi ész nem ütött. De, a' többi Egüptoszi, Núbiai, és Indiai püramiszokbanis, jobbára tanáltatnak, bizonyosan, a' földön alólis, alkalmatosságok; mellyekből, mennyi festések, faragmányok, régiségek, írások fognak kikerülni, könnyű elgondolni. És ám-bár nincsen-is minden püramisz felkészítve, földön alól való, alkalmatossággal; de vagynak mindeniknek, a' felső részében, számos, és a' bajdani Egüptoszi hitnek csökkenése olta, látatlan rejtekek: mellyekbe csak földönalól való utak vezetnek; és a' mellyek közzül, bizonyosan, egy sem áll üressen. Hátha még a' többi elnyeletett; és feldúlatott városokat-is megássuk; és el nem mellőzzük, gondátlanul, a' száz kapujú, Thébáknak, Memphisznek, Sidonnak, Türosznak, Babülonnak, Kárhágónak, Palmürának omladékait-is? Ekképpen Egüptosznak, és Görög-országának, sőt a' régi Indianak és a' tellyességgel homályos néhai Nubiának-is, minden tudós foglalatossága napvilágra jön bizonyosan, és több ezeresztendő sűrjából, új, és hosszabb életre feltámad. Mennyi haszon! melly boldog nyereség! micsoda váratlan megvilágosodása minden tudományoknak! főképpen a' hajdani történetnek; melly ezután, magához sem fog hasonlítani.

Miképpen kellessék pedig, a' püramiszoknak titkosabb rejtekeibe behatni? megmutatom. Mou-

dom, a' titkosabbakba, mivel már mai napon, egy sem tanálkozik olyan; azon Egüptoszi püramiszok között, mellyek az építő kezeiktől, valami tekintetesebb magasságot kaptak, mellynek közepe táján lévő, és a' rakató Királyoknak, és házok népének szunnyadozó tetemeit, magában rejtegető, csekélytanuságú szobáit, fel ne kutatta, és ki ne tolvajkodta volna, a' nemtelen haszonkeresés. Hanem a' legtitkosabbakat, legtanuságosabbakat értem; mellyekkel még senki ingyen sem, álmodozott. Így lehet tehát bejutni azokba. Leges legelébb, azon püramiszban, mellyben világos szavakkal állít lenni, földön alólvaló alkalmatosságokat, a' történetnek kétségbehozhatatlan szava: be kell törni, akármellyik, nyitvalévő szobának az alját; és azonnal leé' kereső, az alsó, vég nélkül tanuságosabb alkalmatosságokba. Így kell tenni a' többivel-is az után, és magával, a' még sokkal bámúlásraméltóbb labürinthoszszal-is. Ott-is, akármellyik felmaradott szobának, vagy szobahellynek, be kell az alját rontatni darab helylen; és azonnal lejut a' néző az alsó rejtekekbe; és szeme előtt fognak állani azok: mellyeknek szemlélése után, elannyira esdeklelt heában, a' tisztos Herodotosz. Hanem ez, valami kevéssel több munkát fog adni; mivel abban, minden, bár melly tágas szobának-is, egygyetlenegy termésköből áll a' fedele: melly, élek avval a' gyanúval, vastag lesz. Arra jó tanúm vagyon, úgy gondolom neve Sztrabó; ki a' felső szobáit, szája táva, be-is álmélkodta. De csak azokat, mellyek a' földön felől tanáltattak; mivel az alsóbb rejtekeknek ajtaira, minden idegen vizsgaság előtt lakatot vete, az Egüptoszi Papságnak titoktartó, sanyarú bölcsessége. De bemehet a' kívánczó, más úton-is, a' püramiszokba, ha több költéssel fog-is járni. Mivel, talám mindenikbe vezet valami földön alólmenő út; tehát környöskö-

rül kell ásatni mindeniket; valahol csak reá tanál, a' régiségszerető sem, a' bejárásra. Már pedig, ha azon alsó rejtekekbe lejut a' vizsgálódó; ott, kétségen kívül, elég kincset tanál, a' többi fürkészéseknek végrehajtására. Itt kell kezdeni a' dolgot, nem a' Görög világnak omladékain.

Ezekre kívántam, figyelmetessé tenni, a' tudományoknak minden kedvellőit, nem külömben azon a' községnél magossabb lelkeketis; kik a' szép mesterségeknek elbájoló remekeiben tanálnak nemes gyönyörűséget: én ezen ásásoktól, véghetetlen az, a' mit várok; és bizonyosan, megfogják azokat orvosolni, főképpen mivel az Egüptoszi rejtekekben, Görög írásokis említetnek a' régi írók által; csak nem egészen, azon sebeket, mellyeket a' tudományokon, és szép mesterségeken, a' tudatlan szilaj kor ejtett.

ORMÓS JÓZSEF.

3.

Levél T. Ormós József Úrhoz,

a' F. M. Orsz. Minervában közlött Ariadne eránt.

Megpillantván a' mélytitkú czímet azt gondoltam: Kegyed valami mythus-darabot akart fordításban közleni a' magyar Publicummal. E' hiszemben maradtam vezérszavainak olvasásánál is. De a' mint az első lap' alsó rendjeit fejtegetém — fejtegetém mondom; mert hogy azokat a' bévezetéshez hason-

lőknak találjam, fejtegetéshez kelle folyamodnom — világosan kitűnék Kegyed' czélja, szándéka az emlitettem töredékében.

„Mindenkinek szabad itélni a' nyelv' dolgaiban, minden illyes ítélet egyedülcsak annyit nyom, a' mennyit az ítélő' szempontja, 's ez ismét annyit, a' mennyit az ítélőnek értelmi sphaerája a' megítéltendő tárgyhoz.” — *) Ezt szükségkép' előre kellett bocsátanom, mielőtt Kegyed-szempontjainak a' szószaporítás mesterségében taglalatjához fogjak. Nem felfuvalkodott nyegleség állittatá-fel vélem e' mondalékot, hogy csupáncsak Kegyed' ellen használjam fegyverül: ellenem is legyen az fegyver. Csalhatlannak magát állítani nagy gyöngeség, 's a' világító rés eleibe úgy állani akarni, hogy másra ne hathasson a' fénysugár: hiú kívánság 's gyümölcstelen igyekezet. Mennél inkább kitisztúl földi porából az elme; annál szerényebb az vitályban, 's türedékenyb a' vizsályos pártok' meghalgatásában. Látjuk, hogy a' világbámulta Carthesius és Newton felfedezetinek elég ostromlói akadtak, hogy Kant' Philosophiáját, Pestalozzi nevelésmódját sokan rostálgaták 's feszegeték: mindazáltal ki vegye azt közülök — ha élnének is mind ezek — rossz néven, hogy így történt a' dolog? Régi 's igaz közmondás az: 'több szem többet lát, és gyöngeség azt vitatni, hogy a' sok szem között csak egy láthat jól, a' többi mind vak.

Ebből talán megláthatja Kegyed': a' beleszólásra nekem is van igazságom 's jussom, és megvallom, hogy sem az érdemes Szerkőzet' figyeltetése — mert minekelőtte ezt láttam volna, elhatározám magamat a' felelésre — sem Kegyed' nyelvtudományi töredéke — a' melly csak néhány homá-

*) Helmeccy Mih.

lyos példára terjed-ki — hanem egyedül a' benne foglalt méltatlan 's alaptalan megtámadások birtak arra, hogy bele avatkozzak, jöllehet Kegyed szájbedugással fenyegetődzik parancsosztó székében. Azomban hogy sokkal könnyebb valamit kimondani, mint cselekedet által létele hozni, lássa 's tapasztalja Kegyed tulajdon példájából.

Főeránnya Kegyed-írásának a' szószármaztatás' büszke leple alá burkozott alaptalan olcsárlat, egyik azok közül, melyekből a' honi literatura' gyógyházában már régóta tartarus emeticus készül. —

Ha valami törvényt — legyen az a' Kormány' művészet' vagy tudomány' körében — szerzeni akarok; legelső tulajdona legyen annak a' világosság, azután az értelmesség mindenesség — hogy, a' miért állíttatott az fel, azon tárgyat belőle ki- 's reá ismét vissza-hozni lehessen. Ezen tulajdonságok tészik tökéletessé a' szabott törvényt.

Milly' sete törvény lenne ez: *Minden, a' mi nem kör, négyszeg.* Quasi vero! nem lehet hat, hét, nyólcz 's több-szeg? nem lehet tojásdad, hengerded? De az emilly általányos törvények' támasztásában felette nagy vigyázat, elő- 's balítéletektől ment lélek megkivántatik. Mit mondanánk majd akkor, ha az előhoztam matézisi törvényt valaki így vitatná, 's ez által kívánná csálhatlanságát bébizonyítani: A' hol hat 's több szeglet van ott vagyon négy is; a' tojásdad vagy hengerded figurát ugyanazon vonal formálja, mely a' tökéletes kört, csakhogy egykevéssé más módosítással: tehát —? Nem-de ő azt állitná, hogy lehetlen itt gáncsot találni, és hogy annál biztosb lehessen véleményjében, sanctiót is ragasztana törvényéhez?

Új rendszer- vagy is törvénynek hozhatását én nagyon lehetségesnek tartom, hanem azt megkívánom, hogy az mindenkép' eleget tegyen mind a'

tárgynak, miről szóll, mind azok' várákozásának, kikhez intéztetik. A' tárgynak eleget teszen, ha azt kimerítőleg, világosan, 's tiszta okfőkből adjaelő. Mások-várákozásának eleget teszen, ha a' természet', okosság', 's illés' közönséges törvényeivel nem ellenkezik, ha ujságával szinte meglepi olvasójit, vagy halgatójit.

Megvallom, hogy a' Kegyed' Ariadnéja' első sorait többszöri olvasás után sem érthettem-meg, de meglehet, hogy valami helyes ok kimenthetné ügyetlenségem'. Eleinte azt hittem, hogy Kegyed már ez előtt valahol valami törvényt megállapított, de eléggé vagy bé nem bizonyította, vagy ha ez meg is történt, némelly könyvbírák most is hiányt lelnek benne: azért újlag *feltett dolog* Kegyednél' *megbizonyítani nem csak a' hozott törvénynek mindenkor csálhatatlan és tökéletes voltát; hanem 's a' t. és végre arra is akadok, hogy valami új törvénynek behozása is Kegyed' ohajtása. Hanem — mint csalatkozik az ember hirtelenkedésében! — ismét ezen új törvény a' beszéd gazdagításnak lábára semmi béklyókat sem vetvén is — hatalmasan!! — a' már adott törvénynek — hol 's mikor? — nem csak nagyobb erősséget ajándékoz; hanem annak csálhatatlan voltát is — erről már ez imént is volt említés? — világosságra hozza; nem különben, némelly ide tartozó észrevételeket is kívánságom közzé szórni ezen értekezésnek. — Millyen homály! mint a' Pythia' jövőndölése! Ez mindazáltal sokat ígér, 's annál fényesb az érdem, ha végrehajtja; végrehajtania pedig okvetetlen kell: mert különben a' felállított törvény csálhatlansága bé nem bizonyodik.*

Kegyed' új törvénye, ha nem csalatkozom, ez — kár, hogy igen hosszú jó lett volna azt §-okra osztani: — *A' szószármaztatásban vigyá-*

*zattal kelletik (!) lenni a' dolgoknak belső rokonságára — talán ez e' szótól rokka származik? — is; és csupán csak az olyan szavakat lehet a' példa — melyik példa? — után származtatni: melyek hozzá — mihez? példa-vagy rokonsághoz? vagy tán más alkalommal fejté-meg ezt Kegyed, mire most olly bizalmasan hivatkozik? *) — belső, az az: értelembéli vérséggel is tapasztaltatnak viseltetni. Nem ohajtásom az egész törvényt felelemzeni; mivel mennél beljebb ereszkedem a' beszéde' tömkelegébe: annál inkább eltévesztem annak értelmét, 's majd végre Daedalusként kellene szabadulást keresnem. Megelégszem azzal, a' mit rendes figyelem által felfoghattam belőle, 's a' szerint közlendem jegyzeteimet.*

Legelőbb szándékom Kegyednek egész illendőséggel azt tudtára adni, hogy a' felállított törvénye nem tökéletes, nem világos, nem új, és nem közönséges:

Nem tökéletes; — Akkor tökéletes a' dolog, ha mindene meg van, a' mi léti czéljához megkívántatik; 's így tökéletes a' törvény, ha az egész tárgyat, vagy annak némelly részét olly igazán 's tisztán adja-elő, hogy a' ki csak a' szavak' értelmét képes felfogni, legott megértse a' törvényhozó' kívánságát, 's tettel is utánozhatja. Nincsen itt szó a' honi, katonai, papi, vagy más néven nevezendő törvényekről, hanem bizonyos rendszerrendszabás- vagy reguláról, melynek voltakép'

*) Midőn levelemet tisztázám, eszembe juta, mintha tavaly láttam volna Kegyed Philoxenosza' hirdetését, de még eddig a' munka nem akadhata kezembe, alkalmasint ebben foglaltatik a' „hoztam törvény.” Sajnálom, hogy nem birhatom az említett munkát.

tudományos dolgokban van haszna 's ereje. Szoros értelemben a' törvény csak azon felsőségi rendelés, minek áthágása meghatározott fenytéket von maga után. A' művészet' rendszerében emilly fenyték nem terhelheti a' vétkes lépést, kivévén, hogy annak cselekvője sokszor nevetségül, néha boszszuságul szolgál a' józanabb félnek. E' szót *törvény* különösen csak azért tartom-meg levelemben, hogy Kegyednek szende türelmemet megmutassam, 's irásom az érthetőségből annál többet nyerjen az által. Ez uttal engedelmet is kérek Kegyedtől, ha valahol tollhibából másért elcserélném ezt a' szót, vagy ha valamit méltó unalmára kétszer megemlítenék.

Kegyed' törvénye, a' mint mondám, nem tökéletes; mert az szerint, 's az után ugyan senki sem alkot egy új szót is, ha szerencsére az utánnavetett példa, mint valami bolygó-fény egy kis gyöngye világot nem villanna ködös-egészen sötétnek még sem mondhatom — éjjébe. — Miben áll a' dolgok' belső rokonsága? Ha ezt közönséges szempontból tekintjük, úgy valóban nem lessz olly szó, mellynek legalább csak annyi rokonsága a' másikkhoz nem lenne, mint tűznek van a' jéghez. Mivel kétségkívül minden teremtetett lény legalább a' létesülete', vagy enyészete' pontján összszejön, a' hol előáll a' világoknak, 's minden alkotmánynak anyja, a' természet. E' szerint tehát a' dolgok' rokonsága a' szószármaztatásra nézve nem lévén eléggé kipéczezve: mindegy akárhonnan állítsak én elő valami rokonságot, tüstént lehet igazatom új szót faragni — ha egyébiránt a' többi szükséges készüléteim meg vannak ehez. Elosztja ugyan Kegyed a' megkívántató atyafiságot külsőre is belsőre is — ámbár a' törvény' elején csak a' *belső*t említette, meglehet, ez későbbben elégtelennek tapasztaltatott a' szavak annyi

új ezredeinek öszszeseregítésére. Már úgy csak-
ugyan közönséges törvény ám ez, sőt minden ily-
nemű törvényeknek essentiája. Lehet-e valamit szé-
lesbre osztani, mint a' külső és belső atyafiságra?
A' mi külsőkép' nem hasonlít máshoz, hasonlíthat
az belsőképen; a' mellett számtalan módosításai le-
hetnek eme rokonságoknak, 's e' szerint valóban
könnyen elhihetni, hogy Kegyed negyvenezer töké-
letes új szóval győzné bővíteni a' Magyar (magyar)
ajakot. De — tessék megbocsátani — mind a' mel-
lett még is csak azt mondom, 's a' mellett mara-
dok, a' mit ez imént mondtam. — Horáczi levelét
de arte Poëtica Kegyed is jól ösmeri, 's annak ok-
tatásaiból tudja, milly nehéz a' közép-pontot valami
tudományos munkában megtalálni. Kegyed' törvé-
nye szinte így járt: a' helyett hogy középen, 's
azon a' helyen, mellyre készüle, maradt volna,
magasra szállott, 's következőleg — tökéletlen.

Nem világos; — Nehogy hosszszas, és így
unalmas is legyen levelem: világosnak egyedül azon
érteményjét iktatom ide, mellyre a' felvett tárgyhöz
legnagyobb szükségünk vagyon. Világosnak neve-
zem azt a' tárgyat, mellynek természete olly sor-
ban terjesztetik-elő, a' mint annak az olvasó' vagy
hallgató' eszébe omlania kell, és egyszer'smind oly
kitételrel, melly a' megfogásra legalkalmasb, az az:
legkönnyebb. Ezen tulajdonság ugyan már a' tö-
kéletesség' határában foglaltatik, de minthogy ez oly
tetemesen mindenemű előadásban megkívántatik:
jónak láttam annak elkülönözését amattól. — Hogy
Kegyednek szóban-forgó rendszabása nem világos
onnan kitetszik, mivel az szerint azon módon, mint
Kegyed gondolá, senki sem csinál új szót, legalább
nem huszezeret, és ha csinál is, nem lenne kö-
szönet benne. Igen jól tudom, hogy a' szógyártást
nem mindenki' órára bízták, 's így elég, ha egye-

dül Kegyedre kedvezőleg mosolygand a' szómív' anyyala. Hanem ha valamit közlünk: legyen-meg annak minden tulajdonsága, mi által az szívbe, 's lélekbe befolyhasson. Ne függeszszük egy mellékes, 's tán épen kellemetlen gondolatra egész figyelmünket, 's a' miatt a' hasznosbra kevés maradjon.

Régi 's már egészen kopott panasz az, hogy sok a' szófaragó. Hadd faragjon kiki kedvére, miattam; azért én csak azt választom, 's azt választandja más is, a' mi az ítéletünk' mérlegén megmarad. Nem kell azon aggódni, hogy sok szó van nyelvünkben, holott még sokkal több tárgy van a' természetben, mellynek nálunk nem juta még képjel. Ennek következtetésében megvallom magamnak is kedvem lenne e' sík mezőn — ha valamitől nem tartanék — megpróbálkozni, 's nagyon sajnálom, hogy Kegyed új törvénye semmi biztos utasítást nem ad vágyam' tellyesíthetésére. Vegyük-fel: — már én kikerestem a' dolgok' külső vagy belső rokonságát, mikép' induljak már most tovább? p. o. hó, és eső között ki nem látja a' legnagyobb külső 's belső vérséget? Az eső hűll, a' hó is; az eső vízből áll: a' hó is. Mi az esőnek a' gyökere? az esőzés vagy esés; hát a' hónak? a' havazás. Hát az esőzés micsoda? természetes tulajdonság; hát a' havazás micsoda? az is természetes tulajdonság. Most már hozzá állok az esztergályhoz, 's ime hevenyen kanyarítok két új szót: esödékeny, vagy lágyítva esékeny; és havadékony, vagy lágyítva havékony. Már ebben vallyon micsoda szem fedezné-fel valami nemét a' fogyatkozásnak? Én legalább az adott törvény után indultam; jó szavak is azok, a' kinek tetszenek. Hanem azt kérdezem most Kegyedtől: I. Minden ígének (mert *terméketlen* és *növéketlen* hibátalan í g é k — sic! —) -tékeny, -dékeny, -ékeny, és -dékony végezetekkel kell formálódnia,

's nincs e ezek közt valami különbség? II. Egyenlő e a' -atlan, és -talan, -etlen és -telen végezet is? azután III. -ány -ény -ag, -eg, -ba -pe, -za, -ás -és -ály, -ély, -al, -el, -ék mind egyforma természetű ragasztékok?

Addig is, míg Kegyed ezen kérdéseimet feloldaná — ámbár kötelessége lett volna az állított törvénye' csalhatatlanságának megmutatása mellett azokat megfejtetni, hogy előadása világosságot nyerjen — kijelentem röviden e' tárgybani véleményemet.

Az I. Kérdést önként elmellőzöm; annak felhüvelyezése a' többiből következik, sokkal is ösméretesb módja a' szóformálásnak a' benne foglalt ragasztékok által, hogysem azon tovább felakadjak.

A' II-dikra ez az észrevételem: — A' ki szószármaztatási pályán dicsőséget keres, szükséges: hogy a' külömbféle nyelvek' ösméretin kívül ön ügyessége, finom sejtése, 's minden heves indulatoskodástól szabad lelke legyen. Hogy azt a' nyelvet, mellyet új szókkal bővíteni szándékozik, alaposan tudnia, 's annak minden titkait kifürkésznie is kell; önként következik. Ennél fogva a' külömbféle szokott 's elavult gyökök', szóvégzetek, és változatok' természetét úgy kell ösmernie, mint a' gyapjú-áros ügyes tapintás által tudja-meg az alkus árúnak finomságát. — Én arról nem tehetek, hogy ezen végzeteket -atlan, és -talan, -etlen és -telen egyformáknak nem tarthatom, 's egymással fel nem zavarhatom. De Kegyed ne úgy értse eme' felzavarást, mintha azon szavaknál, mellyekben a, o, u, a' vezérbetű, az -etlen és -telen ragasztékot valaki által tétetni képnélnek, és viszont. Én itt másnemű felcserélést, 's az által eredhető zavart értek, hogy t. i. nem mind egy ugyanazon gyöklöz -atlan vagy -talan -etlen vagy -telen végzetet tenni az értelmes-

ségre nézve. Nálam e' külömbség vagyon ezek közt, hogy -talan és -telen ragaszték egészen ellenkező értelmet állit-elő azon névből, mellyhez ragasztatik annyira, hogy abban az előbbeni egyyeskori értelméből 's természetéből semmi sem marad meg; -atlan pedig és -etlen ragasztékok ellenkező értelemre fordítják ugyan a' gyökszót, hanem még is valamit hagynak rajta az előbbeni állapotjából, az az: hogy a' dolognak az úgynevezett subjectuma megmarad — a' mi az előbbi végzetek által megsemmisítettik — csak az objectuma 's körülete változik. Talán nevetséges lesz Kegyed előtt az efféle szórszálhasogatás, de — ha csakugyan igazi ösztöne 's idomzatja van a' szószaporításhoz — velős megvizsgálás után szükségesnek fogja látni észrevételemet terhes foglalatosságához. Szükséges ez arra is, hogy praecisio, finomság, 's rövidség nevedekjen ez által nyelvünkben. Vegye, kérem, vizsgálóra Kegyed e' szavakat: világatlan, 's világtalan; teremetlen 's teremtelen; éketlen 's éktelen; kegyetlen 's kegytelen; járatlan, 's jártalan; szemtelen és szemetlen 's a' t. — és ő szintén valja-meg nem talál e köztök külömbséget? —

III. Altal-megyek az utolsó kérdésemre. A' feleletem erre hosszabb lesz, minthogy maga a' kérdés többfelé ágazik. — Csudálkozva, vagy épen boszszankodva, mint hajdan Cicero in Catilinam tudakozódik Kegyed: vallyon a' hivatlan szó-faragóknak gíz gázza tudja e okát adni minden ujdonsült szavának? 's a' t. Itten előleg azt jegyzem meg: Kegyed igen jól tette, hogy az érintett szó-faragókat névszerint elő nem citálta töredéke' sorai-ban; úgy valóban Kegyednek is köztök kellett vala állania. Meg ne ütközzön Kegyed ezen kitételemen. Öszinteség a' megállapodott Karakternek első tulajdona! Vallyon ki vagyon meghíva különösen a'

szófaragásra, és ha illyförmá meghívás történik is: nemde az egész országra — valamint ezt a' tudós Academiának, az egész haza képviselőjének a' tudományos tárgyakhan, a' készítendő új Szótár eránti kijelentett szándékából nyilván láthatni. Kicsoda tehát a' hivatlan, 's ki viszont a' hivatalos? és így gízgaz kinekkinek a' cselekedete, ki a' szófaragás' korongjához merészkedik nyúlui. Nagyérdemű, 's mélytudományú férfiak kezdék e' parlagot művelni a' külföldön. Erről olvashat Kegyed Helmeccy M. Kalauz értekezésében, melly találtatik Berzsényi Dániel' versei előtt. — Buzgó tisztelet ömlik-el egész Valómon, 's dicső Jövendőnek arany alakjai tűnnek olykor elmémbe, midőn azon nagy szerencséről gondolkodom, melly e' részben — t. i. honi literaturánk gazdagításában — számunkra is juta. Születtek nekünk is néhány oly magas elmék, oly jeles, 's az egész Nemzet' háláját megérdemlett hősök, kiknek mink — olyanok mint Kegyed, meg én — nem vagyunk méltók; hogy — szentírásként — saruszijjaikat feloldjuk. Szent borzalom fut-el végig testemen, 's egy forró háláérzet tolong melyembe, midőn fennséges tetteiket emlegetni hal-lom, vagy talpra-esett műveiket szívilletve olvashatom. Kegyed is meg fogja talán üdövel bánni, hogy a' szósokasítók körül oly keskeny kört, 's azt is oly feketét tudott vonni, nem értvén az érdemet a' híjánytól megválasztani. „Igen — itt azt fogja Kegyed mondani — ne vegye magára, a' ki nem olyan.” Igazság! — de ugyan — könyörgöm — találkozik e' oly ember, a' ki önként megösmerné gáncsait? Kegyed bár mondja „hibázásomat megösmerni szokásom” de még sem szeretné dolgozásait mások által igaznak kurholtatni. *) Azután 'a' ki valamit

*) Nec enim tam grave hominibus ingenuis verberari, quamquam et hoc grave, quam per contumeliam verberari.

Demosth.

közre bocsát, nemde legjobb szándékkal cselekszi azt, gondolván az által szinte használhatni a' Közjónak. Elölép osztán egy ügyesb kéz, 's az ő állításait hibásoknak találja: vallyon ebben az esetben megérdemli-e az elsőbbik a' megtámadást? A' természet' törvénye parancsolja, hogy mindenkiről jól vélekedjünk, 's becsületét megne tagadjuk, míg az ellenkező nincs eléggé felőle megbizonyítva; mennyivel inkább kell ezt szemünk előtt tartani a' csupán böcsvágyu dolgozatok' megítélésében. Jóllehet Kegyed csak a' szavak' gízgazzát mondja töredékében; mindazáltal lehetlen ezt nem azok' szerzőjire érteni; mivel tettekből ösmertetnek-meg az emberek. Kinek millyen a' tette, olyan maga is, 's következőleg a' kinek cselekedetül gízgaz tulajdonítottatik, ennek cselekvője is olyannak az az: gízgaznak tartatik. Kijelenté Kegyed ebbéli ítéletét másutt is, hol vakondok seregnek nevezi a' hivatlan szófaragókat, 's nagy-hatalmasan másnak — tán épen szolgáljának — kezébe adja őket, hogy véröket vegye. Más helyen megint emberkének csufolja őket, és szüzesség-utálóknak; pedig Kegyed is az, mihelyt a' szósokasításról értekezik. Szüz, 's a' mellett szódús pallérozott nyelv kész kontraszt az Értelmes előtt. — Ne mondja aztán Kegyed, hogy én azért taréjoskodom ennyire, mivel beszédének marczona fulánkja talán az elevenig ért. Korántsem! mások becsülete szintoly szent előtttem, mint a' tulajdon magamé, én meg nem is dicsekedhetek azzal, hogy valaha új szót faragtaim volna. Szükséges, és minden tekintetben hasznos a' hibákat felfedezni, 's a' mint legjobban lehet megjobbitani; de az gyöngéd óva-bánással történjék, hogy czélt' érhessünk vele. — De térjünk vissza a' kijelelt útra.

a) Kegyed előtt az -ány -ény szóképző végzetek oly valami, minek okát nem tudja senki adni, 's azért azoknak felcserélését más végzetekkel felette közömbösnek tartja. Kegyed e' szerint még eddig magyar nyelvtudományt vagy nem olvasott, vagy annak még lételet is lehetlennék tartja, és egyedül tulajdon képzelete után akar indulni a' nyelv' síkjára. Most csak arra a' magyar Grammatikára utasítom Kegyedet, melyet Debreczenben egy Magyar-társaság készített (1795); annak nevezetesen a' 142 lapjától fogva kezdje az olvasást, 's e' részbeli kétsége eloszland. Még fogja ott Kegyed látni a' különbséget. — Csudálkozom, hogy még ezen a' szón: *szerény* is felakad, holott azzal Zrinyitól kezdve minden honi író élt, 's még eddig egynek sem jutott eszébe azt: szereg, szerbe, vagy szerpe — jó hogy nem szerep — korcs-szavaknak változtatni. Hogy *szerény* valamint *komoly* 's t. eff. jó szavak; abban, az én véleményem szerint, ma egy Nyelvmester sem kéteskedik. Jól van! maradjanak-meg a' *szerég*, *példág* 's t. eff. nevek is, — nem árt az — hanem okvetetlen különös meghatározott értelmet lehet, 's kell is nekik tulajdonítani. Így is bővül a' nyelv, 's ez a' bővíthetésének egygyik biztos kutforrása. E' szerint lett: erény, elem, lény 's a' t. Azonban az országos-jó szón soha sem aggódjunk többé: 'miért nem mondták azt így vagy amúgy. Bizonyosan a' *dohány*-nak, *ágyú*-nak is eleinte egynél több neve volt, és most kinek jutna többé eszébe, a' *dohány*-t *dohczá*-nak, az *ágyút* *ágyalom*-nak keresztelni. A' szószaporfónak szükség az ilyenekre ügyelni!

b) Kegyed' értekezéséből azt is látom, hogy az -ás -és szóképző ragasztékok' igazi értelmét sem tudja. Imhol egy kurta felvilágosítás chez! —

Minden dolognál vagy cselekedetnél e' három üdőszak nevezetes: a' cselekvő, annak munkája, 's a' munkájának okozatja, vagy is foganatja. E' három üdőpont egy tárgy körül lévén, a' változását jelentő szavaknak is ugyanazon egy gyökből származniok kell; valamint tehát a' tárgy vagy maga, vagy annak művelése, vagy ennek míve; úgy három atyafiságos kifejezet-is támad, p. o. *szeret*, ez a' tárgy, vagy is a' beszédfe'nek tulajdonsága; ebből lessz *szeretés* a' tárgy' munkája, a' mint az mozgásban vagyon, hogy egy okozatot állítson-elő, melly lessz: *szeretet*, vagy *szerelem*; ez tehát okozatja a' *szeretésnek*. Hogy honi nyelvünkön prae-cise szólhassunk: az efféléket helyesen kell megkülönböztetni. *) Innend a' fű-ösmérés, 's erdő-ösmérés nem az, a' mi fű-ösméret, és erdő-esméret.

c) *Virágály, hegyély*. Kegyed tetemes szépséget ígér ilyenekből a' nyelvnek: megvallom, különöst épen nem látok hennök. Az efféle származtatásokban igen megcsalja Kegyedet az önfelállított törvénye a' bel- 's külső atyafiságok eránt. Mert, ha nem tévedek, Kegyed az említettem rokonságok' nevében a' szavak' értelmének közelebbi vagy távolabbi megegyezését akarja velünk értetni. Hanem -ály -ély -oly végzetek mellett nem lehet ama' állításnak sikere; mivel ezek oly tárgyat jelentenek, melly másból lessz, vagy ahoz tartozik. Nem bánom, módosítsa Kegyed a' hegyes 's virágos vidékre e' kitételemet, de még is kötve-hiszem, hogy utánaózókra találjon kellemtelen szótagokat fiadzó törvényje. Azt is mondja Kegyed, T. Ormós Ur, hogy a' csupán széphangú — elég hogy az! — de törvénytelen *virány*-nak utat kell

*) L. Nyiry Istr. Tudományok' összessége. S. Patak 1829.
I. Köt. 165 — 167 l.

adni. Hogyhogy! ez törvénytelen? Mi lessz már Kegyed előtt törvényes?! Talán jobb lenne a' helyett: *virga*? Ez olasz-végzetű, felette alkalmas szó az énekes rímekbe; és csak ugyan illyforma két szóra van szükségünk, melly a' német *Blume*, és *Blüthe* névszókat fejezze. Már én részemről csak e' mellett maradnék: *Blüthe* legyen *virág* — melly származik e' gyökből *vir* (elevenség, újulás) ág ragasztékkal; *Blume* pedig legyen *virány*, mellynek az előbbenivel egy a' törzsöke, a' természetben is sokban megegyezik a' természetök, egyedül azon különbség találatik köztök — 's ezt a' ragasztékok mutatják — hogy az elsőnek gyümölcs a' következtje, a' másíknak a' szem gyönyörködte-tése utáni elhervadás, elmúlás. — Mivel pedig Kegyed annak végére járt, hogy *virány* nevű helység sehol sincsen hazánkban: én meg azt mondom, hogy hasonló hozzá van ezer is — az az: végezetre nézve; — és itt leginkább ez vétetik — a' mint kell is — tekintetbe. Illyenek: Ibrány, Surány, Murány, Szokány, Szitány, Seredény, Zovány, Volány, Tárkány, Harsány 's a' t. Ellenben én is bizonyossá tehetem Kegyedet, hogy Hegyély nevű falu sincs hazánkban, hanem a' helyett: Hegyes, Hegyesel, Hegyi, Hegyköz 's a' t; azután máskép is tudjuk az illyes tájakat 's terjedséget jelentő szavakat — pedig eredetileg — kitenni; ú. m. Kúnság, Hegység, *) Szilágyság, térség, síkság 's a' t. ide tartozhatnak ezek is: Hegyallya, Kemenesallya 's a' t. Ezek nem jutottak eszébe Kegyednek!

d) Most következik a' *lövél*, *löveték*, vagy is *löték* mint *kötél*, köteték, vagy köték (?) Szomoru képe lenne literaturánknak — az én gyöngé belátásom szerint — ha csak illyen szavakkal telne meg

*) L. ugyanaz. Munk. 2. Köt. 137. l.

téres rakháza. Így minden főszó íge is, más is lehetne, 's vallyon nyerne ẽ az értelmesség ez által valamit? Van elég emily kétértelmű szavunk, minnek azoknak szaporítani számát? Hát *lövet* mint *szünet*; *lövetel* mint *jövetel*, *menetel* nem jó? Ide való *vágot* *) is; csak hogy nem tudom igének veszi ẽ Kegyed vagy magánérthetőnek. A' *könyves* és *leveles* származtatásokat valamint az egész írásmódját is önként elhalgatom; mert nagyon tova terjedhetne különben beszédem. — Ezekből nyilván kitetszik, hogy Kegyed' törvénye nem világos, 's — a' mit előre kellett vala mondanom — tökéletlen. Valamit állítani, 's azt megnyugtatólag fel nem világosítani hasonló $0=0$.

Tovább következik annak megmutatása, hogy Kegyed' törvénye

Nem új; — Kegyed vagy abban helyezi törvényének ujságát: hogy az a' szószármaztatást külső és belső atyafiságok által parancsolja; vagy mivel azt állítja: ugyanazon szónak, ugyanazon gyökértől, ugyanazon végezettel, és ugyanazon értelemben származnia kell; vagy: hogy a' szóképző végzetek bizonyos jelentéssel bírnak — de a' mellyet meg nem határozá Kegyed — 's azért nem szabad azokat minden gyökérhez oda lökni.

Az említettem Debreczeni Grammatikában — hogy hosszas ne legyenek több illyes munkák' említésével — ezeket olvasom: Ha valaki új szót akar formálni, vigyázni kell az egyformaságra, az az: a' származtatásnak arra a' módjára, melly a' szokásban-lévő, és kétség nélkül igaz' magyar szavainkban feltalálattik; úgy hogy három vagy négy esmeretes jó szónak kell lenni olyan formájúnak, a' mellyet akarunk származtatni. De ez az egyformaság — a'

*) L. Nyiry Istv. Tudomány. Őszszes. I. Köt. 166. 1.

mit Kegyed atyafiságnak nevez — nem a' *puszta hangok' egyenlőségében*, hanem a' *dolgoknak, a' szóknek, és a' végezeteknek természetiben, és jelentésében* legyen fundálva. — Nemde itten a' dolgoknak, vagy is inkább a' dolgokat jelentő neveknek mind külső, mind belső atyafisága említettik? következőleg Kegyed semmi *újat* nem hozott-fel a' nyelvmivelés' színére.

Hogy ugyanazon szónak ugyanazon gyökértől 's a' t. származnia kell, ebben sincs egy mákszemnyi újság is. Az a' világgal-együdüő igazság, hogy a' tűzből tűznek, vízből víznek 's a' t. eredni kell. Kicsoda kételkedhetik abban, hogy ezen szónak: *tudomány tud* gyökérből, ama végezettel, 's a' gyökérhez rokon-értelemben származnia kell? 's a' t.

Hogy a' szóképző végezetek bizonyos értelemmel birnak 's a' t. ez sem új állítás; minden Grammatikusunk tudja, 's valóban bámulnom kell, hogy Kegyed az egész értekezésében csupán oly futólag, 's kivételkép' megemlékezik róla, a' mellett pedig minden előbbi 's utóbbi kifejezetei ellenkeznek az-
zal. Innen kitétszik, hogy még sincs telyesen meggyőződve eme' észrevétel' igazvoltáról. Külömben minek kérdezte volna: *szerény* miért nem lehetett inkább *szereg, szerep* 's a' t. — Olvassunk csak tovább a' Grammatikában: *Nem minden szókhöz illik minden végezet. Van olyan, a' melly csak nevekhez* 's a' t. Valljuk-meg már magyarul, hogy Kegyed' törvénye e' tekintetből sem új. — Miben áll tehát annak újsága? talán hogy a' két ellenkező feleknek összebocsátását *még egyszer* ajánlja? Illyen nótát is hallottam már nem egyszer.

Mind ezekből kiki megértheti azt is, hogy a' Kegyed' törvénye — melly tulajdonkép csupa kivételeknek összezhalmazása —

Nem is közönséges; — Akkor lenne közönséges, ha azt minden előforduló esetre kiterjedéséhez képest alkalmazni lehetne. De ugyan, kérem, tehetni e ezt? holott még a' legkissebb szóformáló ragaszték sincsen annak rende szerint megmagyarázva, különbözve! Ezen tulajdonságok úgy megkívántatnak egy törvényhez, hogy azok nélkül lehetetlen nem csak csálhatlannak neveztetnie, hanem egy pilanatig meg is állania. — Még itten szó nélkül nem hagyhatom Kegyednek nevelvényes szánakozásból eredt intését a' harapdálók ellen. Többféle neme van a' harapdálóknak, 's hogy azon jeles Iróinkat érti Kegyed ez alatt, kik az unalmas hoszsú szavakból kedves-rövideket létre hoznak, 's ekkép' csudálatosan szépitik a' nyelvet — azt felette sajnálom, és e' mellett szót sem találok gondolatimat ez eránt kifejezhetni. Úgy van az, ha kíméljük, külömbféle haviratok' és egyéb jeles új munkák' megszerzésétől, nem tudjuk azután, hogy megyen a' literaturánk' dolga.

Így tehát az eddig-felhordott okoknál fogva Kegyed' törvénye — melyet „törtem ösvénynek” nevez! — nem egyéb, mint — a' hogy fellyebb mondtam — a' szószármaztatás' gőzleple alá rejtett nyegleség, 's alaptalan olcsárlat. — De kérem, meg ne induljon Kegyed ezen az ítéletemen; egyedül azt akarom általa jelenteni: mivelhogy Kegyed kívánsága borostyánnal díszesíteni hálántékját:

ha szép szerrel nem férhet czéljához, a' sokaságon

— — — keresztül —

Rontja magát dühödő haraggal.

Ezen dícsvágy — vagy minek is nevezzem? — sok helyütt sűrű zavarulatba ejté előadását, a' miért azt majd nehéz meg is érteni.

Fogadja Kegyed barátságos érzettel hoszszačka levelemet, 's ha benne akaratom ellen is — mert valóban czélom nem vala! — okot bosszúságra adtam volna: ezennel bocsánatot kérek véllen tettemért, azt legalább mélyen érzem, 's Kegyedet bizonyossá tehetem; hogy én minden érdemes hon-társomnak, 's így Kegyednek is vagyok

igaz tisztelője

M—ty Dániel.

4.

Pecot Francia Missionariusnak levele Malakka Fél-szigetből.

Asiában a' Kelet-Indiai szigetekben tartózkodó, és a' Pogányok' megtérítésében buzgó szorgalommal munkálkodó Francia Missionariusok, többféle tudósításokat küldének Hazájokba, sőt más-hova is a' körülöttök lévő dolgokról. Így a' többek között Pecot Apostoli Missionarius 1822, Május' első napján Quedából a' Pulo-Peenangban lévő Chinai-Seminarium Elöljárójának Loliviernek ezt írta:

Fő-Tisztelendő Elöljáró!

Mindekorig Quedában vagyok, de ma estvére hajóra ülök, hogy Tangamba evezhessek. A' Malayiak' részéről többféle szerencsétlen esetekkel rémétenek, de én, meglévén az Istennek

azok eránt való jóságáról győződve, kik illyes próba-tételekben csupán csak ember-társaik' üdvösségét keresik, semmitől sem tartok. Vég rendelésünket én is, utitársom is tegnap meg tévénk, Bentónak hagytam órámat, ő pedig nekem bőr-táskáját, Uraságod is veend valamit hagyományomból, Pupier Úr lesz rendelésünk' végre hajtója. Itt igazán katonai módon a' mezőn tanyázunk. Semmi Malay-familia nincs többé Quedában csak néhány Sziámi katonákat látni még. Minthogy a' Malaysiak elmentekkor házaikat mind felgyújtották, az ujf szállátványoknak mind sátort kellett verni, az idő' rövidsége miatt az emberek' elkülönözésére még eddig ajtókat nem lehetett készíteni, ugyanazért mind együtt, 's ugy szállván majd csak nem egymás hátán laknak, mind Pogányok, magamat, és cselédemet kivéven. Itten a' Misének híre sincs, noha közönséges religyiói szabadság uralkodik. A' sátornak egyik oldalára felfüggesztém Feszületemet, 's ez előtt napjában többször tédré esvén imádkozzuk olvasónkat a' Pogányok között, ők engem' gyakran körülvesznek, kívánnák látni, mi vagyon imádságos könyvemben (Breviarium). Tegnap a' sebes szél kikapott könyvemből egy képet, nézőim egész a' tengerig utánna szaladtak, érette a' vízbe ugrottak, 's nagy tisztelettel hozták nekem azt vissza.

Két nappal ezelőtt köztünk egy katonát igen meg sanyart a' *Cholera morbus*, hívataték azonnal a' Sziámi Jósló, ki ezen nyavalya ellen való szereit szemem előtt készítette, 's ez nem másból állott, mint valami különös levelekből, és kevés Rhebarbarából, mindezek megtörettek egy sima kövön, mellyet a' Jósló előbb jó

vastagon bemázolt; én e' dolgot magamnak megmágyaráztatám; egy imádság volt t. i. az ördöghöz intézve, hogy a' beteg életének megtartását eszközölné. Az ördög-kővön készült porból, azután gyúrt egy pilulát, 's azt egy vízzel félig megtöltött üvegbe tette, a' beteg a' vizet meg itta, az orvos pedig a' pilulát elnyelte, még e' mellett a' szegény betegnek ágyékát sziámi lánczal körülövedzették. Kétségkívül tőlem, vagy Feszületemtől félt az ördög, minthogy a' végbe vitt orvoslásra semmi jobbulás nem következett, sőt inkább a' beteg a' legélesebb fájdalmaktól gyötörtetve kezdett rettenetesen kiabálni. Más egyéb orvosi szert hát nem tudván, a' sínlődőnek Rokoni azon gondolatra jöttek: hogy megkellene kérni a' bölcset, (Missionariust) hogy a' beteg fájdalmának szerezne enyhülést; szerencsémre volt ládikámban egy üveg keserű ital, mellyel a' beteget, leoldatván róla mindenek előtt a' lánczot, rövid idő alatt helyre állítottam.

Most már a' Sziámiak figyelemmel látszatnak erántam lenni, 's a' mint veszem észre, iparkodnak kedvemet megnyerni. A' mennyire csak lehetett mindent körüljártam, noha a' a' több helyeken ki állított örök utamban vissza tartóztatni akarának. Több Malayiakkal össze találkoztam, kik mély fájdalomba voltak el merülve, 's rimánkodva kértek, hogy szólnék mellettük a' Királynál, vigasztaltam őket a' mint lehetett és sajnosan érzem, hogy ezen jó lelkek nem Keresztények. Örömömre a' városon kívül egy pogány Templomot sem találtam, bent pedig csak egyetlen egyet. Vallyon nem lenne e' hasznos dolog ezen népnekis valahára az Evangéliomot hirdetni? — A' multt étzaka

egy esmeretlen szerencsétlen embernek irtóztató verettetése álmunkból felriasztott, Indiai-nádszállal 150 ütést kapott, még midőn az első negyvent reá mérték, hallottunk jajgatását, nem sokára azután vagy meghaltt, vagy a' fájdalmas ütések alatt erejéből ki foggyán, elájultt, mert többé szavát nem hallánk, de hallottuk még azutánis a' veszőknek suhagását, mellyekkel két ember a' mezítelen holttestet mindegyre verte. Ki nem mondhatom, melly fájdalmasan esett nékem ezen fenyték, alkalmasint, gondolám magamban, illyes valami ünneplést fognak egykor veled is kezdeni 's a' helyett, hogy illyes valami után a' Jézus erránt való szeretetből sóhajtoznék, reszkedtem minden tagjaimban. Ma reggel egy másik kevesebbé szomorú jelenésnek valánk szemmelátó tanui, több Malayiak jönnek vala t. i. előnkbe kezeik öszszekötözve, kik az itten lévő szerencsétlenek' számát nevelik, azon erdőségekben, mellyekben magokat elrejtteni akarván elbujtak, lepték meg őket, hogy eleikbe érek, mély szomorúsággal köszöntének engem; voltak közöttök több aszszonyok, s némellyek már annyira elgyengültek, hogy magok erejével még a' fogházba sem mehettek; leginkább azon való aggodás szorongatta szívemet, hogy ezen szegény hitetlenek üdvösségeért semmit nem tehetek. Óh mely sok gyermekek halnak-meg naponként a' fogságban! melly sok Malayiak térnének-meg, ha néha néha a' mi Sz. Religióknak vígasztalásit vehetnék! — De nekem Sziámba kell utaznom. Ma estvére az Udvarhoz várnak, a' beszélgetés gondolom soká fog tartani, noha még nem tudom voltaképpen,

hogy mit akarnak velem. Sok mondani valóm volna a' Királyhoz, mert az Evangyéliom hirdetésének valahára itt is csak el kell kezdődni.

SZARÓ NEPOMUK.

5.

A' Gyermekek-gyilkosság Kelet-Indiában.

(Hozzávaló azon Értekezéshez, melly a' Minervának 1826.

III. Kötetében, a' 783 — 786 lapokon olvastatik.)

Vagynak oly gonosztétek, mellyektől a' meg-nem romlott természeti érzelem irtózkodik, míg a' vallásos vakbuzgás bennök, tisztét teljesíteni véli. Hozzájuk számlálendő az a' gyakori gyilkosság Kelet-Indiában, mellyet a' Hinduk (a' Rayport Castából valók,) aszszonyi-nemü gyermekeiken elkövetnek. Ez' embertgyalázó szokás felől, már egykor Angliában oly hír terjedett el és talált hitelt, hogy az efféle áldozatok Indiában többé nem fordulnak elő. Alkalmat szolgáltatott erre valami e' tárgyú irománya Moorenak 1811. és Wellesley Marquisnak szoros rendtartása, mellyel a' borzasztó vétket a' Sargus tartományi Hinduk között 1815. kiírtani törekedett. Azonban a' dolog nem úgy vagyon; mint egy mostanság Cutlakban missionárkodó Papnak Pegg Jánosnak legújabb híradásából kiláthatni. Divatban vagyon

a' gonosz szokás máig is, és pedig megmérhetlen kiterjedtségben. Oka, a' helytelen vallásos ideákon kívül, a' Hinduk kevélységében keresendő; kiken nagyobb gyalázat nem történhetik annál, ha leányjok vagyon, és azt kiházásítani nincsen módjok. Ward Doctor (ki a' Hinduk mythológiájok, literaturájok és történeteik áltérzését írta,) azt bezéli: hogy keleti Bengalában az Orissai lákosok sokszor az ő elsőszülöttjüket a' Gangának *) viszik áldozatul, ezzel a' familiának többi részére azon Víz-Istennéjének áldásait akarván megnyerni. Az oly gyermeket rendszerint négy vagy öt esztendeig nevelik, akkor egy bizonyos napon a' folyóra viszik; felbízattják mind mélyebre mélyebre menni, mígnem annyira megy, hogy az erős folyás elragadja és halál' fiává teszi, — hanem ha valamelly szánakozó Idegen a' vízből még jókor kimentheti és gyermeke gyanánt felfogadja. Éjszaki Bengalában még borzasztóbb szokás diszlik. Ha a' kisded édes anyjának emlőit elvenni vonakodik, ebből azt következtetik; hogy a' gyermek valami gonosz léleknek esett hatalmába; azért bölcsőstől kiakasztják a' szabadon egy élőfára, hol hangyák és ragadozó madarak emésztik meg. Ha pedig e' rettenetes próbát három napok elforgása alatt úgy általelsik, hogy megél; akkor anyja érette megy, haza viszi és táplálja. De ez olyan eset melly nagyon ritkán történik meg. Valamelly Angol-Miszszionár egykor megmentett ily szerencsétlen kis gyermeket, kit a' bölcsőből kiesvén egy Schakal elragadott. Nem sokára ugyan azon helyen járván, viszont más kisdedet talált egy

*) Gangesnek.

kosárban; kinek már csak a' csontváza volt meg, róla a' hús a' hangyáktól egészen lerágva lévén.

A' gyermek-gyilkosságnak telyesítésére minden tartománynak külön legendai és traditiói vagynak, mellyekben olly erősen hisznek, hogy az anya gondolóra sem veszi a' dolgot, mikor méhéje gyümölcsének gyilkosa leszsz. Sokszor a' gyermeket megfojtja mingyárt születésekor; vagy nem gondolván vele és nem tisztázyán veszni hagyja. — Eleget rajta vagynak az Angolok, hogy a' méllyen gyökeresült balvéleményt kiírthassák; és a' szép szándékban való boldogulás eránt minden jó reménnyel lehetni.

E. J. P.

6.

Az Automátokról.

Hogy mesterséges Automátoknak az ollyan mesterségesen készülő művek neveztetnek, mellyek magokban 's magoktól mozognak, azt kiki tudja. — A' régiek a' kézimesterségekben egyéb eránt nem igen igyekeztek magokat megkülömböztetni; de az Automátok' készítésében még-is sokra mentek. Krisztus születése előtt 408-dik esztendőben Archytas egy Tarentumi művész, egy repülő galambot tsinált fából. Még fontosabb vólt, 's nagyobb elmésséget mutatott egygy üveggolyóbis, melly

kerengésével az égi testek' járását le ábrázolta, 's mellyet a' nagy Archimedes tsinált.

Az ujjabbak-is ditséretesen vetélkedtek a' mozgás tudományának tökéletesítésében a' régiekkel. Az a' gallya, mellyet Schlottheim János Augsburgban 1581-ben II-dik Rudolf Tsászár számára készített, a' maga nemében tökéletes helybehagyást érdemel. A' Schwáb-Kerület Német-Országban eleitől fogva hazájok volt a' legjelesebb kézi-mesterségeknek. Azon remek mu'sikáló szerszámot is, melly kétezer taktusból álló mu'sika-darabot tudott jádzeni Langenbucher Achilles egy Augsburgi művész tsinálta, a' ki ezen szerszám által 1610-ben magát hiressé tette. Egy másik Augsburgi-fi Treffler Kristof 1683-ban egy ollyan Machinát készített, melly az egész világot le ábrázolta, kerekék' segítségével magától mozgott 's a' Tsászári udvarig sétált, 1769-ben a' Pán Isten' képe tette magát nevezetessé, melly nád-síp-ján egynehány igen szép dallokat fujt, 's mellyet Bavariai születésű Eppinger Joakim tsinált. Vaucanson-is hiressé tette magát, az ő mesterséges kátsájival, mellyek tsaknem mindent tudtak tenni, a' mit a' természeti eleven kátsák tenni szoktak.

Egy bizonyos Offrens egy hatvan fontnyi nehézségű kereket tsinált, melly magától futott. Azon magok szerint menő szekerek-is esméretesek, mellyeket több rendbéli ujjabb Mechánikusok készíteni próbáltak, de foganatlanul. Azon oroszán és tigris, mellyek 30. vagy 40. lépésnyire tudtak menni, 's mellyeket egy Thibaut nevű Missiónárius 1760-ban készített, a' Chinai Tsászárt méltán tsudálkozásra ragadták; 's még merészebb volt egy

másik Ventavon nevű Missionáriusnak munkája, a' ki 1768-ban olyan emberekből álló machinának készítésében fáradozott, mellyel virágtartó edényeket akart egy helyből más-hová vitetni. Kempelen' Schachhozó Automátjának ki nem hallotta hírét, melly ezen nehéz játékokban mindenkor nyerni szokott?

M.

7.

A' közép időbéli játékoknak némelly
nemei.

Azok, a' kik a' mult időket tsak románokból esmérék, azt gondolják, hogy a' közép időben a' Turnérokon kívül semmi egyéb játékok sem voltak szokásban; 's igaz-is, hogy akkor majd minden játékok tsak hadakat ábrázoltak, és hadakra mutattak; mindazáltal a' következő jegyzésekből tsak ugyan kiteszik, hogy a' Turnérokon kívül más mulatságokat-is keresett és talált az emberi nyughatatlan szív.

Tréfából hadakozni már az ötödik Században szokás volt. Egy közép időbéli író azt beszéli: hogy Páviában az Ifjak minden vasárnapokon 's innepeken egy bizonyos játékkal mulatták magokat, mellyet kis ütöketnek hívtak. A' fegyverviselésre alkalmas emberek felosztattak két hadi seregre,

mellyeknek mindenike több osztályból állott; 's majd az egész sereg hartzolt a' másik sereg ellen, majd kettenként viaskodtak egymással. Ezen jádszó katonák fa-sisakot viseltek, melly mind belől posztóval volt megbéllelve, mind kívül-is azzal volt bévonva, hogy az ütést kevesebbé lehessen érezni. Ábrázatjok a' fejek felé hajló vas-rostélyozattal béborítva. De mind a' mellett ezen játékok olly veszedelmesek voltak, hogy azokban sokan megsebesítették, sokan agyon-is verették.

Ezen hadakozásra hajlandó időkben némmellykor még az aszszonyok-is próbáltak apró tsatákat ábrázolni; de nemek' külömbbsége az ilyen alkalmatosságokkal-is igen ki-mutatta magát; mert nem ontottak vért. Egy 13-dik századbéli író következőképpen ír-le egy ilyen tsatát: Trevisoban 1214-ben egy Tsók-vár építetett, mellyet tsupa Dámák védelmeztek minden férjfiak nélkül nagy okossággal, bátorsággal és vitézséggel. A' vár felállított hosszú rudakból állott, mellyekre külömbféle színű selyem-bársony-tsipke 's más drága öltözetnek való művek 's materiák voltak kifesztéve, 's kőfalak 's bástyák gyanánt szolgáltak. Fejeiken az aszszonyok arany koronákat viseltek, mindenféle drága kövekkel, igaz gyöngyökkel 's egyéb tzifraságokkal felékesített olyan főkötőket, a' mellyek fejeket az ellenség lövöldözései ellen védelmezhatték. A' tábort vívni kellett, a' vivás pedig al mával, palma-dióval, körtvélyel, gesztenyével, liliommal, violával, balsamos üvegetskékkel 's más e'féle fegyverekkel ment véghez. Ezen néző-játékokra seregesen, még pedig katonai rend-

ben és zászlókkal tódultak össze Velenczének és Paduának lakosai.

Midőn ezer egyszáz hatvan kettőben, az Aglári Püspök a' Velentzeiek' tartományába bé-ütött, de megverettetett 's Velentzébe fogva vitetett, nem botsáttatott előbb szabadon, míg azt az ajánlást nem tette; hogy a' Velentzei Doge' vagy Hertzeg' számára esztendőnként egy ökröt, tizenkét hizlalt sertést és tizenkét kenyeret fog hamvazó Szeredán küldeni. Attól fogva ezen nap a' Velentzeiek által következendőképpen innepeltetett-meg esztendőnként. A' Hertzeg a' néppel együtt kiment a' nagy piatzra, a' hol tábor volt építve. Ezen tábort győzödelmének emlékezetére egy vas pózmával eldöntötte. Azután az ökörnek és sertéseknek fejeik vétettek 's a' hús a' kenyérrel együtt a' nép között kiosztogattatott.

A' színjátszók, kötélén tánczoló, ámíttó orvosok, szemfény vesztők, bolondozók 's más e'féle mesterségbéliek-is idején mutatták magokat a' Fejedelmek' udvaraiban 's a' köz-helyeken. Többnyire nagy kedvességet nyertek 's a' Fejedelmektől gazdagon megajándékoztattak. Szokás volt tudniillik, hogy a' fő Nemesek midőn valami lakadalomra, vagy valami más pompás mulatságra a' Fejedelem által invitáltattak, soha sem jelenhettek meg, kivált Olaszországban üres kezekkel. Ajándékaik szép lovakból, ezüst- vagy arany-edényekből 's más ékességekből, kiváltképpen pedig pompás öltözetekből állottak. Az öltözetek többnyire az említett alakosoknak osztogattattak-ki. Egy Aliprand nevű költő azt beszéli: hogy egy menyegző alkalmatosságával, mellyet a' Gonzaga

familia tartott a' színjátszóknak és énekeseknek 338 öltözetek adattattak.

Különösen igen pompás volt az Angliai Királyi Hertzegnek Szonellnek, Violantával Gróf Galeazzi leányával 1368-n Majlandban történt házassági egybekelésének innepe. Ezen alkalmatossággal a' komédiások, énekesek, tántzosok 's a' t. 500 öltözetet 's azon kívül pénzt is sokat kaptak. A' városokban-is megjelentek a' köz-innepeken és multságokon az említett játékosok, a' kik akkor udvari embereknek nevezettek, 's kitsinyenként igen elszaporodtak, minthogy olly jól fizettettek. Midőn 1356, IV-dik Károly Tsászár Metz városában közvendégséget adott, a' vendégek lovagolva mentek a' vendégség' helyére 's lovaikat a' jádztóknak ajándékozták. Egy Scaliger familiabeli fő Nemesnek lakodalmán többen jelentek-meg illyen neveltetők kétszáznál, a' kik közzül mindenik egy uj öltözetet kapott, még pedig tálentomához képest ki drágábbat, ki oltsóbbat, de a' legoltsóbb-is ért húsz aranyat.

A' Németek, ugy látszik, nem kedvelték annyira mint másféle Nemzetek, az e'féle játékokat. Mert midőn 1053-ban II-dik Henrik Tsászár Ingelheimban lakadalmát tartotta; mindenféle Színjátszók is nagy számmal megjelentek, de ugy a' mint jöttek kéntelenek voltak vissza menni. Azt a' pénzt, ugymond a' Krónika-író, mellyet az ördögnek ezen rabjaitól el-fogott, a' szegényeknek ajándékozta. — Egészen másként fogadtattak 1300-ban Gróf Galeazzinak az Eszte Beatrixxal Majlandban lett egybekelésekor; mert ekkor többet ajándékoztak nékiek 7008 vég posztónál. Sokszor ha öltözetek készen nem voltak, kész-pénz adatott nékik.

Hertzeg Malatesta Udvarában 1324-ben egyszerre ezer ötszázan voltak együtt, hozzájuk számláltatván az udvari-költők, vagy inkább mindenkor kész versfaragók-is, a' kik rendszerint a' hires Rolandnak és Nagy-Károlynak tetteit énekelték. Nagy-Károlynak és Lovagjainak ezen magasztalásából eredett, a' mint sokan tartják, ez a' szó Charlataneria, melly nagyított kérkedést jelent, minthogy az énekesek, a' mint könnyen lehet gondolni, a' viselt dolgok előadásában a' valóság követését nem tették fő törvényekké.

A' Játékszínek sem voltak egészen eszméletlenek, de azokban tsak nevettető és többnyire az illendőséget átlalhágó bolondosságok adattak-elő. Alcuin azt mondja rólok: a' ki komédiásokat vagy tántzosokat botsát házába, az nem gondolja-meg, hogy azokkal együtt tisztátalan lelkek-is nagy sereggel mennek-bé. A' 13-dik Században egygyetlen egy tulajdonképpen való Víg-játékot találunk, melly az Antikrisztusnak eljöveteletét és veszedelmét adja-elő. 1298-ban Olasz-Országnak egy városában a' Krisztus' kínszenvedése, feltámadása, mennybe menetele, a' Szent Lélek' elküldetése, az utolsó ítélet adattak-elő. — 1304-ben egy oda semmiképpen nem illő tárgy, az első ember' teremtese vitetett a' Játékszínre. -- Egy más alkalmatossággal pedig a' pokolbéli elkárhozottaknak büntetése; de ekkor nagy szerentsétlenség történt, mert az Arnó vizén tsinált hid, mellyen számlálhatatlan sok nézők gyűltek össze, letörött úgy, hogy sokan a' vízben fultak.

1336-ban Víz-Kereszt innepén a' napkeleti Böltseknek jövetele adott-elő. Három koronás Királyok, három igen nagy lovakon jöttek

és nagy számú szolgáktól 's inasoktól kísértettek. Előttök egy tsillag futott. Midőn Szent Lőrincz oszlopához értek, Heródes Királyt az Irás-tudókkal együtt ott találták, 's tudakozódtak tőle a' Zsidóknak ujonnan született Királyok felől. Heródes, Máthé Evangélista szerint felelt nékik; melly meg lévén tovább indultak. Kezeikben arany poharakat tartván 's a' tsillagot előttök vitetvén. A' trombiták harsoztak, a' kürtök sikoltottak, előttök mindenféle állat és megszámlálhatatlan sokaság ment, mellyet ez a' különös játék mindenfelől szeszetsalt vala. E'képen a' fő Templomban mentek, a' hol a' nagy oltár mellett a' jászolt, 's a' körül ökröket és szamarakat-is lehetett látni. A' jászolban a' gyermek Jésust karján tartotta az anyja, a' kit a' három Királyok gazdagon megajándékoztak. Azután a' Királyok lefeküdtek 's elaludtak, 's egy Angyal megjelent nékik, a' ki meghagyta, hogy ne Szent Lőrincz útszáján, hanem a' Római - kapu felé térjenek vissza; a' mit azok utóbb pontosan megistettek. Ezen játéknak számtalan sok nézői voltak nem csak a' köz-nép, hanem a' katonák, katoná-tisztek 's minden rendű uraságok és aszszonyságok közzül-is.

1268-ban Rómában egy egészen másnemű Játékszín láttatott Konradin Király' pompás bé-menetelének alkalmatosságával. Legelől ment egy sereg katonaság tarka bárka színű 's igen drága ruhákban. Azután következtek: (igy szól egy akkori író) temérdek sok fő-rendű aszszonyságok, a' kik tzimbalmokkal, dobokkal és külömbféle sípokkal, kürtökkel 's trombitákkal elragadó muzzikát tsináltak. Minthogy ezek az ő drága ékességeiket-is fitogtatni akar-

ták, azért az utszán, mellyen végig mentek a' házak felett egyik sortól fogva a' másikig köteleket köttettek keresztül, 's ezeket nem virágokkal vagy zöld ágokkal, hanem pompás és drága készületű mentékkal és bundákkal terítették-bé; 's egyszer'smind keszkenőket, vállakat, kar-kötőket, fülön-függőket, drága gyűrűket, pántlikákat, koszorúkat, selyem erszényeket, arannyal és selyemmel kivart gyolts patyolat ruhákat, egész öltözeteket 's más ezerféle aszszonyi piperéhez tartozó tzifraságokat is agattak reájok. — Az író nem jegyzi-meg miként tetszhettek a' Királynak ezen tzifrás boltok és boltbéli portékák; de azt mondja: hogy a' Luxus Olasz-Országban utóbb még nagyobb mértékben mutatta-ki magát, midőn az Anjoui Hertzeggel, a' ki Konradin' Országát által vette nagy számú Frantzia fő Nemesek mentek oda, a' kik már akkor-is legelső mesterek voltak a' pompázásnak és tsitsomázásnak minden nemeiben. A' Római Pápák ugyan több ízben tilalmazták kemény és bölts törvények által a' Luxust; de ezen törvényeknek-is az lett a' sorsok, a' mi minden öltözeteket illető rendelkezéské szokott lenni.

M.

8.

A' Téntáról.

A' ténta igen régi; már Jeremiás, Dioscorides és Plinius-is emlékeznek róla. A' régieknél veres mustból, szeder levéből, koromból és a' ténta-féreg nevű, hálnak nedvességé-

ből készítették, a' Chinabéliék pedig méts-koromból. A' veres téntát a' régiék veres földből, miniomból, tzinnóbriomból és kochenillából tsinálták. Az a' veres ténta pedig, mellyel a' Görög-Tsászárok az ő neveiket irták, a' bársony tsiga nedvességéből állott 's enkauszturnak neveztetett, néha a' Tsászárok arannyal-is irtak. A' Tsászárok' tutorai az ő neveiket zöld téntával szokták alá írni.

Az ugy nevezett sympathetikus vagy titkos erejű ténta már a' régiéknél-is esmeretes volt; már Ovidius-is tanátsolja a' titkolódóknak a' tejjel írást, minthogy a' téj feje és nyulós 's azt javasolja, hogy a' téjjel irt betűkkel azok, a' kik azokat olvasni akarják, hintsék-meg korommal. Mások másféle készí-tést-is javasoltak. 1653-ban Borel Péter egy olyan titkos erejű téntát talált-fel, mellyet egy vékony falon által-is ellehetett olvasni.

1705-ben egy aszszony adott-ki egy könyvet, mellyben olyan sympatheticus ténta' készítésére tanít, mellyet hidegben nem lehet látni, melegben pedig ellehet olvasni. Ezen találmányt egy Hellot nevű Frantzia 1744-ben megtanulta és esméretesebbé tette. Azolta sok módjait találták-fel a' sympatheticus vagy mes-terséges téntának.

M****

9.

Némelly physikai észrevételek (*) a' most uralkodó epe-mirigy nyavalyára, és a' levegő' különös befolyására nézve.

Ohajta várja a' Haza tudós Orvossaitól, hogy ezen mostan Hazánkban dühösködő cholera' természetét nem tsak empirice, hanem analytice-is közölnék, és Újság-leveleinkben köz híré bocsájtanák; hogy ebből, 's előladott szomorú tüneményeiből, és a' gyökeres Systemán megállapított orvoslás-módjából, a' pallérozott része Nemzetünknek láthatná: Ragadvány-ë? (Contagio)? a' tisztátalan testi-levegői betegségekből, belső 's külső befolyásoktól eredett, 's terjedett Epidemia-ë? vagy pedig csupán a' levegőben lévő miasma-ë?

Tudtomra (az orvosi-tárokat ki vévén) ez még talán meg nem történt.

Nem orvosi tekintettel (melly tudományban béereszkedni nem akarok) hanem physikai észrevételekkel némelly természetes okokat egy nemorvosnak-is állítani, és ebből a' nyavalya gyökere-sebb megismerésére, következőleg némelly felvilá-

(*) Ezen értekezés' kiadása némelly tévedés miatt elkésett, — minthogy azonban Originalitássán Hazánkba jön ki, és a' tudományos következtetései a' megtörtént 's bétellyesedett valót a' priori nem csak jövendőlik, hanem a' consequenti bém bizonyítják, érdemes Hazánkal későbbben-is közleni.

gosittásokat közleni Hazafiúi indulatból szabad legyen!

A' tapasztalás tanít bennünket, hogy ezen nyavalya kezdetétől fogva egész a' legfőbb culminatiójáig, és visszamenve az ereje gyengülésig, kik a' betegekkel bátor lélekkel bántak, körülöttek fél napig, sőt tovább-is szakadatlanul fáradoztak, a' görcsös testeket dörzsölték, és míg éh gyomorral az izzadás kipárolgásai körében (testi atmosphaerában) voltak, a' ragadvány által (contagies) a' nyavalyát el-nem kapták, friss egészségben maradtak. Ebből tehát azt következtethetjük: hogy 1-szor: ezen nyavalya, pestisi contagióval nem bír. 2-szor: hogy a' bátor, és csendes lélek a' fő óvás módja, — ellenben 3-szor: a' félelem, a' képzelődés legelső oka emberi társaságban az elragadásnak, és a' nervusok' systemáját legelőbb foganhatóvá, és a' dögleletes kipárolgást legelőbb beszíhatóvá teheti. — Ez szomorú példák által, kik a' betegek körül rettegésben voltak; mások, kik félelemből magokat szobájokban zárták, bébizonyodott. Hozzá járulhat 4-szer a' receptibilitás, ok a' foganhatóságra, és a' természeti előkészület (naturalis praedispositio) hogy a' nyavalya nagyobb, 's kisebb mértékben kiüssön. — Mellyekből kitetszik, hogy a' nyavalya nem pestisi ragadvány. — Azonban bővebb tapasztalásokból egy szobában rekesztett cholera-nyavalyások' kipárolgási, vagy kisdéd, álatsony, 's nedves szobában rekesztett egyes nyavalyás kipárolgásai-is, ha nagy tisztaság erre nem fordítatik, az élőkre nézve, veszedelmes contagiót gerjesztenek, — különösen pedig az epe-mirigyben holt testeknél a' fekete dögleletes természetöknél fogva legnagyobb contagió tapasztaltatott, midőn a' holt dög-test csókolgatásai, virrogatások, sirások, és a' megholt' ruháji hordozása által számtalanok a' ha-

lál' áldozatai lettek — azért itt a' legnagyobb óvás-
módjai szükségesek.

Epidemiának azon tekintetből, a' mennyire nagyobb népességnél a' betegek, és holt testektől eredett, el hatalmazó veszedelem említettett, némelly helyekre nézve talán nevezni lehetne; de minthogy az Epidemia grassans inkább a' hosszas, 's tisztátalan betegségekbel, 's Ispotályokból eredett, Hadak, 's rakásra halmozott holt testek kipárolgásai, mirigyes, és dögleletes gőzölgések által terjedett, némellykor nedves levegő változásai által, mellyek a' foganhatóságot előmozdítják, nevelkedett, és így ragadványos nyavalya grádussára emeltt mirigynek, és pedig változó természetekkel nevezni lehetne; talán a' mostani öldöklő epemirigy' természetét (ha egyes némelly helyeket ki-is veszünk) Epidemia nevezet ki nem meritti, ha csak az Epidemiát a' talán levegőben lévő Miasmával analogiában nem vesszük.

Az athmosphaerica levegő' (mellynek közel $\frac{3}{4}$ része Azotum, fojtó-levegő — *Stickstoff*, *Salpeterstoffgas* — a' többi részéből pedig közel $\frac{1}{4}$ része Oxygenum, — éltetőlevegő — *Lebensluft* — *Feuerluft* — a' többi integrans részetskéji az egészben egyeledve, környülállásaihoz képest az időnek, és a' tájuak, kipárolgásoknak, 's külömbféle szeleknek tesznek vizet, Levegő-savanyút, *Luftsäure*, és más apróbb sokszor még esméretlen részetskéket is) némelly helyeken múlt Julius, és Augusztus hónapjaiban tett próbáiból tűnik ki: hogy a' szokott athmosphaerica részekből a' többi külömbségek közt különösen a' Levegő-savanyú, *Luftsäure* hibázik: melly az állati testeket a' hamari rothadástól óvná; ugyan az tehát egyik oka, hogy a' mostani holtak' bőre mindjárt kékül, mindjárt feketedik, és rothadásba mégyen által. — Ezen Levegő-savany

hijányosságának physikai okát talán adhatjuk a' természetek essőzéseket, a' kevés szeleket, és az ezen okokból származó plánták' rothadásban való általmentét, és így a' dögleletes kipárolgásait némelly zöldségeknek — figyelemre méltó e' mostani évben, hogy a' legszebb gyümölcsök a' fákon, dinnyék, és egyéb növények' nagy része fél érett korában megrepedez, sőt ideje korán rothadásba mén által, melyek rendes növést hogy a' szokott atmosphaerikai levegő némelly hijánya bizonyosan akadályoztatja, és rontja, természetes, és physikai okoknál fogva tagadhatatlan.

Hogy a' levegőnek, és az egész külső az emberiséget környékező természetnek igen nagy befolyása van az emberben, és csak a' kettőnek kölcsönös munkássága által az élet fennmaradhat, minden kétségen kívül van. Ez lelki, és testiképpen eszközöltetik; a' lelki befolyások részszerént az érző foganhatóság által az inak systemájában, és az agyvelőben közvetőleg; részszerént pedig közvetlenül a' lélekérzelmi által a' testre munkálódnak, úgymint legerősebb tehetségű különbféle indulatok, és indulatosságok: a' nagy öröm, a' nagy réttegés, a' nagy bú, rémittő félelem, mint e' mostani időszakaszban irigység, bosszúság, bánat's több eff. — melyek az inak systemájára lélekszenvedelmi befolyással vannak. — A' testi befolyások az inak systemája által, az érzőorganumok munkálódása mellett, különösen az érzelmekre általjában nyomódnak; részszerént pedig külső részetskék munkálódása, és beszívása által, az éltető, és emésztő élet' folyamatjában, és a' lélegzetvétel systemájában béhatnak. — A' mi a' külső természetben van, hasonló homogeneousmot kíván az emberi organismusban gerjeszteni; ellenben a' mi a' külső természettel ellenkező, azt ellenkező moz-

gásban hozni; azért a' testnek egyik munkássága némelly külső befolyás által erősítettik, másik által pedig gyengítettik. — Ha a' külső befolyások olyan neműek, hogy az emberi organismus systemájára mélyen, 's hirtelen hatnak, és ki nem kerülhetők; akkor, minekelőtte az ellenkező természeti erő ellent álhatna, nevezetes romlást okoznak az emberi természet organismussa' alaprendjében, — ekkor erednek tehát a' betegségek, — közönséges külső befolyások az atmosphaerai levegőbéliek: a' hirtelen forróság, hirtelen hideg, mellyek nem tsak a' lélegző tehetségre bé hatnak, és a' belső emberi organismust mélyen érdeklik, hanem hirtelen a' minémüségeikben változnak; minthogy részint temperatúrájában, részint az éltetőlevegő (oxygenum) részeiben; részint más levegői, nedves, vizes, különbféle gőzös, 's ködös idegen részetskéjében változhatnak. — Minthogy pedig ezen atmosphaerikai levegő különbsége sokszor hirtelen meglepi az emberi természetet, és senki ki nem kerülheti; akkor erednek az emberi test organismusát meglepő, 's betegséget mutató jelek, mellyek előmeneteillel nevednek, 's végre nyavalya lépcsőjére emelkednek; a' mellyek ugyan a' fő megjelenésökben, hasonló természetűek; mindazonáltal a' nagyobb, 's kisebb mértékű foganhatóság (receptibilitas) és az emberi organismus különbféle erejű munkássága által mint nagyságokban, mint összeköttetésökben, mint természetökben majd minden embernél különbözök; következésképpen egyik emberi természetet nagyobb, másikat kisebb mértékben lepi meg, sokan pedig egészen mentek maradnak. — Illy befolyással van a' mostani szomorú időszakasban a' levegői Miasma az emberiségre; az epe-mirigy nagyobb 's kisebb mértékben lévő foganhatóságára, vagy nem

foganhatóságára nézve. Láthatni ebből azt-is; hogy egy bölcs orvosnak az emberek különféle természetekhez változó időjárásokhoz, 's levegői tulajdonságokhoz képest különkülönféle megfontolással, arányal, és béléató, megfontoló ítéllettel a' választandó orvoslás módját tenni szükséges! szemlélhetni a' nagy kiterjedésű emberiséget oltalmazó tudomány' (de nem a' Charlatan, és charlatanerie mechanicus orvoslás-mód) hanem valódi tudomány' kimeríthetetlen érdemét!

Mi vezérelheti tehát az embert azon gondolatra, hogy a' most uralkodó epemirigynek a' levegői Miasma légyen az oka? jóllehet régiebb physikai systemák ellen; de a' vélekedés éppen most physikai okokon épül: 1-ször: hogy a' levegőben az oxygenum némelly héjánya mellett az atmosphaerai savanyú, *Luftsäure* hibázik; mellynek valóságát a' holtak fekete bőre, a' gyümölcsök, zöldségek hirtelen való rothadása, és a' megmaradattak' izetlensége bizonyítják, — bizonyítják ugyan ezt a' száraz szobában lévő almáriomok', könyvek' hirtelen való penészedése; a' mi az előtt száraz helyen nem tapasztaltatott — ez 2-szor azt-is bizonyítja: hogy a' levegő rossz kipárolgásokkal, melly a' földivalókat rendetlenül, és szokatlanul meglepven, mirigyos befolyásokat okoz, megterhelve vagyon. 3-szor: hogy az epemirigy kiütésekor a' levegő-ég, és főképpen a' lát-határ *horizon* többnyire sárga, vékony zöldes színnel, ködös remegő földi-párával, *le mirage* és szomorú felhővel, valamint a' midőn a' dögleletes arabiai Samiel szél, Sirocco olasz, és a' mindent leölgő afrikai Harmattan szelek az emberiség' és plánták' romlására fujni szoktak, azon módon bé vonva; vagy a' midőn a' föld-indulásokat megelőzni szokott kellemetlen, 's mely' szorító szag tapasztaltatott, — úgy volt az éltető Napvilág szor-

morú fátyollal bévonva. — 4-szer: hogy hiteles előadások szerint microscopiumok által a' kalapon, vagy fekete ruhákon sok ezernyi ezer veres állatotskák (mellyek hihetőképben mindannyi miasmaticai állatok) sokszor, és a' legnagyobb csudára szemléltettek Julius és Augusztus hónapban éppen olly helyeken, hol a' cholera legjobban uralkodott. — 5-ször: hogy valamint a' merre a' dögleletes levegő húzámja Éjszak-keletről *Nordost*, progressio szerint jönni tapasztaltatott; úgy ezzel mint infusoria a' miasmából eredett állatotskák, úgymint a' rosz levegő szüleményei, az ártalmas dögleletet helyről helyre viték, nagy tájakat által ugrották, és a' ragadványt láthatatlanul közlötték; — azért vehettük észre, hogy a' Cordon-lineát 5, 's 6 mértföldel, a' nyavalya által ugrotta; melly miasmaticai principium szerint a' Cordon-linea egyedül, ha tsak helybéli geographiai helyheztetések, 's localis szelek nem óvják, az elterjedését meg nem menti. — Így nevezhetünk sok helyeket Hazánkban, mellyek a' Cholera-nyavalyától egészen menten maradtak, jóllehet körül belől a' mirigy leginkább dühösködött — mert a' localis helyheztetése, 's localis szelek a' Miasmát más részre fordították, — holott ha Contagio lett volna, a' szomszéd helyek által a' mindennapi közösülés ragadványá tette volna. 6-szor: hogy szokatlan, és úgy szólván minden physikai principiumok ellen, a' sokszori volt igen sebes essők, 's záporok után, mellyek theoria szerint a' levegő oszlopait megrendíteni, és szelet okozni szoktak, a' physikai tudomány váratlan ellenére semmi szél nem fújt, hanem a' rémítő csend, sőt nehéz, rekkenő gőzös meleg uralkodott; — melly az atmosphaerai levegőt a' fellyebb említett plánták, 's gyümölcsök rothadási okainál fogva megvesztegetvén, bűdös kipárolgásai által, a' szomszéd Országokból jövő

dögletes levegőnek, a' Miasmának okát, 's létét természetesen nagyobbította, és terjesztette. — Ezt sok helyeken a' tapasztalás, és a' Magyar-kurir előadása szerint Debreczennél-is a' cholérát megelőző esetek bém bizonyítják: a' midőn még Debreczen városa, ment volt; már akkor a' közel lévő pusztákon a' rémítő csendű ég alatt legelőször hüllottak a' pásztorok, rettenetes emésztő szagot a' levegőben, melly sárga zöldes színnel burkolva volt, érezvén, és kábultan a' földre terülvén.

Contagio tehát lehet-é, a' midőn a' szabad ég alatt a' legegészségesebb ember, minden közösülés nélkül a' földre omlik, és rövid idő alatt vonyaglások közt kiadja lelkét?

Ezek tehát a' természet, és tapasztalás forrásiból merített észrevételek, mellyekhez még temérdek más physikai okok a' nagy természet', kimeríthetetlen tárházából járulhatnak, hogy a' levegői Miasmát physikai okoknál fogva elhíhetjük — nem is kételkedvén; hogy ha a' külföldi Universitások, 's tudós társaságok a' cholera' természetét bővebben vizsgálni fogják, ugyan hasonló principiumhoz ragaszkodnak; — nem akarván többnyire a' jövő esztendőben megjelenő üstökös-csillag', ezen ritkább égi vendég' némelly a' földünk athmosphaerájában hatatos befolyását még most említeni! —

Melly előadattak szerint (ha csak a' mindenható Égi-hatalom nagyobb erejű tiszta szelekkel; a' Nap jótévő, 's tisztán földünkre ható sugárral nagyobb electricitású menydörgés, 's villámok által levegőnket meg nem tisztítja) elhat a' mirigy minden Cordonon keresztül Bécsig, Berlinig, Párisig, (*) még

(*) A' midőn ezen tudományos értekezés beküldetett, akkor még sem Bécsben, sem Berlinben cholera nem volt. — Originalis tehát ezen értekezés maga némében már azért;

talán a' Sirocco természeténél fogva a' tengeren túl Londonba-is egész Európán által; a' hova megy, újabb, 's újabb erővel hatvan; az előbbeni helyeken pedig erejét, természeti tulajdonságát a' köztapasztalás szerént gyengébb neműre átváltoztatván, sőt létét-is végre elvesztvén, — mert van minden helyen gyengébb ereje, legerősebb culminációja; mellytől alább szálván lépcsőnkint ismét gyengül jobban, 's jobban egész az elenyészésig! — a' mi az emberiséget méltán vigasztalhatja; vigasztalhatja az-is: hogy practikai észrevételeknél fogva Hazánkban e' nyavalya sem Indiai, sem Ruszsziai, sem Lengyel, vagy Gallicziai cholera-mérgével nem bír; — vigasztalhatja végre még az is méltán Nemzetünket, hogy physico-geographikai helyheztetésére nézve némelly helyeket kis-mértékben érdeklenni, némelly helyeket pedig, a' merre a' miasmai folyam nem hat, elkerülni, és tökéletesen megmenteni fogja! — sőt a' Mindenhatóság' elementumai hathatósága által egyszerre megállítja! —

Ezen csekély a' tapasztaláson, 's természet' befolyásán épült észrevételeimet, tudományos szabadsággal tiszta hazafiui indulatból-é szomorú év, szakaszban kedves Hazámmal közlöm.

VIZER ISTVÁN,
több Ttts. Vgyék T. Bírója.

hogya az a' mi tudományi analysissal psychologiai követke-
sekkel hypothetice lehetőnek állítattott előre, következőleg
valóság grádussára emeltetett.

10.

Erdélyi Levelek,

írta

KAZINCZY FERENCZ.

(Folytatás.)

XIX.

Vasárnap vala, 's templomba harangozának az Unitariusoknál, midőn Tordára beértem. — Látni fogom, mondám; 's mentem Prof. Abrudbányai Szabó Sámuel Úrhoz, kérni, hogy vinne magával. Nem vala hazánál. Most Predikátor Barabás Úrhoz mentem. Azért jövök, mondám, hogy az Úrnak hallgatója legyek mai predikálása alatt. Bejáram Erdélyt, mindég vágytam hallani azokat a' dicsért és nem dicsért predikátziókat, 's íme sehol sem vala alkalmam hallani. — 'S itt sem lesz, felele, mert ma nálunk a' Kolozsvári aratási-supplicánsnak kell papolni. Engedje hát, hogy az Ur' mellett ülhessek a' templomban; ha magyarázatra lesz szükségem, úgy azt mingyárt ott fogom vehetni. — Predikátor Úr elébb rám akará tolni némelly theologusait, hihetőleg mivel hallá Rector-Professor Úrtól, hogy véle lévén, dogmájik eránt kértem felvilágosításokat; de szekerem annyira meg vala tömve, hogy ajándékit el nem fogadhatám.

Bemenvén a' templomba, Predikátor Úr befordúla székébe, 's elmondá Invocátioját. Körültekintvén itt, azt hihettem volna hogy a' magaméi közt vagyok; a' két felekezetnek templomi ékességeik, énekeik, melodiájok azon egyek. Ugy teszik Invocatiójokat is a' férfiak, mint a' mieink; de az ő aszszonyaik ülve 's a' szék' fejének görbülve.

A' Supplicáns a' papiszék' végében ült, hogy onnan egyenesen mehessen cathedrajába; fekete rövid dolmányban, sinórból vett és nem lapos, övvel, sarkat verő franczia kékszínű, Erdélyi fekete báránnyal prémzett magyar mentében, melyet vállain pallást gyanánt lebegtete. Mi Calvint követők, predikátzióinkat imádságon kezdjük; ők előbb elmondják tanításikat|miről fogják tartani. A' Supplicáns ekkor imádkozék osztán, 's felolvasá szent leczkéjét. Tanítása Collégiomosan fel vala czifrázva az Egyiptombéli, Görög, Zsidó, Persa, Assyriabeli Királyok' Bölcsék', Hadi-Vezérek' neveikkel. — Nagyon megbánám hogy életemnek két becses óráját így vesztém el minden öröm és minden haszon nélkül.

Lestem az arczokat, öltözeteket, a' férfiak és aszszonyok, az ifjak' és öregek' bánásait, ezeknek suttongását, azoknak szunnyadozásikat fejek' hullongását; 's minthogy mind azt illyennek lelém máshol is, 's az nekem itt újság nem vala, erősen elúntam magamat. De végre valahára nekem is üte óráim, 's a' Kolozsvári Supplicáns buzdítást tarta hallgatójához, hogy egy megnevezett Lutheránus felekezetet segélenének a' templom-építés' terheiben. Erdélyben minden Lutheránus-ember Szász-ember egyszer'smind; miért itt Lutheránus és Szász, 's

Szász és Lutheránus, synonymumok; tudván tehát hogy ezen osztály' papjai melly igen gazdagok, úgy hittem, hogy Ecclesiájik is azok lesznek, 's midőn templomok és iskolájok építést 's igazítást kíván, nem szorúlnak idegen segédre. Kérdésemre hogy a' predikáló deák' nyelve nem botlott e meg a' hirdetésben, Barnabás Úr tudatá velem, hogy a' melly gyülekezet Erdélyben templomot építeni vagy igazítani akar; bejelenti szükségét a' Kormányshélynél, 's az szükségesnek találván az építést és segédet, az elakadt helység' szándékát és szükségét, akármelly Valláshoz tartozzék, Erdélynek minden templomaiban kihirdetteti, 's a' pénz a' kéregetők fáradsága nélkül begyűl. — Soha én életemnek két oráját, melly nekem egy rossz templomi-tanítás' hallgatásában elveszett, szebb örömmel mint ez vala itt, megjutalmazva nem láthatám.

XX.

Consil. Kenderesinek számot kelle adnom mindentől a' mit útam, alatt láttam, hallottam, tapasztaltam, 's meg kedveltem vagy nem kedveltem, 's javalok, vagy nem javalhatok. Megigazítá a' mi jegyzésimben hibás vala, 's ki bővíté a' mi csonka. Az ebédnél komoly és dévaj kedv élesztgeték egymást, mert Kenderesi, és az egyéb vendégek, nevetni is tudtak.

'S azok az apró elmésségek, mellyeket kedvem volna lélek' perczengésinek nevezni; azok az apró bohó történetek, mellyek papirosra vetve és nyomtatásban alacsonyoknak tetszhet-

nének, de 'élőszóval, és az öröm' helyén mondva, életünk' igen szép pillantásait teszik. — Próbát teszek, tisztelt barátom, nem, ha e' bohóságok' elmondása által tudnék e neked adni mulatságot, ki facetiákban is felülmulsz minden másokat; hanem ha velek azt a' hatást tehetném e Olvasoimnál, a' mit Kenderesi 's az asztal' más vendégei tevének rám.

Egy szíve, lelke, tudományai által tekintet érdemlő de különösségeket kedvelő valaki bővebben költe mint szokás, 's Excellenciás rokona jónak véle meginteni az abnormis bölcsét hogy élne mint mások. A' levél nagyocskán fogta éreztetni a' tanácsló' felsőbbbségét; a' szeretetre-méltó bűnös tehát, áltesvén a' levél megolvasásán, gyertyája felibe tartotta azt, 's vígan nézé mint ég hamvá. Ekkor vevé tollát, 's az inkább feddeni mint tanácslani akarónak ezt írta: Megismerem hogy a' tanács igen bölcs, 's hogy egyenesen az én hibám hogy nincsen sikere. Ha ifjabb éveimben vehetém vala azt, volt volna sikere nálam is. De épen jut eszembe, hogy Excellenciádnak még közelebbi rokonai vannak mint én, hogy olly gondolatlanok, mint én 's hogy ifjabbak; mint én. Az illy tanács nem tévesztheti el a' maga hathatóságát ezeknél, ha nekik dózisokra osztott porokban fog beadatni. Mire nézve az engem tanácsló kegyes levelet hamuvá égetve vissza-küldöm. Én öregebb vagyok minthogy egyéb tudjak lenni mint eddig voltam.

A' költés sequestert vona birtokára. Azonban némelly hitelezőji' újabb adósságai eránt tőnek panaszt, 's magokat abból kívánák kifizettetni, a' mi élelmére vala hagyva. — A' bevádlott egyességre lépett hitelezőjivel, 's

áltadván nekik bizonyos számú cigányait, őket teljesen kielegítette. De akkor jelentést is teve a' kielégítés felől, 's igazlotta a' bánást. Czigányokkal elegítettem ki hitelezőimet, ugymond, 1. mert míg az adósság mobilis jószágból kitelik; addig az immobilis fundust illetni nem szabad; már pedig mobilisabb portéka mint a' Czigány, széles e' világon nincs. — 2. Minthogy a' hitelezők' sötétszínű arcza és az álderestett Czigányoké, azt bizonyítják: hogy a' kettő egymással atyafiságban áll; ő ezeknek hatalmokba eresztvén által Czigányait, a' Humanitás' sugallatit is követte; oda célzott tndniillik, hogy könnyíthessen ezeknek sorsán. Atyafi új urok alatt bizonyosan jobban lesz dolgok; mert vér nem változik vizé. — Két három franczia játékú okait kénytelen vagyok felejtetni.

És még egy történetet, másról, és másneműt. — Udvarhelyszékben a' Fő-Ispány (a' székelyeknél Fő-Királybírónak 's Fő-Tisztnek mondatik) meghala. A' Székelyek e' hívatalra magok választanak; özsze gyülekezének tehát, és erről is arról is tévén szót, végre is abban állapotának meg, hogy nekik nem kell senki más Fő-Királybírónak, mint özvegy Báró Kordáné; egy lelkes, nagybirtokú, éltes aszszonyság. — Voltak, a' kik kérék gondolnák meg mit csinálnak; a' Gubernium soha nem fogna abba megegyezni; 's aszszony úgy nem lehet Fő-Ispány mint Pap nem lehet. — Jobban tudjuk mi azt, mondák ezek a' természet' jámbor gyermekei. Ha aszszony lehet király, még pedig jobb mint sok férfi-király, lehet Udvarhelyszéki Fő-Tiszt is. — Szeretném, ki mutatná meg, hogy nem jól van fonva syllogismusok.

Rá nem érvén minap hogy a' Theátrum' épületjét megtekintsem, most vevék eránta némelly tudósításokat 's közlöm azt:

Elkezdett épülni 1804. a' Magyar és Székely nép' buzgósága által, tökéletességre vite-tett 1821. Nagy, bölcsen van elrendelve, 's olly pompás, hogy Budán, Pesten, és Bécsett is állhatna.

A' Magyar Színjászó-Társaság Pesten fel-állván 1790, az Erdélyiek mingyárt pártfogás-sal viseltetének eránta, buzdítatván erre leg-inkább Báró Wesselényi által, ki érzette hogy annak nagy következései lesznek a' culturára. Két esztendő múlva azután a' Társaság' né-melly főbb tagjai, mutatványaikat Kolozsvárt kezdék adni. Azolta ezt sok csapások érték, de nem olthatak el egészen, sőt a' Tarsaság az anyahonban is az Erdélyi gyökerről sarjad-zott ki több helyeken. Fennmaradását Kolozs-várt azon nagylelkű pártfogásnak köszönheté, mellyel eránta nem csak némelly magányosok, hanem a' Kormányzók is viselteték. Már az 1794. és 1795. tartott Dieta felvette ügyét, 's egygy ezeránt tett tanácslatot, hogy a' Játékszín' építésére 20, egyéb oda tartozó szükségekre pedig 10, öszveleg 30 ezer forint szabad ada-kozásként gyűjtessék, elfogadta, 's Biztosoknak, kik a' dolgot teljesezésre hajtsák, kinevezé, a' tanácslat' készítőjét, Fricsi Fekete Ferenczet, egykor az Erdélyi Királyi-Tábla' Bíráját, 's Gróf Teleki Lajost, akkor Kormányzékai Ta-nácsost, később Rendek' Elölülőjét Obristlieu-tenant Gróf Teleki Ferenczet, Gróf Bethlen Farkast, Báró Wesselényi Miklóst. Azonban a' Társaság bérbe kivett házban adogatta mutatványit.

Ezeknek első dolgok az vala, hogy a' Reform. Collegiumtól a' Farkas-úczán egy telket vásárlottak meg ötezer forinton, melyet Gróf Teleki Lajos és Ferenz, Wesselényi Miklós, 's Gróf Toroczkai és Báro Bánffy Józsefek, tulajdon erszényeikből fizettek meg.

Az adakozások mintegy tizenhatezer forintokra mentek fel, 's a' Bízatosok hozzá fogának az építéshez. De a' Bízatosok között többen kiholtak; a' költséges háborúk bekövetkeztek, a' begyűlt pénz elfogyott; 's így az elkezdett munkának félbe kelle szakadni. Az 1811diki Dieta tehát határozást hoza, hogy minden uraság egy-egy paraszt telkétől fizessen a' Játékszín' építésére ötven xrt, 's abból százezer forintnak kell vala begyűlni. De a' papiros-pénz eránt érkezet parancs a' százezret húszezerre olvasztotta.

A' kiholt Bízatosok' helyébe újjak választattak, 's Elölülő leve Kolozsvári Fő-Ispány Báro Kemény Ignázt, Építési-Bíztoznak pedig az eml. Várm. Fő-Bírája Nagy Lázár.

Báro Jósika János Excell. most Elölülője a' Fels. Kormányshéknak, a' Valkói havasokból annyi fát ígére, a' mennyit az épület kívánni fog. Annak behozatásai pedig a' Kolozs Vármegyei Nemesség vállalá magára.

Az építés 1814. annyira haladott, hogy fedelét rá leheté tenni; sőt a' belső fakészületek' egy része is ki vala már faragva. De egy része a' pénznek be nem jöve, a' másikat a' munka megemésztette.

A' Bízosság kénytelen vala a' Lózsikat örökös áron eladni azoknak, a' kik egy ilyenért kétszáz forintot letesznek; 's így kevés napok alatt 2000 for. begyűlt.

Tetézék azt Erdélyi Püspök Mártonffi József 1000, — Gróf Teleki László és József testvérek pedig 1500 fnttal; Szamos-Újvár, Szent-Erzsébet, 's Abrudbánya, Fejérvár, és más városok ismét 1500 fnttal; 's minekutána a' Bíztoóság a' Kormányszék' engedelmevel Kolozsvár Várostól 12,000 fntot kölcsön veve, az épület elkészüle.

Széle 12 öl, hossza 22, 's ebből a' Játzó-hely 6 ölet fog el, magossága 6 öl. Lózsija 50, 's mindenikében bőven megfér négy személy, a' Gubernátoriban pedig, és a' melly ennek alatta és felette áll, hat fér meg. E' három lózsisoron kívül van a' parterre, 's az úgynevezett paradicsom. Elfér az épületben 2500 néző, 's 1600 ülést is talál.

Megnyittatott 1821. Martz. 12d. 's a' legelsőbb játszott darab Zrínyi Miklós volt; más nap Mátyás Király. Zrínyit Uraságok, ezt a' Társaság' emberei adták.

XXI.

A' szegény halandót néha öröm, néha baj veszi úzóbe; nem mintha kedvezést érdemlett volna, vagy boszszút, hanem mivel a' szerencse szabadon szilajkodik, 's az a' láthatlan kéz bennünket örömöknél fogva vezet inségekbe, és örömekbe bajok között.

Megindulván reggel Kolozsvárról, éjtszakára Esküllőre értem, 's a' hogyan a' Tordai úton nem találtam egész nap falut, úgy ma nem

az Esküllőin. Láték falukat, de az út rajtok nem méne keresztül.

'S eső reggel oltá estig; lomha, hideg, szomorú. Nem, a' mi víg csapatokban jött és ment; nem szép-szikrázású, nem muzsikai dörgésű. Az ilyen retenti a' lelket, de éleszti is, és mulattatja: az a' lassú csak elbúsítja, leveri.

Dragon nem lelém Báró Wesselényi István Öbester Urat, László testvér öcsémnek katonai szeretett barátját. Most egy kies völgyen, melyet játékos csapongásokban fut végig az Almás-vize, éjszakára Erdélynek egyik leg-lelkesebb férfiához, tisztviselőjéhez, szolnok-jához, Nagy-Ajtai Cserei Miklós Úrhoz juték, Tíhóra. Életemnek egyik legszebb órája volt az, melyben a' régolta szeretett 's csudált férfit láthatám, hallhatám. Többet én senki' beszédéből nem tanultam mint a' Generális Báró Vay Miklóséból, nem senki' leveléből többet mint a' Cserei Miklóséból; 's ítéletei felvilágosodottak, gondolkozása józan, érzése hív és szent. 'S Csereit Wesselényi Miklós, az atya, szeretetére bizodalomára mind végig méltónak találá, méltónak mások is, 's egy időben közönségesen: de a' mindenek' szeretetét megnyerni ollykor igen is könnyű, sokaig bírni nehéz, állandóan megtartani csaknem lehetetlen, elvesztteni némelly esetekben nem rút. Kiki maga szemével lát; 's bár melly szerényen gondolkozzunk magunk 's tisztelettel mások felől, nekünk saját szemünk az a' mérték, mellyel a' dolgokat mérjük; 's én sok dolog eránt egy vélekedésben lelém magamat Csereiivel; 's ha én leheték ilyenben mellékczelzások nélkül, akarnám tudni, mért kell Csereit vádolnunk

ezekért mellék czélzásokkal. Cserei nagy tekintetben állott Cancellárius Teleki's Septemvir Vay előtt, 's a' ki e' kettőnek nagyon tetszhetett, nem lehet nem jó.

Cserei sok ideig Assessora volt a' Királyi Táblának Maros-Vásárhelyt. Azután a' Háromszéknek nevezett fényes Székelyföldi Megyében Fő-Ispányi hatalommal viselé Gróf Nemesnek képét, 's nagy dicsérettel végze be némelly nem kedvetlen, nehéz tárgyú Bízto sságot. Továbbad a' Guberniumhoz tétetett által Tanácsosnak, míg végre, czímjét és fizetését megtartván nyugalomba tért. Üres órájnak, most hívatalaiban, a' Classicusok voltak szerelmei, 's Tacitust ő is fordítá, mint nálunk Ócsai Balogh Péter Zólyomi Fő-Ispány.

XXII.

Cserei Miklós áltkísére Tihórol Zsibóra, melly oda két órányira fekszik. A' völgy a' kettő közt nevezetes történeteinkben. A' Nagy-Szamos Dézs felől jöve, megkerüli a' Turbucza-hegyet, 's ezt jobbra, Kurika helységet balra hagyja. Rákóczy Ferencz a' dombon sánczoló körül magát, hogy a' közelítő ellenséggel, míg Bercsenyi a' várt lengyel segéddel megérkezend megütközni kénytelen ne légyen. Hadaival megtömé a' völgyet, meg nem gondolván, hogy szoros vápakon meglepethetik, 's egy oláh-pap az ellenséget a' nyitva hagyott résnek igazítá. A' győzők itt leginkább a' Rákóczy' elfogására törekedtek. Ez áltúsza lován a' Szamost, 's

a' Turbucza-hegynek vévén útját, Kővár-vidéken és Máramaroson keresztül méne Lengyel-országba, honnan többé soha vissza nem jött.

A' Zsibói Istáló úgy díszé Erdélynek mint a' Vásárhelyi és Fejérvári Bibliothéca, 's a' Szebeni Képgyűjtemény, 's érdemli hogy arról szólják.

Ménest itt Wesselényi Pál állíta, nagyatyja a' most élő második Miklós' nagyatyjának, 1660 körül, Erdélyi válogatott anyalovakból. Pálnak fja, István, Rendek' Előlülője, látá a' szerencsés kezdetet, 's ménesét török és tatár kanczák által nemesítette.

Istvánnak két fiai, Ferencz és István, megosztóznak a' lovakban is. István, Nápolyi méneket hozza be, hogy a' török apró faj magasb termetűvé váljon. Látta hogy a' két faj egyyüvé nem illik, 's mind azt, a' mi megkorcsosult, kihányta.

Most megveve Generális Brentánótól egy huszonnyolcz esztendő's Galant nevű mént, kétszáz aranyon és tizennégy darab harmadfű csikón. A' Galant atyját a' VI. Károly' Barcello-nai koronázásakor, 1711. hozák ki a' Pyrenéeken. Ezentúl minden Zsibón ellett lovak' törzs-atyja, atyai vagy anyai ágon ez a' Galant, más nevével Brentáno, leve.

Istvánnak özvegye, Vargyasi Bárány Daniel Polyxéna, a' ménest óvá minden nemtelen lovaktól, megkülömbözteté a' fajokat, Jegyzőkönyveit nagy gonddal vitette, az ifju lovakat költségesen neveltette, taníttatta; ügyes lovászmestereket fogada szolgálatjába, nevezetesen Gründelt, ki mestere levele az elsőbb Miklósnak.

Ez Kapitány a' Bethlen Ádám' huszárjai közt, egy Monárch és egy Brillánt eredetű

mént hozza ki 1775. a' Lengyel Kiraly' istálójából, és egy törököt.

Anyja' halála után megvevé 1776, Cicerót a' Haller János' Gorbói istálójából, melly I. Ferencz Császár' spanyol ménű és spanyol kanczáji közzül erede; tovább 1783. egy négyesztendős Alexander szürke mént; Herczeg Kautitz Domonkostól 1790. egy Andalúzó nevűt, mellyet a' Herczeg' atyja, a' Minister, hozott vala ki Madritból. Végre 1792. megveve Gróf Mikótól egy Müzir nevű, szürke, originális arabot.

Zsibó nem tartá meg a' Monárch és Brillánt maradékot, mert nem felelének meg a' várakozásnak; 's annál nagyobb gonddal nevelé a' Galant', a' Ciceró' 's az Andalúzó' faját, 's egy angolyt Alexandertől, egy arabot Muzírról.

Miklósnak Miklós fija 1822. Februáriusban utazott Angliába, együtt Gróf Széchenyi Istvánnal, 's onnan hozta ki magával Cátót. —

A' Brentáno' nemében fényt vona Zsibóra a' II. és III. Galant, Superbo, Daru, Amico, Kakas, Kedves, Bucephal, Jupiter, Darunak Bucephál fija, Hannibal, Pajzán és Philosoph. — Bucephál 1816. huszonnyolcz esztendős vala; színe sárgás fakó, serénye 's farka 1805. igen tömött és egészen fejr, haja hosszan nyúlt alá perpendiculáris vonásokban. Feje busa, háta horpadt; és mégis egyik fő dísze az istálónak, és még is nehéz-ízlésű urának egyik fő öröme. — Philosoph tizenhat markos, szürke; remekje a' tanult lovaknak 's innen a' név. Jupiter barnapelly; olly hattyunyakkal, millyet ritkán látni. Pajzán szürke kancza; úszó trappos, 's mozdulatai pattanósok, 's fáradhatatlan. Amico, urának már katonaságában is kedvese;

harminczhat esztendeig élt. Kedves, legtanultabb ló azok közt, melyeket Zsibó nevelt. Miklós a' maga nyolcz esztendő Miklósát 1805 ezen kezdé iskolázní.

Ciceró' nemzetségében legnevezeteseb volt a' lángszínű Elsőbb Caesar, Zsibónak és egész Erdélynek örök dísze, a' külföldnek irígysége. Kiholt 1804. maga helyett hagyván a' hasonló színű 's szépségű Második Caesárt, a' Csínost, a' courbettolásairól híres ifjabb Cicerót 's Armidórt, az ifjabb Caesar' anyai testvérét a' szép Madár kanczát, és Scípiót.

Andalúzó' nemében ragyogtanak az ifjabb Andalúzó, a' Tüzes, a' Spagnióló, Superbo, Ráró, és Spagnióla. Az utolsó nem tetszett szépnek, de mindég nagy szépségű fiakat szüle. Gróf Károlyi József ezért hétszáz aranyat ígére, de Wesselényi a' lovat a' barátságnak sem adá. Annyit nem ér, ugymond; de én lovak' nevelésével őseim' árnyékának tartozom.

Alexandernek leghíreseb gyermekei: Fox, Pitt, Admirál, Eclips, ifjabb Alexander, Fanny és Jenny.

Muzírnek minden hím maradéki közzül én itt egyedül a' szép Almanzort találtam. Nep-tún ennél szebbet nem teremte, 's a' Kochláni ménés, melly lovai' Genealogiáját szinte Salamon Királyig viszi fel, ezt kevélykedve nevezhetné fíjának.

11.

TÖREDÉK - JEGYZETEK

a' Szent hajdan' Gyöngyei felett elmondott bírálatra.

(*Lásd kritikai Lapok* 13—23. G**)

Olly hévvel, kedvel könyvbírálathoz még soha nem nyúlék, mint ehez itt. Egy magasztalt német ajku költőnek szép munkája, kit a' gazdag német literatura poëzisének olly dicső mezején első fényű csillagjaihoz emel, Kazinczynktól dicső pályája' végén fordítva, bírál-tatik, kinek őszfűrtjein annyi érdemkoszoru lebeg; — 's mi és mikor kell több, erősebb feszülésben tartani lelkünket? pedig jaj! az írónak, a' kritikusnak, ki többet ígér mint tenni erős, 's lángot, világot mutatván fel je-lül, alatta ő homályban vagy félsötétben té-velyeg. Mondhatnám, fortélyal éle a' bíráló, midőn honszerelem' tüzében jelenék meg, mel-lyel, hiszem, minden lángkeblű Magyarot meg-győze, — csak a' gondolkodó olvasót nem. És megvallom, kedves vólt látnom a' büszke nemzeti lángot azon szép szavakban hévvel emelkedni fel, 's hajlandó valék tüzes érzel-meiert, hazafuságáért, bár tul lépe határain megbocsátani a' bírálónak; — de nem lehe-

mert fájdalmas volt érzennem 's most ki kell mondanom, minek lép az fel bírói tribunálba, kit féktelen ragadoz lángja, ki ítéletei helyt érzelmeit harsogtatja! Szent hely a' bírói szék, érzéki képe nyugalmas elméneknek, ezt profanálni indulatoknak, sőt honszerelmi lángnak (kivált ha szertelen) sem szabad. — Jaj! az appiuszoknak bírói thrónuszon, tekintet és hatalom őket bukkástól meg nem menthetik. Jőjön olly bíráló, ki hideg ítéletinek fanyarságát szívének szelídségével tudja párosítani, — ki pálczájának súlyát részvéttel, vigasztaló arcza vesse ránk; és szeretni fogjuk kelletinél keményebb veszszejét is, 's türelmünk csendes leszen: de bírálónk dühös, lealatsonyított hazaszeretettel, vakdöffel kiáltja babonáját, 's azt és olly bizodalommal teszi, mit és millyennel tenni könnyelműség, igazságtalanság vala. Igazságtalanságot szép, szelíditett szín alatt érzeni fáj: de igazságtalansággal méltatlanul megtámadtatni, kettős szenvedés. —

Igaz, mindent cselekvék a' sors, Pyrkerben egykoron országos nagy férfiat, ragyogó fényű költőt tisztelhetnünk; de fájdalom, hogy nem tekinté által bírálónk azon vészt, mellyen neki elébb mint felhőkön kellett által vergődnie, hogy utóbb mostani fényében jelenhessék meg felettünk. Életéből nyilván láthatni, miként munkálkodék szövésében a' sors' keze, 's nagy kérdés de bizonyos, azon kemény idők nélkül lett volna e az ember és költő benne olly szép ragyogásban feltünendő? De a' végzet titkait mozdíthatlan lepel fedi, illetnünk azt nem szabad; mondjuk ezt: a' sors úgy hozá, hogy Pyrkernek, ha bár legvakabb patriotizmus duzzította volna is keblét, Ma-

gyar szívú lelkű, de német ajku költőnek kellett lennie. Kár vala G** úrnak nem fontolni meg, hova 's mikor költözék ő honjából. Korunknak díszé Kazinczy előszavában így ír: „1792. Triestben kele hajóra.... Leke-rüle Velenczébe, 's az Adria' habjain ment Manfredoniáig, 's onnan szárazon Nápolyba. Ott ismét hajóra ült, 's kiállván egy rettenetes vészt, Génuanál lépe partra, honnan Graubündtenen és a' Sváb földön tére honjába. Engede meghívattatásának, 's még azon esztendő' Octoberében Ausztriának Lilienfeldi Monostorában a' Cisterciensisek' Szerzetébe lépe, 's ott négy eszt. után Pappá avattatott. 1798. Oeconomusa vala a' Szerzetnek, 1800. Kamarása és Erdőmestere. 1807. ólta pedig, négy eszt. leforgása alatt Plébánus Tirniczen. — Tudja é G** úr hol álla az időben vagy vala é literaturánk? vólt é könyv eredeti bélyegű, vagy fennebb tökélyű fordítás (egy kettő annyi, mint csepp a' tengerben)? vóltak é férfiak olly ragyogó fényűek, kik hatalommal ragadhaták vala meg a' nagyra menendő ifjakat? lángolt é hev és kedv a' tudományok iránt még férfiainkban is? — Valóban ezekre tagadólag kell felelnünk. — Pyrker ifjukorába mene ki honjából, ifjukorában német társak közt ölté fel szerzetes köntösét, 's tudományi fény és világ vevé körül és hatá meg keblét, millyet ő honn nem ismért, nem érzett, mert mi még hátra, messze valánk. Virágzó nyelvben szép munkák ajánlkozának fiatal lelkének, nemzete azonban még homályban tespedett, nyelve darabos 's ekkor rossz úton tévelygő. Magyar könyveket külföldön nem olvasott nem olvas-hatott (most is ritka helyt) nyelvét sem gram-

matikai törvények, sem szebb példányok után nem emelheté; foglalatosságai terhesek, széles terjedékűek, nagy gonduak valának. „1812. Apátúrnak választák — — — 1818. Szepesi Püspökké neveztetett. — — De Szepes sem bírható sokáig, 's 1820 már Velenczei Pátriarchává látta 'stb. magát emelve.....” — Külföldön tölté ő virágzóbb napjait, kis időig lakék honjának szinte német ajku fiai között, 's mint szorgalmas Főpapnak, mint férfinak késő volt egy virágzatba most indult nyelvnek hosszas 's tán sikertelen studiuma által költői nyögös nyelvet formálni magának, 's így tanult nyelvben inkább akará adni a' szépet, mint igazgatatni hagyni magát dolgozásiban a' neki nem könnyű nyelv által. Miért nem pillanta G** úr a' szomszéd Németekre, kiknek első fényű íróik literaturájok' legcsillogóbb szakában sem szégyenlének írni a' nem olly sok óldalu franczia nyelven. Fridriket és Herdert említem csak, a' nagyokat, mert hiszem, G** úr ismer többeket is. — Azokat kár vala nem említeni, kik latin nyelven zengetvén idegjeiket, homályba süllyedének egy Virgil' egy Horác' ragyogása mellett; mert Pyrker ott fénylik hol Voss és mások, 's a' német nyelv munkájiban azon diadalát üli, azon csillogással világlik, melly dísz Hellász' nyelve Szophoklesz', Albioné Milton', Látziomé Virgil' remekjeiben ére el. 'S nem dicsőség, nem öröm látnunk, mikép mutatá meg egy Magyar, mi tökélyre, erőre, fokra vihető Germánia zengzetlen nyelve is? 's mint vivá ki magának a' helyt egy külhazában, mellynél magasbra saját fiai is aligha hágának? — Hogy szebb, dicsőbb volt volna Nemzetünkre, nyelvünkön birni a' halha-

tatlan munkát, tagadhatatlan; de így hasznosabb, és ezt így a' sors hozá, 's kárunk nem is negatívus; mert a'vagy nem fogja e' tudni az, kinek jó véleménye felőlünk kíváncs, hogy lételt Pyrkernek hazánk ada, de külföldeken lakozók? mondhatja e' a' Francz silánynak szűknek a' Németek' nyelvét, mivel sokan 's kivált régebben francziául irának? ('s a' miénk még nem is bő!). — Azonban még elébb dolgoznunk, tennünk kell, hogy a' külföld nyelvünknek nem hajlékonyságát, de csak szorgalmunkat megismerje. Ismeri Germánia a' Magyarat Pyrkerben, 's magyar nagy embernek verete Velence örök hálaul emlékpénzeket. —

Azt mondja G** úr: ne kinozzuk szeretetünkkel, ki nem tartotta azt méltónak kivívni, megérdemleni, ki Nemzetét egy kincstől idegen hanghoz való szokás által fosztá meg. — Miként becsüli Pyrker Nemzetét, tettei bizonyítják, 's utálok azon bírálót, ki a' nemzet' bizonyító szava ellen *belső*t és hamisan ítélget. — Azt nem tudhatom, mi kincstől fosztá meg Hazáját; de kétlem, hogy honi nem tökéletes, nem tisztult nyelven írni nagyobb érdem és dicsőség volna; mint külnyelve a' tökély' legfennebb fokára emelni, 's ezen szép nyelven örök díszű munkákat teremteni; 's végre úgy vélem, hamisan róla nem szólok ha mondom, hogy ő illy szeretetre nem vágya, nem törekvék, millytől G** úr szándékozik őt megfosztani. A' történet hozá, hogy Pyrker német nyelven zengje épószait, de ha szinte szabad akaratból cselekedte volna is azt, a' józanabb rész örömtapsal nyujtaná koszorújit honja olly dicső fiának. Szép, bár idegen nyelvében, magyar szív és kebel, lélek és ész lobog, 's nem mienk ér-

deme, kit a' történet, nem maga, azért kész-tete külföldi nyelven szólani, hogy általa disze és díszünk emeltetnék. A'vagy nem mienk ő a' ró'sa, melyet egy kertész' keze már bimbó-jiból fejlődöt meszszebb vidékre ültete, 's meg-utáljuk ő baját és illatjait azért, hogy keblét idegen földön, idegen szellő fejté-ki, 's tán ékes-ben mint honunkban lehető vala. Rajtunk és szorgalmunkon áll birni műveit az eredeti tö-kélyben, 's belőle hasznunk, positivus hasznunk származand; a' német literaturájának első fé-nyű csillagai közt Magyarat lát tündökleni, 's látjuk mi, látja a' Német azt, mit Pyrker a' Né-meteknek ada, egünkön hasonló csillogással su-gárzani vissza. — Még ezt mondom, szép tűz a' hazafiui tűz, de könnyen túlcsap határain. Rettegjünk illy habozás közt tollat, birói tollat fogni fel, hideg észnek kell kormányzania azt, ki birói-székekben ül, de ítéletét meleg szívvel mondja ki; — külömben ha csak vadindulat, vaktűz adja ajkára szavait, bitangló 's buktatni kell székéből. — Ennyit Pyrker' igaz ügyében; oka annak, hogy hevesben szólék, nem va-gyok, hiszem hogy ész, hogy ok lángot nem győz, ha lángal nem párosul, 's óhajtnám érez-tetni G** úrral, hogy a' nyil, melyet vaktűz ártatlanra vona fel, gyakran ijaszára vissza is pattana. — —

Nincsenek veszedelmesbek a' félszeg prin-cipiumoknál, melyek részint lévén igazak, helytelenül alkalmaztatnak vagy általánosan mondatnak el; de nincsenek kárhozatosbak, ha még az igaz' színe árad el rajtok, mert vaj-mi keveseknek adatott megvi'sgálhatniok igaz ő mind az, a' mi annak külsőjét viseli, a' mi szép, — 's a' szóló' önhitsége, önbízalma a'

nem, vagy rosszszul, vagy felszinleg gondolkodó olvasóra is könnyen által száll.

„Verselt munkát prosában adni mindég bal gondolat, egyedül a' jambusos mívnél' valamennyire tűrhető,” mond a' bíráló. Igaz ez bizonyos szempontból 's környűlmények között; de illy általánosan, jelenkorunkban mondván, 's Kazinczy' fordítására alkalmazva fonák beszéd. — Ha valamelly neme a' költésnek retteg prosába vonatni, a' lyra az, melly szökös, repkedő langu szárnyalgásaival fennebb hangzatu beszédet kíván, 's mellyet, rövid helybe lévén szorítva lángjai, prosába vonni nem lehet, erő, tűz 's fennségvesztés nélkül. A' lyra szép gondolatainak, ideájinak fentebb modulációja, mu'sikaibb hangzatu szavakkal kell egyesülniök; külömben minden tüze, bája elvész, mint a' szép hangok' soksága elocsmányul öszszehangzás, hármonia nélkül. — — — G** úr lennebb azt mondja vakmerőn: hogy Kazinczy ezt nem érezé; — de kérjük, gondolja meg lelkében mit mondott, gondolja meg a' kort mellyben ő élt, a' czélt mellyhez kell vala neki jutnia; látta ő hol álla Hazánk, látta hogy a' magyar korszellem nem elég érzeni a' szépet tisztult magasságaiban, el kell hagyni a' szépségi tökély' némelly postulatumnát, hogy túl ne feküdjék a' még borongó lelkű nép' érzetén, 's alkalmazni kell magát az illy nemű reformatornak a' közönséghez, hogy utóbb megnyervén a' Nemzet' bizodalmát, sikerrel lobogtathassa vezérlángját a' felriasztott nép között. Ez okért teve ő által mértékletlenül nyelvünkre, kívált ifju korában, némelly lyrai habzásu műveket; érzé, ébresztetni kell elébb a' népet, irtani a' küzdhelyet, az utat,

melly a' ragyogás' pályájára vezetend, 's alap-
árkot szükség némellyeknek ásniok, bár azé
a' dicsőség, ki szerencsével fut az irtott pá-
lyán, 's bokrétát emel az épület' ormain. „Mi
csak kezdénk a' menést — — — közel az idő,
hogy istenfiak lépnek a' pályára. — — de mi-
enk a' dicsőség, hogy el van készítve útjok
'stb.” Így szól ő, tetteinek szerény érzetében,
's pirúljon G** úr, ki illy és kivált e' nemben
illy nagy férfiat mere vádlani, 's akará, feledte
vólna ő azon kornak szükségeit, mellyet is-
mere, hagyta vólna az utat, mellyen mostani
emelkedésünk támadott, csakhogy meg ne sér-
tse a' theoriák' emberét. —

Mi hiszük, G** úrnál nagyobb általánoság-
gal állíthatjuk, hogy serdülő literatúrában mint
a' mienk, mellynek küzdő tisztuló szaka most
forr, mellyet csak erősb hatás, szebb mun-
kák' terjedése emelhet kissebb idő alatt ma-
gassabb fokra, sőt gazdagabb literatúrában is
a' prosai fordítások hasznosabbak, mert föl- és
alrendű, tudós 's nem-tudós, ifju és öreg egyenlő
örömmel és kedvel olvashatja. — Szeretém én
a' rhytmust mint a' rimet is, melly által lesz
a' költés valósággal költésé; de a' mi egyedül
és erővel hat ránk, mivel és emel, bóldogít
és mulattat, az, a' mi a' költő' munkájiban
maradand, midőn prosába fordíttatik. Ekkor
marad fenn tiszta, tökéletesb tartalma a' mun-
kának, mellyet egy csillogó külső, ha nincs
is előnkbe sugározthat, 's néha midőn jelen van
elfedez. Sokkal hasznosabb (nekünk még hasz-
nos kell inkább mint szép, az az: ezt ama'
nélkül ritkán ismerjük el) tehát prosába for-
dítani, mint versekbe; mert láthatjuk, az if-
ju-férfik és férfi-ifjak melly örömmel figyelnek

a' szavak' szép hangjaira, a' tagok' hangzására, 's így csudálván a' küldísznek, nyelvnek bájait, a' legdicsebb munkák' tartalma nélkül homályba hatás sülyed előlök, 's elszáll, mint a' felhő nézőji elől, kik széleinek aranyát bámulván, felejtik szemlélni a' nyugvó napot. — Sőt erősen állítom, hogy ha a' sokaságra, népre kell és szükség hatnunk, egy meglehetőes prosai fordítás haladja azt, melly versben tökélyével ereditéjét elérte; mert azon kritikai magyarázatok, mellyek az originállal elsőségről versengenek, leginkább csak a' tudósok' gyönyörködésökre szolgálnak, megmutatni nyelvök mi hajlékony, szorgalom és erő mit tehetnek 'stb. 's ki tagadhatja, nem volna e nagy hasznu munka Homér' Virgil' 's több nagyok' remekjeiket nyelvünkre általtenni; de megkivántatnék, hogy az literaturánk' jelen állapotjához 's azon nagyokhoz méltónak találtatnék.

Kazinczy prosába fordítá a' Szent hajdan' Gyöngyeit, de ki áll mint fordító nem felette, de csak mellette is? kinek van olly bájos, mélységeiben is olly tiszta, magasságaiban is olly könnyű, olly szép, annyi studium által kimivelt nyelve, mint neki? Valóban másként érze ő mint G** úr, de hála, köszönet hogy másként érze, mert jobban, bölcsebben érze.

Végig pillantván Kazinczynak félszázadnál idősb pályáján, fényt és üdvet látunk kelni nyomain Nemzetünk' javára kisugárzottat és ezután kisugárzandót. Alig van író és táj, kibe és hova ereje nem munkált; 's ezt csak erős lélek tehetette, erős lélek pedig az aesthetikai pályán könnyű ingásu principiumok nélkül olly dicsőséggel, annyi időig nem vívhat. Mi által leve Kazinczy az, a' minek látjuk, mi által

leve literatúránkban legnagyobb, legdicsőbb be-
hatásu? én úgy hiszem nemes popularitása ál-
tal, melly a' gyengébbekhez lesimulván feljebb
emelé tűzével; 's a' fennszárnyallókat alább
voná le egyszerűen szép tolla. Nem említem
több Kötet fordításait, mellyek Kisfaludy' Hym-
fijével, Regéjivel olvasó (nemesebb) publicu-
mot legelébb formálának; állandó, bölcs prin-
cipiumainak jelei a' Gyöngyök, és azon vólt
célja, hogy Klopstock' Messiását kötetlen be-
szédben adná. — Pyrker midőn a' Gyöngyöket
írá, erkölcsi Époszt akara adni és adott, de
költői színben, költői lángal, mert tudá, hogy
azon szent tárgyak, hogy a' vallás poëtai gló-
riával környezve tisztább, igazabb, legalább
erősebb tűzre gyulasztják a' szívet, mint a' nem-
szent költés, vagy nem földi hevületű vallás.
Az erkölcsnek és költésnek itt egymást kölcsö-
nösen kelle emelniek, 's ha a' költői tökély
ritkán magasabbra emelkedik amannál, egye-
dül azért történik, hogy a' láthatlannak imádá-
sára, vallásos ahitatra lobogóbb lángal ragadtas-
sunk. Én úgy hiszem 's úgy vagyon, hogy itt
főczél a' vallás, az erkölcs, 's éppen azért kelle
a' költői lángnak magasb mértékben mutatkoz-
nia, melly által lelkünk merészen emelkedik
a' menny felé poëtai erő és lelkesület közt,
mellytől különben rettegnénk 's restek vólnánk
cselekedni. Igen, imádságos, épületes könyv
ez, „még pedig egyike a' legjobboknak, miket
a' nem jók' számtalan sokaságában birunk. A'
melly érzéseket Éneklőnk lelkeinkben gyúlaszt,
nem betegeskedő pietismus, hanem ép érzés,
egészséges, erős és magas, 's azok előtt is tisz-
teletes, kik érzeni nem akarnak, csak látni.” —
'S G** úr azt akarná, hogy ezt nem prosában,

nem olly tündér szépségü prosában fordította légyen? 's ezt itéli méltatlannak Kazinczyhoz?

Fájdalom! hogy bírálni mernek, kik literatúránkat, hiányait 's jelenkorát nem ismerik. En örömmel látám a' Gyöngyöket aszszonyok, lyányok, 's öregek által olvastatni, kiknek idejük, kedvök, egyebet olvasni nem vala. 'S nem lyányaink, nem aszszonyaink és öregeink, de ifjaink, férfaink fogták volna e ezt ennyi hévvel olvasni hexameterekben? fogták volna e venni? pedig még ott vagyunk, hol a' többségre szükség elébb hatnunk, míg csak szembetűnő olvasó-publicum támadjon. — Hála 's üdv ismét Kazinczynak, hogy popularitását a' fennebbet most és ennyi időök, illy hiuság, név, hír után való kapdozások között is megtartá, mert versekben a' Gyöngyöket vagy valóságos tanításokat vennünk, csaknem egy lett volna, már fordítsa hexameterekbe akárki, miután Kazinczytól prosában birjuk, örömmel, igen nagy örömmel veendjük, de higgye el G** úr, hogy azon idő illy kevés írók között, mellyben az originállal vetélkedjünk nincs jelen, de erősen hiszem, majdan eljövendő.

Bal idea vólt, mond a' bíráló, hogy Kazinczy 40 évvel ez előtt a' Klopstocki Messiást is kötetlen beszédben készüle adni. — Mi jónak 's olly mértékben jónak hiszszük, millyenben balnak véli G** úr, 's jobbnak mint Kazinczy' minden eddiglenieit. Klopstock legszentebb tárgyat legfölségesebb ihlettel zenge eddig minden költők között, 's olly szép nyelven, millyhez hasonlót előtte Germánia nem, szebbet, ragyogóbbat pedig utánna sem láthata. 'S Kazinczy ezen magas ideálban lebegő 's fenn nyelvű költeményt akará adni fenn prosájában,

's akará megismertetni a' néppel gyengébb csillogása de szintolly dicső alakban a' német poësis örök virulatú díszét, költője' magas ideálának fölségét vesztetvén a' nyelv' gyengébb mű'sikájával, 's egykoruit felemelíntvén a' dicső költőhez. — De ím' azt mind ez ideig sem bírjuk, mit, és Kazinczytól bírhatni mindenek annyira ohajtának, 's mit mond G** úr, nyerénk e ez által, negative gazdagula e literaturánk?! — Csak kérem, feleleteiben consequens legyen.

„Kazinczy feledé magát, midőn ezen Gyöngyöket fordítá,” mond G** úr. Rosz beszéd ez is, mert ő azt tevé most, miket ezelőtt tevé. Olly művvel gazdagíta bennünket, régenten millyeket nem bíránk, ollyal gazdagíta most; sőt csak honunk' egy ró'sáját hozá vissza, melly külföldön virúlt fel, 's egy lobogó hazafinak lelkét ismérteté meg velünk, mellyet a' külső országok' népe rég csudál és magasztal. 'S Kazinczy elfeledé magát! E' kóldulás! nekiek nem kell!! Horror per ossa cucurrit.

„Kazinczy soha nem érzé eléggé, hogy nem prosában írt költeményt prosában adni akarni nem jó.” Kell e erre felelnem? kell e szólnom? nem, nem fogok; szóljon a' kor, mellynek ő csillaga vólt, szóljon a' nép, mellynek ő feláldozá magát, 's mellynek literaturát, ugy mondván, csaknem egyedül ada. —

G** úr továbbá fájlalja, hogy ezen észrevételt (t.i. „nem mindég 's mindenütt érzé, (??) hogy minden csak a' maga helyén szép”) ő teszi neki először, 's még most, 40 év előtt nagyobb sikerü vólt vólna. — Valóban lehet is fájlalni, hogy G** úr illy semmi észrevételeket teszen, 's tudom, nem hiendi ha mondom,

hogy 40 év előtt sem vólt volna nagyobb sikerű, mert készűlten, nem lengeteg principiummal, önállással, korának szükségeit mélyen ismerve futá és futhatá meg ő olly dicsően pályáját, 's hiszem

Ha azt ujra elkezdhetné
Ismét a' múltat követné. —

Pyrker' és Kazinczy' fordítása olly tűzzel 's könnyedén valának megtámadva, hogy néhány töredék gondolatim nem mondanom el nem lehte. Hivém, az, mint költő fennebb áll, hogy sem vakindulattal viaskodnék; ez dicsőbb, kedvesb a' Nemzet előtt és szerényebb, minthogy illy nemű támadásban önvédelmére szállana; így én szólamlám meg, nem Pyrker, nem Kazinczy (mindkettejöknek érdemeik magasbak lévén pusztá rágalmaknál), hanem az igaz tiszta ügy mellett. Kevesebb tűzzel de több nyugalommal és erővel lépjen fel az, ki a' nagy költőt, embert, literátort, korunk' és körünk' díszét bírálni készűl és szándékozik (quid valeant humeri, quid ferre recusent.) Ösz bajnokunk fejről csillagképben villog az érdem és rény, szilaj láng azt nem illetheti, kinek emléket, tetteit, a' Nemzet' közszava örök díszlettűvé avatja. — Építeni tekintetre nem szeretek, nem fogok, de ha műtatványról az árura következtetést húzni szabad; engedjen meg G** úr, de Kazinczyval hibázni előttem nagyobb érdem, mint illy bírálóval, vagy inkább nembírálóval nem botlani.

Sz***n.

12.

Hogyan szállíttatnak tengerre a' gályarabok Francia-Országban.

(Kivonás az *Courier des Tribunaux* című Párisi Ujságlevélből.)

1.

Néhány napok oltá azt hirlelik, hogy a' Bicetre-ből (igy neveztetik a' fenyítékház Páris mellett,) nem sokára egy láncznyi gályarab fogna *utnak indíttatni*; s a' dolog azután csak hamar hivatalosan is bizonyosnak hirdettetett. A' gonosztévők, kiknek e' lánczban indulni kellett, összehivattak, és a' fogháznak leghátulsó udvarába mentek, hol nekik utazó-ruhájukat kiosztották, mellyek szürke vászonból voltak varva. A' megbélyegzetek azokat mingyárt ottan felöltötték. A' rendelés szerint fejökről tövig a' haj lenyiretik; hogy megszökés esetében, annál könnyebben reájok lehessen esmérni. E' szolgálatot pedig minnyájan magok tették egymásnak kölcsönösen. Bizonyosképpen beszélte nékem valaki, hogy szerfölött meggyalázottaknak fognák magokat tartani, ha őket haj-ékességöktől idegen kéz fosztaná meg. Ez meglevén, miután Vidocnak és Agenseinek jelenlétökben, rajtok az u. n. *Vizitát* megtették, minden gonosztévők a' hosszú sorból egyenként előlépven, az udvar közepére mentek, hol egy ülő-vas mellett valamelly nagy szekrény állott, mellyben emlékháló idők oltá azon

vasak tartatnak eltéve, mellyek szolgálatjával élnek egymásután mind azok a' rabok, kik a' büntető törvényszék által erőszakos dolgozásra ítéltettek. Az ülő-vason (az ő kifejezésök szerint,) *összszekelnek*. Letérdepelnek, és e' helyzetben megpróbálják nekik azon nyakvasakat (Cravate) mellynek nyakokra leginkább illenek. Azon pillantatig, mellyben e' háromszegű vasat rájuk zárják, pajtásaikkal*) vihognak, hahotáznak, és galád-nyelvőken**) holmi izetlen szurkálásokkal kedvökre mulatkoznak; de nem sokára ezután irtózatossal elhalgatás következik, midőn kettőztetett ütései alá kerülnek azon kalapácsnak, melly az ülőn a' vasat nyakok köré kovácsolja. Itten t. i. a' legcsekélyebb megmozdulás okvetetlenül kaponyájokat összszegezűzná.

Illyen módon mindenik pár egy 20 — 30 emberből álló lánczra! csatoltatik, és akkor aztán csak maszszában mozoghatnak. Ez a' mivelkedés majdnem két óráig tartott. Ezúttal hetvenhat gonosztévőket készítettek utra. Három csapatra osztották fel őket. Az elsőt és másodikat a' legnyugtalanabbak tették; a' harmadikra a' legvesztéglőbbeket hagyták.

Mindenik csapat letelepült az udvaron kőröskörül találkozó padokra, 's most a' felvigyázók mellőlők félre vonultak.

Azt hinné az ember, hogy egy illy rettenetes fogságban és egy olly rémítő jövődőnek kapujinál, a' fájdalomnak sulyja alatt lehetetlen volna el nem csüggedniök. De itt ugyan

*) Kalmár Prodrómusa szerint e' szót így kellene írni: baj-dás; összealkatva levén e' két szóból: baj, és dás (ma már társ) melly utóbbik Persa nyelven sociust jelent.

**) Galád, Bösewicht, Verbrecher.

mind ebből semmit észre venni nem lehetett; és ezek a' nyomorúk, — kiknek egész jövőendő létezésök, rabszolgaságnak és elvettetésnek vegyülete fogna lenni, — úgy látszott, mintha valami jeles Innepre gyülekeztek volna össze. Közzülök csak hárman látszatnak érezni nyomorúságjokat; ők voltak egymágok, kik valami csekély oktatásban részesültek. A' többiek majd állati örömkibálásra fakadtak, majd egymással kötekedtek és egymást a' legdurvább módon titulázták, majd önmagukból, öltözetökből és a' rajtok való drágaságokból csufos tréfát üzni erőlkedtek; de a' mi olly esztelenül hangzott, hogy csak hozzájok hasonló elfajult embereket ingerelhetett nevetségre. Ekkor Boucher-nak, valahai fiáker-kocsisnak *) felszóllittására (ki holtig való gályarabságra van kárhoztatva,) egyszerre felkelt az első csapat, egy forduló sétálást tenni. Az általa adatott jelre minnyájan felfogták lánczaikat, és járdaltak az Udvár körül. Ezt követte a' második csapat, és végre a' harmadik, melly csak nagyon böstörködve engedett a' másik kettő kívánságának. A' súly, mellyet mindeniknek hordozni kell, mintegy tizenkét fontot tehet. Boucher és bűntársa Gerard pedig legalább husz fontnyi vassal vagynak megterhelve. A' felsőség

*) Fiacre, egy franczia Szentnek neve, kinek Párisban is temploma vagyon. A' róla nevezett Vendégfogadóban szoktak állani azon szekeresek, kik a' városi jövők-ménők szolgálatjára legelőször Párisban keletkeztek 1680, és ma már minden nagy városokban, külön czéhbe összecsalva, feles számmal találkoznak. Mindenütt Fiacre-szekereseknek szokás hívni őket; kivévéu Berlint, hol nevök: Droschken.

kénytelen erántok ilyen elővigyázással lenni, mert már többszer is próbát tettek, szökés által a' tömlöczből szabadulni. „*Üljünk le!*” kiálta Boucher; és az udvar közepén álló szekrény körül azonnal karikában letelepedtek. Savette-t játszani készültek éppen, midőn egy vén felvigyázó nagy sietséggel oda rohant, pálczáját reájok felfogta, és őket onnét elkelni kényszerítette. Ily velök-bánáson én elbámultam és annak okát tudakoztam. Minden további tartózkodás nélkül viszonyolt a' felvigyázó: „már 32 álló esztendeje, mióta „őrizem e' czudarokat; többet 30000-nél el„eregettem a' gályákra; de nem egy könnyen „szed rá valaki ily vén rókát, mint én va„gyok. Lássá kegyed, azért ültek oda özsze „egy csoportba, hogy a' szekrényben álló re„szelőket elcsenhessék. Azokkal aztán ma „éjjel jól bedolgoztak volna vasaiknak; és „holnap korán reggel, utszu neki! hült he„lyeket hagyták volna. De ez az én béke-bi„róm (a' pálczája) való ezek közzé, és ha „csak motzanik is közölök valamellyik, ad„dig vágom, míg a' karom el nem fárad.” Most a' gonosztévők egy Chorálra kezdtek, mellyet végezvén ismét a' padokra ültek és közölök többen is elaluttak.

Estvéli öt óra felé egy éltes pap jött hozzájuk, két fiatal Tisztelendő Atyákkal egygyütt; hogy e' szerencsétleneknek és familiáiktól elhagyattnak, némünémü vigasztalást nyujtson. Minnyájan figyelmezve halgatták az Öregnek általható előadásait, ki egy Dutrec nevű huszonkét esztendőös ifjuval különösen sokat időzett, és az ifju szintén olvadozott a' sűrű könyhullásokban. Gonosztéte abban ál-

lott, hogy — szegény beteg anyjának ke-
nyér- és segítség-szerzés végett, — lopott. Si-
ránkozott mindegyre, de nem önmagáért, ha-
nem ezen ő édes anyjáért, kit minduntalan
nevezett; és a' ki (mint ő mondá,) szive?
fájdalmában megfogna halni. „Kétség kívül
„sulyos vétket követett el, mivel illy kemé-
„nyen büntettetett; de szívszaggató dolog,
„midőn azt kell magunkban gondolni, hogy
„ezen fő-gonoszok között nem sokára szintén
„ugy elfog romolva lenni, mint ők; holott
„akármilyen más módjával még könnyen vissza
„lehetett volna vezérelni az erényhez!” Én azt
képzelttem, hogy Boucher és Gerard a' Lelki-
atyjának intéseire majd csak csufolkodással
fogna felelgetni; de melly igen elálméklodtam
azon a' mély tiszteleten és áhítatosságon, melly
annak közelítésekor arczaikon látszó volt.
Az elsőbbség nagy kívánsággal reá halgatott a'
vigasztalásnak ígéjire; mellyeknek ő, szívébe
héhatást szíves-örömet engedett, ha azok visz-
sza nem taszítottak volna azon meggyőződés-
től, hogy a' reá kimondatott ítélet őt örökre
a' rablánczhoz csatolva tartja. „Édes Apát
„Uram! (igy nyilatkoztatta ki magát,) én azt
„jól tudom, hogy vétkeztem kétség kívül; mert
„itt vagyok; de ha szerét tehetem, igyekezni
„fogok - - - tehát - - - ugy biz' én! de az is
„mit használhat most már nekem? Ki vagyok
„taszítva az emberi társaságból teljes életem-
„re!” — Mi hátra vonultunk; és másokról ér-
tettük, hogy a' gonosztévők a' következő éj-
szakát a' széles folyosókon elterített szalmán
töltötték el.

Reggelre kelvén, hatodfél órakor még ép-
pen azon szerint találtam, a' mint előtte való

estve hagytam őket; csakhogy nem látszottak lenni olly vigaknak, — mignem egy ujságot megértettek, melly nekik nagy örömökre lett szemlátomást. Tudniillik még néhány nyomorukat elbélyegeztek, kiknek a' lánczczal megkellett indittatniok. Az elsők mindketten hamar megjelentek. Eggyike minden nevelés nélkül való ember volt; a' másikat úgy esmertettek meg velem mint Mignon Jakabot, ki eleintén ügyvéd volt Corbeilban, azután bíró az ottani törvényszéknél, és végre (1816.) béke-bíróvá lett. 1821-ben, Ápr. 5-dikén, valamely írásnak meghamisítása miatt gályákra ítéltetett. Arczulatját mély barázdák borították, mellyeket az igen éles fájdalom és búbanat látszott vésni. Ő és vonós-társa majdnem közakarati taps-kiáltás között kovácsoltattak össze. — Ez alig hogy meglett, midőn Boucher felszóllamlott: „még nincs ám meg minden; hej! hát a' Prókátor hol marad?” „Azt véli ẽ (ugymond egy másik,) az ő pápa-sze-meivel, hogy örökkén betegnek tartják?” És minnyájan kiabáltak, főnebb hangon mint azelőtt: „Ki vele! Ide vele a' Prókátorral! nincs kegyelem a' Prókátornak!” Erre azonnal szemembe tünt az a' szerencsétlen, ki e' zabolátlan kiabálásnak oka vala. Harminczöt esztendő körül lehet, és Rey a' neve. Felesküdvén Ügyvédnek Coulommiersben lakozott. Az ő gonosztéte is hasonlóképpen írás-hamisításban áll. A' törvényszék néhány hajdui nagy vesződséggel tudták előállítani. Arczvonásiban a' halál volt festve; nem merészelte szemeit fel is emelni. A' többi gonosztévóktól csufolással és gyalázással halmozva lévén, úgy látszott, mintha minden léptén elakarna sülyedni a' föld alá.

Én közelebb járultam hozzá, hogy neki némelly vigasztaló szókat mondjak. „Az én egyetlen-
 „egy reménységem (viszonlá ő,) abban va-
 „gyon, hogy a' nyomoruságnak és kétségbeesés-
 „nek ezen erőthalladó mértéke alatt nem so-
 „kára elfogok veszni. Bizonnyal tudom, hogy
 „az én Istenem megfog halgatni nem sokára, és
 „magához szöllít talán még Brestbe érkezésem
 „előtt.”

Hét órakor a' gonosztévőket nevenként elő-
 szöllították, és miután feleltek, özszeálltak
 három sorba. Most bilincseiket megvizsgálták,
 's ezután egy széles lábtón *) több hoszszu
 szekerekbe feltelepedtek, melyeken egymás-
 nak hátat fordítva és lábaikat lelógatva ültek.
 Így 120 mértföldnyi közföldet kell haladniok;
 és éjjente nagy pajtákba vagy nyilvános épüle-
 tekbe rekesztetnek.

Már reggeli öt órakor töménytelen népsereg
 gyülekezett özsze a' Fontaineblau-i sorompónál
 és a' nagy utsza hoszszában, hogy a' gálya-ra-
 bok' lánczának arra elmenését várják; — mert
 az ő indulások' napja a' Szent Marceau-i kül-
 városra nézve valóságos innep. A' sütők itt
 megállapodtak szekereikkel, és jó barátaik szá-
 mára helyeket készítettek. Hellyel-közel egy-
 egy édes anyja is megjelenik gyermekeivel,
 hogy ezeknek azt a' morált prédikálja, mel-
 lyet ezen látományból kölcsönözhet.

A' gonosztévők önrészökről úgy látszottak,
 mintha az ő kedvökért özszesereglett sokaság-
 nak szemlélésén kellemesen mulatkoztak volna;
 és minden környülményen, melly nekik az el-
 méskedésre és csufolkodásra valamiképpen kel-

*) Lábtó — lajtorja. Hågtó — lajtorja-fok.

met nyújtott, mohón kaptak. Kevés számúakat kivévén (kik ábrázatjokat is eltakarni törekedtek,) mind a' többiek büszkélkedtek, hogy illy nagy mértékben figyelmet gerjeszthettek; mellyre nézve mozdulataik és szóllások által minden módon rajta is voltak, hogy magokra vonják a' figyelmet. Ez az iparkodás, valamint az egésznek szemlélése, lelkemet szomorúsággal töltötte el, és azzal az erős meggyőződéssel tértem meg lakásomba: hogy „azon büntetések, „mellyeket az igazságra ügyelő törvényhatóság „a' gonosztétekre elmér; ritkán járnak olyan „fogánattal, millyent tőle az emberi társaság „többféle tekintetből méltán megvárhatna.”

2.

Egy illy gályarab-láncznak *megérkezéséről* Rochefortba, többek között ezeket írja a' Tudósító: „Állott a' láncz 114 emberből, és három sorra volt elosztva. Nyakokon minnyájan lánczot viselnek, melly testökhöz van kovácsolva és annyira alányulik, hogy azon lánczhoz csatolhatni, mellyre minnyájan bilincselve vagynak és a' mellynek terhét nekik amaz hordozni segíti. Midőn a' meneteli csapat a' Bagno (rabok-háza) előtt megérkezett, és a' boldogtalan kapu felnyittatik, hogy sok mögött ismét örökre bezárlódják; a' néphullám, melly mindaddig folyton folyvást dagadozott, hátra marad. Belől, elfogadásokra az egész előljáráóság tellyes díszöltözetben (gálában) van özsze-gyűlve, körülfogva a' házbeli legénységtől, melly fegyverben áll; a' rendszerinti és al-adju-tánsoktól. A' jövények elülnek szélyt az udvar körül, kiki egy meszszyel bort kap, és a' pro-

visori lábsöngetyü reájok vettetik. Ezután veszik munkába a' békók leszedését. Melly végre a' rab az u. n. mankóra teszi nyakát. Ez egy bőczek' neme, melly a' földbe van megerősítve, és fönt akkora nyílása vagyon, hogy a' nyak éppen bele férhet. Illyenkor egy másik rab amannak fejét és nyakszorítóját tartja, míg az alatt a' vas forraszték néhány kalapács ütessel róla leveretik. E' foglalkozáshoz olly emberek szolgálatjával élnek, kik fa-fejeken magokat azelőtt már sokáig gyakorlották. Ez alkalommal egy Lengyel, ki a' Bagnoban a' hohéri és botosbírói hivatalt viseli, olly ügyességgel mívelkedett, hogy egy minutában három emberrel készen lett. — A' békók beszédése után a' rabokat levetkőztetik, minden zeke-zukájikat egy halomra hányják, öszszerakják és utóbb zsibvásárosoknak elárulják. A' bevett pénz hivőlegessen közöttök elosztatik. Ha mi pénz pedig egyébberránt is volna bírásokban, azt az Adjutánsok tőlök általveszik, kik arról külön könyvet folytatnak, mellyet elbocsáttatások esetében magoknak nekik, halálok után pedig familiájoknak kezekhez méltatnak. Magoknál csak igen csekély summát tarthatnak meg. — Ezután nagy kádokban megfőresztik őket és lemosásuk szivacsokkal (Spongyia.) E' pillanatban lehet a' gonosztévőket classificálni. Reájok esmerhetni a' bélyeg jegyeknél fogva a' visszaesett bűnösökre (refour-lovaknak hívják őket,) a' hamissíttókra 's t. e. körülbelől harminczan találkoztak köztök, kik tellyes életökre megítéltettek; ezek majdnem minnyájan Olvasót viseltek nyakokban és Imádságos-könyv volt nálók. — Meglévén főresztve, az egészségreügyelő Tiszt előtt általesnek a' vizsgáláson. A'

Tisztek kitanulják és felírják, vallyon beoltattak é, vagy volt é rajtok a' természeti himlő. Ha úgy tapasztalják, hogy valamellyiken sönnyedék van, az a' többtől külön választatik. — Ekkor beigazíttatnak a' dobba (igy nevezik a' rabok' házában a' két nagy teremek közötti helyet); egy Adjutans kérdőre veszi őket büntetésök idejének tartóssága felől, és áltadja nekik a' házi-ruhát, melly áll egy vörös köntösből, 's rajta e' három betű olvastatik gal; *) továbbá gatyákból, mellyek számmal jegyezve vagynak, egy ingből és egy vörös sipkából az ideig, zöldből pedig a' holtig megítéltettek számára. A' sipkán egy bádog-darab lóg, immatriculáltatások számjegyével. Öltözetök minéműsége, büntetési idejük, tartósságához képest különböző. A' bizonyos időre megítéltettek a' Saint-Gilles-i terembe jutnak; a' holtig vagy legalább hoszszu időre megítéltettek viszont, és a' gyanusok a' Saint-Antoine-i terembe. Oda semmit magokkal bevinniök nem szabad. Egy közzülök, ki hóna alatt kenyeret vitt, azt az Adjutánsnak adni kényszerítettett, ki azt elmetélte apró darabokra, meggyőződés végett a' felől, hogy abban semmi veszedelmes nincs elrejtve. — Végre a' padhoz bilincseltetnek, és egy hétig időt engednek nekiek, hogy az ide-szállíttatás fáradságaiból magokat kinyugodhassák. — Ötnegyed óra alatt mindennek vége lett.

*) Gale kimondva gal, franczia szó, sönnyedéket jelent.

3.

Brestbe, Rochefortba és más kikötős Városokba, ugymint elrendeltetésök helyére a' rabok megérkezvén, és magokat kinyugodván, a' rendszerinti sarczokra szoríttatnak. Mellyek miben álljanak, és átaljában a' gályákon milyen sorsok legyen a' Sclávoknak; ennek rajzolatja következne immár ittén, és ezt várhatná még méltán az Olvasó, mint az eddigi rajzolathoz olly szükségképpen tartozó részt, melly azt egy egészsze tenné, 's melly nélkül az most csonkán marad. De tőlem ez nem kerülvén, szivesen óhajtom, hogy az érdemes Olvasó-publicum kedvéért ezen hiányt minél előbb valaki pótolná helyre, és ez érdeketes tárgyat bevégezvén adná meg ezzel neki koronáját.

Edvi ILLÉS PÁL.

13.

Válogatott Darabok az Ánglus Szemléből.
Időnkre 's Hazánkra almaztatva
egy Társaság által.

Sape decem vitiis instructor odit et horret.

Hor.

Mikor a' minap egy utszán keresztül mentem: láttam egy erős és eleven inast, a' ki egy kotsissal perelt, 's hirtelen némelly sértő szavakra, annak kalapját lerántván, azt ököllel fejbe verte: e' mellett őt akasztani valónak mondotta, említvén egyszer'smind, hogy ő nemes ember fija volna. A' nemes ifju, a' mint látszott, egy kovátsnál tanult mesterséget, 's a' veszekedés a' munkáért járó fizetésért támadt, éppen azon kotsira lévén a' munka fordítva, melly mellett történt a' viadal. A' kováts-mester a' verekedés alatt előhordta inasának érdemeit; 's midőn neki azt kiáltotta: hogy kézzel lábbal hartzoljon, 's a' kotsisnak hajába esék, minnyájunkat, a' kik körülötte állottunk, annak a' részére huzott, midőn arra is kiereszkedett; hogy az ifjunak derék attyafijai vólnának, és ő olvasatlan pénzt is bizhatna reá.

En, ki az emberekről általjában örömet elmélkedem, nem tartóztathattam meg gondolatimat a' sokaság felől, melly egy szempillantásra az ifjat körülvette, 's réménytelen egy barátommal olyan gondolatokra fakadtam, mellyek az alkalmatossághoz képest igen is hoszszasok voltak. Azonban ezt

a' közönséges hajlandóságot olyan okoknak tulajdonítám, melyeknek ehhez a' dologhoz semmi közzök se vólt. Mind ezek közzül, azt a' kedvezést, melyet a' kováts-inas nyert, abból származtatom, hogy ő született némes, 's még most egyenlő volt ahoz a' köznéphez, melly ő mellette állott. Tegyük ehhez még azt is, hogy ő még se volt annyira némes, hogy a' maga védelmére szintén olyan eszközökkel ne élhetett volna, mint ellenkezője. Azon elsőség, hogy néki derék atyafijai voltak, a' mint mestere mondotta, nem hijába hozatott elő; mert a' gyerkötze megmutatta elsőségét a' kotsis felett, az ő személyes tulajdonságai, bátorsága és gyorsasága által, annak megbizonyítására: hogy ő valóban jó nemzetségből származott légyen, minekelőtte születése néki legkissebb hasznót hajtott volna.

Ha ezen történet felől tovább akarnánk gondolkodni: azt mondatnánk, hogy az embereknek, ha még olly sok elsőségeivel birnak is, a' szerentsének, születésnek vagy más jónak, ezen elsőségek mellett más hasonló jeleségeket is kellene mutatni; külömben az ő szerentsés körülállásaik tsak bizonyos tisztességnek és tzeremoniáknak megnyerésére fognak szolgálni; nem pedig arra, hogy nékiek az ő embertársaik igaz szeretetét és tiszteletét megszerezzék.

Azoknak esztelensége, a' kik azt gondolják, arra, hogy magokat bizonyos magasságban megtarthassák, semmi se szükségesebb, mint az érték és a' szerentsés körülállások, ez sohol se tetszik ugy ki, mint a' házi állapotban. Itt közönséges, hogy az ő lelkeket, ha ugy szabad szóllnom, természet ellen való kinövésre hizlalják, és egész élteket kedvetlen, 's fáradságos állapottá teszik; mivel azon esmeretes igazságot nem tudják, hogy az emberi élet minden részei egy mesterségből állanak. Nem tsak a' bér-

nek fizetése, és a' parantsolatok' kiadására való hatalom, teszik a' férhat tselédes atyává; hanem az ész, az okos magaviselet, az oltalmazásra és szeretésre való készség adják néki ezen elsőséget az öveinek szívében. Elég nevetséges, hogy valaki az ő alattvalóinak tsupa félelmétől, mind azon jó következéseket ígérheti magának, mellyeket a' jó nevelés, a' szerentsének bővsége és sok más megkülömböztetések magánál elől nem állithatnak. Egy valaki azt kívánja, hogy az ő szolgája igaz, szorgalmatos, mértékletes és tiszta életű legyen; 's ezt nem más okból, mint abból, hogy urának kedvéből ki ne essék; ámbár minden isteni és világi törvények se tudják azt, a' kit ez a' tseléd szolgál, tsak egyre nézve is ezen jó erköltsök körül, az illő határok között megtartani. Minden magasság, a' nagy és közönséges foglalatosságokban, melly nem az érdemre és erköltsre épül, tsak fogások és ravaszság által tartja fenn magát. Így látjuk, hogy a' hizelkedők a' tsudálatos tseléd tartóknak jobb kezét teszik; látunk olyanokat, kik az ő dolgaikat mindenhez, tsak az okossághoz nem alkalmaztatják. Fülbesugók, meszszeről való esmerősök, szegény atyafiak, és nyomorult tányérnyalogatók teszik azt a' társaságot, mellyet a' magafejű gazdag tart házában. Mindenkör azt sugják fülébe, ki hív. vagy hivtelen valamelly tsekély dologban; és husz barátot is tart, hogy tsak egytől maradhasson bátorságban, a' ki talán őt egy viselt dolmánytól mentené meg.

Nem akarok ezen gondolatoknál tovább késni; mivel hiszem; hogy a' következő levelek a' dolgot eléggé megfogják világosítani:

„Szemléelő Uram!

„Én egy öreg Dámánál vagyok szolgálathban, „a' ki egy olyan személytől vezetetik, a' kit ő jó „barátnéjának nevez; és ez magának olly nagy szá-

„badságot vesz, hogy a' maga véleményjét min-
 „denről megmondja, ha az eránt nem kérdeztetik
 „is, 's az aszszonyunkat mindenek ellen felerli,
 „a' kik körül vannak. Kérem, kedves Ur! közöl-
 „jen velünk némelly gondolatokat az efféle tanáts-
 „adokról, 's mondja meg nékiek, hogy valakire a'
 „tanátsot reá verni, szintén annyi, mint neki azt
 „mondani: én okosabb vagyok, mint te. Ah, ked-
 „ves Ur! írja tsak N. aszszonyt, mint a' familiák'
 „megháborítóját, olly természetesen, a' mint tudja;
 „a' ki t. i. minden házakban futkároz, 's az em-
 „bereket, tulajdon szavai szerént, utba igazítja. Ha
 „a' dolgot tsak annyira viheti is az Ur, hogy egy
 „estve otthon marad; közönséges jótévőjök lesz az
 „Ur az egész városban minden szobaleányoknak,
 „különösen pedig nékem, a' ki vagyok

igaz barátnéja

N. N.

Kedves szemlélő Úr!

„Én inas vagyok, és időmet egyiknél kell
 „töltenem azok között, a' kik fölül közönségesen
 „azt tartják, hogy ők a' világon legjobb szívű Urak,
 „tsak egy kevesé hevesek. Kérem az Urat, mondja-
 „meg az ilyen embereknek, hogy az, a' ki heves,
 „'s nem igyekezik heveségét mérsékelni, az ő ba-
 „rátinak és inasainak fél óra alatt több kárt tesz,
 „mint egész esztendőök ismét jóvá tehetnek. Az
 „én Uram, a' ki a' közönséges vélekedés szerént,
 „a' világon legjobb ember, minden Istenadta nap
 „valakire megharagszik, 's engem az első dolgo-
 „mon, mellyhez kezdek, megver; mivel haragszik.
 „Ha az efféle tudnák, hogy egyedül ők okozzák
 „azon gonoszokat, mellyek valaha a' társaságokban
 „történtek; megjobbítanák magokat: és én, a' ki

„sok esztendőktől fogva voltam az asztalnál az ifju
 „Uraknak nézője, láttam, hogy a' meggondolatlan-
 „ság tizszer több hibákat követ el, mint a' ros-
 „indulat. De az Ur ezt mind sokkal jobban elő-
 „fogja adni, mint Uraságodnak

rosszszultartott alázatos szolgája

N. N.

Quanto quisque sibi plura negaverit
 A Dis plura feret.

Horat.

Az embereknek van arra bizonyos hivatala, hogy azokat nagyra betsüljék, a' kik saját érdemeikben nem kevélykednek. A' maga megtagadás sokszor egészen váratlan jutalmakat nyer, mellyek végre azt a' veszteséget gazdagon kipótolják, mellyet az alázatosság ez életnek több eseteiben szenvedni látszik. Az okosak azt erősítik, hogy a' mi első tekintetünk az embereknel mi nekünk kedvezést vagy megvetést szerez, elébb mint sem ők gondolkozásunk felől legkevesebbet tudnak; ezt ki lehetne venni, tsupán a' mi képünknek és ábrázatunknak látásából. Ők azt mondják: hogy az ember az ő lelkének rajzolatját ábrázatján viseli, és az ő szemei gyakorta egy másiknak olyan tárgy volnának, a' mellyen által annak egészen a' szívébe lát. Azonban, jóllehet az ítéletnek ez a' neme azokról, a' kiket közönséges helyeken látunk, minket igen könnyen megtsalhat; tsakugyan bizonyos, hogy azok, a' kik szavaik és tselekedeteik által annyit kivesznek magoknak, a' mennyit tulajdon érde-

meik' megvizsgálása után, alig kívánhatnak, ugy találják, hogy azokból napról napra vesztenek. A' szerény ember megtartja characterét, szintén ugy mint a' takarékos az ő vagyonyját. Ha egyik a' kettő közül valamely másikhoz akarja magát szabni; egyik veszteségre, a' másik tévelygésekre akad, a' mellyeket nem tudnak magoknál eléggé kipótolni. Mellyre nézve szép rendszabás, az ő kívánságait, szavait és tselekedeteit valamivel alább tartani azon betsülésnél, mellyel barátink vannak erántunk; 's a' mennyire tehetségünkben áll, soha se venni fel annyi elsőséget és hirt, a' mennyit talán nyerhetnénk.

Én a' minap a' kalmárok között sétáltam, 's közönségesen azoknak nyelvén beszél az ember, a' kikkel társalkodik. Azt mondom tehát, hogy az, a' ki külsejében, mások eránt való magaviseletében, vagy az ő szokott kevésységében, magát tsak legkevesebbé teszi is, a' nagyobb elméségnek, böltsességnek, jószívűségnek vagy bátorságnak hitelébe, mint a' szükség' esetében valósággal mutathat: észre fogja venni, hogy az egész világ rá tódul, 's olyan embernek nézi, a' ki őt azon tiszteletben, mellyel egyéberánt volt hozzá, megtsalta. Ez bizonyos hanyatlást okoz neki; és ez, a' ki talán holtáig szerentsés maradt volna, de nagyobbra terjeszkedett, mint kellett, még annak birásában se marad meg, a' mit elébb valóban birt; hanem az ő kívánságai tsak olyan szerentsével folynak, mint más dolgok, mellyeket elszakaszt az ember a' helyett hogy elosztaná.

Nints senki is, a' ki egy bizonyos urtól a' kelemetes és tréfás elmét megtagadná, vagy meg nem esmérné, hogy az ő gondolatait a' társaságban elérhetetlen grátziával, 's minden erőltetés nélkül tudja előladni; tsak a' ditséretre való vágyást tudná

eltitkolni, mellyet minden szavával elárul. De azok a' kikkel társalkodik, igen jól tudják, hogy minden udvariságok, mellyeket néki mondhatnának, sokkal kevesebbek lennének azoknál, mellyeket ő vár; 's innen van, hogy az ő érdemei éránt való tisztelet megbizonyítása helyett, ellenkező gondolatokra adják magokat.

Ha az aszszonyok' társaságába megyünk, és látja Glorianát, mint egy Szinjátszónét minden szépségeinek kimutatásával a' szobába lépni; Mirtillát, tagjainak mesterséges mozgatásaival; Chloet közönséges bizodalommal; Corinnát buja közelítésével és Rozanét pippes öltözetével, a' melly mindenkettől tiszteletet kíván; azt veszük észre: hogy a' Szép-nemnek többi része, a' melly magát esmeri 's természetesen viseli, ezen személyeknek tsak elbutsuzását várja, hogy ezt mondhassák: mind ezen Dámák minket akarnak megtsalni, 's mindenik azt mutatja magaviseletével, hogy többet érez magában, mint igazság szerént kívánhat; sőt ezen felül azt is elveszti, a' mit külömben mindenik megadna néki.

Emlékezem, midőn utolszor Macbeth szomorujátékot láttam, a' költőnek ügyessége nagy benyomást tett reám; midőn a' gyilkosban félelmet támaszt maga ellen, mivel a' Hertzeg, a' kinek életét el akarja venni, olly igen tudta magát mérsékelni. Azt mondja a' Király felől: hatalmával szelidséggel él, 's abból ezt a' következést hozta, hogy minden isteni és emberi erő eggyesülne annak halálát megboszszulni, a' ki az ő uraságával illy alázatosan élt volna. Minden, a' mi az embernek tehetségében áll, hogy azzal betsületét és pompáját nevelje, 's azt magától megtagadja, a' szerentsétlenség idején megadatik néki; és a' szánakozás a' nyomoruságban mindenkor annak része lesz, a' ki a' jó szerentsében magát szelidnek mutatta.

Az a' nagy hivatalt viselő; a' ki azon hasznokat félre teszi, mellyeket magának tehetne, 's a' veszedelmekben azon tiszteletről okosan lemond, mert őt különben illelné, a' szabad akaratunak érdemeivel bir; 's az ő tisztségét és hatalmát senki sem irigyl, mivel a' közönséges sorsnak szintén olyan szabadsággal veti magát alája, mint azok, a' kik nintsenek olly kedvező állapotban. De ha nem volnának is ilyen indító okok, mint a' maga megtagadásnak jó következése más embereknél mi erántunk; még is minden tulajdonságok között megérdemli, hogy az ember azt magának leginkább kívánja még pedig azért, mivel a' mi lelkünket igen kellemetes állapotba teszi. Nem mondhatok a' felől jobbat, mint azt, hogy a' nagyravágyással egészen ellenkezik, 's hogy az alázatosság mind azon indulatokat és nyughatatlanságokat letsendesíti, mellyekbe minket a' nevezett vétek dönt. Az, ki az ő kívánságaiban az okosság és választás szerént mértékletes, 's a' kedvetlenségtől, hosszúságtól el nem foglaltatik, életének minden gyönyörűségeit megkeztözteti. A' levegő, az idő járás, a' tiszta napfény, vagy a' szép kilátás, ő nála a' bódogság' részei: 's a' miben az egész világgal együtt részesül, az néki különös jótétemény és új nyereség lesz. Egésségét a' gondok nem emésztik, gyönyörűségeit az irigység nem szakasztja félben. Ő azzal nem gondol, miért olyan híres ez az ember, vagy miért teszik azt eleibe a' másoknak; tudja, hogy egy bizonyos jó sétálás esik, és egy bizonyos társaságban jól lehet mulatni. Ő benne nints féltés, senkivel se vetélkedik, hanem mindennek barátja és jóakarója; gyönyörködve nézheti a' szerentsést, mivel azt gondolja és reményli, hogy az is olyan, mint maga; 's a' mennyire az okosság engedi, a' szerentsétlenek' és idegenek' számára mindenkor nyitva áll szive és erszényje.

N. urnak van tudománya, éles elmeje, elevensége, ékesenszóllása; de nintsen nagyravágyó szándéka ezen tulajdonságok' megszerzésére. E' szerint talán a' közrendű emberek azt gondolják, hogy neki nints bátorsága; de az ő baráti tudják, hogy tökéletes magas lélekkel bír. Az emberek őt tsudálják 's nints szüksége a' pompára. Ruhái néki tetszenek, ha módi szerint valók és melegek. Esmerősei kedvesek neki, ha betsület tudók és jó szíviük. Ő nála nints alkalmatosság a' nagy vendégségekre, a' tobzódó társaságokra, szóval, valamely rendkívül való dologra, a' mi néki gyönyörüséget hozna. Az előítéletektől való megszabadulás és kívánságain uralkodás, ezek az utitársai, a' kik élete' folyását olyan kellemessé teszik, hogy ő mindenütt több elmésséggel, vigabb tekintettel és jobb kedvel jelenik meg, mint a' mennyi néki szükséges arra nézve, hogy önnön magával gyönyörködve és meglelégedve élhessen.

Omnibus in terris, quæ sunt a Gadibus usque
Auroram et Gangem, pauci dignoscere possunt
Vera bona, atque illis multum diversa remota
Erroris nebula - - -

Juven.

A' mult alkalmatossággal az isteni félelemről általában elől adtam gondolataimat, 's most azt akarom megmutatni, hogyan gondolkoztak a' felől legeszebb pogányok, a' mint ez Platónak az imádságról szóló beszélgetésében, mely másik Alcibiadesnek neveztetik; le van írva. Kétségkívül ez adott alkalmatosságot Juvenalisknak, tizedik, és Persiusnak második Satyrájára; a' mint az utolsó ezen írók közzül az előtte való beszélgetést, mely első

Alcibiadesnek neveztetik, az ő negyedik Satyrájában csaknem egészen kiírta. A' beszéllő személyek ezen beszélgetésben az imádságról Sokrates és Alcibiades; 's annak foglalatja, ha az ember a' kitéréseket elhagyja, következő:

Midőn Sokrates az ő tanítványját, Alcibiadest abban az állapotban találja, mikor áhítatosságát végbe akarja vinni, 's észre veszi, hogy annak szemei nagy komolysággal és figyelemmel a' földre vannak függesztve; azt mondja neki: volna oka ilyen alkalmatossággal a' mély gondolkodásra, mivel meglehetne, hogy az ember tulajdon imádsága által roszt vonna magára, 's hogy azon dolgok, melyeket az Istenek az ő kérése szerint megadnának, néki veszedelmére lennének. Ez, ugymond, nem tsak úgy történhetik, ha az ember olyanért könnyörög, a' miről tudja, hogy természete szerint ártalmas, mint mikor Oedipus az Isteneket kéri, hogy fiai között viszszavonást szerezzenek; hanem mikor azt kéri, a' mi felől tudja, hogy néki javára lesz, és viszont, a' miről hiszi, hogy abból kára következnek. A' bölts megmutatja, hogy ennek köz'ttünk szükségképpen így kell történni; mivel az embereknek nagyobb része, a' tudatlanság, előítélet vagy indulatok miatt vakságban vagyon, mellyek nem engedik nékiek azt látni, a' mi valóban hasznos. Azt kérdi p. o. Alcibiadestől, ha nem örülne-é annak mód nélkül, ha az az Isten, a' kit ő kérne, néki azt ígérné, hogy őt az egész világ' urává teszi. Alcibiades azt feleli, hogy ő igen is ezen ígéretet úgy nézné, mint legnagyobb kedvezést, melly vele közöltethetnék. Azután kérdi tőle Sokrates: ha örömet elvesztené-é életét, ha ezt a' kegyelmet megnyerhette volna, vagy elfogadná-é, ha bizonyosan tudná, hogy azt roszt fordítandja? Alcibiades mind a' két kérdésre nemmel felel. Erre Sokrates meg-

mutatja mások' példájával, hogy ezek lehetnének hihetőképben ilyen szerentsének a' következései. Azt is hozzá teszi, hogy a' szerentsének más képzelt nemei is, t. i. ha valakinek fija van, vagy az országban a' legfőbb hivatalt viseli, éppen illy szerentsétlen következéseknak vannak kitéve. Még is, ugymond, törekednek az emberek azok után, 's nem mulasztanak azokért könyörögni, ha tudnák, hogy imádságaikkal megnyerhetik.

Minekutánna ezen főpontot megállapította, hogy ez életbéli boldogság illy rettenetes következéseknak van kitéve, 's hogy egy ember se tudja, mi szolgál utóbb javára vagy kárára; Alcibiadest tanítja, hogyan imádkozzék.

Elsőben ajául neki egy rövid imádságot, melyet egy görög költő barátjai kedvéért ezen szavakba foglalt: Oh Jupiter, adj minékünk mindent, a' mi jó; akár olyan dolgok legyenek, a' mellyekért könyörgünk; akár olyanok, a' mellyeket nem kérünk; és fordítsd el rólunk mind azt, a' mi nekünk káros, ha mindjárt olyan dolgok lennék is, a' mellyekért esedezünk.

Azután, hogy az ő tanítványa olyan dolgokat kérjen, mellyek néki hasznosok, megmutatja, melly igen szükséges legyen, magát az igaz böltsességnek tanulására és annak megismerésére adni, a' mi az embernek legfőbb java, 's az ő természetének jelességéhez legjobban illik. Harmadszor őt arra tanítja, hogy az áldásnak megnyerésére legjobb eszköz, mellyel élhetne, az lenne: ha minden kötelességeiben az Isten és emberek eránt eljárna. Itt az imádságnak egy formáját ditséri néki, mellyel a'

Lacedaemonbéliek éltek, 's a' mellyben az Istene-
ket kérték, hogy adjanak nékiek minden jót, a'
mig jó erköltsüek lennének. Ezen pont alatt egy
igen emlékezetes tudósítást ad az Oraculum' mon-
dása felől, mellynek foglalatja itt következik:

Midőn az Athenebéliek háborut viselvén a'
Lacedaemonbéliekkel vízen és szárazon sokszor
megverettek; követséget küldöttek a' Jupiter Ham-
mon oraculumához, 's azt kérdeztették, honnan
volna, hogy ők, kik az Isteneknek olly sok tem-
plomokat építettek 's azokat sok drágaságokkal meg-
ékesítették; ők; kik olly sok innepeket rendeltek,
's azokat olly nagy pompával és fénnel megtar-
tották, egyszóval, a' kik az oltárokon olly sok ál-
dozatokat tettek, nem lehetnének ollyan szerentsé-
sek, mint a' Lacedaemonbéliek, a' kik mind ezen
dolgokból sokkal kevesebbet tennének? Az oracu-
lum, mondá, illyen választ adott nékiek: a' Lace-
daemonbéliek' imádsága nékem jobban tetszik, mint
a' Görögöknek minden áldozatai. Mivel ezen
imádság azoknál, a' kik azt véghez viszik, a' vir-
tust előre felteszi és arra őket tovább is ébreszti:
folyvást megmutatja a' bölcs, hogy a' legroszszab-
bik ember is áhitatos lehetne, ha az áldozatok va-
lakit istenfélővé tehetnének; holott annak áldozat-
jai az Istentől ugy fognának tekintetni, mint
megvesztegetések, és az ő imádságai, mint isten-
káromlások. Ezen alkalmatosságal egyszer'smind
két verset is hoz elő Homerusból, mellyekben a'
költő azt mondja: hogy a' Trójai áldozatok' sza-
gát a' szelek felvitték az ég felé, de az Istenek
előtt nem lett volna kedves; mivel Priamus és az
ő népe nem tetszett nékiek.

Ezen beszélgetésnek vége igen emlékezetes.
Minekutánna Sokrates, Alcibiadest az imádságtól
és áldozattól elijesztette, mellyet véghez akart viu-

ni, 's elejbe adta a' nehézségeket, melyek ezen kötelesség gyakorlásával járnak; még ezt tette hozzá: azért addig kell várakoznunk, míg megtanultuk, hogyan viseljük magunkat az Istenek és emberek eránt. De mikor jön el az az idő, mondá Alcibiades, 's ki az, a' ki minket erre megtanít? Mert még is szeretném azt az embert látni. Az az, felele Sokrates, a' ki te rólad gondoskodik. De valamint Minerva, Homerus' előadása szerint, a' ködöt Diomedes' szemeiről elüzi, hogy az Isteneket és embereket egymástól megtudja különböztetni; ugy a' segítségnek is, melly a' te lelkedet körülveszi, elébb el kell oszlattatni, mintsem alkalmasat léssesz, a' jónak a' rosztól való megválasztására. Vegye ki, így szól Alcibiades, a' setétséget és egyebet, az ő tetszése szerint, az én szíveimből. Kész vagyok mindenre, a' mit nekem parantsol, akár ki legyen is, tsak hogy jobb lehessenek ez által. A' beszélgetésnek másik része igen homályos. Találtatik abban ollyas valami, a' mi bennünket arra a' gondolatra vezethetne, hogy Sokrates magát érti, mikor arról az isteni tanítóról szól, a' kinek e' világra jönni kellene; ha tsak maga meg nem vallaná, hogy ő e' felől szintén ollyan kétség és gond között volna, mint egyéb emberek.

Némelly Tudósok ezt ugy nézik mint Idvezítőkronról szóló jövendőlést, vagy legalább azt vélik, hogy Sokrates, mint a' fő pap, tudta nélkül prófétált és az isteni tanítóra tézelt, a' ki kevés idővel ő utánna a' világra jött. Akár hogyan legyen is a' dolog, bizonyos, hogy ez a' nagy bölcs az észnek világosságából megesmérte, melly illő volna az isteni természet' jóságához, valakit e' világra botsátani, a' ki az emberi Nemzetet a' val-

lások kötelességeiben oktató, 's különösen arra is tanítaná, hogy kellene néki imádkozni.

A' ki Plató' ezen beszélgetésének kivonását olvassa, az, a' mint hiszem, természet szerint ilyen gondolatra jut; hogy a' mi vallásunknak nagy szerzője, mind tulajdon példája, mind azon imádság által, melyre az ő tanítványit tanította, nemcsak megerősítette ezen rendszabásokat, mellyeket az ész' világossága adott az említett bölcsnek; hanem a' tanítványokat ennek a' kötelességnek egész kiterjedésében igazgatta is. Az imádságnak valóságos tárgyára teszi őket figyelmetesekké, 's a' harmadik fenn nevezett törvény szerint arra tanítja, hogy kamarájokba menvén minden pompa és tettetés nélkül imádják az Istent lélekben és igazságban. Mint a' Lacedaemonbéliek az ő imádságokban az Isteneket általjában kérték, hogy nékiek minden jót adjanak, míg jó erköltsüek lennének; ugy mi is különösen könyörgünk, hogy a' mi véikeink megbotsáttassanak, miképpen mi is megbotsátunk ellenünk vétetteknek. Ha a' második regulára nézünk, mellyet Sokrates adott, t. i. hogy azt meg kellene esmernünk, a' mi jó nekünk; ez az Evangéliom' tanításaiban bőven meg van magyarázva, midőn külömbféle helyeken arra tanítatunk; hogy azon dolgokat, ugy nézzük mint gonoszt, mellyek a' világ' szemei előtt jónak látszanak; azokat ellenben jóknak tartsuk, mellyek az embereknek közönségesen, gonosznak tetszenek. E' szerint azon imádságban, mellyet az Uról tanultunk, egyedül olyan boldogságért könyörgünk, melly legfőbb javunk, és lételünk' fő tzelja, midőn az Istentől azt kérjük, hogy az ő országa jöjjen el; 's e' mellett egyéb ideig való boldogságról nem gondoskodunk, mint a' mindennapi kenyérről. Más felől általjában csak a' bűnnek és gonoszuak elfordításáért esede-

zünk, 's a' mindentudóra hagyjuk annak meghatározását, a' mi valóban az. Ha Sokratesnek az imádságról adott első rendszabására nézünk, a' mellyben egy régi költőnek imádkozása módját ditséri; azt találjuk, hogy ez a' mód nem csak magában foglalja, de bővebben is kifejezi ezt a' kérést: légyen meg az ő akaratja; mellynek egyenlő ereje van azon imádsággal, mellyel Idvezítőnk ekkor élt, mikor a' legfájdalmasabb és gyalázatosabb halálra nézve könyörgött: mindazáltal ne úgy légyen, a' mint én akarom, hanem a' mint te akarsz. Ez a' rövid kérés legalázatosabb és legokosabb, mellyet a' teremtmény tehet az ő Teremtőjéhez; mivel előre felteszi, hogy a' legfőbbvaló semmit sem akar mást, mint a' mi nekünk jó; és hogy jobban tudja, mint mi magunk, mi szolgál javunkra.

— — Veniunt spectentur ut ipsæ.

Ovid.

Külömbféle leveleket vettem okos emberektől, a' kik az izlésnek megromlása vagy fogyatkozása felől, különösen a' Játékszinre nézve, panaszkodnak. Nevezetesen egy aszszony azt a' jegyzést teszi: hogy az ő Neme között olly nagy könnyenvevés uralkodik, melly szerint ritkán vigyáz másra, mint a' bolondságra. Valóban, kevesen ügyelnek Schakespeare' legjobb Szomoru-játékainak legfelségesebb helyeire; sőt nem csak azt láthatni, hogy az érzékiesség a' lélek' minden nagyságát nálunk elnyelte; hanem hogy még az alacsonyabb indulat is, melly a' nemes léleknel találhatik, ha úgy szabad szólnom, értem a' szánakodást, a' nézők' nagy serege

előtt idegen. A' nemes szívű és komoly gondolkozásu ember, jobban gyönyörködik a' nagy lelkűségnek és sajnálkodásnak példáiban, mint a' könnyelmű és változó eszű a' tréfának és nevetségnek akár mi tárgyában gyönyörködhetik. Igen szomorú látás tehát az, ha egy számos gyülekezet minden komoly előadások eránt viselését elvesztette, 's hogy olyan esetek, melyeknek az embert bizonyos aggodásra kellene buzdítani, ő benne éppen ellenkező indulatot támasztanak.

A' Mackbeth Szomorú-játéknál, mely a' minap előadatott, illyeseket vettem észre. Ha azon aszszonyi-személy, a' ki a' király' megölettetése föl tud valamit, 's még is ezen tudósításon bámulni látszik, és kiált. Ez az előadás nagy nevetéssel fogadtatik a' helyett, hogy arra utálattal kellene nézni, mely ilyen alkalmatossággal olly természetes. Szintén ugy vigan voltak akkor is, midőn egy gonosztévő agyon szuratott. Az ugyan alkalmatosság az öröme, ha a' rosszak az ő gonosz szándékjokon megforgattatnak; de ugy tartom, ez még sem ollyan győződelem, a' melyet nevetés által kellene kifejezni.

Altaljában azt lehet megjegyezni, hogy a' kívánságokat könnyebb felingerleni, mint az indulatokat. Egy síkos kifejezés, mely illetlenségre tzelez, egy egész sereg nézőkben mosolygást okoz; midőn ellenben egy jó erköltsi mondás, mely a' nemes léleknek belső érzése, legnagyobb hidegséggel vétetik fel. Egy correspondensem ezen tekintetben az aszszony Nemből való nézőket bizonyos rendekre osztotta fel, 's azoknak előitéleteikről az eszes mulatság ellen, így ad számot; A' magát erőltető, a' mint mindenkor másokkal ellenkezni akar, ugy igen kedvetlen a' vigjátékban, 's nagyon jó kedvű a' Szomorú-játéknál. A' buja annyira függeszti a' nézőkre

köröskörül az ő szemeit, és vigyáz azon bényomásra, melyet azokra tesz; hogy mást nem lehet tőle várni, mint azt, hogy a' játszó-személyeket mind vetélkedő társainak nézi, a' kik a' nézők szemeit ő róla elvonni akarják. Az aszszonyoknak ezen nemein kívül vannak még az új módiknak példája. Ezek azt, a' mit a' játszó mondani akar, sokkal jobban tudják, minthogy az által megilletőd-nének. Ezek után még egy bizonyos tsatsogó nemét lehetne megjegyezni az aszszonyoknak, a' kik a' körülállók' különböző magokviseletében igen gyönyörködnek, annyira, hogy ők tsak a' nézők' néző-néji. De a' mit leginkább lehet sajnálni, az egy olyan felekezet' fogyatkozása, mely igen megérdemlené, hogy a' maga vélekedése mellett megtartassék; 's ezek azok, a' kiket minden külömbség nélkül ártatlanoknak, vagy igazaknak lehet nevezni. Néha láthatni egyet ezek közül, valamelly jól kidolgozott előadástól igen érzékenyen megillettetni; de azon szempillantásban a' férfiak olly szemtelenül néznek reá, 's némelly kedvetlen öregektől az ő neméből olly savanyu képeket kap, hogy szégyenletében elpirul, és a' legszebb 's a' ditséretre legméltóbb érzést, értem, a' sajnálkodást, elveszti. Ennyire átalja az egész néző-sereg tsak egy könnyet is ejteni; ennyire kerüljük a' legjobb és igen illő nemét a' mi emberiségünknek, szintén ugy, mint ha ez valamelly gyengeség volna!

Nescio, quomodo inhæret in mentibus quasi seculorum quoddam augurium futurorū, idque in maximis ingeniis altissimisque animis existit maxime et apparet facillime.

Cic. Tusc. quaest.

Megvagyok a' felől győztetve, hogy a' nagy lelkű és jeles tselekedeteknek legjobb kutfeje az, ha

az ember maga felől nagy lelkű és nemes gondolkodással van. A' ki az ő természetéről alacsony vélekedést táplál magában; az nem fog magasabb rangu tselekedésekre emelkedni, tsak a' mellyet a' maga eránt való tiszteletben magának tett. Ha lételet úgy nézi, mint olyan tzélt, melly kevés esztendőök közzé van szorítva; az ő szándékai is azon szűk körbe rekesztetnek, melly lételetének, a' mint képzei, határokat tesz. Hogyan emelheti fel gondolatait valami nagyra és jelesre, ha azt hiszi, hogy egy rövid fellépés után e' világ' nézőhelyén, feledékenységbbe megy és elvesz örökre? Azért én azt gondolom, hogy olyan hasznos és felséges elmélkedést, a' millyen a' lélek halhatatlanságáról való, nem lehet igen sokszor előhozni. Nem is találtatik jobb gyakorlás, az emberi léleknek tökéletesítésére, mint ha az ember saját elsőségeit és hasznait szorgalmasan vizsgálja. Nints is erősebb eszköz, a' betsület' szeretetének felindítására, melly az alacsony tárgyak és tsekélységek felett felemelkedik, a' mellyek után vágyódunk; mintha magunkat úgy nézzük mint örökösit az örökkévalóságnak.

Nagy gyönyörűség látni, miként a' legjelesebb és legböltsebb emberek, minden népek között és minden időkben, ezen születési jussokat, egyenlő értelemben védelmezték, 's azután úgy találni, hogy ez nyilván való kijelentés által megerősítettett. Ha e' mellett gondolatainkat belsőképpen mi magunkra fordítjuk; valamelly titkos érzésre akadunk, melly a' mi halhatatlanságunk' bizonyosságaival megegyez.

A' léleknek nevelkedő vágyódása az esméretre és az ő tehetségeinek nagyobbítására, melly a' rövid életnek határai között bé nem teljesedhetik, ezt hihetőképpen bizonyítja. Ehez lehetne még tenni az életnek kívánságát is, valamint az általmenetelt annak különbféle jelenésein. Panaszkodunk az élet-

nek rövidségére, 's még is olly hamar által sietünk annak részein, hogy hamar bizonyos apró nyugvóhelyekre, vagy képzelt nyugalompontokra juthassunk, a' mellyek abban itt ott találtnak.

Vegyük már gondolóra, mi történik rajtunk, ha ezen képzelt nyugalompontokhoz érünk. Megállapodunk e mozgásunkban, 's leülünk e megelégedve arra a' helyre, mellyet elértünk? vagy nem teszük e tovább a' határ követ, 's nem keresünk e magunknak uj nyugvóhelyeket; a' mellyek mindjárt megszűnnek olyanok lenni, mihelyt azokhoz érünk? E' részben szintén ugy vagyunk, mint a' ki az Alpeseken keresztül utaz, 's azt gondolná, hogy a' legközelebb lévő hegytető, utazásának véget fogna vetni, mivel a' további kilátást elzárná előtte; de alig ér oda, már más hegyeket lát és útját folytatja, mint előbb.

Ez olly nyilván való minéműség minden ember' életében, hogy egy se találkozik, a' ki észre nem vette volna magában a' jövődő után való óhajtozást, ámbár az ő ideje hamar elsiet is. Ezzel ezt akarám megmutatni: mivel a' természet, a' mint némelleyek akarják, semmit hijában nem tesz; vagy igazság szerént; mivel a' mi valónknak Szerzője, abba egy indulatot, és kívánságot se tett, a' mellynek tárgya nem volna; tehát a' jövődő tulajdon tárgya azon indulatnak, melly annak mindenkor utánna van; 's a' nyugalomnak ez a' fogyatkozása mostani állapotunkban, ez az utasítás, mellyet magunknak az életnek következő nézőhelyeire adunk, ez a' törekedés arra, a' mi ez után jön, nekem ugy látszik, akár mit gondoljanak is mások, hogy az emberi lélek' halhatatlanságának ösztöne és jele mi bennünk.

Azt is felteszem, hogy a' halhatatlanság más okokkal is eléggé megbizonyított; 's ha ez ugy

van, az a' kívánság igen okosnak tetszik, és a' következtetésnek bizonyos erőt ad. De tsudálkozom, ha meggondolom, hogy vannak gondolkodó teremtmények, a' kik minden bizonyításokat megvetvén, abban gyönyörködnek, hogy más vélekedésben lehetnek. Olly rossz az ollyan embernek felfordult nagyravágyása, a' ki az ő semmivé lételét reményli és ezen gondolatban gyönyörködik; hogy az ő egész épülete porrá lesz, 's a' lelketlen dolgok közzé keveredik, hogy mind tsudálásunkat, mind sajnálkodásunkat megérdemli. Az illyenek' hitetlenségének titkát nem nehéz általlátni, 's ez nem áll máshól, mint ezen igen utálatos reménységből: nem lesznek halhatatlanok, mivel azok lenni nem mernek.

Ez ismét visszavisz engem első elmélkedésemre és alkalmatosságot ad egy másik gondolatra, hogy a' mint a' nemes tselekedetek nemes gondolatokból származnak, ugy szintén a' nemes gondolatok következései a' nemes tetteknek. De az a' nyomorult ember, a' ki magát a' halhatatlanságtól megfosztja, igen kész az ahhoz való jussáról lemondani, 's a' helyett egy homályos, megtagadó boldogságot, az ő valójának kiirtásába helyheztetni.

A' derék Schakespear tsudálatosan leírja egy illyen személynek vigasztalás nélkül való állapotját annak utolsó szempillantásaiban: VI-dik Henrik Király, második részében, a' hol Beaufort Cardinalis, a' ki a' nemes Humphrey Hertzeg' megölettetésében részt vett, az ő halálos ágyán adattatik elő. Egynehány rövid, de zavarodott szavak után, mellyek egy a' vétkek miatt nyughatatlan elmére mutatnak, azt mondja, néki Heurik Király, a' ki sajnálkodva állott mellette, mikor meghalt:

„Ha Cardinális, emlékezel ama boldogságra
 „Kinyujtván kezedet, mutasd reményedet.
 „Meghala, és nem tevé. —

A' kétségbeesés, melly itt jelentetik, midőn a' meghaló egyet se szól, legkevesebbet se tselekszik, mindent fellül halad, a' mit a' legerősebb szavakkal ki lehetett volna tenni.

Nem akarom ezen gondolatokat tovább folytatni, hanem csak ezt teszem még azokhoz; mivel a' semmivéltet nem nyerhetni meg kívánás által, igen alávaló dolog azt kívánni. Mitsoda a' becsület, ditsőség, szerentse és hatalom, ha ezek a' vég nélkül való lételnek nagy lelkü reményjéhez, és az ehez illő boldogsághoz hasonlítottatnak?

BARANYAY FERENCZ.

14.

A' hajdani Görög fejrénép, a' Theatrumra nézve.

A' kik, ki zárják a' Görög fejrénépet a' Theatruból, azt mondják: a' rabszolgák' társasága mutatja, mitsoda characterbeli aszszonyok legyenek azok, a' kik ott megjelennek. Hihetetlen, hogy Elpinike, Isomachus' felesége, kit Xenophon olly tiszteletesnek rajzol, vagy Lysistrata, kinek Aristophanes, különös vig-játékot szentelt, vagy, kit az ifjú Anacharsis' utazása' írója Diniás feleségének mond, a' Theatrumon megjelent, vagy más férjfiakkal özszeült volna. De megkell jegyezni, mikor azt állitják:

egy tisztes aszszony sem jelent meg ott, a' gyümölds-árulók, vagy, más közönséges leányok meg jelenhettek, hanem ezek nem fizettek semmit is a' bemenetelért; mert a' játzókát a' gazdag polgárok tulajdon erszényökből fizették. Theophrast' characteréből látjuk, hogy a' zsubrák akkor jelent meg, mikor a' bemenetel mindenkinék szabadon állott. Továbbá a' nemes Athénei aszszony, csak Véd-Istennéje innepén jelent meg az innepi processiókon, vagy áldozatokon. Egyébkor mindég magán voltak ők a' ház' belsejében, leányaikkal mintegy bészárva a' gynaecocosmos felvigyázása alatt. A' melly aszszonyról, oda ki keveset hall vagy lát az ember, és a' ki hát maga is, keveset hall vagy lát; az Pericles, és Xenophon szerint a' legjobb. Azért helyhezette az Athénei Phidiás, Elisbé, Vénus mellé a' tekenős-békát; azért volt, az ő Istennéjét, soha elnem hagyó házi-sárkány, fent a' várban, az aszszonyi házban ülés' jelképe. Nem is kívánta az Athénei polgár feleségétől, a' mit mi aesthetikai műveltségnek nevezünk. A' muzsika, tántz, éneklés, Aspázia iskolájába való volt Corinthus, Syracus, vagy Milétus várossában. A' muzsikás-leány a' gyönyörűség' léánya volt, és innepekre, bérbe úgy fogadtatott. A' tudományos (literaria) hisztória, szintugy nem esmer Athénében verselő- vagy könyvíró-aszszonyt, mint a' politica hisztória bajnoknét. Plutark az aszszonyok' vitézi tetteiről szólló, hisztóriai rajzolatjában, nints egy Athénei aszszony is. — Házasságból eredt törvényes gyermekeket örökösöket nevelni volt a' fő-cél, a' mellyet betű szerint, szeme előtt kellett tartani mint Sólón' törvénnye kívánta, az Athénei házassulándónak. — Ter-

mészetesen, a' gyönyörűség' leányai pótolták ki a' társaság' hijánjait. Nem is beszéllett volna, sem Euripides, Ion és Menalippe, sem Aristophanes a' békákról írt darabjában úgy, ha, tisztos Athénei polgár-aszszonyok lettek volna a' nézők, vagy halgatók. Így hát, sokkal férj-fiasabb tendenciája volt a' görög Theatrumnak. Hogy is jelenhettek volna meg a' Theátrumon a' tisztos aszszonyságok 's leányzók, ha már Ne-pos' előljáróbeszédéből tudjuk: hogy egy tisztos aszszony, vagy leány sem jött ki a' gynaeceum-ból az andronitis, vagy ebédlő-szobába; ha idegen férjfiak voltak ott jelen. — Akadályoztatta e ez, az aszszonyok' a' társaságból való elmaradása a' férjfiak' culturáját? mi északiak, hol a' Szép-nem egészen más rangban van eléggé meg nem ítélni. Vagynak mindazáltal, a' kik azt állítják: az aszszonyokkal való gyakori társálkodás, a' férjfiúi caractert igen el gyengíti, megaszszonyosítja (*Betrachtungen über den Zeitgeist in Deutschland von Brandes. S. 141.*) Midőn a' Szép-nem is meg jelenik a' Theátrumon, sok felséges helyheztetéseket alig mondhat-ki a' szerző, vagy játtzó. Hányszor nem mondták illetlennek Stúárt Máriában (azt a' scénát, midőn Mortimer, Máriát szerelme dühével gyötri; és mégis Schiller maga azt hitte 's vallotta, hogy ez a' leg trágicussabb eset az egész darabban. — De, mi következik ebből? Az e, hogy mi is el hagyjuk erkölcsi szokásainkat, és Görögökké legyünk? Mentsen attól jó Géniuszunk! — Schiller jobban is csak honnyosaira mondható:

*Kaum hat das kalte Fieber der Gallomanie uns verlassen,
Bricht in Graecomanie gar noch das hitzige aus.*

*Grichheit was war sie? Verstand und Maas und Klarheit,
drum dächt' ich*

*Etwas Gedult noch ihr Herren, eh' ihr von Grichheit
uns sprecht. —*

15.

Brindízi Lőrincz, vagy a' Fejérvár' elfoglalása után történt fő-ütközet 1601ben.

Elvolt már foglalva, Herczeg Mercoeur' fővezérlése alatt Fejérvár, a' Töröknek 58 esztendeig volt birtoka után. Izoláni, ezer Németjeivel; Vataj Ferencz 600 Magyarjaival a városban maradt 20 Sept. Most jön még, ennek hírére, Budai Hassán Basa, és Mahomed, Kiaja Dervis Bosniai Basa a' fő-ütközetre, Velence körül Jön Mátyás Herczeg is, testőrijeivel, 's fekete német lovagjaival, és Rosvurm 2000 lovagjaival, de nem elégséges; 50,000 embere van Mohamed Kiajának. Rettenetes robajjal jön ez, hogy a' Magyaroknak, vagy lekonzoltatása, vagy megfuttatása által a' veszélyt elhárítsa népéről. Már futamodásra hajlanak amazok, midőn Althán, Kolonics, és Hodics segítségükre jön. Nádasdy Ferencz, Turzó György, Forgács' Sigmond megragadó savaikkal le tartóztatják őket. A' hol, az ellenségtől, minden felől körülvétettek, kétségbe esve, a' veszély elől el futni akarnak, oda fur-

ja magát Brindízi Lőrincz, Caputzinus-barát, tele lelkievővel, a' felfeszítettett Megváltó képét feltartván, a' tűz közepére elejbök; inti, lelkesíti, megáldja, feltüzeli őket. Megkettőztetett erővel megujjul a' harcz. A' Budai Murath Basa, és Mohamed Kiaja, a' Magyar lándzsásoktól földre verettetnek. Fejük fegyverre vonatva mutattatik, jelül a' futásra a' Moslemi-táknak. Ezerek hullanak el a' Bárándi hegyen Murath fiával Kélebbel, 7 Bég, és 6 Sangiáka. A' mieink közzül ezeren, leginkább Magyarok multak el, ifjú Battyáni Kristóf, Keserű István, Ostrosics Mátyás, Mérey István, Thurzó György fél holtan lováról le hulva, a' golyók által meg liggalt ruhájin, mutatta vitézsége jeleit. Az idegen vezérek közzül csak Poppel és Lobkovicz sebesedtek-meg. — A' Nagy-vezér, még 10 nap maradt a' táborban, a' nélkül, hogy valami nevezetese tehetett volna. El költözködézse előtt, néhány gyors lovagot küldött a' királyi tábor elejbe, ezen kiáltással: még soha és sohol nem harczolt illy jártas és vitéz hadi néppel. Most haza tér; de el jó kikeletre megpróbálni: ha vallyon a' Magyar, hasonló vitéz küzdéssel vagy Fejérvárt el veszti ő, vagy Budát el foglalja. (Lásd Feszler Magyar Orsz. Hisztóriaia. —

N. Takátsi HORVÁTH JÁNOS.

16.

A' Gondviselés.

Miért rejted vídám orczád' e' komor felleg
bús leple alá ragyogó ifja az égnek? talán irígy-
led a' porba csúszóknak azon ártatlan öröm'
gerjedelmet, mellyet éltető fényed teremt ben-
nek?! — im' már éjjeli homályba vonád ma-
gad', már tornyosodnak tűzszekered alatt az
élőket rémitő barna fellegek, — véget jöven-
dőlő zajjal omol víz a' szomjú földre, s' áthág-
ván természeti rendét, dühöd a' vihar, csattan
a' villám, gyújt, ront, bont mindent, — özön,
vagy földrengeteg fenyegeti a' vidéket, — El-
vesztvén a' csergeteg medrét, tengerbe úsz az
előbbeni száraz vidék. — halomra kergeti, a'
sétálás közben halálos ágyán fekvő beteg fér-
jének gyógyerejü fűveket szedegető rémültt Em-
mit, melly szigetet képez a' sűrű hullamokból
tengerré vált síkon, — látja miként küzdnék
az ártatlan tollas-nép pelyhes fajzati, az öldök-
lő habok' kegytelen ereje ellen, kiket egy mér-
ges forgó-szél, vetett le szalma-rejtekekből a' ha-
bok' prédájának. — Háh mostoha üldözője e' kis
állatoknak dühödtt zápor, miért ölöd meg e'
csak most élni kezdőket, talán abban vétkeztek
hogy élnek?! kiált most az át-ázott bús Emmi
sajdítván, hogy hasonló leszen sorsa a' megsira-
tott madarakéhoz, ha meg nem szűn dühödni a'
fergeteg.

De im' melly kedvező kora változás! — egy az élőknék vesztét nem akaró alkotó lény' hatalmat jelentő szava, vissza hívja lakjába a' forgo-szél, gátot vet az árnak, — s' csendet parancsol a' dühödtt viharnak, mellyet mindjárt követ a' kedves permeteg, 's mutatni kezdi vídám arczát a' méltóságos kegyelet, mellyre megmenekedvén bezártt erkélyéből a' lelkesítő lebel, szárazt kezd teremtni az előbbi tengerből, — 's ekkor megjelenvén az urkéken fejedelmi kólyáján Phoebus, lelket önt a' földre, 's már is hangzik a' fris lég a' tollas-nép ékes öszszhangjától, 's lassu nesz hallatik a' porba, melly igaz postája a' bogarak' hálájának, mellyel fizetnek a' Gondviselésnek éltek' megtartásáért.

Ekkor a' veszélyből kigázoltt Emmi mint e' földi valók' aszszonya, nem bírván az örömtől reszkető lábai tagjait, a' földre bukott 's háláját vegyite a' bogarak' hálás neszével, áldá a' Gondviselést, 's erejét öszszeszedve felkele — 's beteg férjéhez siet.

Távol vala még lakjától Emmi, hogy a' feléje száguldó ház'öri szolgálatjában megvénültt hív kutyáját megpillanta, — máskori öröm hízkelkedései helyet, bánkódva látzott közelíteni aszszonyához, nyivogó vad lármájával jelentgete fájdalmát, 's tettzet mintha hirdetne a' szerencsétlenséget, melly aszszonya' távollétében a' házat érte.

A' szeretet, a' beteg férjét fenyegető veszély, sietette a' szerencsétlenséget gyanító hű feleség' haladását, csak hamar elére házához, ekkor feltüzeltt képzelei, elejébe idézték a' remek országa' durva lelkeit, 's gyors sebességgel futá, a' halálcsend lepte folyosón keresztül fér-

je szobájába, — hah ég pusztító villámjai! mért nem zuztatok össze a' halmon! — sikolt — s' álélva rogyott holt férje' érzéketlen tetemeire.

Ugyan is a' lankasztó betegség, a' kedves neje miatt kit a' fergeteggel küzdni tudott, — eredett félelem, megfoszták érzékeitől a' beteg férjiút, 's mikorára neje megtértt, már akkor élet nélkül nyújtva vala halálos ágyán.

Most a' házi cselédek jövőnek kedves aszszonyok' felsegállítására, mindent elkövettek, a' mit az ész illy esetben javasolt, 's nem kevés fáradságokba került, míg az elálétt feleszméltt. — Miért nem hagytok férjem' lelkével egyesülni rebege a' bús Emmi, 's elakarta magától inteni a' cselédeket, a' midőn a' ház előtt megállo postakotsin egy tárogató hang, az ablak felé ragada minden jelenlévőknek figyelmét.

Egy deli férjiút rendkeresztekkel tündöklő mejjel látták kilépni a' kotsiból, 's a' kapun bemenni, — nem sokára nyílik az ajtó, s' Emmi karjai közzé vete magát a' jövevény. — Ismét látlak kedves anyám! szólla — a' külföldön tett annyi évi mulatásom után, 's ajkához nyomá édes anyja' halvány kezét, — hol atyám kérde, — vezess hozzá hogy atyai keblébe önthessem hálátbuzgó szívem' tiszta érzeteit.

A' váratlan öröm és keserűség meggátolták most a' meglepett Emmi szóllásában, 's kezével mutatá a' helyet, hol férje érzés nélkül feküde.

Rémitő vala e' látás az ifjúra nézve, tiz évek oltanem látta már szüleit, 's ezek viszont nem hallának felöle semmit, öt évet a' királyi udvarnál Bétsbe, ötöt az Ottománi Portánál Konstantzinápolyba töltött, mind a' két helyen

hasznos szolgálatokat tett a' hon' ügyében, 's átlátta a' Király hogy P. Miklos megfeleltt várakozásának, és ezért érdem-keresztekkel jutalmazta a' derék honfi' érdemeit. — Most a' midőn Királyától vissza hivatott véletlen akarta meglepni régen látott szüleit, 's öreg napjaikra örömet hozni — és ime most apja' halála által egészen eltemetve látta ezen reményét. — — Elég csapás vala ez, egy a' fiúi szeretettől égő szívre, bajnoki lélekkel törte mindazonáltal a' káján sors' ezen mérges csapását, mert látta hogy bár vérzene szíve, még is anyja vigasztalójának kell lennie, igyekeze tehát szétoszlatni anyja' kinzó gondolatjait, 's mint egy kiragadni látzatott már őt bús andalgásából, a' midőn kétségbe esve vadlármával berohan a' szolga, 's oda vagyunk ordít, a' pinczébe mindent megemészt a' tűz.

Ki ragadta már most e' borzasztó hír szégyéből a' béketűrő érzékeny Emmi, 's nem vethete féket nyelvének. hogy túl a' fellegetken az ég Urán szídalmat ne ejtsen, — hah kegyetlen hatalom! kiált, e' napot választád egy erőtlén aszszony kinzására?! — mért nem rengeted meg alattam a' földet, hogy hajlékom' omladékaik közzé temettetvén enyéimmel megszűnjek lenni! — ha lételem bántott meg, miért hittál ki a' semmiből, hol érzés nélkül szunnyadtam nem tudván van e világ! — minek mutattad meg előttem az élet, 'szebb oldalát, ha ennek elfordultával annál inkább érezted szerentsétlenségem! — miért tartotta meg kardod a' menykövek között éltemet, ha jó férjem elvesztén nyögni, fiam visszazátértén nem örvendni, de inkább keseregni kinszerítesz! — 's vagyonomat, mellyet még ne-

veletlen három gyermekeimre szántam hamuba temeted! — mit késel testemen is megtenni az utolsó öldöklő csapást, legalább csontjaimat, férjem teste maradványaival egy ravatal borítná!! — Eképpen szórta zúgolódó panaszát Emmi, 's vad ordítással szalad a' pinczéhez hol mindene vala, tüzes képzetek egész lángba képzelgeték vele a' pinczét, segedelmért kiáltozott, 's zavarodva ide 's tova szaladgált.

Illy állapotba vala épen a' midőn a' házból kirohanó fija, olly hanggal, mellyet csak az öröm képes okozni feléje kiáltott: — jöjj anyám! szüntesd keserveidet 's érezd fájdalmaid után a' boldog öröm édes szüleményeit; — él édes atyám — azon álmom melly minden érzéseitől megfoszta, tartotta meg életét.

Ez új öröm a' földre vetette volna Emmi, ha előbbi vad-tűzétől származott ereje meg nem tartóztatta volna. — Szaladt a' szoba felé, 's nem sokára élő férje karjai közzé rohana. — A' nem várt új öröm által okozott andalgásba, az egész ház elfelejtkezni látszatott a' tűzről, 's az ifjú vala első, kinek a' pinczét megvi'sgálni eszébe jutott. Kimene tehát, — 's nagy csudálkozására a' pinczébe mindent jó rendbe talált, — vi'sgálódik, 's némelly érczdarabokat látott a' földön, mellyre mindjárt elméjébe ötlött, hogy a' föld alatt ásványoknak kell lenni, mellyek belső tüzeket, a' földön épen most esett résen kiokádták, — mint-hogy pedig a' szolga valóban tüzet látott, anyja is csoportos bajai között a' dolgot nagyobbak képzelvén mint vala, azért történt az előbbeni látma, — embereket hívatott tehát mindjárt 's a' pinczébe ása, — csudálatos dolog! nem

sokára egy rakás római ezüst- 's arany- edényekre találtak.

Ekkor lehívata Miklós édes anyját, 's megmutatá neki a' felásott kincset, — nem akart mindjárt szemeinek hinni Emmi, — álom ẽ szõla az egy napi esetem vagy való? de nem sokára meggyõzõdött a' történetek valóságáról 's térdeire esvén, engesztelõ-szavait az ég fele küldé: „Engedj még Isten! szõlla a' megbánás' hangján, egy kétségbe esett erõtlen aszszony' káromló panaszának, — most látom melly vi'sgálhatatlanak szent-útaid, látom melly hatalmas szavad az elemek õszszeesküdt erejének is parancsolni, — látom mint távoznak egy intésedre az embert csoportosan környékező veszélyek, megnyugszom ezentúl rendeléseiden, mert látom melly bölcsen lebeg a' föld lakosi felett, az Isteni Gondviselés.

Ezen hálát 's köszönetet buzgó szavai után, felmene fíjával együtt férjéhez, megnyugtata magzatait, 's nem zavartt örömbe férjével együtt boldog fíjok társaságába, kit nem sokára a' királyi adomány-levél, érdemeiért az egész helység' örökös birtokába helyhez tetett, éltek még sok éveket, nem lévén okok zúgolódni a' Gondviselés ellen.

MÁCZY.

17.

Az utolsó Földindulás Limában.

1828-díki Martzius' 30-kán állott „*Der Flatterhafte*” nevű ángoly tengeri hajó vasmatskáin Callaoi kikötőben. A' levegő különösen tündöklő tiszta volt. Csupán nyolczadfél órakor e' tengeri állásban tapasztaltatott az égen egy kisdud felhő; ezt azonnal követte egy tompa dördülés, melly egy messziről jövő dobszó zavar dörgéséhez hasonlítható vala. A' tenger azonnal háborgásban jöve; és a' hajó erős mozdulatokkal ide, 's tova hányatott. — A' víz környös-körül sziporgott, úgy, mintha tüzes vasak környékében ójtattak volna le a' víz alá.

Temérdek apró vizi-buborékok, kétségen kívül a' vizalatti gúztól eredettek, jelenének meg a' víz színén, és az elterjedett szokatlan szag egy nagy posvány dögleletes kipárolgásihoz hasonló volt.

Ezen pillanatban nagy felkiáltások a' kikötőben hallattak: „A' város! a' város!” Rettenetes volt ezen szemlélete Lima várossának, melly egy kékes por fellegében úszott. — Ezen felleg felett szemléltetett egyedül a' Garnison-templom tornya, melly egynehány másod perczenekig erős, 's szemmel látható jobbra, 's balra való kengésben mozgott, míg a' kengések által összetörtetvén, leomlott. A' Sz. Lőrin-

ezi sziget' keleti végén lévő nagy meredek kőszirt, ezen zengés által a' közepén elhasított, és egy 30 lábnyi átmérőjű szikla magát a' fenállótól elválasztván, irtóztató zuhanással rohana a' tenger öblében.

A' kikötő' tenger partjai-is megrepedeztek, másfél lábni nyílásokat hagyván e' szerentsétlen természet' esete maga után. — Temérdek emberek veszték életöket. — Nevezetes eset, egy a' városban lévő templom' oltára előtt térden ájtatos fohászkodásit az egek-urához nyújtó Pappal történt, ki ezen pillantatban a' leomló oltár által összszeűzatott. — Szörnyű emlékezet illy egyes esetekre nézve-is! — de mennél rettentőbb, 's a' lelket bőrzadásra emelőbb látomány volt az; a' midőn az ég, föld, tenger, 's felzavarodott elemek dühös küszködésben egyesülvén, Lima várossának elenyésző létét egy pillantati idő alatt, a' tengeri nézőpontból illy szörnyű természet-tüneményében embernek szemlélni kell vala!!! — Melly fel-séges a' Mindenhatóságnak munkája újjakat alkotni! de melly rettentő egyszer'smind a' hatalma; a' századoktól, 's ezer évektől fenálló valókat egy pillantatban, és egyszerre semmivé tenni! —

18.

Millyen a' magyar szív ?

Magyar szív holtig hív,
Lángol, dobog kebele, —
Csatában bátran vív,
Nagy lelkű túzzal tele;
Otthon pedig nyájas.
Gerjedez ő is néha, —
De ha Ámor bájos
Rénnyét czélerányozza.
Tanyáját 's falatját
A' vendéggel meg osztja,
A' terhet mint lehet
A' szenyvedőn fogyasztja.
Ha hű karját kéri
Barátjának védelme;
Jutalmát nem méri,
Közös véle szerelme.
Hiu gőz, rajt nem győz
Valót keres, valót kér
Pusztá fény, vak remény
Előtte mind silány bér.
Ha csorbulni érzi
Szent sajátja ellenét;
Orozva nem vérzi,
Nyilván sújtja menykövét.
Királyért, 's Honnyáért
Megmér közni készelke, —
Imádott tárgyaért
Fentebb lebeg kebele. —
Igazságot szeret,
'S ahhoz haláláig hív;
De senkit meg nem vet. —
Ilyen ám a' magyar szív! —

Kadály István.

19.

A' szenyvekről, 's szeszélyekről *) (*Leidenschaft — Laune*) a' mennyiben ezek a' nevelést tárgyazzák.

Nincs az a' józan ész, melly ezen axiomát tagadhassa: *könnyebb a' bajnak eleit venni mint azt orvosolni.*

Minthogy a' Teremtő e' mi földünkre mindent teremtett; tehát ezen mindent, — egy végére mehetetlen Bölcsesség ok nélkül nem teremtette, — ha bár mi gyalgó, — de inkább lusta emberek, ennek kitapogatásában még igen kevésre mentünk is; — 's megelégedvén egy két találmánykával, a' további keresgélést, 's a' természetbe való elmerülést csak a' különczökre bízuk, kiket sokszor ki is nevetünk, sőt nem ritkán eszelősöknek csúfolunk, a' helyett, hogy őket segítenők; — jóllehet ha valami titkot kitalálnak; azt tüstént mi is használni készek vagyunk, — pedig hát ha még

*) Mig authenticus Szótárunk nem lesz: reménylem egy-egyiknek csak úgy szabad önkénykedni a' szó-tsinállásban, mint másiknak. Én hát *szenvedelem* vagy *szenvedély* helyett, írom: *szenyv*, jóllehet a' *kény*, tehetne *Leidenschaftot*, — a' *kéjj* pedig *Launét*.

segítténők is őket: melly szörnyű titkokat ki nem találának!

Még csak annyira mentünk a' józanságban, észrevettük, hogy ez a' világi élet, csupa baj, félelem és nyomorúság! — jöllehet sok ember kit Plutó ringat, még ennyire sem ment, — holott, minthogy az egész természet analogián áll: önként kell folyni akár mikor azon észrevételünknek is, hogy az Isten minden bajnak teremtett szinte orvosságot is, — és, mennyi a' baj: annyi az orvosság is, mert sullyegyen nélkül fel nem állhatna a' természet, — és ez, még csak physikus észrevételünk lenne; — ha pedig philosophice és moraliter is folytatjuk az analogiát: többre megyünk, és látni fogjuk, hogy nem csak bajt nem teremtett az Isten; de sőt mindent — jót és tökéletest teremtett; — a' bajt, mi emberek teremtjük az egész világon, részint lustaságunkkal, részint tudatlanságunkkal, részint szenyveinkkel, részint hiúságunkkal, leginkább pedig visszaélésünkkel. — Egész bajunk, ha van baj a' világon, onnan van, hogy a' Teremtő szabad akarattal felruházván bennünket, az egész földet hatalmunk alá adta, — és hogy annál menthetlenebbek légyünk a' számadáskor, belénk adta a' maga képét, az okos lelket, — 's mi, ezt, a' szabad akaratnak urává, — azt pedig ennek szolgájává tenni nem akarván; ez az oka minden bajnak, a' mi van miattunk e' világon, mellyet paradicsommá, vagy pokollá tenni, egyedül magunktól függ.

Akárhol a' természetben baj van; azon segíteni, orvosolni kell, — különben a' természet fel nem állhat, — vagy maga orvosolja magát, 's visszaszerzi elrablott jussait, — de

nékünk, kik okai voltunk, siralmas tanúságunkkal!

A' bajon való segítésnek két módja van: t. i. vagy a' bajnak orvosságot 's ellenható szert nyújtani; — vagy annak elejét venni. Mind kettőre a' fáradhatatlan fürkészés, bűvárság, 's természet' meglesése; — nem pedig a' heverés, könnyelműség, tátott szájjali bámulás, és sültt galamb várás tanítja emberi társaságunkat. A' honnét nyilván van, — mit a' szüntelen haladó idő' lelke és század' szelleme is erővel fejünkbe akar verni, — hogy egy fixpontonál soha az emberi-társaság meg nem állhat, — hanem az örökös munka, szorgalom, bűvárság, keresgélés, és tökélyre való törekedés végetlen kötelessége.

Igy tehát, akármi bajnak orvosságát, — vagy annyival inkább, hogy még orvosság se kelljen, annak megelőzését, ülő helyünkben ki nem találjuk; — hanem utánna kell látnunk, azt jól kitanúlnunk, megösmélnünk, *) és leginkább szerző okait kitapogatnunk; — mert csak így lehet orvoslást, 's ellensulyt tennünk, különben lehetetlen. — Néha maga az orvoslás éppen fogatlan: holott annak csekély okain segíteni, úgy szólván csak gyerek-játék; — ezt kiki tudhatja magáról vagy élet-praxissáról.

Nem háládatlan munka tehát az egész természetet, 's e' közt magunkat is, legkiváltt

*) Egygyik írja: ösmérem, másik: esmérem, — másik: ismerem, — így szinte, aránt, eránt, iránt. 'stb. A' nagy zavarba nem tudok választani, hanem sorsot vettek, a' mint jön. Így több szókkal is.

indulatinkat, 's szívünket tráncsérozni, bonczolgatni, 's felvilágosodásra törekedni: mert ezen munkában olly felfedezéseket találunk, mellyekről soha képzeletünk sem volt, 's mellyek földi-boldogságunknak újj mezőt nyitnak, 's egészszen más fordulatot adnak.

Csak képzeljük azon esetet, ha egy sereg Hottentot találna egy zsebórát; ők ezt századokról századokra bámulnák, 's egyebet nem tennének; — de ha idővel egy kis jobb szikra világolna nékik; találkoznék olly elme közöttök, melly a' felett okoskodnék is, — 's látván az órán függő kulcsot, 's az órában lévő lyukat, legalább életében annyira menne, hogy halálakor ezt mondaná: a' maradék még valaha, azon eszköznek titkát kitalálhatja; — mert a' rajta függő kulcs, nem ok nélkül van véle 's a' t. — 's így valósággal a' maradék között némelly mélyebben látó lelkek, mindaddig találgatnák, míg a' kulccsal az órát felhúzván, az elkezd járni 's a' t.

Így vagyunk mi a' természettel, — mindeütt látjuk a' sok millio kulcsot; — de, hogy mint kell használni? azt nem tudjuk, és sokan tudni sem akarjuk; sőt a' kik ösztönöznek bennünket, azokat, mint gonosztévőket kárhoztatjuk, holott kezünkben van a' legdrágább kincs, a' tudomány, (külömben mire való hát?) — a' világnak története, a' hisztóriák tárháza, — a' mindennapi tapasztalás; — de mindenek felett a' keresztyén-vallás, melly egyedül ezt parancsolja: — mind kezünkben van! mind erre serkent! és még is sok ember, igen sok, ezen intést el nem érti, sőt érteni sem akarja! — hanem csak megáll egy fixpontnál, hol elei állottak, 's ítélete szerint

még is (kérdés?) boldogok voltak! — Melly slendrián minő képtelenség legyen? megtetszik a' természetnek azon örökös| törvényéből, hogy ugyanazon okok mindég csak ugyanazon sikereket is szülik, 's következésképpen ma, midőn az idő' szelleme, sokkal több szükségeket állított e'ő, mint őseink korában, kik számtalan dolgok nélkül, mellyeket mi [megkívánunk, szűkölködtek; ma mondom: új sikereket régi okokkal előállítani akarni, éppen olly fonákság, mint róka torkos térdig érő mentében, hosszú czopfal, szíjjas nadrágban, 's hájos csizmában a' jövő|Bálban megjelenni, 's azt kívánni, hogy mások nyíret t hájú, fekete frakba, pantalonba, [vixelt topányba öltözött Cavalérnak nézzenek bennünket! — Az idő emelkedő szellemével egygyütt kell járni az okoknak is, ha a' sikereket egygyütt járattuk; mert a' természetet megerőltetni; nem sokáig lehet.

Ha tehát magunk restek vagyunk is a' természet' búvárkodásában: legalább a' fáradhatatlan, tudós, mélyen látó, 's az emberiség' paradicsoma minél előbbi felállíttását szomjuhozó nemes lelkeknek hagyjunk békét, 's engedjük őket csendesen (holott segítenünk kellene!) a' természet titkai, eszközei, okai után leselkedni; — nem az az ő céljok, mit a' mi henyélésünk, önszeretetünk rájuk fog, hogy t. i. az emberi társaságot akarják felforgatni; — sőt azt minél előbb azzá tenni, mivé a' teremő teremtetten, 's szoros felelet terhe alatt a' nép vezéreire bízta, — paradicsommá, — mellyben úr, szolga, mind boldog, és senkinek sincs oka meg nem elégedni, 's ez életből egymás

ellen temérdek panaszokkal megterhelve kiköltözni, 's az ítélő napra sietni.

A' szorgalmas trancsérozás által bajainknak okait kitanúlván, nem csak azoknak orvosságát kitaláljuk; de még fellyebb is mehetünk, t. i. hogy még orvosság se kelljen, lassankint mindenféle bajainknak elejét is vegyük. — Melly iszonyú nagy kincs ez földi jóllétünkre! — A' bajnak csak orvoslását találni is, már olly boldogság, melly megérdemlette az utánna való költségeket és fáradságokat, — 's kétszeresen szerencsésé teszi az emberi társaságot, türhetőbbé a' világi bajokat, szelídebbekké erkölcsössebbekké az elemekkel szüntelen küzdésben megtompúlt nyers testi embereket, 's a' t. de a' bajoknak még elejét is venni, hogy t. i. még orvosságra se legyen szükség, 's így az emberi nemzet, eddig az elemekkel való küzdésre töltött idejét már ezután erkölcs nemesítésére, a' nagy Teremtő erántti hála, 's ennek minden lépten nyomon való kimutatására fordíthassa: már ez nem egyéb valóságos paradicsomnál, mellyet hogy elérni nem lehetetlen, megmutatták sok egygyes személyek; és ha egygyes személyek tudtak magokon annyira uralkodni; egy egész Státus éppen mindenható.

Törekedő, fürkésző, keresgélő, vagy a' mint mi gúnyoljuk, nyughatatlan lelkek nélkül még ennyire sem ment volna, mennyire ment csak ekkoráig is jóllétünk és földi boldogságunk; — még most is csak erdőkben laknánk, makkal, gyökerekkel élnénk, vadak' bőreivel takaróznánk, — hát még lelkünk hol szunnyadoznék! — Ki nem látja hát az analogiát, és természet törvényét, hogy mennél terhesebb

a' munka; annál édesebb annak gyümölcse; — 's mennél végtelenebbek leszünk a' tökélyrei törekedésben; annál végtelenebbek leszünk annak hasznában is, — örökös igazság lévén az: hogy mennél olcsóbb a' hús: annál hígabb leve is?

De ha van valami, a' mi legdrágább kincsünk lenne; egyedül a' paradicsom felállítása volna az; — és ha van valami, a' mi legtöbb akadályokkal és küzködésekkel való harcza kerül; egyedül az emberi-nemzet földi- ('s ez által mennyei-) boldogsága az, mellynek maga az emberi nemzet az ő bohósága miatt, legtöbb köveket hengerget útjába! — Nem elég a' természeti akadály, — nem elég, hogy csak nagy elme kívántatik rá, mellyel külföldben is csak ritkán és fösvényen ajándékozzák meg az idők, tévelygő századjaikat; — nem elég hogy csak nagy tudomány, erő és kedv kell hozzá, melly miatt a' született zsenik ismét megtizedeltetnek, mert vagy nem tanulhat mindenik, vagy ereje és kedve nincs a' nagy munkához 's a' t. — hanem még maga az alantti mindennapi egyformasághoz petrificálódott emberi gyengeség, maga is bottal állja útját az ő boldogítójának! óh ez fájdalom eggy olyan szívnek, melly tselekedettel akar Keresztyén lenni azok között, kik csak szájjal Keresztyének!

Az még legkülönösebb az emberben, hogy a' drága árron, sok kínokkal és fáradságokkal, 's a' nagy félelmek közt, mintegy lopva kitálatott orvosság, ha foganatját bebizonyítja; véle élni, hasznát venni, készen van mindenik, ki legdühösebben ellene állott is; — de, hogy a' feltaláló nagy talentumokatj többre is segít-

tené, — vagy magábatérve elpirúlna, meghun-nyászkodnék, — mocskoló szavait vissza-húzná, 's a' tudománynak, melyet ő nem ért, illendő tiszteletet, 's elsőséget adna, — 's a' kitalált analogián tovább okoskodnék; erről szót sem lehet tenni!

Többet mondok: — olly gyarlók va-gyunk, — az orvosságot többre becsüljük, bár mennyi költségünkbe kerüljön is, csak hasz-náljon; mint azon bölcs tudományt, melyet minden ember ingyen megszerezhet, 's melly által minden bajának úgy elejét veheti, hogy még orvosságra sem kell költeni egy fillért is! — Ha egy Orvos drága árron, még is csak gyengédeden kigyógyít hektikából egy kisasz-szonyt; nagyobb becsülete és jutalma van, mint azon orvosnak, ki abbéli tanáttsával, hogy a' kisasszony bálkori tánczolósa után akár ital-lal akár hűss-léggel meg ne merje magát hir-telen hűvítteni, a' betegségtől is megmentette, 's egész test alkatját eredeti virgoncságában halálíg megtartotta volna! — Ugy van! csak azért becsüljük az orvosságot, hogy annak ro-vássára az erkölcstelenség' és visszaállések' or-szágában annál bátrabban garázdálkodhassunk! és a' mi pénzünkbe nem kerül, legyen az bár százszorta becsesebb is, előttünk értéktelen! — Ha egy Generális a' csatát el nem vesztette légyen; sokkal nagyobb dicsősségekkel 's jó-tétekkel tetéztetnék, mint azon bölcs Minister, a' ki előre ellenzette még a' csata' elkezdését is! Ha valamelly Író egy hibát ejt, ezt tüs-tént trombitáljuk; de elhalgatjuk száz jó tet-teit. — Ha valaki merne olly vakmerő lenni, hogy látván valamelly erkölcstelen Fejedelem-nek magáról elfelejtkezését, 's a' sok hize-

kedő nyalakodók által rövid időnni megbuktatását, szánakozásból sirva hozzá menne, 's megjövendőlné, hogy rövid idő múlva egész familiája semmivé lessz, — (mint olvassuk, hogy Jéruzsálem' pusztulása előtt való napokon egy Jézus nevű öreg ember a' vár falain ide's-tova futkosván siratta 's kiabálta a' város' vég pusztulását) — mert jövendőt, és pedig rossz jövendőt jövendőlni ott, hol az erkölcsiségnek minden legkissebb szikrája kioltatott, 's az erkölcsiség politikává változott, nem nagy munka; — az ilyen ember bizonyosan életével jádzanék, — holott ha jelen lehetne akkor, mikor a' jövendőlése bétellyesedik, 's tudna valami módot nyújtani a' bajnak orvoslására úgy, mint annak megelőzésére tudott; nincs az a' drága jó, mellyel őt fel ne ruházná a' megszabadult Tyran. — A' koldusoknak, raboknak enni adni, enyhülést szerezni, szép; — de őket olly állapotba vagy intézetbe helyhetni, hogy ne csak koldúlással 's erkölcstelenséggel a' drága időt ne töltsék, hanem még a' magok élelmét is megkeressék; sőt fundusokat, 's ez által jóllétöket, 's ez által erkölcsöket naponkint tökéletesíthessék: ez még sokkal szebb és keresztyénibb, — 's nem pium desiderium, bár sok időig annak tartatott is! — A' rossz és gonosz embereket, önhasznúkat, irigyeket, bujákat, fösvényeket, ravaszokat tolvajokat, rossz vagy nem hazafiakat 's a' t. zabolázni, regulázni, fenyíteni, szép és óhajtható; de őket úgy nevelni, hogy a' gonosznak és erkölcstelennek csak nevétől is irtózzanak; sokkal szebb, nemesebb és felségesebb; — mellyre minekutánna elég példát látunk, elhihetjük, hogy ez sem pium desiderium, — mert az emberi tár-

saság valódi boldogságára nézve, csak az *pium desiderium*, a' mit nem akarunk, más minden lehetséges, ha akarjuk. A' nem bölcs ember, csak a' negativumból, a' kárból tud okoskodni, a' positivumot — *) vagy hasznót, Isten áldásának el sem ösméri. — Egy kényesen nevelt makacs fattyú miatt az egész falu porrá égett; — eleget dorgálták, intették szüléit mások, legkivált a' lelki-pásztor; de nem volt foganatja: most már van e' orvossága a' bajnak?

Ha tehát életünk nem csak nem boldogság, a' mire alkattunk egyedül e' világra; de sőt csupa baj, rettegés, bizonytalanság és nyomorúság, — (ide nem értvén egy két *practicus cosmopolitát*, és némelly külföldön ok nélkül kuktáskodó, 's csak órráig látó, vagy éppen mély álomban szendergő *Aristocratát*) — és bizonyos az, hogy boldogságunk senkitől, — egyedül a' magunk megerőltetésétől függ, — mert az Isten mindent kiadott legbővebb mértékben, valami csak e' föld' kerektségén a' legutolsó koldust olly boldoggá teheti, mint a'

*) *Positivum*, *negativum*, ezeket nélkülözzük: de nem absolute, — mert mindenikre van szó. — Tagadó particulánk, *nem* — *nein*, — állító pedig, *ám* — *ja*, p. o. ámjlassad — *du solst ja sehen*, 's a' t. Hibáosan használtuk hát az *ám* vagy *ja* helyett ezt: *igen*, vagy: *igen is*, — melly az *ám*—nak úgy szóllván superlativusa; — de ha egy téglá elégséges eggy egeret agyon zúzni; minek teszünk a' csaptára tíz mázsás követ? Eggy inas egész nap koplalt, estve egy kis levest adatott ura, — 's kérdi: ettél e' ma? felel: *igen is*! bizony nagyon kétlem, de ha feleli: *ám*: úgy nem kétlem. — *bejahren* = ámlani, — *berneinen* = nemlenni, — *positiv* = mleg, — *negativ* = nemleg. Ámíttani = positivumot véle elhítni, nemítni = 's a' t.

legelső urat; úgy hát nincs egyéb hátra, mint, hogy lássunk a' dologhoz, 's úr, szolga tehetségéhez, értékéhez és köréhez képpest egy czélra dolgozzék, — bajainknak fő okait minél előbb fürkészszük-ki, hárítsuk-el; tüstént czélt érünk, — mert az Isten csak az ilyeneket szereti, segíti, 's nem hagyja el.

Ha a' részegnek nincs esze, 's bolond fővel olly fertelmességeket tesz gyermekei előtt, mellyeket józan korában meggondolni is szégyenl; — és bizonyos abban, hogy a' bor volt egyedül oka esztelenségének; úgy hát kész az orvosság, sőt a' baj' megelőzése, t. i. ne részegdjék meg többé, 's így azon gyalázatba sem keveredik soha.

Ha minden bajunkon illy könnyű volna segíteni; úgy az emberi társaság' boldogsága már talán czélt ért volna; — de az a' baj, hogy nem minden bajnak okát olly könnyű eltalálni, mint a' részegségét; sőt legtöbb bajainknak igen elrejtett, vagy messze lévő okai vannak, mellyeket vagy soha sem, vagy csak nagy elmék, ha őket nem háborgatjuk, találhatják ki; — és valamint a' botanicusok, némelly virágoknak nemző részeit, mint p. o. a' fejeér liliomét, pusztá szemmél is egyszerre meglát-hatják, másokét ellenben nagyító üveggel is alig különböztethetik-meg; így az emberi társaság bajainak is olly elrejtett okai vannak, hogy sokszor a' legmélyebb elméknek is dolgot ad azoknak felfedezése 's világosságra hozása.

Azt ugyan már kitalálták a' tudósok, hogy átallyában az emberi társaság boldogtalanságának oka, neveltetésünktől függ; — mert, eggy az, hogy a' bölcsen nevelt emberrel semmi baja sincs a' Státusnak, sőt kimondhatatlan hasznát

veszi, — míg a' rosszszúl nevelttekkel semmire sem mehet, szüntelen vesződik, és századokon által is csak a' dolognak külső kérgén kéntelen rágódni, míg az alatt más Nemzetek, a' drága időt megragadván, a' dolognak lelkén indulván, véghetetlenül előre haladnak; — más az, hogy a' legdurvább Hottentot' fíjából is legmorálisabb keresztyént lehet nevelni; valamint a' legnemesebb keresztyén szülék gyermekéből is legduzzadtabb fanaticus törököt tehet a' muzulman nevelés; — más ismét az is, hogy a' vetemény alá legelőbb is a' földet kell jól elkészíteni, különben híjába vetjük bele a' drága magvakat, — elvesznek azok örökre, gyalázatot vallanak; midőn ellenben a' jó földben gyönyörűen virítanak, 's a' t. — de mivel még is találkozik sok ember, ki a' nevelésre vagy nem is ügyel, vagy annál előbb valónak tartja a' természetet, t. i. a' temperamentumot, a' test alkatot, vért, kénytet, szennyvet, szeszélyt 'stb. mintha ezeken a' nevelés nem tudna diadalmaskodni; tehát úgy gondolom, nem lessz érdemetlen munka, ha a' sokféle ezen tárgyban tett javallatok között a' dolgot ezen szempontból is megvi'ssgáljuk, 's egy kis időt szánunk magunknak, a' szennyveknek és szeszélyeknek megvi'sgálására, megösmérésére, és közelébbi megítélésére, mennyiben ez a' neveléstől függ: alászállani.

Hogy az emberi indulatok, szennyvek és szeszélyek annyifélék, mennyi az ember e' világon; ezt, minthogy újjal mutathatni, argumentummal mutogatni felesleges; — holott még azt sem lehet tagadni, hogy az embereknek eledelök, italok, szokások, climájok 'stb. nagy befolyással hatnak az ő erkölcsi tulajdonságaik-

ra, — mellyeknek alapját még az anyatejben, sőt anyaméhében is lehetne keresni. —

A' fecske, varjú, gólya, tigris, elefánt 's a' t. talán mind egyforma, és ki egygyet látott, mind látta; de az ember valamennyi, annyi-féle indulatú is, úgy hogy az emberesméret maga egy kimeríthetetlen tudományt tesz. — De hát következik e ebből, hogy a' természet hatalmasabb a' nevelésnél? — és nem az e éppen a' nevelés' czélja, vagy, nem éppen azért kéntelenítettett e az emberi társaság a' nevelés' tudománnyát kitalálni, hogy a' természeti durvaság kisímíttassék, 's a' sokfelé kóválygó önneszűség, mennyire csak lehet, egy bizonyosabb központra, a' morálra, concentráltassék? — lám ha szennyvedélyes embert látunk, nem azt mondjuk e mingyárt magunkban: ennek, vagy rossz, vagy éppen semmi nevelése sem volt? — Hiszen ha minden emberi lélek tudna magától a' testen uralkodni, akkor nevelés sem kellene; de éppen az a' czélja és kötelessége a' nevelésnek, hogy a' lelket a' test uradalmából kiszabadítván, ezt annak szolgájává, azt pedig ennek urává tegye, 's az uralkodást egészen megfordítsa, a' vadságot szelídítse, nyerseséget érlelje, szennyveket kiirtsa, 's az indulatokonni uradalmat, felállítsa, — melly valamíg fel nem áll; addig soha sem felelünk meg azon felséges czélnak, mellyet a' Teremtő bennünk elérni kívánt, — boldogtalaná teszszük társaságunkat, 's egygyenkint magunkat. Ha minden ember olyan betűkkel írna, minő néki tetszik; mi lenne így a' társaságból? ki értené meg egymást? — és így, valamint az írás' mestersége minden ember kezét egyforma jegyekkel való írásra tanítja, con-

centrálja, így a' nevelés' mestersége is, minden embernek testi szilaj, kórlátlan indulatit, egy rá-mára, egy normára, a' morál' normájára egygyesülni intézi. — És jóllehet a' kéziratok mind e' mellett is különböznek, (ám-bár az ángolyok már ezt is egygyességre hozták, és ha minden ember tudná az újj ángoly írást, még a' kéziratok is mind egyenlők volnának) — de a' fő czélban csakugyan egygyesülvén, esz-közik a' társaságban azon boldogságot, hogy néki e' tárgyban legalább többé semmi baja és processusa nincsen; — de van bezzeg a' nevelés' tárgyában! és lesz is, valámíg ez tökéletes egygyességre nem fog a' morálban alapúlni. Ha az erkölcsök csak úgy különböznének, mint a' kéziratok; jól volna a' dolog!

De tegyük fel, hogy az ember tökéletlen, gyarló, és különböző talentomú; hát ebből következik e, hogy minden embert egy bizonyos nevelési centrumra, a' maga boldogságára, a' morálra, melly különbben is feltétlen kötelességünk, nem lehetne formálni? — hát nincs e szíve mindeniknek? nincs e józan észszel ékesítve? és nem sokkal hajlandóbb e minden ember a' maga jobbvoltaért is a' jóra, mint a' rosszra, mellyre csak a' szokás, test, szegénység, kéntelenség, a' nagyok telhetetlensége, vagy a' rossz nevelés tudta őt eltántorítani? De még, sokkal könnyebb is jó, mint rossz lenni, mert amaz negative is lehet; ezért már fáradni 's tenni kell, hogy lehessen. — Hogy minden kéz ángoly írást írjon, nem is kívánjuk; — de hogy minden kéz a' betűket egyforma jeggyel írja; ez nélkülözhetetlen feltét, különbben mi lesz' a' társaságból? — Hogy minden ember szeszély nélkül legyen, ezt kí-

vánni képtelenség, mert az étel, ital, egészség, betegség, jó idő, rossz idő, jó hír, rossz hír 's a' t. tüstént ingerlik a' vért, melly azomban magában ismét lecsendesül, 's ha külső boszszantások által nem potentzíroztatik, semmi kárt a' társaságnak nem tesz; — de hogy minden ember a' szenvedet és testi kényeket levetkezze, azokat, ha boldogságot akar, utálni megtanúlja, különben hasonló a' baromhoz; ezt kívánni nem csak lehet, de elmúlhatatlan kötelessége a' nevelésnek, minthogy minden baj, melly e' világot nyomorgatja, és sem urat sem szegényt békével élni rövid, különben is bajos életét nem engedi; innen származik, és egy terhbe esvén ezereket kölkezik. — A' szeszélyeket kárhoztatni nem lehet, mert azok még hasznára és tanuságára is vannak az embernek, és magát a' természetet követik, melly néha vidám napokat, néha pedig borongós komoly időket hoz elő, — 's ezért mondatik az evangéliumban is: örüljete az örülőkkal, és sirjatok a' sírókkal; — de ha a' szeszély szenvedé válnék, ha az ember nem mindent, a' mit Isten szeretett szeretne, hanem csak némelly tárgyakat akarná magának, egyebek kizárásával, kedvencz eszközeiül választani; ez éppen olly veszedelmes volna, mintha a' természet arra capricirozná magát: hogy vagy mindég egyforma jó időt, vagy mindég egyforma rossz időt változás nélkül hozna elől. Mi lenne így az emberi társaságból, ha minden ember magát kényeire capricirozná? — Ha minden ember Aristocrata volna, — pedig ehez egygyiknek csak ollyan jussa van moraliter, mint a' másinak, ha ugyan egy Isten teremtetten mindent; — ha minden ember csak magát tekin-

tené személynek attyafiaival, vagy jó barátjaival egygyütt, más embereket pedig csak dolognak, és eszköznek tartana; — ha minden ember csak vadászni, kártyázni, dolgot kerülni, vagy dolog nélkül meggazdagodni akarna; — ha minden ember csak a' készszet éldelni, de érette fáradni nem, szeretne, 's a' t. felálhatna e csak egy Társaság is? — pedig ezt akarja minden, ki vagy rossz, vagy éppen semmi neveltetést nem kapott, — holott csak egy párányi okoskodás által kihozhatná: hogy a' mi senkinek sem szabad; az egygyes személynek is tilos.

Hogy tehát az emberi társaságoknak csak ennyi boldogságok van is, mennyi van; azt egyedül a' nevelésnek köszönhetjük, — melly nélkül, valamennyi az ember, annyiféleképpen akarná szenvedni, kényeiket, mint hajdan az ököljussú nyers századokban, kielégíteni, senki nem volna, ki indulatjának, boszszút lehellő tajtékjának határt tudna szabni! Igaz, hogy polgári törvényekkel, kegyetlen szoros policzájjal is sokat lehetne tenni; de szomorú jó az, melly erővel préseltetik, nem pedig a' tiszta szív meggyőztetéséből önként folyik! — és még e' mellett, állandó bátorságot éppen nem, de ám örökös félelmet, és rettegést szerez a' társaság alapjának, ha csak minden személyt egy policzáj-szolga nem késér. — És minthogy a' nevelés által boldogságunkat csak annyira is kieszközölhattuk; ezen analogián tovább menvén elgondolhatjuk, hogy a' bölcs nevelés által, melly azomban nem nagy tudományt, — egyedül csak azt tárgyazza: hogy úr, solga, egy moralis centrumra egygyesülve neveltessenek, — melly boldoggá tehetjük tár-

saságunkat! ha ugyan a' nevelés, még a' természetben is tud uralkodni, mint ezt a' megszelídített, sőt természetével ellenkező dévajságokra tanított tigris és fenevad kölykeken, testiszemmel szemlélhetjük.

De ha tulajdon hasznunk és boldogságunk nem forogna is kérdésben, még akkor is kötelességünk a' nevelés által egy morális szempontra törekednünk; — mert mi célja van a' Teremtőnek e' világban, mi ennyi sok mindenségnek teremtésében? — Ő semmiben örömet és gyönyörűségét, a' morálon kívül nem találja, — erre az egy harmoniára teremtette az egész világot, mint ezt láthatja minden nyílt szem fűvekben fákban, 's a' legnagyobb testben csak úgy, mint a' legkissebb férgeszkében, — minden nyílt szem, mondom; mert ha a' vak nem látja, vagy az ő kényes szenyve látni nem hagyja; annak egyedül az ő hibás neveltetése az oka; — de látja egy hív keresztény, látja egy nemes lélek, látja egy fáradhatatlan vallás-szolgája, 's szüntelen ezt predikálja, — látja egy természet bűvárja, 's siránkozó szívvel akarja a' fennhéjzoló kevély tudatlan vak sokaságot erre nevelni, — ezért iratnak szakadatlanúl a' sok könyvek, irások, mellyek élő-szóval mind azt tanítják, mit a' természet szólni nem tudván, újjal mutat, hogy t. i. ez a' temérdek mindenség, mellyet az Isten előnkbe teremtett, semmi egyéb, mint eszköz, egyedül a' morálnak eszköze, — 's fő cél a' morálon kívül nincs e' világban. — A' pénz, bor, mu'sika, egyszóval minden, a' mi előttünk olly kedves, nem cél tehát, — 's nem azért van teremtve hogy véle vissza éljünk; — hanem hogy mindennel bölcsen,

és egyedül az Isteni jószág' megösmérésére éljünk, 's eránta mindúntalan hálakönnyekre lobbanjunk; — mindúntalan! mondom, mert minden lépten nyomon találunk erre serkentő eszközöket, minthogy még a' világi bajok sem egyebek, mint jótétemény, vagy ha rosznak nézzük, olyan rosz, mellyet magunk szerzünk magunknak, 's melly bennünket oskoláz, jóra tanít, ha taníttását elértenők!

Rend, a' lelke mindennek, — chaosban semmire sem mehetünk; — úgyde a' neveletlen ember csupa chaos, — nem nézi ő sem elejét, sem utólját sem közepét; hogy kívánhatnók hát nevelés nélkül a' morális rendet felállítani? — eszköz nélkül czélt érni?

Sőt az egész emberi élet, az úgy nevezett nagy világ, csupa chaos, — még a' tudósoknak nagy része is, csak a' hivatalos tárgyakban követi a' systemát; — ide kintt a' practicus életben a' tudatlan köznéppel együtt tesz, vesz, mozog, (néha csal is) minden systematica consequentia, vagy calculus nélkül, mint a' legtudatlanabb, csak elcsúszik, elvegyül a' sokaság közt holott az igazi bölcs ember, magával soha sem inconsequent, — szíve a' morálon kívül semmit nem táplál, — keze, lába pedig szívével soha nem ellenkezik, szája azt mondja, keze azt teszi, a' mit szíve gondol, — egész élete egy harmonia, egy tökéletes syllogismus, mellyben a' mājorból folyik a' mīnor, ebből a' conclusio, ' — és minden csak az Isten dicsősségére, 's ember társai' boldogíttására.

Ki tagadhatja ezen mājort?:

Az Isten semmi rosszat nem akar, egyedül csak jót;

Ki tagadhatja ezen mínort?:

Úgy de a' szenyv, minden gonoszságnak kútfeje;

és még is hány ember van, ki az innen egyenesen következő conclusiót követné? — Többnyire sem májorral, sem mínorral nem gondolván, mint a' legtudatlanabb ember indulatinktól ragadtatunk oda, hová ők akarják, mint bivaly a' veres posztó után, — 's így keverjük magunkat ezer meg ezer bajokba, 's felzavarván az emberi társaságot keserűvé tesszük az életet, -- holott ezt ártatlanul elkerülhettük volna! — És ha még tanúlt fővel is lehetünk illy insequentek; elgondolhatjuk, mit várassunk a' tudatlanok' neveletlenek' legiójjától, melly sem májort, sem mínort nem ösmérvén, egész élete siralmas conclusiókból áll. — Mire való hát a' tudomány, ha nem a' morálnak legfelségesebb eszköze? és hogy tartsuk azt tudósnak, ki még élni sem tud? ki a' tudományt czélnak tartja? — A' tudósok lámpási a' társaságnak.

Azomba, ha a' tudós hibázik is: ez csak szenvedhető, mert ő többnyire csak mások miatt hibázik, és ő sem tehet egyebet, mint mások; — de meg, a' tudóssal könnyebb is megegyyezni, könnyebb világosságra jönni, mert ő megért bennünket, érti szándékunkat, világos systema van fejében 's a' t. — de a' tudatlannal van legtöbb baj, mert ő vele, minthogy az antecedensek nem tudja, semmi consequenseket meg nem értethetünk, ha csak véle legelől nem kezdjük, a' mi képtelenség, mintha mikor háborúba kell indulni, akkor akarnánk még a' ló-tenyésztéshez, hogy lo-

vunk legyen, hozzá fogni. Így tehát látni való, hogy csak egyedül a' szülék és nevelő intézetek tehetik azt, hogy morális polgárok nevelkedjenek, 's az ember az ő testiségén uralkodni megtanulván, vagy is inkább rászoktatván, a' szennyvek kiírtassanak, 's az emberi társaság valaha czélt érhessen. — Lesz nekünk örökké küzdeni való foglalatosságunk, — mert itt a' földszíne, itt a' sok árvíz, mocsár, rosz út, — itt a' terméketlen zsviatag pusztaság, itt a' sok féreg, hernyó, sáska, szárazság, nedvesség, éhség, döghalál 's a' t. — ez örökös munkát ad emberi társaságunknak, — és bár már ott volnánk, hogy ezt kezdhetnők; — de még mikor lesz ez? ha még mindég csak az erkölcsökkel kell bajmolódnunk! — kell pedig, — mert mást addig hijába kezdünk, semmire sem megyünk. — A' tudóst nem félttem én a' luxustól, módikórságtól, veszedelmes helyektől, 's a' t. mert őt könnyű észre hozni; de félttem a' tudatlant, — mert míg amaz mindent csak tréfának tart, — ez, tudatlan fővel valóságnak nézi, bele merül, bele vész, 's szennyveinek áldozatjává lesz.

A' szennyv, semmi nem egyéb, mint a' testnek kénnye, melly a' józan okosság szavára nem ügyelvén, machinaként hajtja az embert a' maga kedvencz tárgyaira. Van ugyan lelki-szennyv, és lelki-kény is: de ha jól feltrancsírozzuk, ez is csak a' testtől függ, mihelyt morálon kívül más az ő kedvencze, — annak bókol, és szintolyan nyavalya, mint a' testi-kény. — Az Isten minden teremtettt dolgot egyaránt szeret: — ezen ideáltól a' mennyire eltávozzunk; annyira vagyunk rabjai a' szennyveknek is. — Minden teremtettt dolgot, nem egyaránt, hanem értéke-

hez képeest való szeretettel kell szeretnünk, — mindennek a' maga igazi becsét megadnunk, nem pedig egygyiket a' másik felett, 's néha az érdemetlenebbet, az érdemesebb felett különösen bálványolnunk; — és minden tárgyat egyedül morálitásunk eszközének elősmérvnünk, 's halálunkig arra használnunk; ebben áll a' szennyvektől üres józan ész, mellyet ki nem követ, ellensége ön magának, hazájának, Istennek! — Minden szennyv betegség, — és minden betegség drágába kerül, mivel haszontalan költség, mert egy krajczár nélkül is el lehetett volna kerülni, elejét venni; — így pedig kárt tesz mind magának, mind másoknak, — minthogy nyilvánságos ellensége a' közboldogságnak, mellyet sem maga el nem érhet, sem másoknak elérni nem engedi, a' szénán fekvő ehhez leghasonlóbb. — Igaz, hogy a' szennyves ember után néha sok ember jól él; de hol van itt a' morál? — nem egyenesen czelelleni cselekedet e ez? — még másokat is elrontani?!

A' szeszély csak árnyéka a' szennyvnek, csak álma a' valóságnak, — és ezt, az imént látók példa szerént kiirtani nem kell, nem is lehet, mellytől a' legnagyobb bölcs sem ment: — de hogy szennyvé el ne fajzzék; szükség ezt is jó eleve bölcs nevelés által elkészíttetni, tiszta világos értelemre hozni, 's az emberrel jól megösmérvetni, — mert a' mivel ember ösmérvetes, ha gyakorolja is, (és inkább tudós fővel gyakorolja, mint tudatlannal) — soha sem bukhatik úgy bele, mint a' mivel ösmérvetlen.

Ha az atya, gyermekével néha játszik, néha dorgálja, ez szeszély; — de ha annak

bókol, azt bálványozza, korona-örökösét mosolyogja benne, mindent megenged néki, semmi hibáját nem látja, sőt legnagyobb hibáját is elmének, 's erénynek tartja 's a' t. már ez szenyv, — egygy olly gonoszság, melly miatt eleitől fogva mind e' mái napig, minden szülék sírva mentek a' koporsóba, a' miatt, kit bálványoltak; — 's nem is szabhatott a' teremő ennél jobb büntetést a' majom szüléknek. — Nincs a' világon rossz gyermek; — de van ostoba szüle! van nevelőnek nem született nevelő.

Csinosságban, tisztaságban másokkal vetekezni, szeszély; de a' módinak annyira bolondjává lenni, hogy élj halj érette, és mindenben a' nagy urakat majmold, — erszényben akár majmolhatod akár nem; ez már szenyv, — olly gonosz, melly mind magadat, mind veled együtt másokat is veszedelembe ragad.

Kártyázni, biliárdozni, agarászni, bálozni, 's a' t. mikor annak ideje van, és fontossabb dolgod megengedi: szeszély; — de akármelyiknek örökös betege lenni, szenyv, — olly gonosz, melly jó véggel soha sem koronáz. Sok ember él hal a' biliárdért, 's szinte hízik bele, ha mások körülállva, tátott szájjal bámulják az ő ügyességét; — megnem gondolván, hogy az okos ember éppen sajnálja ezen ügyességet, mellyet jobb szeretne más morális szorgalmában látni. — A' biliárd' theoriáját érteni, a' physicában könnyű megtanulni, — de a' practikai jólértése egyebet nem árul el, mint sok drága elveszett időt, és egy betegséget.

Enni, hogy élj, szeszély; — élni, hogy egyél szenyv. Mindenben egyformán gyönyör-

ködni, szeszély; — de különösen akárminek betege lenni, szenyv.

A' nagy urak, nagy részént külömbbféleképpen szenyvesek, — mellynek oka, vagy a' kényes puha nevelésben, vagy szinte szenyves nevelőjökben, vagy abban fekszik, hogy nincs egy jó barátjok, ki hibájokról megintené, sőt ha megintené is, a' jó tanácsot bé nem vennék. — A' szenyv, a' legnagyobb gazdagságot is könnyen tönkre teszi, mint ezt naponként szemlélhetjük, — mert a' természet nem személy-válogató, mint az emberek, — ő mindenütt egyenlő törvénnyel munkállódik. — A' nagy urak nevelhetnék legbölcsebben gyermekeiket, mert minden eszköz hatalmokban van; azomba sokszor megesik, hogy az ilyen nevendék mindenre ki van nevelve, a' mi valaha a' szenyveknek tanyája lehet, — egyedül a' morál van feledékenységbe merítve? A' nevelés' célját puha ágyon elérhetni ne is képzeljük, ha milliókat költünk is reá, — itt a' kényeségről egészen le kell mondani, mert szenvedés nélkül soha sem lett még senki nagy emberré, — mennél többet szenvedett az ifjú, 's az élet' praxissát practice kitanulta, annál nemessebb férfiú vált belőle, — a' theoreticus katoná, csak asztalnál győz. A' ki nem szenvedett, uralkodni sem tud, — sőt egy valaki azt mondotta: hogy a' ki tengeren nem volt, még imádkozni sem tud. — Szükséges hát a' bölcs nevelés, és jó könyvek' olvasása mindennek, a' legutolsó jobbágytól fogva, a' legfelső aristocrataíig, — sőt ennek legjobban, mert nincs néki nagyobb ellensége, mint maga magának. — —

Vannak nagy urak, kik különös lelki-szenyvektől látszanak vonattatni. — Némellyek hallatlan és példátlan jótéteményekben találják belső örömeiket, ha t. i. vagy a' hazával, vagy szegény ember társaikkal, még titkon is jót tehetnek; — mások szüntelen építtetnek, és ebből soha ki nem fogynak; — mások, mindég a' haza boldogíttásán nagy plánumokban *) törik elméjjeket, — mások külföldi új találmányok behozására költvén, terjesztik a' felvilágosodást; — ösmértem egy nagy Grófot, ki a' maga falujában, kastélyában patikát tartott, maga gyógyított ingyen mindenféle szegényeket, kik őt messze földről megkeresték; — 's a' t. azt lehetne kérdezni, vallyon az ilyen nagy urakban ezen indulat, valamint némelly hivatalt-viselőekben is az a' szorgalom, hogy mindennek kizárásával egyedül hivataljok tárgyait studérozzák, — szeszély e ez? vagy szenyv? — De ezen kérdést egyszerre eldönti ezen másik kérdés: vallyon morális czélból, és emberi kötelességöknek érzéséből, 's az emberi társaság boldogíttásából teszik e' ők ezt, — vagy hogy ez nekik olly édes mulattságokra szolgál, mint másoknak az, ha ők, szabadságokat fogsággal felcserélhetik, az az: a' Magyarhazából külföldre mehetnek költöni, 's az ottani burgereknek rabjává lenni? — A' testi embert csak a' test' kényyei vonzzák, a' léleké rá nem hatnak; — de a' melly ember egyszer a' lélek eledelét igazán megízéltette; hiúság ő előtté minden, a' mi a' testet csiklán-

*) Plánumot, némellyek *terv*-nek írják, de még bizonytalan, jó lesz e?

dozza, — nem örül ő többé a' csecsebecsének, — lelki eledelt keres ő mindenütt, 's ha nagyobb tárgyakon nem lelheti, megtalálja álló helyében, a' legkissebb tárgyon, egy fűszálon, egy férgecskén, — és ki a' haza küszöbén belől illy nemes morális szenyvékkel ékesíti emberi méltóságát; az már felette van azon alacsony hiú testi-szenyveknek, mellyek egyebeket rongálnak.

Ha nagy urak nem volnának, nagyot, felségest, és bámúlandót soha sem láthatnánk, — a' zseni elmék, hijába iparkodnának, senki az ő fenséges munkáikat megfizetni és becsülni nem tudná, a' szép mesterségek megszűnnének; — de még más oldalról tekintve is, a' haza boldogíttására a' külföldről senki szépet és jót be nem hozna, hanem századokról századokra, változás nélkül az örökös egyforma slendriánban nyomorognánk; de ha némelly nagy urak honni kötelességökről megfélemedkezvén, a' morált szemök elől eltévesztik, 's veszedelmes sophismában lélegzenek; úgy ők a' természettel ellenkezhvén, egyenesen magok alatt vágják a' fát, és sem magok soha célzt nem érnek, sem a' hazának ezt nem engedik.

Csak a' neveléstől függ minden, mert az ember mindenre hajlandó, a' mire nevelik, ha gyenge korában jól kezdjük, — de a' vén kamaszon kezdeni már késő, annak csak Stift kell, még az is sokszor már késő és elégtelen. — Hijába panaszkodik sok szüle, hogy az Isten őt rossz gyermekekkel látogatta meg; — inkább a' gyermek panaszkodhatnék így szülei ellen, — a' minthogy panaszsa helyett idővel boszszút is áll szüléin az ő rossz neveltetéséért és elkényeztetéséért. A' rossz gyermek

soha sem magát gyalázza, hanem szüléi balgatagságát czégérezzi, trombitálja, — ő ártatlan, mert ő nem tudja az útát, mellyen indulnia kellene, és ha nem igazgatják, ő más törvényt nem ösmér a' testiség törvénnénél, 's ennek lám híven követője is volt. — Hogy gazdag, szép, vagy tudós legyen valaki, ez nincs mindennek önnön hatalmában, 's nem is kívánjuk, mert a' fő dologra nem tartozik; — de hogy minden, a' ki csak emberi nevet visel morális légyen, indulatain uralkodjék, szényveit regulázza; ez valamint minden embertől magától függ, úgy meg is kívánja a' haza mindentől, annyival is inkább, minthogy ez a' fődolog, ez teszi a' haza boldogságát, és az Isten is csak ezeknek ígérte a' mennyországot.

Minthogy sok hazafi van, ki nem csak nem úgy gondolkodik, mint a' jobbak; de sőt azokkal mindenben ellenkezik, úgy hogy a' drága időnek nagy része csak a' haszontalan sóhajzásban, kérdésben, vagy disputálásban mulik el; a' disputálásnak pedig soha addig vége nem lesz, míg minden hazafi a' fő-principiumokban *) meg nem egygyez; — melly ha meglenne, bódog Isten! be könnyen és önként folynék akkor minden, mint ezt hálá az egeknek! a' magyar-nyelv ügyében minden Vármegyében egy szívvel lélekkel tapasztaljuk, — mert a' fő-principiumban mindnyájan egygyetértünk, — bár más tárgyakban is így megegyeznének már a' principiumokban, de még

*) Principium, némellyek szerint *okfő*, mások szerint *elv*.
Még nem tudom mellyik fog authenticallódni?

sok az ellenmondó, vagy mint mondják, a' parancsoló; tehát én azt gondolnám, hogy mindeneknek előtte a' principiumokat kellene kö-zönségessé tenni, a' czélt megértetni, 's minden hazafival alá íratni, 's ha alá írja, segítségére számot tartani, — ha pedig alá nem írja; nyilván elárúlja, hogy ő csak szájjal hazafi a' jövedelem kedvéért, különben nem bánja, a' haza, és az emberiség akárminthé sínlódik is. Ezen principiumok illy formák lennének:

1. Akarod é, hogy a' haza bóldog' legyen?
2. Akarod é a' czélnak eszközeit is?
3. Illónék, és igazságosnak tartod é a' hazának azon kívánságát, hogy a' haza jövedelme, akármire is, csak a' hazában költessék el?
4. Hiszed é, hogy van egy gyalázatos slendrián, mellytől eltérni örökös kötelességünk?
5. Hiszed é, hogy a' Magyarok' Istene az ő népét csak úgy oltalmazza-meg; ha a' moráltól el nem tér?
6. Kötelessége é minden hazafinak értéke aránt, az hazát ápolni is? proportio szerint, — mellyet ha ki tagad, adja át birtokát másnak, tüstént találkozik, ki a' proportiót tellyesíteni fogja.
7. Kötelessége é minden úrnak, alatta valóinak erkölceit nemesíteni? 's a' t.

Már a' ki a' principiumokban meg nem egygyez; azzal hijába vesződünk, disputálunk; — és ha ezeket alá nem írja; nyilván maga ki-zárja magát a' hazafiak számából; — ha pedig alá írja; akkor a' disputatio felesleges, mert magától önként foly minden.

Hogy a' hazafiak még minden principiumokban meg nem egygyéztek; ennek oka a' szennyvek' sokasága, melly a' mint lassanként egy részről fogy, úgy erősödik más részről az egygyesség' kötele is. A' szennyvedélyeket irtani nincs más mód, mint a' jó könyvek' olvasása — elfojtani pedig, mint a' bölcs nevelés. — De fájdalom! könyveket éppen azok nem olvasnak, kiknek legjobban kellene! A' tudatlan ember fél a' tudománytól, mint bagoly a' világosságtól, — mert képzelete sincs mi az, a' mit nem tud? holott ha egyszer azt igazán megízelítheti, ki nem fogy többé az olvasásból, és csudálja, 's ekkor látja, mit nem tudott, 's mit nélkülözött ő?

Mivel az Isten mindent a' morál' eszközévé teremtet, tehát a' jó könyvek is, akármelly tárgyról értekeznek, mind ezen morális főczélra irányoznak. A' melly könyvnek más a' czélja, az nem jó könyv. Melly gyönyörű volt a' Jezsuitáknál, minden könyveik végén ezen betűket látni: O. A. M. D. G., melly jelentette: Omnia ad majorem Dei gloriam. Ezen forma szerént, mi is minden magyar könyvünk végére ezt tehetnők: A M E N, az az.... A' *Morális Egygyesség' Nevelésére.*

UDVARDY,
Földmérő, Egerben.

20.

Találmányok és felfedezések.

Az ember a' maga eredeti ártatlan egygyűgűségébe, midőn még a' fényűzést nem esmerte, midőn még a' kigondolt, képzelt 's felesleg való szükségek esmeretlenek voltak előtte, midőn még a' nagyravágyás' telhetetlenség' erőszak' 's másokon uralkodni törekedő hatalom' mindent összszezúzó indulatja el nem foglalta lelkét és szivét; kevéssel megelégedett és a' jóltévő anyatermészet önként 's kevés munka után nyújtott adományaiba feltalálta elkerülhetetlen szükségeinek kipótolását. Teste táplálására 's élete fenntartására elmúlhatatlannul megkívántató eledelét 's mezítelenségét elfedező egyszerű öltözetét, könnyen feltalálván, nyugodtan pihent a' megelégedés édes ölébe 's bóldog volt, és a' mesterséges fűszeres étkek és italok nem csiklándoztatván inyeit, esmeretlenek voltak előtte a' mértékletlenségből ezután bé következett élet rövidítő nyavalyáknak és betegségeknek már most tsak nem számlálhatatlan nemei. A' levegő-ég' ártalmaitól 's viszontagságaitól mególtalmazta, nem dóriai oszlopokon épült kunyhója, 's egy meghegyesített 's tűzbe megkeményített fa-rúd volt

fegyvere a' vad-állatok' megtámadásaik ellen. *) De minekutánna az emberi Nemzet szaporodni kezdett 's az egész földszinén elterjedett, a' társasági élet külömbkülömbféle viszszyonainál fogva, megszorodtak annak szükségei is, a' mellyeknek kipótolások végett, a' teremő lélek külömbkülömbféle útakat módokat és eszközöket talált fel, 's azokat időjártával újabb találmányokkal tökéletesítette. Így jutott minden Tudomány 's Mesterség a' tökéletesség' azon pontjára, a' mellyen az most áll 's így fog az tökéletesített napról napra mind világ' végezetéig. **) A' természeti tudományoknak Physicának Chemiának, Mathesisnek 's a' t. szélesebben lett kiterjedésekkel 's tökéletesebbedésekkel, tökéletesebbedtek a' mesterségek is, és a' mai újj-találmányokkal gazdag időbe a' találós észszüleményei nagyon is kezdenek elszaporodni, valamint az azokba való visszaélés is, úgyhogy ha valaki már valamely divatba lévő mozgonyt, mivszert vagy eszközt tsak egy szegetskével vagy srófotskával gazdagít is, annak készítésétől másokat kirekesztő

*) Az észak Amerikai vad-nemzetek és a' déli tenger szigeteinek bardolatlan lakosai, még most is hajjal 's inakkal élnek fonal helyett a' varrásba; tövis és halszálla varró-tőjök, éles tsont, kések és ollójok.

**) Míg a' csapó- (percussions) most divatba jött puska, mostani tökéletességére vitetett, sok észnek és kéznek kellett azon dolgozni. — Egy ánglus 120 ágyus Linea-hajó melly távol van ma attól a' kivésett fa-tönkölytől, mellyen az első hajós a' tenger partot tsak néhány ölnyre is elhagyni mérészkedett. A' hajókázás' kezdetét 's tökéletesebbedését szépen leírja Cl. Claudianus a' Proserpina elragadtatásáról írt első Könyve előbeszédjébe:

jussal tilt el, 's régen fennforgó kérdés már az: hogy a' kirekesztő Jussok (exclusiva privilegia) nagyobb hasznára vagynak e a' Közönségnek, mint kárára? de a' melly kérdésre való felelet, még mind e' mái napig sins eldöntve.

A' találmányok' és felfedezések' Hisztóriáját, a' maga egész kiterjedésébe olvasni, minden tudományokat és mesterségeket becsúló, 's azoknak előmeneteleken 's tökéletesebbedéseken örvendő előtt, minden kétségen kívül interessans 's gyönyörködtető foglalatosság. Ezen tekintetbe az ezt tudni vágyók' kívánságokat ki-elégítheti egy Magdeburgba 1829-dik esztendőbe ezen czím alatt kijött könyv: *K. S. A. Richters Handelsgeschichte, und ein chronologisch geordneter Abrisz, der wichtigsten Erfindungen und Entdeckungen*. Ennek rövid summába szedett foglalatját közlöm én itt, az effélékbe gyönyörködő Titt. Magyar-olvasókkal, a' Norimbergai közönséges Kereskedő-újjságból kölcsönözve:

Inventa secuit qui primus nave profundum
 Et rudibus remis sollicitavit aquas,
 Qui dubiis ausus committere flatibus alnum
 Quas natura negat, præbuit arte vias.
 Tranquillis primum trepidus se credidit undis
 Litora securo tramite summa legens.
 Mox longos tentare sinus et linquere terras
 Et leni cœpit pandere vela Noto.
 Ast ubi paullatim præceps audacia crevit;
 Cordaque langventem dedidicere metum,
 Jam vagus exultat pelago, cœlumque secutus,
 Ægeas hyemes Ioniasque domat.

A' nád, egy bizonyos neméől (Papyrus, Byblos) készült Egyiptomi papiros igen régi talál-mány melly a' Kr. sz. e. 2800 Esztendőre tevődik. A' Rómaiak előtt, már a' Numa Pompilius uralkodása alatt esmeretes vólt. A' világhódító Nagy-Sándor finomította tökéletesítette 's közönségesebbé tette azt.

Az orvosi Tudomány legrégibb nyomára az Egyiptomiaknál találunk 2000 Eszt. táján a' Kr. sz. e. Azt ott a' papok gyakorlották. A' Mó'ses ideje után tökéletesebbítettett az, és már akkor az orvo-soknak fizetésök járt (2. Mos. 21: 19.)

A' legrégibb időbeli Egyiptomiak, Indusok, Chinaiak, Babyloniaiak és Arabsok már vi'sgálták az eget és az ég-vi'sgálás (Astronomia) valamint a' csillag-magyarázás (Astrologia) eredetét is, az agg időbe kell keresnünk. — Nem külömben az email-festés (Emailmahlerey), ruha-festés (Färberey), bőr-készítés vagy timárság (Gärberey), fűvészség, (Botanica), 's lakirozás (Lackiren), a' Chinaiak' ta-lálmánya, — a' fonás és szövés az Egyiptomiaké, — a' márvány munka a' Feníziaiaké és 'Sidóké, — a' portzellán készítés a' Chinaiaké és Japoniaiaké, — az aranyozás a' 'Sidóké, — a' mètsekkal és lámpá-sokkal való élés a' Egyiptomiaké, — az Ország-útak' csinálása a' Persáké és Chinaiaké 's a' t.

A' sütő-kementzéket az Egyiptomi *Annus* ta-lálta fel. Az Izraeliták előtt Egyiptomba lettek azok esmeretesek. Annakelőtte meleg hamuval 's pár tűzzel meghintett 's felmelegített kövek között esett-meg a' sütés. — Már a' Jó'sef idejébe vóltak Egyiptomba pékek 1800 Eszt. a' Kr. sz. e. (1 Mos. 40: 1.)

1960. Eszt. a' Kr. sz. e. az árpából készült ser, Egyiptomnak pelusium nevü várossába, az Osiris' talál-mánya.

1690. Az esztendő az Egyiptomiak osztották, 30 napokból álló hónapokra, a' mellyek (1322 táján) 5 napokkal töldodtak meg.

1650. Sesostris állított legelőszőr Egyiptomba lovas-katonaságot. Ugyan ő készítetett legelőszőr föld-abroszokat vagy mappákat is, ámbár már Jósue 1770 táján a' Szent Földet (Palaestinát) föld-abroszra vétette le 's azt hét részekre osztatta.

A' bányászság már a' Mó'ses idejében divatban volt. Nevezetesen a' régiek' bányászságokra nézve Jó'b' 28 részének 1—11 versei. Már Ábrahám 2000 Eszt. táján a' Kr. sz. e. igen gazdag volt arany és ezüst dolgában. (1. Mos. 13: 2. 23: 16. 24: 22, 53.) Vashól Tubalkain dolgozott legelőszőr. Az ezüst-és arany-mivről szó vagyon 1. Mos. 24: 22, 53. 38: 18. 41: 42, 44: 2. Jó'b. 42: 11. 2. Mos. 35: 30, 32, 34. 31: 2, 4, 5.

1500. Már az Izraeliták minden 50-dik esztendőben félszázados Öröm-Innepet ültek (3. Mos. 25: 9. 's a' t.) A' Rómaiak pedig, a' város' építése után minden század első esztendejét innepleték-meg.

1522. Dorus Achájának és Peloponesusnak Királya, találta-fel a' Görögök között legrégibb, úgy nevezett Dóriai oszlopokat.

1463. A' füge-fa, Görög-országba plántálódott legelőszőr. Ugyan ezen esztendőben kezdték az Athenebéliek a' szőlőmivelést.

1084. A' Könyvnyomtatás' legrégibb neme a' fa-betüs (Xylographia) a' Chínaiak előtt már esmeretes völt. A' betüket fa-táblára metszették, 's azokat fekete festékekkel kenték-bé 's úgy nyomták papirosra (előbb bőrre.) A' forma-metszés mesterségének, vagy a' fába metszett képek tsinálásának (Formschneidekunst, Holzschnitte) eredetét is ide lehet felvinni. —

900. Az Athenebéli *Pronapides* tanított legelőször balról jobbra írni, vagy az úgy nevezett Jóniai írás-módot ő kezdette el.

851. A' Chínaiak már ezen esztendőben készítették Arrakot ri'skásából.

640. Psammetichus Egyiptomi Király ezen esztendőben végezte-bé, a' hihetően több Királyok által építtetett híres Labyrinthust, melly a' Moeris-tava' felső részén volt 's állott 3000 tekervényes marvány szálákból, 12 palotákból és egy 40 öl magosságú Pyramisból. Ugyan ez a' Király vett legelőször sódjába idegen (Jóniai és Cariai) hadisereget.

610. Eudoxus hajókázta legelőször körül Afrikát. A' vezérlése alá bízott 's *Necho* Egyiptomi Király' parantsolatjára felkészített hajós-sereg, a' veres tenger' partjait elhagyván, körülvitorlázta Afrikát 's a' Gibraltári szoros tengeren jövéen vissza, három esztendő múlva evedzett-bé a' Nilus' torkolatjába.

600. Ezen esztendőben lett a' gyújtó-tüveg ismeretessé, melly golyóbis forma metszett kristályból állott. — Thales (a' Miletumi) fedezte-fel legelőször a' gyantába a' rúgó tűz-erőt (*Electricitas*.) Ennek tanítványa Anaximander készítette a' legelső föld golyóbist.

594. *Mimnermus* (Smirnai) találta fel az öt lábú verset (pentameter), melyet hat lábú versel (hexameter) kötött össze.

590. *Pythagoras* az Egyiptomiaktól tanulta a' számolás' mesterségét 's ő találta-fel az egyszer egyet (*Abacus pythagoricus*.)

542. A' Phociabeliek hozták kis Á'siából az olajfát Marseillébe, valamint a' szőlő-tőt is.

500. *Hanno* (Karthágói) 60 hajókból álló hajós-sereggel körülhajókázta Afrikának nyugoti part-

jait. — *Cyrus* volt a' legelső a' ki postákat állított fel, bizonyos távolságra stációkat állítván, a' hol a' lovak mindig készen állanak, az érkezett hivatalos tudósítások' sebesebb előmozdítások végett. A' Görögöknek és Rómaiaknak valának izenet vagy levél hordóik, a' napkeleti tartományokban galamb-posták is voltak. (Vesd össze az 1180-dik esztendővel.)

420. *Pärmenides* volt a' legelső, a' ki a' földet golyóbis formának vagy gömbölyűnek állította lenni. Mások ezt *Thales*nek tulajdonítják.

360. *Pytheas* (Marsiliai) adta az Ekliptika görbeségéről való legelső fundamentomos észrevételeket 23° , $49'$, $23''$.

350. *Artemisia*, a' Cariai Királyné, megholt Férjének *Mausolus*nak egy pompás emléket (*Mausoleum*) építtetett, melly a' világ' hét csudái közzé számlálódott.

326. Nagy Sándor egy roppant hajós-sereggel az egész Indust behajókáztatta. *Nearch*, a' hajós-sereg' Vezére, nyilván emlékezik, az India nyugoti partjain, a' Ceyloni szoros tengerbe üzött gyöngy-halászatról. — Ezen esztendőben hajókázta körül *Pytheas* Marsiliából kiindulva Spanyol- és Portugál-országokat; valamint az ő honnia *Euthymenes* is Afrika nyugoti partjait.

284. *Ptolemeus Philadelphus* Egyiptomi Király építtette *Pharus*-szigetén a' legelső világosító tornyot.

200. A' Chinaiak találták-fel a' bambus nád' második hajából való papiros-tsinálás mesterségét; ezután mintegy 50 esztendővel később, az eperfa héjjából, kenderből ri's- és gabona-szalmából való. — Ezen idő tájban találta fel *Ctesibius* Alexandriába a' vízi-puskát és viz-szívattyút (*Machina Ctesibica*.) Ő tartatik a' vízi-orgona (*Wasserorgeln*) feltalálójának is. 400 Eszt. táján már Jérusálemben volt orgona. 793-ban az orgonák a' deák-szertar-

tású templomokba még nagy ritkaságok voltak. A' most divatban lévő orgonák XIII-dik Században találódtak-fel Német-országban. Vesd össze 826 Eszt.

160. A' Chinaiak találták-fel a' külömbkülömb-féle plánta részekből, 's pamutból készült, úgy nevezett pamut, görög pergamen-karton papirost. Ő tőlök jött annak készítése mestersége Samarkandba Buchariában 650-ben; Persiában 652-ben; Mekkában 706-ban 800 táján, már Német-országban esmerték ezt a' papirost; de annak készítése módja a' XI-dik Században lett az Arabsok által Európába esmertessé.

74. *Lucullus* hozta Pontusból Cesarontóból a' cseresznye-fát Rómába, 's ezen várostól vette ez a' fa a' *Cerasus* nevet.

58. Már a' *Caesar* idejébe vóltak Galliába és Német-országba vashámorok.

45. *Julius Caesar* osztotta az esztendőt, *Sosigenesnek* egy Egyiptomi Mathematicusnak segédelmével 365 napokra, és 6 órákra és minden negyedik esztendőben egy szökő-napot, a' 28-dik Februarius után ő iktatott-be. Vesd-össze az 1582-dik Eszt. a' Kr. sz. után és 1690. Eszt. a' Kr. sz. előtt.

1-ső Eszt. a' Kr. sz. után. A' gőz- vagy szél-golyóbist (*Æolipila*, Dampf- o. Windkugel) mellynek segítségével a' gőzök' tulajdonságait vóltaképpen ki lehet tanulni, már *Vitruvius* leírja de Architect. 1. 6.

58. A' Hálai sós-forrás miatt, a' Cattok, a' Hermundurokkal háborút viseltek. Svéviába a' Halli só-bánya az Arnulf idejében (888—899) folyamatban vólt.

60. Az ércznek kénesővel való elválasztása (*Amalgamatio*) a' *Plinius* és *Vitruvius* bizonyságok szerint, már a' Rómaiak előtt esmeretes vólt, valamint a' körös-bogárnak szívó-flastrom készítésére való fordítása is.

79. Herculanium és Pompeji Városok ezen esztendőben süllyedtek el.

135. Az Astrolabiumot, mellynek feltalálója nincs tudva, már Ptolemaeus esmerete. Synesius (Cyrénebeli) tökéletesítette azt. Ptolemaeus határozta-meg legelőször a' helyek' fekvését, a' hosszúság és szélesség grádusainál fogva.

221. *Julius Africanus* írta-le legelőször a' lámpásokat. — Már *Nagy Sándor* és *Julius Caesar* az éjjeli marsokba éltek velek, mellyek bőrből vagy vékony szárú táblákból készitődtek.

231. Ezen esztendő tájára esik a' szőlő-mívelés' első nyoma Német-országban, ámbár az közönségesen a' 276-dik esztendőre tevődik. — *Otto Bambergi Püspök*, 1128-ban hozott Pomeraniába egy szőlő fürtökkel tele hordót. Stendal körül 1285-ben. Norimberga körül 1392-ben ültettek szőlőt.

250. Egy *Armoricum*i vagy *Bretagnei Szerzetes*, *Gvinclan*, a' Nap' és Hóld' járásáról írt esztendőnkint egy kis könyvet ezen czim alatt: *Diagonon* al *Manach Gvinclan*, az az: *Gvinclan Szerzetes* jövőndölései. Ezen időtől fogva élnek, a' *Kalendárium* név helyett, az *Almanach* névvel. —

282. *Probus* Császár Galliában és Magyar-országban, sok hegyeket plántáltatott-bé szőlővel.

296. Ezen esztendőben adta-ki *Diocletianus* azt a' parancsolatot: hogy minden Alchimiát tanító Egyiptomi könyvek égettessenek-meg. Ebből világos, hogy az arany-tsinálás meglehetősen divatban volt, mellynek creditét az első Századra lehet felvinni. Ez a' mesterség, Egyiptomból ment Görög-országba, onnan Ásiába, annakutánna úgy jött Európába.

300. Már a' IV-dik Század' elein, Német-országban volt fűrész-malom. — *Augsburgban* 1321-ben;

Norimbergában 1421-ben; Boroszlóba 1427-ben; Norvegiában 1530-ban. Holsteinban 1550-ben.

350. *Ulphilas* Püspök hozta bé a' gothus írásmódot.

360. *Diophantus* (Alexandriai) vetette-meg a' számolás' mesterségéről írt 13 könyveiben (a' melyekből tsak a' 6 első maradt-meg) legelőször a' Algebra' alapját. Az esmeretlen számokat ς betűvel jegyzette-meg, a' Quadrátumot Σv -vel ($\Sigma \nu \alpha \mu \varsigma$) a' Cubust κv -vel ($\kappa \upsilon \beta \omicron \varsigma$) 's a' t. Az Algebra a' Görögöktől ment az Arabsokhoz által és nem megfordítva. Nevét egy Sevillei VIII-dik vagy IX-dik Században élt *Geber* nevű Arabtól származtatják 's némelyek feltalálójának is őt tartják. Müller János (Königsbergi, megholt 1476-ban;) vólt a' legelső tüzes Algebraista.

400. Az Aërometrum, Hydrometrum, Hygroskopium, Hygrobaroscopium, Hydroskopium és Baryllion képzetét vagy ideáját, *Archimedes* (megholt 212 Eszt. a' Ks. előtt) fogta-fel legelőször 's az ezen lassan lassan ő általa tökéletesített 's különbözőkülömb haszonvételre alkalmaztatott műszereknek ő vólt tulajdonképpen első feltalálójok, Hierónak a' Szicíliai Királynak parancsolatjára egy arany koronát vetvén próba alá; hanem *Sinesius* (Cyrenéi) a' Ptolemaisi Püspök vólt a' legelső, a' ki egy illy általa Baryllionnak nevezett műszerről írt legelőször. Ugyan ezen esztendő táján hozta-bé legelőször a' harangal való élést *Paulinus* Nolai Püspök Campániában.

500. A' Pergament, melly a' legrégibb időtől fogva szokásban vólt, 's nevét Pergamus városától vette, már a' VI-dik Században Német-országba esmeretes vólt, 's azt 1280-ig a' legfontosabb oklevelekre használták. Gutttemberg 1450-ben nyomtatta a' Bibliát pergamenre.

536. *Belisarius* a' Justinianus Császár' Hadi-
vezére találta-fel Rómában, annak a' Gothusoktól
lett ostromoltatásakor a' hajókra épített malmot.

550. Ezen esztendő' táján vivődtek-bé a' Fran-
tzia Ekklesiákban a' harangok.

555. A' Chinában, Persiában 's a' t. már az
agg időktől fogva gyakorlott selyem-bogár tenyész-
tetést *Justinianus* Császár hozta-bé Európába, In-
diából sok selyem bogár tojásokat hozatván. Con-
stantzinápolyban, Athenében, Korinthusban és
Thébébe építődtek a' leg-első selyem-fabrikák is;
Szicziába, 827-től fogva az Arabsok készítettek
selyem miveket. Frantzia-országban pedig Tours-
ban, XI. Lajos építtetett 1470-ben legelőször se-
lyem-fabrikát.

604. *Sabinianus* Pápa rendelte legelőször,
hogy minden óra, harang-ütés által jeleltessen-ki.

636. Író-tollal vagy pennával ezen esztendő-
ben kezdettek élni.

668. A' Görög-tűznek a' háborúban való
használása, a' Constantzinápolyt ostromló Arabsok
ellen próbáltatott legelőször, melly egy a' mi pus-
kaporunkhoz hasonló keverékből állott.

674. Üvegtsinálók vagy készítők, Francia-
országból vivődtek Angliába.

742. A' Regensburgi Ekklesiái 'Sinat rendelt
tábori Papokat.

760. *Pipinus* Királynak a' legelső kerekas órát
I-ső Pál Pápa küldötte (minden kerekas órák he-
lyett a' XI-dik Századig nagyobb részént vízi órák
váltak.) *Harun al Raschid* 760-ban küldött N. Ká-
roly Császárnak ajándékba egy mesterséges órát.
Vesd össze az 1040-dik Eszt.

784. A' Pyrmonti ásványos fürdők már ezen
esztendőben esmeretesek voltak, és 1490-ig szá-
mos vendégek megkeresték.

800. A' német arany- és ezüst-mívesek már a' IX-dik Században minden más Nemzeteket felyül haladtak.

826. Az első Német-országi templombéli Orgona a' kegyes Lajos kölcségén épült Aachenben. Vesd össze az 200-dik Eszt. Ks. előtt.

850. Cordova városa vólt Spanyol-országban az első, melly ezen esztendő' táján kövel legelőször kirakódott; Páris 1184-ben; Dijon 1391-ben 1424-ig, Norimberga 1368-ban. Augsburg 1391-ben; London 1417-ben; Berlin a' XVII. Sz. első felében.

860. Islándia' szigete a' Norvégusok által fedeződött fel.

895. Grönlandia a' Normannusok által. — Az első Dánus- és Norvégus-gyarmatok itt részszerint pestis, részszerint az északi Amerikából ide nyomúlt vad csordák által emésztettek-meg. Ennél fogva Grönlandia feledékenységre ment, útja elenyészett 's az egész tartomány' léte kécségre hozódott.

900. Az Izats (*Isatis tinctoria* L.) már a' X-dik Században Thüringiába termesztődött. Erfurt, Gotha, Langensalza, Tennstedt és Arnstadt, öt izatstsal kereskedő Városoknak neveződtek.

960. A' Vásárok, a' kereskedés 's adás-vevés előmenetelesítése 's élesztése végett, Flandriában állíttattak-fel legelőször.

963. Campániában már ezen esztendőben, híres Vásárok estek.

970. Az arabiai számokat II-dik Sylvester Pápa vitte Francia-országba (1250.)

977. A' Sz. Márk temploma Velentzében ezen esztendőben kezdett épülni 's 1071-ben végződött-bé.

1000. A' hollandus hajók a' XI-dik Században már fogták a' heringet. A' hering' bésózása

mestersége 1334-ben már esmeretes volt. Bökel Wilmós által jött az, 80 esztendővel később Flandriába. (Einbökeln. — Böcklinge oder Bücklinge — füstös heringek.)

1015. A' hires Münster' alapját, Werner a' Straszburgi Püspök vetette-meg 's építése 1438-ban végződött bé.

1028. Aretin Gvido (Arezzói) egy Sz. Benedek Rendén lévő Szerzetes 's egy Ferrarai Klastromban mu'sika-igazgató, találta-fel a' Klavirt.

1037. Már ezen esztendőben éltek a' batka nevű pénzel (Heller o. Häller.) melly Svéviának Hall nevű városában verődött legelőször.

1040. Ezen idő' táján találódtak-fel a' függönyös órák (lásd 760.) Az első toronybéli órát egy Pádúai orvos, *Dondi Giovanni* készítette 1344-ben; melly ott a' Palota tornyába állíttatott-fel. Az első kerekas órát Angliában, *Walingfort Richard* Apát készítette 1326-ban; — az első Párisban 1370-ben; állíttatott-fel; Bolognyában 1356-ban; Boroszlóban 1368-ban; Straszburghban 1370-ben; Augsburghban 1398-ban; Sevilleben 1400-ban; Páviában 1402-ben; Norimbergában 1462-ben; Velentzében 1497-ben.

1050. A' régi Egyiptomiak és Görögök közt divatban volt üveg-festés' mestersége, hihetően a' XI-dik Századba lett esmeretes.

1059. Az Apúliai és Kalabriai Herczeg, *Róbert* volt hihetőkép az első, a' ki arany Ducatonokat veretett. Hertzegségnek vagy Ducatusnak (il ducato) megkülömböztetve Apulia neveződött, 's innen vette az arany-pénz ezen nevezetet.

1070. Már ezen esztendő' táján Magdeburg körül természetdött Komló, ámbár a' N. Károly Császár familiájából uralkodott Fejedelmek idejében, Német-országban már esmeretes volt.

1090. *Remete Sz. Péter* (Amiensi) II-dik Orbán Pápa alatt találta-fel, az úgy nevezett Pater-Nostert, az az: azon golyóbisos sinórt, mellynek segedelménél fogva imádkozódott az idvezlet (Ave Maria) és a' Mi Atyánk' (Pater noster.) Ez állott 55, a' Mi Atyánk részére 5, az Idvezlet' részére 50 golyóbisotskákból. — Az olvasót pedig, melly 142 golyóbisotskákból állott 's a' közepén egy kereszt vólt, a' Credo, vagy Apostoli Hit formája elmondásának kijelelésére, *Guzman Dominicus* a' Dominicanusok Rendje felállítója találta - fel 1204-ben.

1100. Ezen esztendő tájára esik Roccában (Edessza) az első timsót-főző Fábrika' felállítása. — Ischia-szigetén 1192-ben; már divatban vólt a' timsó-főzés. — Agnanóban 1248-ban; Tolfában (Civita Vecchiától 6 mértföldnyire,) 1465-ben, Oberkaufungban Hassiában 1554-ben.

1104. A' legrégibb garasok (grossus, vastag, a' vékony pléhből vert garasok ellenébe) Franciaországban verődtek.

1111. Ezen idő' tájára esik az első titkos Itélőszék (Vehmgerichte) felállításáról való bizonyos tudósítás.

1116. Fundalódott Bolognában az Egyetem, (Universitas); Párisban 1200-ban; Salamancában 1134-ben (1200 és 1239-ben jobb rendbe hozattatott) Orleansban 1212-ben; Nápolyban 1219-ben, Aberdeenben 1240-ben, Coinbrában 1279-ben, Leridában 1300-ban, Cahorsban 1432ben, Heidelbergában 1346-ben, (felszentelődött 1386-ban,) Prágában 1348-ban; Magyar-országban Pécsen 1364-ben; Bétsben 1388-ban; Genévában 1368-ban; Coloniában 1388-ban; Erfuriban 1391-ben; Würzburgban 1403-ben, Krakkóban 1400-ban; Lipsziában 1409-ben; Rostockban 1419-ben, Löwenben 1425-ben; Rómában 1432-ben; Greifswaldban 1456-ban; Basileában, Freyburgban és Nan-

tesben 1460-ban; Trierben és Zugolstadban 1472-ben
 Tübingában és Upszalában 1477-ben; Wittembergá-
 ban 1502-ben; Oderai-Frankfurtban 1506-ban; Mar-
 burgban (a' leg első Evangelicus) 1526-ban; Lau-
 sannében 1536-ban; Kopenhágában 1538-ban; König-
 bergben 1544-ben; Lisabonában 1548-ban; Dillin-
 genben 1549-ben; Jénában 1558-ban; Leydában és
 Helmstedtben 1575-ben; Franeckerában és Grätzben
 1585-ben; Dublinban 1591-ben; Paderbornban
 1592-ben; Giessenben 1607-ben; Gröningában és
 Limában 1614-ben; Rintelnben és Straszburgban
 1621-ben; Szalzburgban és Mantuában 1625-ben;
 Osnabrückben 1632-ben; Utrechtben 1636-ban; Har-
 derwickben 1648-ban; Bambergben 1649-ben; Duis-
 burgban 1655-ben; Kielben 1665-ben; Lundban 1668-
 ban; Inspruckban 1677-ben; Hálában 1692-ben;
 Boroszlóban 1702-ben; Göttingában 1733-ban; (fel-
 szentelődött 1737-ben) Moskauban 1755-ben; Bü-
 tzuwban 1760-ban; Bonnban 1784-ben.

1131. Két Gróf Abenberg a' hadból vissza jö-
 vén Frankoniába, egy- tiszta forráshoz érkezett.
 Az egyik a' hadba megsebesített lábát a' for-
 rásba megmosván, fájdalma enyhült, 's sebe nem
 sokára begyógyult. A' testvér Grófok itt egy
 Klastromot építettek, mellynek Heilsbrun (Gyógy-
 forrás, Heilbronn, fons salutis) nevet adtak.

1140. Az épülni ezen esztendőben kezdett
 Sz. István' Temploma építése Bécsben 1360-ban
 végeztetett-bé.

1150. Olajos festései által Bajorországban leg-
 először *Henrik* különböztette-meg magát. Ez a'
 mesterség, Angliában már 1239-ben folyamatba
 volt. A' Belvedéri Császári Képes-gyűjteményben
 lévő Olajos-festések közül legrégiebbeknek tar-
 tódnak, a' *Mutinai Tamástól* készült azon három
 darabok, mellynek Cseh-országban a' Karlsteini

Várban találtattak. A' XIV-ik Században *van Eyk Hübért és János* testvérek hozták ezen mesterséget újra virágzásban.

1175. A' Warmbruni meleg fürdőket a' *Boleslaus Crispus* Herczeg vadászszai fedezték fel.

1180. VII. Lajos, a' ki ezen esztendőben holt meg, a' tanuló' könnyebbségére Postákat állított, mellyek XI-ik Lajos alatt (1462 és 1467) tökéltetesebbítették. A' Postát Dániában 1524-ben IV-ik Keresztély; Svétziában pedig 1636-ban Kristina Kiralyné állította-fel. Muszka-országban 1663-ban; Német-országban Brüssel és Bécs között 1516-ban Norimberga és Bécs között pedig 1521-ben állottak-fel a' Posták.

1190. A' Német Vitézi Rend a' Sz. Földi Keresztes háború' alkalmával állott-fel Palaestinában.

1200. Ezen esztendő' táján kezdték Német-országban az Ország-utakat kövel kirakni. Már N. Károly Császár, a' Római Ország-utak' példányára, az utakat megjobbította és ujjakat készítettett.

1201. Az Accise vagy Assissa (t. i. 1-ör a' Birodalom vagy Ország' Rendje Gyűlésők, 2-ör az azok által rendelt adó) Franczia-országba bevődött, Irásban 1201 táján tevődik róla említés.

1208. Az Inquisitiót vagy Sz. Nyomozó-széket III-ik Incze Pápa állította-fel.

1218. II-ik Fridrik Császár adott a' Patikáknak törvényes elintéztetést. — A' XI-ik Században az Arabs-orvosok a' magok kitanított szolgálk által készítették az orvosságokat. Ezek idővel külön váltak az orvosoktól. Udvari Patikáriussa Angliában 1337-ben Eduard királynak vólt legelőször. Nrimbergában már 1373-ban vólt Patika. Lipsziában 1409-ben; Augsburghan 1445-ben; Ménusi-Frankfurthan 1472-ben; Berlinbe 1488-ban; Ilálában 1493-ban; Joachimsthálban 1526-ban; Frantzia-or-

szágban a' Patikák VII Károly alatt nyerttek Rendszabásokat. A' legrégibb Patika-taksa 1498-ból a' Florentziai.

1229. A' Florentziaiak vették legelőször szokásba a' Csere-vagy Váltó-kereskedést (Tauschhandel.)

1231. XI. Gergely Pápa gondolta ki legelőször a' négy Facultásokat.

1240. Hugo de St. Caro (Viennei) Dominicanus Barát és Cardinalis, készítette a' deák Bibliára a' legelső nagy Concordantiát.

1250. A' Német (tulajdonképpen Arabs) számokkal, ezen esztendő körül kezdettek Németországban élni. Ezeket az Arabsok hozták Spanyolországban 's onnan vivődtek által Franciaországban (l. 970) Ezen idő tájban találta fel a' Camera Obscurát, Rogerius Bákó nevű Angoly születésű, Sz. Ferencz Szerzetebeli Barát. Mások a' XVII. Század' közepe táján élt Jésus Társaságabeli Kirchnernek tulajdonítják annak feltalálását.

1252. Arany pénz, Florentziában verődött legelőször. Innen lett annak Florenus neve (Floreni aurei.) A' Florenus először csak aranyból verődött és $\frac{1}{4}$ Ducatont az az: 2 fl. 30 xr. tett, 1551-től fogva ezüstből verődött az, a' Rhénusi Választó-Fejedelem' parancsolatjára. Innen vette a' Rhénes forint nevezetet. (Rheinische Gulden, Reichsgulden.)

1264. Ezen esztendőben készitődött Chinába a' legelső papiros-pénz.

1268. Ekkor kezdődött a' Lipsziai Országos-vásár. Apróbb Vásárok már ott voltak 1134-től fogva.

1280. A' Regensburgi Püspök Albert a' Nagy (a' ki 1280-ban holt-meg) tartatik a' pattantyukkal és nagy ágyúkkal való élés' feltalálójának len-

ni; leg alább néki tulajdonítják az ágyúpor feltalálását. A' puskapor Ásiai (Chinaiak, Japánok vagy Arabsok által, még a' Ks. sz. e. mintegy 80 esztendővel felfedezett) találmány. Közönségesen Sckwartz Berthold tartódik annak feltalálójának; de valamint az idő és hely, úgy a' név is kétes. Annyi bizonyos, hogy a' puskapor a' XIII. és XIV-ik Századokban közönségesebb lett.

1282. A' mágneses-tő vagy kompász' feltalálásának ideje ha nincs is tudva, annyi mindazáltal bizonyos, hogy a' hajókon, ezen esztendőben már éltek vele. Hogy a' Phoenitziaiak, Chinaiak 's a' t. előtt már esmeretes lett volna, megmutatni nem lehet. Boussole nevét, hihetően a' Boxel hollandus szótól vette, melly pikszist jelent.

1295. A' városi Posztó-tsinálok, posztóikat addig nem küldhették a' vidékre, míg azok törvényesen meg nem vizsgálattak. (Schaugerichte.)

1296. II. Ventzel Cseh-Király veretett legelőször Kutenbergbe ezüst garasokat. A' Prágai garasok (grossi Pragenses) 1209-ben már előfordulnak.

1299. A' Fayance, Faenzába találdott fel.— Az Olaszok játszottak legelőször kártyával. Ez a' Játék neme, a' napkeleti tartományokból jött Európába.

1300. VIII. *Bonifacius Pápa* rendelte legelőször a' félszázados Öröm-Innepet (Jubeljahr) l. 1500. a' Ks. e.) Ezen esztendő táján hozta Asiából Európába egy florentziai lakos (Ferro v. Federico) az Orleannal (Orseille, Lichen roccella L.) való festés-mesterségét.

1307. A' Franciaországban legrégibb időktől fogva szokásban vólt Vándorló-törvényszék (Parlement, a' parler szótól) a' maga üléseit Pári'sba tette által, a' hol az, az Ország' 14 Parlamentumi felett, elsőséget nyert.

1316. Lübecknek már volt puskaforos malma Norimbergának 1373-ban; Angliában, Er'sebet Királyné alatt építődött egy Német által a' legelső puskaforos malom.

1340. A' legrégebb papiros - malmok közzé tartozik Európában az, melly az Anconai Kerületben a' Fabrianói Várban volt. E' volt egyszer'smind a' legelső zúzó kölyűs vizi-malom. Norimbergában 1390-ben építődött papiros - malom. Basileában 1470-ben; Kemptenben 1477-ben; Svédországban Linköpingben 1523-ban; Erdélyben 1546-ban; Angliában 1588-ban.

1343. II. Humbert, Viennoisi Dauphin, Filep (Valoisi) Királynak, Dauphine tartományát azzal a' feltétellel adta-el, hogy a' Francia-országi Korona-Herczeg, Dauphin nevet viseljen, melly feltétel (a' legutolsó párisi Revolutióig) pontosan teljesítődött.

1350. A' legrégebb Festő-Akadémia a' Florentziai, — melly Szent-Lukás-társasága nevet viselt. — Ezen esztendő táján kezdetek legelőször tüzelő-fegyverrel élni. A' Pattantyúk és Ágyúk, eleinte csak ostromláskor használódtak, azután vi-vódtek a' hajókra, minekelőtte az ütközetekben használták volna. Tartaglia Miklós alkalmaztatta legelőször a' Pattantyús-mesterséget vagy tudományt a' mathematicai principiumokra.

1362. I. Amurath Török-Császár állította-fel a' Jantsárokat (Jegni új-tscheri, katona.)

1365. Ezen esztendőben fedeztetett-fel lélegző a' Francziák által Gvinea, a' hol gyarmatokat állítottak.

1370. IV-dik Károly Császár fedezte-fel egy szarvas-vadászat alkalmával, a' Karlsbádi fürdőnek forrását. — A' Karlsbádi fürdőről már a' VIII. Században van emlékezet.

1388. Norimbergában már volt Húr-tsináló.

1389. Augsburghan már volt Köszörü-malom.

1411. Montpellierbe már volt Krispán-fábrica.

1414. Londonban világosítottak-ki legelőször lámpások által az útszák.

1420. A' Jóreménység' fokához ezen esztendőben ért legelőször egy portugallus hajó. *Diaz Bertalan 's Péter* portugallus testvérek és *János Infans* fedezték azt fel 1486. Vasco de Gama hajókázta azt körül 1496-ban; (l. 619 a' Kr. sz. e.)

1432. Henrik portugalliai Herczeg fedezte-fel, a' régiek előtt hihetően esmeretes, a' Normannusoktól 's Venetziaiaktól pedig meglátogatott Azori-vagy Terceirai-szigeteket.

1437. Ekkor nyitattak-meg Suhl mellett a' vasbányák.

1440. *Guttenberg János* (sz. Maintzban 1397-ben;) ezen esztendő előtt találta-fel a' mozgó betűket, következésképpen a' könyv-nyomtatás mestersége' alapját ő vetette-meg. *Faust Jánossal* és *Schoiffer* vagy *Schöffner* Péterrel 1455-ben; állott társaságba. Német-országban a' réz-metszés mesterségéről való bizonyos tudósítás ezen esztendőből való. Ki lett légyen feltalálója? nem tudatik.

1444. Norimbergában ezen esztendőben állított-fel a' legelső vászon-fejéritő Intézet. Ugyan ekkor fedeződtek-fel a' Portugallusok által a' zöld vagy Cap Verdi szigetek (*Inseln des grünen Vorgebirges oder die Capverdischen.*)

1449. VII-dik Károly Frantzia Király' uralkodása alatt ásódtak Háfleur ostromlása' alkalmával a' legelső futó-sánczok, mellyeknek feltalálói *Bureau János* és *Gáspár* testvérek voltak.

1450. A' Guttenberg sajtója alól került-ki a' legelső deák Biblia. Ezen esztendőben vetette-meg alapját V-dik Miklós Pápa Rómában a' Vaticanumi Könyvtárnak. —

1461. Az első német könyvet (Boner Meséit) *Pfister Albert* nyomtatta-Bambergben.

1472. A' legelső Csillag-vísgáló torony, Magyar-országban állíttatott fel. A' Párisi 1664—1672. A' Greenwicket 1672.

1476. *Müller János* (Joh. Müller Regiomontanus) készítette a' legelső nagy égető-tükröt (parabolischer Brennspiegel.)

1480. *Sulpitius János*, (a' ki Verulámiusnak is nevezetik) tartódik az Énekes-Játék feltalálójának. Velentzében az első Énekes-Játék 1485-ben adódott.

1482. A' Német-országi Klastromokban az erős sert (Patersbier) a' Paterek itták; a' gyenge vagy másod ser (Kovent) a' Conventnek maradt.

1484. Ekkor fedeződött fel Afrikában Kongo országa II-dik János portugalliai Király alatt. — Ezen esztendőben állíttattak-fel a' tellyes, az az 40 napos veszteglő-házak (Qvarantaine) a' Venetziaiak által.

1487. Abyssinia ekkor fedeződött-fel a' Portugallusok által.

1488. Ezen esztendőben sok Parkét-szővők mentek Norimbergába, a' hol nékiek házakat építettek 's 5 esztendőre minden adó alól feloldoztattak.

1489. *Mumme Kerestely* találta-fel Braunschweighban az ő neve alatt esmeretes sert.

1492. Ebben az esztendőben született *Nunnéz* vagy *Nonius Péter* Portugalliában, a' kitől vette a' *Nonius* nevét. Ezt a' műszert *Vernier Péter* írta-le legelőször 1631-ben. A' Nonius üvegét Brander G. F. (Königsbergi) találta-fel 's írta-le 1772-ben. — Ezen 1492-dik esztendőben-fedezte fel Amerikát *Columbus Kristóf*.

1493. A' legelső fertályos óra Norimbergában készült.

1494. *Paccioli Lukáts* Olasz, irt legelőször a' (kettős vagy olasz, eladott portékák béírását magában foglaló) Jegyző- vagy Számtartó-könyvről. — Ezen esztendőben verődtek, pénzverő Mester *Lerch Márton* alatt, Sveviának Hall nevű városában, a' legelső fillérek.

1496. *Pane* vagy *Pano Román* spanyol Szerzetes tett legelőször tudósítást a' Sz. Domingói dohányról. Yakutánban találtatott a' fel legelőször 1520-ban. A' gyarmatokba 1535-ben már sok dohány természetődött. *Nicot János* (a' kitől vette a' Tabaca v. Herba Nicotiana nevet) Franczia-követ lévén Lisbonában 's 1559-ben ajándékba néhány plántát kapván, annak magvát *Medicéi Katalinnak* küldötte.

1497. *Americus Vespucius* déli Amerikában kiszáll. *Cabot Sebestyén* pedig északi Amerikában.

1500. *Cabral* Portugallus, Brasiliát felfedezi. A' bernai *Bazenek* ezen esztendőben verődtek, valamint a' Tallérok is Joachimstháiban. A' vad-sáfránt (Safflor, Zaffer, Zaffera, Zafflor) és Smaltét (Schmalte, sächsisches Blau, blaue Stärke) ekkor kezdték Saxoniában készíteni. — János György Saxoniai Hertzeg ugyan ezen esztendőben erősíttette meg a' Langensalzi posztó Fábrikások' articulussait.

1510. *Hele Péter* Norimbergai órás találta-fel a' 'Seb-órát.

1511. Oderai Frankfurtban, *Joachim* Választó-Fejedelem állította-fel a' vásárt. Ugyan ezen esztendőben fedézték-fel a' Portugallusok Jáva-szigetét.

1512. *Dürer* Albrechtől (szül. Norimbergában 1471. m. h. 1528) került ezen esztendőben a' legelső beéttetett pléh (geätztes Blatt.) Igen hihető hogy ő a' beéttetés-mestersége (*Ätzkunst*) feltalálója, ámbár azt mások más mestermíveseknek tulajdonítják. Ugyan ezen esztendőben tette le *Diego*

Velaskez Kúba-szigetén az első Városnak Baracoának fundamentomát.

1516. Az Indigo Európába ezen esztendőben lett mint kereskedési articulus esmeretes.

1518. Mekszikót, *Cortes Ferdinand* Spanyol Generális fedezte - fel.

1519. *Magellan Ferdinand* Augusztus' 10-dikén indulván-el Sevillától, felfedezte a' déli Amerika felső részén eső tenger-szorúlatot, az úgy nevezett Magellan - útját vagy szorossát, és azon a' déli vagy csendes tengerre, onnan A'siába evezett. A' Philippinai - szigeteken 1521-ben egy csatában esett-el.

1520. *Dürer Albrecht* és *Leydai Lukáts* (sz. 1494-ben, m. h. 1533-ban;) az üveg - festést nagy tökéletességre vitték.

1521. *Carvajo J.* az Arrakot, Palavang - vagy Suluh-szigetén esmerete-meg. Azolta esmeretes Európában. Egyébbaránt az Arrak az Indusok előtt már a' N. Sándor idejében esmeretes volt.

1522. Ekkor állitodott - fel a' himlőt gyógyító legelső kórház, a' betegekkel való illendő bánás és a' ragadó nyavalya' elterjedése megakadályoztatása végett.

1524. A' kézi Gránátok, mellyeket a' Granatérosok az ellenség közzé hánynak, ekkor jöttek szokásba. A' Párisi háztulajdonosok ezen esztendőben kaptak az eránt parancsolatot, hogy házaik' eleit égo-gyertyákkal vagy mécsesekkel kivilágossítsák. Az utszák' kivilágosítása Pári'sban 1667-ben ment tökéletességre. Hágában kezdődött 1553-ben; Amsterdamban 1669-ben; Hamburgban 1675-ben; Berlinben 1679-ben; Koppenhágában 1681-ben; Bétsben 1687-ben; Lipsziában 1701-ben; Dresdában 1705-ben; Frankfurtban 1707-ben; Eisenachban 1712-ben; Hálában 1728-ban; Königsbergben 1731-ben; Gothában 1745-ben; Braunschweigban

1754-ben 's át. (l. 1414) Ezen esztendőben kezdették az aranyat és ezüstöt kénesővel tisztítani.

1526. Hannovera mellett Stöckeni serfőző *Cord Broihán* találta-fel Hannoverában az ő neve alatt esmeretes sert, melly helytelenül neveződik Breyhan vagy Brühán névvel. Ezen esztendőben tanította legelőször *Kristóf Rudolf* a' Láncz-Regulát (Kettenregel) melyet a' kereskedési számolásra *Grauman* alkalmaztatott.

1528. Ujj Gvinea ekkor fedeződött-fel a' Spanyolok által.

1530. A' Lotteria Florentziába ekkor kezdődött, (a' Lotteria-czedulának polizza vólt a' neve) valamint Velentzében és Genuában is. Francziaországban az első Lottéria 1660-ban; állott fel. Angliában 1569-ben; Amsterdamban 1549-ben; Delftben 1595-ben; Osnabrückben 1521-ben; Hamburgban 1615-ben; Norimbergában 1699-ben; Berlinben 1740-ben. — A' Logarithmust ezen esztendőben találta-fel T. Predikátor Stiefel Mihály (m. h. Jénaba 1567.) Ő utánná ezen tekintetben nevezetessékké lettek Helvétziában *Byrge Jobst* vagy *Justus*, (1597.) Neper János; Skótziai Báró *von Merchiston* (1614) *Ursinus Bénjamin* (1618), Angliában *Briggs Henrik* (1624) és mások.

1532. Sulykos műszerrel (Ramm-Maschine, Ramme zum Einrammen der Pfähle) Weber György Ács-mester élt legelőször Norimbergában.

1533. A' Venétziaiak építettek legelőször Paduában Fűvész-kertet. A' tengeri szőlő-veszsző Zante szigetéből hozódott legelőször Angliába, az Olaszok finomították legelőször a' Pálinkát, holmi fűszerszámot tevéen belé 's úgy nevezett Liqueurt készítvén belőle, és ezen esztendőben már szembe-tűnő kereskedést űztek vele, kivált Franciaországban.

1538. Két Görögök tettek legelőször próbát V-ik Károly Császár' jelenlétében a' bűvárharanggal. *Verulami Bákó* (m. h. 1626) írta - le környülállásosan ezen mivszert.

1540. A' Königsbergi királyi Könyvtár' alapja ezen esztendőben vetődött-meg.

1541. A' *Valdivias* vezérsége alatt ekkor foglalták-el a' Spanyolok Chilit.

1542. III. *János* Portugalliai Király alatt fedeződött-fel Japán.

1547. II. *Henrik* Franczia Király viselte a' legelső selyemből kötött harisnyát. Angliában Er'sebet Királyné az első 1561-ben.

1550-ik táján találódott-fel a' Spanyol-viasz, minekelőtte pecsétes agyagot, viaszt, ostyát, ónat 's a' t. használtak volna a' pecsételésre. Ekkor épült Norimbergában az a' malom, mellyben a' sárga-réz mivek meg-esztergályoztatnak. Ugyan ezen esztendőben vivődtek - bé a' Templombéli székek Ulmában a' Münsterbe. Az előtt kiki, a' ki a' Templomba ülni akart, maga vitt magának széket.

1552. Konstantzinápolyban állítódttak-fel a' legelső kávéházak. Innen jöttek szokásba a' kávéházak a' keresztyén Európában. Marseillében 1671-ben; Párisban 1672-ben; Hamburgban és Norimbergában 1696-ban.

1553. Az Archangel felé vivő tengeri-utat *Chancellor Richárd* Angoly fedezte-fel.

1555. Ezen esztendőben hólt-meg *Gemma Reiner* a' földmérő - asztal' feltalálója, a' ki *Frisi-usnak* is nevezetett.

1557. London Ó-Varóságában állítódott - fel az Anglia legelső üveghutája.

1560. *Lobsinger János* találta-fel Norimbergában a' szélpuskát. *Augusztus* a' Saxóniai Választó-Fejedelem állította fel Német-országban a' legelső

mestermívek tárát. Már ezen esztendőben van emlékezet a' Helvéták' patyolattal való kereskedésökről.

1561. Utzman Borbála találta-fel Annabergben a' csipkekötést.

1563. Hennebergi Herczeg, Ernest György, ajándékozta-meg a' puskamíveseket czehes jussokkal.

1565. Hawkin János hozta legelőször a' krumplit Európába. (l. 1584) Hollandiába 1587-ben jött. Olasz-országba 1588-ban; Német-országba 1601-ben; Francia-országba 1616-ban; Helvétziába 1730-ban. — Az ezen esztendőben megholt Gesner Konrád állította-fel a' legelső Fűvész-rendszert (Systema) a' mellyben előadta a' Plánták' rendjét, faját, nemét és azoknak karakter-jeket gyümölcsaikben kereste.

1567. Alvarez Mendoza fedezte-fel a' Salamon-szigeteit.

1570. Tycho de Brahe készítette a' legelső Sextánt.

1573. A' legelső Német-országi nádmézsfőző Intézet Augsburgban állított-fel.

1574. Kook második útjában fedezte-fel a' Hebridi- és Kaledoniai szigeteket.

1575. Pénzverő műszerekkel (Walzwerke, Prägewerke, Werkzeuge um die Münze zu prägen) Tirolisnak Hall nevű városában éltek legelőször.

1577. Drake Ferencz ezen esztendőben indult Plimouthból tengeri útjára. A' puska-szerszármot (Flintenschlösser, Feuerschlösser, Radschlösser) ugyan ezen esztendőben találták-fel Norimbergában.

1578. Drake Ferencz újj Albiont felfedezi.

1579. Meth Máté Langensalsi Orvos Nauheimban, állította-fel a' legelső szalmafalu sót-kristályozó házat (Gradirhaus aus Strohänden), 1599-ben pedig a' másodikat Kötschauban.

1582. Ekkor kezdődött Straszbург mellett a' Rénus fövényéből az aranymosás. Ugyan ezen esztendőben jobbította-meg XIII. *Gergely* Pápa a' Kalendáriumot az által, hogy kihagyott minden 100 esztendőből egy szökő-esztendőt és azt 400 Esztendőről 400-ra fordította elő. (l. 45 és 1690 a' Kr. e.)

1584. *Raleigh Valter* angoly Admiral hozta legelőször a' krumplit Virginiából Hiberniába. Dráke Ferencz pedig 1586-ban Angliába. (l. 1565) Ugyan ezen esztendőben kezdett ama nevezetes építő-mester *de Foix Lajos* a' bámúlásra méltó *Cordouani világosító-torony* építéséhez, melly 1611-ben végeztetett-bé.

1585. *Davis János* Angoly által fedeztetett-fel az úgy nevezett *Davis útja*.

1587. *Everard Digby* Angoly, vette legelőször rendszerbe (systema) az úzás' mesterségét.

1588. A' dresdai fejedelmi könyvtár' alapja ekkor vetődött-meg.

1589. A' harisnya-szövő széket Cambridgébe hihetően *Lee Villiam* Angoly találta-fel.

1590. *Jansen Zachariás* Middelburgi pápaszemtsináló találta-fel a' Teleskopiumot.

1591. Az első zálogos-vagy költsönöző-ház (Leihhaus) Németországban az Augsburgi vólt. Savonában 1479-ben állott fel eggy. Egy még e-lébb Perugiában. Napolyban 1540-ben; Norimbergában 1618-ban; Berlinben 1692-ben.

1595. *Mendanna* a' Markesas-szigetei közzül néhányat felfedez. Ő utánna fedezték-fel a' Markesas-és Washingthon kettős szigeteit, mellyek *Mendanna Archipelagusának* nevezetnek.

1600. *Gvido Ubaldi*, a' ki előtt *Dürer Albrecht* ezen tekintetben nevezetessé tette magát, mélyebben ereszkedett a' meszszelátó-cső (perspectiva) alapja' vizsgálásába, és azt a' Mathematicai-tudomány szerint

magyarázta. — A' legrégibb meszszelátócső - festő a' Görögök közt *Agatharchus* volt, a' ki egy időben élt Aeschilussal. A' meszszelátó-csőt Anaxagoras (Aeginai) írta-le legelőször.

A' XVII. Század. eleitől fogva már tudták a' Gránátokat az ágyúból kilőni. — A' magnesről, mellynek felfedezése a' legrégibb időkre esik, *Gilbert* William Angoly írt legelőször fundamentomosan. Plinius szerint egy *Magnes* nevű Pásztor talált mágnes-követ az Ida hegyén. A' Káldeaiak, Egyiptomiak, 'Sidók előtt 's a' Görög és Római orvosok előtt nagy becsben volt a' mágnes-kő.

1602. A' Német-alföldiek éltek legelőször karátásokkal a' Spanyolok ellen, Ostende' ostromlása alkalmával.

1603. A' legrégibb Német-országi Pénzváltó Intézet, a' Hamburgi. A' Norimbergai 1621-ben; kezdődött.

1604. Ekkor fundálta Ágoston Herczeg a' Wolfenbütteli könyvtárat, melly először a' Hitzackeri várban volt, annakutánna Braunschweigba 's végre Wolfenbüttelbe tevődött által.

1605. Ezen esztendőben fedeződött-fel *Fernandes de Quiros* alatt a' Spanyolok által Új-Hollandia. — Hollandus Kapitány *Dirck Hartog* 1616-ban fedezte-fel annak napnyugoti partjait, mellyeket hajója' nevérol *Cendracht* földének nevezett. *Arnheimi Zechaen* vagy *Zeachen* 1618-ban fedezte-fel annak északi részét, mellyet Arnheim földének 's az akkori Bataviai Gubernátor *van Diemen Antal* nevérol v. Diemen földének nevezett; *de Edels János* 1619-ben Edels földének. 1627-ben *Nuits Péter*; 1628-ban *de Witt Wilhelm* 's a' t.

1607. *Hudson* Angoly ekkor evezett azon tenger-öbölbe, melly az ő nevérol Hudson-öblének nevezetett.

1609. Ezen esztendőben állíttatott - fel Amsterdamban a' második Girobank. Az első; a' többinek példányúl (il Banco del Giro) Velentzében állott-fel, — Hamburgban 1619-ben; Norimbergában 1621-ben; Stockholmban 1657-ben; 's a' t.

1611. *Scheiner Kristóf* Jézus társaságabeli Szerzetes, találta-fel a' másoló - rajzmívet (Storch-schnabel.)

1613. Ezen esztendőből való az eladó portékák' ára meghatározásáról való legrégibb Amsterdami rendelés. Londonban 1634-ben; adódott az ki legelőször.

1617. A' híres búzából készített sert, Armstadt Polgármester *Fischer* főzte legelőször.

1618. Nagyon hihető, hogy *Janzen L.* 's ennek fia *Janzen J. L.* voltak az öszszetett Mikroskopium' feltalálói (nem *Drebbel*, nem is *Galilaei*.)

1624. *Bachet de Meziriac* Francia - Algebraista találta fel a' Lánchidat. Ezen esztendőben vivődött-bé Hollandiában a' bélyeges papiros (Stempelpapier), Spanyol - országba 1668-ban; Francia - országba 1673-ban; Saxoniába és Brandenburgba 1682-ben.

1630. Ekkor készitettek az Olaszok citromból legelőször limonadét vagy citromos-vizet. Ezen esztendőben adta - elő *Galilaei* (szül. Florentziában 1564-ben, m. h. 1642-ben;) a' függőnyről (pendulum) való fontos tudományt és azt a' Physicába 's Mechanicába bivetete. Egyszer'smind ő terjesztette-elő a' legelső megfogást a' függőny-órákról, 's e' szerint tett az ő fia legelső szerencsés próbát Velentzében 1649-ben.

1638. *Drebbel Cornelius* északi Hollandiában Alkmaari földmivelő, találta-fel a' Thermometrumot, vízzel kevert választó vizet töltvén abba. — A' Florentziai borszeszszel töltődött-meg (1673.) Halbey

(1680-ban) a' kénesőt javasolta, — A' Chinahéjj' (Fieherrinde, *Cinchona officinalis*) hathatós volta a' Limai Vicze - Király' *Cinchon* felesége által lett Európában ösmeretessé.

1640. *Gascoigne Wilhelm* Angoly találta-fel a' Mikrometrumot, melly egyy astronomiai eszköz, az égen lévő kitsiny köz' megmérésére. Ugyan ezen esztendőben verette XIII. Lajos Francia-Király a' Lajos aranyakat (Louis d'or.)

1641. Az első üveg-huta Svetziában hihetően Németek által állittatott - fel.

1643. *Toricelli Evangelista* a' Galilaei tanítványa 's a' Florentziai Nagy-Herczeg Udvari orvosa találta - fel a' Barometrumot. Ennek feltalálása után csak hamar, ugyan azon esztendőben *Pascal* példát adott, a' magasságnak Barometrummal való mérésére. Ezen esztendőben találódott-fel a' Bagnét-is Bayonnéba, mellyet legelőször a' francia Gyalogság használt Németalföldön 1647-ben.

1649. *Kircher Athanasius* Szerzetes találta-fel Rómában a' Hallócsőt. (Hörrohr, Sprachrohr) mellyről már *de la Porta Ker. János* 1560-ban emlékezetet tett.

1650. A' dunna lúdpehely' (Eiderdunen) használása 's az azzal való kereskedés ezen esztendőben kezdődött. Ugyan ekkor találta-fel a' levegő szivattyút (Luftpumpe) Brandenburgi Tanácsos és Magdeburgi Polgár - mester *Gvericke Otto*, valamint *Huigen* is az ismétlő Órát (Repetiruhr.)

1652. Az Octánszt *Hoffman Henrick* írta-le legelőször vóltaképpen. A' tükör-octánsokat *Hadley* és *Brander* találták-fel 1731-ben.

1655. *Marquis de Worchester* találta-fel a' Gőzmiv-szert (Dampfmaschine), mellynek segéd-mével a' források' vizét 4 lábnyi magosságra szöktette.

1659. Pénzváltó folyamat - Czedulák (Wechsel-

kurs-Zettel) ezen esztendőben adódtak-ki legelőször Hamburgban.

1660. A' legelső darát őrlő-malom az, melly Hollandiában Saardámban építettett.

1662. A' nagyítás' négyesítését (Quadratur der Hyperbel) *Huddenius János* hollandus találta-fel.

1666. *Lord Arlington* vitte Hollandiából Angliába a' legelső fontTheát, mellynek fontjának 1707-ig 3 font Sterling vólt az ára.

1668. Ezen esztendőben hóltmeg *Glauber János Rudolf*, ki a' keserű sót (Sal mirabile, Glauber-salz) a' közönséges konyha sóba, a' mellyel az özsze-elegyedve van, felfedezte.

1670. *Morland Sámuel* találta-fel a' tökéletesített beszéllő-csőt. *Gvericke* pedig az electrica-machinát.

1671. *Comenius Amos János Evangelicus* Pap irta a' legelső *Orbis Pictust*.

1673. A' himlő-óltás' mesterségét egy Görög-aszszony hozta Konstantzinápolyba, a' honnan ezt a' jóltévő találmányt az Angoly-követ' felesége *Wortley Montague Mária* terjesztette-el Angliában 1721-ben — Egy VII. Századbeli Arabs-orvos *Aharum*, irta le a' himlőt legelőször vóltaképpen. Német-országban, nevezetesen Hannoverában 1724-ben óltották-bé legelőször a' himlőt (l. 1790.) — Ambár a' Dávidhár-fája, ha azt éjféلكor az északi szél megillette, hangott adott légyen is, mindazáltal a' szél-hárfa (Aeolusharfe) feltalálása méltán a' Jézus Társaságabeli *Kirchernek* tulajdonittathatik. *Oswald Scotus* több próbákat tett vele és *Doktor Quandt* Nieskybe 1795-ben tökéletesítette azt.

1674. A' 'sebóra regulátorját (Spiralfeder) *Huigens* találta-fel.

1676. Az experimentalis Physicából, Német-országban Altorfi Professor *Sturm* adott legelőször-leczkéket.

1679. *Balbin* tudós Cseh Jesuita, írta - le legelőször, a' Cseh - országi orias hegyén talált platinát.

1680. A' Kakaó-bab ezen esztendőben lett kereskedési árticulus.

1682. A' legelső Kereskedő - Törvenyszék' (Handelsgericht) felállítása Lipsziában ezen esztendőben történt. — Ugyan ekkor találta - fel az elegendet (Prinzmetall) Angoly Admiralis 's Palatinátusi Herceg *Rupert*.

1687. *Van der Helde* találta - fel Amsterdamban a' tömlőjét mindenfelé igazitható 's hordozható kackaringos fecskendezőt (Schlangenspritze.)

1689. A' sárga hideg Martinique szigetén ütött - ki legelőször.

1690. *Denner János Kristóf* találta - fel Norimbergában a' Clarinétet.

1692. *Vauban* állította - fel a' legelső agyú-sáncz házat (Blockhaus.)

1693. Az Etna - hegye több izbeli kirohanása s' az azzal öszszeköttetésbe lévő földrengések, három nap alatt 16 városokat és sok majorokat nyeltek - el 's 90,000-nél több embert fosztottak - meg életöktől.

1696. A' Plymothoz közelfekvő kőszirton az Eddystónei világító - torony' építéséhez ezen esztendőben kezdett *Winstanley Henrik*. 1703-ban egy iszonyú szélvész le ontotta azt. A' fából ismét felépítettett torony 1755-ben leégett. A' még most is fen-álló kő-torony' építése *Smeaton* építő-mester igazgatása alatt 1760-ban végeztetett-bé.

1701. I. Péter Czár veretett legelőször fél Rú' beleket. Ezelőtt Orosz - országba kopek nevű pénz volt csak folyamatba. I. Péter Czár 1704-ben egész Rubeleket is veretett.

1703. Ezen esztendőben holt-meg *Hook Róbert* - a' 'Telegráph' tulajdonképpen való feltalálója. A'

francia születésű *Chappe* ő tőle kölcsönözte annak elintézését 's jegyeit (1793.)

1706. Berlini festék Fabrikás *Diesbach* találta-fel a' kék keményítőt (Berlinerblau). — A' Porcelán készítése mesterségét pedig *Schleitz* *Böttcher J. F.*

1708. A' szélmérőt (Anemometer, Windmesser) *Wolf Kerestely* találta-fel. Külömbözik ettől a' *Cyrrestes Andronicus* által legelőször Athénébe készítettett Szél-vitorla (Anemoscopium, Plagoscopium, Windzeiger, Wetterfahne.)

1709. A' Barometrumnak, Thermometrumnak, és Levegő-szivattyúnak feltalálása által, a' levegőmérés tudományának (Aërometria, Luftmesskunst) alapja megvetődött ugyan, de *von Wolf Kerestely* volt az, a' ki ezt legelőször tudomány formába öntve elő-adta. — *Hawksbee* találta-fel levegő-szivattyújánál fogva az üveg-harang alatt lévő materia elasticitással általános nagyságát meghatározó elasticitást mutató vagy kényeső grádusát mutató Barometrumot (Elasticitätszeiger, Mercurialzeiger.)

1710. Meissenben ezen esztendőben építődött Porcellán-Fábrica.

1714. Az ércz- vagy bánya fúrót (Bergbohrer) az egymáson fekvő földrétek vizsgálására Lipszai Physicát tanító Professzor *Dr. Lehman Chr. J.* találta-fel.

1717. *Schröder Chr. G.* (szül. Hohensteinban Saxonában) találta-fel a' Fortepiánót.

1720. *Franklin* még Bostoni könyvnyomtatólegény korában állította-fel a' legelső kölcsönöző Könyvtárat, néhány ifjú emberekkel társaságba álva, közhaszonra könyveket gyűjtven össze.

1726. A' legelső Leveles-tallérok XV-ik Lajos alatt Toursba verődtek; Franciaországban a' Koronás-tallérok 1709-től fogva 1718-ig verettettek.

1727. Olvasztó - kemenczék (Hochöfen) legelőször a' Mansfeldi-kerületben építődtek.

1728. Stockholmban állíttatott fel a' legelső hajókázást tanító iskola. Angliában 1759 *ban*, Amsterdamban 1784-ben.

1740. Az egész Burkus-tábornak már ezen esztendőben vas-puskaveszszői voltak, melyeket I. *Fridrik Wilhelm* vitt-bé. Az Austriaiak még 1741-ben fa-puskaveszszővel éltek. — Grossenhayni Bánya-tanácsos *Barth* találta-fel a' szász-kéket és szász-zöldet (*Sächsischblau und Sächsischgrün.*)

1747. Az electricos kereket *Franklin* találta fel.

1750. *Freytag J. G.* (Gérai) ezen esztendő' táján találta-fel a' buzogány készítő műszert (*Rappirmaschine, die Rappe.*)

1751. A' Villámhárítót (*Blitzableiter*) *Dr. Franklin* találta fel.

1755. Angoly Természet-vi'sgáló *Ellis János* fedezte-fel legelőször, hogy a' korallok, a' melyek eddig tengeri növényeknek tartódtak, apró féreg forma polypusok, melyek magoktól épített házatskában laknak. — Montpellieri orvos és Chemicus volt az első, a' ki a' (*Selterwasser*) mesterséges készítése által, utat nyitott a' mesterséges ásványos vizek' készítésére.

1756. *Lambert* vetette-meg a' *Pyrometria* alapját.

1760. Ugyan csak az említett *Lambert* adott azon tudománynak, mellynél fogva a' világosság' ereje megmérődik, *Photometria* nevet 's azt az applicata Mathesisbe ő iktatta bé.

1762. *Canton* Angoly, mutatta-meg legelőször a' víz' elasticitassát. —

1768. *Cook* ezen esztendőben indúlt először útnak Aug. 20-kán 's 1771-ben Julius' 12-kén tért vissza.

1770. *von Hagen* Finantziai-Minister, állította-fel Berlinben az első erdő-tenyésztetési *Academiát*.

1772. *Dr. Priestley* találta-fel azon mérő-eszközt, melly által a' levegő-ég' jósága megmérődik, (Endiometer — Luftgütemesser.)

1773. *Kergueles* földét *de Pages* az ő déli Polus felé tett második útjában fedezte-fel.

1774. A' fonó miv-eszközt (Spinnmaschine) *Arkwright Richárd* találta-fel Angliában.

1775. Páviai Professor *Volta A.* tette közönséggé az Electrophorumot. Ő a' Condensator' (Electro-Microscop, Micro-Electrometer) feltalálója is, melly eggy, az electricitás legkisebb grádusát megérző eszköz.

1778. Az első szerecsen-dió (Macisbohlen) Hollandián keresztül jött Európába.

1780. *Fürstenberg* találta-fel Basileában az electricus tűztsináló eszközt (electrische Feuerzeuge. — Electriche Lampen, Luftzündler, Tachypirien etc.)

1781. *Raikes Robert* Gloucesteri Könyv-nyomtató, és Prédikátor *Stock*, állították-fel Angliában a' legelső Vasárnapi-Oskolát (Sontagsschulen), — *von Winterfeld* Burkus Fő-Strá'samester találta-fel az ágyú-igazgató vezért (Visir.)

1782. Kasseli Patricarius *Flügger a'* (Kasseler-Mineralgelb) feltalálója. — Az úgy nevezett Levegő-hajó feltalálói *Mongolfier István és Róbert* Annonyai Papiros-fabrikások.

1784. *Röllig* találta-fel Berlinben a' clávisos harmonicát (mit Tastatur) és Görlizi udvari Organista az újj Harang-hármonikát.

1787. *Dr. Baader Jó'sef* találta-fel a' vízi henger-fúvót (hydrostatische Cylindergebläse) ambár a' henger-fúvó korábbi találmányok az Anglusoknak.

1788. *von Kregting* Hassiai erdő-mester találta-fel a' fa-mérőt, (Dendrometer, Baummesser) — Skótzíába *Dumfriesbe*, használta legelőször *Miller* a' gőzt, két kerek' segedelmével, a' hajónak viz

ellenébe való hajtására. Londonban 1802-ben ezzel szerencsés próbát tettek.

1789. Az úgy nevezett Telluriumot *Adams G.* találta-fel Londonban. — *Dr. Chladny* találta-fel Wittenbergában *Euphonia* név alatt esmeretes mu'sikai eszközt.

1790. Angliában a' nép' azon tapasztalását, hogy a' ki a' tehénhimlőt elkapta, a' közönséges vagy gyermek-himlőt nem kapja-el, Orvos Doktor *Jenner* folytatta a' tehén-himlő' béoltása által. — A' Galvanismus' felfedezője *Galvani Alajos* Bolognában.

1792. *de Betancourt* tett legelőször a' gőz' nagy erejéről és a' melegség' meghatározott grádusa erányáról szoros vis'gálatot.

Balajthy Jó'sef.

21.

A' Kath. Religiónak mostani állapottyáról Persiában.

Midőn Péter Sándor Babyloniai Püspök 1827, Decemb. 7. a' déli Franczia - ország belső tanácsának Elölülőjéhez hálaadó köszönetét küldené azon 95000 frankból álló summáért, melyet több buzgó jámborok' szíves adakozásából a' Missionáriusok' számára össze-szedegettek; a' többek között a' Religiónak Per'siában levő mostani állapottyáról illy tudósítást tevé:

Per'siának Királyai mindenkor idegenkedtek a' K. Religiótól. Nagy Sándor' hólta után Seleucus a' Macedói hősnek egygyik vezére lépett

a' Per'siai Thrónra, hogy széles terjedésű birodalmának közepette árgusi szemekkel uralkodhatna, nevére Seleucia Városát építette a' Tigris folyónak jobb partján, ennek alapítása igen sokat tevé Babylon' romlására, mely csak 15 mértföldnyire feküdt az Euphrátesnek déli részén, minthogy Mesopotámiának ezen táján igen közel vagynak az említett folyók. A' Seleucidák' országlása nem egész 300 eszt. tartott; ennek maradványiból emelkedett Per'siában a' Párthusok' birodalma, mellynek Fő-városa Ispahán. A' történetekben az Arsacidák' neve alatt esmeretes Királyok, vezérlettek a' birodalom' kormányát akkor, midőn a' világ' Megváltója született, 's közzülök Artabanus uralkodott akkor, midőn az Apostolok napkeletre indultak az ő Isteni-mestereknek tanítását hirdetni, terjeszteni. A' hitnek ezen Sz. követi közzül jelenlétekkel, és munkáikkal többen megdicsőítették Mesopotámiát, és Per'siát, de leginkább Sz. Simont, Judást, és Tamást vezérelte oda az Isteni bölcs gondviselés; különösen pedig Sz. Tamás maradandó emlékét hagyta ezen tartományokban az Isten dicsőségéért való buzgó törekedésének. A' most említett Apostoloknak tanítványa Sz. Máris letelepedett Seleuciában, 's alkotója leve ama nevezetes Seleucia, és Ctesiphoni Patriárkai-széknek, melly két városok a' közellét miatt mindenkor egyesülve valának, és csak egy Püspökséget képezének. Seleucia a' mint fellyebb mondánk a' Tigris jobb partján, Ctesiphon pedig sokkal későbbben ugyan azon folyónak bal partján épült az elsőnek által ellenébe; időfolytával, minthogy csak egy uralkodójok volt, a' két város is egygyé lett, keresztül hasítván azt a' Ti-

gris - folyó, mellyen a' könnyebb közösülés végett több hídak verettek.

Az Arsacidák' birodalma a' keresztény számolás szerint egész a' 3-ik Századig fentállott, kiknek a' türedelemről nevezetes országlása alatt a' K. Religyió nem csak magában Per'siában, hanem mind azon tartományokban-is, mellyek Per'sa hatalomnak hódoltak, p. o. Mesopotámiában, Assyriában, Mediában, — nagyon előre kapott. Az Egyházi-történetek több nevezetes Püspökségeket említenek, mellyek ezen széles kiterjedésű birodalomban még a' 3-ik Század' elején vették eredetöket. Azonban Per'siában egy polgári nagy változás az Arsacidák birodalmának végét szakasztá, 's helyébe a' Sassanidáké lépett, ezen törzsökből szármoztak a' Sápörök, a' keresztény névnek engesztelhetetlen dühös üldözői; 2-ik Sápornak hoszszas, és véres üldözése a' történetekből elég esmeretes. A' Sassanidák' Királyainak lakása közönségesen Ctesiphonban volt, mellynek hajdani helyén láttam némely omladékit egy Templomnak, melly a' Napnak volt szentelve, 's mellyben hihetően a' Jézus eránt való gyűlölségnek több száz emberek lettek áldozatíva.

Több K. Mártiroknak kínos halála, és Sápornak minden dühös kegyetlenkedése mellett-is elterjedt a' K. Religyió az egész birodalomban. De később az emberi Nemnek ellensége olly veszedelmet támasztott, melly pusztításával mindazokat fellyül multa, mellyek eddig a' Religyiót zaklatták, értem Nestoriusnak, és Eutichesnek eretnekségét, ezek az egyházi szint-ugy mint a' polgári hatalomtól megvetttetett pártosok, inkább elhagyák hazájokat, mintsem tévelygéseiket; az 5-ik és 6-ik Században nagy

számmal jöttek azon tartományokba, mellyek Per'sa parancs alatt állottak. A' Görög Császároknak örökös hadat esküdt Fejedelmek, szíves haljandósággal fogadták e' bujdosókat, azt gondolván: hogy ezekben a' Görög Császároknak engesztelhetetlen ellenségeire fognak találni. Az országlásnak védő oltalma alatt ezen eretnekek csak hamar elfoglalták az ó Katholika Anyaszentegyházokat, mellyekhez még ujjakat-is építettek, Klastromokat állítottak, és mindenféle Intézeteket rendeltek. Az 5-ik Századnak vége felé a' Seleucia-i, és Ctesiphoni Patriárka-is Nestoriushoz pártolt, 's ez az ő példája majd csaknem minden K. felekezeteket maga után vonzott, 's ez időpontban a' K. Religió Per'siában majd csaknem vég veszedelemre jutott.

Midőn illy szomorú változásokkal vegyest folydogálnának a' magokban nagy viszontagságokat forraló időszakok, a' 7-ik Század' közepe táján Ómár, és Othman Kalifák' vezérlése alatt betörték az Arabsok a' Per'sa birodalomba annak felforgatására, 's ez alkalommal, valamint mindenütt máshol, úgy itt-is a' vad Muselmánok minden Keresztényeket megfojtották. Most már több Századokig Per'siában nem más uralkodott mint zűrzavar, rendetlenség, melly az Arabsoknak, Törököknek, és Tatároknak véres harczait szülte és táplálta. Több polgári változásokon hol jobb, hol bal szerencsével általvergődvén Per'sia, a' 16-ik Századnak végével bizonyos Schach-Abbas nevű nagy Király lépett fel a' birodalom' kormányára, ezen Fejedelem használta hatalmát az olly Intézeteknek országában való megalapítására, mellyek népének boldogságát czélerányosan mozdítják vala elől. Lakását Ispahánba vette, 's ezzel olly fényes-

ségre emelte, melly a' közönséges álmélkodást magára vonta; azt nem csak belsőképpen pompás épületekkel szépítette, hanem kellemes elrendeléssel kívülről-is csinosította, 's a' leg kiterjedtebb kereskedésnek közép-pontyává tette; e' végre számos Örményeket meg-hívott, kik akarattya szerint a' Fő-városban megfészkeltek, a' népszaporodás szükségképpen megkívánta a' térség' nagyobbodását-is, letevék hát alap-kövét Julfának, melly későbbben Ispahánnak kül-városa leve, 's 12000 ház épüle benne. Az Örményeknek nagyobb része eretnek, a' többiek Katholikusok, mindenik tökéletes lelki-esméreti szabadsággal bir, 's külön Templomot-is gyakorol.

A' 18-ik Század' elején Per'siában új polgári változás történt, a' lázzadók Ispahán városát elfoglalták, és az 50 évekik tartó polgári véres háborúk alatt a' szerencsétlen ország nagyon megrongáltatott, a' város pedig végső pusztulásra jutott. Julfa kül-városnak számos házaiból csak 500 maradt, ezek is a' legromladozottabb állapotban, az Örmények el szellettek mindenfelé; vagynak még közöttök igen kevés Katholikusok de minden Papi segedelem nélkül, Templomaik romladozottak, 's majd csaknem az Isteni-szolgálatra nézve haszonvehetetlenek, miólta a' Missiönáriusok e' tartományt elhagyták, azólta az egész Missió megszűnt.

Minekutánna pedig Ő Szentsége engemet a' *Congregatio de propaganda Fide* által az Ispaháni Püspökségnek kormányozójává nevezett, minden gondomat arra fordítám, hogy egy Missiönáriust keressék, kit ezen tartományba az ottan lévő kevés Katholikusok' lelki vigasztalá-

sokra küldhetnék, 's szerencsémre találtam is egy derék Katholikus Örmény-papot a' Libanus hegyén, ő már másodszor vagyon most küldetése helyén, és vigasztalásomra látom, hogy buzgó serénykedéssel folytatott munkáját az Isteni áldás koronázza. Elment ő Ispahánba, hogy az ott lévő, és a' hitnek dolgában magára hagyott keresztény kis sereget felkeresse, 's nekik a' Szentségeket ki-szolgáltassa; minden tőle kitelhető buzgósággal bátorította őket, hogy, nem tekintvén szomorú helyheztetésöket, a' hitben állhatatossak maradnának. — Ispahánból Theránba ment, hol több K. kereskedőkre talált, kik kereskedés végett Ásiának több városiból jelentek-meg e' fő Városban. Az idő, és környülállás szerint ezeknek számok majd nagyobb, majd kissebb; minden tisztelettel fogadák őt, 's kérésökre még lakhelyét-is köztök vévő; ezen kereskedőknek egyik házában nyitott egy Kápolnátskát, mellyben misézett, és az örmény-szokás szerint lehető ünnepi pompával tartotta az Isteni-szolgálatot. Nekem azt jelenté: hogy a' kormány a' Religyióra nézve igen türelmes, ennél fogva őt a' Theránban tartózkodó eretnek Örmények nem igen nyughatatlanítják, részént talán azért, mivel az országban több Katholikusok igen nagy tekintetben vagynak, vagy talán azért, hogy e' részben-is a' kormányozás' parancsát megne szegjék. Eleget biztatám, hogy minden tőle kitelhetőképpen azon legyen, hogy ezen kis Missiót, melly reménységem szerint ezen vidéken az Isten' dicsőítését nagyon elől fogja mozdítani, mennél jobban megerősítse.

Reménységem' alapjai ím ezek: 1-ör ezen megtelepedés nyilván fogja mutatni, hogy a' mi

Anyaszentegyházunk igazán Katholika, vagy is közönséges, minthogy annak tagjai, emberi mód szóllván, a' föld' kerektségén mindenütt elszéledtek, 's ez által bétellyesedik a' Próféának eme jövendölése: hogy napkelettől, napnyugottig drága áldozat áldoztatik az Istennek az emberek üdvösségeért Per'siában, Chinában, Canadában, Cairóban, Londonban, Pétervárában. 2-or az Európai hatalmasságok' követei között gyakran Katholikusok-is vagynak, kik különös kedvezés gyanánt veendik, ha az ő Anyaszentegyházoktól eleikbe adott rendszabásokat olly távol lévő tartományokban-is tellyesíthetik. 3-or a' Katholikus kereskedők, kik közzül néhányan mindég találtnak ezen városban, édes vigasztalást fognak érezni, ha a' K. tudománynak magyarázását hallhattják, és az üdvösségre elkerülhetetlen szükséges szentségekben részesülhetnek. Végre 4-er használhat ezen Missió abban: hogy több eretnek Örményeket az Anyaszentegyház kebelébe vissza téríthet, mert az embereket egyenként vévén, és oktattván, könnyebben beveszik az igazságot. Ezen szegény emberek rendkívül való tudatlanságban élnek, 's minden Religiójok nem másban áll, mint némelly nevetséges, és babonás tettekben. Vagynak azonban köztök mindenkor néhányan, kik természeti hajlandóságot éreznek magokban a' jámborság, és becsületes magaviselet eránt, 's örömmel hallgattják a' Missiónáriusokat, kik nekik az Isten igéjét buzgósággal, éz minden önnhaszon vadászat nélkül hirdetik. Azonban az egész népet a' Katholika Anyaszentegyházzal akarni egyesíteni, majd csaknem lehetetlen dolognak látszik lenni, minthogy ezen egyességnek polgári erős ok-fők

uttját állják, 's ezek mostanában legalább olyanok, mellyeket egy könnyen nem lehet elháritani. Mind ezen hittől szakadott Örmények, kik Per'siában elég számosak, egyházi tekintetben függenek egy Patriárkától, kinek közönséges lakhelye Eteh-Miadjin, 4 m. f. Erivántól. 5—6. évekkal ez előtt az Eriváni helytartóság méltatlanul bánván a' Patriárkával, lakhelyét elhagyta, és Tiflisbe az Oroszok' oltalma alá folyamodott.

Egyébiránt a' tulajdonképpen való Per'siában más Keresztényeket nem esmérek, mint részént több ezer hitetlen Örményeket, kik több osztályokra széllednek, részént pedig számos Katholikusokat, kik Ispahánban, és Theránban tartózkodnak. A' Per'siával szomszédos, és egyesült tartományokban, u. m. Sniában, Salmasban, Orbiában sokkal nagyobb a' Katholikusok' száma, kik eredetekre nézve mind Chaldaeusok, de az Anyaszentegyházzal már rég ideje hogy egyesültek. Vélekedésem szerint az egész világon nyomorultabb, és szerencsétlenebb Keresztények nincsenek ezeknél, akár tekintsük szegénységüket, melly már a' legfőbb fokra jutott, akár pedig nézzük ama kegyetlen kicsikarásokat, mellyekkel a' Muzelmánni Per'sák, mint a' tartománynak Urai, sanyargattják őket; ha nem fizethetnek, a' mi többnyire lehetetlenség, akkor igen embertelenül megverettetnek, kínoztatnak. Feleségeik, gyermekeik tőlök elvételnek, magok pedig a' legsanyarúbb, 's leggyalázatosabb rabszolgaságra hurczoltatnak.

Illy szomorú helyheztetésben méltán kérhetni hát: hogy vallyon mi jót tehet Per'siában a' hitetlenek, és tévelygő hitűek között a' mi kis Missiónk? De minden e' béli aggodalmam mellett-

is bíztat a' reménység, hogy valamit azt, fog tenni az Isten dicsősségére, és hogy némelly jámborokkal, fogja szaporítani a' mennyei boldogultak' számát. Alapítását pedig a' mi kis Missiónk köszönheti a' hit-terjesztői társaság imádságának, és alamisnálkodásának; ezen kegyes adakozásnak egy részét én az Isteni-szolgálatnak némelly szükségeire, és a' Missiónáriusoknak élelmére fordítom, igen kívánatos volna, hogy ők leg alább-is ketten lennének, hogy t. i. illy fáradtságos helyheztetésben, mellyben egyedül csak az erős hit lehet állandó, egymás eránt egyetértéssel, és kölcsönös segedelemmel lehetnének; bízom a' mindenekre bölcs gondviseléssel ügyelő Isteni Sz. rendelésben, hogy valaha még ezen vigasztalást-is meg engedi érnünk.

Most már az eddig mondottakat össze vévén, azokból következik 1-ör hogy az első öt Századok alatt Per'siában igen sok Keresztények voltak, kiknek nagyobb része ugy halt-meg, mint a' hitnek vér-tanuja. 2-or hogy azon időtől fogva az igaz hit azon széles ki terjedésű birodalomban majd csaknem egészen eltűnt, minthogy a' népek részént bálványimádásban maradtak, részént Máhomednek álmodozásihoz ragaszkodtak, részént pedig Nestorius, Eutiches, és más ábrándozók' zászlói alá állottak. 3-or hogy ezen birodalomnak Uralkodói közzül a' K. hitet soha egy sem vette-fel, 4-er végre, hogy ezen pillanatban, midőn ezt írom, talán 200 Keresztény sinsz azon egy Missiónáriusnak vezérlése alatt, kinek lakhelye Theránban vagyon. Imádjuk az Istennek vizsgálhatatlan ítéletit, és iparkodjunk jóra fordítani azon eszközöket, mellyeket az Istennek ingyen való irgalmassága nyujt; imádkozzunk

magunkért, és másokért, alázzuk-meg magunkat, és az Idvezítővel mondjuk: Spiritus spirat ubi vult.

A' melly pénzt a' társaságnak szives adakozásából ez évben kaptam, azt 1-ör a' Théránban való Missiónak fentartására, 2-or pedig az ujj megtérteknek gyámolítására fordítom. Szivbéli édes vigasztalásomra, Mardin városából és annak környékéből három Jakobita-Püspökök, 6 Papok, 3—400 más személyekkel tértek vissza az igaz Anyaszentegyház' kebelébe. A' Jakobiták' Patriárkája ez eránt panaszt tett a' helytartónál, ki a' K. hit eránt ugyan törődetlennek (indifferens) mutattja magát, de még is semmi alkalmat elnem mulaszt, a' hol a' Keresztényektől valamit csak elfoglalhat; a' bévádoltattakra hát pénzbeli büntetést szabott, kik a' kívántt summát megfizették, de az elkezdett jóban álhatatosak maradtak. Ezzel hát megnem elégedvén a' Patriárka Constantinápolyba folyamodott, hogy ott az első helyen nyujtaná-be panaszos folyamodását, de reméllem, hogy gonosz törekedése ott sem fog elsülni. Már bizonyos summa pénzt Mardinba-is küldöttem hit-sorsosink' első szükségben való felsegéllésére, 's ezt ennekutánna-is, ha a' mód engedi, fogom cselekedni. Az illy megtérések olly reménytelenül történnek, hogy azokban nyilván azon bő kegyelmek' munkálkodását látom, mellyeket a' hit-terjesztői társaság buzgó imádsága nyer mennyből, *multum valet deprecatio justi assidua*. 3-or a' küldött alamisna több olly Keresztényeket fog enyhíteni, kiknek szomorú sorsán most éjjel nappal bánkodó érzéssel sohajtozunk. Már két évek olta némelly Basák Mesopotamiában, és a' néhai Assyriában

véres háborút folytatnak egymással; — hogy felekezetét egyik úgy mint a' másik megerősítse, a' Kurdistánusokat a' hegyekből, az Arab-sokat pedig a' kietlen pusztákból hívják szolgálatjukba, ezen bárdolatlan emberek pedig örömost csak oda tódulnak, hova őket valami dús zsákmány csalogattja; ezek mindenfelé terjesztik a' tévelygést, és rendetlenséget, pusztítják a' nem ellenségnek szintugy, mint az ellenségnek tartomannyát; több helységek az emésztő tűznek prédái levének, 's a' lakosoktól egészen megürülének. Tudok hat, vagy hét helységet, mellyeknek lakosi öszszesen mintegy 30000 mind Katholikusok, ezen szerencsétlenek mindeneket elvesztvén majd ide, majd amoda vándorolnak, az éhség, és nyomorúság felétis megemészti, a' többiek a' jó szerencsére támaszkodva mendegélnek, követvén azon ösztönt, melly őket vezérli. Bagdadba sok férfiak, aszszonyok 's gyermekek jövének, minnyájan végső szegénységben, valóban szívet szaggató szomorú tekintet! — Hajlékot kell keresni befogadásokra, — ruhát mezítelenségek' fedezésére, — kenyeret éhségek' lecsillapítására.

Más részről ezen szerencsétlenek veszedelemnek tészik-ki magokat, mellyről nem is álmodnak, illyes alkalommal a' kontyosok így szállítják-meg őket: legyetek Muzelmánnokká, 's mi szorgoskodni fogunk gyermekéitekről, adjátok-el őket, élhetnek nálunk; megkell vallanom, hogy illyes esetekben vagynak elpártolók, ugyan-is találkoztak szülők, kik magzatjokat eladák; de az-is bizonyos, hogy többnyire álhatatosak maradtak a' hitben, bár melly nagy volt-is az őket sujtoló szükség. Ha

hát némellyek' elvesztén könnyezhetünk, szint-
ugy örülhetünk azon hitetlenek' nagy sokaságá-
nak, kik az igaz hitre való visszatérésekkel
nevelik az igaz Katholikusok' számát. A' szü-
lőknek megtérése ugyan nem mindenkor tiszta
és minden önnhaszon nélkül való, de az ő
megtérésekből még-is nevezetes nyereség az ő
gyermekaik, kik a' mi Sz. Religiónkban ne-
veltetnek, 's mint reménylni lehet, abban híven
megis fognak maradni. A' társaságnak alamis-
nája nélkül ezen szerencsétleneknek könyhulla-
tásimon kívül semmi egyebet nem szentelhet-
nék, de a' társaság' kegyes adakozása által
most, és jövőendőben-is sokak' szükségén egészen
segítek, némellyekén pedig enyhítek. Hogy
pedig az adakozásban rendet, és takarékos-
ságot tartsak, több jámbor személlyek' segítsé-
gével élek, kik megosztják velem azon gon-
dot, és aggodalmat, melly engem ezen környül-
állásban szüntelen nyughatatlanít. Álmélko-
dom a' szeretetnek munkálkodásán, a' nap-
nyugotti keresztények kenyeret keresnek a'
nap-keletieknek, mivel minnyájan csak egy
familiát képeznek, mert Isten az ő attyok,
Jézus Krisztus az ő fejök, és a' hitnek szava
szerint, Mennysország lesz valaha az ő érdemlett
jutalmok.

Szabó Nepomuk.

21.

Az ifju Papirius,

vagy az eszes halgatékonyság' példája.

Régenten Rómában oly szokás volt, a' Senátorok még csak gyerkőcze fiaikat is elvitték magokkal a' tanács-gyűlésbe. Történt egy ülésben, hogy valami fontos dolognak elvégzését más napra halasztották-el, és magok között azt határozták-meg, hogy e' dolog felől senki ne hirteljen ki semmit. Haza jövéu tehát az ifju, még nevendék Papirius, kit atyja elvitt magával a' tanácsházba; kérte tőle édes anyja, miket végeztek volna ottan? Erre a' fiu azt felelte: hogy neki azokból semmit kibeszélni nem szabad, mivel minnyájoknak mély halgatás van megparancsolva. De az édes anya ezzel csak még kíváncsibb lett, és a' fiun olly igen rajta hajtott, hogy ez végre egy kis ravasz hazugsággal segített magán és ezt mondta: arról a' kérdésről vitálgodtak: vajjon a' közjóra nézve melyik lenne hasznosabb, az e hogy egy férnek két nője, vagy egy nőnek két férje legyen? Ijedségében az anya egészen elnémul, reszketve fut ki a' háztól mindenfele; és más aszszonyokkal is közli a' mit hallott. Más napra kelvén seregessen futottak az aszszonyok az özsze gyűlt Senátorok eleibe nagy lélektelen, és sok könyhullások közt esdekeltek, hogy, ha már a' kettő közzül valamellyiket végezni akarnák, legyen szabad inkább eggy aszszonynak két férjét venni, mint egy férjfiunak két aszszonyt. A' Senátorok bámulva néztek

ezen aszszonyokra, mint eszelősekre; midőn az ifjú Papirius gyorsan előlépett, és az egész esetet elbeszélte. Most a' Senátus a' gyerkőczét ugyan szerfölött megdicsérte hűségéért és okosságáért; de azt is rendelte egyuttal, hogy többé semmi gyerkőcze (az egy Papiriust magát kivévén) a' Senátusba ne jöjjön. Az ifju Papirius pedig, eszes halgatásának jutalmául ezt a' melléknevet nyerte: praetextatus, (t. i. a' főrangnak' mindkét nemü gyermekeik hoszszu köntöst viseltek, melly bársonnyal volt prémezve, és azért praetextának neveztetett, — (hozzá kell érteni toga.)

Edvi Illés Pál.

22.

TEKINTETES

KAZINCZI KAZINCZY FERENCZ ÚR' HALÁLÁRA.

Hát már néma homáj fedez é be örökre szerette
 Honnom! bús egeden fellegek árja lebeg?
 Még egy rettentő felleget nem tűnt el egedről
 Már más adáz is szórja le mennyköveit!
 Még sebed él, vérzik hegedetlen, mellyet az irigy
 Sors tevé nem régen Kis faludynk esetén,
 Még nem tűne elő ragyogó Nap, melly ki aludt volt
 A' hejjet, már mást veszte el a' Magyar ég;
 Most mikor a' műveltség' lelke lebegne felettünk,
 Nemzeti nyelvünk is, felszabadúlva kemény
 Záraiból emelődne ki mint egy sziklai sasfi,
 Melly láncz közt nyögven vágyva tekintí miként

Szárnyalnak sebesen fel társai napfele, oldva
 Kell ki pihent szárnyal, 's hátra maradnak azok,
 Nyelvünkkel egygyütt a' Nemzet kezdne virulni
 Mint zöld rét, mellyen lágy patak árja tsörög.
 (Mert a' míg idegen nyelvnek szolgája vagy addig
 Nints műveltséged, Nemzeti lelkesedés.)
 Most fene, durva halál ismét most döntö le ijjad
 Egy daliát, ki erős karral előre nyomúlt
 Ott, hol ezer vészek fenyegettek Nemzeti nyelvünk',
 Poenusi hőroként hágtá meg, 's ált töre a'
 Honn nyelvészettnek sziklás bértzin, 's mikor a' nagy
 Hartzot megvívna, verte le durva karod!
 Egy Mósest döntél le, ki vastag, durva homájából
 Fény oszlopba elő menve, vezette sorát,
 Megállt bálvány ként a' zaj, mint botja meg ütötte
 A' nép, vész nélkül ment Kanaánba elé,
 Ah de nem érte egész örömet a' mit teve annak,
 Út közt fáradván lelke egekbe repült.
 Egy délszint ragyogó nap tűne el a' Magyar égről,
 Melly', mint a' napfény küld örök éltet ada
 A' nagy természetnek, lelke' sugárai akkép,
 Ébresztették a' nemzeti lelkesedést;
 Ált tört a' meredek sziklán építeni könnyű,
 Áldottak legyenek hamvai tetteiért!
 Áh ki ez? a' tisztelt, szeretett, nagylelkű KAZINCZY!
 A' felemelt, a' szép, a' nemes, 's angyali ész;
 Ő az, kit váljon minden szem' zápora vérré
 Még sem tudna elég könnyözön érni soha.
 El tűnt Ő !! köztünk érzékink nem lelék ötöt,
 Hasztalanul kéri vissza ölelni karunk.
 Haj de nemes, 's mennyet rokon érdemi megszabadították
 A' mohosult sírnek néma homájitól.
 Tettei a' hosszú évszázak romjain is túl
 Élnek, 's erős fények áltörök a' ravatalt;
 Sirhalmán mindég fénylő az égi szövétnek,
 Mellyel elosztá a' századok' éjjeit Ő. —

Warga János.

FOGLALAT.

Tizedik Füzet. — October.

HUNYADI MÁTYÁS (Corvinus) Magyar-ország' XXXIV-ik Király' élet-rajza. Az ebben a' Kötetben lévő ábrázolása, Tttes. Jankovich M. Úr képgyűjteményében találtató festése után másoltatott.

Lap.

1. Erdélyi Levelek, írta Kazinczy Ferencz. (Folytatás.)	-	-	-	-	737.
2. Lünkeüsz. (Ormós József.)	-	-	-	-	763.
3. Levél T. Ormós József Úrhoz, a' F. M. Or. Minervában közlött Ariadne eránt. (M—ty Dániel.)	-	-	-	-	767.
4. Pecot Francia-Missionáriusnak levele Malakkafélszigetéből. (Szabó Nepomuk.)	-	-	-	-	785.
5. A' Gyermekek-gyilkosság kelet Indiában. Hozzávaló azon Értekezéshez, melly a' Minervának 1826. III. kötetében, a' 783—786 lapokon olvastatik. (Edvi Illés Pál.)	-	-	-	-	789.
6. Az Automátokról. (M***)	-	-	-	-	792.
7. A' közép időbeli játékok' némelly nemei (M***)	-	-	-	-	793.
8. A' Téntáról. (M***).	-	-	-	-	799.

Tizenegygyedik Füzet. — November.

9. Némelly physical észrevételek, a' most uralkodó epemirigy nyavalyára, és a' levegő' befolyására nézve.	-	-	-	-	801.
10. Erdélyi Levelek írta Kazinczy Ferencz (Folytatás.)	-	-	-	-	810.
11. Töredék-jegyzetek, a' Sz. hajdan' Gyöngyei felett elmondott bírálatra. — (Sz***n.)	-	-	-	-	823.

12. Hogyan szállíttatnak tengerre a' gálya-rabok Franciaországban. (Edvi Illés Pál.)	-	-	836.
13. Válogatott Darabok az Anglus-Szemléből. Időnk-re és Hazánkra alkalmaztatva egy Társaság által.			847.
14. A' hajdani Görög-fejérnép, a' Theátrumra nézve. (Horváth János.)	-	-	867.
15. Brindízi Lőrincz, vagy Fejérvár' elfoglalása után történt fő-ütközet 1601-ben (Horváth János)			870.
16. A' Gondviselés. (Máczy.)	-	-	872.
17. Az utolsó földindulás Limában. (V***)	-		878.
18. Millyen a' Magyar szív? (Kadály István.)	-		880.

Tizenkettedik Füzet. — Deczember.

19. A' szenyvekről 's szeszélyekről, a' mennyiben ezek a' nevelést tárgyazzák. (Udvardy József.)		881.
20. Tálálmányok és felfedezések. (Balajthy József.)		909.
21. Az ifju Papirius. (Edvi Illés Pál.)	-	956.
22. Tttes. Kazinczy Ferencz Úr' halálára. (W. J.)	-	957.

